

ANTOLOGIE TEXTŮ K HOSPODÁŘSKÝM DĚJINÁM

Sestavili:

Klára Fabianková, Petr Chalupecký a Zdenka Jeřábková

VYSOKÁ ŠKOLA EKONOMICKÁ V PRAZE
Národohospodářská fakulta

Antologie textů k hospodářským dějinám

Sestavili: Klára Fabianková, Petr Chalupecký, Zdenka Jeřábková

2009

Soubor textů vznikl v rámci projektu Fondu rozvoje vysokých škol č. 1492/2009: *Inovace výuky předmětu Hospodářské dějiny (cvičení)*.

Text je určen výhradně pro studijní účely!

Na obálce: Sklářská dílna z *Cestopisu Johna Mandevilla*, Čechy, kolem r. 1420.
Dukát Karla V. (1516-1556)

Úvodem

Hospodářské dějiny jako odvětví historické vědy prošlo v období po druhé světové válce a v současnosti stále prochází bouřlivým vývojem, přičemž integruje poznatky z mnoha vědních oborů. Vedle historie stojí za to vyjmenovat alespoň ty klíčové, jako ekonomie, sociologie, kulturní antropologie a také především statistika a ekonometrie. Využívání matematicko-statistických metod se v zemích s nejdelší tradicí hospodářských dějin (USA, Velká Británie a Francie) již stalo nedílnou součástí práce hospodářského historika.

Nicméně, i přes interdisciplinární přístup ke zkoumání hospodářských procesů a jevů v dávné i nedávné minulosti je nezastupitelná role primárních pramenů. Bez jejich zkoumání a interpretace by poznání minulosti bylo pouze „hrou“ těchto sofistikovaných metod a vytváření imaginárního světa poplatného současným představám a projekcím bez jakékoli vazby k historické skutečnosti. Minulé děje by tak ztratily svůj jedinečný a neopakovatelný charakter a hospodářské dějiny by jako vědecká disciplína ztratily nárok na svoji samostatnost a svébytnost nejen v rámci historické vědy, ale i obecně v rámci společenských věd.

Proto jsme sestavili antologii pramenů vážících se k různým obdobím novověkých hospodářských dějin. Jelikož je tato čítanka určena primárně pro základní kurz hospodářských dějin na NF VŠE, pokrývá většinu témat tohoto kurzu, tzn. od zámořských objevů až po evropskou integraci. Domníváme se však, že je vhodná nejen pro studenty základního kurzu, ale lze ji využít i pro některé kurzy specifitějšího charakteru, například zaměřené na dějiny Československa, jimž je v této čítance vymezen poměrně výrazný prostor.

Doufáme, že tento text, jehož cílem je zprostředkovat minulost takřkajíc z první ruky, čtenáři pomůže nejen prohloubit historické povědomí a znalosti, ale také důsledněji pochopit specifitnost historické vědy. Zároveň věříme, že výsledkem bude zkvalitnění výuky hospodářských dějin na NF VŠE.

Neopomenutelným smyslem tohoto textu je zprostředkování zpětné vazby, a to v několika rovinách. První rovinou je vztah cvičící - student, kdy pochopení a rozbor historických pramenů bude předmětem diskuze mezi studentem a cvičícím. Druhou rovinou jsou připomínky k antologii samotné. Tento text chápeme jako text otevřený, čili jsme přístupni kritice a námětům na jeho zlepšení a zároveň do budoucna počítáme s jeho rozšířením o další zajímavé a důležité prameny.

Četnost zdrojů, z nichž jsme tyto prameny čerpali, stejně jako časová diferencovanost těchto pramenů, neumožňuje dodržet jednotný styl jazyka či pravopisných pravidel. Přestože jsme se snažili do původních textů zasahovat co nejméně, přeci jen jsme byli nuceni některé drobné zásahy učinit. Týká se to zejména interpunkce, kde jsme doplnili chybějící čárky, nebo naopak odstranili přebytečné. Dále jsme ujednotili psaní číslic a procent podle současných pravidel. V některých mimořádných případech jsme sáhli k nahrazení slova, tak aby splňovalo smysl věty a záměr autora daného textu.

Texty, u nichž jsme pořizovali vlastní překlad, jsou psané podle současných jazykových norem. Ztrácejí tím do jisté míry historickou autentičnost, na druhou stranu bylo nutno respektovat omezené možnosti překladatelů.

OBSAH

ÚVODEM.....	1
KOLUMBOVY ZÁPISKY O OBJEVENÍ AMERIKY.....	5
A. List Santangelovi a Sánchezovi.....	5
B. Z Kolumbova lodního deníku.....	9
CORTÉS: Z DRUHÉHO DOPISU O DOBYTÍ TENOCHTITLÁNU.....	10
AMSTERODAMSKÁ BANKA.....	13
VZNIK KAPITALISMU PODLE K. MARXE.....	18
Tak zvaná původní akumulace.....	18
MAX WEBER: PROTESTANTSKÁ ETIKA A DUCH KAPITALISMU.....	42
RUŠENÍ CECHŮ VE FRANCII, 1776.....	65
PATENT JOSEFA II. O ZRUŠENÍ NEVOLNICTVÍ.....	66
ZÁKON O ZRUŠENÍ PODDANSTVÍ.....	68
RUSKÝ HLADOMOR Z ROKU 1891.....	69
FRANCOUZSKÉ OBAVY Z NĚMECKÉHO PRŮMYSLOVÉHO POKROKU.....	73
VZESTUP NOVÉHO, NA VĚDĚ ZALOŽENÉHO PRŮMYSLU V NĚMECKU.....	74
CREUSOTOVY ZÁVODY V ROCE 1867.....	75
BISMARCK O SOCIÁLNÍ REFORMĚ, 1881.....	76
BISMARCK OZNAMUJE OCHRANÁŘSKÁ OPATŘENÍ.....	77
BISMARCK O DŮLEŽITOSTI KOLONÍ.....	78
THE ANGLO-FRENCH COMMERCIAL TREATY OF 1860.....	79
BOOM, SPEKULACE A KRIZE 1870-1873.....	85
KRIZE ROKU 1873.....	87

PRACOVNÍ PODMÍNKY TEXTILNÍCH DĚLNIC V NĚMECKU	88
NĚMECKÉ BANKY A KARTELIZACE PRŮMYSLU.....	89
STÁTNÍ PODPORA PRO KRUPPOVY ZBROJAŘSKÉ ZÁVODY.....	90
K POČÁTKŮM NEPU	92
VERSAILLESKÁ SMLOUVA – REPARAČNÍ USTANOVENÍ	99
ALOIS RAŠÍN K MĚNOVÉ ODLUCE.....	116
A. Měnová odluka	116
B. Dávka z majetku	126
KAREL ENGLIŠ JAKO MINISTR FINANCÍ.....	129
ŘÍZENÍ PODNIKU BAŤA.....	144
A. Baťa o podnikových samosprávách	144
B. Moje hospodářská filozofie	148
POUČENÍ Z ČESKOSLOVENSKÉHO OBILNÍHO MONOPOLU	150
ROOSEVELTŮV PŘEDVOLEBNÍ PROJEV V DETROITU Z 2. ŘÍJNA 1932.....	152
HERBERT HOOVER SVOBODA V OHROŽENÍ.....	156
NACISTICKÁ HOSPODÁŘSKÁ FILOZOFIE	164
CÍLE ČTYŘLETÉHO PLÁNU	165
PRACOVNÍ LEGISLATIVA VE FAŠISTICKÉ ITÁLII.....	168
DEKRETY PREZIDENTA REPUBLIKY	169
A. DEKRET PREZIDENTA REPUBLIKY č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů	169
B. DEKRET PREZIDENTA REPUBLIKY o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků ze dne 24. října 1945	174
GENERÁLNÍ LINIE VÝSTAVBY SOCIALISMU.....	177
A. Klement Gottwald: Kupředu k vybudování socialismu v naší vlasti.....	177

B. Rudolf Slánský: Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti.....	180
C. Antonín Zápotocký: Náš základní úkol – první Gottwaldova pětiletka	187
D. Viliam Široký: Industrializácia Slovenska – pevný základ věčného bratrstva českého a slovenského národa	193
NÁSTIN KONCEPCE DALŠÍHO ROZVÍJENÍ EKONOMICKÉ SOUSTAVY ŘÍZENÍ	197
SCÉNÁŘ EKONOMICKÉ REFORMY	228
N. S. CHRUŠČOV O EKONOMICE ZÁPADU A VÝCHODU	255
ERNESTO CHE GUEVARA O INDUSTRIALIZACI KUBY	257
TENG SIAO-PCHING A REFORMY ČÍNSKÉ EKONOMIKY	267
A. Celá strana musí vzít v úvahu všeobecný zájem a posunout ekonomiku vpřed	267
B. Měli bychom využívat zahraničních fondů a nechat bývalé průmyslové kapitalisty a obchodníky hrát jejich roli v rozvoji ekonomiky	268
C. Ved'te k úspěchu speciální ekonomické zóny a otevřete více měst vnějšímu světu	269
JEDNOTNÝ EVROPSKÝ AKT	270

Kolumbovy zápisky o objevení Ameriky

Převzato z: MAGIDOVIC, I. P., *Cesty Kryštofa Kolumba: deníky, listy dokumenty*, Orbis, Praha 1958

A. str. 72-79

B. str. 100-102

A. List Santangelovi a Sánchezovi

Urozený pane,

Věda, že budete mít potěšení z velikého vítězství, kterého mi při cestě ráčil dopřát Všemohoucí, píše Vám tento list, z něhož víte, jak jsem s loďstvem, jež mi dali nejjasnější vladařové naši, král a královna, za třicet tři dny doplul z Kanárských ostrovů do zemí Indických. Tam jsem našel převeliké množství ostrovů, osídlených nespočetným lidem; a všechny jsem vzal v držení pro Jejich Výsosti, dal to veřejně vyhlásit a vztyčil na ostrovech rozvinutou královskou vlajku, aniž se mi přitom kdo zprotivil.

Prvnímu ostrovu, který jsem objevil, jsem na paměť Nejvyššího, jenž nám to vše svou zázračnou mocí daroval, dal jméno *San Salvador* (Svatý Spasitel); Indiáni jej nazývají *Guanahani*.

Druhý ostrov jsem pojmenoval *Santa María de Concepción*, třetí *Fernandina*, čtvrtý *Isabella*, pátý *Juana* a podobně jsem i všem ostatním ostrovům dal nová jména.

Když jsme dospěl k *Juaně*, zamířil jsem podél jejího pobřeží na západ; a shledal jsem ji tak velikou, že jsem uvažoval, zda není pevnou zemí, provincií Kataje. A poněvadž jsem na pobřeží nenalezl měst ani vsí, jen nevelké osady, s jejichž obyvateli se mi nepodařilo pohovořit, neboť vždycky všichni bez meškání prchali, postupoval jsem stále vpřed tou cestou, doufaje, že dále zajisté přijdu na veliká města a městečka.

Urazil jsem mnoho leguí, ale má naděje stále nedocházela splnění. Kromě toho mne pobřeží vedlo k půlnoci, a to se přičilo mému záměru, poněvadž již nastala zima a já jsem měl v úmyslu obrátit se k poledni. A také vítr mi bránil v dalším postupu. Z těch příčin jsem se rozhodl, že nebudu čekat na změnu počasí, a vrátil jsem se zpět do jednoho pěkného zálivu. Odtud jsem vyslal na pobřeží dva muže, aby zvěděli, je li v těch místech nějaký král nebo veliká města.

Šli tři dny a našli ohromné množství nevelkých osad a lidu bezpočtu, avšak jinak nezjistili nic pozoruhodného, proto se vrátili.

Indiáni, které jsem dříve jal, mne ujišťovali, že země ta je ostrovem. Plul jsem tedy podél jejího pobřeží sto sedm leguí směrem východním, až jsem se dostal k jejímu konci. Ve vzdálenosti osmnácti leguí východně odtud byl další ostrov, který jsem ihned nazval *Española*. Zamířil jsem k němu a podobně jako u *Juany* jsem se dal přímo na východ podél jeho půlnočního pobřeží; urazil jsem tímto směrem dobrých sto sedmdesát osm leguí.

Ostrov *Juana* i ostatní jsou nad míru úrodné. *Española* však je ze všech nejúrodnější. Na jejím pobřeží jsou četné přístavy, s nimiž se nemůže měřit žádný z přístavů v zemích křesťanských, jež znám. Je na ní také tolik dobrých a velkých řek, že to až údiv budí.

Země se zde zvedají vysoko a je na nich mnoho pohoří a převysokých hor, s nimiž se nemohou rovnat ani hory ostrova *Tenerife*.

A všechny ty hory jsou překrásné, nejrozmanitějších tvarů, a ve skrže schůdné a roste na nich tisícero druhů vysokých stromů; vysoké pak jsou tak, že se zdá, jako by se nebe dotýkaly. Pokud jsem mohl rozumět tomu, co mi říkali Indiáni, neztrácejí tam stromy nikdy listí; a byly vskutku, tak zelené jako jsou ve Španělsku stromy v máji. Některé byly v květu, jiné již měly plody, jiné pak podle své přirozenosti byly ve stavu odlišném. A ač jsem tudy plul v měsíci listopadu, tloukl tam slavík a pělo tisíce jiných ptáků.

Roste tam patero nebo šestero druhů palem; pohled na jejich rozmanité a krásné tvary je věru rozkošný, ale jsou tam i jiné krásné stromy, plody a traviny. Kromě toho jsou na tom ostrově nádherné jedlové háje a přerozlehlé roviny; a je tam med a mnoho druhů ptáků a ovoce nejrozličnějších druhů. V těch zemích jsou také četná ložiska kovů a lidu tam žije bezpočtu.

Española je po všech stránkách hotový div: jsou na ní horská pásma a srázy, úrodné nivy a roviny a vůbec krajiny překrásné, velice vhodné k sázení i setí, k chovu všelikého dobytka i k stavbě měst a vsí.

A mořské přístavy jsou zde takové, že by tomu nevěřil, kdo je na vlastní oči nespátřil. Je tu také hojnost velikých řek s dobrou vodou; a většinou jsou zlatonosné.

Stromy, plody a traviny se velmi liší od těch, jež rostou na ostrově *Juaně*; na tomto ostrově i na všech ostatních, které jsem objevil nebo se o nich doslechl, chodí úplně nazí – muži i ženy -, tak jak je jejich matky porodily; jen některé ženy si přikrývají jedno jediné místo listem nebo kouskem bavlněné tkaniny, kterou si k tomu cílí zhotovují.

Nemají železa ani oceli; zbraně na ty nejsou; ne snad, že by to nebyli lidé obratní a krásně urostlí (de *fermosa estatura*), ale jsou tak bázliví, že je to až k nevíře. Jediné zbraně, jež mají, si zhotovují z vyzrálého rákosu a to tak, že nakonec rákosového stvolu připevňují zahrocený kolík. Ale ani těchto zbraní se neodvažují užívat. Vždyť se mi nejednou stalo, že jsem vyslal na souš dva nebo tři muže, aby zašli do nějaké osady a pohovořili s jejími obyvateli, a těch jim vyšlo v ústrety bezpočtu, ale když viděli přicházet mé lidi, prchali tak bezhlavě, že otec ani na vlastního syna nečekal. A to ne snad proto, že by někomu z nich bylo ublíženo: naopak, všude, kam jsem přišel a kde se mi podařilo s nimi promluvit, jsem jim vždy dával ode všeho, co jsem měl, třeba sukno a jiné věci, aniž jsem za to dostal výměnou. Jsou však tak bázliví, že jim není pomoci.

Je ovšem pravda, že když se upokojí a zbaví strachu, jsou pak tak důvěřiví a tak štědře dávají z toho, co mají, že by tomu nevěřil, kdo to sám neviděl.

Žádá-li se na nich něco, co mají, neřeknou nikdy ne, ba spíše to sami nabízejí, a to s takovou láskou, jako by zároveň s tím i své srdce dávali. A ať přinesou věc cennou nebo bezvýznamnou, jsou spokojeni s jakoukoliv maličkostí, kterou za to dostanou.

Zakázal jsem dávat jim věci tak neužitečné jako střepy rozbitých nádob a skla nebo kovové konce agujet; ač po pravdě řečeno, když se k něčemu takovému dostali, považovali to za nejkrásnější šperk na světě.

Tak třeba jednomu námořníkovi se podařilo směnit za jedinou agujetu kus zlata o váze dva a půl castellano a jiní dostali ještě více za věci značně menší hodnoty.

Za lesklé nové měďáky dávali vše, co měli, třeba i kus zlata o váze dvou až tří castellanos nebo jednu až dvě arroby bavlněné příze.

Brali dokonce i kousky polámaných obručí ze sudů a dávali za ně vše, co měli, jako divoši (como *bestias*).

Nepovažoval jsem to za správné, proto jsem takovou směnu zakázal. Ba dával jsem jim zadarmo tisíce pěkných věcí, jež jsem vezl s sebou, abych si získal jejich přichylnost; doufal jsem, že takto ochotněji přijmou křesťanství, a také jsem v nich chtěl vzbudit lásku k Jejich Výsostem a touhu sloužit jim i celému národu kastilskému; a vedle toho jsem je takto chtěl přivést k tomu, aby se snažili nám pomáhat a dávali nám to, čeho sami mají nadbytek a co mi potřebujeme. A nevyznávají žádnou sektu, ani se modlám neklanějí, nýbrž věří, že všechna moc a všechno dobro přebývá na nebesích. A jsou pevně přesvědčeni, že já i se svými loďmi a lidmi přicházím z nebe, proto mne všude přijímají s takovou úctou, jakmile jen překonají strach.

A toto přesvědčení nepochází z nedostatku bystrosti; jsou to lidé velice důmyslní: plaví se křížem krážem po všech tamějších mořích a je až ku podivu, jak správně dovedou popsat, co viděli. Vše vězí v tom, že dosud nespátřili lidí oděných ani takových lodí.

Jakmile jsem dospěl k zemím Indickým, na prvním ostrově, který jsem našel, vzal jsem silou několik Indiánů, aby se naučili našemu jazyku a zpravili mne pak o tom, co v těch končinách jest.

A tak se i stalo: zakrátko začali rozumět oni nám a my jim – dohovořovali jsme se navzájem tu slovu, tu posuňky – a velice nám byli prospěšní. Nyní je vozím s sebou, a ač jim často vysvětluji, jak se věci mají, jsou stále přesvědčeni, že jsem přišel z nebe. A to také oni první hlásili všude, kamkoliv jsem přišel, a tamější lidé pak běhali dům od domu, ba i do sousedních osad, a hlasitě volali: „Pojďte zhlédnout lidi s nebe příšlé.“

Jakmile tedy v srdcích svých pojali k nám důvěru, sbíhali se k nám všichni muži i ženy, až do posledního starce a děčka, a nosili nám všechno, co měli k jídlu a pití, a to vše nám dávali s takovou láskou, že to až úžas budilo.

Na všech ostrovech mají množství kanoí, podobných fustám. Některé jsou větší, jiné menší, ba mnohé jsou větší než fusta o osmnácti lavicích; jenom nejsou tak široké, protože jsou zhotoveny z jediného kmene. Ale nedohoní je žádná fusta na světě, neboť plují tak rychle, že je to až k nevíře.

A na těch člunech se plaví po všech ostrovech, jichž je bezpočtu, a vozí v nich své zboží. V některých kanoích jsem viděl až šedesát, ba i osmdesát lidí, a každý měl své veslo.

Na všech těch ostrovech jsem nepozoroval valného rozdílu ani v podobě lidí, ani v jejich obyčejích a jazyce; naopak všichni si rozumějí. A to je velice důležité, jestliže jak doufám, se Jejich Výsosti rozhodnou obrátit je na naši svatou víru; Indiáni sami ji jistě přijmou velmi ochotně.

Již jsem pověděl, jak jsem plul sto sedm leguů přímo od západu na východ podél pobřeží ostrova Juany. Podle té cesty mohu říci, že ostrov tento je větší než Anglie a Skotsko dohromady. Vždyť po těch sto sedmi leguách jsou na západě ještě dvě provincie, kde jsem nebyl. Jednu z nich nazývají *Auan* a tam se rodí lidé s ohonem. Ty provincie měří po délce nejméně padesát nebo šedesát leguů, pokud jsem mohl vyrozumět ze slov Indiánů, které vezu s sebou; a ti znají všechny zdejší ostrovy.

Druhý ostrov *Española*, měří po obvodu více než celé Španělsko podél mořského pobřeží od Colibre až po Fuentarrabia v Biskajsku. Vždyť podél jedné toliko strany ostrova jsem urazil dobrých sto třicet osm leguů přímou čarou od západu k východu.

Je to ostrov zaslíbený, a kdo ho jednou spatřil, nejrady by jej nikdy neopustil. Tento ostrov, stejně jako všechny ostatní, jsem uvedl pod vládu Jejich Výsostí. A na všech je daleko větší bohatství, než je mi známo a než mohu povědět; a všechny je držím pro Jejich Výsosti, které jimi mohou vládnout tak plně a dokonale jako zeměmi kastilskými.

Na ostrově *Españole*, a to v krajině nejbohatší na zlaté žíly a v místě nejvýhodnějším pro obchod jak s pevnou zemí naší na jedné straně, tak i se zeměmi Velikého Chána na straně druhé – s nimiž bude možno provozovat rozsáhlé obchodování a dosíci velkých zisků -, vzal jsem v držení velikou osadu, již jsem dal jméno *Navidad* (Narození Páně). A tam jsem založil tvrz a pevnost, která v této chvíli je už jistě zcela hotova, a v ní jsem zanechal potřebný počet lidí se zbraněmi, těžkými kusy a zásobami potravy více než na rok; zanechal jsem tam rovněž fustu a lodního mistra, znalého všech řemesel, jichž bude zapotřebí. Král té země chová ke mně takové přátelství, že si považoval za čest zvat mě svým bratrem a mítí mě za bratra.

Ale i kdyby se jeho přátelství změnilo v nevráživost k lidem v tvrzi zanechaným, vždyť ani on, ani jeho lidé nevědí, co jsou to zbraně, chodí nazí – jak jsem již řekl - a jsou tak bázliví, že bojácnějších nad ně na světě není; a tak i ta trocha lidí, kteří zůstali v pevnosti, postačí, aby vyhladila třeba celou tu zemi. Ale budou-li se umět spravovat, pak nikomu na ostrově nenapadne je ohrožovat.

Zdá se mi, že na všech těch ostrovech se mužové veskrze spokojují s jedinou ženou, svému náčelníkovi nebo králi pak jich dávají až dvacet. Mám také dojem, že ženy pracují více

než muži. Nepodařilo se mi zjistit, zda mají vlastní majetek (bienes propios), ale pokud jsem mohl posoudit, dělili se všichni o to, co měl jeden, zejména v potravě.

Do dnešního dne jsem na těchto ostrovech nenašel lidí-nestvůr, jak mnozí očekávali. Naopak všichni zdejší lidé jsou velice pěkného vzhledu. Nejsou černí jako obyvatelé Guineje, vlasy mají hladké a nežijí tam, kde sluneční paprsky příliš žhnou. Pravda, slunce tam má velikou sílu, přestože k čáře rovnodennosti je odtud šestadvacet stupňů. Na těch ostrovech, kde jsou vysoká pohoří, bylo této zimy velice chladno. Indiáni je však velice dobře snášejí, poněvadž jsou na ně zvyklí; a kromě toho jim pomáhá i potrava, do níž dávají hojnost koření, a to nadobyčej pálivého.

Nestvůr jsem tedy nenašel, ab ani zvěstí o nich, až na ostrov Caribes, při vstupu do zemí Indických v pořadí druhý. Ten je osídlen lidmi, jež na všech ostrovech považují za velice surové; ti prý jedí lidské maso. A mají množství kanoí, na nichž obeplouvají všechny indické ostrovy a loupí a berou, co mohou. Nejsou nejstvěrnější než druzí, jen mají zvyk nosit dlouhé vlasy jako ženy a užívat luků a šípů vyrobených z rákosů stejně jako zbraně jiných Indiánů; jejich šípy jsou zakončeny kolíkem, poněvadž železa nemají. U srovnání s jinými Indiány, kteří jsou nanejvýš zbabělí, je to lid vskutku velice sveřepý. Já však v nich nevidím nic více než v ostatních. Ženy si berou na ostrově Matinino – prvním to ostrově při plavbě ze Španělska do zemí Indických -, na němž není jediného muže. Ženy z tohoto ostrova se nezabývají ženskými pracemi, nýbrž stejně jako obyvatelé ostrova Caribes mají luky a šípy a chrání se měděnými plátky; mědi je totiž u nich velká hojnost.

Na jiném ostrově, podle tvrzení Indiánů větším než je *Española*, žijí zase lidé, kteří nemají vlasů. Je na něm nesmírné množství zlata. Vezu s sebou několik Indiánů z tohoto ostrova i z jiných, aby to dosvědčili.

Než abych mluvil jen o tom, co bylo vykonáno: již z této tak zběžné cesty mohou Jejich Výsosti vidět, že jim dám tolik zlata, kolik budou potřebovat, poskytnou-li mi jen zcela nepatrnou pomoc. Koření a bavlny – kolik Jejich Výsosti přikáží, a mastixu – kolik ho jen poručí naložit. Mastix se do dnešního dne nacházel toliko v Řecku, na ostrově Chiu, a tamější vládcové jej prodávají, jak se jim zlíbí. A Jejich Výsosti budou mít také aloe, kolik přikáží naložit, a stejně tak otroků, a to z lidu pohanského.

Myslím, že jsem dále našel rebarboru a skořici, a najdu ještě tisíc dalších cenných věcí, které bezpochyby objeví lidé, jež jsem tam zanechal. Neboť já jsem se nikde nezdržoval, dovoloval-li mi vítr plout dále, jen v osadě Navidad, a to proto, abych ji dobře zabezpečil a řádně vybudoval.

Po pravdě řečeno byl bych vykonal daleko více, kdyby mi byly lodi sloužily tak, jak bylo třeba.

To je jisté...(na tomto místě je text přerušeno)... a věčný Bůh a Pán náš, jenž všem, kdož jdou cestou jeho, dává vítězství i ve věcech zdánlivě nemožných. A takové bylo i mé vítězství: neboť i když o těchto zemích již jiní hovořili, byly to všechno pouhé dohady bez očitých svědectví. A říkali takové věci, že posluchači to většinou považovali spíše za bajku než za pravdu. Když tehdy Vykupitel náš seslal toto vítězství našemu nejjasnějšímu králi a královně i jejich královstvím k větší ještě slávě jejich, pak veškeré křesťanstvo se z toho má radovat, vystrojit veliké slavnosti a hojnými modlitbami vzdát radostné díky Svaté Trojici za to veliké povznesení, jehož všechno křesťanstvo dojde tím, že k naší svaté víře se připojí toliké národy; a rovněž i za statky pozemské, neboť nejen Španělsko, nýbrž křesťanstvo veškeré odtud bude mít prospěch a zisk, a to velmi záhy.

Dáno na karavale u ostrovů Kanárských patnáctého února roku 1493.

Admirál

Poté, co byl napsán tento list a já jsem plul již ve vodách kastilských, zvedl se tak silný jižní a jihovýchodní vítr, že jsem musel ulehčit lodím od nákladu. Dnes jsem se dostal do

přístavu lisabonského, což je zajisté největší div na světě. Zde jsem se rozhodl, že napíši Jejich Výsostem.

Ve všech zemích Indických bylo stále počasí jako v měsíci máji. Plul jsem tam třiadevadesát dní a vrátil jsem se za sedmdesát osm, nepočítaje v to třináct dní, po které mne bouře zdržela na moři. Zdejší námořníci říkají, že nikdy ještě nebylo tak zlé zimy a nikdy prý neztroskotalo tolik lodí.

Dáno čtvrtého března.

B. Z Kolumbova lodního deníku

Podle původního (po r. 1554 ztraceného) lodního deníku upravil a vydal Bartolomeo de las Casas, 1530

Čtvrtek 11. října. – Plul na jihozápad. Moře bylo tak vzedmuto, jako ještě nikdy za celou dobu plavby. Spatřili párdelas a zelený rákos u samé lodi. Lodníci z karavely *Pinty* uviděli kus třtiny a kůl; pak vylovili hůlku, opracovanou podle všeho železem, další kus třtiny a jinou travu, jež roste na zemi, a prkénko. Námořníci z karavely *Niñi* zase spatřili jiná znamení, svědčící o blízkosti země, mezi nimi šipkovou větévku plnou plodů.

Při těchto znameních si všichni oddychli a rozveselili se.

Toho dne urazili do západu slunce sedmadvacet leguí. Po západu slunce plul dále svým původním směrem na západ rychlostí dvanácti mil za hodinu; do dvou hodin s půlnoci postoupili o devadesát mil, to jest dvaadvacet a půl leguy. A poněvadž karavela *Pinta* byla rychlejší a předběhla loď admirálovu, objevila právě ona zemi. První, kdo spatřil tu zemi, byl námořník jménem Rodrigo de Triana.

Admirál sice také o desáté hodině večerní spatřil z můstku na zádi své lodi (*castillo de popa*) zář ohně; ale byla velice nejasná, proto se neodvažoval tvrdit, že je to země. Zavolal však Pera Gutiérrez, královského komořího (*repostero d'estrados del rey*), řekl mu, že se mu zdá, jako by viděl světlo, a vyzval ho, aby se také podíval. Ten uposlechl a rovněž spatřil světlo. Admirál o tom řekl také Rodrigu Sánchezi de Segovia, kterého král s královnou poslali s loďstvem jako kontrolora (*veedor*); ten však neviděl nic, poněvadž byl na takovém místě, odkud světlo vidět nemohl. Potom se světlo objevilo ještě jednou nebo dvakrát a vypadalo jako plápolající vosková svíčka. Málokdo to byl považoval za znamení blízkosti země, ale admirál si byl jist, že země je nedaleko.

Proto když odříkali *Salve*, modlitbu to, kterou po svém způsobu říkají a zpívají všichni námořníci a k níž se všichni shromažďují, admirál je poprosil a napomenul, aby pečlivě hlídkovali na předním můstku (*castillo de ropa*) a usilovně pátrali, zda nespátří zemi. Prohlásil, že ten, kdo první uvidí zemi a podá o tom zprávu, dostane od něho ihned hedvábný kabátec, kromě odměny, určené králem a královnou; a podle slibu královského měl ten, kdo první zahlédne zemi, dostat deset tisíc maravedí ročního důchodu.

Ve dvě hodiny z půlnoci se ve vzdálenosti asi dvou leguí objevila země. Svinuli všechny plachty a ponechali jen *treo*, tj. velkou plachtu bez bonet a pak lavírovali na moři až do rána.

Pátek 12. Října. – V pátek dospěli k jednomu ostrůvku v souostroví Lucayském (Bahamském), který Indiáni ve svém jazyce nazývali *Guanahaní*. Brzy spatřili nahé lidi a admirál spolu s Martínem Alonsem Pinzónem a jeho bratrem Vincentem Yañezem, kapitánem *Niñi*, se v doprovodu ozbrojenců vydali na člunu k pobřeží. Admirál vzal s sebou královskou vlajku a oba kapitáni každý praporec se zeleným křížem, které měl admirál jako znak na všech svých lodí; na praporecích byla písmena F a Y, každé po jedné straně kříže, a nad nimi admirálova korunka.

Když vstoupili na břeh, spatřili svěže zelené stromy, mnoho vodních toků a ovoce rozličného druhu. Admirál zavolal oba kapitány i všechny ostatní, kteří zároveň s ním vystoupili na břeh, mezi nimi Rodriga de Escovero, *escribana* celého loďstva, a Rodriga

Sánchez de Segovia, a vyzval je, aby mu přísežně dosvědčili a dotvrdili, že on první, jak tomu skutečně bylo, se ve jménu krále a královny, svých vládců, ujímá držení toho ostrova, učiniv při tom zadost všem požadovaným formalitám, jak je podrobněji vypověděno v ověřených dokumentech, které na tomto místě byly sepsány. Brzy se tam shromáždilo mnoho lidí na tom ostrově přebývajících.

To co následuje, jsou vlastní slova admirálova z jeho knihy o první cestě o objevení Indií.

„Poněvadž se k nám chovali velice přátelsky (praví) a poněvadž jsem poznal, že tyto lidi je možno obrátit na naši svatou víru spíše láskou než silou, rozdal jsem mezi ně několik červených čepiček a několik šňůrek skleněných perel, které si hned všeli na šíji, a četné další věci nevelké ceny. Měli z toho velikou radost a tak jsme si je tím získali, že to bylo až kupodivu. Plavali pak k našim člunům a přinášeli nám papoušky, přádénka bavlněné příze, oštěpy a mnohé jiné věci a vyměňovali je s námi za jiné, které jsme jim dávali zase my, jako skleněné korálky a rolničky. Zkrátka brali vše a ochotně za to dávali, co měli.

Zdálo se mi však, že jsou to lidé ve všem velice chudí. Chodí úplně nazí, tak jak vyšli z lůna matčina, a to i ženy; ovšem viděl jsem jednu a ta byla spíše ještě děvčetem. Všichni, které jsem viděl, byli mladí; nespátřil jsem jediného, který by byl starší třicíti let. Byli velmi pěkně urostlí, měli krásná těla a přívětivé obličejy. Vlasy měli hrubé skoro jako koňské žíně, a krátké. Nosí je sčesány do čela, jen malou část jich sčesávají dozadu, a ty ponechávají dlouhé, vůbec je nestřihají. Někteří jsou pomalováni černou hlinkou (plet' mají jako na Kanárských ostrovech, ani černou, ani bílou), druzí bílou, jiní zase červenou; a někteří jsou pomalováni tím, co jim padne pod ruku. A jedni si malují jen tváře, druzí celé tělo jiní zase jen oči a někteří posléze jenom nos. Nenosí zbraní (železných) a ani je neznají; když jsem jim totiž ukázal meče, brali je za čepele a z nevědomosti se pořezali. Není u nich vůbec železa; jejich oštěpy jsou pouhé tyče bez železného hrotu; některé z nich mají na konci rybí zub, druhé jiné věci.

Všichni bez výjimky jsou pěkného vzrůstu a příjemných tváří, dobře stavěni; na tělech několika z nich jsem viděl jizvy po ranách, a když jsem se jich posunky otázel, jak k nim přišli, naznačili mi, že se brání. Pomyslel jsem si a dosud si myslím, že tam přicházejí s pevné země lovit zajatce.

Jsou nepochybně dobrými a chápavými služebníky (servidores), neboť vidím, že si velice pamatují a opakují vše, co jim říkám. A myslím, že by bylo snadné učinit z nich křesťany, poněvadž podle všeho se nedrží žádné sekty (que ninguna secta tenían). Dá-li bůh, pak až se budu vracet, vezmu jich odtud šest s sebou pro Vaše Výsosti, aby se naučili mluvit naší řečí. Zvířat jsem na tomto ostrově kromě papoušků žádných nespátřil.“

To vše jsou slova admirálova.

Cortés: z druhého dopisu o dobytí Tenochtitlánu

Převzato z: Cortés, Hernán, *Dopisy: druhý a třetí dopis o dobytí Tenochtitlánu*. Praha, Argo 2000., s. 31, 38, 59, 63-65, 67-69, 71-73

...zvláště líčí tuze rozlehlou a bohatou provincii zvanou Culúa, kde se nalézají města velmi veliká se skvělými stavbami, oplývající obchodem a bohatstvím, z nichž nejnádhernější a nejbohatší jménem Timixtán je zručností neslýchanou zbudováno na velké Laguně; králem tohoto města a provincie je převeliký vládce jménem Muctezuma.

Chtělť jsem, aby Vaše Výsost poznala všechny věci této země, jichž je tolik a takové jsou, že jak je píši v předešlé zprávě, můžete sebe podruhé nazývat císařem, a to zdejším, přičemž titul ten je neméně cenný než císaře německého, který již Vaší Nejsvětější Milosti z vůle Boží náleží. ...

Poté, co jsem mu vypověděl o Vašem Veličenstvu i o příčině svého příchodu do oněch krajů, zeptal jsem se, zda je poddaným Muteczumovým, nebo členem jiného společenství. Tu on, udiven mou otázkou, mi odpověděl, kdo že není poddaným Muteczumovým. Chtěl tím říci, že on je tam pánem celého světa. Jal jsem se mu odporovat a vysvětlovat velkou moc a rozlehlost panství Vašeho Veličenstva, a že mnozí i daleko větší pánové jsou poddanými Vaší Výsosti a těší se nemalé přízni, a tak by tomu mělo být i s Muteczumou a všemi domorodci z oněch krajů, pročež žádám, aby on sám se poddal, neboť to pro něho bude ctí a poctou. A naopak, nepodrobí-li se, bude potrestán. A abych jej mohl doporučiti do Vašich královských služeb, že jej žádám, aby mi dal nějaké zlato, které bych Vašemu Veličenstvu mohl poslat. ...

Na jejich naléhání jsem se tedy přestěhoval do města (Tlaxcala), které leží šest mil od mého tábora. Město je to tak velké a podivuhodné, že i kdybych se o mnohém zapomněl zmínit, to málo, co povím, je téměř neuvěřitelné. Je totiž daleko větší a mnohem silnější než Granada. Má stejně pěkné stavby, ale o mnoho větší počet obyvatel, než měla Granada v době svého dobytí. Je lépe zásobeno zbožím suchozemským, jako je chléb a drůbež, i lovnou zvěří a rybami z řek, stejně tak zeleninou a jinými velmi dobrými plody, které jedí. Ve městě je tržiště, kde každodenně po celý den prodává a kupuje na třicet tisíc duší, v to nepočítaje mnohá jiná malá tržiště v různých částech města. Na onom tržišti uvidíš všelijaké věci, jak k živobytí, tak k odívání a obutí, s nimiž tam obchodují a jež mohou získat. Jsou tam i šperky ze zlata, stříbra a drahého kamení a ozdoby z perí, vše tak dobře uspořádané, jak by to mohlo být na kterémkoliv náměstí či tržišti ve světě. Je zde mnoho různých druhů velmi dobrého nádobí, jež se může rovnat španělskému. Prodává se hodně dříví a uhlí a bylin léčivých i kuchyňských. Mají domy, kde se myjí hlavy jako u lazebníka a také se tam holí, jsou tam i lázně. Konečně mezi nimi vládne pořádek náramný a mají policii, jsou to lidé zachovávající veškerý řád a pokoj, jakým se nejlepší v Africe nemohou rovnat. ...

A protože mi Španělé, co tam byli, vyprávěli, že je tam hojnost prostředků ke zřízení statků a k těžbě zlata, požádal jsem dotyčného Mutezumu, aby v provincii Malinaltebeque, jež je k tomu nejprůhodnější, založil statek pro Vaše Veličenstvo, což on učinil s takovou pílí, že dva měsíce poté, co jsme jej byl požádal, bylo již oseto sedmdesát měric kukuřice a deset fazolí a dva tisíce stop cacapu, tj. ovoce podobného mandlím, jež prodávají umleté a tak si jej cení, že ho mají po celé zemi za platidlo a kupují za ně v různých místech a na trzích vše potřebné... Španělé, kteří statek viděli, jej bez dalšího zařízení mnohdy cenili na dvacet tisíc zlatých pesos. ...

Potom, když poněkud utišili svůj pláč, odpověděli, že jej měli za svého vládce a přislíbili učinit vše, co přikáže, a proto a pro důvody, jež jim vysvětluje, rádi vše vykonají a od té chvíle se navždy stávají poddanými Vaší Výsosti, a všichni společně a každý sám za sebe slíbili a slibují, že učiní a splní cokoli jim královským jménem Vašeho Veličenstva bude přikázáno, jak se sluší dobrým a věrným poddaným, a že budou dávat daně a služby, které poskytovali a odevzdávali předtím určenému Mutezumovi, a cokoli jiného jim bude přikázáno jménem Vaší Výsosti ...

S nimi poslal své lidi a rozkázal, aby šli za pány těch provincií a měst a vyřídili, že přikazují, aby každý z nich odevzdal určitou část zlata, které jim svěřil. Tak se stalo a všichni ti pánové, k nimž jsme poslal, odevzdali velmi poslušně, co na nich bylo žádáno, buď ve špercích, nebo zlatých a stříbrných cihlách nebo plátcích a jiných předmětech, jež měli, takže bylo roztaveno vše, co bylo k tavení určeno, činila pětina pro vaše Veličenstvo přes třicet dva tisíce a čtyři sta zlatých pesos, nepočítaje v to všechny zlaté a stříbrné šperky a pérové ozdoby a drahé kameny a mnohé jiné cennosti, jež jsem pro Vaše Veličenstvo odložil a ponechal stranou a jež mají cenu sto tisíc dukátů i víc. Nehledě na cenu jsou takové povahy a tak skvostné, že pro svou neotřelost a neobvyklost mají nevyčísitelnou hodnotu a je nemyslitelné, že by kterýkoli ze všech panovníků, co jich je ve světě známo, podobné a tak krásné mohl mít. Necht' Vaše Výsost nemá moje slova za smyšlenku, ale vskutku cokoli zde

žije na souši či v moři a Muctezuma o tom může mít povědomí, má zpodobené jako živé stejně tak ve zlatě a stříbře, jako v drahém kamení a peří s takovou dokonalostí, že to vypadá skoro jako ve skutečnosti. A ode všeho mi pro Vaši Výsost dal bohatý podíl, nepočítaje další cennosti, jež jsem mu popsal a on je dal zhotovit ze zlata a dál obrazy, krucifixy, medaile, šperky a náhrdelníky a mnohé jiné z našich věcí, jež jsem mu dal vylíčit. Z pětiny shromážděného stříbra, jež Vaši Výsosti náleží a činí přes sto pülliber, jsem dal od domorodců zhotovit velké i malé talíře a misky a šálky a lžice a oni vše vypracovali tak dokonale, jak jen jsme byli schopni jim vysvětlit. Kromě toho mi řečený Muctezuma věnoval množství svých oděvů, jež ač bavlněné a bez hedvábu, byly takové, že by je v celém světě nedokázali utkat a zhotovit jim podobné, ani s tolika a tak přirozenými barvami a ozdobami. Mezi nimi byla skvostná mužská i ženská roucha, pokrývky na lůžka, jakým se ani hedvábné nemohou vyrovnat, i další sukno jako na čalounění, jež by mohlo být vhodné pro sály a kostely. Byly zde přikrývky a přehozy na postel, jak péřové, tak bavlněné, pestré a taktéž velmi krásné a mnoho dalších věcí v takovém množství a rozmanitosti, že je Vašemu Veličenstvu neumím vypsát. ...

A daroval mi několik zlatých toren na kule... Pokud však bude v mých silách, budu Vám vyprávět o některých z věcí, jež jsem zřel, a i když se budou zdát neuvěřitelné, neboť ani my, kdo je zde vidíme na vlastní oči, nejsme s to je svým rozumem pochopit...

O Temixtiánu *(nadpis vložen redakcí)*

Město je tak velké jako Sevilla a Córdoba dohromady...

Město má mnohá náměstí, kde nepřetržitě probíhají trhy a stále se zde prodává a nakupuje. Je tu jedno náměstí, dvakrát tak velké jako město Salamanca, kol dokola obklopené podloubím, kam denně přichází za koupí a prodejem na sedmdesát tisíc duší a najdeš tu ode všeho zboží ze všech koutů země, ať k živobytí či k jídlu, šperky ze zlata, stříbra, olova, mosazi, mědi, cínu, kamenů, kostí, mušlí, škeblí i peří. Prodává se zde kámen opracovaný i surový, vepřovice, cihly, dřevo neopracované i opracované na nejrůznější způsoby... Nabízejí zde také králíky, zajíce, zvěřinu a malé vykastované psy, jež chovají na jídlo.... Jsou tu jakási holičství, kde myjí a holí hlavy, i krámy, kde za úplatu dají člověku najíst i napít. K přenášení břemen slouží muži, jimž v Kastilii říkáme nosiči....

Vše se prodává na počet a na míru, ale zatím jsme neviděli prodávat nic na váhu... Na tom velkém náměstí stojí jeden tuze pěkný dům – soudní síň, kde zasedá deset či dvanáct mužů, soudců, kteří řeší všechny sporné případy a záležitosti, jež se na trhu přihodí, a dávají potrestat provinilce. Určené osoby pak neustále procházejí davem na náměstí a sledují, co se prodává, a míry, jimiž se zboží měří, a stává se, že měрку rozlámou, protože nebyla poctivá....

Po jedné z příjezdových cest do velkého města vedou dva kanály z malty, každý široký na dva kroky a hluboký skoro na výšku muže. Jedním teče směrem do města proud velmi dobré sladké vody. Odtud všichni berou vodu a pijí. Druhý, prázdný, slouží tehdy, když chtějí první strouhu čistit. Tudy vodu pouštějí, než tamtu vyčistí. A protože vodu musí převést po mostech přes přerušená místa, kde protéká voda slaná, vedou sladkou vodu žlaby na šířku vola, dlouhými jako ty mosty. Tak zásobují vodou celé město....

U všech vchodů do města a všude, kde se vykládají kanoe a kudy přichází do města nejvíce zásob, jsou postavené budky pro strážné, které vybírají certum Quit z každé přivezené věci. Nevím ovšem, zda se odvádí pánovi, nebo zda patří městu, neboť to jsem zatím nepochopil. Myslím však, že je pánovo, neboť na tržištích v jiných provinciích bylo vidět, že toto právo přísluší jejich pánovi. Na všech tržištích a veřejných místech města bývá denně množství dělného lidu a mistrů všech řemesel, čekajících, kdo si je najme na denní dílo.... ..služba a chování zdejších lidí se skoro podobá životu ve Španělsku. Je zde takový soulad a řád jako tam, a uvážíme-li, že tito lidé jsou barbary tak vzdálenými Božího poznání a

dorozumění s jinými rozumnými národy, je obdivuhodné vidět, jak mají všechno dobře zařízeno....

Na všech panstvích těch pánů má [Muctezuma] vojsko se svými lidmi, své guvernéry a výběrčí daní a odvodů, jež mu každá provincie odevzdává. A co má každý dát, to je řádně vedeno a uspořádáno, neboť na papír, který vyrábějí, si zapisují své znaky a symboly, jimiž se dorozumívají. Každá z provincií odvádí jiné naturálie podle toho, jaký charakter její země a plodin, takže [Muctezuma] dostává z provincií nejrozmanitější z věcí, jimiž oplývají.

Amsterodamská banka

Převzato z: SMITH, A., *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů*. Nové, přepracované vydání. Liberální institut. Praha, 2001. s. 421-429

Velké množství ořezaných a opotřebovaných cizích kovových peněz, které rozsáhlý obchod Amsterdamu přiváděl ze všech končin Evropy, snížilo před r. 1609 hodnotu měny tohoto města proti hodnotě dobrých peněz vyšlých právě z mincovny asi o devět procent. Jak již tomu vždy v takových případech bývá, takové peníze, sotva se objevily, ihned se roztavovaly nebo odvážely. Kupci, i když měli peněz dost, nemohli vždy sehnat na zaplacení svých směnek dost dobrých peněz, a hodnota těchto směnek se přes různá opatření, která tomu měla odpomoci, stávala do značné míry nejistou.

Aby se odpomohlo těmto potížím, byla se zárukou města roku 1609 zřízena banka. Tato banka přijímala mince jak cizí, tak lehké a opotřebované mince domácí za jejich skutečnou vnitřní hodnotu určenou v dobrých penězích země s předepsaným zrnem a střížím a odpočítávala si jenom tolik, kolik bylo nutné na zaplacení ražebného a jiných nezbytných správních výdajů. Na hodnotu, která zbyla po provedení této malé srážky, zřídila banka ve svých bankách úvěr. Tomuto úvěru se říkalo bankovní peníze; byly to peníze vždy téže skutečné hodnoty a větší vnitřní ceny než peníze běžné, poněvadž odpovídaly přesně mincovnímu řádu. Současně bylo zákonem nařízeno, že se všechny směnky v hodnotě od šesti set zlatých výše vydané na Amsterdam nebo převáděné v Amsterdamu musí platit v bankovních penězích; tím byla všechna nejistota týkající se hodnoty těchto směnek naráz odstraněna. Každý kupec, aby mohl platit své zahraniční směnky, musel mít v důsledku tohoto nařízení u té banky účet, a to mylně vyvolalo po bankovních penězích jistou poptávku.

Mimo svou vnitřní vyšší hodnotu vůči běžným penězům a mimo onu hodnotu navíc, kterou jim nutně propůjčuje tato poptávka, mají bankovní peníze ještě některé další přednosti. Jsou zabezpečeny proti ohni, loupeži a jiným nehodám; město Amsterdam za ně ručí; dají se vyplácet prostým převedením, takže tu není práce s přepočítáním, ani nebezpečí, jakému jsou vystaveny při dopravování z jednoho místa na druhé. Pro tyto různé přednosti mívaly patrně již od počátku ážio a je všeobecný názor, že všechny uložené původně do banky byly tam již ponechány, protože nikoho ani nenapadlo žádat od banky zaplacení pohledávky, kterou mohl prodat ještě s ážiem. Kdyby majitel bankovního úvěru žádal na bance zaplacení, byl by o to ážio přišel. Tak jako se za šilink, který právě vyšel z mincovny, nekoupí na trhu více zboží než na jeden z našich běžných opotřebovaných šilinků, tak by i dobré a zákonné peníze, převedeny z pokladny banky do pokladny soukromé osoby a tam pomíchány s běžnou měnou země, neměly větší hodnotu než právě tato měna, od které by se již nedaly lehce odlišit. Dokud zůstávaly v pokladně banky, byla jejich vyšší hodnota známa a byla přesně určena. Když již přešly pokladny soukromé osoby, stálo zjištění jejich vyšší hodnoty možná více práce, než za kolik onen rozdíl v hodnotě vůbec stál. Tím, že se vybraly z pokladny banky, ztratily mimo to i ostatní přednosti bankovních peněz: jejich zabezpečení, jejich snadnou

a spolehlivou převoditelnost a jejich použitelnost při placení zahraničních směnek. Především však, jak se hned ukáže, nemohly se z této pokladny vybrat, aniž se dříve zaplatilo za jejich opatrování.

Tyto uložené mince neboli tato depozita, která je banka povinna vyplácet zpět zase v mincích, to byl původní kapitál banky neboli celá hodnota toho, co představovaly tzv. bankovní peníze. Dnes prý představuje jen velmi malou část jejího kapitálu. Aby si usnadnila obchod s drahým kovem v prutech, poskytuje tato banka již po léta docela běžně ve svých knihách úvěr na uložené zlato a stříbro v prutech. Tento úvěr je zpravidla asi o pět procent menší, než je mincovní cena takového drahého kovu v prutech. Zároveň vydává banka tzv. receptis či stvrzenku, opravňující onoho vkladatele nebo doručitele stvrzenky, aby si kdykoli do šesti měsíců onen neražený drahý kov zase vybral, převede-li ovšem na banku stejné množství bankovních peněz, na jaké mu byl při odevzdání depozita poskytnut v knihách úvěr, a zaplatí-li čtvrt procenta za úschovu, bylo-li depozitum odevzdáno ve stříbře, nebo půl procenta, bylo-li odevzdáno ve zlatě; ale v té stvrzence se také praví, že nedostane-li banka takto zapláceno, tu po vypršení zmíněné lhůty propadne depozitum bance za cenu, za jakou je přijala nebo na jakou poskytla v knihách pro převádění úvěr. Tento poplatek za uschování depozita lze považovat za jakési nájemné za použití skladiště. Proč má být toto nájemné ze skladu za zlato o tolik vyšší než za stříbro, odůvodňovalo se různě. Tvrdilo se, že ryzost zlata se zjišťuje mnohem obtížněji než ryzost stříbra. Že se tu snadněji podvádí a že tak u tohoto vzácnějšího kovu vznikají větší škody. Kromě toho chce prý vláda více podporovat ukládání stříbra než ukládání zlata, neboť stříbro je kov, ze kterého se razí mince.

Drahý kov v prutech se ukládá ponejvíce tehdy, když je jeho cena trochu nižší, než jaká bývá obvykle; a při stoupení jeho ceny se zase vybírá. V Holandsku je tržní cena drahého kovu v prutech zpravidla vyšší než cena mincí, a to ze stejného důvodu, proč byla vyšší před posledním napravením zlaté mince v Anglii. U tzv. marky, tj. u osmi uncí stříbra obsahujícího jedenáct dílů ryzího kovu a jeden díl příměsi, činí prý rozdíl obvykle asi od šesti do šestnácti stuiverů. Bankovní cena neboli úvěr poskytovaný bankou na depozita takového stříbra (jsou-li to vklady v cizích mincích, jejichž ryzost je dobře známa nebo zjištěna, např. v mexických tolarech) je dvaadvacet zlatých za tzv. marku; cena mincovní je asi třiaadvacet zlatých a cena tržní je od třiaadvaceti zlatých šesti stuiverů do třiaadvaceti zlatých šestnácti stuiverů neboli je o dvě až tři procenta vyšší než cena mincovní.¹ U zlata v prutech je poměr mezi cenou bankovní,

¹ Ceny, za které amsterodamská banka přijímá nyní (v září 1775) drahý kov a různé mince:

STŘÍBRO

Mexické tolary	}	22 zlatých v bankovních peněžích za marku
Francouzské koruny		
Anglické stříbrné mince		
Mexické tolary nové měny		21 zlatých 10 stuiverů
Dukatony		3 zlaté
Říšské tolary		2 zlaté 8 stuiverů

Za stříbro v prutech s obsahem 11/12 ryzího kovu se dává 21 zlatých za marku; sazba pak úměrně klesá až na 5 zlatých, které se dávají za pruty s obsahem ¼ ryzího kovu. Ryzí stříbro v prutech, 23 zlatých za marku.

ZLATO

Portugalské mince	}	310 zlatých v bankovních peněžích za marku
Guineje		
Nové louisdory		
Staré louisdory		300 zlatých
Nové dukáty		4 zlaté 19 stuiverů 8 feniků za dukát

mincovní a tržní téměř stejný. Stvrzenku lze zpravidla prodat za rozdíl mezi cenou mincovní a cenou tržní. Stvrzenka na drahý kov v prutech má téměř vždy nějakou hodnotu, a stává se proto jen zřídka, že ji někdo nechá propadnout neboli že nechá své pruty bance za cenu, za kterou je přijala, ať již to učiní tím, že si je do šesti měsíců z banky nevybere, nebo tím, že opomine zaplatit čtvrt nebo půl procenta, aby dostal novou stvrzenku na dalších šest měsíců. Avšak někdy se to prý přece jen stává, i když to bývá zřídka, a častěji k tomu dochází u zlata než u stříbra, protože se za uschování tohoto drahocennějšího kovu platí vyšší poplatek.

Člověk, který tím, že uloží drahý kov v prutech, získá bankovní úvěr a stvrzenku, platí své směnky, když dosáhnou splatnosti, svým bankovním úvěrem a stvrzenku buď prodá, nebo si ji ponechá, podle toho, zda soudí, že cena drahého kovu v prutech bude pravděpodobně buď stoupat, nebo klesat, Stvrzenka a bankovní úvěr zůstávají jen zřídka dlouho v jedné ruce, a není to ani nutné. Člověk, který má stvrzenku a potřebuje si z banky vybrat drahý kov, najde vždycky dost bankovních úvěrů neboli bankovních peněz, které lze koupit za běžnou cenu; a člověk, který má bankovní peníze a potřebuje si vybrat drahý kov, najde zase vždycky dost stvrzenek.

Majitelé bankovních úvěrů a držitelé stvrzenek představují vůči bance dvojí druh věřitelů. Držitel stvrzenky si nemůže vybrat drahý kov v prutech, na který stvrzenku dostal, aniž zase poukáže bance sumu bankovních peněz rovnající se ceně, za níž banka onen kov převzala. Nemá-li své vlastní bankovní peníze, musí si je koupit od těch, kteří je mají. Majitel bankovních peněz si může vybrat drahý kov jedině tehdy, předloží-li bance stvrzenku na požadované množství. Nemá-li takové stvrzenky sám, musí si je koupit od těch, kteří je mají. Koupí-li si majitel stvrzenky bankovní peníze, získává tím zároveň oprávnění vybrat si z banky určité množství drahého kovu v prutech, jehož mincovní cena je o pět procent vyšší než cena bankovní. Ono pětiprocentní ážio, které za to zpravidla platívá, neplatí proto za hodnotu domnělou, nýbrž skutečnou. Koupí-li si majitel bankovních peněz stvrzenku, získává tím oprávnění vybrat si určité množství drahého kovu v prutech, jehož tržní cena je obvykle o dvě až tři procenta vyšší než cena mincovní. Proto cenu, kterou za ni platí, platí rovněž za hodnotu skutečnou. Cena stvrzenky a cena bankovních peněz dávají dohromady plnou hodnotu neboli cenu drahého kovu v prutech.

Banka vydává stvrzenky a poskytuje bankovní úvěry i na depozita v mincích, které jsou v zemi v oběhu; ale takové stvrzenky nemají často žádnou hodnotu a na trhu se za ně nic nedostane. Např. na dukatony, které se v měně platí třemi zlatými a třemi stuivery za kus, poskytne banka úvěr pouze ve výši tří zlatých neboli pět procent pod jejich běžnou hodnotu. Vydá na ně i stvrzenku opravňující držitele vybrat si kdykoli během šesti měsíců uložený počet dukatonů, zaplatí-li čtvrt procenta za uschování. Ale za tuto stvrzenku se na trhu mnohdy nic nedostane. Tři zlaté bankovních peněz se prodají na trhu zpravidla za tři zlaté a tři stuivery, což je plná hodnota dukatonů; jsou-li vybrány z banky. A než se mohou vybrat, musí se zaplatit čtvrt procenta za uschování, takže pro držitele stvrzenky je to ztráta. Ale kdyby snad bankovní ážio někdy pokleslo na tři procenta, bylo by možno na trhu za takové stvrzenky něco obdržet a mohly by se prodávat za jedno a tři čtvrti procenta. Protože však bankovní ážio činí zpravidla kolem pěti procent, nechávají se takové stvrzenky často projít neboli, jak se říká, nechávají se propadnout bance. Ještě častěji

Zlato v prutech nebo slitcích se přijímá podle toho, kolik je v něm ryzího kovu ve srovnání s výše uvedenými zlatými mincemi cizími. Za pruty ryzího zlata dává banka 340 zlatých za marku. Vcelku se však za mince známého zrna platí o něco více než zlato a stříbro v prutech, jejichž zrno se dá zjistit pouze tavením a průbami.

propadnou stvrzenky vydané na uložené zlaté dukáty, protože aby se mohly z banky vydat, poplatek, který se musí zaplatit za jejich uschování, je vyšší, totiž půl procenta. Oněch pět procent, které banka získá, propadnou-li jí uložené mince nebo drahý kov v prutech, je možno považovat za nájemné za uskladnění a za trvalé uschování takových depozit.

Částka bankovních peněz, na niž již stvrzenky propadly je asi velmi značná. Musí to být celý původní kapitál banky, který, jak se všeobecně soudí, od toho dne, kdy byl v bance uložen, již tam prostě zůstal; nikdo totiž neměl zájem ani na obnovení své stvrzenky, ani na vybrání svého depozita, neboť z uvedených již důvodů nemohl ani jedno, ani druhé provést beze ztráty. Ale ať již je výše této částky jakákoli, ve srovnání s úhrnem bankovních peněz považuje se za velmi nepatrnou. Amsterodamská banka je pro Evropu již po mnoho let velkým skladištěm drahých kovů v prutech a stvrzenky na ni vydané se jen velmi zřídka nechávají projít neboli, jak se říká, propadnout bance. Valná většina bankovních peněz neboli úvěrů v knihách té banky vytvořila se za těchto posledních let pravděpodobně z depozit, která bance neustále svěřují a zase z ní vybírají obchodníci s drahými kovy.

Vybírat si z banky tyto peníze lze jedině na základě receptisu neboli stvrzenky. Menší část bankovních peněz, na niž stvrzenky již prošly, smísí se s mnohem větší částí, na niž jsou stvrzenky ještě v platnosti, takže i když tu snad je značná částka bankovních peněz, na kterou stvrzenky již prošly, není tu nikdy nějaká ta neb ona částka, nebo nějaký zlomek takové částky, kterou by nebylo možno kdykoli si z banky vybrat. Banka nemůže dlužit touž věc dvěma lidem a majitel bankovních peněz, který nemá stvrzenku, nemůže žádat na bance výplatu, dokud si nekoupí stvrzenku. V nornálních a klidných dobách opatří si lehce takovou stvrzenku za tržní cenu odpovídající zpravidla ceně, za kterou může prodat ony mince nebo onen drahý kov v prutech, k jejichž vybrání ho stvrzenka opravňuje.

Jinak by to asi vypadalo v době nějaké pohromy pro stát, např. při vpádu nepřátel, jako tomu bylo při vpádu Francouzů roku 1672.² Tu by si všichni majitelé bankovních peněz (chtěli tyto peníze z banky honem vybrat, aby si je mohli opatrovat sami, a poptávka po stvrzenkách mohla by proto vyhnat cenu stvrzenek do ohromné výše. Držitelé stvrzenek by mohli mít přemrštěné nároky a místo dvou nebo tří procent požadovat polovinu oněch bankovních peněz, na které byl na základě depozit poskytnut úvěr a vystaveny stvrzenky. Nepřítel obeznámený se zřízením banky mohl by dokonce stvrzenky skoupit, aby tak zabránil odvezení pokladu. V takovém nu mimořádném případě porušila by asi banka svou obvyklou zásadu vyplácet jen držitelům stvrzenek. Držitelé stvrzenek, kteří nemají bankovní peníze, museli totiž dostat až na dvě tři procenta plnou hodnotu depozit, na kterou byly vystaveny jejich stvrzenky. Proto by se prý v takovém případě banka nerozpakovala vyplácet ať již v penězích nebo v drahém kovu majitelům bankovních peněz, kteří by si nemohli opatřit stvrzenky, plnou hodnotu toho, co jim ve svých knihách připsala k dobru, a takovým držitelům stvrzenek, kteří nemají bankovní peníze, by zase vyplácela dvě až tři procenta, neboť větší hodnota jim za takových okolností také asi právem sotva náleží.

I v normálních a klidných dobách mají držitelé stvrzenek zájem na snižování ážia, buď aby o to levněji mohli kupovat bankovní peníze (a tedy i drahý kov v prutech, jež by si pak mohli na své stvrzenky z banky vybírat), nebo aby o to draže mohli své stvrzenky prodávat těm, kdož mají bankovní peníze a chtějí si vybrat drahý kov v prutech, neboť cena stvrzenky se zpravidla rovná rozdílu mezi tržní cenou bankovních peněz a tržní cenou mincí nebo drahého kovu, na něž byla stvrzenka vydána. Majitelé bankovních peněz mají naproti tomu zájem na zvyšování ážia, buď aby o to draže mohli prodávat své bankovní peníze, nebo aby si mohli o to levněji kupovat

² Míňen vpád do Holandska.

stvrzenky. Aby zabránila praktikám spekulantů, k jakým by někdy mohly vést tyto protichůdné zájmy, banka se v posledních letech rozhodla, že bude bankovní peníze prodávat za běžnou měnu vždycky, a to s pětiprocentním áziem, a s čtyřprocentním áziem že je bude skupovat. V důsledku tohoto rozhodnutí nemůže ážio nikdy ani stoupnout nad pět procent, ani klesnout pod čtyři procenta, a poměr tržní ceny peněz bankovních a tržní ceny peněz běžných se vždy velmi blíží poměru jejich vnitřních hodnot. Než bylo učiněno toto rozhodnutí, mívala někdy tržní cena bankovních peněz až devět procent ážia a jindy klesala až na al pari, podle toho, které z oněch protichůdných zájmů měly právě vliv na trh.

Amsterodamská banka tvrdí, že z depozit u ní uložených vůbec nic nepůjčuje a že za každý zlatý, na který poskytne ve svých knihách úvěr, chová ve svých sklepeních hodnotu buď v penězích, nebo v drahém kovu v prutech. Že má ve svých sklepeních všechny ty peníze a ten drahý kov v prutech, na které jsou dosud platné stvrzenky, jež mohou být kdykoli předloženy k výplatě, a které vlastně z banky neustále odcházejí a zase se do ní vrací, o tom věru nelze pochybovat. Ale méně jisté se již zdá, zda je tomu tak i s tou částí jejího kapitálu, na kterou stvrzenky již dávno prošly, jejíž vyplacení se v normálních a klidných dobách nemůže nikdo dožadovat a která u ní velmi pravděpodobně zůstane již navždy nebo tak dlouho, dokud budou trvat Státy spojených provincií. Avšak žádnému článku víry se v Amsterdamu nevěří tak pevně jako tomu, že na každý zlatý, který obíhá jako bankovní peníze, leží v pokladu banky příslušný zlatý ve zlatě nebo ve stříbře. Za to ručí přece město. Banku řídí všichni čtyři současně úřadující starostové, kteří se každým rokem střídají. Každá nová čtveřice starostů prohlédne poklad, porovná jej s knihami, pod přísahou jej převezme a odevzdá jej pak se stejnou posvátnou obřadností čtveřici, která přijde po ní; a v této rozšafné a nábožné zemi přísaha dosud něco znamená. Již samo takové střídání se zdá dostatečnou zárukou, že se tu nebude provádět nic, co by se nedalo ospravedlnit. Při všech těch převratech, co jich již vyvolaly ve správě Amsterdamu stranické pletichy, nestalo se ani jednou, aby zvítězší strana obvinila své předchůdce z nepoctivosti ve správě banky. Žádné obvinění by také nebylo mohlo postihnout pověst i osud poražené strany hlouběji, a kdyby se takové obvinění bývalo dalo dokázat, jistě by bylo bývalo vzneseno. Roku 1672, když francouzský král byl v Utrechtu, vyplácela amsterodamská banka tak pohotově, že nemohlo být nejmenší pochybnosti o tom, jak poctivě dodržuje své závazky. Některé z mincí, které byly tehdy vyneseny z jejích sklepení, vypadaly, jako by byly bývaly ožehnuty při požáru, který vypukl v radničním domě brzy po založení banky. Musely tam tedy tyto mince ležet již od té doby.

Zvědavce zajímá již dlouho otázka, jak je poklad té banky asi velký. O tom lze vyslovovat pouhé dohady. Všeobecně se odhaduje, že u banky má účet kolem dvou tisíc lidí; počítáme-li, že každý z nich má na svém účtě průměrně tisíc pět set liber šterlinků (což je velmi vysoký odhad), bude celkové množství bankovních peněz, a tedy i celkový poklad v bance činit tři miliony liber šterlinků neboli, při jedenácti zlatých za jednu libru šterlinků, třiatřicet milionů zlatých. Je to částka velká, která již stačí udržovat velmi rozsáhlý oběh, ale má to velmi a velmi daleko do oněch fantastických představ, které si o tomto pokladu utvořili někteří lidé.

Banka přináší městu Amsterdamu značné příjmy. Kromě výše zmíněného jakéhosi nájemného za uskladnění platí osoba hned při otevření bankovního účtu poplatek ve výši deseti zlatých a za každý nový účet tři zlaté stuivery, za každý převod platí dva stuivery, což je opatření proti uzavírání velkého množství malých obchodů. Osoba, která dvakrát do roka opomine vyrovnat účet, platí pokutu pětadvacet zlatých. Kdo dá příkaz k převodu větší částky, než má na svém účtu, musí z částky, o kterou překročil úvěr, zaplatit tři procenta, a k tomu ještě zůstane jeho příkaz neproveden. Banka prý také hodně vydělává na prodeji cizozemských mincí nebo drahého kovu v prutech, které jí někdy případnou propadnutím stvrzenek a které si pak vždy ponechává až do doby, kdy je může výhodně prodat.

Vydělává tím, že prodává bankovní peníze s pětiprocentním áziem a skupuje je s čtyřprocentním. Tyto různé příjmy činí mnohem více, než kolik potřebuje, aby mohla vyplácet úředníkům platy a hradit výdaje na správu. Jen to, co banka dostane za uschování drahého kovu v prutech na stvrzenky, činí prý ročně 150 000 až 200 000 holandských zlatých čistého příjmu. Avšak původním cílem tohoto zařízení bylo prospívat společnosti, nikoli přinášet příjmy. Jeho cílem bylo zbavit obchodníky nepříjemností plynoucích z nepříznivého kurzu směnek. Příjem, který z toho vzešel, nebyl předvídan a lze jej považovat za něco náhodného.

Vznik kapitalismu podle K. Marxe

Převzato z: MARX, K, *Kapitál. Kritika politické ekonomie*. Díl I., Praha 1953, str. 753-773 a 782-804

Tak zvaná původní akumulace

1. Tajemství původní akumulace

Viděli jsme, jak se peníze mění v kapitál, jak kapitál vyrábí nadhodnotu a jak s pomocí nadhodnoty roste kapitál. Avšak akumulace kapitálu předpokládá nadhodnotu, nadhodnota předpokládá kapitalistickou výrobu a tato zase existenci značných mas kapitálu a pracovní síly v rukou výrobců zboží. Tak se tedy celý tento pohyb zřejmě točí v bludném kruhu, z něhož se nedostaneme jinak, než předpokládáme-li, že kapitalistickou akumulaci předcházela akumulace „původní“ („previous accumulation“ u Adama Smitha), akumulace, která není výsledkem kapitalistického výrobního způsobu, nýbrž jeho východiskem.

Tato původní akumulace hraje v politické ekonomii přibližně stejnou úlohu jako první hřích v theologii: Adam si ukousl z jablka a tím lidstvo propadlo hříchu. Jeho původ se vysvětluje tak, že se o něm vypravuje jako o historické anekdotě, která se přihodila v minulosti. V dávných dobách žila na jedné straně pilná, inteligentní a především spořivá elita a na druhé straně masa líných darebáků, kteří prohýřili všechno, co měli, ba více. Theologická legenda o prvním hříchu nám ovšem vypravuje, jak byli lidé odsouzeni k tomu, aby v potu tváře jedli svůj chléb; ale historie o ekonomickém prvním hříchu nám odhaluje, jak se mohli vyskytnout lidé, kteří toho naprosto nemají zapotřebí. Buď, jak buď. Tak se stalo, že jedni nahromadili bohatství a druzí nakonec neměli na prodej nic než svou vlastní kůži. A od tohoto prvního hříchu se datuje chudoba široké masy, která stále ještě, přes všechnu práci, nemá na prodej nic než sebe samu, a bohatství hrstky lidí, které ustavičně roste, ačkoli bohatí už dávno přestali pracovat. Takové otřepané báchorky vypravuje na obranu propriété [vlastnictví] např. pan Thiers kdysi tak duchaplným Francouzům, a to ještě se slavnostně vážnou tváří státníka. Avšak jakmile jde o otázku vlastnictví, svatá povinnost velí setrvat na slabikářovém stanovisku jako jedině správném pro všechny stupně věku a vývoje. Ve skutečných dějinách hraje velikou úlohu, jak známo, dobytí, podmanění, loupežná vražda — zkrátka násilí. V krotké politické ekonomii vládla odjakživa idyla. Právo a „práce“ byly vždy jedinými prostředky obohacení, výjimkou byl ovšem po každé „tento rok“. Ve skutečnosti jsou metody původní akumulace všechno možné, jen ne idylické.

Peníze a zboží, stejně jako výrobní a životní prostředky, nejsou kapitálem samy sebou. Je nutno je v kapitál přeměnit. Ale k této přeměně může dojít jen za určitých okolností, které jsou v podstatě takovéto; dva velmi rozdílné, protikladné druhy majitelů zboží se musí vzájemně setkat a dostat do styku — na jedné straně majitel peněz, výrobních a životních prostředků, jemuž jde o to, aby hodnotu, kterou vlastní, zhodnotil nákupem cizí pracovní síly; na druhé straně svobodní dělníci, prodávající vlastní pracovní síly, a tudíž prodávající práce. Dělníci svobodní v dvojím smyslu: že nepatří bezprostředně k výrobním prostředkům, jako

otroci, nevolníci atd., ale že také výrobní prostředky nepatří jim, jako je tomu u rolníků, kteří samostatně hospodaří atd.; naopak, musí být svobodni od výrobních prostředků, osvobozeni od nich, zbaveni jich. Touto polarisací trhu zboží se vytvářejí základní podmínky kapitalistické výroby. Kapitalistický vztah předpokládá, že vlastnictví podmínek k uskutečnění práce je od dělníků odloučeno. Jakmile se kapitalistická výroba postaví na vlastní nohy, nejenže zachovává tuto odluku, nýbrž reprodukuje ji ve stále rostoucím měřítku. Proces, který vytváří kapitalistický vztah, nemůže tedy být nic jiného než proces odlučování dělníka od vlastnictví jeho pracovních podmínek, proces, který přeměňuje jednak společenské výrobní a životní prostředky v kapitál, jednak bezprostřední výrobce v námezdní dělníky. Tak zv. původní akumulace není tedy nic jiného než historický proces odlučování výrobce od výrobních prostředků. Jeví se jako „původní“, protože tvoří předhistorii kapitálu a jemu odpovídajícího výrobního způsobu.

Ekonomická struktura kapitalistické společnosti vznikla z ekonomické struktury feudální společnosti. Rozklad feudální společnosti uvolnil prvky kapitalistické společnosti.

Bezprostřední výrobce, dělník, může disponovat svou osobou teprve tehdy, když je zrušeno jeho připoutání k půdě a jeho nevolnická nebo poddanská závislost na jiné osobě. Aby se stal svobodným prodávacem pracovní síly, která přináší své zboží tam, kde je po něm poptávka, musel se dělník dále vymanit z panství cechů, z cechovních řádů o učních a tovaryších a z ostatních tísnivých předpisů o práci. Tím se jeví historický proces, který proměňuje výrobce v námezdní dělníky, na jedné straně jako jejich osvobození od feudálních závazků a cechovního donucení; a jediné tato stránka existuje pro naše buržoasní dějepisce. Na druhé straně se však tito osvobození stávají prodáváči sebe samých teprve tehdy, když byli připraveni o všechny své výrobní prostředky a o všechny záruky existence, které jim zajišťovala stará feudální zařízení. A dějiny tohoto jejich vyvlastnění jsou vepsány do letopisů lidstva ohněm a mečem.

Průmysloví kapitalisté, tito noví potentáti, musili zase vytlačit nejen cechovní mistry, nýbrž i feudální pány, ovládající zdroje bohatství. S této stránky se jejich povýšení jeví jako plod vítězného buje proti feudální moci a jejím pobuřujícím výsadám, jakož i proti cechům a okovům, jimiž cechy spoutaly svobodný rozvoj výroby a svobodné vykořisťování člověka člověkem. Avšak rytíři průmyslu dokázali vytlačit rytíře meče tím, že využili událostí, které sami nepřivodili. Vyšinuli se s pomocí stejně sprostých prostředků, jaké kdysi umožnily římským propuštěncům stát se pány svých patronů.

Východiskem vývoje, který vytvořil jak námezdního dělníka, tak i kapitalistu, byla poroba dělníka. Tento vývoj záležel v přeměně formy jeho poroby, v přeměně feudálního vykořisťování v kapitalistické vykořisťování. Abychom pochopili průběh tohoto procesu, nepotřebujeme se vracet příliš daleko do minulosti. Ačkoli se první počátky kapitalistické výroby vyskytují sporadicky v některých městech u Středozemního moře již ve XIV. a XV. století, přesto se počátek kapitalistické éry datuje teprve od XVI. století. Tam, kde se objevuje, je již dávno zrušeno nevolnictví a již značně uvadá nejskvělejší květ středověku — svobodná města.

V dějinách původní akumulace tvoří epochu převraty, které slouží jako páky vznikající třídě kapitalistů, a především ty chvíle, kdy velké masy lidí jsou náhle a násilně odtrhávány od svých existenčních prostředků a vrhány na trh práce jako proletáři-psanci. Vyvlastnění zemědělského výrobce, zbavení rolníka půdy, tvoří základ celého procesu. Jeho dějiny mají v různých zemích různé zbarvení a probíhají různými fázemi v různém pořadí a v různých dějinných epochách. V klasické formě se odehrávají jen v Anglii, kterou proto uvádíme jako příklad.¹

¹ V Itálii, kde se kapitalistická výroba vyvinula nejdříve, dochází také nejdříve k rozkladu nevolnických vztahů. Nevolník se tu osvobodil dříve, než si dokázal zajistit jakékoli právo vydržení pozemků. Jeho osvobození ho tedy mění ihned v proletáře-psance, který k tomu ještě nalézá hned nové pány ve městech, zachovaných většinou

2. Vyvlastnění rolnického obyvatelstva z půdy

V Anglii vymizelo nevolnictví fakticky koncem XIV. století. Ohromnou většinu obyvatelstva² tvořili tehdy — a ještě více v XV. století — svobodní, samostatně hospodařící rolníci, ať již se jejich vlastnictví skrývalo za jakoukoli feudální firmou. Na větších vrchnostenských statcích byl bailiff (fojt), sám dříve nevolný, vytlačen svobodným farmářem. Zemědělskými námezdními dělníky byli jednak rolníci, kteří využívali svého volného času k práci u velkých pozemkových vlastníků, jednak samostatná, relativně i absolutně málo početná třída námezdních dělníků ve vlastním smyslu slova. Ale i ti byli fakticky zároveň samostatně hospodařícími rolníky, neboť mimo mzdu dostávali kotáz a ornou půdu o rozloze 4 akrů i více. Kromě toho užívali společně se skutečnými rolníky obecních pozemků, pásli tam svůj dobytek a brali si odtamtud palivo: dříví, rašelinu atd.³ Ve všech evropských zemích je feudální výroba charakterisována rozdělením půdy mezi co největší počet rolníků-vasalů. Moc feudálního pána, jako vůbec každého suveréna, nebyla určena velikostí jeho renty, nýbrž počtem jeho poddaných, a ten závisel na počtu samostatně hospodařících rolníků.⁴ Proto ačkoli byla anglická půda po dobytí Normany rozdělena na obrovská baronství, z nichž jediné zabíralo často 900 starých anglosaských lordství, byla poseta malými rolnickými hospodářstvími a jen tu a tam byly mezi nimi velké vrchnostenské statky. Takové poměry za současného rozkvětu měst, který je příznačný pro XV. století, umožnily ono bohatství lidu, které tak výmluvně líčí kancléř Fortescue ve svých „*Laudes Legum Angliae*“, ale vylučovaly možnost kapitalistického bohatství.

Předehra převratu, který vytvořil základ kapitalistického výrobního způsobu, se odehrála v poslední třetině XV. století a v prvních desetiletích XVI. století. Masa proletářů-psanců byla vržena na trh práce po rozpuštění feudálních družin, které, jak správně poznamenává sir James Steuart, „všude bez užitku plnily domy i dvory“. Ačkoli královská moc, sama produkt měšťáckého vývoje, svým úsilím o absolutismus násilně urychlila zánik těchto družin, nebyla nikterak jeho jedinou příčinou. Velcí feudální pánové, stojící v příkrém protikladu ke královské moci a parlamentu, vytvořili daleko početnější proletariát tím, že zabírali obecní půdu a násilně vyháněli rolníky ze zabírané půdy, na niž měli rolníci totéž feudální vlastnické právo jako feudálové sami. Bezprostřední podnět k tomu dal v Anglii zejména rozkvět flanderské vlnářské manufaktury a s ním souvisící stoupání cen vlny. Starou feudální šlechtu pohltily velké feudální války a nová šlechta byla dítětem své doby, pro kterou byly peníze mocí všech mocí. Přeměna orné půdy v pastviny pro ovce se stala heslem feudálů. Harrison

ještě z římských dob. Když revoluce světového trhu z konce XV. století zničila obchodní převahu severní Itálie, začal pohyb v opačném směru. Dělníci byli hromadně vyháněni z měst na venkov a přivedli tam drobné zemědělství, provozované po zahradníčku, k nevídanému rozkvětu.

² „Malí vlastníci pozemků, obdělávající svá vlastní pole vlastníma rukama a těšící se skromnému blahobytu... tvořili tehdy daleko důležitější část národa než nyní... Neméně než 160 000 pozemkových vlastníků, kteří se svými rodinami tvořili jistě více než $\frac{1}{7}$ veškerého obyvatelstva, žilo z hospodaření na malých freehold lánech (freehold — úplné vlastnictví půdy). Průměrný příjem těchto malých pozemkových vlastníků se odhaduje na 60 až 70 liber št. Bylo vypočteno, že těch, kdo hospodařili na vlastní půdě, bylo více než pachtýřů na cizí půdě.“ — (Macaulay: „*History of England*“, 10. vydání, Londýn 1854, sv. I, str. 333, 334.) — Ještě v poslední třetině XVII. století se $\frac{4}{5}$ anglického lidu zabývaly zemědělstvím (tamtéž, str. 413). — Cituji Macaulaye, protože jako soustavný padělatel dějin pokud možná „oklešťuje“ takovéto skutečnosti.

³ Nesmírné zapomenat, že i nevolníci byli nejen vlastníky — ovšem poplatnými vlastníky — nevelkých kusů půdy, které patřily k jejich dvorům, nýbrž i účastníky kolektivního vlastnictví obecní půdy. „Rolník je tam (ve Slezsku) nevolníkem.“ Ale přesto vlastní tito nevolníci obecní půdu. „Až dosud se nepodařilo pohnout Slezany k rozdělení obecní půdy, zatím co v Nové Marce není vesnice, kde by nebylo toto rozdělení provedeno s nejlepším úspěchem.“ (Mirabeau: „*De la Monarchie Prussienne*“, Londýn 1788, sv. II, str. 125, 126.)

⁴ Japonsko se svou čistě feudální organizací pozemkového vlastnictví a svým široce rozvinutým malorolnickým hospodářstvím skýtá daleko věrnější obraz evropského středověku než všechny naše historické knihy, diktované většinou měšťáckými předsudky. Je příliš pohodlné být „liberálním“ na účet středověku.

popisuje ve svém díle „Description of England. Prefixed to Holinshed's Chronicles“, jak vyvlastňování malých rolníků ničí zemi. „What care our great incroachers!“ („Co je naším velkým uchvatitelům do toho?“) píše. Příbytky rolníků a kotáže dělníků byly násilně zbořeny nebo ponechány zkáze. „Kdybychom,“ praví Harrison, „srovnali dnešní stav každého rytířského statku se starým inventářem, viděli bychom, že nesčetné domy a malá rolnická hospodářství zmizely; že půda nyní živí daleko méně lidí; že mnoho měst zpusťlo, třebaže několik nových vzkvétá... Mohl bych vyprávět o městech a vesnicích, které byly zbořeny a přeměněny v pastviny pro ovce a z nichž stojí již jen panské domy.“ Stížností takových starých kronik jsou ovšem poněkud přehrány, ale obražejí přesně dojem, který dělala revoluce ve výrobních vztazích na vrstevníky. Srovnání spisů kancléře Fortescue a Thomase Mora nám jasně ukazuje propast mezi XV. a XVI. stoletím. Ze svého zlatého věku, jak správně praví Thornton, byla anglická dělnická třída bez jakýchkoli přechodných stupňů vržena do železného věku.

Zákonodárství se tohoto převratu zaleklo. Nestálo ještě na té výši civilisace, kde se „Wealth of the Nation“ [„bohatství národa“], tj. tvoření kapitálu a bezohledné vykořisťování a pauperisace masy lidu považuje za ultima Thule [vrchol] veškeré státnické moudrosti. Bacon praví ve svých dějinách Jindřicha VII.: „Asi v této době (1489) se množily stížnosti na přeměnu orné půdy v pastviny (pro ovce atd.), vyžadující pouze dozor několika pastýřů; půda, propachtovaná na doživotí nebo na rok (z ročního pachtu žila velká část „yeomen“ [svobodných sedláků]), byla přeměněna v panské statky. To přivedlo úpadek lidu a následkem toho úpadek měst, kostelů, desátků... Král a parlament se s obdivuhodnou moudrostí snažili čelit tomuto zlu... Učinili opatření proti tomuto vylidňujícímu zabírání obecních pozemků (depopulating inclosures) a proti vylidňujícímu pastevnímu hospodářství (depopulating pasturage), které šlo v patách za tímto zabíráním.“ Zákon Jindřicha VII., 1489, č. 19, zakazuje boření všech rolnických domů, k nimž patří alespoň 20 akrů půdy. Zákon 25 Jindřicha VIII. obnovuje tento zákon. Praví se tam mimo jiné, že „mnoho propachtované půdy a velká stáda dobytka, zejména ovcí, se hromadí v několika rukou, čímž velice stouply pozemkové renty a obdělávání půdy (tillage) velmi upadlo, bořily se kostely a domy, ohromné masy lidu byly zbaveny možnosti uživit sebe a své rodiny“. Zákon proto nařizuje opravovat zpustlé rolnické dvory, stanoví poměr mezi ornou půdou a pastvinou atd. Zákon z roku 1533 si stěžuje, že mnozí vlastníci mají 24 000 ovcí, a omezuje nejvyšší přípustný počet na 2 000.⁵ Avšak stížnosti lidu i zákony proti vyvlastňování drobných farmářů a rolníků, vydávané po 150 let od dob Jindřicha VII. zůstaly bez výsledku. Tajemství jejich neúspěšnosti nám bezděčně prozrazuje sám Bacon. „Zákon Jindřicha VII.“ praví ve svých „Essays, civil and moral“, kap. 29, „byl hluboký a obdivuhodný v tom, že vytvořil zemědělská hospodářství a dvory určité normální velikostí, tj. ponechal jim takové množství půdy, aby mohly poskytovat poddané dostatečně zabezpečené, neponižované otrockou závislostí, a aby pluh vodila ruka vlastníka, a ne najaté osoby“ („to keep the plough in the hand of the owners and not hirelings“).⁶ Ale kapitalistická výroba vyžadovala naopak právě otrocké postavení lidových

⁵ Ve své *Utopii* mluví Thomas Morus o podivné zemi, kde „ovce žerou lidi“. („Utopia“, přel., Robinson, vyd. Arber, Londýn 1869, str. 41.)

⁶ Bacon vysvětluje souvislost mezi svobodným zámožným rolnictvem a dobrou pýchotou. „Pro udržení moci a mravů království bylo nadmíru důležité zachovat dostatečný rozsah pachtů, aby zdravým zdatným lidem byl zajištěn život bez nouze a aby se velká část půdy království udržela v držbě yeomanry tj. lidí stojících uprostřed mezi šlechtici a domkáři (cottagers) a čeledíny... Neboť nejpovolanější vojenští znalci se shodují v tom... že hlavní síla armády spočívá v pýchotě. Aby však byla vytvořena dobrá pýchota, je zapotřebí lidí, kteří nevyrostli v otrocké poniženosti nebo bídě, nýbrž na svobodě a v jistém blahobytu. Proto jestliže se stát příliš opírá o šlechtu a urozené panstvo, kdežto venkovské obyvatelstvo a oráči jsou pouze dělníci nebo čeled, nebo také domkáři, tj. chudáci, kteří mají střechu nad hlavou, za takových podmínek je možno mít dobrou jízdu, ale nikdy ne dobrou, vytrvalou pýchotu... Vidíme to ve Francii a Itálii a v některých jiných cizích zemích, kde se skutečně veškeré obyvatelstvo skládá ze šlechty a chudých rolníků do té míry... že jsou nuceny používat pro své pěší prapory

mas, přeměnu jich samých v najaté osoby a přeměnu jejich pracovních prostředků v kapitál. V tomto přechodném období se zákonodárství snažilo také udržet minimum 4 akry půdy při každé koláži zemědělského námezdního dělníka a zakazovalo mu přijímat do své kotáže nájemníky. Ještě roku 1627, za Jakuba I., byl Roger Crocker z Front-Millu odsouzen za to, že vystavěl na svém panství Front-Mill kotáž a nepřidělil k ní 4 akry půdy; ještě roku 1638, za Karla I., byla jmenována královská komise, aby vynutila plnění starých zákonů, zejména zákona o 4 akrech půdy; ještě Cromwell zakázal v okruhu 4 mil kolem Londýna stavět domy, u nichž by nebyly 4 akry půdy. Ještě v první polovině XVIII. století podává zemědělský dělník žalobu, nejsou-li k jeho kotáži přiděleny 1 až 2 akry. Dnes je šťasten, má-li u kotáže malinkou zahrádku nebo může-li si nepřilíš daleko od ní najmout několik čtverečních sáhů půdy. „Vlastníci pozemků a pachtýři,“ praví dr. Hunter, „tu postupují ruku v ruce. Několik akrů u kotáže by učinilo dělníky příliš nezávislými.“⁷

Násilné vyvlastňování lidových mas dostalo nový strašný podnět v XVI. století reformací a provázejícími ji obrovskými krádežemi církevních statků. Katolická církev byla v době reformace feudálním vlastníkem značné části anglické půdy. Zrušení klášterů atd. přeměnilo jejich obyvatele v proletariát. Církevní statky samy byly z valné části rozdány loupežným královským milcům anebo za směšnou cenu prodány spekulantům, farmářům a měšťanům, kteří z nich hromadně vyháněli staré dědičné pachtýře a jejich hospodářství slučovali. Zákonem zaručené právo zchudlých zemědělců na jistou část církevních desátků jim bylo mlčky vzato.⁸ „Pauper ubique jacet“ [„všude samí chudáci“], zvolala královna Alžběta po jedné okružní cestě Anglií, Ve 43. roce jejího panování byla vláda konečně nucena oficiálně přiznat pauperismus zavedením chudinské daně. „Původcům tohoto zákona bylo hanba otevřeně vyslovit jeho důvody, a proto jej pustili do světa proti všem zvykům bez jakékoli preambule [vysvětlujícího úvodu].“⁹ Zákon 16 Karla I. prohlásil tento zákon za stálý a teprve roku 1834 mu byla dána nová, přísnější forma.¹⁰ Tyto bezprostřední účinky reformace nebyly

žoldněrských tlup Švýcara apod., což je také příčinou, že tyto národy mají mnoho obyvatelstva, ale málo vojáků.“ („The Reign of Henry VII etc., Verbatim Reprint from Kenne's England“, vydání 1719, Londýn 1870, str. 308.)

⁷ Dr. Hunter v „Public Health. 7th Report 1864“. Londýn 1865, str. 134 -, „Množství půdy přidělované (podle starých zákonů) je dnes považováno za příliš veliké pro dělníky a za takové, jež by bylo s to z nich udělat drobné farmáře.“ (George Roberts: „The Social History of the People of the Southern Counties of England in Past Centuries“. Londýn 1856, str. 184, 185.)

⁸ Právo chudáků na část církevního desátku je přímo stanoveno starými statuty.“ (J. D. Tuckett: „A History etc.“, sv. II, str. 804, 805.)

⁹ William Cobbett: „A History of the Protestant Reformation“, § 471.

¹⁰ Jak se přitom projevuje protestantský „duch“, je vidět mimo jiné z tohoto. Několik pozemkových vlastníků a zámožných farmářů v jižní Anglii dalo hlavy dohromady a vypracovalo 10 otázek o tom, jak správně vykládat Alžbětin chudinský zákon. Tyto otázky předložili k dobrozdání slavnému právníkovi té doby seržantu Sniggovi (později za Jakuba I. byl soudcem). Devátá otázka zní: „Někteří bohatí farmáři farnosti vymysleli důmyslný plán, kterým by mohly být odstraněny všechny zmatky při provádění zákona. Navrhují, aby bylo ve farnosti postaveno vězení. Každému chudáku, který se nechce dát zavřít do zmíněného vězení, má být odepřena podpora. Dále má být v sousedních osadách oznámeno, že chce-li si někdo zpachtovat chudáky z této farnosti, nechť podá do určitého dne zapečetěnou žádost s udáním nejnižší ceny, za kterou je ochoten od nás odebrat a vydržovat naše chudé. Původci tohoto plánu se domnívají, že v sousedních hrabstvích jsou osoby, které nechtějí pracovat a nemají ani dostatečný majetek nebo úvěr, aby si propachtovaly půdu nebo loď, aby tak mohly žít bez práce („so as to live without labour“). Takové osoby by pravděpodobně činily farnosti velmi výhodné návrhy, i kdyby se občas stalo, že by chudáci, svěřeni péči takového nájemce, zahynuli, padne hřích za to na hlavu nájemce, protože farnost dostala svým povinností k těmto chudákům. Obáváme se však, že nynější zákon nepřipouští moudrá opatření (prudential measure) tohoto druhu, musíte však vědět, že všichni ostatní freeholders (svobodní drobní pozemkoví vlastníci) našeho i sousedních hrabství se k nám připojí a budou naléhat na své zástupce v dolní sněmovně, aby navrhli zákon, dovolující uvěznění a nucenou práci chudáků, takže každá osoba, která se vzepře zavření, nemá mít právo na podporu. To, jak doufáme, zabráni osobám postiženým bídou dožadovat se podpory“ („will prevent persons in distress from wanting relief“), — (R. Blakey: „The History of Political Literature from the Earliest Times“. Londýn 1855, sv. II, str. 84, 85.) — Ve Skotsku došlo k odstranění nevolnictví o několik

však jejím nejdůležitějším výsledkem. Církevní majetky tvořily náboženskou baštu tradičních vztahů pozemkového vlastnictví. Když tato bašta padla, nemohly se udržet ani tyto vztahy.¹¹

Ještě v posledních desíletích XVII. století byla yeomanry, nezávislé rolnictvo, početnější než třída pachtýřů. Tvořili hlavní sílu Cromwellovu a byli, jak přiznává sám Macaulay, příznivým opakem šlechtických opiců a jejich služebníků, venkovských páterů, k jejichž povinnostem patřilo dostat vrchnostenské „milostnice“ pod čepec. Ještě byli i námezdní zemědělní dělníci spolujemajiteli obecní půdy. Asi roku 1750 mizí yeomanry¹² a v posledních desíletích XVIII. století se ztrácejí poslední stopy obecního vlastnictví zemědělců. Necháváme tu stranou čisté ekonomické hnací síly agrární revoluce. Zajímají nás její násilné páky.

Za restaurace Stuartů provedli pozemkoví vlastníci zákonodárnou cestou usurpaci, která se všude na pevnině uskutečnila bez jakýchkoli zákonných okolků. Zrušili feudální uspořádání pozemkových vztahů, tj. setřásli se sebe všechny povinnosti ke státu, „odškodnili“ stát daněmi, uloženými rolnictvu a ostatní mase lidu, přisvojili si moderní právo soukromého vlastnictví statků, na něž měli pouze feudální právo, a konečně oktrojovali zemědělským dělníkům v Anglii zákony o usazování („laws of settlement“), které mutatis mutandis působily na anglické zemědělce stejně jako výnos Tatara Borise Godunova na ruské rolnictvo.

„Glorious Revolution“ (slavná revoluce) přivedla k moci spolu s Vilémem III. Oranžským¹³ velkostatkářské a kapitalistické vytloukače zisku. Zahájili novou éru tím, že rozkrádání státních statků, prováděné dosud jen v mírném stupni, začali provádět v obrovském měřítku. Státní pozemky se rozdávaly, prodávaly za směšné ceny, anebo také přímou usurpací připojovaly k soukromým statkům.¹⁴ To všechno se dalo bez nejmenšího zachování zákonných formalit. Takto podvodně přivlastněný státní majetek spolu s půdou uloupenou církví, pokud se lup neztratil za republikánské revoluce, tvoří základ dnešních

století později než v Anglii. Ještě roku 1698 prohlásil p. Fletcher ze Saltounu ve skotském parlamentu: „Počet žebráků ve Skotsku se odhaduje nejméně na 200 000. Jediný lek proti tomu, který já, zásadní republikán, mohu navrhnout, je, aby bylo obnoveno staré nevolnictví a aby se stali otroky všichni ti, kdo nejsou s to samostatně se postarat o svou existenci.“ Tak Eden v „The State of the Poor“, kn. I, kap. I, str. 60, 61 praví: „Omezení nevolnických vztahů zřejmě přináší s sebou nutně pauperismus. Manufaktury a obchod jsou pravými rodiči našich chudáků.“ Eden i onen citovaný skotský „zásadní republikán“ se mýlí jen v jednom: zemědělec se nestal proletářem nebo pauperem proto, že bylo zrušeno nevolnictví, nýbrž proto, že bylo zrušeno jeho vlastnictví půdy. — Anglickým chudinským zákonům odpovídá ve Francii, kde se vyvlastňování uskutečňovalo jiným způsobem, Moulinská ordonnance z roku 1571 a edikt z roku 1650.

¹¹ Pan Rogers, přestože tehdy byl profesorem politické ekonomie na oxfordské universitě, tomto středisku protestantské orthodoxy, zdůrazňuje ve své předmluvě k „History of Agriculture“ pauperisaci lidových mas způsobenou reformací.

¹² „A Letter to Sir T. C. Bunbury, Bt.: On the High Price of Provisions. By a Suffolk Gentleman“. Ipswich 1795, str. 4. I fanatický obhájce velkých farmářů, autor spisu „Inquiry into the Connection between the Present Price of Provisions and the Size of Farms etc.“ Londýn 1773, str. 139, praví: „Nejvíce ze všeho lituji *ztráty* naší yeomanry [svobodných sedláků], skupiny lidí, kteří skutečně hájili nezávislost našeho národa; lítost mne jímá, když vidím, že jejich půda je nyní v rukou monopolistů-lordů a propachtovává se malým farmářům, kteří dostávají své pozemky za takových podmínek, že jsou na tom skoro jako vasalové a mohou být při první neblahé příležitosti vyhnáni.“

¹³ O morálním profilu tohoto buržoasního hrdiny dává obraz mimo jiné toto: „Rozsáhlé pozemky v Irsku, darované roku 1695 lady Orkneyové, jsou všeobecně známým důkazem toho, jak velká byla náklonnost králova a jak velký byl vliv lady... Vzácné služby lady Orkneyové záležely prý nejspíše ve foeda labiorum ministeria [v hnusných službách rtů].“ (Ve Sloane Manuscript Collection, v Britském museu, číslo 4224. Rukopis se jmenuje: „The Character and Behaviour of King William, Sunderland etc. as represented in Originál Letters to the Duke of Shrewsbury from Somers, Halifax, Oxford, Secretary Vernon etc.“ Je plný kuriosit.)

¹⁴ „Nezákonné zcizení korunních statků, zčásti prodejem, zčásti darováním, tvoří ostudnou kapitolu v anglických dějinách... obrovský podvod, spáchaný na národu (gigantic fraud on the nation).“ (F. W. Newman: „Lectures on Political Economy“. Londýn 1851, str. 129, 130.) {Jak nynější angličtí velcí pozemkoví vlastníci nabyli svého majetku, o tom viz podrobnosti v „Our old Nobility. By Noblesse Oblige“. Londýn 1879. - B. E.}

knížecích statků anglické oligarchie.¹⁵ Kapitalisté-buržoové podporovali tuto operaci mimo jiné proto, aby přeměnili půdu v předmět svobodného obchodu, aby rozšířili oblast zemědělské velkovýroby, aby zvýšili příliv proletářů- psanců z venkova atd. Kromě toho byla nová pozemková aristokracie přirozenou spojenkyní nové bankokracie, finanční šlechty, která se právě vylíhla z vejce, a majitelů velkých manufaktur, kteří se tehdy opírali o ochranná cla. Anglická buržoasie tu chránila jen svoje vlastní zájmy a s tohoto hlediska si počínala stejně správně jako švédští měšťané, kteří naopak ruku v ruce se svou hospodářskou záštitou — rolnictvem, podporovali krále, násilně odnímající aristokracii nahrabané korunní statky (od roku 1604 a později za Karla X. a Karla XI.).

Obecní majetek – naprosto odlišný od státního majetku, o němž jsme právě pojednávali – byla starogermánská instituce, která se zachovala pod ochranou feudalismu. Viděli jsme již, že jeho násilná usurpace, provázená obvykle přeměnou orné půdy v pastvinu, začala koncem XV. století a pokračovala v XVI. století. Ale tehdy se tento proces odehrával jako jednotlivé individuální násilné činy, proti nimž zákonodárství po 150 let marně bojovalo. V XVIII. století se projevuje pokrok v tom, že zákon sám se stává prostředkem k loupení půdy lidu, ačkoli nezávisle na tom používají velcí farmáři i svých vlastních drobných metod.¹⁶ Parlamentní formou tohoto loupení jsou „Bills for Inclosures of Commons“ (zákony o ohrazování obecní půdy), tj. dekrety, jimiž landlordi sami sobě dávají darem půdu lidu jako soukromý majetek – dekrety vyvlastňující lid. Sir F. M. Eden sám vyvrací svou chytráckou advokátskou řeč, kde líčí obecní majetek jako soukromý majetek velkých pozemkových vlastníků, kteří nastoupili na místo feudálů, tím, že žádá „všeobecný parlamentní akt o ohrazování obecních pozemků“, tedy připouští, že k jejich přeměně v soukromé vlastnictví je nutný parlamentární státní převrat, a na druhé straně žádá zákonodárnou „náhradu škody“ pro vyvlastněné chudáky.¹⁷

Zatím co na místo nezávislých yeomen nastoupili tenants-at-will, malí farmáři, pachtující půdu na rok, podlízavá smečka lidí, úplně závislá na vůli landlorda, pomáhala kromě loupení státních statků zejména soustavně prováděná krádež obecních pozemků vytvářet velké farmy, které se v XVIII. století nazývaly kapitálové farmy¹⁸ nebo obchodnické farmy¹⁹; tytéž příčiny pomáhaly přeměňovat venkovské obyvatelstvo v proletariát, „uvolňovat“ jej pro průmysl.

XVIII. století nechápalo však ještě v té míře jako XIX. století, že bohatství národa je totožné s chudobou lidu. Odtud velmi prudká polemika v ekonomické literatuře oné doby o „inclosure of commons“ [ohrazování obecních pozemků]. Z obrovského materiálu, který mám po ruce, uvedu jen několik míst, které zvláště názorně ilustrují tehdejší poměry.

„V mnohých hertfordshirských farnostech,“ píše jedno rozhořčené pero, „splynulo 24 farem o 50—150 akrech ve 3 farmy.“²⁰ „V Northamptonshiru a Leicestershiru se velmi rozmohlo ohrazování obecních pozemků a většina nových lordství, vzniklých ohrazováním, byla přeměněna v pastviny; následkem toho nemá nyní mnoho lordství ani 50 akrů orné půdy, třebaže se tam dříve oralo až na 1 500 akrů... Zříceniny někdejších obytných domů, stodol, stájí atd.“ jsou jediné stopy po dřívějších obyvatelích. „Na některých místech zbylo ze sta domů a rodin... 8 nebo 10... Ve většině farností, kde ohrazování začalo teprve před 15 nebo

¹⁵ Viz např. pamflet E. Burka o vévodské rodině Bedfordů, jejímž potomkem je lord John Russel, „the tomtit of liberalism“ [„střízlík liberalismu“].

¹⁶ „Farmáři zakazují domkářům, že nesmějí živit žádné jiné živé tvory mimo sebe, pod záminkou, že kdyby chovali dobytek nebo drůbež, kradli by ze stodol krmivo. Říkají také: chceš-li, aby domkář byl pilný, udržuj ho v chudobě. Ve skutečnosti to však neznamená nic jiného, než že farmáři takto usurpují všechna práva na obecní pozemky.“ („A Political Inquiry into the Consequences of Enclosing Waste Lands“ . Londýn 1785, str. 75.)

¹⁷ Eden: „The State of the Poor“, předmluva.

¹⁸ „Capital-farms“. („Two Letters on the Flour Trade and the Dearness of Corn. By a Person in Business“ . Londýn 1767, str. 19, 20.)

¹⁹ „Merchant-farms“ („An Inquiry into the Causes of the Present High Price of Provisions“ . Londýn 1767, str. 11, pozn.) Autorem tohoto dobrého spisu, vydaného anonymně, je duchovní Nathaniel Forster.

²⁰ Thomas Wright: „A short Address to the Public on the Monopoly of Large Farms“, 1779, str. 2, 3.

20 lety, zůstalo velmi málo vlastníků půdy, kteří obdělávali půdu, dokud ještě pozemky nebyly ohrazeny. Není nic neobvyklého, když 4 nebo 5 bohatých chovatelů dobytka se zmocní velikých, nedávno ohrazených lordství, jež byla dříve v rukou 20 až 30 farmářů a stejného počtu menších vlastníků a jiných usedlíků. Ti všichni jsou i s rodinami vyhnáni ze svého majetku a spolu s nimi i mnoho jiných rodin, které u nich nacházely práci a obživu.“²¹ Pod záminkou ohrazování si landlordi přivlastňovali nejen sousední půdu ležící ladem, nýbrž často i půdu obdělávanou buď samými členy obce, nebo lidmi, kteří si ji od obce najímali za určitou úplatu. „Mluvím tu o ohrazování dosud neohrazených polí a pozemků, které již byly obdělány. I spisovatelé, kteří inclosures [ohrazování] hájí, připouštějí, že posiluje monopolní postavení velkých farem, které zvyšují ceny životních prostředků a decimují obyvatelstvo... i ohrazování pustin tak, jak se nyní provádí, olupuje chudáka o část jeho existenčních prostředků a zvětšuje farmy, které jsou beztak již příliš veliké.“²² „Dostane-li se půda,“ praví dr. Price, „do rukou několika velkých farmářů, změní se malí farmáři (které dříve charakterisoval jako „masu malých vlastníků a farmářů, živících sebe a svou rodinu z produktu půdy, kterou obdělávají – chovem ovcí, drůbeže, prasat atd., jež posílají na obecní pozemek, takže nemusí skoro ani kupovat životní prostředky na trhu“) v lidi, kteří si musí získávat prostředky obživy prací pro jiné a kupovat všechno, co potřebují, na trhu... Udělá se možná více práce, protože lidé jsou k ní více nuceni... Města a manufaktury porostou, protože tam bude hnáno stále více lidí, kteří jsou nuceni hledat si výdělek. To jsou výsledky, k nimž nevyhnutelně povede koncentrace farem a k nimž skutečně již mnoho let vede v našem království.“²³ Celkový účinek inclosures [ohrazování] shrnuje takto: „Vcelku se postavení nižších vrstev lidu téměř po všech stránkách zhoršilo, menší majitelé půdy a farmáři klesli na úroveň nádeníků a najímaných lidí; a zároveň se získáváním prostředků k obživě za tohoto stavu stalo obtížnější.“²⁴ Zabírání obecní půdy a revoluce v zemědělství, která je provázela, se skutečně tak prudce odrazily v postavení zemědělských dělníků, že – podle slov samého Edena – v letech 1765 až 1780 začala jejich mzda klesat pod minimum, takže musela být doplňována oficiální chudinskou podporou. Jejich mzda, praví, „stačila jen na uspokojování absolutně nezbytných životních potřeb“.

Poslyšme si nyní ještě jednoho obhájce inclosures [ohrazování], odpůrce dra Price. „Není správný závěr, že se země vylidnila, protože už obyvatelstvo neplýtvá svou prací na otevřených polích... Jestliže se přeměnou malých rolníků v lidi, kteří musí pracovat pro jiné, uvolní více práce, je to jen výhodné a žádoucí pro národ (k němuž přeměnění rolníci samozřejmě nepatří)... Výrobku bude více, použije-li se jejich kombinované práce na jedné

²¹ Reverend *Addington*: „Inquiry into the Reasons for and against Enclosing Open Fields“. Londýn 1772, str. 37 – 43, porůznu,

²² *Dr. R. Price*: „Observations on Reversionary Payments“, 6. vyd. By W. Morgan. Londýn 1805, sv. I, str. 155. Čtete Forstera, *Addingtona*, *Kenta*, *Price* a *Jamese Andersena* a srovnajte s nimi ubohý patolizalský žvást *Mac-Cullochův* v jeho katalogu: „The Literature of Political Economy“, Londýn 1845.

²³ *Dr. R. Price*: „Observations etc.“, sv. II, str. 147.

²⁴ Tamtéž, str. 159. To připomíná starý Řím. „Bohatí se zmocnili většiny nerozdělených pozemků. Důvěřující v podmínky doby pro ne příznivé, nestrachovali se, že jim tyto pozemky zase někdo vezme, a proto skupovali sousední pozemky chudáků zčásti s jejich souhlasem, zčásti jim je brali násilím, takže pak obdělávali rozlehlé domény místo jednotlivých polí. Přitom používali k zemědělským pracím a k chovu dobytka otroků, protože svobodné lidi by jim byli odvedli k vojenské službě a nemohli by tudíž u nich pracovat. Ta okolnost, že měli otroky, znamenala pro ně ještě tu velkou výhodu, že otroci, osvobození od vojenské služby, mohli se nerušeně rozmnožovat, a tak poskytovali svým pánům spoustu dětí. Tak mocní soustředili v svých rukou všechno bohatství a celá země se hemžila otroky. Naproti tomu Italiků stále ubývalo, ježto je ničila bída, daná a vojenská služba. Ale i když nastal mír, byli odsouzeni k úplné nečinnosti, protože všechna půda patřila bohatým a ti zaměstnávali k obdělávání půdy otroky místo svobodných.“ (*Appian*: „Römische Bürgerkriege“, I, 7.) Toto místo se týká období před *Liciniovým* zákonem. Vojenská služba, která tak urychlila zánik římských plebejů, byla také hlavním prostředkem, jimž *Karel Veliký* uměle urychlil přeměnu svobodných německých rolníků v poddané a nevolníky.

farmě: tím se vytvoří nadvýrobek pro manufaktury, a tak se manufaktury, tyto zlaté doly naší země, rozmnoží úměrně množství vyrobeného obilí.²⁵

Sir F. M. Eden, muž toryovského zaměření a nadto „lidumil“, skýtá nám mimo jiné příklad stoického duševního klidu, s nímž se ekonomové dívají na nejdřezší porušování „svatého práva vlastnictví“ a na nejhrubší násilí na osobách, jestliže je toho zapotřebí, aby byl vytvořen základ kapitalistického výrobního způsobu. Nekonečná řada loupeží, krutostí a násilností všeho druhu, jež provázejí násilné vyvlastňování lidu počínaje poslední třetinou XV. století až do konce XVIII. století, přivádí ho jen k „velmi pohodlné“ závěrečné úvaze: „Bylo nutno vytvořit správný (due) poměr mezi ornou půdou a pastvinou. Ještě po celé XIV. století a největší část XV. století připadal jeden akr pastviny na 2, 3, ba i 4 akry orné půdy. V polovině XVI. století se tento poměr změnil tak, že 2 akry pastviny připadaly na 2, později na 1 akr orné půdy, až konečně bylo dosaženo správného poměru: 3 akry pastviny na 1 akr orné půdy.“

V XIX. století ovšem úplně zanikla i sama vzpomínka na souvislost mezi zemědělcem a obecním majetkem. Nemluvě ani o pozdější době, což dostalo zemědělské obyvatelstvo jediný halěr náhrady za 3 511 770 akrů obecní půdy, která mu byla uloupena v letech 1801 až 1831 a darována landlordům parlamentem, skládajícím se z landlordů?

Poslední velký proces vyvlastňování půdy zemědělců je konečně znám pod názvem „Clearing of Estates“ („očista statků“ — ve skutečnosti očišťování statků od lidí). „Očista“ znamená vrchol všech dosud zkoumaných anglických metod vyvlastňování. Jak jsme viděli v předcházejícím oddílu, kde jsme zkoumali dnešní stav, přistupuje se nyní, kdy již neexistují nezávislí rolníci, které by bylo možno vypudit k „očistě“ půdy od kotáží, takže zemědělství dělníci již nenacházejí ani na půdě, kterou obdělávají, místo, kde by bydleli. Co však znamená „Clearing of Estates“ ve vlastním slova smyslu, to poznáme jen v zaslíbené zemi moderní románové literatury, v horním Skotsku. Tam se tento proces vyznačuje svou soustavností, velikostí měřítka, při němž se uskutečňuje najednou (v Irsku dokázali landlordi smést několik vesnic najednou; v horním Skotsku se naráz „očišťují“ plochy půdy velké jako německá vévodství), a konečně zvláštní formou vyvlastňovaného pozemkového majetku.

Keltové horního Skotska se skládali z klanů, z nichž každý byl vlastníkem jím osídlené půdy. Představitel klanu, jeho náčelník čili „velký muž“, byl pouze titulárním vlastníkem této půdy, stejně jako je anglická královna titulární vlastníci veškeré národní půdy.

Když se anglické vládě podařilo potlačit vnitřní války mezi těmito „velkými muži“ a jejich ustavičné vpády do dolnoskotských rovin, náčelníci klanů se nikterak nevzdali svého starého loupežnického řemesla; jen jeho forma se změnila. Z vlastní moci přeměnili své titulární vlastnické právo v právo soukromého vlastnictví, a protože narazili u řadových členů svého klanu, jejichž krveprolévání už nepotřebovali, na odpor, rozhodli se vyhnat je z půdy zjevným násilím. „Stejně by si mohl anglický král osobovat právo vyhnat své poddané ze státní půdy do moře,“ praví profesor Newman.²⁶ Tuto revoluci, která začala ve Skotsku po poslední vzpouře pretendenta, lze v prvních fázích sledovat podle děl sira Jamese Steuarta²⁷ a Jamese Andersona²⁸. V XVIII. století bylo zároveň Gaelům, vyhnaným z půdy, zakázáno

²⁵ „An Inquiry into the Connection between the Present Price of Provisions etc.“, str. 124, 129. Podobné úvahy, ale s opačnou tendencí, nacházíme u jiného autora: „Dělníci jsou vyháněni ze svých kotáží a musí si hledat zaměstnání ve městech; ale přitom se dosahuje většího nadvýrobku, a tak kapitál roste.“ („The Perils of the Nations“, 2. vyd., Londýn 1843, str. XIV.)

²⁶ F. W. Newman; „Lectures on Political Economy“, Londýn 1851, str. 132.

²⁷ Steuart praví: „Renta z těchto pozemků“ (označuje nesprávná ekonomickou kategorií pozemkové renty tribut taskemů [vasalů], odváděný náčelníku klanu) „je úplně bezvýznamná ve srovnání s jejich rozsahem; pokud však jde o počet osob, které žijí z pachtu, tu se třeba ukáže, že kus půdy v horním Skotsku živí desetkrát více lidí než pozemek téže hodnoty v nejbohatších provinciích.“ (Works etc., edited by General Sir James Steuart, his son. Londýn 1801, sv. I, kap. XVI, str. 104.)

²⁸ James Anderson: „Observations on the Means of exciting a Spirit of National Industry etc.“ Edinburgh 1777.

vystěhovat se, protože je chtěli násilně zahnat do Glasgow a jiných továrních měst.²⁹ Jako příklad metody panující v XIX. století³⁰ uvedeme tu „očistu“ provedenou vévodkyní ze Sutherlandu. Tato ekonomicky školená osoba se rozhodla hned, jakmile se chopila otěží vlády, provést radikální ekonomickou léčbu a proměnit v pastviny celé hrabství, jehož obyvatelstvo již dřívějšími podobnými procesy kleslo na 15 000. Od roku 1814 do roku 1820 bylo těchto 15 000 obyvatel, asi 3 000 rodin, soustavně vyháněno a hubeno. Všechny jejich vesnice byly rozbořeny a vypáleny, všechna jejich pole přeměněna v pastviny. K exekuci byli povoláni britští vojáci a docházelo přitom k bitvám s místním obyvatelstvem. Jedna stařena uhořela při požáru své chatrče, kterou odepřela opustit. Takovým způsobem si ona dáma přivlastnila 794 000 akrů půdy, která patřila od nepaměti klanu. Vyhnanému obyvatelstvu přikázala na pobřeží moře asi 6 000 akrů, po 2 akrech na rodinu. Těchto 6 000 akrů byla dosud neobdělávaná půda a vlastníkům nevynášela žádný příjem. Vévodkyně projevila takovou šlechtnost, že pronajímala akr průměrně za 2 šilinky 6 pencí ročně členům klanu, kteří po staletí prolévali krev za její rod. Veškerou půdu uloupenou klanu rozdělila na 29 velkých ovčích farem, při čemž na každé z nich bydlela jen jedna rodina, poněkud angličtí pachtýři-čeledíni. Roku 1825 bylo již 15 000 Gaelů nahrazeno 131 000 ovci. Část původních obyvatel, kteří byli vyhnaní na pobřeží, snažila se žít rybolovem. Stali se obojživelníky a žili, jak praví jeden anglický spisovatel, napůl na zemi, napůl na vodě, přitom země i voda je stačily jen napůl uživit.³¹

Avšak chrabří Gaelové měli ještě hůře pykat za svou horsky romantickou úctu k „velkým mužům“ klanu. Zápach rybniny pronikl až k nosům „velkých mužů“. Zavětřili v něm zisk a propachtovali mořské pobřeží londýnským velkoobchodníkům s rybami. Gaelové byli vyhnaní po druhé.³²

Ale nakonec byla část pastvin pro ovce opět proměněna v honební revír. Jak známo, nejsou v Anglii skutečné lesy. Zvěř v parcích aristokratů je konstituční domácí zvířectvo, vypasené jako londýnští aldermeni [měštští radní]. Skotsko je tedy posledním útočištěm této ušlechtilé vášně. „V horských oblastech,“ píše Somers roku 1848, „se lesy značně rozšířily. Tu, po jedné straně Gaicku, máte nový les Glenfeshie a tam na druhé straně nový les

²⁹ Roku 1860 byli násilně vyvlastněni obyvatelé vyvezeni do Kanady, při čemž jim vědomě lživě naslibovali hory doly. Někteří utekli do hor a na sousední ostrovy. Byli pronásledováni policií a po potyčce s ní unikli.

³⁰ „V horských oblastech,“ píše roku 1814 Buchanan, komentátor A. Smitha, „se starý vlastnický systém denně násilně převrací... Landlord, bez ohledu na dědičné pachtýře (i to je zde chybně použitá kategorie), dává půdu tomu, kdo za ni nabízí nejvíc, a je-li takový člověk zlepšovatelem (improver), zavede ihned nový systém obdělávání půdy. Půda, dříve posetá malými rolníky, byla zalidněna úměrně svému produktu; při novém systému zlepšeného obdělávání a zvýšené renty je snaha získat co nejvíce produktu při co nejmenších nákladech, a proto se nyní odstraňují všechny ruce, které se staly zbytečnými... Lidé vyhnaní z rodné půdy hledají obživu v továrních městech atd.“ (*David Buchanan: „Observation on etc. A. Smith's Wealth of Nations“*. Edinburgh 1814, sv. IV, str. 144.) „Skotské panstvo vyvlastňovalo rolnické rodiny, jako by vytrhávalo plevel; plenili vesnice a jejich obyvatelstvo, jako Indové ze msty ničí doupatá divokých šelem... Člověk se prodává za ovčí rouno nebo za skopovou kytu, ba ještě levněji... Při vpádu do severních provincií Číny byl v radě Mongolů podán návrh, aby obyvatelstvo bylo vyhubeno a jeho půda proměněna v pastvinu. Mnozí landlordini horního Skotska provedli tento návrh ve vlastní zemi proti vlastním krajanům.“ (*George Ensor: „An Inquiry concerning the Population of Nations“*. Londýn 1818, str. 215, 216.)

³¹ Když nynější vévodkyně ze Sutherlandu přijala v Londýně s velkou slávou paní Beecher-Stowovou, autorku knihy „Uncle Tom's Cabin“ [„Chaloupka strýčka Torna“], aby demonstrovala své sympatie k černým otrokům americké republiky — na tuto sympatii ona i druhé aristokratky moudře zapoměly v době občanské války, kdy každé „ušlechtilé“ anglické srdce bilo pro otrokáře — vyličil jsem v „New York Tribune“, jak žijí otroci vévodkyně ze Sutherlandu. (Část mého článku citoval *Carey* v „The Slave Trade“. Philadelphia 1853, str. 202, 203.) Tento článek byl otištěn v jednom skotském listě a vyvolal prudkou polemiku mezi tímto listem a patolízaly sutherlandského rodu.

³² Zajímavé údaje o tomto obchodu s rybami se dočteme ve spisu pana Davida Urquharta: „Portfolio. New Series“. — Nassau W. Senior označuje ve svrchu citovaném spisu, vydaném po jeho smrti, „opatření v Sutherlandshiru za jednu z nejlhodnějších očist (clearings), jaké jen lidstvo zná.“ („Journals, Conversations and Essay relating to Ireland“. Londýn 1868.)

Ardverikie. Tamtéž se před vámi rozkládá Black-Mount, ohromná nedávno zřízená pustina. Od východu k západu, od okolí Aberdeenu až k obanským útesům, táhne se nyní souvislé pásmo lesů, zatím co v jiných částech hor má nové lesy Loch Archaig, Glengarry, Glenmoriston atd.... Přeměna půdy v pastviny pro ovce... vyhnala Gaely na méně úrodnou půdu. Nyní začíná červená zvěř vytlačovat ovce, což vrhá Gaely do ještě hroznější bídy... Obory³³ a lid nemohou existovat vedle sebe. Jeden či druhý musí ustoupit. Budou-li v příštím čtvrtstoletí honitby vzrůstat co do počtu a rozsahu tak jako v minulém čtvrtstoletí, nezůstane na rodné půdě ani jediný Gael. Toto hnutí mezi vlastníky horských krajů je vyvoláno jednak módou, aristokratickými choutkami, loveckou vášní atd., jednak však obchodují se zvěřinou, při čemž jim nejde o nic jiného než o zisky. Neboť je fakt, že kus horské půdy, zařízení jako honitba, je v mnoha případech nesrovnatelně výnosnější než jako pastvina pro ovce... Náruživý lovec, který hledá revír, je ochoten nabídnout jakoukoli cenu, omezenou jedině obsahem jeho měšce... Pohromy, které postihly horní Skotsko, jsou stejně strašné jako rány, které zasadila Anglii politika normanských králů. Vysoká zvěř dostala větší prostor, kdežto lidé se tísní na stále menším prostoru... Lidu je odnímána jedna svoboda za druhou... I útlak denně roste. Vlastníci provádějí „očistu“ a vyhánění obyvatelstva jako pevnou zásadu, jako čistě technické zemědělské opatření; stejně jako se mýtí stromy a keře v divočinách Ameriky a Austrálie, tak se tu zachází s lidmi, a operace jde svým klidným, obchodním chodem.“³⁴

³³ Ve skotských „deer forests“ [oborách] není ani jeden strom. Ovce se vyženu, na místo nich se tam naženou jeleni na holé kopce a říká se tomu „deer forest“. Ani lesnictví tam tedy není

³⁴ *Robert Somers*: „Letters from the Highlands; or, the Famine of 1847“. Londýn 1848, str. 12 — 28, porůznu. Tyto dopisy vycházely původně v „Times“. Angličtí ekonomové samozřejmě vysvětlovali hlad, který postihl Gaely roku 1847, přelidněním. Gaelové v každém případě „vykonávali tlak“ na prostředky své existence. V Německu se „Clearing of Estates“ čili, jak se to tam nazývalo, „Bauernegen“ [„kleštění“ sedláků, vyhánění z půdy] rozmohlo zejména po třicetileté válce a vyvolalo ještě roku 1790 v kurfiřtství saském selská povstání. Vládlo zejména ve východním Německu. Ve většině pruských provincií zajistil rolníkům vlastnické právo teprve Bedřich II. Po dobytí Slezska donutil statkáře obnovit chalupy a stodoly rolníků atd. a vybavit rolnická hospodářství dobytčím a nářadím. Potřeboval vojáky pro armádu a poplatníky pro státní pokladnu. Jak příjemný byl život rolníka za Bedřichovy hanebné finanční politiky a za jeho režimu, který byl směsicí despotismu, byrokracie a feudalismu, o tom svědčí tato slova jeho vřelého obdivovatele Mirabeaua: „Len tvoří jedno z hlavních bohatství rolníků v severním Německu. Na neštěstí pro lidstvo je to však pouze výpomoc v nouzi, a ne zdroj blahobytu. Přímé daně, roboty a břemena všeho druhu ničí německého rolníka, který mimo to musí ještě platit nepřímé daně ve všem, co kupuje... a k dovršení bídy nesmí prodávat své výrobky, kde a jak chce; ani si netroufá kupovat to, co potřebuje, u těch kupců, kteří by mu prodali nejlevněji. Všechny tyto okolnosti ho postupně pomalu ničí a nebýt předení, nemohl by ani zaplatit přímé daně v den splatnosti; předení je mu nutnou výpomocí, umožňuje mu využívat práce jeho ženy, děti, děveček, čeledínů i jeho samého. A jak těžce se mu žije i s touto podporou! V létě pracuje jako galejník při obdělávání polí a na žních; chodí spát v devět a vstává ve dvě, aby všechnu práci zastal; v zimě by měl načerpávat nové síly delším odpočinkem; ale nebude mít obilí na chléb a na osev, prodá-li část úrody, aby zaplatil daně. Musí tedy příst, aby tuto mezeru vyplnil... musí se předení věnovat s největší pílí. A tak v zimě chodí rolník spát o půlnoci, nebo v jednu hodinu a vstává v pět nebo šest hodin ráno; nebo jde spát v devět a vstává ve dvě, a to každý den po celý život, vyjímaje neděle... Toto přílišné bdění a tato přílišná práce vyčerpává organismus člověka; proto na venkově muži i ženy stárnou daleko rychleji než ve městech.“ (*Mirabeau*: „De la Monarchie Prussienne“. Londýn 1788, sv. III, str. 212 a násl.) *Dodatek k 2. vyd.*, V dubnu roku 1866, 18 let po uveřejnění nahoře citovaného spisu Roberta Somerse, přednášel profesor Leone Levi v Society of Arts o přeměňování pastvin pro ovce v obory. Líčil, jak pokročilo pustnutí horního Skotska, a mezi jiným řekl: „Vylidňování a přeměňování půdy v pastviny pro ovce bylo nejpohodlnějším prostředkem, jak získat příjem bez příslušných nákladů... V horním Skotsku se stalo zvykem zřizovat místo pastvin pro ovce obory. Ovce jsou vyháněny divokou zvěří, jako byli dříve vyháněni lidé, aby uvolnili místo ovcím... Ve Forfarshim můžete projít celý kraj od panství hraběte z Dalhousie až po panství Johna O'Groata, aniž vyjdete z obory. — V mnohých (z těchto obor) už dávno žijí lišky, divoké kočky, kuny, tchoři, kolčavy a alpští zajáci; kdežto králíci, veverky a krasy se tam objevili teprve nedávno. Ohromné plochy půdy, které figurovaly ve skotské statistice jako neobyčejně úrodné a rozlehlé louky, jsou nyní vyňaty z jakékoli formy obdělávání a meliorace a věnovány výhradně lovecké zálibě hrstky lidí, zábavě, která trvá jen několik dní v roce.“ Londýnský „Economist“ z 2. června 1866 píše; „Jedny skotské noviny přinesly minulý týden mezi jiným tuto zprávu: „Jedna z nejlepších ovčích farem v Sutherlandshiru, za kterou byla nedávno při uplynutí smluvní lhůty nabízena roční renta 1 200 liber št., přeměněna v oboru! Feudální instinkty se projevují... jako v

Loupení církevních statků, podvodné zcizování státní půdy, krádeže obecního majetku, usurpátorská a s bezohledným terorismem prováděná přeměna feudálního a klanového vlastnictví v moderní soukromé vlastnictví – to byly rozmanité idylické metody původní akumulace. Takovým způsobem se podařilo dobýt pole pro kapitalistické zemědělství, dát půdu do moci kapitálu a vytvořit pro městský průmysl nutný příliv proletářů-psanců.

...

4. Genese kapitalistických farmářů

Prozkoumali jsme různé druhy násilí, s jejichž pomocí byli vytvořeni proletáři-psanci, krvavý režim, který z nich udělal námezdní dělníky, špinavé zásahy státu, které zvýšily stupeň vykořisťování práce a s ním policejně akumulaci kapitálu. Nyní se naskytá otázka: z čeho původně vznikli kapitalisté? Vždyť vyvlastnění venkovského obyvatelstva vytváří bezprostředně pouze velké pozemkové vlastníky. Pokud jde o genesi farmářů, můžeme ji sledovat takřka krok za krokem, protože je to pozvolný proces, který se vleče po mnoho staletí. Majetkové poměry nevolníků samých, nemluvě už ani o drobných svobodných vlastnících půdy, existujících vedle nich, byly velmi různé, a proto se jejich osvobození uskutečnilo za velmi různých ekonomických podmínek.

V Anglii je první formou farmáře bailiff [šafář panského statku], jenž je sám nevolníkem. Svým postavením připomíná starořímského villicuse, jenž bailiff má užší okruh působnosti. V druhé polovině XIV. století nastupuje na místo bailiffa farmář, jemuž landlord dodává osev, dobytek a polní nářadí. Jeho postavení se skoro neliší od postavení rolníka. Jen víc vykořisťuje námezdní práci. Brzy je z něho „métayer“, polopachtýř. Část kapitálu nutného pro zemědělství dodává on, druhou část landlord. O celkový výrobek se mezi sebou dělí v poměru, stanoveném smlouvou. V Anglii tato forma pachtu rychle mizí a na její místo nastupuje farmář ve vlastním slova smyslu, který vkládá do hospodářství svůj vlastní kapitál, zaměstnává námezdní dělníky a odevzdává landlordovi část nadvýrobku v penězích nebo v naturáliích jako pozemkovou rentu.

V XV. století, dokud práce nezávislých rolníků a podruhů, kteří vedle námezdní práce současně samostatně hospodaří, jde k jejich vlastnímu prospěchu, zůstává životní úroveň farmáře i sféra jeho výroby bezvýznamná. Revoluce v zemědělství v poslední třetině XV. století, která trvá dál skoro po celé XVI. století (ovšem až na poslední desetiletí), obohacovala farmáře stejně rychle, jako ochuzovala venkovské obyvatelstvo.³⁵ Usurpace obecních pastvin atd. umožňuje farmáři značně zvýšit stav jeho dobytka téměř bez nákladů, zatím co dobytek mu poskytuje sdostatek hnojiva pro jeho půdu.

V XVI. století se k tomu přidružuje ještě jeden moment rozhodujícího významu. Tehdy se pachtovní smlouvy uzavíraly na dlouhou dobu, často na 99 let. Ustavičné klesání hodnoty drahých kovů a tudíž i peněz bylo pro farmáře velmi výhodné. Snižovalo mzdu — nehledě k ostatním okolnostem, o nichž jsme se zmínili již dříve. Část sumy, o kterou klesla mzda, se

době, kdy normanský dobyvatel... rozbořil 36 vesnic, aby na jejich místě vytvořil New Forest [Nový hvozd]... Dva miliony akrů, mezitím několik nejurodnějších pozemků Skotska, byly proměněny v úplnou pustinu. Tráva z lučin v Glen Tilt byla nejvýživnějším krmivem v hrabství Perth; obora v Ben Alder poskytovala nejlepší trávu z celého rozlehlého obvodu Badenoch; část lesa Black-Mount byla nejlepší pastvinou pro černé ovce ve Skotsku. O rozloze půdy, která byla proměněna v pustinu v zájmu milovníků lovu, si můžeme učinit představu z toho, že zabírá daleko větší plochu než celé hrabství Perth. Kolik výrobních prostředků ztrácí země následkem tohoto násilného zpusťování, můžeme vidět z toho, že půda obory Ben Alder by mohla uživit 15 000 ovcí a že plocha této obory činí pouze 1/30 celého honebního revíru ve Skotsku... Celá tato honební plocha je naprosto neproduktivní;... výsledek je týž, jako by byla zatopena Severním mořem. Proti takovému rozmarnému vytváření divočin a pustín by měla zakročit silná ruka zákona.“

³⁵ „Farmáři“, praví Harrison ve své práci „Description of England“, „jimž bylo dříve zatěžko platit 4 libry št. renty, platí nyní 40, 50, 100 liber št. a přece si myslí, že udělali špatný obchod, když jim po vypršení pachtovní smlouvy nezůstane v rukou renta za 6 – 7 let.“

stala ziskem farmáře. Neustálé stoupání cen obilí, vlny, masa, zkrátka všech zemědělských výrobků, rozmnožovalo farmářův peněžní kapitál bez jeho přičinění, zatím co pozemkovou rentu musil platit na základě starých smluv, uzavřených při dřívější hodnotě peněz.³⁶ Tak se obohacoval současně i na úkor svých námezdních dělníků i na úkor svého landlorda. Není tedy divu, že se v Anglii koncem XVI. století vytvořila třída na tehdejší dobu bohatých „kapitalistických farmářů“.³⁷

5. Zpětný vliv zemědělské revoluce na průmysl, vytvoření vnitřního trhu pro průmyslový kapitál

Nárazové a vždy znovu ožívající vyvlastňování a vyhánění venkovského obyvatelstva z půdy dodávalo městskému průmyslu, jak jsme viděli, stále nové a nové masy proletářů, kteří stáli úplně mimo jakékoli cechovní vztahy, okolnost to, která vedla starého A. Andersona (nezaměňovat s Jamesem Andersonem) v jeho dějinách obchodu k tomu, že věří v přímý zásah prozřetelnosti. Musíme se ještě na okamžik zastavit u této stránky původní akumulace. Řídnutí nezávislého, samostatně hospodařícího venkovského obyvatelstva odpovídalo nejen houstnutí průmyslového proletariátu, podobně jako se podle Geoffroy Saint-Hilaire³⁸ zhuštění světové materie na jednom místě vysvětluje jejím zřídnutím na jiném místě. Přes zmenšený počet lidí, kteří ji obdělávali, vynášela půda i nadále stejně produktu nebo i více než dříve,

³⁶ O vlivu znehodnocení peněz v XVI. století na různé třídy společnosti viz „A Compendious or Brief Examination of Certain Ordinary Complaints of Diverse of our Countrymen in these our Days. By W. S., Gentleman“ (Londýn 1581) Dialogická forma tohoto spisu přispěla k tomu, že za jeho autora byl dlouho považován Shakespeare, a ještě roku 1751 byl tento spis *znovu* vydán pod jeho jménem. Autorem je William Stafford. Na jednom místě rozumuje rytíř (knight) takto:

Rytíř: „Vy, můj sousede, zeměděle, vy, pane kupče, i vy, můj dobrý mědikovče, i vy druzí řemeslníci, můžete poměrně snadno obhájit své zájmy. Neboť oč dražší jsou všechny věci, než byly dříve, o to zvýšíte ceny svého zboží a výrobků své práce, které prodáváte. My však nemáme nic takového, co bychom mohli prodat za zvýšenou cenu, a tak vyrovnat škodu, která nám vzniká, když kupujeme výrobky.“ Na jiném místě se ptá rytíř doktora; „Řekněte mi, prosím, koho máte na mysli? A zejména, kdo podle vašeho názoru nemá při tom žádné ztráty?“ – *Doktor:* „Mám na mysli ty, kdo žijí z koupě a prodeje, neboť jestliže draho nakoupí, pak právě tak draho prodají.“ — *Rytíř:* „A kdo je ta kategorie lidí, kteří podle vašich slov mají z toho zisk?“ – *Doktor:* „Nuže, jsou to všichni pachtýři nebo farmáři, kteří platí za půdu, kterou obdělávají, starou rentu, neboť platí podle staré míry a prodávají podle nové, t. j. platí za svou půdu velmi málo a všechny plodiny, které na nich vyrostou, prodávají draho...“ – *Rytíř:* „A kdopak jsou ti, kteří podle vašich slov na tom ztrácejí víc, než oni lidé získávají?“ – *Doktor:* „Jsou to všichni šlechtici, gentlemani a vůbec všichni ostatní, kteří žijí buď z pevně stanovené renty nebo platu nebo sami svou půdu neobdělávají, anebo se nezabývají obchodem.“

³⁷ Ve Francii se stává régisseur, v raném středověku správce a vymahatel povinností pro feudálního pána, brzy homme d'affaires [obchodníkem], který za pomoci vydírání, podvodů vyrůstá v kapitalistu. Tito régisseurs sami byli mnohdy i urození pánové. Na př.: „Účet tento předkládá Jacques de Thoraisse, rytíř-kastelán v Besançonu, svému lennímu pánu, který vede účty v Dijonu pro milostivého pana vévodu a hrabete Burgundského, ohledně rent patřících jmenovanému kastelánstvu od 25. dne měsíce prosince 1359 do 28. dne měsíce prosince 1360.“ (*Alexis Monteil:* „Traité des Matériaux Manuscrits etc.“, str. 234.) Již zde je vidět, jak ve všech oblastech společenského života lví podíl připadá zprostředkovatelům. Tak např. v hospodářské oblasti sbírají smetanu s obchodů finančníci, bursiáni, obchodníci, kramáři; v oblasti občanského práva oškubává strany advokát; v politice znamená poslanec více než jeho voliči, ministr víc než panovník; v náboženství je bůh zatlačen do pozadí „prostředníkem“ a ten zase kněžími, kteří jsou zase nezbytnými prostředníky *mezi* „dobrým pastýřem“ a jeho ovečkami. Ve Francii, stejně jako v Anglii, byla velká feudální území rozdělena na nesčíslné množství malých hospodářství, avšak za nesrovnatelně nepříznivějších podmínek pro venkovské obyvatelstvo. Během XIV. století se silně rozmohly pachtý, farmy čili tak zvané terriers. Jejich počet ustavičně rostl a značně překročil 100 000. Platily jako pozemkovou rentu 1/12 až 1/5 produktu v penězích nebo naturáliích. Terriers se nazývaly lény, podlény (fiefs, arriérefiefs) atd., podle rozsahu panství, z nichž mnohá měla jen několik arpents [jiter]. Všichni držitelé těchto terriers měli soudní pravomoc určitého stupně nad osadníky svých pozemků; takové stupně byly čtyři. Snadno si představíme, jakou tíhou spočívala na venkovském obyvatelstvu moc těchto nesčíslných malých tyranů, Monteil praví, že v té době bylo ve Francii 160 000 soudů, kde dnes existuje všeho všudy 4 000 soudních tribunálů (a to i včetně smířčích soudů).

³⁸ Viz jeho „Notions de Philosophie Naturelle“. Paříž 1838.

protože revoluce v poměrech pozemkového vlastnictví byla provázena zlepšením metod obdělávání, větší kooperací, koncentrací výrobních prostředků atd. a protože zemědělství námezdní dělníci byli nejen donucováni k intensivnější práci,³⁹ nýbrž i výrobní oblast, v níž pracovali sami pro sebe, se stále víc a více scvrkávala. A tak s uvolněním části venkovského obyvatelstva se uvolňují jeho dřívější existenční prostředky. Proměňují se nyní ve hmotné prvky variabilního kapitálu. Rolník, který ztratil půdu pod nohama, si musí vydělat jejich hodnotu u svého nového pána, u průmyslového kapitalisty, ve formě mzdy. Domácí surovinu, dodávanou průmyslu zemědělstvím, postihl stejný osud jako životní prostředky. Proměnila se v prvek konstantního kapitálu.

Představme si např., že část vestfálských rolníků, kteří v době Bedřicha II. vesměs předli len a třeli bídu, je násilně vyvlastněna a vyhnána z půdy, zatím co druhá zbývající část je proměněna v nádeníky velkých farmářů. Současně s tím vyrůstají velké prádelny a tkalcovny, kde „uvolnění“ nyní pracují jako námezdní dělníci. Len vypadá stále stejně. Ani vlákno se na něm nezměnilo, ale do jeho těla vstoupila teď nová sociální duše. Tvoří nyní část konstantního kapitálu majitele manufaktury. Zatím co dříve byl rozdělen mezi množství malých výrobců, kteří jej sami pěstovali a v malých dávkách předli se svými rodinami, je nyní soustředěn v ruku jednoho kapitalisty, který si jej dává od jiných příst a tkát pro sebe. Mimořádná práce vynaložená v prádelně lnu se dříve realizovala v mimořádném příjmu nesčetných rolnických rodin nebo také, za Bedřicha II., v daních pour le roi de Prusse [doslovně: „pro krále pruského“, v přeneseném smyslu: „pro nic za nic“]. Nyní se realizuje v zisku několika kapitalistů. Kolovraty a tkalcovské stavy, dříve roztroušené po venkově, jsou nyní soustředěny v několika velkých pracovních kasárnách, stejně jako dělníci a surovina. Kolovraty, tkalcovské stavy i suroviny se od té chvíle změnilo z prostředků zajišťujících nezávislou existenci přadláků a tkalců v prostředky zajišťující velení⁴⁰ nad přadláky a tkalci a vysávání jejich neplacené práce. Na velkých manufakturách, stejně jako na velkých farmách není nikterak na první pohled vidět, že vznikly spojením mnoha malých výrobních jednotek a byly vytvořeny vyvlastněním mnoha drobných nezávislých výrobců. Ale nezaujatého pozorovatele toto vnější zdání neoklame. V dobách Mirabeaua – tohoto lva revoluce – se velké manufaktury ještě nazývaly manufactures réunies, sloučené dílny, jako dnes mluvíváme o sloučených lánech. „Pozornost je upřena“, praví Mirabeau, „jen na velké manufaktury, kde stovky lidí pracují pod vedením jednoho ředitele a které se obyčejně nazývají sloučenými manufakturami (manufactures réunies). Naproti tomu se skoro nevěnuje pozornost těm dílnám, v nichž pracuje roztroušeně veliký počet dělníků, každý na vlastní pěst a risiko. Ty jsou úplně zatlačeny do pozadí. To je velká chyba, protože jedině tyto dílny tvoří skutečné důležitou součást národního bohatství... Sloučená továrna (fabrique réunie) sice může neobyčejně obohatit jednoho nebo dva podnikatele, avšak dělníci jsou jen lépe nebo hůře placenými nádeníky, ale rozhodně se nijak neúčastní na blahobytu podnikatele. Naproti tomu v rozdělené továrně (fabrique séparée) nikdo nezbohatne, zato ale množství dělníků žije v blahobytu... Počet pilných a hospodárných dělníků poroste, protože v moudrém způsobu života, v pracovitosti vidí prostředek, jak podstatně zlepšit své postavení, místo aby se domáhali nepatrného zvýšení mzdy, jež nikdy nemůže mít důležité důsledky pro budoucnost a nanejvýš dělníkům umožňuje žít poněkud lépe z ruky do úst. Jednotlivé individuální manufaktury, obyčejně spojené s malým hospodářstvím, zajišťují svobodu.“⁴¹ Vyvlastnění a

³⁹ Tento bod zdůrazňuje sir James Steuart.

⁴⁰ „Dovolím vám,“ praví kapitalista, „abyste měli tu čest sloužit mi pod podmínkou, že mi dáte tu trochu, která vám zbývá, za námahu, kterou mám, když si беру nad vámi velení.“ (*J. J. Rousseau: „Discours sur l’Economie Politique“* [Ženeva 1756, str. 70].)

⁴¹ Mirabeau: „De la Monarchie Prussienne“, Londýn 1788, sv. III, str. 20 – 109, porůznu. Jestliže Mirabeau pokládá rozptýlené dílny za ekonomičtější a produktivnější než „sloučené“ dílny a vidí-li ve sloučených dílnách jen umělé skleníkové květiny, vypěstované péčí vlád, vysvětluje se to z tehdejšího stavu velké části kontinentálních manufaktur.

vyhnání části venkovského obyvatelstva z vesnic nejen uvolňuje dělníky, jejich životní prostředky a jejich pracovní materiál pro průmyslový kapitál, nýbrž vytváří i vnitřní trh.

Opravdu, tytéž události, které proměňují malé rolníky v námezdní dělníky a jejich životní a pracovní prostředky ve věcné prvky průmyslového kapitálu, tvoří současně pro tento kapitál vnitřní trh. Dříve vyráběla a zpracovávala rolnická rodina sama životní prostředky a suroviny, které většinou pak sama spotřebovávala. Tyto suroviny a životní prostředky se nyní staly zbožím. Velký farmář je prodává; jeho trhem jsou manufaktury. Příze, plátno, hrubé vlněné látky – věci, jejichž suroviny měla každá rolnická rodina na dosah ruky a které si každá taková rodina předla a tkala pro vlastní potřebu – staly se nyní manufakturními výrobky, jejichž odbytiště tvoří právě zemědělské obvody. Četní rozptýlení spotřebitelé, jimž dosud sloužila masa drobných výrobců, pracujících na vlastní pěst a risiko, soustřeďují se nyní v jeden velký celek, vytvářejí trh, zásobovaný průmyslovým kapitalistou.⁴² Tak ruku v ruce s vyvlastňováním dříve samostatných rolníků a s jejich odlučováním od výrobních prostředků jde ničení venkovského vedlejšího průmyslu, proces oddělování manufaktury od zemědělství. A jen zničení venkovské domácí výroby může dát vnitřnímu trhu země takový rozsah a pevnost, jaké potřebuje kapitalistický výrobní způsob.

Avšak období manufaktury ve vlastním slova smyslu nevede ještě k radikální přeměně. Uvažme, že manufaktura se národní výroby zmocňuje jen velmi poněkud a spočívá stále na městském řemesle a na venkovském domácím vedlejším průmyslu jako na široké základně. Zničí-li tyto vedlejší průmysly a zemědělské řemeslo v jejich jedné formě, v jistých odvětvích průmyslu, na určitých bodech, vyvolá je znovu k životu jinde, protože je až do určitého stupně potřebuje ke zpracování své suroviny. Vytváří proto novou třídu drobných zemědělců, pro které je obdělávání půdy jen vedlejším odvětvím, kdežto hlavním zaměstnáním je průmyslová práce, zhotovování výrobků, prodávaných – přímo nebo prostřednictvím obchodníka – manufaktuře. To je jedna z těch okolností, i když ne nejdůležitější, které mohou především zmást člověka studujícího anglické dějiny. Počínaje poslední třetinou XV. století se tam setkáváme s neustálými, jen občas zmlkajícími stížnostmi na růst kapitalistického hospodářství na venkově a na stále postupující ničení rolnictva. Ale na druhé straně badatel vidí, že rolnictvo stále existuje, sice ve zmenšeném počtu a za stále horších podmínek.⁴³ Hlavní důvod spočívá v tomto: v Anglii střídavě převažuje tu pěstování obilí, tu chov dobytka, a v souvislosti s tím kolísá rozsah rolnické výroby. Teprve velký průmysl se svými stroji poskytuje stálou základnu pro kapitalistické zemědělství, radikálně vyvlastňuje ohromnou většinu venkovského obyvatelstva a dokončuje oddělení zemědělství od venkovského domácího průmyslu, jehož kořeny – předení a tkaní – vytrhává.⁴⁴ A tím také velký průmysl teprve dobývá pro průmyslový kapitál celý vnitřní trh.⁴⁵

⁴² „Proměnil-li se dvacet liber vlny pozvolna, během roku, v oděv pro dělníkovu rodinu vlastní prací této rodiny, v přestávkách mezi jinými pracemi, je tu všechno velmi prosté. Ale odnese tuto vlnu na trh, dopravte ji továrníkovi, potom výrobek továrníka překupníkovi, potom obchodníkovi – a bude to veliká obchodní operace, při čemž nominální kapitál k tomu potřebný bude dvacetkrát větší než hodnota této vlny... Takto je dělnická třída vykořisťována za tím účelem, aby živila zbídačelé tovární obyvatelstvo, příživnickou třídu kupců a fiktivní obchodní, peněžní a finanční systém.“ (*David Urquhart: „Familiar Words“*, str. 120.)

⁴³ Výjimku tvoří doba Cromwellova. Pokud trvala republika, všechny vrstvy anglické lidové masy se pozvedly z úpadku, jehož obětí se staly za Tudorovců.

⁴⁴ Tuckett ví, že z manufaktur ve vlastním slova smyslu a ze zániku venkovských či domácích manufaktur vznikl se zavedením strojů velký vlnářský průmysl, (*Tuckett: „A History etc.“*, sv. I, str. 144.) „Pluh, jařmo byly vynálezem bohů a zaměstnáním heroů — je snad tkalcovský stav, vřeten a kolovrat méně ušlechtilého původu? Odlučujete od sebe kolovrat a pluh, vřeten a jařmo a dostáváte továrny a pracovny, úvěr a krize, dva nepřátelské národy, zemědělský a průmyslový.“ (*David Urquhart: „Familiar Words“*, str. 122.) Tu však přichází Carey a žaluje na Anglii — jistě ne bezdůvodně — že se snaží stát továrníkem světa a všechny ostatní země proměnit výhradně v zemědělské. Tvrdí, že tímto způsobem bylo zničeno Turecko, protože „tam držitelům půdy a obdávatelům půdy nebylo nikdy (Anglii) dovoleno, aby posílili své postavení přirozeným spojením pluhu s tkalcovským stavem, bran s kladivem.“ (*„The Slave Trade“*, str. 125.) Podle něho je Urquhart sám jedním z těch,

6. Genese průmyslového kapitalisty

Genese průmyslového⁴⁶ kapitalisty neprobíhala tak poznenáhlu jako genese farmáře. Bezpochyby se někteří drobní cechovní mistři a ještě více samostatných drobných řemeslníků nebo i námezdních dělníků proměnilo z počátku v malé kapitalisty, a pak postupným rozšiřováním vykořisťování námezdní práce a příslušným stupňováním akumulace kapitálu v kapitalisty sans phrase [bez výhrad]. V období dětství kapitalistické výroby, stejně jako v období dětství středověkého městského života, o otázce, kdo ze zběhlých nevolníků má být pánem a kdo sluhou, rozhodovalo obyčejně to, kdo z nich dříve zběhl od svých pánů. Avšak hlemýždí rychlost této metody naprosto nevyhovovala obchodním potřebám nového světového trhu, vytvořeného velkými objevy koncem XV. století. Ze středověku se dochovaly dvě různé formy kapitálu, které dozrávají v nejrozmanitějších společensko-ekonomických formacích a před érou kapitalistického výrobního způsobu jsou považovány za kapitál jako takový; lichvářský kapitál a kupecký kapitál. „V přítomné době přechází veškeré bohatství společnosti nejprve do rukou kapitalisty..., ten platí pozemkovému vlastníku rentu, dělníkovi mzdu, vládnímu výběřčímu daně a desátky a nechává si pro sebe značnou, ba největší a přitom neustále vzrůstající část ročního výrobku práce. Kapitalistu možno v dnešní době považovat za vlastníka, do jehož rukou především plyne celé společensko bohatství, ačkoli neexistuje zákon, který by mu zajišťoval právo na toto vlastnictví... Tento převrat ve sféře vlastnictví se uskutečnil v důsledku pobírání úroků z kapitálu... a je neméně pozoruhodné, že zákonodárci celé Evropy se snažili zabránit tomu zákony proti lichvě... Moc kapitalistů nad veškerým bohatstvím země je výsledkem úplné revoluce ve vlastnickém právu; a na základě kterého zákona nebo řady zákonů se uskutečnila tato revoluce?“⁴⁷ Autor by neměl zapomínat, že revoluce se vůbec nikdy neuskutečňují s pomocí zákonů.

Přeměně peněžního kapitálu, vytvořeného lichvou a obchodem, v průmyslový kapitál bránilo feudální zřízení na venkově a cechovní zřízení ve městech.⁴⁸ Tyto překážky padly, jakmile se rozpadly feudální družiny, jakmile bylo venkovské obyvatelstvo vyvlastněno a zčásti vypuzeno. Nová manufaktura vznikala v přímořských vývozních přístavech nebo na takových bodech na venkově, které byly mimo kontrolu starých měst s jejich cechovním zřízením. Odtud rozhořčený boj anglických corporate towns [starých měst s cechovním korporativním zřízením] proti těmto novým školkám průmyslu.

Objev nalezišť zlata a stříbra v Americe, vyhubení, zotročení a pohřbení za živa domorodého obyvatelstva do dolů, první kroky k dobytí a vyloupení Východní Indie, přeměna Afriky v loviště pro výnosný hon na Černochoy — to byly červánky kapitalistické výrobní éry. Tyto idylické procesy jsou hlavními momenty původní akumulace. V patách za nimi kráčí obchodní válka evropských národů, jejímž dějištěm je celá zeměkoule. Tato válka začíná odpadnutím Nizozemí od Španělska, nabývá gigantických rozměrů v anglické protijakobínské válce a trvá dosud v takových loupežných taženích, jako je opiová válka proti Číně a tak dále.

kdo nesou hlavní vinu na zničení Turecka, protože tam v zájmu Anglie propagoval ideu svobody obchodu. Nejlepší na tom je, že Carey – mimochodem velký přísluhovač Ruska – chce tomuto procesu odlučování čelit ochranářským systémem, který jej ve skutečnosti urychluje.

⁴⁵ Filantropičtí angličtí ekonomové, jako Mill, Rogers, Goldwin Smith, Fawcett atd. a liberální továrníci, jako John Bright a spol., se ptají anglických pozemkových aristokratů, jako se bůh ptal Kaina na jeho bratra Ábela, kam se poděly tisíce našich samostatných rolníků? — Ale kdepak jste se tu vzali vy? Ze zničení těchto rolníků. Proč se neptáte dál, kam se poděli samostatní tkalci, přadláci, řemeslníci?

⁴⁶ „Průmyslový“ je zde v protikladu k „zemědělskému“. Ve smyslu ekonomické „kategorie“ je farmář průmyslovým kapitalistou stejně jako továrník.

⁴⁷ „The Natural and Artificial Right of Property Contrasted“. Londýn 1832, str. 98, 99. Autorem tohoto anonymního spisu je Th. Hodgskin,

⁴⁸ Dokonce ještě roku 1794 poslali malí mistři-soukeníci z Leedsu do parlamentu deputaci, aby přednesla žádost za vydání zákona, zakazujícího obchodníkům stávat se továrníky. (*Dr. Aikin*: „Description of the Country etc.“)

Různé momenty původní akumulace se dělí mezi různé země v určitém dějinném sledu, a to: mezi Španělsko, Portugalsko, Holandsko, Francii a Anglii, V Anglii koncem XVII. století soustavně vyúsťují v koloniální systém, v systém státních dluhů, v moderní daňový systém a v systém ochranných cel. Tyto metody spočívají z valné části na nejsurovějším násilí, na př. koloniální systém. Všechny však používají státní moci, tj. koncentrovaného a organisovaného společenského násilí k tomu, aby uměle urychlily proces přeměny feudálního výrobního způsobu v kapitalistický a aby zkrátily jeho přechodná stadia. Násilí je porodní bábou každé staré společnosti, která je těhotná novou společností. Násilí samo je ekonomická potence.

O křesťanském koloniálním systému praví W. Howitt, muž, který se specialisoval na křesťanství: „Barbarství a hanebná zvěrstva tak zvaných křesťanských ras, páchaná ve všech končinách světa proti všem národům, které se jim podařilo si podrobit, nemají obdoby v žádné epoše světových dějin, u žádné rasy, nevyjímaje ani ty nejdivočejší a nejnevzdělanější, nejnemilosrdnější a nejnestoudnější.“⁴⁹ Dějiny holandského koloniálního hospodářství — a Holandsko bylo vzornou kapitalistickou zemí XVII. století — skýtají nepředstavitelný obraz zrady, úplatnosti, vražd a podlosti.⁵⁰ Nic není charakterističtějšího než systém loupeže lidí, které Holanďané kradli na Celebesu, aby doplnili řady otroků na ostrově Jávě. K tomuto účelu cvičili zvláštní zloděje lidí. Zloděj, tlumočník a prodavač byli hlavními agenty tohoto obchodu, domorodí princové hlavními prodavači. Nakradená mládež byla zavírána do tajných celebeských vězení, dokud nedosáhla takového věku, aby mohla být naloděna na otrokářské lodi. V jedné oficiální zprávě se praví: „Na př. jen toto jedno město Makassar je plné tajných vězení, jedno hroznější než druhé, přečpaných nešťastnými oběťmi chtivosti a tyranství, jež tu úpí v řetězech, násilně vyrvány svým rodinám.“ Aby se zmocnili Malakky, podplatili Holanďané portugalského guvernéra. Ten je roku 1641 vpustil do města. Ihned pospíšili do jeho domu a úkladně ho zavraždili, aby měl možnost „zřící se“ ujednaného úplatku 21 875 liber št. Kam vstoupila jejich noha, zůstala po nich spoušť a liduprázdno. Banjuvangi, provincie na Jávě, měla roku 1750 80 000 obyvatel, roku 1811 již jen 8 000. Tomu se říká *doux commerce* [hladký obchod]!

Jak známo, dobyla anglicko-východoindická společnost kromě politického panství ve Východní Indii výsadní monopol obchodu s čajem a vůbec monopol obchodu s Čínou, kromě toho byl v jejích rukou monopol dopravy zboží z Evropy a do Evropy. Ale plavba podél indického pobřeží a mezi ostrovy, jakož i obchod v nitru Indie se staly monopolem vyšších úředníků společnosti. Monopoly na sůl, opium, betel a jiná zboží se staly nevyčerpatelnými prameny bohatství. Úředníci sami určovali ceny a odírali nešťastné Indy podle libosti. Generální guvernér se podílel na tomto soukromém obchodu. Jeho oblíbenci dostávali smlouvy za podmínek, za nichž mohli lépe než alchymisté dělat zlato z ničeho. Velká jmění vyrůstala přes noc jako houby po dešti a původní akumulace se uskutečňovala bez jediného šilinku předběžných výloh. Soudní proces s Warrenem Hastingsem se hemží takovými příklady. Uvedu tu jeden z nich. Smlouva o dodávání opia byla přirčena jakémusi Sullivanovi ve chvíli, kdy odjížděl – z oficiálního pověření – do části Indie, která je velmi vzdálena od oblasti, kde se vyrábí opium. Sullivan prodal svou smlouvu za 40 000 liber št. jakémusi Binnovi a Binn ji prodal téhož dne za 60 000 liber št. Poslední kupec, který konečně smlouvu provedl, prohlásil, že ještě po tom všem na tom ohromně vydělal. Podle jednoho dokumentu, předloženého parlamentu, dali si společnost a její úředníci darovat od Indů od roku 1757 do

⁴⁹ *William Howitt*: „Colonization and Christianity. A Popular History of the Treatment of the Natives by the Europeans in all their Colonies“. Londýn 1838, str. 9. O zacházení s otroky je dobrá kompilace údajů v knize *Charlese Comta*: „Traité de Législation“, 3, vyd., Brusel 1837. Je nutno tuto práci podrobně prostudovat, abychom viděli, co dokáže udělat měšťák ze sebe a ze svých dělníků tam, kde může bez ohledů utvářet svět k svému obrazu.

⁵⁰ *Thomas Stamford Raffles*, latě Lieut. Gov. of Java: „The History of Java“. Londýn 1817 [sv. II, přílohy, str. CXC-CXCI].

roku 1766 6 milionů liber št. V letech 1769—1770 vyvolali Angličané uměle hlad tím, že skoupili všechnu rýži a odpírali ji prodávat jinak, než za fantasticky vysoké ceny.⁵¹

Nejhrozněji se ovšem zacházelo s domorodci na plantážích, určených jen pro vývozní obchod, jako v Západní Indii, a v bohatých a hustě obydlených zemích, vydaných na pospas loupení a vraždění, jako v Mexiku a Východní Indii. Avšak ani ve skutečných koloniích se nemohl neprojevit křesťanský charakter původní akumulace. Virtuosové střízlivého protestantismu, novoangličtí puritáni, se roku 1703 na svém Assembly [zákonodárném shromáždění] usnesli vypsát prémii 40 liber št. za každý indiánský skalp a za každého zajatého rudocha; roku 1720 byla premie za skalp zvýšena na 100 liber št., roku 1744, když Massachussets-Bay prohlásil jistý kmen za povstalce, byly vypsány tyto ceny: za mužský skalp od 12 let výše 100 liber št. v nové měně, za mužského zajatce 105 liber št., za zajatou ženu nebo dítě 55 liber št., za skalp ženy nebo dítěte 50 liber št.! Za několik desetiletí se koloniální systém vymstil potomkům těchto zbožných pilgrim fathers [otců-poutníků], kteří se zatím stali povstalci. Z návodu Angličanů a za anglický žold byli tomahawked [ubíjeni tomahavky]. Britský parlament prohlásil psy, kteří vysílí povstalce, a Indiány, kteří přinesou jejich skalpy, za „prostředky, dané mu bohem a přírodou“.

Za koloniálního systému rostly jako ve skleníku obchod a mořeplavba. „Společnosti Monopolia“ (Luther) byly mocnými pákami koncentrace kapitálu. Kolonie zajišťovaly rychle vznikajícím manufakturám odbytiště a monopolní ovládnutí tohoto odbytiště zajišťovalo urychlenou akumulaci. Poklady ukořistěné za hranicemi Evropy plněním, zotročováním domorodců a vraždami plynuly do mateřské země a tam se proměňovaly v kapitál. Holandsko, kde koloniální systém po prvé dospěl k plnému rozvoji, dosáhlo již roku 1648 vrcholu své obchodní moci. Holandsko „skoro neomezeně ovládalo východoindický obchod a obchodní styky mezi evropským jihozápadem a severovýchodem. Jeho rybnářství, mořeplavba, manufaktury neměly sobě rovných v žádné jiné zemi. Kapitály této republiky byly snad značnější než kapitály celé ostatní Evropy“. [G. Gulich: „Geschichtliche Darstellung etc.“ Jena 1830, sv. I, str. 371.] Gulich, autor těchto vět, zapomíná dodat: lidové masy v Holandsku již roku 1648 více trpěly nadměrnou prací, byly chudší a byly surověji utlačovány než lidové masy celé ostatní Evropy.

Dnes s sebou průmyslová hegemonie přináší obchodní hegemonii. Naproti tomu ve vlastním manufakturním období obchodní hegemonie zajišťuje průmyslovou převahu. Odtud význačná úloha, kterou tenkrát hrál koloniální systém. Byl to onen „neznámý bůh“, který vystoupil na oltář vedle starých bůžků Evropy a jednoho krásného dne je všechny jednou ranou srazil. Koloniální systém prohlásil hrabání zisků za konečný a jediný účel lidstva.

Systém veřejného úvěru, tj. státních dluhů, s jehož začátky se setkáváme již ve středověku v Janově a v Benátkách, se v manufakturním období rozšířil po celé Evropě. Koloniální systém se svým námořním obchodem a obchodními válkami byl pro něj skleníkem. Zapustil kořeny především v Holandsku. Státní dluh, tj. zcizování státu – ať je despotický, konstituční nebo republikánský — vtiskuje svou pečeť kapitalistické éře. Jediná část tak zvaného národního bohatství, která je skutečně společným majetkem moderních národů, to jsou – jejich státní dluhy.⁵² Proto je naprosto důsledná moderní doktrína, že národ je tím bohatší, čím více je zadlužen. Státní úvěr se stává krédem kapitálu. A se vznikem státního zadlužení se stává smrtelným hříchem, pro nějž není odpuštění, už ne rouhání se duchu svatému, nýbrž nevíra ve státní dluh.

⁵¹ Roku 1866 zemřelo jen v jediné provincii Orisse více než milion Indů hladem. Přesto bylo všechno úsilí vynaloženo na to, aby se obohatila indická státní pokladna tím, že se hladovějícím prodávaly životní prostředky za zvýšené ceny.

⁵² W. Cobbett poznamenává, že v Anglii se všechny veřejné instituce nazývají „královské“, zato však dluh se tam jmenuje „národní“ (national debt).

Státní dluh se stává jednou z nejsilnějších pák původní akumulace. Jako dotekem čarovného proutku obdaruje neproduktivní peníze plodivou silou a proměňuje je tak v kapitál, aniž se peníze musí vystavovat nebezpečím a obtížím, které jsou nevyhnutelné při uložení peněz do průmyslu nebo dokonce při lichvářských manipulacích. Státní věřitelé nedávají ve skutečnosti nic, neboť částky, které půjčili, se přeměňují v státní dluhopisy, lehce přenosné, které v jejich rukou fungují úplně stejně jako by to byly hotové peníze. Ale kromě takto vytvořené třídy zahálčivých rentierů a improvizovaného bohatství finančníků, kteří vystupují jako prostředníci mezi vládou a národem, kromě bohatství nájemců daní, obchodníků a soukromých továrníků, jimž padá do klína značná část každé státní půjčky jako kapitál spadlý s nebe – vytvořil státní dluh akciové společnosti, obchod cennými papíry všeho druhu, ažiotáž, zkrátka: bursovní hru a moderní bankokracii.

Od samého svého zrození byly velké banky, okrášlené národními tituly, jen společnosti soukromých spekulantů, kteří pomáhali vládám a díky získaným privilegiím byli s to půjčovat jim peníze. Proto je nejspolehlivějším měřítkem akumulace státního dluhu postupné stoupání akcií těchto bank, jejichž rozkvět se datuje od založení Anglické banky (1694). Anglická banka začala svou činnost tím, že půjčovala vládě peníze na 8 %; současně byla zmocněna parlamentem razit peníze z téhož kapitálu, který takto ještě jednou půjčovala veřejnosti ve formě bankovek. Těmito bankovkami směla diskontovat směnky, poskytovat zápůjčky na zboží, nakupovat drahé kovy. Netrvalo dlouho a tyto úvěrové peníze, které banka sama vyrobila, začaly fungovat jako ražené peníze: v bankovkách poskytovala Anglická banka státu zápůjčky, bankovkami platila na účet státu úroky z veřejného dluhu. Jednou rukou banka dávala a druhou mnohem více brala; ale to ještě nebylo všechno; zatím co brala, zůstávala věčnou věřitelkou národa až do zaplacení posledního haléře. Pozvolna se stávala nevyhnutelnou opatrovnící kovové zásoby země a gravitačním středem veškerého obchodního úvěru. V téže době, kdy Angličané přestali upalovat čarodějnice, začali věšet padělatele bankovek. Jaký dojem udělalo na současníky náhlé vynoření této havěti bankokratů, finančníků, rentierů, mklářů, spekulantů a bursiánů, o tom svědčí spisy z oné doby, na př. spisy Bolingbrokovy.⁵³

Se státními dluhy vznikl systém mezinárodního úvěru, který často tvoří jeden ze skrytých zdrojů původní akumulace u toho či onoho národa. Tak hanebnosti benátského systému loupežení tvořily takový skrytý základ kapitalistického bohatství Holandska, jemuž upadající Benátky zapůjčily veliké peněžní sumy. Stejný vztah byl mezi Holandskem a Anglií. Již na počátku XVIII. století byly holandské manufaktury daleko předstíženy anglickými a Holanďané přestali být vládnoucím obchodním a průmyslovým národem. Proto se jedním z hlavních zaměstnání Holanďanů v letech 1701–1776 stalo půjčování obrovských kapitálů, zejména jejich mocné konkurentce Anglii. Podobné vztahy se vytvořily dnes mezi Anglií a Spojenými státy. Mnohý kapitál, který dnes vystupuje ve Spojených státech bez rodného listu, je dětská krev teprve včera kapitalisovaná v Anglii.

Protože státní dluhy se opírají o státní příjmy, z nichž je nutno splácet roční úroky atd., stal se moderní daňový systém nezbytným doplňkem systému národního úvěru. Výpůjčky umožňují vládě krýt mimořádné výdaje tak, aby poplatník nepocítil hned celou jejich tíži, ale nakonec tytéž půjčky vyžadují zvýšení daní. S druhé strany zvyšování daní, vyvolané hromaděním postupně uzavíraných zápůjček, nutí vládu, aby se při každém novém mimořádném vydání uchýlovala k stále novým a novým půjčkám. Moderní fiskální soustava, jejíž osou je zdanění nutných životních prostředků (tedy jejich zdražování), nese proto sama v sobě zárodek automatického růstu daní. Nadměrné zdanění není tedy náhoda, nýbrž spíše zásada. V Holandsku, kde byla tato soustava nejprve zavedena, velebil ji veliký patriot de Witt ve svých „Maximech“ jako nejlepší způsob, jak vypěstovat v námezdním dělníkovi

⁵³ „Kdyby Tataři dnes zaplavili Evropu, bylo by velmi těžko jim vyložit, co znamená u nás finančník.“ (Montesquieu: „Esprit des lois“, vyd. Londýn 1769. sv. IV, str. 33.)

pokoru, skromnost, píli... a ochotu snášet nadměrnou práci. Avšak nás tu zajímá ne tak zhoubný vliv, který má moderní fiskální systém na postavení námezdních dělníků, jako spíše násilné vyvlastňování rolníků, řemeslníků., zkrátka všech součástí maloburžoasie, jež tento systém podmiňuje. Mínění o tom se nerozcházejí, ani u buržoasních ekonomů. Vyvlastňovací účinek fiskálního systému je ještě zesilován systémem ochránářství, který je jednou z jeho neoddelitelných součástí.

Veliká úloha, kterou hrají státní dluhy a moderní fiskální systém při přeměně společenského bohatství v kapitál, při vyvlastňování mas a při porobení námezdních dělníků, svedla mnoho spisovatelů, jako Cobbeta, Doubledaye a jiné, k tomu, že v nich neprávem spatřovali hlavní příčinu dnešní bídy lidu.

Systém ochránářství byl umělý prostředek, jak fabrikovat fabrikanty, vyvlastňovat nezávislé dělníky, kapitalisovat národní výrobní a životní prostředky, násilně zkracovat přechod od starého výrobního způsobu k modernímu. Evropské státy se praly o patent tohoto vynálezu, a jakmile se už jednou daly do služeb hrabačů zisku, nespokojovaly se už tím, že za tímto účelem uložily výpalné svému vlastnímu lidu, nepřímo ochrannými cly, přímo vývozními prémiemi atd. Násilně zničily všechnen průmysl v méně vyspělých závislých zemích, jako např. Angličané zničili vlnářskou manufakturu v Irsku. Na evropské pevnině byl tento proces podle Colbertova receptu ještě více zjednodušen. Původní kapitál plyne tu k průmyslníkům ve značné míře přímo ze státního pokladu. „Proč“, volá Mirabeau, „hledat příčiny rozkvětu manufaktur v Sasku před sedmiletou válkou tak daleko? Stačí si všimnout 180 milionů státních dluhů!“⁵⁴ Koloniální systém, státní dluhy, daňové břemeno, protekcionismus, obchodní války atd., všechny tyto výhonky vlastního manufakturního období se obrovsky rozrůstají v období dětství velkého průmyslu. Zrození velkého průmyslu se slaví velkým herodesovským vražděním dětí. Továrny rekrutují své dělníky, jako královské loďstvo své námořníky, násilím. Viděli jsme, jak blaseovaně se sir F. M. Eden dívá na hrůzy spojené s vyvlastňováním půdy venkovského obyvatelstva počínaje poslední třetinou XV. století až do jeho doby, do konce XVIII. století; viděli jsme, s jakou samolibostí vítá tento proces, „nezbytný“ k vytvoření kapitalistického zemědělství a „vytvoření správného poměru mezi ornou půdou a pastvinou“; ale ani sir Eden nedokáže chladnokrevně přiznat ekonomickou nutnost loupění a zotročování dětí k tomu, aby se manufakturní výroba přeměnila v tovární a aby se vytvořil správný poměr mezi kapitálem a pracovní silou. Praví: „Pozornosti veřejnosti zaslouží snad tato otázka. Průmysl, který může úspěšně fungovat jen tak, že vytáhá z kotáží a pracoven ubohé děti, které musí, střídající se po skupinách, většinu noci dřít a nesmějí si ani odpočinout; průmysl, který sežene do jednoho chumlu lidí obojího pohlaví, různých věků a sklonů, což nutně musí vést – v důsledku nakažlivosti špatných příkladů – ke zkaženosti a ničemnosti – může takový průmysl rozmnožovat úhrn národního i individuálního štěstí?“⁵⁵ „V Derbyshiru, Nottinghamshiru a zejména Lancashiru,“ píše Fielden, „byly zavedeny nedávno vynalezené stroje ve velkých továrnách, vybudovaných u vodních toků, schopných pohánět vodní kolo. Na těchto místech, ležících daleko od měst, bylo najednou zapotřebí tisíce rukou; a zejména v Lancashiru, až do té doby poměrně řídké obydlí a neúrodné, bylo nyní především zapotřebí více obyvatelstva. Zvláště velká poptávka byla po malých a hbitých prstech dětí. Stalo se hned zvykem brát učně (!) z různých farních pracoven v Londýně, Birminghamu a jinde. Mnoho, mnoho tisíc těchto malých bezmocných stvoření ve věku od 7 do 13 nebo 14 let bylo tehdy odvezeno na sever. Stalo se zvykem, že zaměstnavatel (t. j. zloděj dětí) své učně oblékal, živil a poskytoval jim byt v domech blízko továrny. Byli najati dozorcí, aby dozírali na jejich práci. V zájmu těchto poháněčů otroků bylo přinutit děti co nejvíce pracovat, neboť jejich plat závisel na množství výrobků, které vyždímali z každého dítěte. Přirozeným důsledkem toho byla surovost. V

⁵⁴ *Mirabeau*: „De la Monarchie Prussienne“. Londýn 1788, sv. VI, str. 101.

⁵⁵ *Eden*: „The State of the Poor“, kn. II, kap. I, str. 421

mnohých továrních obvodech, zejména v Lancashiru, prožívala tato nevinná a bezbranná stvoření, vydaná na milost a nemilost továrníkům, srdcervoucí muka. Nadměrnou prací je často uštvali až k smrti... bili je, poutali řetězy a mučili s nejrafinovanější krutostí; vyzábblé dlouhým hladověním až na kost, honili je často do práce bičem... Někdy je dohnali až k sebevraždě!... Krásná romantická údolí Derbyshiru, Nottinghamshiru a Lancashiru, skrytá před veškerou veřejnou kontrolou, stala se ponurým dějištěm muk a často i vražd!... Zisky továrníků byly úžasné. To jen ještě víc dráždilo jejich vlkodlačí nenasytlost. Zavedli noční práci, tj. večer, když jedna skupina dělníků vyčerpaná denní prací odcházela spát, nastoupila na její místo druhá skupina dělníků; denní skupina uléhala do postelí, které noční skupina právě opustila, a více versa [naopak]. V Lancashiru se mezi lidem říká, že tam postele nikdy nevychladnou.⁵⁶

S rozvojem kapitalistické výroby za manufakturního období ztratilo veřejné mínění Evropy poslední zbytek studu a svědomí. Národy se cynicky chvástaly každou hanebností, jen když byla prostředkem k akumulaci kapitálu. Přečtete si např. naivní letopisy obchodu, sepsané šosákem A. Andersonem, Zde se jako nejvyšší triumf anglické státnické moudrosti vytrubuje, že si Anglie při uzavření utrechtského míru vynutila na Španělsku podle smlouvy asiento [smlouva o obchodu s otroky] výsadu, že směla ve španělských državách v Americe prodávat otroky nakoupené v Africe, zatím co dosud obchod s otroky byl dovolen jen mezi Afrikou a anglickou Západní Indií. Anglie dostala právo dodávat do španělské Ameriky až do roku 1743 4800 černochů ročně. Tím zároveň dostalo britské podloudnictví oficiální štít. Liverpool vyrostl na základě obchodu s otroky. Tento obchod tvoří jeho metodu původní akumulace. A až dodnes zůstala liverpoolská „honorace“ Pindarem obchodu s otroky, který prý „proměňuje ducha komerční podnikavosti v náruživost, vytváří slavné námořníky a vynáší ohromné peníze“. Liverpool zaměstnával roku 1730 obchodem s otroky 15 lodí, roku 1751 53, roku 1760 74, roku 1770 96 a roku 1792 132 lodí.

Zatím co v Anglii bavlnářský průmysl zavedl otroctví dětí, dal současně ve Spojených státech podnět k přeměně dosud více či méně patriarchálního otrokářského hospodářství v komerční systém vykořisťování. Vůbec potřebovalo zastřené otroctví námezdních dělníků v Evropě jako piedestal nezastřené otroctví v Novém světě.⁵⁷

Tantae molis erat [tolik námahy stálo] vytvořit podmínky, aby mohly volně působit „věčné přírodní zákony“ kapitalistického výrobního způsobu, dokončit proces oddělení dělníků od jejich pracovních prostředků, na jednom pólu proměnit společenské výrobní a životní prostředky v kapitál, na opačném pólu proměnit masu lidu v námezdní dělníky,

⁵⁶ John Fielden: „The Curse of the Factory System“. Londýn 1836, str. 5, 6, O hanebnostech, páchaných z počátku v továrnách, srov. *Aikin* „Description of the Country from 30 to 40 miles round Manchester“, str. 219, a *Gisborne*: „Inquiry into the Duties of Men“, 1795, sv. II. — Když parní stroj přenesl továrny od venkovských vodních toků do středu měst, měl kapitalista náchylný k „odříkání“ po ruce dětský dělnický materiál, takže násilné dovážení otroků z pracoven se stalo zbytečným. — Když sir Robert Peel (otec „ministra plausibility“ [„slušnosti“]) podal roku 1815 v parlamentě svou předlohu zákona na ochranu dětí, prohlásil F. Horner (světlo Bullion Committee [výboru pro směnitelnost bankovek za zlaté pruty] a intimní přítel Ricardův) v dolní sněmovně: „Je všeobecně známo, že spolu s cenostmi jednoho bankrotáře byla ohlášena do dražby a skutečně také prodána jako část jmění, partie – smím-li užít tohoto výrazu – továrních dětí. Před dvěma roky (1813) byl před King's Bench [soudem královské stolice — vyšším soudním dvorem] projednáván odporný případ. Šlo o skupinu hochů. Jedna londýnská farnost je postoupila jakémusi továrníkovi, který je zase postoupil jinému. Nakonec je našlo několik lidumilů ve stavu úplného vyčerpání hladem (absolute famine). O jiném případě, ještě hnusnějším, se dověděl jako člen parlamentárního vyšetřovacího výboru. Před několika lety uzavřela jedna londýnská farnost s jakýmsi továrníkem z Lancashiru smlouvu, podle níž se továrník zavazuje v zakoupených dětských partiích odebrat na 20 zdravých dětí jednoho idiota.“

⁵⁷ Roku 1790 připadalo v anglické Západní Indii 10 otroků na 1 svobodného, ve francouzské Indii 14 na jednoho, v holandské 23 na jednoho. (*Henry Brougham*: „An Inquiry into the Colonial Policy of the European Powers“. Edinburgh 1803, sv. II, str. 74.)

svobodné „pracující chudáky“, toto vedlo moderních dějin,⁵⁸ Přicházejí-li podle slov Augierových peníze „na svět s krvavými skvrnami na jedné tváři“,⁵⁹ tu z novorozeného kapitálu prýští krev a špína ze všech pórů, od hlavy až k patě.⁶⁰

7. Dějinná tendence kapitalistické akumulace

V čem tedy záleží původní akumulace kapitálu, tj. jeho historická genese? Pokud není přímou přeměnou otroků a nevolníků v námezdní dělníky, tedy pouhou změnou formy, znamená jen vyvlastnění bezprostředních výrobců, tj. rozklad soukromého vlastnictví, založeného na vlastní práci.

Soukromé vlastnictví, jako protiklad společenského, kolektivního vlastnictví, existuje jen tam, kde pracovní prostředky a vnější pracovní podmínky náleží soukromým osobám. Podle toho však, zda tyto soukromé osoby jsou dělníky nebo nedělníky, mění se i charakter soukromého vlastnictví samého. Nesčetné odstíny soukromého vlastnictví, jež se jeví našemu zraku, zrcadlí jen přechodné stavy, které leží mezi oběma těmito extrémy.

Pracovníkovo soukromé vlastnictví výrobních prostředků je základ malovýroby a malovýroba tvoří nutnou podmínku pro rozvoj společenské výroby a svobodné individuality pracovníka samého. Ovšem tento výrobní způsob se vyskytuje v otrokářském i v nevolnickém řádu a za jiných forem osobní závislosti. Avšak dosahuje plného rozkvětu, rozvíjí celou svou energii, nabývá adekvátní klasické formy jen tam, kde pracovník je svobodným soukromým vlastníkem svých pracovních podmínek, používaných jím samým, rolník pole, které obdělává, řemeslník nástroje, na který hraje jako virtuos.

Tento výrobní způsob předpokládá rozdrobení půdy a ostatních výrobních prostředků. Vylučuje jak koncentraci výrobních prostředků, tak i kooperaci, dělbu práce uvnitř téhož výrobního procesu, společenské ovládnutí a řízení přírody, svobodný rozvoj společenských výrobních sil. Snáší se jen s úzkými tradičními mezemi výroby a společnosti. Chtít je učinit věčnými znamenalo by, jak správně praví Pecqueur, „dekretovat všeobecnou prostřednost“.

⁵⁸ Výraz „labouring poor“ [„pracující chudák“] se vyskytuje v anglickém zákonodárství od té chvíle, kdy třída námezdních dělníků nabývá značnějších rozměrů. „Labouring poor“ [„pracující chudáci“] se tu kladou jednak proti „idle poor“ [„zahálejícím chudákům“], žebrákům atd., jednak proti dělníkům, kteří ještě nejsou úplně oškubáni, nýbrž ještě vlastní své pracovní prostředky. Ze zákonodárství přešel výraz „labouring poor“ do politické ekonomie, kde se ho užívá, počínaje Culpeperem, J. Childem atd. až po A. Smitha a Edena. Podle toho lze posoudit *bonne foi* [dobrou vůli] Edmunda Burka, tohoto „execrable political cantmonger“ [„odporného politického pokrytce“], prohlašuje-li výraz „labouring poor“ za „execrable political cant“ [„odporné politické pokrytectví“]. Tento sykofant, který si v žoldu anglické oligarchie hrál na romantika vůči francouzské revoluci, stejně jako na začátku zmatků v Americe si hrál v žoldu severoamerických kolonií na liberála vůči anglické oligarchii, byl ve skutečnosti prachobyčejný buržoaz: „Zákony obchodu jsou zákony přírody, a tudíž zákony boží.“ (E. Burke: „Thoughts and Details on Scarcity“, str. 31, 32.) Není divu, že věren zákonům boha a přírody prodával sám sebe vždy na nejvýhodnějším trhu. Velmi dobrou charakteristiku tohoto Edmunda Burka v období jeho liberálníčení možno najít ve spisech Rev. Tuckera. Tucker byl páter a tory, ale jinak slušný člověk a zdatný ekonom. Uvážíme-li nestydatou bezcharakternost, která dnes panuje v politické ekonomii a zbožně podporuje víru v „zákony obchodu“, je nutné znovu a znovu pranýřovat takové Burky, kteří se od svých následovníků liší jen jedinou věcí — talentem!

⁵⁹ Marie Augier: „Du Credit Public“.

⁶⁰ „Kapitál“, praví „Quarterly Reviewer“, „se vyhýbá křiku a hádkám a je bázlivě povahy. To je pravda, ale není to celá pravda. Kapitál má strach z nedostatku zisku nebo velmi malého zisku, jako příroda má strach z prázdna. Má-li kapitál dostatečný zisk, nabývá odvahy. Stačí zajistit deset procent, a možno ho použít všude; při 20 procentech se stává živým; při 50 procentech dá přímo v sázku vaz; při 100 procentech rozdupe všechny lidské zákony; při 300 procentech není zločinu, jehož by se neodvážil, třeba by mu hrozila šibenice. Budou-li křik a hádky vynášet zisk, bude je kapitál podněcovat. Důkaz: podloudnictví a obchod s otroky.“ (T. J. Dunning: „Trades'Unions etc.“, str. 35, 36.)

Ale na určitém stupni vývoje vytváří tento výrobní způsob sám materiální prostředky svého vlastního zničení. Od této chvíle se v lůně společnosti začínají probouzet síly a vášně, které se cítí spoutány tímto výrobním způsobem. Ten musí být zničen a je ničen. Jeho ničení, přeměna individuálních a rozptýlených výrobních prostředků ve společensky koncentrované výrobní prostředky, tedy přeměna trpasličího vlastnictví mnoha lidí v obrovité vlastnictví mála lidí, tudíž vyvlastnění půdy, životních prostředků a pracovních nástrojů velké masy lidu, toto strašné a svízelné vyvlastnění lidové masy tvoří prolog k dějinám kapitálu. Obsahuje celou řadu násilných metod, z nichž jsme vylíčili jen ty nejdůležitější, které tvořily epochu jako metody původní akumulace. Vyvlastnění bezprostředních výrobců se provádí s nejbezohlednějším vandalismem a pod tlakem nejpodlejších, nejšpinavějších, nejmalichernějších a nejzběsilejších vášní. Soukromé vlastnictví, získané prací vlastníka, založené takřka na srůstání jednotlivého, nezávislého pracovníka s jeho pracovními nástroji a prostředky, je zatlačováno kapitalistickým soukromým vlastnictvím, které spočívá na vykořisťování cizí, formálně však svobodné pracovní síly.⁶¹

Jakmile tento proces přeměny dostatečně rozložil starou společnost do hloubky i do šířky, jakmile jsou už dělníci přeměněni v proletáře, jejich pracovní podmínky v kapitál, jakmile kapitalistický výrobní způsob stojí na vlastních nohou, pak další zespolečenštění práce, další přeměna půdy a jiných výrobních prostředků ve společensky vykořisťované, tedy společné výrobní prostředky, a s tím spojené další vyvlastňování soukromých vlastníků nabývá nové formy. Nyní již nejde o to, aby byl vyvlastněn dělník, který samostatně hospodaří, nýbrž kapitalista, který vykořisťuje mnoho dělníků.

Toto vyvlastňování se uskutečňuje hrou zákonů, imanentních kapitalistické výrobě samé, centralisací kapitálů. Jeden kapitalista ubíjí mnoho kapitalistů. Ruku v ruce s touto centralisací čili vyvlastňováním mnoha kapitalistů několika málo kapitalisty se rozvíjí ve stále rostoucím měřítku kooperativní forma pracovního procesu, vědomé technické používání vědy, plánovitě vykořisťování země, přeměna pracovních prostředků v takové pracovní prostředky, kterých lze používat jen společně, zhospodárnění všech výrobních prostředků tím, že se jich užívá jako výrobních prostředků kombinované společenské práce, zatažení všech národů do sítě světového trhu, a tím mezinárodní charakter kapitalistického režimu. Zatím co stále klesá počet magnátů kapitálu, kteří usurpují a monopolisují všechny výhody tohoto procesu přeměny, vzrůstá masa bídy, útlaku, poroby, degenerace, vykořisťování, ale zároveň vzrůstá i rozhořčení stále rostoucí dělnické třídy, která se školí, sdružuje a organizuje mechanismem kapitalistického výrobního procesu samého. Monopol kapitálu se stává okovem, výrobního způsobu, který spolu s ním a pod jeho ochranou vyrostl. Centralizace výrobních prostředků a zespolečenštění práce dosahují bodu, kdy se jim kapitalistický obal stává nesnesitelným. Obal puká. Odbíjí hodina kapitalistického soukromého vlastnictví. Vyvlastňovatelé jsou vyvlastňováni.

Kapitalistický způsob přivlastňování, vyplývající z kapitalistického výrobního způsobu, tedy i kapitalistické soukromé vlastnictví, je první negací individuálního vlastnictví, založeného na vlastní práci. Avšak kapitalistická výroba plodí s nutností přírodně historického procesu svou vlastní negací. Je to negace negace. Ta znovu vytváří individuální vlastnictví, ale na základě vymožeností kapitalistické éry — kooperace svobodných pracovníků a jejich pospolné držby půdy a jimi vyrobených výrobních prostředků.

Přeměna rozptýleného soukromého vlastnictví jednotlivců, založeného na vlastní práci, v kapitalistické vlastnictví je ovšem proces nepoměrně zdlouhavější, svízelnější a obtížnější než přeměna kapitalistického soukromého vlastnictví, fakticky už založeného na společenském

⁶¹ „Vstoupili jsme do úplně nového společenského řádu... snažíme se oddělit každý druh vlastnictví od každého druhu práce.“ (Sismondi: „Nouveaux Principes de l'Economie Politique“, sv. II, str. 434.)

výrobním procesu, ve společenské vlastnictví. Tam šlo o vyvlastnění lidové masy několika málo usurpátory, zde jde o vyvlastnění několika málo usurpátorů lidovou masou.⁶²

⁶² „Pokrok průmyslu, jehož bezděčným a povolným nositelem je buržoasie, nahrazuje roztržitost dělníků, způsobenou konkurencí, tak, že je revolučně sjednocuje sdružováním. Rozvojem velkého průmyslu je tedy buržoasii pod nohama podemílán sám základ, na němž vyrábí a přivlastňuje si výrobky. Buržoasie produkuje především své vlastní hrobaře. Její zánik a vítězství proletariátu jsou stejné nevyhnutelné... Ze všech tříd, které dnes stojí proti buržoasii, je skutečně revoluční třídou pouze proletariát. Ostatní třídy upadají a zanikají s vývojem velkého průmyslu, proletariát je však jeho nejvlastnějším produktem. Střední vrstvy: malý průmyslník, malý obchodník, řemeslník a rolník — ti všichni bojují proti buržoasii, aby zachránili před zánikem svou existenci jako střední stavy. Nejsou tedy revoluční, nýbrž konservativní. A nejen to: jsou reakční, snaží se otočit kolo dějin nazpět.“ (*Karel Marx a Bedřich Engels: „Manifest der Kommunistischen Partei“*. Londýn 1848, str. 11,9. [„Manifest komunistické strany“, 1951, str. 33, 30-31.]) .

MAX WEBER: Protestantská etika a duch kapitalismu¹

Převzato z: WEBER, M., *Metodologie, sociologie a politika*. Praha, Oikumeneh 1998, s. 185-245.

1. *Konfese a sociální rozvrstvení*

Při pohledu na statistiku povolání v konfesně smíšených zemích se s nápadnou četností² setkáváme s jevem, který byl vícekrát živě vykládán v katolickém tisku a literatuře³ i na Dnech německých katolíků: s převážně *protestantským* charakterem kapitálového vlastnictví a podnikatelských vrstev, jakož i nejvyšších kvalifikovaných vrstev dělnictva, zejména ale vyššího personálu moderních podniků, technicky a obchodně vzdělaného.⁴ Nejen tam, kde

¹ Uveřejnil E. Jaffé v *Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik (=Archiv)*, Tübingen 1904 a 1905, XX-XXI. Z rozsáhlé literatury k němu vyzvedám jen zevrubné kritiky: F. Rachfahl, *Kalvinismus und Kapitalismus, Internationale Wochenschrift für Wissenschaft, Kunst und Technik*, 1909, č. 39-43. K tomu můj článek: *Antikritisches zum „Geist“ des Kapitalismus*, in: *Archiv*, XXX, 1910. Proti němu opět Rachfahl ve stejném časopise (*Nochmals Calvinismus und Kapitalismus*), 1910, č. 22-25 a k tomu můj *Antikritisches Schlußwort*, v *Archiv*, XXXI. (Brentano v následně citované kritice zřejmě tyto poslední výklady neznal, poněvadž je nezmiňuje.) Z nevyhnutelně dost bezvýsledné polemiky proti Rachfahlovi, který - jakkoli ho i já jinak oceňuji jako vědce - se zde vydal do oblasti, již jinak ve skutečnosti opravdu neovládá, jsem do tohoto vydání nepřevzal nic, připojil jsem pouze několik málo doplňujících citátů ze své *Antikritiky* a prostřednictvím vsunutých vět či poznámek jsem se pokusil pro budoucnost vyloučit všechna myslitelná nedorozumění.

Dále: W. Sombart, k jehož knize *Der Bourgeois*, München - Leipzig 1913, se vrátím v pozdějších poznámkách.

Konečně: L. Brentano v *Exkurs II* v přídatku k jeho mnichovské slavnostní řeči (1913 v Akademii) *Die Anfänge des modernen Kapitalismus* (vyšlo jako o exkurzy rozšířený separát, München 1916). Také k této kritice se dostanu při dané příležitosti ve zvláštních poznámkách. Jsem k dispozici každému, kdo by se chtěl (i když to neočekávám) nechat přesvědčit, že jsem neškrtl a nepřeformuloval *ani jednu jedinou větu* své stati, která by obsahovala nějaké věcně podstatné tvrzení, ani jsem nějaké věcně *odchylné* tvrzení nepřipojil. K tomu nebyl žádný podnět a postup výkladu bude nutit ty, kteří stále ještě pochybují, aby se o tom nakonec přesvědčili.

Oba posledně jmenovaní učenci jsou ve větším sporu mezi sebou než se mnou. Brentanova kritika díla W. Sombarta: *Die Juden und das Wirtschaftsleben* považují v mnohém za věcně odůvodněnou, přesto však často za velmi nespravedlivou, nehledě k tomu, že na židovském problému, který zde byl předem zcela uzavřován (o tom později), také u Brentana zůstává nepoznáno právě to nejpodstatnější.

Bylo by zde možné uvést mnohé hodnotné doplňky z theologických pozic k této práci; byla přijata vcelku přátelsky a velmi věcně i tam, kde šlo v jednotlivostech o odlišné náhledy, což je pro mne tím cennější, že bych se nedivil jisté antipatii proti způsobu zde nevyhnutelného pojednávání theologických záležitostí. To, co je na tom *hodnotné* pro theologa, který trvá na svém náboženství, zde přirozeně svého práva nedochází. Často jde - *hodnoceno* nábožensky - opravdu jen o vnější a nejhrubší rysy života náboženství, ovšem které *také* byly i zde a často, právě proto, že byly hrubé a vnější, působily navenek také nejsilněji. - Poukážeme zde krátce na velkou knihu E. Troeltsche, *Die Soziallehren der Christlichen Kirchen und Gruppen*, Tübingen 1912, jako i pro náš problém nanejvýš vítané doplnění a potvrzení - na knihu, která pojednává o universálních dějinách etiky západního křesťanstva z vlastních a velmi širokých hledisek. Autorovi jde přitom více o *nauku*, mně o praktické *účinky* náboženství.

² Odlišné případy se - nikoli vždy, ale často - vysvětlují tím, že konfesionalita dělnictva nějakého průmyslového odvětví přirozeně závisí v *první* řadě na konfesi místa jejich pobytu, případně na konfesi oblasti, z níž se jeho dělnictvo rekrutuje. Tato okolnost mění často na první pohled obraz, který poskytují mnohé statistiky - třeba v Rýnské provincii. Kromě toho jsou tato čísla přirozeně důležitá jen při dalekosáhlé specializaci a výčtu jednotlivých povolání. Jinak budou velcí podnikatelé spolu se samostatně pracujícími „mistry“ zařazování za určitých okolností do kategorie „vedoucí podniku“. *Dnešní* „rozvinutý kapitalismus“, zejména s ohledem na širokou spodní vrstvu svého nevyučeného dělnictva, je ale především zcela nezávislý na oněch vlivech, jež v minulosti konfese *mohly* mít. K tomu se vrátíme později.

³ Srv. např. B. Schell, *Der Katholizismus als Prinzip des Fortschrittes*, Würzburg 1897, str. 31. - v. Hertling, *Das Prinzip des Katholizismus und die Wissenschaft*, Freiburg 1899, str. 58.

⁴ Jeden z mých žáků například prošel nejzevrubnější statistický materiál, jenž o těchto věcech máme k dispozici: *Bádenskou* statistiku konfesí. Srv. M. Offenbacher. *Konfession und soziale Schichtung. Eine Studie über wirtschaftliche Lage der Katholiken und Protestanten in Baden*, Tübingen u. Leipzig 1901 (sv. IV, sešit 5

diference konfesí spadá v jedno s rozdílem národností, a tím také se stupněm kulturního rozvoje, jako je tomu nejen na německém východě mezi Němci a Poláky, nýbrž skoro všude, kde měl kapitalistický rozvoj v době svého rozkvětu volné ruce k tomu, aby obyvatelstvo sociálně převrstvil podle svých potřeb a rozčlenil je co do povolání - a čím více tomu tak bylo, tím zřetelněji se to dalo -, nacházíme onen jev vyjádřený v číslech statistiky. Relativně mnohem silnější, tj. v procentuálním podílu celkového obyvatelstva převažující podíl protestantů na kapitálovém vlastnictví⁵, ve vedení a na nejvyšších stupních práce ve velkých moderních průmyslových a obchodních podnicích⁶ je nutno zčásti převést na historické důvody⁷, které leží daleko v minulosti a u nichž se konfesní příslušnost nezdá být *příčinou* ekonomických jevů, nýbrž do určité míry jejich *následkem*. Účast na oněch ekonomických funkcích předpokládá dílem vlastnictví kapitálu, dílem nákladné vzdělání, dílem - a to většinou - obojí, a je dnes vázána na vlastnictví zděděného bohatství nebo alespoň na určitý blahobyt. Avšak právě největší počet nejbohatších, přírodou nebo dopravní situací zvýhodněných a hospodářsky rozvinutých oblastí říše, zvláště pak ale převážná většina bohatých *měst* se v 16. století přiklonila k protestantismu a následné působení tohoto příklonu jde protestantům k dobru v ekonomickém boji o bytí ještě dnes. Ale hned nato vzniká historická otázka: Jaký důvod měla tato zvlášť silná predispozice ekonomicky rozvinutých oblastí pro církevní revoluci? A odpověď není rozhodně tak jednoduchá, jak bychom se zprvu domnívali. Zbavení se ekonomického tradicionalismu se jistě jeví jako moment, který musel bezpochyby zcela podstatně podporovat sklon k pochybnostem také ohledně náboženské tradice a k odporu proti tradičním autoritám vůbec. Ale přitom je třeba brát ohled na to, na co se dnes často zapomíná: že přece reformace neznamenal ani tak *odstranění* církevního panství nad životem, jako spíše nahrazení jeho dosavadní formy *jinou*. A to nahrazení krajně pohodlného, tehdy prakticky málo citelného, namnoze již jen formálního panství, a to reglementací veškerého způsobu života, která byla neobyčejně zatěžující, míněná vážně a v myslitelně největší míře pronikající všechny sféry soukromého i veřejného života. Panství katolické církve - „kacíře trestající, avšak k hříšníkům mírné“, jak se projevovalo dříve právě tak jako nyní - snášejí dnes také národy naprosto moderní hospodářské fyziognomie a stejně je snášely nejbohatší, ekonomicky nejrozvinutější oblasti, jež na přelomu 15. století svět znal. Panství kalvinismu, tak jak působilo v 16. století v Ženevě a Skotsku, na přelomu 16. a 17. století ve velkých částech Holandska, v 17. století v Nové Anglii a dočasně i v Anglii samé, by pro nás bylo nejnesnesitelnější formou církevní kontroly jednotlivce, která by vůbec mohla existovat. Tak také bylo pocíťováno v širokých vrstvách starého patriciátu tehdejší doby, v Ženevě stejně jako v Holandsku nebo v Anglii. Nikoli příliš mnoho, nýbrž příliš málo církevně-náboženské vlády nad životem bylo přece tím, co považovali za nutné kárat právě ti reformátoři, kteří vyvstali v ekonomicky nejrozvinutějších zemích. Jak tedy došlo k tomu, že právě tyto ekonomicky nejrozvinutější země a - jak ještě uvidíme - v nich právě tehdy ekonomicky prosperující „měšťanské“ střední třídy, nad sebou nejen ono jim až dosud neznámé puritánské tyranství strpěly, nýbrž v jeho obhajobě daly vzniknout hrdinství, jaké právě *měšťanské* třídy *jako takové* předtím znaly zřídka a potom nikdy: „the last of our heroismus“⁸, jak to nikoli bez důvodů říká Carlyle?

národohospodářských pojednání bádenských vysokých škol). Fakta a čísla, která dále používám pro ilustraci, pocházejí všechna z této práce.

⁵ Tak například v Bádensku v roce 1895 na 1000 evangeliků připadalo 954 060 marek daní z *kapitálové renty*, na 1000 katolíků to bylo 589 000 marek. Daleko v čele ovšem kráčejí židé s více než 4 miliony na 1000. (Čísla podle Offenbachera, cit. d., str. 21.)

⁶ K tomu nutno srovnat veškeré vývody Offenbacherovy práce.

⁷ Také k tomu viz podrobnější výklady týkající se Bádenska v prvních dvou kapitolách Offenbacherovy práce.

⁸ „Poslední z našich heroismů“ - pozn. překl.

Avšak dále a hlavně: může-li se dnes, jak se říká, silnější podíl protestantů na vlastnictví kapitálu a na vedoucích pozicích v moderním hospodářství jednoduše chápat jako následek jejich historicky nabytých, v průměru lepších majetkových dispozic, ukazují se na druhé straně jevy, jejichž kauzální poměr nepochybně takovýto *není*. Sem patří, abychom uvedli jen některé, především zcela obecný, v Bádensku jako v Bavorsku a např. v Maďarsku prokazatelný rozdíl v *druhu* vyššího vzdělání, které obvykle poskytují katoličtí rodiče svým dětem na rozdíl od protestantských rodičů. Že procento katolíků mezi žáky a abiturienty „vyšších“ učebních zařízení v celku zřetelně zaostává⁹ za jejich celkovým podílem na počtu obyvatelstva, to ovšem lze značným dílem připsat zmíněným zděděným majetkovým rozdílům. Že však ale také *mezi* katolickými abiturienty nápadně *silně* zaostává oproti protestantům podíl těch, kteří vycházejí z moderních ústavů zvláště zařízených na přípravu k technickým studiím a výrobně-obchodním povoláním, a vůbec k buržoazním zaměstnáním¹⁰ - z reálných gymnázií, reálných škol, vyšších měšťanských škol atd., zatímco je jimi upřednostňováno ono vzdělání, které poskytují humanistická gymnasia - je jev, který tím není vysvětlen, který spíše naopak sám musí být brán v potaz při vysvětlování nepatrného podílu katolíků na kapitalistickém zisku. Ještě nápadnější je ale pozorování, které pomáhá pochopit nepatrný podíl katolíků ve vyučeném *dělnictvu* moderního velkopřumyslu. Známy jev, že továrna bere své vyučené pracovní síly ve velké míře z řemeslného dorostu, kterému tedy přenechává výuku svých pracovních sil a po jejím ukončení mu je odebírá, se ukazuje podstatně silněji u protestantských než u katolických tovaryšů. Jinými slovy, mezi tovaryši vykazují katolíci silnější sklon setrvávat u řemesla, častěji se tedy stávají řemeslnými *mistry*, kdežto protestanti v relativně velké míře odcházejí do továren, aby zde dosahovali nejvyšších příček vyučeného dělnictva a továrního úřednictva.¹¹ V těchto případech je kauzální poměr nepochybně takový, že *výchovou vštípená duchovní specifičnost*, a to zde onen směr vzdělání podmíněný prostřednictvím náboženské atmosféry vlasti a rodičovského domu, určovala volbu povolání i další pracovní osudy.

Menší podíl katolíků na moderních průmyslových zaměstnáních v Německu je ale nyní o to nápadnější, že odporuje dříve¹² a také současné zkušenosti, že národnostní nebo náboženské menšiny, které jsou jakožto „ovládané“ postaveny proti jiné, „vládnoucí“ skupině, bývají z politicky vlivných pozic *na základě* svého dobrovolného nebo nedobrovolného rozhodnutí vehnány na dráhu zisku, že jejich nejnadanější příslušníci, kteří nemohou nalézt žádné uplatnění ve státní službě, se svoji ctižádost snaží uspokojovat právě zde. Tak tomu bylo

⁹ Z celkového obyvatelstva Bádenska bylo r. 1895 37,0 % protestantů, 61,3 % katolíků, 1,5 % židů. Avšak konfesionalita žactva na školách, které navazují na obecné a nejsou povinné se 1885/1891 utvářela následovně (podle Offenbachera, cit. d., str. 16):

	protestanti	katolíci	židé	
<u>gymnasia</u>	43 %	46 %	9,5 %	
reálná gymnasia	69 %	31 %	9 %	
vyšší reálné školy	52 %	41 %	7 %	
reálné školy	49 %	40 %	11 %	
<u>vyšší měšťanské školy</u>	51 %	37 %	12 %	
průměr	48 %	42 %	10 %	

Přesně stejné jevy v Prusku, Bavorsku, Württembersku, Říšských zemích, Maďarsku (viz čísla u Offenbachera, cit. d., str. 18 n.).

¹⁰ Viz čísla v předchozí poznámce, podle kterých je o třetinu zaostávající trvalá četnost katolíků na středních školách mezi počty katolického obyvatelstva překračována o několik procent *jen* na gymnasiích (v podstatě z důvodů přípravy na theologické studium). Jako charakteristické vyzvedněme s ohledem na pozdější výklady ještě, že v Maďarsku *reformovaní* vykazují v ještě silnější míře projevy četnosti protestantských středoškoláků (M. Offenbacher, cit. d., pozn. na str. 19.).

¹¹ Viz doklady u Offenbachera, cit. d., str. 54 a tabulky na konci práce.

¹² Zvláště dobře je to patrné na později vícekrát citovaných místech ve spisech sira W. Pettyho.

nepopíratelně v případě nepochybného ekonomického vzestupu Poláků v Rusku a ve východním Prusku - v protikladu k jimi ovládané Haliči -, tak tomu bylo dříve s hugenoty ve Francii za Ludvíka XIV, s nonkonformisty a kvakery v Anglii a - last not least - se Židy po celá dvě tisíciletí. Avšak u katolíků v Německu nevidíme nic z tohoto působení, nebo přinejmenším nic nápadného, a ani v minulosti, ani v Holandsku, ani v Anglii, v dobách, kdy byli pronásledováni nebo jen tolerováni, nemohou v protikladu k protestantům vykázat žádný nějak význačný *ekonomický* rozvoj. Spíše nadále trvá fakt, že protestanti (a mezi nimi zvláště určité skupiny, o nichž pojednáme později), a to *jak* jako vládnoucí, *tak* jako ovládaná vrstva, *jak* jako minorita, *tak* jako majorita vykazují specifický sklon k ekonomickému racionalismu, který nebylo a není možné pozorovat stejným způsobem u katolíků *ani* ve stejné, *ani* v odlišné situaci.¹³ Důvod odlišného chování musíme tedy co do jeho hlavní příčiny hledat v přetrvávající vnitřní specifičnosti a *nikoli* jen v příslušné vnější historickopolitické konfesní situaci.¹⁴

Šlo by tedy o to, aby se vůbec jednou prozkoumalo, které prvky oné konfesní specifičnosti to jsou anebo byly, jež působily a částečně ještě působí tímto výše naznačeným směrem. Při povrchním pozorování a na základě jistých moderních výrazů by člověk mohl být v pokušení formulovat tento protiklad tak, že větší „odcizenost světu“ v katolicismu, ony asketické rysy, které prokazují jeho nejvyšší ideály, musí vychovávat jeho vyznavače k větší indiferentnosti vůči statkům tohoto světa. Toto odůvodnění také vsutku odpovídá dnes obvyklému populárnímu schématu posuzování obou konfesí. Z protestantské strany se toto pojetí využívá ke kritice oněch (skutečných nebo údajných) asketických ideálů katolického životního způsobu, z katolické strany se odpovídá námitkou „materialismu“, jehož následkem je údajně v protestantismu sekularizace všech obsahů života. I jeden moderní autor se domníval, že tento protiklad, který vystupuje navenek v chování obou konfesí vůči zisku, má formulovat takto: „Katolík ... je klidnější; vybaven menším pudem po zisku, sází více na co možná zajištěný průběh života, i když s menšími příjmy, než na ohrožený, rozčilující, ale eventuálně slávu a bohatství přinášející život. Lidová moudrost to formuluje žertovně: bud' dobře jíst, nebo dobře spát. V daném případě protestant rád dobře jí, kdežto katolík chce klidně spát.“¹⁵ Vskutku lze tímto „chtít dobře jíst“ sice neúplně, ale přesto částečně správně charakterizovat motivaci části církevně indiferentních protestantů v *Německu v přítomnosti*. Ale nejenom, že v minulosti byla situace jiná: jak známo, pro anglické, holandské a americké puritány byl charakteristický právě opak „světské radosti“, a to je, jak ještě uvidíme, pro nás právě jeden z jejich rozhodujících charakterových rysů. Ale např. francouzský protestantismus si velmi

¹³ Neboť Pettym provedená exemplifikace na *Irsko* má velmi jednoduchý důvod, že tam protestantská vrstva sídlila jen jako absentistické zemské panstvo. Kdyby tvrdila něco víc, tak by to bylo (jak známo) zavádějící, jak dokládá postavení vrstvy „skoto-irské“. Typický vztah mezi kapitalismem a protestantismem existoval v Irsku právě tak jako jinde. (O „skoto-irství“ v Irsku viz C. A. Hanna, *The Scotch-Irish*, 2 díly, New York, vyd. Putnam.)

¹⁴ To ovšem nevylučuje, že také historicko-politická situace konfesí měla nanejvýš důležité konsekvence, a s tím není výslovně v rozporu, že, jak bude později ukázáno, pro vývoj celé atmosféry života mnohých protestantských sekt, a to i pro jejich účast v hospodářském životě, mělo rozhodující zpětný význam, že reprezentovaly malé, a proto homogenní minority, jak tomu bylo např. vlastně všude u *přísných* kalvinistů mimo Ženevu a Novou Anglii, dokonce i tam, kde politicky vládli.

- *Že emigranti* všech konfesí země: indiští, arabští, čínští, syrští, fěničtí, řečtí, lombardští atd. přesídlovali z vysoce rozvinutých zemí jako nositelé *obchodnického školení* do jiných zemí, to bylo zcela universálním jevem a nemá nic společného s našim problémem. (L. Brentano v často citované stati *Počátky moderního kapitalismu* poukazuje na svoji vlastní rodinu). Avšak *bankéři* cizí provenience jako vzorové nositelé obchodnických zkušeností a vztahů existovali ve *všech* dobách ve *všech* zemích. Nejsou žádným specifickým *moderního* kapitalismu a - viz později - protestanti na ně pohlíželi s etickou nedůvěrou. Jinak tomu bylo s locarnskou protestantskou rodinou Muraltů, která přišla do Žürichu a velice brzy patřila k nositelům specificky *moderního* kapitalistického (*industriálního*) rozvoje.

¹⁵ M. Offenbacher, cit. d., str. 68.

dlouho a v jisté míře až dodnes uchoval ten charakter, který se v kalvínské církvi vůbec a v církvích „pod křížem“ v době náboženských bojů vytvářel všude. Byl tedy pak známo přesto - nebo, a tak se budeme musit nadále ptát, snad právě proto - jedním z nejdůležitějších nositelů průmyslového a kapitalistického rozvoje Francie a v malém měřítku, v němž to připouštělo pronásledování, takovým zůstal. Jestliže chce někdo tuto vážnost a tuto silnou nadvládu náboženských zájmů ve způsobu života nazývat „odcizeností světu“, pak francouzští kalvinisté byli a jsou světu odcizení právě tak jako např. severoněmečtí katolíci, jimž je jejich katolicismus záležitostí srdce v takové míře, jako žádnému jinému národu na světě. A obojí se pak odlišují stejným způsobem od převládající náboženské strany: od oněch francouzských katolíků, kteří jsou ve své spodní vrstvě krajně požívační, v horní vrstvě náboženství přímo nepřátelští, i od oněch dnes ve světském puzení za ziskem se ztrácejících a ve svých horních vrstvách nábožensky indiferentních německých protestantů.¹⁶ Sotva co než tato paralela ukazuje zřetelněji, že si zde nelze nic počít s tak vágními představami, jako je ona (údajná) „odcizenost světu“ v katolicismu či ona (údajná) „světská radost“ v protestantismu, ani s čímkoli podobným, poněvadž jsou v této obecnosti dílem ještě dnes, dílem přinejmenším pro minulost zcela nevhodné. Jestliže by ale s nimi někdo chtěl operovat, pak by kromě už učiněných poznámek musel objasnit ještě mnohá jiná pozorování, která se bez dalšího vnucují a která vedou takřka k myšlence, zda nelze celý protiklad mezi cizostí světu, askézí a církevní zbožností na jedné straně, a účastí na kapitalistickém zisku na druhé straně převrátit v jejich vnitřní *spřízněnost*.

Skutečně je opravdu nápadné - máme-li začít několika zcela vnějšími momenty -, jak velký byl počet stoupců právě nejniternějších forem křesťanské zbožnosti, kteří pocházeli z obchodnických kruhů. Zvláště pietismus vděčí za nápadně vysoký počet svých nejvážnějších vyznavačů tomuto původu. Zde by se mohlo myslet na druh kontrastního působení „mamonismu“ u niterných a obchodnickému povolání nepřizpůsobivých povah, a průběh „obrácení“ - jak u Františka z Assisi, tak u mnoha těchto pietistů - se jistě velmi často takto subjektivně jevil tomu, kdo byl obrácen. A jako reakce na asketickou výchovu v mládí by se pak mohl podobně vysvětlovat nápadně častý jev - až po Cecilia Rhodese -, že z farních domů vycházejí kapitalističtí podnikatelé velkého stylu. Avšak tento způsob výkladu selhává tam, kde se virtuózní kapitalistický obchodní smysl v těžce osobě *spojuje* se zbožností, která proniká a řídí celý život, a tyto případy nejsou osamocené, nýbrž jsou význačným znakem celých skupin historicky nejdůležitějších protestantských církví a sekt. Zvláště kalvinismus, *kdekoli se objevil*¹⁷, vykazuje takovouto kombinaci. Jakkoli málo byl kalvinismus v době šíření reformace v nějaké zemi (jakož vůbec nějaké protestantské konfese) vázán na nějakou určitou jednotlivou třídu, je přesto charakteristické a v jistém smyslu „typické“, že např. ve francouzských hugenotských církvích byli mezi proselyty brzy početně zvláště silně zastoupeni mniši a průmyslníci (obchodníci a řemeslníci) a že zastoupení zůstali i v časech pronásledování.¹⁸ Už Španěl věděli, že „kacířství“ (tj. kalvinismus Holanďanů) „podporuje

¹⁶ Neobyčejně jemné poznámky o charakteristických zvláštěnostech konfesi v Německu a ve Francii a o křížení jejich protikladů s ostatními kulturními elementy v alsaském národnostním boji se nacházejí ve vynikajícím spise W. Witticha, *Deutsche und französische Kultur im Elsaß*, v *Illustrierte Elsaß. Rundschau*, 1900, vyšlo rovněž jako zvláštní otisk.

¹⁷ To pak přirozeně znamená: jestliže v příslušné oblasti vůbec existovala možnost kapitalistického vývoje.

¹⁸ Viz o tom např.: Dupin se St. André, *L'ancienne église réformée de Tours. Les membres de l'église (Bull. de la soc. de l'hist. du Protest.* 4. s.t. 10). Také zde by se mohlo zase - a zejména katolickým posuzovatelům je tato myšlenka blízká - poukazovat na touhu po *emancipaci* z klášterní nebo vůbec církevní kontroly jako na vůdčí motiv. Ale proti tomu stojí nejen úsudek dobových odpůrců (včetně Rabelaise), nýbrž také např. pochybnosti na základě svědomí na prvních hugenotských národních synodech ohledně toho (např. 1. Synode, C. partic., qu. 10 u Aymona, Synod. Nat. str. 10), zda se *bankéř* může stát starším církve a - vzdor Kalvínovu nedvojznačnému stanovisku - na národních synodech stále se navracející zkoumání týkající se svolení přijímat úroky, podněcované dotazy pochybovačných členů společenství s ohledem na silný podíl v něm

obchodního ducha“, a to zcela odpovídá názorům, které sir W. Petty předložil ve svém výkladu o důvodech kapitalistického rozmachu Holandska. E. Gothein¹⁹ právem označuje kalvinistickou diasporu jako „pařeňišť kapitalistického hospodářství“²⁰. Převahu francouzské a holandské ekonomické kultury, která převážně pocházela z této diaspory, by dokonce bylo možné nahlížet jako rozhodující moment nebo také jako mocný vliv exilu a vymaňování z tradičních životních poměrů.²¹ Jak je známo z Colbertových bojů, právě tak tomu bylo v 17. Století dokonce ve Francii samotné. I Rakousko - nemluvě o jiných zemích - své protestantské továrníky příležitostně importovalo. Jak se zdá, ne všechny protestantské denominace působily tímto směrem stejně silně. Podle všeho tomu tak bylo s kalvinismem také v Německu; ve srovnání s jinými vyznáními se zdá, že „reformovaná“ konfese²² byla ve Wuppertalu právě tak jako i jinde příznivější rozvoji kapitalistického ducha. Příznivější než např. lutherství, jak nás poučuje právě ve Wuppertalu srovnání jak ve velkém, tak v malém.²³ Pro Skotsko tento vztah zdůrazňovali Buckle a z anglických básníků jmenovitě Keats.²⁴ Ještě nápadnější je, což je právě tak třeba pouze připomenout, souvislost náboženské reglementace života s nejintenzivnějším rozvojem obchodního smyslu u celé řady právě oněch sekt, jejichž „odcizenost životu“ je stejně příslovečná jako jejich bohatství: obzvláště u *kvakerů* a *menonitů*. Role, již ti první hráli v Anglii a Severní Americe, připadla druhým v Holandsku a Německu. Že Friedrich Vilém I. ve Východním Prusku menonity dokonce obhajoval jako nepostradatelné nositele průmyslu, a to vzdor jejich absolutnímu odmítání vojenské služby, je sice jen jedním, ale ovšem z početných zvláštností tohoto krále jistě známým faktem, který to ilustruje. A že konečně pro *pietisty* platila kombinace intenzivní zbožnosti se stejně silně rozvinutým smyslem pro obchod²⁵ a úspěch, to je dostatečně známo - stačí připomenout jen

zainteresovaných kruhů, *současně* ale přece také přání výkonu „*usuraria pravitas*“ bez kontroly zpovědi ukazují, že něco takového *nemohlo* být rozhodující. (To samé - viz dále - v Holandsku. Kanonický *zákaz úroků*, abychom to řekli výslovně, v *těchto* zkoumáních nehraje vůbec žádnou roli.)

¹⁹ E. Gothein, *Wirtschaftsgeschichte des Schwarzwaldes und der angrenzenden Landschaften*, 1892, I, 67.

²⁰ Na to navazují krátké poznámky Sombartovy, *Der moderne Kapitalismus*, 1. vyd., str. 380. Později Sombart bohužel, v podle mého názoru nejslabších partiích svého velkého díla (*Der Bourgeois*, München 1913), obhajoval - a to pod vlivem spisu F. Kellera (*Unternehmung und Mehrwert, Schriften der Görres-Gesellschaft*, sešit 12), zůstávajícího rovněž, vzdor mnoha dobrým (avšak v *tomto* ohledu nikoli novým) poznámkám *pod* úrovni jiných moderních apologetických katolických prací - jednu zcela pochybnou „tezi“, k níž se ještě příležitostně vrátíme.

²¹ Neboť to, že pouhý fakt změny vlastí patří v případě práce k jednomu z nejmocnějších prostředků její intenzifikace, je mimo pochybnost (srv. také pozn. 14). - Totéž polské děvče, které není možné doma vytrhnout z tradiční lenosti žádnými příznivými šancemi výdělků, zdánlivě zcela změnila celou svoji přirozenost a je schopné neobyčejného využití, když pracuje v cizině jako „saská přičozí“. U sezónních italských dělníků se setkáváme se zcela stejným jevem. Že zde není nijak rozhodující pouze výchovný vliv vstupu do vyššího kulturního prostředí, jakkoli to ovšem hraje také svojí úlohu, se ukazuje v tom, že k tomuto jevu dochází také v zemědělství, kde se jedná o naprosto stejný *druh* činnosti jako doma, a kde ubytování v ubytovnách pro sezónní dělníky atd. dokonce dočasně znamená pokles na životní úroveň, která by doma nebyla nikdy snášena. Pouhý fakt práce ve zcela jiném prostředí, než je to navyklé, zde prolamuje tradicionalismus a je „výchovný“. Sotva je třeba naznačovat, jak mnoho z amerického ekonomického rozvoje spočívá na takovémto působení. Ve starověku měl zcela podobný význam babylónský exil pro Židy, dokonce bychom chtěli říci - s rukama hmatajícíma v nápisích - že se to týká také Partů. Ale u protestantů, jak ukazuje nepominutelný rozdíl ekonomických zvláštností puritánských kolonií v Nové Anglii oproti katolickému Marylandu, episkopálnímu Jihu a interkonfesionálnímu Rhode Islandu, se vliv jejich náboženských zvláštností ukazuje zcela zřejmě jako *samostatný* faktor, podobně jako v Indii třeba u Jainů.

²² Ta je, jak známo, ve většině svých forem více či méně *temperovaným* kalvinismem nebo zwinglianismem.

²³ V téměř čistě luteránském Hamburku *jediny* až do 17. století sahající majetek patřil známé *reformované* rodině (přátelské upozornění prof. A. Wahla).

²⁴ „Nové“ tedy není, že se zde zdůrazňuje tato souvislost, o níž pojednávali už Lavaleye, Matthew Arnold a jiní, nýbrž naopak její zcela neodůvodněné zpochybňování. Je třeba ji *vysvětlit*.

²⁵ To ovšem nevylučuje, že oficiální pietismus, stejně jako i jiné náboženské směry, se později z patriarchálních nálad bránil určitému „pokroku“ kapitalistické organizace práce - např. přechodu od domácí

rýnské poměry a Calw; není proto třeba v těchto jen provizorních výkladech kupit další příklady. Neboť už těchto několik příkladů ukazuje jedno: „duch práce“, „pokroku“ nebo jak jinak se bude označovat, jehož probuzení máme sklon protestantismu připisovat, se nesmí chápat, jak tomu dneska bývá, jako „světská radost“, nebo v nějakém jiném „osvícenském“ smyslu. Starý protestantismus Lutherův, Kalvínův, Knoxův, Voetův by si s tím, čemu se dnes říká pokrok, počal opravdu velmi málo. Byl přímo nepřátelský k celým stránkám moderního života, které dnes nechce postrádat ani ten jeho nejextrémnější vyznavač. Máme-li tedy vůbec nalézt nějakou vnitřní příbuznost určitých výrazů staroprotestantského ducha a moderní kapitalistické kultury, *musíme* se chtít nechtít pokusit nehledat ji v jeho (údajně) více či méně materialistické nebo anti-asketické „světské radosti“, ale spíše v jeho čistě *náboženských* rysech. Montesquieu o Angličanech říká (*Esprit des lois*, kniha XX, kap. 7), že to „ze všech národů světa dovedli nejdále ve třech důležitých věcech: ve zbožnosti, v obchodu a ve svobodě“. Měla by se snad jejich převaha ve sféře zisku - a, což patří do jiné souvislosti, jejich sklon ke svobodným politickým institucím - dávat do souvislosti s oním rekordem zbožnosti, jež jim Montesquieu přiznává?

Jestliže otázku postavíme takto, okamžitě před námi vyvstane množství nejasně pocíťovaných možných vztahů. Právě nyní bude muset být úkolem *formulovat* právě to, co nám zde nejasně tane na mysli, tak zřetelně, nakolik je to vůbec možné v případě nevyčerpatelné rozmanitosti, jež se skrývá v každém historickém jevu. Aby to ale bylo možné, musíme nutně opustit oblast vágních obecných představ, s níž jsme až dosud operovali, a pokusit se proniknout do oněch rozdílů velkých náboženských myšlenkových světů, které jsou nám historicky dány v různých podobách křesťanského náboženství.

Je ale žádoucí, abychom ještě předtím učinili několik poznámek: především o zvláštностech objektu, o jehož historický výklad se jedná; dále o smyslu, v němž je v rámci našeho zkoumání takovéto vysvětlení vůbec možné.

2. „Duch“ kapitalismu

V nadpisu této studie je použit poněkud složitě znějící pojem „*duch* kapitalismu“. Co pod ním máme rozumět? Při pokusu podat „definici“ něčeho takového se okamžitě ukazují určité potíže, které spočívají v povaze účelu poznání.

Jestliže vůbec existuje nějaký vykazatelný objekt poznání, pro který by onen obrat měl smysl, tak to může být pouze „historické individuum“, tzn. komplex souvislostí v určité dějinné skutečnosti, ze které pojmově vytváříme celek s ohledem na jeho *kulturní význam*.

Ale takovýto historický pojem nemůže být definován (tzn. „vymezen“) podle schématu „genus proximum, differentia specifica“, nýbrž musí být postupně *komponován* z podstatných složek své jedinečné dějinné skutečnosti, a to proto, že se obsahově týká určitého jevu, který je pro nás významný jen ve své individuální *zvláštnosti*. Definitivní pojmové uchopení proto nemůže stát na začátku, nýbrž až na konci zkoumání: jinými slovy, teprve v průběhu výkladu a jako jeho podstatný výsledek se ukáže, jak lze co nejlépe - a to znamená z hledisek, která jsou tu pro nás zajímavá, co nejadekvátněji - formulovat to, co zde chápeme jako „*ducha*“ kapitalismu. Tato hlediska (o nichž zde budeme ještě hovořit), v jejichž perspektivě mohou být analyzovány ony historické jevy, které zde zkoumáme, nejsou opět těmi jedinečnými. Jiná hlediska by zde, podobně jako při každém historickém jevu, zprostředkovala jiné rysy

výroby k továrnímu systému. Jak ještě často uvidíme, je třeba přísně rozlišovat mezi tím, oč nějaké náboženské směřování *usilovalo* jako o ideál, a *tím, jaký byl* jeho faktický vliv na způsob života stoupců. (Mnou propočítané příklady specifického osvojování práce pietistickými pracovními silami z jedné vestfálské továrny se nacházejí ve stati *Zur Psychophysik der gewerblichen Arbeit*, v *Archiv für Soziologie*, XX - VIII, např. str. 263)

jako „podstatné“: z toho bez dalšího plyne, že „duchem“ kapitalismu se vůbec ne nutně může a musí rozumět *jen* to, co se *nám* na něm v našem pojetí ukazuje jako podstatné. To je dáno bytostně povahou „historické pojmotvorby“, která pro své metodické účely nevměšťnáva skutečnost do abstraktních rodových pojmů, nýbrž usiluje o to, aby ji vělenila do konkrétních genetických souvislostí a dala jí nevyhnutelně specificky *individuální* zabarvení.

Má-li přesto úspěšně proběhnout zjištění objektu, o jehož analýzu a historické vysvětlení jde, nemůže to být cestou pojmové definice, nýbrž zpočátku jen provizorním *znázorněním* toho, co se zde „duchem“ kapitalismu míní. Takovéto znázornění je totiž pro účely dorozumění o předmětu zkoumání vskutku nepostradatelné - a za tímto účelem se budeme přidržovat jednoho dokumentu onoho „ducha“, který to, o co zde jde především, obsahuje v téměř klasické čistotě a přesto má současně tu výhodu, že je oproštěn od *každého* přímého vztahu k náboženství a je tedy - pro naše téma - „bezpředpokladový“:

Mysli na to, že čas jsou peníze; kdo by denně svou prací mohl vydělat deset šilinků a jde se na půl dne procházet nebo čas prolenuší ve svém pokoji, ten, když na svoji zábavu vydal byť jen šest pencí, nesmí počítat jen je, neboť vedle toho ještě vydal nebo spíše vyhodil pět šilinků.

Mysli na to, že kredit jsou peníze. Jestliže někdo u mě ponechá své peníze, když jsou splatné, tak mi daroval své zájmy, nebo to, co jsem s nimi mohl během této doby začít. Neboť představuje velkou sumu, když má člověk dobrý a velký kredit a dovede ho dobře používat.

Mysli na to, že peníze mají plodnou a úrodnou povahu. Peníze mohou produkovat peníze a jejich oddenky mohou nést ještě více a tak neustále. Pět šilinků dobře vydaných představuje šilinků šest, a dále sedm šilinků a tři pence a tak dál až do sta liber šterlinků. Čím více peněz je, tím více při obratu produkují, takže užitek roste rychleji a ještě rychleji. Kdo zabije bachyni, zničí tím celé její potomstvo až do tisícího kolena. Kdo promrhá pětišilink, zabijí(!) všechno, co jim mohl vyprodukovat, celé roty liber šterlinků.

Mysli na to, že - jak říká přísloví - dobrý počtář je pánem všech peněženek. Kdo je známý tím, že platí přesně ve slíbenou dobu, ten si může kdykoli vypůjčit peníze, které zrovna jeho přátelé nepotřebují. To je občas nanejvýš užitečné. Vedle píle a uměřenosti nic tolik nepřispívá, má-li to mladý muž ve světě někam dotáhnout, jako přesnost a spravedlnost ve všech jeho obchodech. Proto si nikdy nenechávej vypůjčené peníze ani o hodinu déle, než jsi slíbil, aby ti hněv, který to způsobí, neuzavřel peněženu tvého přítele.

Muž, který dbá na svou důvěryhodnost, si musí všimat i nejbezvýznamnějších událostí. Úder tvého kladiva, jež tvůj větitel slýchá v pět ráno nebo v osm večer, ho uspokojí na šest měsíců; když tě však uvidí za kulečnickovým stolem, nebo zaslechne tvůj hlas v hostinci v době, kdy bys měl pracovat, tak se ti hned příštího rána připomene o splátku a bude žádat peníze dřív, než je budeš mít k dispozici.

Kromě toho zvětšuje tvůj kredit, když pamatuješ na svoje dluhy, když se projevuješ jako starostlivý a čestný muž.

Chraň se, abys všechno, co máš, pokládal za své vlastnictví a podle toho také žil. Tomuto klamu podléhají mnozí lidé, kteří úvěr mají. Abys tomu zabránil, veď si přesné účty o svých výdajích i příjmech. Dej si tu námahu, abys dbal na jednotlivosti, neboť to má ten dobrý výsledek: odhalíš, v jak velké sumy narůstají malé výdaje a postřehneš, co se uspořit mohlo a co se v budoucnosti uspořit bude moci...

Ze šesti liber ročně můžeš mít užitek sta liber za předpokladu, že jsi mužem známým svou rozumností a počestností. Kdo denně bez užitku vydává groš, vydává bez užitku šest liber ročně, a to je cena užitku ze sta liber. Kdo denně část svého času promrhá za groš (byť by to bylo jen pár minut), ten počítáme-li den za dnem, ztrácí výsadu zužitkovat sto liber ročně. Kdo zbytečně promrhá čas v hodnotě pěti šilinků, ztrácí pět šilinků a právě tak by mohl pět šilinků vhodit do moře. Kdo ztratí pět šilinků, ten ztrácí nejen tuto sumu, ale i všechno, co by mohl

vydělat, kdyby je použil ve své živnosti - což však, když mladý muž dosáhne vyššího věku, naroste ve značnou sumu.

Byl to Benjamin Franklin,²⁶ kdo nám káže v těchto větech - v těch větech, jimž se posmívá Ferdinand Kürnberger ve svých duchaplných a jedovatých „amerických kulturních obrázcích“²⁷ jako údajnému vyznání víry yankeeovství. Že je to „duch kapitalismu“, který z nich charakteristickým způsobem hovoří, o tom nebude nikdo pochybovat, stejně jako nebude nikdo tvrdit, že právě v tom je obsaženo vše, co je možné tímto „duchem“ rozumět. Prodlíme ještě chvíli na tomto místě, jehož životní moudrost Kürnbergerův „Amerikamüder“ (unavený Amerikou) shrnuje takto: „Z dobytka se získává lůj, z člověka peníze,“ pak nás jako zvláštnost této „filosofie lakomství“ napadne ideál čestného muže *hodného kreditu*, a především myšlenka, že jednotlivec je *povinen* zajímat se o zvětšování svého kapitálu jako o sebeúčel. K podstatě věci především patří, že se zde opravdu nekáže žádná jednoduchá technika života, nýbrž specifická „etika“, jejíž porušování se pojednává nejen jako pošetilost, nýbrž jako druh zapomínání na povinnost. Není to *pouze* „obchodnická moudrost“, o čem jsme tu poučováni, čehož je i jinak a jinde dostatek: co se tu projevuje, je *étos*, a právě v *této* své kvalitě nás zajímá.

Jestliže Jakub Fugger jako malomyslnost odmítl radu jistého kolegy obchodníka, který odešel na odpočinek a nyní ho přemlouvá, aby učinil totéž, protože si už nashromáždil dost a měl by také nechat shromažďovat ostatní, a jestliže mu odpovídá, že „on (Fugger) má spíše jiný úmysl, že by chtěl shromažďovat, jak jen může“,²⁸ potom se tento „duch“ zjevně liší od Franklinova: Co se zde projevuje jako výplod obchodnické odvahy a osobního, mravně indiferentního tíhnutí,²⁹ to tam nabývá charakteru eticky zabarvené maximy životního způsobu. V tomto specifickém smyslu se zde používá pojem „duch kapitalismu“.³⁰ Ovšemže moderního kapitalismu. Že se zde totiž hovoří jen o tomto západoevropsko-americkém kapitalismu, to se rozumí s ohledem na tázání samo sebou.

„Kapitalismus“ existoval v Číně, Indii, Babylónu, v antice i středověku. Avšak, jak uvidíme, chyběl mu právě onen zvláštní étos.

²⁶ Jedná se o závěrečnou pasáž z *Necessary hints to those that would be rich* z roku 1736, ostatní pochází z *Advise to a young tradesman* (1748), vyd. Sparks, v *Works*, II, str. 87.

²⁷ F. Kürnberger, *Der Amerikamüde*, Frankfurt 1855; jak známo jedná se o parafrázi amerických dojmů *Lenauových*. Jako umělecké dílo je dnes kniha obtížně stravitelná, ale jako dokument (dnes už dávno vybledlých) protikladů německého a amerického citění - lze říci: onoho vnitřního života, který od dob německé mystiky středověku zůstal vzdor všemu společný německým katolíkům i protestantům, zaměřený proti puritánsko-kapitalistické produktivitě - není až dosud překonaná. Kürnbergerův poněkud volný překlad Franklinových citátů je tu opraven podle originálu.

²⁸ Sombart uvedl tuto kapitolu jako motto oddílu *Genesis des Kapitalismus* knihy *Der moderne Kapitalismus*, I. vyd., 1902, I, str. 193, srv. str. 390.

²⁹ Což samozřejmě neznamená, že by Jakub Fugger byl mravně indiferentní nebo bezbožný muž, a ani to, že by tyto věty zcela vyčerpávaly etiku Benjamina Franklina. Nebylo asi zapotřebí Brentanových citátů (*Die Anfänge des modernen Kapitalismus* (= *Anfänge*), München 1916, str. 150 n.), abychom tohoto známého filantropa ochránili před takovým zneuznáním, jakého se podle mého soudu dopouští Brentano. Problémem přece naopak je, jak takovýto filantrop mohl přednášet ve stylu *moralisty* právě tyto věty (jejichž zvlášť charakteristické formulace Brentano zapomněl reprodukovat).

³⁰ V tom zde spočívá jiné kladení problému, než je Sombartovo. Velmi podstatný praktický význam této odlišnosti vystoupí do popředí později. Zde poznamenejme, že Sombart tuto etickou stránku kapitalistického podnikatele rozhodně neponechal stranou. Jenže se v jeho myšlenkové souvislosti objevuje jako něco, co je kapitalismem způsobené, kdežto pro naše účely musí přicházet v úvahu opačná hypotéza. Definitivní postoj bude možné zaujmout až v závěru zkoumání. Pro Sombartovo pojetí viz cit. d., str. 357, 380 atd. Jeho myšlenkové postupy zde navazují na skvělé obrazy v Simmelově *Philosophie des Geldes* (poslední kapitola). K jeho polemice proti mně, přednesené v jeho *Bourgeois*, se vyjádřím dále. Na tomto místě však s každou podrobnější polemikou musíme přestat.

Všechna Franklinova morální napomenutí jsou ovšem užita utilitaristicky: počestnost je *užitečná*, protože přináší úvěr, právě tak přesnost, usilovnost, uměřenost, a *proto jsou* ctnostmi - z čehož by mimo jiné plynulo, že tam, kde například *zdání* počestnosti činí stejnou službu, také toto zdání postačuje, a zbytečný nadbytek této ctnosti by se pak ve Franklinových očích musel zdát zavrženíhodný jako neproduktivní plýtvání. A vskutku: kdo si ve Franklinově autobiografii čte vyprávění o jeho „obrácení“ k těmto ctnostem,³¹ nebo vůbec závěry o užítu založeném na přísném dodržování zdání skromnosti, úmyslného zakrývání vlastních zásluh s cílem dosažení obecného uznání,³² ten musí nutně dojít k závěru, že podle Franklina jsou jak tyto, tak také všechny ostatní ctnosti ctnostmi jen potud, pokud jsou jednotlivci in concreto užitečné, a že surogát čistého zdání postačuje všude tam, kde poskytuje stejné služby - což je pro striktní utilitarismus vskutku neodvratný důsledek. Zdá se, že to, co jsou Němci navyklí pociťovat na ctnostech amerikanismu jako „pokrytectví“, je zde přistiženo in flagranti. Jenže tak jednoduché to ve skutečnosti v žádném případě není. Nejen vlastní charakter Benjaminu Franklina, tak jak vystupuje najevo právě ve vždy vzácné počestnosti jeho autobiografie, a okolnost, že samotný fakt uvědomění „užitečnosti“ ctnosti odvozuje ze zjevení a Boha, který ho tak chtěl předurčit ke ctnosti, ukazují, že se zde přece jen předkládá něco jiného než jen přikrášlování egocentrických maxim. Neboť „summum bonum“ této etiky je především získávání peněz a stále více peněz za co nejpřísnějšího omezení jakéhokoli nevázaného požitku, přitom naprosto zbavené všech eudaimonistických nebo vůbec hedonistických hledisek, myšlené čistě jako sebeúčel, takže se to oproti „štěstí“ nebo „užitku“ jednotlivého individua v každém případě jeví jako něco zcela transcendentního a naprosto iracionálního.³³ Člověk se tu orientuje na zisk jako na účel svého života a nikoli jako prostředek k uspokojování svých materiálních životních potřeb. Toto z hlediska přirozeného cítění úplně nesmyslné převrácení - abychom tak řekli - „přirozeného“ stavu věci se nyní zcela zřejmě stalo vůdčím motivem kapitalismu, je cizí člověku, jenž nebyl jeho dechem zasažen. Jenomže zároveň obsahuje řadu pocitů, které se úzce dotýkají určitých náboženských představ. Jestliže se totiž ptáme: proč se mají „z lidí dělat peníze“, Benjamin Franklin, ačkoli sám je konfesně deistou, na to ve svém životopise odpovídá příslovím z bible, které, jak říká, mu v mládí vštěpoval jeho přísně kalvinistický otec: „Uvidíš-li muže obratného *ve svém povolání*, může se postavit před krále.“³⁴ *Získávání peněz - pokud probíhá*

³¹ V překladu: „Nakonec jsem se přesvědčil, že pravda, čestnost a upřímnost ve styku člověka s člověkem jsou *pro naše životní štěstí* nejdůležitější, a od té chvíle jsem se rozhodl - *a toto rozhodnutí jsem si zapsal do svého deníku* -, že je budu dodržovat po celý život. Zjevení jako takové však pro mne nemělo ve skutečnosti žádnou váhu, ale domníval jsem se, že i když určité skutky jsou zlé jen proto, že je zjevené učení zakazuje, nebo dobré jen proto, že je předpisuje, přesto - s ohledem na všechny okolnosti - jsou tyto skutky pro nás zakázané pravděpodobně proto, že jsou svou povahou škodlivé, nebo *jestliže* jsou dobročinné, tak jsou nám přikázány.“

³² „Ztratil jsem se z očí, jak jen to bylo možné, a vydával to“ - totiž jím podnícené vytvoření knihovny - „za podnik jistého počtu přátel“, kteří mne údajně prosili, abych takto obešel lidi, kteří jsou považováni za přátele četby, a navrhl jim to. Takto moje záležitost postupovala hladčeji kupředu, a já jsem potom při takovýchto příležitostech tento postup používal vždy a po svých častých úspěších ho mohu upřímně doporučit. Malá momentální oběť sebelásky, kterou přitom člověk přináší, se později bohatě rentuje. Jakmile nějakou dobu není známo, komu vlastně patří zásluha, tak někdo samolibější než ten, jehož se to týká, bude povzbuzen, aby si zásluhy nárokoval, a potom sama závist bude mít sklon, že mu bude trhat přivlastněné peří a vracet je právoplatnému vlastníku, aby zajistila spravedlnost tomu pravému.

³³ L. Brentano (*Anfänge*, str. 125, 127, pozn. 1) bere tuto poznámku jako podnět k tomu, aby kritizoval pozdější výklady o té „racionalizaci a disciplinování“, které na člověku vykonala vezdejší askeze; údajně je to „racionalizace“ směrem k „iracionálnímu způsobu života“. Skutečně tomu tak je. „Iracionální“ není nikdy nic o sobě, nýbrž jen z určitého „racionálního“ *hlediska*. Pro nenáboženského člověka je „iracionální“ každý náboženský způsob života, pro hedonika každý asketický způsob života, jakkoli jsou „racionalizacemi“, pokud je měříme *jejich* posledními hodnotami. Pokud chce tento článek vůbec k něčemu přispět, tak k tomu, aby se zdánlivě jednoznačný pojem „racionálna“ ukázal ve své mnohostrannosti.

³⁴ Šalamounovo přísloví (Př 22, 29) Luther překládá „ve svém obchodě“ (in seinem Geschäft), starší anglické překlady bible mají „business“. Viz pozn. 56.

legálním způsobem - je v moderním hospodářském zřízení výsledkem a výrazem zdatnosti v povolání a tato zdatnost, jak lze snadno zjistit, je skutečnou alfou a omegou Franklinovy morálky, jak před námi vystupuje jak na citovaném místě, tak také bez výjimky i ve všech spisech ostatních.³⁵

Vskutku, ona zvláštní, dnes pro nás tak běžná, a přitom ve skutečnosti přece jen velmi nesamozřejmá myšlenka povinnosti v povolání, závaznosti, již má jednotlivec pociťovat a také pociťuje k obsahu své činnosti v „povolání“, a to bez ohledu na to, v čem spočívá, a zejména bez ohledu na to, zda se to nezaujatému cítění musí jevit jako čisté zhodnocování jeho pracovní síly, anebo jen jako zhodnocování jeho vlastnictví hmotných statků (jako „kapitál“): je to tato myšlenka, která je pro „sociální etiku“ kapitalistické kultury charakteristická, v určitém smyslu má pro ni dokonce konstitutivní význam. Jako kdyby nevyrostla jen na půdě kapitalismu, se ji pokusíme sledovat zpět ještě do dávnější minulosti. A přirozeně je ještě méně možné tvrdit, že pro dnešní kapitalismus je subjektivní osvojení této etické maximy jeho jednotlivými nositeli, třeba podnikateli nebo dělníky moderních kapitalistických podniků, podmínkou jeho další existence. Dnešní kapitalistické hospodářské zřízení představuje obrovský kosmos, do kterého se jednotlivec rodí a který je pro něho jako pro jednotlivce dán jako faktická nezměnitelná ulita, v níž musí žít. Jednotlivci, pokud je vpleten do souvislosti trhu, vnucuje normy jeho hospodářského jednání. Továrník, který by trvale jednal proti těmto normám, bude ekonomicky eliminován právě tak jistě jako bude vyhozen na ulici dělník, který se jim nemůže nebo nechce přizpůsobit.

Dnešní kapitalismus, který ovládl hospodářský život, si tedy ekonomickým výběrem vytváří a vychovává takové hospodářské subjekty - podnikatele a dělníky -, jaké potřebuje. Právě zde je ale možné zřetelně uchopit hranice pojmu „výběr“ jako prostředku vysvětlování historických jevů. Aby mohl být „vybrán“ takový způsob života a chápání povolání, který je přizpůsoben zvláštnostem kapitalismu, tj. aby mohl zvítězit nad jinými, musel zřejmě nejprve vzniknout, a to nejen v případě jednotlivých izolovaných jedinců, ale jako způsob nazírání nesený skupinami lidí. Tento vznik je vlastně tím, co je třeba objasnit. O představě naivního historického materialismu, podle něhož do života vstupují takové „ideje“ jako „odraz“ nebo jako nadstavba ekonomických situací, budeme podrobně hovořit až později. Na tomto místě bude asi pro náš účel dostačovat, když poukážeme na to, že v kraji, kde se Benjamin Franklin narodil (Massachusetts), rozhodně existoval „kapitalistický duch“ (ve smyslu námi předkládaném) ještě před „kapitalistickým rozvojem“ (stížnosti na specifické projevy ziskuchtivé vypočítavosti v Nové Anglii - na rozdíl od jiných oblastí Ameriky - se zde vyskytují už roku 1632). Například v sousedních koloniích - pozdějších jižních státech Unie - zůstal tento duch nesrovnatelně méně rozvíjen, a to vzdor tomu, že v nich kapitalistický rozvoj podněcovali velkokapitalisté za obchodními účely, v koloniích Nové Anglie to však kazatelé a graduáti spolu s maloburžoazií, řemeslníky a yeomeny³⁶ činili z důvodů náboženských. V tomto případě je tedy kauzální vztah opačný, než jak bychom jej mohli postulovat z „materialistického“ hlediska. Avšak mládí takovýchto idejí je mnohem trnitější, než jak se teoretici „nadstavby“ domnívají, a jejich vývoj neprobíhá tak hladce jako rozvíjení květu. Kapitalistický duch v tom smyslu, jaký jsme až dosud pro tento pojem vypracovali, se musel prosazovat v těžkém boji proti světu nepřátelských mocností. Smýšlení, které citované úvahy Benjamina Franklina vyjadřují a které se setkalo se souhlasem celého národa, by bylo jako výraz nejšpinavější lakoty a zcela nedůstojného smýšlení proskribováno jak ve starověku, tak

³⁵ Oproti Brentanově (*Anfänge*, str. 150 n.) podrobně, ale poněkud nepřesné apologii Franklina, jehož etické kvality já údajně nedoceňuji, poukazuji jen na tuto poznámku, jež podle mne dostačuje, aby se ona apologie stala zbytečnou.

³⁶ Pachtýři a vlastníci malých pozemků. - Pozn. překl.

i ve středověku,³⁷ jako to dnes zpravidla činí všechny ty sociální skupiny, které jsou nejméně vetkány do specificky moderního kapitalistického hospodářství, nebo jsou mu nejméně

³⁷ Využívám této příležitosti, abych tu předeslal několik „antikritických“ poznámek. - Je neudržitelným tvrzením, jestliže nás W. Sombart (*Der Bourgeois*, München-Leipzig 1913) příležitostně ujišťuje o tom, že prý je tato Franklinova „etika“ „doslovným“ opakováním závěrů universálního génia renesance, Leona Battisty Albertiho, který vedle teoretických spisů o matematice, sochařství, malířství (především), o architektuře a lásce (ačkoli osobně byl nepřítelem žen) zanechal také spis o domácnosti (*della famiglia*) o čtyřech knihách (bohužel momentálně nemám k dispozici vydání od Manciniho, ale jen starší od Bonucciho). Místo z Franklina je doslovně uvedené výše, kde lze tedy potom nalézt odpovídající místa z děl Albertiho, obzvláště maximum, postavenou do čela: „Čas jsou peníze“ i na ni navazující napomenutí? Jediné místo, které by to, i když vzdáleně, připomínalo, je podle mne na konci I. knihy *della famiglia* (L. B. Alberti, *Opere Volgari di Alberti*, vyd. Bonucci, 1843-49, II., str. 353), kde se celkem obecně hovoří o penězích jako o nervus rerum domácnosti, s nimiž se proto musí dobře hospodařit - vcelku tak, jako už u Catona v *De re rustica*. Tento výklad Albertiho, který zdůrazňuje, že pochází z jedné z nejvznešenějších šlechtických rodin Florencie („nobilissimi cavalieri“: tamt., str. 213, 228, 247), jako muže s „pančovanou krví“, plnou resentimentu proti rodům, protože - pro svůj nemanželský původ, který ho však ani trochu nedeklasuje - byl příslušníkem městského stavu, je obrácený na hlavu. Zajisté, pro Albertiho je charakteristické jeho doporučování *velkých* obchodů, které jsou jediné důstojné nobile e onesta famiglia jakož i libero e nobile animo (str. 209), a stojí méně práce (srv. tamt., IV, str. 55, a stejně v redakci pro Pandolfiniho, str. 116, *proto* nejlepším obchodem je vklad do vlny a hedvábí!), dále doporučování řádného a přísného vedení domácnosti, tj. vyměřování výdajů podle příjmů. Toto, tedy primárně princip vedení *domácnosti*, nikoli však (princip) *zisku* (jak právě Sombart mohl velmi dobře rozpoznat) je onou „santa masserizia“, jejíž získávání se klade do úst Gianozzovi - právě tak jako se (na jiném místě) v diskusi o bytostném určení peněz jedná primárně o uložení majetku (peněz anebo possessioni), nikoli o zhodnocování *kapitálu*. Doporučuje se - jako sebeobrana proti nejistotě „Fortuny“ - časný návyk ustavičné činnosti „in cose magnifiche e ample“ (tamt., str. 192), která kromě toho jako jediná také udržuje zdraví (tamt., str. 73-74), a vyloučení zahálčivosti, nebezpečné pro udržování vlastního postavení. Odtud také doporučení vyučit se pečlivě řemeslu přiměřenému stavu pro případ změn (avšak každá „opera mercenaria“ je stavovskými nepřiměřená: tamt., I, I, str. 209). „Tranquillita dell animo“ a jeho silný sklon k epikúrovskému „lathé biosas“ (*vivere a sé stesso* - str. 262), zejména však odpor ke každému úřadu (str. 258) jakožto zdroji neklidu, nepřátelství a zaplétání do špinavých obchodů, jeho ideál života ve venkovské vile, jeho udržování sebevědomí myšlenkou na předky a pěstování *rodinné cti* (která si má proto udržovat majetek pohromadě a nedělit ho) jako rozhodující měřítko i cíl, toto vše by bylo v očích každého puritána hříšným „zbožštěním stvořeného“, v očích Benjamína Franklina by to však bylo aristokratickým patosem, a ten mu byl cizí. Třeba si povšimnout také vysokého ocenění literátství (neboť „industria“ se především zaměřuje na literárněvědní práci, ta je vlastně důstojná člověka a v podstatě jen neliterátovi Gianozzovi je do úst jako něco rovnocenného vložena „masserizia“ - ve smyslu „racionální domácnosti“ jako přiměřeného prostředku života nezávislého na jiných a neohrožovaného bídou - a přitom původ tohoto pojmu v mnišské etice - viz níže - se odvozuje ze slov starého kněze - tamt., str. 249). Toto vše, spisy tohoto renesančního literáta obracející se k humanistickým patriciům, postavme vedle etiky a způsobu života Benjamína Franklina, a chcete-li, i vedle života jeho puritánských předků, vedle jeho spisů, které se obracejí k masám měšťanského středního stavu - výslovně na pomocníky v obchodě -, a vedle traktátů a kázání puritánů, abychom tak mohli změřit hluboký rozdíl mezi nimi. Albertiho ekonomický racionalismus, podepřený všude citáty z antických spisovatelů, je svou podstatou nejpodobnější pojednání ekonomické látky ve spisech Xenofontových (jehož neznal), Catonových, Varrových a Columellových (kterého cituje) - jenomže zejména Cato a Varro zisk jako takový do popředí staví zcela jinak než Alberti. Jen příležitostně Albertiho úvahy o využívání „fattori“, o jejich dělbě práce a disciplíně, o nespolehlivosti rolníků atd. působí opravdu jako přenesení catonovské životní moudrosti z oblasti otrokářského panského dvora do oblastí svobodné práce v domácím průmyslu a dílčí výstavbě. Jestliže Sombart (jehož odvolávání na stoickou etiku je rozhodně chybné) nachází ekonomický racionalismus „rozvinutý do krajnosti“ už u takového autora jako byl Cato, není to při správném pochopení zase až tak nesprávné. Vskutku můžeme „diligens pater familias“ starých Římanů spojit s ideálem „massajo“ u Albertiho do jedné kategorie. U Catona je charakteristické především to, že venkovský statek hodnotí a posuzuje jako objekt „uložení“ majetku. Pojem „industria“ je však pod vlivem křesťanství jinak zabarvený. Právě zde se ukazuje rozdíl. V koncepci „industria“, pocházející z mnišské askeze a rozvinuté mnišskými autory, leží zárodek onoho „étosu“, který se úplně rozvinul (viz později!) v protestantské výlučně *vezdejší* „askezi“ (*proto*, jak se ještě nejdnou bude zdůrazňovat, příbuznost obou s oficiálním církevním tomistickým učením je ostatně *menší* než s florentskými a sienskými medikantskými etiky). U Catona a také ve vlastních výkladech Albertiho tento étos chybí: u obou jde o učení, které pramení ze životní *moudrosti*, nikoli o etiku. O utilitarismus se jedná i u Franklina. Jenomže etický patos kázání pro mladé obchodníky je tu zcela nepominutelný a je tím charakteristickým, tím, o co vlastně jde. Nedostatek obezřetnosti při zacházení s penězi pro něho znamená takřka *vraždu* „embryí kapitálu“, a proto je také etickým defektem.

přízpusobeny. Nikoli snad proto, že by „ziskuchtivost“ - jak se často tvrdívalo - byla v předkapitalistických epochách něčím neznámým anebo nerozšířeným, nebo že by „auri sacra fames“, lačnost po penězích, tehdy - anebo i dnes - byla mimo buržoazní kapitalismus menší než ve specificky kapitalistické sféře, jak si to iluzorně představují moderní romantici. Rozdíl mezi kapitalistickým a předkapitalistickým „duchem“ neleží zde: *chamtivost* čínského mandarína, starořímského aristokrata a moderního agrárníka snesou všechna srovnání. A „auri sacra fames“ neapolského drožkáře nebo gondoliéra či asijského představitele podobných živností, ale i řemeslníka jihoevropských či asijských zemí se projevuje, jak se může každý sám přesvědčit, dokonce mnohem *pronikavěji*, a zejména bezskrupulózněji než by tomu bylo ve stejném případě třeba u Angličana.³⁸ *Universální panství absolutní bezskrupulóznosti* při

Vnitřní příbuznost obou (Franklina a Albertiho) spočívá ve skutečnosti pouze v tom, když u Albertiho - jehož Sombart nazývá „zbožným“, ale který ve skutečnosti, ačkoli měl svěcení a římskou prebendu jako mnozí humanisté, náboženské motivy (s výjimkou dvou úplně nepodstatných míst) *vůbec* nehodnotí jako orientační bod toho způsobu života, který doporučuje - náboženské koncepce *ještě* *nesouvisí*, a u Franklina *už* *nesouvisí* s doporučením „hospodárnosti“. Utilitarismus - u Albertiho doporučení vkladu do podniků s vlnou a hedvábím, také merkantilistický sociální utilitarismus (že „do práce se nasazuje množství lidí“ - tamt., str. 292) - je v této oblasti *vůdčím*, alespoň formálně, jak u jednoho, tak i u druhého. Albertiho úvahy, které sem patří, jsou velmi vhodným paradigmatem pro tento druh - takřkajíc - imanentního ekonomického „racionalismu“, který se vskutku nacházel vždy a všude za všech dob jako „odraz“ ekonomických poměrů u spisovatelů zajímavících se „o věc samu“, v čínském klasicismu a v antice neméně než v renesanci či v období osvícenství. Je jisté, že tak jako v antice Cato, Varro, Columella, tak v tomto případě Alberti a jemu podobní dalekosáhle, zejména v učení o industrii, rozvíjeli hospodářské *ratio*. Ale jak je možné uvěřit, že by se takovému *učení* literátů mohlo rozvinout v moc měnící život, v moc takového druhu, jakou je náboženská víra, která *odměnu spásy* váže na určitý (v tomto případě metodicko-racionální) způsob života? Avšak jak vypadá *nábožensky* orientovaná „racionalizace“ způsobu života (a tím eventuálně také vedení hospodářství), to je možné v maximálně rozdílném smyslu zjišťovat nejen na puritánech všech denominací, ale také na příkladech jainů, židů, jistých asketických sekt středověku, na Viklefovi, českých bratřích (dozvuku husitského hnutí), na příkladech skopců a stundistů v Rusku i na početných mnišských řádech. Rozhodujícím momentem tohoto rozdílného smyslu (abychom jej předjali) je, že nábožensky zakotvená etika za chování, které přikazuje, zavádí zcela určitou, a pokud náboženská víra zůstává živá, i nanejvýš účinnou *psychologickou prémie* (nikoli ekonomického charakteru), již však pouhé učení o umění žít jako například Albertiho učení právě *nemá* k dispozici. Jen pokud tato prémie působí a především - pokud působí *směrem*, který často, (což je rozhodující) daleko odbočuje od *učení* theologů (které je také jen „učení“), získává tento směr vlastní zákonitý vliv na způsob života a tím i na hospodářství: toto je, aby bylo jasno, *pointa* celé této statě, od níž bych ani nechtěl očekávat, že by celou tuto problematiku obsáhla. Na jiném místě budeme hovořit o theologických eticích pozdního středověku (Antonín z Florencie a Bernardin ze Sieny), kteří byli relativně „naklonění kapitálu“ a které Sombart rovněž nepochopil úplně. L. B. Alberti rozhodně do tohoto okruhu nepatřil. Pouze převzal pojem „industrie“ z mnišských myšlenkových postupů, a je jedno, z kterých zprostředkujících rukou. Alberti, Pandolfini a jím podobní jsou reprezentanty onoho dalekosáhle anticko-pohansky orientovaného smýšlení, které je, vzdor vši oficiální obedienci a při vši vázanosti na platnou křesťanskou etiku, přece jen už vnitřně emancipované od tradičního církevního chápání a které, pokud jde o jeho význam pro vývoj moderního učení o hospodářství (i moderní hospodářské politiky), jsem já - podle Brentanova mínění - „ignoroval“. Fakt, že *zde* o této kauzální řadě nehovořím, je totiž úplně správný: nepatří totiž do statí o *protestantské etice* a duchu kapitalismu. Jenomže jsem nechtěl a nechci - jak se ještě ukáže při jiné příležitosti - popřít její význam, a vycházím z názoru, že sféra a směr jejího působení byly vcelku *jiné*, než jak tomu bylo v případě protestantské etiky (jejímiž předchůdci, v praktickém ohledu *vůbec* ne nedůležitými, byly sekty a viklefovsko-husitská etika). Ono smýšlení ovlivňovalo *nikoli způsob života* (vznikajícího měšťanstva), ale politiku státníků a knížat, a obě tyto kauzální řady, sice částečně, ale rozhodně ne všude konvergující, je třeba od sebe čistě oddělit. Pokud jde o Benjamina Franklina, jeho soukromohospodářské traktáty - svého času používané v Americe jako školní četba - v *tomto* bodě na rozdíl od rozsáhlých děl Albertiho, které se sotva staly známými jinde než v kružích vzdělanců, patří ve skutečnosti do kategorie, která měla největší vliv na životní *praxi*. Jenomže já ho zde cituji jako muže, který už stál zcela mimo puritánskou reglementaci života, jež už vybledla podobně jako anglické „osvícenství“ *vůbec*, na jehož vztahy k puritanismu se však poukazovalo mnohem častěji.

³⁸ Bohužel také Brentano směřoval od počátku všechny druhy snah o zisk (bez ohledu na to, zda šlo o zisk dobytelský nebo mírový), a potom jako specifikum „kapitalistické“ snahy o zisk (v protikladu například k feudální) vyhlásil jen zaměřenost na peníze (namísto zaměřenosti na půdu), ale každé jiné rozlišování - které by teprve mohlo vést k jasným pojmům - nejen že odmítá, ale (*Anfänge*, str. 131) také o tomto čistě pro účely

prosazování vlastního zájmu na získávání peněz bylo právě zcela specifickou charakteristikou takových krajin, jejichž měšťanskokapitalistický rozvoj zůstal podle měřítek západního rozvoje „zaostalý“. Jak ví každý továrník, nedostatečná „coscienziosita“ dělníků³⁹ těchto zemí, třeba Itálie oproti Německu, byla jednou z hlavních překážek jejich kapitalistického rozvoje a je jí v určité míře stále. Kapitalismu je k ničemu jako dělník praktický stoupenec nedisciplinovaného „liberum arbitrium“ a rovněž, jak jsme se poučili u Franklina, naprosto bezohledný obchodník. Rozdíl tedy nespočívá v nerovnoměrně intenzivním vývoji nějakého „pudu po penězích“. Auri sacra fames je tak stará jako dějiny lidstva, které známe, avšak uvidíme, že ti, kteří se jí plně oddali jako pudu - například jistý holandský kapitán, který „by kvůli zisku proplul i peklem a i kdyby mu měly ohořet plachty“ -, *vůbec* nebyli představiteli smýšlení, z něhož vzešel specifický kapitalistický „duch“ jako *masový jev* - a o ten nám jde. Bezohledný zisk, který se vnitřně neváže na žádnou normu, existoval v dějinách ve všech dobách, kdekoli a jakkoli to jen bylo možné. Tak jako válka a námořní pirátství, tak ani svobodný, normami nevázaný obchod neznaly žádné zábrany vzhledem k příslušníkům cizích národů: „vnější morálka“ tu dovolovala i to, co bylo „mezi bratry“ zakázané. A tak, jak navenek kapitalistický zisk zdomácněl jako „dobrodružství“ ve všech formách hospodaření, které poznaly zpeněžitelný majetek a poskytovaly šance na takové jeho zhodnocování, aby přinášel zisk - prostřednictvím komendy poplatků za nájem, státních půjček, financování válek, knížecích dvorů, úředníků -, nachází se ono niterné dobrodružné smýšlení vysmívající omezením morálky rovněž všude. Absolutní a vědomá bezohlednost touhy po zisku stála často zcela neotřesitelně právě vedle nejpřísnější vázanosti na tradice. A s rozdrobováním tradice a s víceméně rázným pronikáním svobodného zisku i do nitra sociálních svazů už nedocházelo k etickému potvrzování a ražbě toho nového, co se obvykle jen fakticky *tolerovalo* buď jako eticky indiferentní, nebo jako sice nepotěšitelné, leč bohužel - nevyhnutelné. Toto bylo nejen normálním stanoviskem každého etického učení, ale - a to je bytostně důležitější - i praktického chování průměrného člověka „předkapitalistické“ epochy - „předkapitalistické“ v tom smyslu, že racionální zhodnocování kapitálu v *podnikání* a racionální kapitalistická organizace *práce* se ještě nestaly určujícími silami orientace hospodářského jednání. Jenže právě toto chování bylo jednou z nejsilnějších vnitřních překážek, na něž všude naráželo lidské přizpůsobení se předpokladům uspořádaného měšťanskokapitalistického hospodářství.

Protivníkem, s nímž musel „duch“ kapitalismu ve smyslu určitého, v rouchu „etiky“ vystupujícího a normami svázaného životního stylu bojovat především, byl ten způsob cítění a počínání, jež je možné označit jako *tradicionalismus*. Také zde se musí suspendovat každý pokus o nějakou konečnou „definici“, spíše si na několika zvláštních případech ozřejmíme - je přirozené, že i to bude pouze provizorní - co se tím - počínaje zdola u dělníků - myslí.

Jedním z technických prostředků, jichž moderní podnikatel obvykle využívá k vystupňování intenzity práce, aby od „svých“ dělníků dosáhl podle možností maximum pracovního výkonu, je *úkolová mzda*. Takovým případem, který neodvratně vyžaduje maximální vystupňování intenzity práce, je například v zemědělství sklizeň obilí, protože zejména při nejistém počasí na jejím maximálně možném urychlení závisí často mimořádně vysoké šance na zisk nebo ztrátu. Proto se zde využívá systém úkolových mezd. A proto, že

našeho zkoumání vytvořeném pojmu „duch“ (moderního) kapitalismu pronáší pro mne nepochopitelné tvrzení, že tento pojem údajně zahrnuje už ve svých předpokladech to, co má být dokázáno.

³⁹ Srv. v každém ohledu výstižné poznámky Sombartovy o německém národním hospodářství v 19. stol. (cit. d., str. 123). Zřejmě není třeba zdůrazňovat - i když následné studie ve svých rozhodujících hlediscích vcelku vycházejí z prací mnohem starších -, do jaké míry vděčí za své formulace pouhému faktu, že existují Sombartovy velké práce s přesnými formulacemi, a to i tam - a právě tam -, kde jdou jinými cestami. I ten, kdo se cítí Sombartovými názory ustavičně podněcován k rozhodnému odporu a kdo mnohé teze přímo odmítá, je povinen si tento fakt uvědomovat.

se stupňováním výnosů a intenzity podnikání zájem podnikatele o urychlení sklizně všeobecně stále zvyšuje, dochází neustále k pokusům zainteresovat dělníky na vystupňování pracovního výkonu *zvyšováním* úkolových sazeb, čímž se jim nabízí příležitost, aby za krátkou dobu dosáhli mimořádně vysokou odměnu. Ale zde se už ukazují specifické obtíže: zvyšování úkolových sazeb totiž očividně způsobilo, že se ve stejném časovém úseku nedosáhlo většího pracovního výkonu, ale menšího, neboť dělníci na zvýšení úkolové mzdy neodpovídali zvýšením, ale snížením denního výkonu. Například muž, který při výdělku 1 marky za jedno jitro pokoseného obilí denně pokosil 2,5 jitra, a tak vydělal denně 2,5 marky, po zvýšení úkolové sazby o 25 feniků nepokosil, jak se doufalo s ohledem na příležitost vyšší odměny, třeba 3 jitra, aby tak vydělal 3,75 marky - což by pravděpodobně bylo možné -, ale jen 2 jitra denně, protože tak vydělal stejně jako dosud rovněž 2,5 marky, a tak „dni učinil zadost“, jak se praví v bibli. Zvýšený výdělek ho podněcoval méně než snížení práce, neptal se: Kolik mohu denně vydělat, když dosáhnu nejvyššího možného maxima pracovního výkonu, ale kolik musím pracovat, abych vydělal onu částku 2,5 marky, již jsem dostával dosud a která pokrývá moje *tradiční* potřeby? Právě to je příkladem takového chování, které označuji jako „tradicionalismus“: Člověk nechce „od přírody“ vydělávat peníze a víc peněz, jednoduše chce jen žít, žít tak, jak je zvyklý, a vydělávat tolik, kolik na to potřebuje. Všude tam, kde moderní kapitalismus začínal svoje dílo stupňování „produktivity“ lidské práce stupňováním její intenzity, narážel na nekonečně houževnatý odpor ze strany tohoto leitmotivu předkapitalistické hospodářské práce a naráží na něj ještě dnes všude tím více, čím „zaostalejší“ je (z kapitalistického hlediska) dělnictvo, na něž je odkázaný. Jestliže selhal apel na „smysl pro zisk“ prostřednictvím vyšších mzdových sazeb, pak - máme-li zůstat u našeho příkladu - bylo zřejmé, že je třeba pokusit se o totéž prostředky právě opačnými: *snižováním* mzdových sazeb donutit dělníka, aby pro udržení svého dosavadního výdělku podal *vyšší* výkon než dosud. Tak či onak se zdálo, a nezaujatému zkoumání se zdá až dosud, že nízká mzda a vysoký zisk jsou ve vzájemné korelaci, že vše, co se ve mzdě zaplatí navíc, musí znamenat přiměřené snížení zisku. Touto cestou kráčel od počátku kapitalismus a vždy, po celé století, platilo jako článek víry, že nízké mzdy jsou „produktivní“, tj. že stupňují pracovní výkon, že, jak tvrdil už Pieter de la Cour - a v tomto bodě, jak ještě uvidíme, zcela v duchu starého kalvinismu - lid pracuje jen proto, že je chudý a jen potud, pokud je chudý.

Avšak i účinnost tohoto zdánlivě osvědčeného prostředku je omezena.⁴⁰ Kapitalismus pro svůj rozvoj jistě vyžaduje existenci přebytku obyvatelstva, které lze za nízké ceny najímat na trhu práce.

Jenže příliš velká „rezervní armáda“ sice jeho kvantitativní rozšiřování podle okolností podporuje, ale brzdí jeho kvalitativní vývoj, konkrétně přechod k takovým formám provozu, které práci využívají intenzivně. Nižší mzda vůbec není totožná s lacinou prací. Už z čistě kvantitativního hlediska klesá pracovní výkon za každých okolností s fyziologicky nedostatečnou mzdou a něco takového natrvalo často znamená právě „výběr nejneschopnějších“. Dnešní obyvatel Slezska pokosí při plném nasazení ve stejném čase o málo více než dvě třetiny toho, co lépe odměňovaný a lépe živený obyvatel Pomořanska nebo Meklenburska; Polák - z čím vzdálenějšího východu pochází, tím menší fyzický výkon podá ve srovnání s Němcem. A dokonce i čistě obchodně nízká mzda jako opora kapitalistického rozvoje selhává všude tam, kde jde o výrobu produktů, které vyžadují nějakou kvalifikovanou

⁴⁰ Otázkou, kde leží tyto hranice, se zde přirozeně nezabýváme, a stejně ani postojem ke známé teorii o souvislosti mezi vysokou mzdou a vysokým pracovním výkonem, již nejdříve vytyčil Brasseley, zformuloval a teoreticky zastával Brentano, historicky a zároveň konstruktivně Schulze-Gävernitz. Diskusi znovu otevřely Hasbachovy studie (in: *Schmollers Jahrbuch*, 1903, str. 385-391, 417 n.) a s konečnou platností nebyla uzavřena. Pro nás zde dostačuje fakt, o kterém nikdo nepochybuje a o kterém se ani pochybovat nedá, že nízká mzda a vysoký zisk, nízká mzda a příznivé vyhlídky průmyslového rozvoje rozhodně nejsou jednoduše totožné - že prosté mechanické peněžní operace vůbec nevedou k „výchově“ ke kapitalistické kultuře, a tím ani k možnosti kapitalistického hospodářství. Všechny příklady, které jsme zvolili, jsou čistě ilustrativní.

(vyučenou) práci, nebo kde jde o obsluhu nákladných strojů, které se dají snadno poškodit, nebo kde je třeba nějaké výrazné míry soustředěné pozornosti a iniciativy. Nízká mzda se zde nevyplatí a dosahuje se jí opaku toho, co jsme zamýšleli. Neboť v tomto případě nejen že je nepostradatelný rozvinutý pocit odpovědnosti, ale vůbec takové smýšlení, které se přinejmenším po dobu práce oprostí od neustálé otázky: jak by s minimem výkonu a maximálně pohodlně bylo přesto možné dosáhnout obvyklé mzdy, a práci bude orientovat tak, jako by byla absolutním sebeúčelem - „povoláním“. Takovéto smýšlení ale není ničím přirozeně daným. Nemůže být bezprostředně vyvoláno ani vysokými, ani nízkými mzdami, ale pouze jako produkt dlouhotrvajícího procesu výchovy. Dnes se kapitalismu, který už dobře sedí v sedle, daří poměrně snadno rekrutovat své dělníky ve všech průmyslových zemích a v rámci jednotlivých zemí ve všech průmyslových oblastech. V minulosti to byl v každém jednotlivém případě velmi obtížný problém.⁴¹ A dokonce i dnes se k cíli ne vždy dostává bez podpory mocného pomocníka, který, jak uvidíme dále, při něm stál i v době jeho vzniku. Co tím máme na mysli, můžeme zase objasnit na příkladu. Obraz zaostalé, tradiční formy práce dnes často nabízejí dělnice, zejména svobodné. Především jejich absolutní nedostatek schopnosti a ochoty vzdát se tradičních, už jednou naučených druhů práce ve prospěch jiných, praktičtějších, přizpůsobovat se novým formám práce, naučit se je, koncentrovat rozum anebo ho vůbec používat, na to vše si téměř obecně stěžují ti, kteří zaměstnávají děvčata, dokonce i německá děvčata. Úvaha o možnosti ulehčit si práci, především však učinit ji snesitelnější, se u nich obvykle setkává s úplným nepochopením, zvyšování úkolových sazeb je neúčinné, naráží na hradby návyku. Jinak je tomu zpravidla se specificky nábožensky vychovanými dívkami, konkrétně s dívkami pietistického původu - a to pro naše zkoumání vůbec není nedůležitý moment. Často slýcháme, a potvrzují to příležitostné statistické výzkumy,⁴² že *nejpříznivější šance k hospodářské výchově se vytvářejí v této kategorii. Schopnost myšlenkové koncentrace, jakož i absolutní ústřední postoj chovat se „k práci jako k povinnosti“, se tu velice často spojuje s přísnou hospodárností, která kalkuluje s výdělkem i s jeho výší vůbec, jakož i se střídáním sebeovládáním a uměřeností, které neobyčejně stupňují výkonnost. Půda pro takovéto chápání práce jako sebeúčelu, jako „povolání“, jak to kapitalismus vyžaduje, je tu potom nejvýhodnější, šance na překonání tradicionalistického šlendriánu je tu největší v důsledku náboženské výchovy. Již tato úvaha ze současného kapitalismu⁴³ nám znova ukazuje, že se rozhodně vyplatí ptát se, jak se asi mohly vytvářet tyto souvislosti mezi kapitalistickou schopností přizpůsobení a náboženskými momenty v době jeho mládí. Neboť z mnohých jednotlivých jevů lze usuzovat, že i tehdy existovaly podobným způsobem. Odpor a pronásledování, s nímž se setkávali ze strany svých druhů v práci například metodističtí dělníci v 18. století, se nikterak netýkaly -*

⁴¹ Proto ani často nedocházelo ke zdomácnění také kapitalistického průmyslu bez rozsáhlých přistěhovaleckých pohybů z oblasti starší kultury. Jakkoli správné jsou *Sombartovy* poznámky o protikladu mezi „zručností“ vázanou na osobu a výrobními tajemstvími řemeslníka na jedné a vědecky objektivovanou moderní technikou na druhé straně, v období vzniku kapitalismu se tento rozdíl sotva vyskytoval - i když (takřikajíc) etické kvality kapitalistického dělníka (a v určitém smyslu i podnikatele), byly svou „hodnotou vzácnosti“ často vyšší než zručnosti řemeslníka, které ustrnuly ve staletém tradicionalismu. A dokonce ani dnešní průmysl není při volbě svých sídel nezávislý na takovýchto vlastnostech obyvatelstva, jež byly získány dlouhou tradicí a výchovou k intenzivní práci. Odpovídá okruhu dnešních představ, že tam, kde se tato závislost jednou zjistí, se s oblibou přesouvá na zděděné rasové kvality, místo toho, aby se přihlíželo k tradicím a výchově, což je podle mého názoru velmi pochybné.

⁴² Viz moji stať *Zur Psychophysik der gewerblichen Arbeit*, v *Archiv*, XXVIII, str. 263.

⁴³ Předchozí poznámky by mohly být nepochopeny. Sklon známého typu obchodníků využívat svým způsobem tvrzení: „Lidu musí být náboženství zachováno,“ a dřívější častý sklon širokých kruhů zvláště luteránského duchovenstva, aby se jim ze všeobecné sympatie k autoritě dalo k dispozici něco jako „černá policie“ všude tam, kde bylo zapotřebí pranýřovat stávkou jako hřích, odborové spolky jako podněcovatele „chamtivosti“ atd. - to jsou věci, s nimiž nemají nic společného jevy, o nichž je tu řeč. V momentech, jichž se tu v textu dotýkáme, nejde o ojedinělé, ale o velmi časté a, jak uvidíme, i typicky se opakující jevy.

anebo se netýkaly především - jejich náboženského excentrismu, což dosvědčují zprávy o často se opakujícím ničení jejich příručích nástrojů - náboženského excentrismu bylo v Anglii více a mnohem nápadnějšího -, nýbrž zaměřovaly se na jejich specifickou „ochotu pracovat“, jak bychom to řekli dnes.

Avšak obraťme se znovu nejdříve k přítomnosti a k podnikatelům, jestliže si chceme také zde ozřejmit význam „tradicionalismu“.

Sombart ve svém výkladu geneze kapitalismu⁴⁴ rozlišoval „pokrývání potřeb“ a „zisk“ jako dva velké „leitmotivy“, mezi nimiž se pohybují ekonomické dějiny, a to vždy podle toho, zda je pro způsob a směr hospodářské činnosti směrdatná míra osobní *potřeby*, anebo na jejím omezení nezávislá snaha o *zisk* a *možnost* jeho dosahování. To, co označuje jako „systém hospodářství pokrývajících potřeby“, se na první pohled zdánlivě kryje s tím, co jsme tu popsali jako „ekonomický tradicionalismus“. Skutečně je tomu tak *tehdy*, když se pojem „potřeby“ ztotožňuje s *tradiční potřebou*. Jestliže tomu tak ale není, pak vypadávají široké masy, jež je co do formy jejich organizace třeba považovat za „kapitalistické“ i v tom smyslu definice „kapitálu“ ze sféry hospodaření pro „zisk“, kterou Sombart podává na jiném místě svého díla,⁴⁵ a patří do sféry „hospodářství pokrývajících potřeby“. Totiž také hospodářské podniky, které řídí soukromí podnikatelé ve formě obratu kapitálu (tj. peněz anebo zpeněžitelných statků), tedy nepochybně jako „kapitalistické podniky“ s cílem získávat nákupem výrobních prostředků a prodejem produktů, mohou mít o sobě rovněž „tradicionalistický“ charakter. V průběhu novějších hospodářských dějin tomu tak také bylo, a to nejen výjimečně, ale vcelku zpravidla - i když s neustále se opakujícími přeryvy prostřednictvím stále nových a vždy mohutnějších zásahů „kapitalistického ducha“. „Kapitalistická“ forma hospodářství a duch, v němž je vedené, jsou sice obecně v „adekvátním“ vztahu, ale nikoli ve vztahu nějaké „zákonité“ vzájemné závislosti. A i když zde přesto výraz „*duch* (moderního) *kapitalismu*“⁴⁶ provizorně používáme pro takové smýšlení, které *profesně* systematicky a racionálně usiluje o legitimní zisk takovým způsobem, jak jsme to ukázali na příkladu Benjamina Franklina, dochází k tomu z historického důvodu proto, že ono smýšlení nalezlo v moderním kapitalistickém podnikání svou nejadekvátnější formu, a na druhé straně kapitalistické podnikání nalezlo v onom smýšlení nejadekvátnější duchovní hybnou sílu.

Samo o sobě se však obojí může velmi rozcházet. Benjamin Franklin byl naplněn „kapitalistickým duchem“ v době, kdy se jeho knihtiskařský podnik svou formou v ničem nelišil od nějakého řemeslného podniku. A uvidíme, že na prahu novověku nositeli smýšlení, které jsme tu označili jako „duch kapitalismu“ nebyli, nebo nebyli převážně, kapitalističtí podnikatelé obchodního patriciátu, ale mnohem snaživější vrstvy živnostenského středního stavu.⁴⁷ Ani v 19. století nejsou jeho klasickými reprezentanty vznešení gentlemani z

⁴⁴ W. Sombart, *Der moderne Kapitalismus*, 1. vyd., 1902, I, str. 62.

⁴⁵ Tamt., str. 195.

⁴⁶ Ovšemže *moderní* racionální *podnikání* specifické pro Okcident, a nikoli kapitalismus lichvářů, vojenských dodavatelů, nájemců úřadů a výběřčích daní, velkých obchodních podnikatelů a finančních magnátů, který je už po tři tisíciletí rozšířený po světě od Číny, Indie, Babylónu, Hellady, Říma, Florencie až do přítomnosti. Viz k tomu úvodní poznámku.

⁴⁷ Právě, že se a priori nedá vůbec předpokládat - a to je tu třeba zdůraznit - že na jedné straně technika kapitalistického podnikání a na druhé straně duch „práce jako povolání“, který kapitalismu obvykle propůjčuje jeho expanzivní energii, musely svou *původní* živnou půdu nacházet v těchže sociálních vrstvách. Podobně je tomu také se sociálními vztahy náboženských obsahů vědomí. Kalvinismus byl historicky jedním z nositelů výchovy ke „kapitalistickému duchu“. Jenomže z důvodů, které ještě vysvětlíme později, právě velcí finančníci, například v Holandsku, nebyli převážně stoupenci kalvinismu nejpřísnější observance, ale arminány. Avšak zde jakož i jinde bylo „typickým“ nositelem kapitalistické etiky a kalvínského církevnictví *sřední* a *drobné* měšťanstvo, pozdvihující se na úroveň podnikatele. Ale právě to souhlasí s tím, co jsme tu už říkali: Velcí finančníci a obchodníci existovali ve všech dobách. Avšak racionální kapitalistickou organizací práce v měšťanské živnosti poznal až vývoj od středověku k novověku.

Liverpoolu a Hamburku se svým zděděným majetkem z obchodu, ale často z opravdu malých poměru pocházející zbohatlíci z Manchesteru anebo z Porýní-Vestfálska. Podobně tomu bylo už v 16. století: tvůrci tehdy vznikajících *průmyslových odvětví* byli v převážné většině zbohatlíci.⁴⁸

Například provoz banky či exportního velkoobchodu anebo i nějakého většího obchodu s drobným zbožím nebo konečně velkoproděna zboží vyrobeného domácím průmyslem jsou zajisté možné jen ve formě kapitalistického podniku. Přesto však mohou být všechny vedeny v přísně tradicionalistickém duchu: obchody velkých cedulových bank dokonce nesmějí být vedeny jinak. Zámořský obchod celých epoch se zakládal na monopolech a reglementech přísně tradicionalistického charakteru. V obchodě s drobným zbožím - nehovoříme zde o malých každodenních zlodějících bez kapitálu, kteří dnes volají po pomoci státu - je revolucionizace, která zúčtovala se starým tradicionalismem ještě v plném proudu. Je to stejná proměna, která rozbila staré formy toho systému prodeje, s nímž má moderní domácí práce příbuzné rysy jen co do formy. Jak tato revolucionizace probíhá a co znamená, to může být, i když se jedná o věci známé, znázorněno zase jen na zvláštním případě.

Z hlediska našeho dnešního vidění byl život nákupčích, alespoň v některých odvětvích kontinentálního textilního průmyslu,⁴⁹ až do poloviny minulého století dost pohodlný. Jeho průběh si můžeme představit asi takto: Rolníci přicházeli se svými utkanými látkami často vyrobenými (v případě lněných látek) převážně nebo zcela ze surovin, jež sami vyprodukovali - do města, kde bydleli nákupčí, a ti jim po pečlivé, často úřední zkoušce kvality za ně zaplatili obvyklou cenu. Zákazníky nákupčích byli pro odbyt na větší vzdálenosti překupníci, kteří rovněž přijížděli a nakupovali ze skladu, i když většinou ještě ne podle vzorků, nýbrž podle běžných kvalit, nebo si dlouho dopředu objednávali, načež se pak eventuelně objednávalo u rolníků. K objíždění zákazníků docházelo, pokud vůbec, tak zřídka, nanejvýš v dlouhých periodách, jinak dostačovala korespondence a zvolna se rozšiřující zasilání vzorků. Malý rozsah úředních hodin, asi 5-6 denně, občas dokonce značně menší, byl v období kampaně, pokud k ní vůbec docházelo, větší - k tomu obstojný výdělek, postačující na slušný způsob života a v dobrých časech i na uložení menšího kapitálu, vcelku relativně velká vzájemná snášenlivost konkurentů a současně velká shoda v zásadách obchodování, hojné každodenní návštěvy, „besedy“, kromě toho ještě příležitostné podvečerní posezení při skleničce, při kávě, a vůbec pohodlné životní tempo.

Pokud pohlédneme na čistě kupecko-obchodní charakter podnikatelů, stejně jako když přihlížíme k faktu nepostradatelného vstupu kapitálů, které jsou s obratem investovány v obchodě, a rovněž pokud jde o objektivní stránku ekonomického postupu či o způsob vedení účetnictví, tak se v každém ohledu jednalo o „kapitalistickou“ *formu* organizace. Avšak bylo to „tradiční“ hospodářství, hledíme-li na *ducha*, který naplňoval podnikatele, který ovládal provoz obchodu a - lze přímo říci - tvořil základ „étosu“ podnikatelských kruhů: tradiční postoj k životu, tradiční výše zisku, tradiční míra práce, tradiční způsob obchodování a vztahy k dělníkům a v podstatě i vztahy k tradičnímu okruhu zákazníků, ke způsobu jejich získávání a k odbytu.

Najednou se nějak toto pohodlí náhle přerušilo, a to často bez toho, aby přitom nastala nějaká zásadní změna formy organizace například přechod k uzavřenému podniku, ke strojovému tkalcovskému stavu atp. Co se stalo, bylo zpočátku pouze to, že se nějaký mladý muž z jedné ze zúčastněných rodin nákupčích odstěhoval z města na venkov, pro svou potřebu si starostlivě vybral tkalce, značně zvýšil jejich závislost a kontrolu, převychoval je z rolníků na dělníky, na druhé straně však zcela do svých rukou převzal obchod s drobným

⁴⁸ Viz k tomu dobrou disertaci J. Maliniaka, Zürich 1913.

⁴⁹ Tento obraz je „ideálnětypický“, zkomponovaný z poměrů v rozličných jednotlivých odvětvích na rozličných místech; z hlediska ilustrativního cíle, kterému slouží, je ovšem lhostejné, že tento proces se ani v jediném případě, který máme na mysli, neodehrál vcelku tak, jak ho zde popisujeme.

zbožím, pokud možno i přímý přístup k posledním odběratelům, osobně získával zákazníky, pravidelně je každoročně navštěvoval, především však dovedl přizpůsobit kvalitu výrobků výlučně potřebám a přáním zákazníků, aby je doslova „hltali“, a zároveň začal uplatňovat zásadu: „nízká cena, velký obrát“, Potom se začalo opakovat to, co je vždy a všude následkem takového procesu „racionalizace“: Koho to nevyneslo, ten padl. Idyla skončila, jen co započal zuřivý konkurenční boj, získávaly se značné majetky, které se už neukládaly na úrok, ale stále se investovaly do obchodu, starý, pohodlný a blahobytný postoj k životu ustoupil tvrdé věcnosti u těch, kteří se tohoto procesu zúčastňovali a které to vynášelo, neboť nespotožbovali, ale chtěli mít *zisk*, i u těch, kteří zůstali u onoho starého způsobu, a proto se *museli* omezovat.⁵⁰ A - o to se tu jedná především - v takovýchto případech to *nebyl* v první řadě příliv nových *peněz*, jenž tuto změnu vyvolal - celý revoluční proces byl v některých případech, které znám, uveden do chodu jen několika tisíci kapitálu vypůjčenými od příbuzných -, nýbrž nový *duch*, „duch moderního kapitalismu“, který vstoupil do hry. Otázka po hybných silách expanze moderního kapitalismu není tedy v první řadě otázkou původu peněžních zásob zhodnocovaných kapitalistickým způsobem, ale především otázkou vývoje kapitalistického ducha. Kde ožívá a kde se mohl projevit, *vytváří* si sám peněžní zásoby jako prostředky svého působení, nikoli však naopak.⁵¹ Jenomže jeho nástup nebyval obvykle pokojný. Záplava nedůvěry, podle okolností i nenávisti, především morálního rozhořčení se zpravidla prvnímu novátorovi stavěla na odpor, často - jak je mi známo z vícero případů - se začaly vytvářet úplně legendy o temných stínech v jeho dřívějším životě. Pro nikoho dostatečně nezaujatého není obtížné postřehnout, že právě takového podnikatele „nového stylu“ mohl před ztrátou střízlivého sebeovládání a před morálním a ekonomickým ztroskotáním ochránit pouze neobyčejně pevný charakter, že kromě jasného pohledu a ráznosti mu nepostradatelnou důvěru zákazníků i dělníků získávaly právě určité a velmi výrazné „etické“ kvality a dodávaly mu dostatečnou pružnost pro překonání nesčetných překážek. Avšak právě tyto překážky mu všude umožňovaly mnohem intenzivnější pracovní výkon, jaký se nyní vyžaduje od podnikatele a jaký není slučitelný s pohodlným užíváním života - tedy právě etické kvality specificky jiného *druhu*, než byly etické kvality adekvátní tradicionalismu minulosti.

A stejně to zpravidla nebyli krkolomně odvážní bezskrupulózní spekulanti, ekonomicky dobrodružné povahy, které najdeme ve všech epochách hospodářských dějin, nebo prostě „velcí finančníci“, kteří způsobili tento navenek krajně nenápadný, ale pro zavedení ekonomického života na půdě tohoto nového ducha přece jen rozhodující obrát, nýbrž v tvrdé škole života vyrostlí, odvážní a zároveň uvážliví, především ale střízlivě a neustále výrazně a úplně věci oddaní mužové s přísně měšťanskými názory a „zásadami“.

Budeme tíhnout k tomu domnívat se, že tyto *osobní* morální kvality nemají o sobě nicspolečného s nějakými etickými maximami nebo dokonce s náboženskými myšlenkami, že je v tomto směru něco bytostně negativního: že schopnost *vymanit se* z tradice, tedy nejspíše liberální „osvícenství“ je odpovídající základnou tohoto obchodnického způsobu života. A skutečně, dnes tomu tak obecně také je. Nejenom zpravidla chybí vztah životního způsobu k náboženským východiskům, ale i tam, kde takovýto vztah existuje, mívá, alespoň v Německu, negativní charakter. „Kapitalistickým duchem“ naplněné povahy *dnes* obvykle bývají ne-li přímo církvi nepřátelské, tak alespoň indiferentní. Myšlenka zbožné nudy v ráji je pro jejich čínorodou povahu málo lákavá, náboženství se jim jeví jako prostředek odvádějící lidi od práce na půdě tohoto světa. Kdyby se jich člověk zeptal na „smysl“ jejich neúnavného shonu, který se nikdy netěší z majetku už získaného a který se právě proto při čistě vezdejší orientaci života musí jevit tak nesmyslný, asi by odpověděli, pokud by vůbec nějakou odpověď dát

⁵⁰ Proto není náhodou, že např. právě toto první období počínajícího racionalismu, období prvních vzmachů německého průmyslu, jde ruku v ruce s celkovým úpadkem stylu předmětů každodenní spotřeby.

⁵¹ Tím však nechceme označit pohyb vzácných kovů za ekonomicky lhostejný.

dovedli, že je to „starost o děti a vnuky“, avšak častěji, protože tento motiv pro ně není specifický, neboť stejně působil také u lidí „tradicionalistických“, by asi vcelku jednoduše a správněji prohlásili, že se jim obchod se svou ustavičnou prací stal „pro život nepostradatelným“. To je vsutku jediná přiléhavá motivace, která současně, z hlediska osobního štěstí, vyjadřuje tolik *iracionality* tohoto životního způsobu, v němž člověk existuje pro svůj obchod, a nikoli naopak. Samozřejmě přitom hrají roli pocity moci a uznání, jež jsou garantovány už pouhým faktem vlastnictví: Kde se jednou fantazie celého národa orientuje na čistě kvantitativní veličiny, jako je tomu ve Spojených státech amerických, tam tato romantika čísel působí na „básníky“ mezi obchodníky neodolatelným kouzlem. Avšak vcelku jinak je tomu v případě vůdčích a zejména ne trvale úspěšných podnikatelů, jež je z toho možné vyjmout. A nakonec veplutí do přístavu fideikomisního majetku a úřednické šlechty se syny, jejichž chování na universitě a v důstojnickém sboru je pokusem zapomenout svůj vlastní původ, jak to bylo obvyklé v životním běhu německých kapitalistických zbohatlických rodin, představuje produkt epigonské dekadence. „Ideální typ“ kapitalistického podnikatele,⁵² zastoupený i u nás ve vynikajících jednotlivých případech, nemá nic společného s tímto hrubším nebo i jemnějším povýšenectvím. Straní se ostentativnosti i nepotřebného plýtvání stejně jako vědomého využívání své moci a vstřícnosti k vnějším znakům společenské úcty, již požívá, ale které jsou mu spíše nepřijemné. Jeho způsob života má jinými slovy často určitý asketický rys, jasně vystupující do popředí ve Franklinově výše citovaném „kázání“. Není totiž nikterak řídkým případem, ale je naopak časté, že se u tohoto typu podnikatele setkáváme s určitou mírou chladné skromnosti, která je v podstatě upřímnější než ona rezervovanost, již tak rozumně doporučuje Benjamin Franklin. Ze svého bohatství „nemá nic“ pro svou vlastní osobu - s výjimkou jediného: iracionálního pocitu dobře „naplněného povolání“.

Ale právě *to* připadá předkapitalistickému člověku tak nepochopitelné a záhadné, špinavé a opovrženímhodné. Že někdo může učinit cílem své celoživotní práce výlučně myšlenku, že jednou do hrobu klesne obtížen materiální vahou peněz a majetku, se mu zdá vysvětlitelné jen jako produkt perverzních pudů: „auri sacra fames“.

V současnosti, v našich institucích politických, soukromoprávních a také v našich institucích dopravního práva, ve formách podnikání a ve struktuře, která je vlastní našemu hospodaření, je nyní možné, jak už řečeno, chápat tohoto „ducha“ kapitalismu jako čistý produkt přizpůsobování. Kapitalistický hospodářský řád potřebuje toto „povolání“, v němž se člověk odevzdá vydělávání peněz: je to určitý způsob chování k vnějším statkům, který je oné struktuře natolik adekvátní a natolik spojen s podmínkami, jež vedou k vítězství v ekonomickém existenčním boji, že *dnes* už vůbec nemůže být ani řeči o nevyhnutelné souvislosti onoho „chrematistického“ životního způsobu s nějakým jednotným „světonázorem“. Tento řád už totiž nevyžaduje schvalování od nějakých náboženských mocností a ovlivňování hospodářského života církevními normami, pokud je ještě vůbec citelné, pociťuje jako překážku právě tak, jako jeho státní reglementaci. Situace obchodněpolitických a sociálněpolitických zájmů obvykle určuje „světonázor“. Kdo se svým životním způsobem nepřizpůsobí podmínkám kapitalistického úspěchu, ten zanikne nebo nevyunikne. Jenže to jsou projevy doby, v níž se moderní kapitalismus emancipoval od svých dřívějších opor poté, co zvítězil. Tak jako kdysi rozbil staré formy středověkého řízení ekonomiky jen ve svazku se vznikajícím násilím státu, tak - můžeme předběžně říci - se také stalo v případě jeho vztahů k mocnostem náboženským. Zda a v jakém smyslu tomu tak *bylo*, právě to bychom zde měli prozkoumat. Že se peněžní zisk pojatý jako sebeúčel, jenž je povinností člověka, tedy peněžní zisk jako „povolání“, přičil mravnímu cítění celých epoch,

⁵² To znamená takový typ podnikatele, z něhož si tu činíme předmět našeho zkoumání, nikoli nějaký empirický průměr (o pojmu „ideální typ“ viz můj výklad v *Archiv*, XIX, sešit I).

to je zde sotva třeba dokazovat. Ve větě: „Deo placere vix potest,“ která přešla do kanonického práva (stejně jako ono místo z evangelia o úroku)⁵³ a která se vztahovala na

⁵³ Zde je asi vhodné místo, abychom se stručně zabývali poznámkami v citovaném dopisu F. Kellera (ze 12. Sešitu *Schriften der Görres-Gesellschaft*) a s na ně navazujícími poznámkami Sombartovými (v *Bourgeois*), pokud sem patří. Že nějaký autor kritizuje práci, v níž se kanonický zákaz úroků (s výjimkou *jediné* zběžné poznámky, a to bez *jakéhokoli* vztahu k celkové argumentaci) *vůbec nezmiňuje*, vycházejí z předpokladu, že se tu přihlíželo právě k tomuto zákazu úroků - který se přece nachází paralelně ve všech náboženských etikách na světě - jako rozlišujícím znakem katolické a reformační etiky, to je tedy opravdu příliš silně: je přece možné kritizovat jen práce, které člověk skutečně přečetl, nebo jejichž výklady, pokud je četl, alespoň nezapomněl. Boj proti usuraria pravitas se táhne hugenotskými i nizozemskými církevními dějinami 16. století. Lombardy, čili bankéře jako takové obvykle vylučovali (viz pozn. 14) z přijímání. Svobodnější Kalvinova koncepce (která ostatně nezabránila, aby se v prvním náčrtu ordonancí ještě přihlíželo k vymezením lichvy) ke svému vítězství dospěla teprve až pomocí Salmasia. *Zde* tedy nebyl protiklad: naopak. Avšak vlastně ještě horší jsou autorovy argumenty týkající se této problematiky, které v porovnání s Funckovým spisem (ostatně podle mého názoru nikterak po zásluze citovaným), jakož i se spisy jiných katolických učenců, a v porovnání s dnes už v jednotlivostech zastaralými, ale jinak stále ještě zásadními výzkumy Endemannovými, případnou trapně svou povrchností. I když se Keller vyvaroval takových excesů, jako jsou Sombartovy poznámky (cit. d., str. 321): že na „zbožných mužích“ (v podstatě má na mysli Bernardina ze Sieny a Antonína z Florencie) lze údajně jasně pozorovat, „jakoby všemožně chtěli podněcovat podnikatelského ducha“ - totiž tím, že podobně, jako tomu bylo všude, kde platil zákaz úroků - interpretovali zákaz lichvy tak, aby (v naší terminologii) „produktivní“ vklad kapitálu zůstal nedotčen. (Fakt, že u Sombarta Římané na jedné straně patří k „hrdinným národům“, na druhé straně - což je u něho jinak nesmiřitelným protikladem - že ekonomický racionalismus byl údajně „do nejkrajnějších důsledků“ rozvinutý už u Catona - str. 267 - je třeba mimochodem zaznamenat jen jako symptom toho, že se jedná o „tezovitou knihu“ ve špatném smyslu.) Avšak Keller úplně dezinterpretuje i význam zákazu úroků, který zde nebudeme rozebírat do podrobností. Ten byl zpočátku v minulosti často přeceňovaný, pak velmi podceňovaný, a nyní, kdy nastala éra také katolických multimilionářů, je - z apologetických důvodů - stavěn přímo na hlavu. Jak známo, byl tento zákaz zrušen až v posledním století instrukcí Kongregace Svatého officia, a to vzdor biblické fundamentaci, a jen způsobem temporum ratione habita a *nepřímo*, totiž prostřednictvím zákazu znepokojování věřících při zpovědi pátráním po usuraria pravitas. To mělo umožnit zabezpečení poslušnosti *i pro případ* jeho restaurace.) Neboť ten, kdo se aspoň trochu věnoval studiu nanejvýš zamotaných dějin církevní nauky o úrocích, by neměl tvrdit (str. 24), a to se zřetelem na nekonečné kontroverze například kolem přípustnosti skupovat dluhopisy, diskontované směnky a nejrozličnější jiné smlouvy (ale především už proto, že výše zmíněná dispozice Kongregace Svatého officia byla vydána s ohledem na *městské* půjčky), že se zákaz úroků z půjčených peněz týkal jen nouzových kreditů a že jeho účelem bylo „zachování kapitálu“ a že dokonce „podporoval kapitalistické podnikání“ (str. 25). Pravdou je, že církve si až dost pozdě znovu vzpomněla na zákaz úroků, a když už se to stalo, čistě obchodní formy kapitálových vkladů *nebyly* obvykle půjčkami s pevnou úrokovou sazbou, nýbrž foenusnautikum, comenda, societas maris a dare ad proficuum de mari (tedy půjčky tarifované podle příslušné třídy rizika ve výši podílů na zisku a ztrátě). A při charakteru úroku z půjčky na podnikání takovými také *museli* být a na ně se tedy zákaz úroku nevztahoval (nebo se vztahoval jen podle některých rigorózních kanonistů), ale potom, co se kapitálové vklady s pevnou úrokovou mírou staly možnými i jako diskontace, vyvstaly jim (i později) v souvislosti se zákazem úroků opravdu citelné potíže; ty vedly k různým přísným opatřením obchodních gild (černé listiny!). Přitom za normálních okolností byly práce kanonistů o zákazu úroků právně *čistě* formální, rozhodně neobsahovaly tendenci „chránit kapitál“, kterou jim připisuje Keller, a kromě toho, *pokud* lze vůbec zjistit postoje ke kapitalismu jako takovému, na jedné straně tu určujícím způsobem působil tradiční odpor k rozšiřující se *neosobní* a proto také etizaci obtížně přístupné moci kapitálu (což se odráží také v Lutherových výrocích o Fuggerovi a peněžním obchodě), na druhé straně ale i nevyhnutelnost přizpůsobit se. Pravda, to už sem nepatří, ale jak jsme už říkali: zákaz úroků a jeho osud mají pro nás nanejvýš symptomatický význam, a také ten jen omezeně.

Hospodářská etika scotistických a zejména určitých medikantských theologů quattrocenta, především Bernardina ze Sieny a Antonína z Florencie, tedy specificky racionálně *asketicky* zaměřených mnišských spisovatelů nepochybně zasluhuje zvláštní pozornost a v naší souvislosti není možné ji jenom tak mimochodem odbýt. Jinak bych musel už v této antikritice předestlat to, co budu pojednávat teprve až při výkladu katolické hospodářské etiky v jejím *pozitivním* vztahu ke kapitalismu. Tito autoři se snaží jako eticky *přípustný* - a v tom jsou předchůdci mnohých jesuitů - ospravedlnovat podnikatelský zisk *obchodníka* jako odměnu za jeho „industria“ (a více samozřejmě nemůže tvrdit ani Keller).

Pojem a hodnocení „industria“ *koneckonců* pochází z mnišské askeze, podobně jako i pojem „masseria“, podle vlastních slov Albertiho, který ho vložil do úst Gianozzovi, je převzatý z kněžského jazyka. O mnišské etice jako předchůdkyniездеjších asketických denominací protestantismu budeme podrobněji hovořit až později (v antice u kyniků, na pozdně hellénských náhrobních nápisech a - i když ve zcela jiných podmínkách -

činnost obchodníka, jakož i v Tomášově označování snahy o zisk jako turpitude (což se týkalo i zisku nevyhnutelného a proto i eticky přípustného), spočíval oproti radikálně antichrematistickým názorům poměrně širokých vrstev už vysoký stupeň *vsřičnosti* katolické doktríny vůči zájmům finančních sil italských měst,⁵⁴ politicky tak úzce spjatých s církví. A také tam, kde se doktrína ještě většinou přizpůsobovala, jako například u Antonína z Florencie, přece jen nezmizel nikdy úplně pocit, že se u činnosti zaměřené na zisk jako sebeúčel v zásadě jednalo o pudendum, které nutily tolerovat již jednou existující životní pořádky. Jednotliví etikové té doby, především z nominalistické školy, přijímali tehdy se rozvíjející počátky kapitalistických obchodních forem jako dané a pokoušeli se je prokázat jako přípustné, především obchod přijímali - nikoli bezrozporně - jako nutný, a v něm se rozvíjející „industria“ jako legitimní a eticky nepohoršující zdroj zisku: avšak „ducha“ kapitalistického zisku odmítalo vládnoucí učení jako turpitude, nebo ho aspoň eticky nehodnotilo pozitivně. Takový „mravní“ názor, jako třeba názor Benjamina Franklina, by byl jednoduše nemyslitelný. Především takto to chápaly zúčastněné kapitalistické kruhy. Pokud stály na půdě církevní tradice, jejich celoživotní práce byla v nejlepším případě něčím mravně indiferentním, tolerovaným, ale pro spásu - už pro ustavičné nebezpečí kolize s církevním zákazem lichvy - něčím povážlivým. Jak ukazují prameny, při smrti bohatých lidí plynuly do církevních institucí dost značné sumy jako „vykupování svědomí“, podle okolností i zpět k bývalým dlužníkům jako jim neprávem odebraná „usura“. Jinak tomu bylo - s výjimkou heretických směrů, nebo směrů, které byly pokládány za povážlivé jen v případě patricijských kruhů, které se vnitřně odpoutaly od tradice. Ale i skeptické a necírkevní povahy usilovaly pro každý případ vyrovnat se s církví paušálními sumami, neboť pro zabezpečení proti nejistotám posmrtného stavu to tak bylo přece jen lepší, a také proto, že (alespoň podle velmi rozšířeného laxnějšího chápání) vnější podřízení církevním příkázáním stačilo ke spáse.⁵⁵

také v Egyptě najdeme počátky podobných koncepcí). Ale právě to, co (tak jako u Albertiho) *chybí naprosto*, je právě pro nás rozhodující: totiž, jak později uvidíme, pro asketický protestantismus charakteristická koncepce *potvrzení* vlastní osobní spásy v povolání, certitudo salutis: tedy psychické prémie, jež tato religiozita kladla do souvislosti s „industrií“ a které musely katolicismu nevyhnutelně chybět, protože jeho prostředky spásy jsou úplně jiné. Co do výsledného efektu se u těchto spisovatelů jedná o etické *učení*, nikoli o praktické individuální podněty podmiňované zájmem o spásu, a kromě toho (jak lze snadno vidět), o *přizpůsobování* a tedy také ne - jako v případě nitrosvětské askeze - o argumentaci, která by vycházela z centrálních náboženských pozic. (Kromě toho: Antonín a Bernardin byli přece už dříve lépe zpracováni, než jak je tomu u F. Kellera.) A také toto přizpůsobování zůstalo až dodnes sporné. Přesto není možné považovat význam těchto mnišských etických koncepcí *symptomatically* za nulový. Avšak skutečné počátky náboženské etiky, které vyústily do *moderního* pojmu *povolání*, spočívaly v sektách a v heterodoxii především u Viklefa, i když například Brodnitz (*Englische Wirtschaftsgeschichte*) jeho význam velmi přeceňuje, jestliže se domnívá, že jeho vliv byl tak silný, že už ani puritanismus nemohl vytvořit nic jiného. Tomu všemu se tu nemůžeme (a ani nechceme) věnovat. Neboť není možné jen tak mimochodem polemizovat, zda a nakolik křesťanská etika středověku už *skutečně* spolupůsobila při utváření předpokladů kapitalistického ducha.

⁵⁴ Slova „*meden apelpidzontes*“ (Lk 6,35) a překlad Vulgáty „*nihil inde sperantes*“ jsou pravděpodobně (podle A. Merxe) zkomoleninou z „*medena apelpidzontes*“ (tj. *neminem desperantes*), příkazují poskytnout půjčku *každému*, i chudému bratrovi bez toho, aby se vůbec hovořilo o úroku. Věť „*Deo placere vix potest*“ se dnes připisuje ariánský původ (což je ale pro nás z věcného hlediska lhostejné).

⁵⁵ Jak se přitom lidé vyrovnávali se zákazem lichvy, to např. dosvědčuje Kniha I, kap. 65 statutu *Arte di Calimala* (momentálně mám po ruce jen italskou redakci Emiliani-Giudicchio, Stor. dei Com. Ital, III, str. 246): *Procurino i consoli con quelli frati che parraloro, che perdono si faccia e come fare si posa il meglio per l'amore di ciascuno, del dono, merito o guiderdono, ovvero interesse per l'anno presente e secondo che altra volta fatto fue*. Tedy jistý způsob získávání odpustků pro členy cechu z moci úřední a submisí. Pro mimomravní charakter získávání kapitálu jsou i následující pokyny, stejně jako např. bezprostředně předcházející příkaz (v kap. 63) zaknihovávat všechny úroky a zisky jako „dar“. Dnešním černým listinám na burze proti těm, kteří vystavovali spornou námitku, často odpovídala diskreditace těch, kteří předstupovali před kněžský soud s *exceptio usurariae pravitatis*.

Právě zde vystupuje zřetelně najevo to, čeho povaha je buď mimomravní, nebo přímo *protimravní*, a co podle *vlastního* pojetí zúčastněných ulpívá na jejich jednání. Jak se tedy z tohoto jednání, mravně v nejlepším případě jen tolerovaného, stalo „povolání“ ve smyslu Benjamina Franklina? Jak se dá historicky objasnit, že v centru kapitalistického vývoje tehdejšího světa, ve Florencii ve 14. a 15. století platil peněžní a kapitálový trh všech politických velmocí za mravně povážlivý nebo nanejvýš za tolerovatelný, zatímco v zálesácko-měšťanských poměrech Pensylvánie v 18. století, kde z pouhého nedostatku peněz ustavičně hrozilo, že se hospodářství zhroutí do naturální směny, kde nebylo ani stopy po větších živnostenských podnicích, kde se daly zaznamenat jen první počátky bank, to mohlo platit jako obsah mravně chvályhodného, dokonce přikázaného způsobu života? Hovořit tu o nějakém „odrazu“ „materiálních“ poměrů v „ideální nadstavbě“ by bylo naprostým nesmyslem. Z jakého myšlenkového okruhu tedy pocházelo začlenění činnosti navenek zaměřené čistě na zisk do kategorie „povolání“, které jednotlivec pociťoval jako *povinnost*? Neboť právě tato myšlenka poskytovala etický základ a oporu pro způsob života podnikatele „nového stylu“.

Obvykle - a zcela konkrétně u Sombarta, v jeho často šťastných a vydařených výkladech - se za základní motiv moderního hospodářství vůbec označoval „ekonomický racionalismus“. To je bezpochyby správné, pokud se tím rozumí ono rozšíření produktivity práce, které odstranilo vázanost výrobního procesu na přirozeně dané „organické“ hranice lidské osoby tím, že jej rozčlenilo na základě *vědeckých* hledisek. Tento proces racionalizace na půdě techniky a ekonomiky nepochybně podmiňuje také důležitou část „životních ideálů“ moderní buržoazní společnosti: práce ve službě racionálního zaopatřování lidstva materiálními statky se stoupcům „kapitalistického ducha“ jevila vždy jako jeden z určujících cílů jejich celoživotní práce. Je třeba si přečíst např. Franklinovo líčení jeho vlastních snah ve službě komunálních improvements ve Filadelfii, aby nás tato samozřejmá pravda udeřila do očí. A radost a pýcha, že „dávají práci“ mnoha lidem, že se spoluúčastní ekonomického „rozkvětu“ rodného města, a to v onom na počet obyvatelstva a obchodů orientovaném smyslu slova, jež s ním kapitalismus spojuje, to vše pro moderní podnikatele patří samozřejmě ke specifické a nepochybně „idealisticky“ míněné radosti ze života. A právě tak přirozeně je jednou ze základních vlastností kapitalistického soukromého hospodářství, že je racionalizované na základě přísného *počítářského* kalkulu, že se plánovitě a střízlivě zaměřuje na hospodářský úspěch, o který usiluje, na rozdíl od rolnického způsobu života z ruky do úst, na rozdíl od privilegovaného šlendriánu starého cechovního řemeslníka, i na rozdíl od „kapitalismu dobrodruhů“, který se orientoval podle politických šancí a iracionální spekulace.

Zdálo by se tedy, že vývoj „kapitalistického ducha“ se dá nejjednodušeji pochopit jako částečný jev v celkovém rozvoji racionalismu, který se musí dát odvodit ze zásadního postoje racionalismu k posledním životním problémům. Protestantismus by pak z historického hlediska přicházel v úvahu jen potud, pokud by plnil úlohu „nedozrálého plodu“ čistě racionalistických názorů na život. Avšak jakmile podnikneme seriózní pokus tímto směrem, ukáže se, že není možné nastolovat problémy takto jednoduše, a to už jen proto, že dějiny racionalismu *vůbec* nemají charakter *paralelního* vývoje ve všech oblastech života. Například racionalizace soukromého práva, pokud ji chápeme jako pojmové zjednodušení a rozčlenění právního materiálu, byla ve své dosud nejvyšší formě dosažena v římském právu pozdního starověku, nejzaostalejší však zůstala v některých zemích ekonomicky nejvíce racionalizovaných, zvláště v Anglii, kde renesance římského práva ztroskotala svého času na moci velkých právnických cechů, zatímco jeho panství v katolických oblastech jižní Evropy trvalo neustále. Čistě pozemská racionalistická filosofie si v 18. století nenašla svoje místo jen nebo převážně jen v kapitalisticky nejrozvinutějších zemích. Voltairianismus je dodnes společným majetkem širokých horních i - což je prakticky důležitější - středních vrstev právě v římskokatolických zemích. Rozumíme-li „praktickým racionalismem“ onen způsob života

vůbec, který dává svět vědomě do vztahu s pozemskými zájmy *jednotlivého Já*, a který z tohoto hlediska i hodnotí, tak tento životní způsob byl a dodnes je opravdu typickou zvláštností národu „*liberum arbitrium*“, jak se s ní setkáváme v těle a krvi Italů a Francouzů. A už jsme se přesvědčili, že toto vůbec není půda, na níž by se dal pochopit vztah člověka ke svému „povolání“, jako by šlo o úlohu, jak to kapitalismus potřebuje. Neboť život je možné „racionalizovat“ podle nanejvýš rozdílných základních hledisek a nanejvýš rozdílným směrem - tato jednoduchá věta, na níž se ale často zapomíná, by měla stát v záhlaví každé studie zabývající se „racionalismem“. „Racionalismus“ je historický pojem, který zahrnuje svět protikladů, a naším úkolem bude právě prozkoumat, plodem kterého ducha byla ona konkrétní forma „racionálního“ myšlení a života, z níž vyrostla myšlenka „povolání“ a ona - jak jsme viděli, z hlediska čistě eudaimonistických vlastních zájmů tak iracionální - odevzdanost *práci* v povolání, která byla a ještě stále je jednou z nejcharakterističtějších součástí naší kapitalistické kultury. *Nás* tu zajímá právě původ onoho *iracionálního* prvku, který leží v základech tohoto, jakož i každého jiného pojmu „povolání“.

Rušení cechů ve Francii, 1776

Edikt z roku 1776. Otištěno v: Robert Jacques Turgot, *Oeuvres ... avec les notes de Dupont de Nemours* (2. vyd., 2 sv., Paříž, 1844), II, s. 302-307.

Převzato z: POLLARD S., HOLMES C., *The Process of Industrialization 1750-1870. Documents of European Economic History vol. I.*, London 1968, s. 53-55.

Téměř ve všech městech našeho království je provozování různých řemesel a umění soustředěno v rukou malé skupiny mistrů, sdružených ve spolcích, které mají výhradní právo vyrábět a prodávat jednotlivé zboží, tudíž ti, kteří se chtějí nebo musí také vyrábět a prodávat, musí získat titul mistra, kterého lze dosáhnout pouze po mnoha zdlouhavých zkouškách, jež jsou zbytečně složité, a to po úspěšném zvládnutí pravidel a placení všelijakých poplatků, které odčerpají část peněz jinak potřebných k založení vlastního živobytí, a dokonce ke své existenci.

Ti, kterým okolnosti neumožňují vydávat takovéto výlohy, jsou odsouzeni pouze k nejistému živobytí, pod „nadvládou“ mistrů, k trápení se v chudobě nebo odstěhování se ze země, což bývalo kdysi výhodné leda pro stát.

Občané všech tříd jsou omezováni ve svém právu zaměstnávat pracovníky, které by rádi zaměstnali, a v čerpání výhod které poskytuje konkurence v ceně a kvalitě hotového zboží. Člověk nemůže vykonávat nejjednodušší práci, aniž by zaměstnával několik pracovníků z různých spolků, a to bez snášení jejich pomalosti, jejich nečestnosti a vydírání, jež nevyhnutelně podporují požadavky těchto různých spolků a vrtochy jejich svévolných a egocentrických pravidel.

Co se týče státu, tyto orgány zajišťují obrovské omezení obchodní a průmyslové činnosti, velká část našich poddaných trpí ztrátami na mzdě a žijí na hranici přežití, obyvatelé měst jsou všeobecně ovlivněni výhradními právy, ve svých dopadech podobnými opravdovým monopolům, tato privilegia se obracejí proti těm, kteří je sami uplatňují v případě, že jsou oni těmi, kdo potřebují zboží nebo služby jiného spolku.

Základem těchto nařízení je v první řadě zákonem vyloučit z provozování obchodu kohokoli, kdo není členem spolku. Jejich smyslem je omezit, jak jen je to možné, počet mistrů a co nejvíce ztížit získání mistrovství pro kohokoli mimo děti současných mistrů. To nakonec vede k rozmanitým výdajům a formalitám nutným pro vstup do spolku, to samé se týká i potíží okolo mistrovského titulu, které jsou vždycky svévolně posuzovány, především jde o nákladnost a délku učení a prodlužování tovaryšské nucené práce...

Mezi mnoha neopodstatněnými předpisy, které jsou pokaždé nařízeny podle zájmů mistrů ve spolku, je i to, které vylučuje všechny ostatní, jež nejsou syny mistrů nebo ty, kteří se ožení se vdovou po mistrovi.

Ostatní odmítají všechny tzv. cizince, tj. ti, kteří se narodili v jiném městě.

V mnoha spolcích je manželství dostatečným důvodem pro vyloučení z učení nebo následně z mistrovství.

Monopolní charakter, jenž převážil při sepisování stanov těchto spolků, se projevil až ve vyloučení žen z činností, pro kterou se nejvíce hodí, jako například vyšívání, které nemohou provozovat samy na své jméno.

Nakonec, tento zvyk klást překážky zaměstnanosti převážil natolik, že se stal záležitostí zvykového práva. Vláda postupně začala mít prospěch z daní uvalených na spolky a na jejich nesčetná privilegia.

Nepochybně skutečnost, že je to finančně zajímavé, stojí za tím, že se předstírá, že ohromné škody, které existence spolků přináší zejména v průmyslu, neexistují, stejně jako i míra, se kterou se omezuje přirozené právo.

Jistí lidé posunuli tuto iluzi ještě dál, a to tvrzením, že právo pracovat je královským právem a že princ je může prodávat a jeho poddaní musí kupovat. Rychle dodáváme, že je to třeba rozhodně odmítnout.

Bůh, dávající člověku potřeby, tím, že je nutí pracovat, vytvořil právo pracovat jako všeobecné privilegium, a toto je v první řadě, nejsvatější a nezadatelné právo ze všech.

Považujeme toto za jednu z prvních povinností našeho práva a jednoho z nejvýznamnějších zákonů naší vůle, osvobodit naše poddané od všech útoků na nezcizitelné právo lidstva. V návaznosti na to si přejeme zrušit tyto svévolné instituce, které neumožňují chudým lidem vydělat si na život; které odmítají pohlaví těm, jimž slabost přinesla více potřeb a méně zdrojů a jež, zdá se, odsuzují k nevyhnutelné bídě a podporují svody a smilstvo; které ničí soutěživost a pracovitost a potlačují talent těch, kterým okolnosti zamezily být členy těchto spolků; které připravily stát a umění o znalosti přinášené cizinci; které zpomalují pokrok těchto dovedností prostřednictvím vytváření nesčetných potíží vynálezčům, inovátorům, jimž různé spolky odpírají právo objevovat nové věci ... které vysokými výdaji, jež jsou řemeslníci povinováni vydávat, aby získali právo pracovat, vymáháním různých poplatků a častých pokut za údajné prohřešky, všemi druhy výdajů, zbytečnými a nekonečnými soudními spory, pramenícími z příslušných nároků všech těchto korporací v závislosti na jejich výhradních právech, zatěžují průmysl nesnesitelnou daní, jež těžce dopadá na národ a neposkytuje žádný prospěch státu; které nakonec, díky snadnosti, se níž poskytují členům spolků spojit se za účelem donutit nejchudší členy podrobit se zákonu bohatých, se stane nástrojem privilegovaných a posílí takový vývoj, jehož výsledkem bude zvýšení ceny zboží, jež je pro lidi nejdůležitější, nad přirozenou úroveň.

Patent Josefa II. o zrušení nevolnictví

Otištěno v: KALOUSEK, J., *Archiv český*, XXV. Praha 1910, s. 25-28

Převzato z: VESELÝ, Z., *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha, Victoria publishing 1994, s. 209-210

My Josef Druhý, z boží milosti volený Římský císař, po všechny časy rozmnožitel říše, král v Germanii, v Uhřích, v Čechách etc. etc., arcikníže Rakouské, kníže Burgundské a Lotarynské etc. etc.

Vzkazujeme společným našim věrno-nejposlušnějším stavům, vrchnostenským ouředníkům, rychtářům, konšelům a ostatním poddaným v Čechách, v Moravě a v Slezsku naši zemoknížecí milost, a dáváme vám tuto nejmilostivěji k vyrozumění:

Poněvadž jsme rozvážili, že vyhlazení a vyzdvižení tělesné poddanosti neb člověčenství a uvedení mírné, dle případu našich rakouských dědičných zemí spořádané poddanosti, k zvelebení vorby a společného polního hospodářství, jakož i taky k přičinlivému vyhledávání užitku velmi prospěšné jest, a že se taková proměna s zdravým rozumem, tak taky s láskou bližního srovnává: protož jsme pohnuti byli tělesnou poddaností nebo člověčenství hned od této chvíle zcela vyzdvihnouti¹, místo ní ale mírnou poddaností uvésti, a tudy gruntovním² vrchnostem a jejich ouředníkům jakož i poddaným následující pravidlo k nejbedlivějšímu zachování příkazně předeepsati:

1/ Má jeden každý poddaný právo, jedině na předběžné ohlášení a neodplatně³ k obdržení mající ceduli, v stav manželský vstoupiti. Jakož i taky

2/ jednomu každému poddanému na vůli se zanechává, že on s pozorováním toho, co naše nejvyšší ustanovení strany okršleckého verbování⁴ předpisuje, i také z panství se odstěhovati, a někde jinde v zemi se usaditi anebo službu hledati může; však ale mají oni poddaní, kteří se ze svých panství odebrali, a jinde buďto s nějakým hospodářstvím a domem zaopatřiti, anebo jenom jakožto podruzi se usaditi chtějí, rovně neodplatný list svého propuštění žádati, a tudy se vykázati povinni budou, že z předešlého vrchnostenského závazku propuštění jsou.

3/ Můžou se poddaní dle libosti řemeslům a uměním etc. etc. učiti, a bez vejhostných listů⁵, který beztoho již zcela přestávají, k svému vyživení potřebný vejdělek tu, kdeby ho najíti mohli, hledati.

4/ Nebudou poddaní povinni, budoucně nějaké dvorské služby víceji konati. Však ale

5/ budou oni poddaní, kteří od otce a matky osiřeli jsou, z té příčiny, že gruntovní vrchnost jejich vrchní poručenství neodplatně obstarává, povinni, sirotčí léta⁶ jenom v těch místech, kde v obyčeji jsou, na dvorské služby vynaložiti, které ale nikde dýle nežli tři léta trvati nemají. A poněvadž

6/ všechny ostatní roboty, naturální a peněžité daně, jenž z podacích gruntův k vykonání jsou a ku kterému poddaní i taky po vyzdvižené tělesné poddanosti zavázání zůstanou, v našich Českých zemích dle robotních patentův beztoho vyměřené a ustanovené jsou: tak i mimo nich nikde něco víceji poddaným uložiti nemůže, tím mírněji ale, poněvadž oni nyní za tělesný poddaný více uznání býti nemohou, bude se mocti jménem předešlé tělesné poddanosti něco jiného od nich žádati. Konečně vyzdvihnouti se samo od sebe, že poddaní svým gruntovním vrchnostem i taky po vyzdvižené tělesné poddanosti dle oných, v nápodobných případnostech beztoho pozůstávajících našich nejvyšších příkazův s poslušenstvím dáleji zavázání zůstanou. Podle čehož se tedy gruntovní vrchnosti a poddaní budoucně řídit, naši představení krajský a jiný ouřadové zemský ale v takových vyskytovati se mohoucích případnostech toto nařízení za nevyhnutelné pravidlo držeti, a na téhož vyplnění tu nejbedlivější pozornost vynaložiti povinni budou. Neb v tom pozůstává naše nejvyšší i přísná vůle a poručení.

¹ Zrušit

² Pozemkovým

³ Zdarma

⁴ Verbování v příslušných obvodech, okresech

⁵ List, kterým vrchnost propouštěla poddaného z poddanství

⁶ Služby sirotků ve vrchnostenských dvorech

Dáno v našem hlavním a sídelním městě Vídni 1. dne měsíce listopadu 1781, království našich římského osmnáctého a dědičných zemských prvního roku.

Josef (L.S.)

Henricus Comes á Blijmegen, Reg. Boh. Sup. & A. A. Pr. Cancellarius.

Jindřich hrabě z Auerspergku

Maria Josef hrabě z Auerspergku

Ad mandátum Sacrae Caes. Regiae

Majestatis proprius

Jan Václav z Margelíku

Zákon o zrušení poddanství

Otištěno v: KALOUSEK, J., *Archiv český, XXV*. Praha 1910, s. 715-719.

Převzato z: VESELÝ, Z., *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha, Victoria Publishing 1994, str. 231-232

My Ferdinand První, konstituční císař rakouský, král uherský a český toho jména Pátý, král lombardský a benátský, dalmatský, chorvatský, slavonský, haličský, lodomerský a ilyrský atd. jsme na návrh naší ministerské rady a v dohodě s ústavodárným říšským sněmem rozhodli a nařizujeme:

1) Poddanství a poměr vrchnostenské ochrany jsou se všemi zákony, upravujícími tyto poměry zrušeny.

2) Půda budiž zbavena břemen. Všechny rozdíly mezi dominikálními¹ a rustikálními² pozemky budou zrušeny.

3) Od nynějška se ruší všechna na poddanské půdě lpící břemena, služby a platy všeho druhu, jež vyplývaly z poddanského poměru, jakož i všechny naturální, pracovní či peněžité povinnosti pocházející z vrchního vlastnictví půdy, z práva pobírat desátek, z ochrany, fojtství³, z vinohradního práva a panství nad vesnicemi, doposud odváděné z gruntů nebo osobami, včetně poplatků placených při postupování držebnosti za života držitelova nebo po jeho smrti.

4) Za některá z těchto zrušených břemen má se poskytnout náhrada, za některá nikoli.

5) Za práva a příjmy, vyplývající z osobního poddanství, z poměru ochrany, z vrchnostenského práva jurisdikce (soudnictví) a z panství nad vesnicemi se nemůže žádat žádné odškodnění, přičemž břemena z toho vyplývající mají pominout.

6) Za takové práce a naturální i peněžité dávky, které byl povinen poskytovat pánovi statku, desátku nebo fojtství držitel půdy jako takový, nechť je co nejdříve vyměřena mírná náhrada.

¹ Panská půda.

² Poddanská půda.

³ Osobní poddanost fojtovi, úředníkovi feudální správy.

7) Právo brát dříví z lesů a pást dobytek, jakož i služebnosti⁴ mezi vrchnostmi a jejich dosavadními poddanými necht' jsou zrušeny za náhradu, právo vesnických vrchností k požínování i pletí⁵ a k pastvě, právě tak jako pasení na úhorech a strništích bez náhrady.

8) Komise, složená z poslanců všech zemí, vypracuje a předloží říšskému sněmu návrh zákona, který bude obsahovat ustanovení.

a) o výplatě vzájemných poplatků a povinností, vyplývajících z emfyteutických⁶ či jiných smluv o dělbě vlastnictví,

b) o zrušitelnosti těch břemen na pozemcích, která by snad nebyla uvedena v § 3,

c) o způsobu zrušení nebo úpravy práv uvedených v § 7,

d) o míře a výšce náhrady, která se má poskytnout, a o zřízení fondu z prostředků té které země, z něhož by se prostřednictvím státu splatila náhrada, vypočítaná pro každou zemi zvlášť,

e) o otázce, má-li se za dávky a povinnosti zrušené podle §§ 2, 3 a 8b, avšak neuvedené v §§ 5 a 6, dáti náhrada a v jaké výši.

9) Patrimoniální úřady mají prozatímně dále vést soudnictví a politickou správu na útraty státu až do zavedení zeměpanských úřadů.

10) Zásada náhrady za práce a naturální i peněžité dávky, vyslovená v 6. článku, nemá však vyloučit případné pozdější návrhy komise, zřízené podle článku 8., jimiž by se tato zásada mohla vysvětlit nebo omezit.

11) Bude též odstraněn nucený odběr piva a pálenky se závazky k němu přínaležejícími.

Provedením tohoto zákona jsou pověřeni naši ministři vnitra, spravedlnosti a financí.

Dáno v našem císařském hlavním a sídelním městě Vídni 7. září roku 1848, ve čtrnáctém roce našeho panování.

Ferdinand v.r.

Ruský hladomor z roku 1891

Sankt Petěrburgská zpráva o obchodě, námořní plavbě atd. z roku 1891. Konzulární hlášení (1892), Č. 1119, s. 3-4, 22-26.

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 50-56

Ukázalo se, že loňský rok 1891 byl z ekonomického hlediska nejkatastrofálnější od roku 1833. Neúroda v mnoha černozemních guberniích říše přivedla jejich obyvatelstvo do stavu hraničícího s hladomorem, a pouze díky účinným opatřením vlády a úsilí soukromých subjektů a organizací nedošlo v postižené populaci k vysoké úmrtnosti. Současně v důsledku velkého a dlouho trvajícího sucha, které převažovalo během léta a zničilo každou známku vegetace, dosáhly ztráty na dobytku všeho druhu v těchto guberniích velkých rozměrů.

⁴ Závazky

⁵ Sklizeň vzrostlého osení jako píse pro dobytek

⁶ Emfytueze byla zvláštní formou feudálního vlastnictví, která poddanému zajišťovala dědičný nájem půdy. Udělovaná ve středověku zejm. cizím kolonistům.

Netřeba říkat, že masové ztráty dobytka v zemědělské zemi, jako je Rusko, s sebou nutně nesou nejvážnější důsledky a otřásají blahobytem v samém jejím centru, prosperitě zemědělce, který nezbytně závisí na svém dobytku, bez něhož je vydán napospas.

Nejméně 17 nejúrodnějších gubernií Ruska postihla naprostá neúroda a pět podobných gubernií bylo postiženo částečně.

Rovněž z finančního hlediska měla neúroda v roce 1891 vážné následky a státní finance budou i letos z velké části zasaženy v důsledku ohromné katastrofy, která poznamenala rok 1891.

Ačkoliv již někdy v červnu bylo známo, že sklizeň bude špatná, export obilí pokračoval v poměrně velkém rozsahu až do srpna, kdy vláda zastavila dodávky žita a otrub do zahraničí. Avšak vývoz ovsu a pšenice pokračoval až do října respektive listopadu, kdy byl konečně zakázán. Přesto však vývoz země v roce 1891 vykázal úbytek pouhých 11 211 565 liber oproti předchozímu roku. Objem dovozů za celou říši byl také nižší, v hodnotovém vyjádření o 11 468 287 liber ve srovnání s loňským rokem, avšak jeho snížení musí být z velké části přičteno účinku nového celního sazebníku, který je založen na principu nejvyšší možné ochrany domácích surovin a průmyslového zboží.

Ruští zpracovatelé bavlny a ostatních tkanin, ačkoli se těšili z velkých výhod poskytnutých novým celním sazebníkem, byli velmi nepříjemně postiženi neúrodou, která ochromila kupní sílu rolnických mas, a tak omezila poptávku po průmyslovém zboží. Zpracovatelé vlny, jejichž blahobyt není tak těsně svázán s rolnickými masami, nedopadli tak špatně.

Export obilí z přístavu Sankt Petěrburg probíhal po většinu plavební sezóny velmi čile a více méně očekávané zakázky uvalené na vývoz obilí pouze zvýšily aktivitu přístavu těsně ke konci sezóny.

Hodnota ruských exportů včetně kavkazských přístavů ale bez ostatních asijských částí říše,... vykázala... v roce 1891 pokles o 11 211 565 liber oproti předchozímu roku. Primární příčinou tohoto propadu byla neúroda ve větší části nejúrodnějších gubernií říše, která si v červnu vyžádala speciální dekret, jenž od 27. srpna zakázal vývoz žita, žitné mouky a otrub všeho druhu. V říjnu následoval další obdobný dekret zakazující vývoz všeho obilí a obilných produktů vyjma pšenice, načež v listopadu byl zákaz rozšířen i na ni a na pšeničné produkty. Tato opatření byla přijata vládou v očekávání, že stlačí ceny v Rusku a udrží v zemi zbylé zásoby obilí, nezbytné pro nasycení hladem postižené populace. Existovala totiž obava, že dotyčné zásoby se vyvezou zahraničí s vidinou růstu cen chlebovin na zahraničních trzích, jakmile poklesne cena ruského rublu v cizině, přičemž tento pokles bude výhodou pro vývozce.

...v roce 1891 došlo v obecné položce obilniny k povážlivému poklesu exportu s výjimkou kukuřice, rýže, pšeničné mouky, hrachu a fazolí, jejichž ve srovnání s předchozím rokem velká množství, byla exportována do zahraničí ještě před tím, než výše zmíněné dekrety vstoupily v platnost.

Zemědělství

Léto roku 1891 ve větší části evropského Ruska, zvláště v černozemních guberniích, vyjma těch na jihovýchodě, se vyznačovalo neobyčejným suchem a parnem, které poškodilo celou vegetaci. Na vrub tohoto sucha a horka spolu se suchem předešlého podzimu a opožděnými mrazy během jara v některých částech země musí být přičtena ztráta jak zimní, tak jarní setby na ploše pokrývající téměř dvě třetiny černozemní zóny a v některých dalších oblastech Ruska, kde je půda méně bonitní.

Podle zpráv Zemědělského oddělení, byl výtěžek z úrody v roce 1891 v 50 provinciích evropského Ruska následující; tento vykázal díky výše zmíněným klimatickým příčinám ve srovnání s rokem 1890 velký pokles, až na kukuřici. Větší výtěžek kukuřice, který byl v

daném roce o 21 procent vyšší než v roce předešlém, vděčí okolnosti, že je pěstována v oblastech, které nebyly postiženy těmito nepříznivými klimatickými podmínkami;

Položky	Průměrný výnos 1883-87 Tuny	Výnos v r. 1891 Tuny	Procento růstu nebo poklesu
Pšenice	6 790 322	4 766 129*	-29,8
Žito	17 230 645	12 636 290*	-26,6
Oves	9 222 580	7 031 290*	-23,7
Ječmen	3 803 226	3 425 806	-10
Pohanka	1 354 838	800 000	-34
Proso	1 403 225	1 016 129	-27,6
Hrách	387 096	338 709	-12,5
Kukuřice	629 032	800 000	+21

Srovnáme-li obecný celkový výnos sklizně v roce 1891 s výnosem za předchozích 11 let (1880-90), je zjevné, že jeho výsledky se blíží letem 1880 a 1885, které byly ze zemědělského pohledu velmi neuspokojivé. Pokud se týče sklizně žita v roce 1891, její úbytek odpovídal velikosti obdělávané plochy v letech 1800, 1883 a 1889.

Podle výpočtů Zemědělského oddělení se celková ztráta na úrodě v roce 1891 v evropské části Ruska rovnala 41 050 000 čtveřců neboli okolo 8 308 261 tun či 23,1 procenta oproti průměru za předchozích pět let.

Až na jihozápadní gubernie, kde byl výnos vynikající, byla i úroda lnu ve všech černozemních guberniích a některých dalších lokalitách špatná, a to jak do kvantity, tak do kvality vláknité tkáně stonku. Úroda v nečernozemních oblastech byla až na několik výjimek uspokojivá, výnos byl spíše nadprůměrný.

Konopí se nejvíce urodilo ve středních, severních a jihovýchodních guberniích, v nichž se pěstuje především. Nedostatečné výnosy této plodiny se objevily v jižní stepi a východních guberniích, stejně jako v Nižním Novgorodě a Permu.

Sklizeň brambor byla celkově neuspokojivá, z hlediska kvality i kvantity, dlouhé sucho poškodilo hlízy. Kyjevská, podolská, volyňská gubernie a severní újezdy besarabské gubernie, kde byl výnos nadprůměrný, představují světlou výjimku v černozemní zóně. Průměrné výnosy byly sklizeny též v některých oblastech černigovské, rjazaňské a tulské gubernie. Nejlepší sklizně v jiné než černozemní zóně byly dosaženy v moskevské, jaroslavské a kostromské gubernii a v severozápadních guberniích.

Sklizeň tabáku dopadla rovněž špatně.

Úroda zimní setby řepky byla podprůměrná a na některých místech nedosáhla ani objemu osevu. Jarní setba dopadla lépe, ale také byla podprůměrná.

Sklizeň řepy byla o 0,55 procent nižší než v roce 1890.

Žatva sena byla na celém území s černozemí pod průměrem posledních pěti let. V ostatních částech byla sklizeň buď uspokojivá, nebo dobrá i značně nadprůměrná s výjimkou střední a zavolžské gubernie a také některých oblastí na severu, kde sklizeň zcela nedosáhla obvyklého průměru. Špatnou sklizeň sena v černozemních guberniích způsobilo chladné jaro, nadměrné letní horko a zdlouhavé sucho. V severozápadních guberniích úrodu sužovaly a v některých lokalitách zcela zničily nadměrné deště.

Podle dopisovatelů Zemědělského oddělení nebyl evidován nedostatek pracovních sil. V některých krajích nabídka přesahovala poptávku, takže se mnoho dělníků muselo vrátit domů nebo se potulovat jako žebráci. V mnoha částech východních, jihovýchodních, středovolžských a zavolžských gubernií, jako např. Kazaň a Vjatka, mnoho rolnických

nádeníků vůbec nedostalo mzdu, anebo pracovali jen za samotnou stravu. Tyto nepříznivé podmínky zemědělských dělníků měla na svědomí téměř všeobecná neúroda v jejich vlastních guberniích, které sužovalo sucho a nadměrné horko, takže byli nuceni hledat práci na větších pozemcích, kde byla poptávka po polních pracích.

Vážný hladomor, který zcela zasáhl 17 gubernií a částečně dalších 5 a který uvrhl obyvatelstvo v počtu několika milionů do stavu extrémní nouze, vyžadoval rychlou a důraznou pomoc jak centrální vlády a místních zemstev, tak soukromých osob. Vláda utratila obrovské sumy za nákup jídla a obilí pro postižené rolnictvo. Za tímto účelem byly v hlavních a gubernálních městech zřízeny místní a ústřední výbory a později byla pod předsednictvím následníka trůnu ustavena v Sankt Petěrburgu Vysoká komise, která měla co možná nejvíce centralizovat a zjednodušit převod charitativní pomoci. Červený kříž a církevní výbory se aktivně předháněly ve sbírkách potravin a peněžních prostředků a jejich výzvy byly vyslyšeny státními úředníky, vojenskými a civilními, železničními i ostatními zaměstnanci, kteří dobrovolně přispěli dílem své mzdy do fondů pro hladovějící. Mnoho příspěvků pomoci trpícím bylo zasláno také z Velké Británie, Spojených států a ostatních zemí, a to jak v penězích, tak v podobě chlebovin a jiných dodávek. Britské komunity v St. Petěrburgu a v Moskvě též poskytly štědrú peněžní pomoc. Díky kombinaci těchto snah nezemřelo mnoho lidí přímo hladem, ale již tak prořídlé řady obyvatel gubernií a újezdů, ve kterých se buď částečně, nebo vůbec neurodilo, zdecimovaly různé nemoci provázející tento hladomor.

Mezi spoluobčany, kteří se zapojili do humanitárního úsilí v rámci spontánní pomoci, zaujímá čestné místo jméno známého spisovatele a filozofa, vévody Lva Tolstého.... Stal se tak zářným příkladem, který následovali ostatní velcí pozemkoví vlastníci a charitě nakloněné osoby obou pohlaví v ostatních částech země.... Mezi hlavními opatřeními podniknutými státní mocí ve snaze zabránit nedostatku chlebovin a následnému zvýšení jejich cen, a zároveň zadržet zbylé zásoby obilovin v zemi může být zmíněn zákaz exportu žita a žitné mouky a otrub všeho druhu; toto opatření bylo brzy následováno dalšími podobnými opatřeními na ostatní obiloviny a jejich produkty a také na brambory. Ceny obilí se tímto způsobem podařilo úspěšně udržet nízko, a příkaz, že obiloviny mají být postoupeny hladem postiženým oblastem říše při co nejnižších nákladech, vedl ke snížení sazby železnic za přepravu nákladů na polovinu. Navíc byly na železnici sazby jízdného ve třetí třídě sníženy o 75 procent ve snaze umožnit zdatným mužům odejít z jejich hladovějících domovů do jiných částí země, kde by mohli najít práci. Současně vláda a zemstva zahájily v různých částech říše veřejně prospěšné práce jako např. kácení dřeva, stavbu a opravy cest, zavlažovací práce atd. Posledně zmíněné opatření bylo úspěšné pouze částečně, poněvadž stavby cest a zavlažovací práce není možno provádět v zimě, takže téměř jediná práce, kterou mohla vláda nabídnout, bylo kácení dřeva, jehož účinky, však nutně byly omezené.

Do ledna vláda utratila 70 000 000 rublů nebo 7 000 000 liber za nákup mouky a osiva pro obyvatelstvo v hladovějících újezdech a další částku ve výši 150 000 liber na prospěšné práce. Nadto ještě byl na prospěšné práce utracen celý vládní fond výživy ve výši 750 000 liber. Částku, kterou na jídlo aj. přispěly soukromé osoby, Rusové i ostatní obyvatelé, není možné přesně odhadnout; lze jen obecně říct, že byla značná. Je také potřeba zmínit, že Ruský červený kříž hrál v dobročinné práci prominentní roli, neboť byl jejím prvním iniciátorem....

Neúroda obilí a sena v mnoha guberniích způsobila vážné ztráty na dobytku a koních patřících rolnictvu. V samotné saratovské gubernii, která byla hladomorem postižena jen částečně, přišlo o svůj dobytek okolo čtvrtiny obyvatel tří újezdů (Atkar, Balašov a Chvalinsk) této gubernie. Množství dobytka a koní v těchto třech újezdech pokleslo mezi květnem a koncem prosince z 2 000 000 hlav na 825 000 hlav. V některých újezdech kazaňské gubernie úmrtnost dobytka a koní byla pravděpodobně stejně veliká, a zbylá zvířata byla v některých újezdech prodána za cenu kůže, poražena a nasolena jako jídlo pro tatarské obyvatelstvo. Ve věci koní ústřední výbor saratovské gubernie vypomohl tím, že nakoupil

5 000 těchto zvířat. Výbor dopřál podobnou pomoc i ostatním újezdům, stejně tak zemstva a jiné orgány.

Hladomor, který nastal loni v Rusku, byl význačný pouze velkým rozsahem oblastí, které postihl. Bohužel hladomory nejsou Rusku cizí...

Francouzské obavy z německého průmyslového pokroku

C. MOURRE, *D'ou vient la décadence économique de la France?* (Paris, 1900), p. 7-10 (Ed. Tr.)

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 87-88

Podle pana Poinarda „náš průmysl vykazuje ve srovnání se zahraničními konkurenty známky nižší jakosti v tom smyslu, že je méně koncentrován a méně specializován... Zvláště je to patrné v textilním průmyslu...“ Odborník pan G. Roy v zajímavé zprávě o britském textilním průmyslu nedávno uvedl: „velikost jeho podniku dovoluje britskému průmyslníkovi vyrábět pouze jeden nebo dva výrobky, u nichž si může být jist odbytem, a my vidíme firmy s 200 000 vřeten a 2 000 stavů, které předou pouze jeden nebo dva modely a tkají pouze jeden nebo dva typy látky. Každý porozumí důsledku této metody zpracování pro prodejní cenu...“

Textilní průmysl učinil již mnohem větší pokrok v Německu než ve Francii. Výroba vlněné tkaniny byla v roce 1875 méně než poloviční ve srovnání s produkcí továren ve Francii. Nyní jsme byli zcela předstiženi.“

Byl to však především bavlnářský průmysl, který krácel mílovými kroky. „Kdekoli se tento průmysl uchytil,“ říká M. Bondel, „v porýnském Prusku, v Sasku, ve Württembersku, lze vidět, pokud ne naprostou prosperitu, tak alespoň obrovský boom, přičemž zde vítězí velkosériová mechanizovaná výroba se všemi výhodami, které to přináší v soutěži na světových trzích.“

Nepostradatelným prvkem při výrobě ve velkém je uhlí. Německo je na zásoby uhlí velmi bohaté, čerpá jich rok od roku víc a víc. Produkce čtyř velkých uhelných nalezišť, tj. Porúří, Horní Slezsko, Sasko a okolí řeky Mosely, „která v roce 1870 dosahovala pouhých 20 milionů tun, dnes převyšuje 100 milionů tun: 76 169 000 tun černého uhlí a 24 788 000 tun hnědého uhlí.“

„Význam německých uhelných pánví vzrostl díky existenci sousedních železnorudných dolů a každý dobře ví, jakou roli hraje železo v dnešním životě. Navíc souběžný rozvoj metalurgického a důlního průmyslu proměnil jisté části Německa.... Dnes Německo produkuje čtyřikrát tolik oceli co Francie: 2 830 468 anglických tun proti 714 523 tunám (data za rok 1895).“

Naši sousedé vykazují stejný pokrok i v ostatních odvětvích; v chemii si Německo na světovém trhu udržuje vedoucí pozici; porcelán, který Němci doposud kupovali od nás, nám teď prodávají; sklárství není o nic méně rozvinuto než porcelán; výroba hraček v Lipsku zaměstnává 30 000 dělníků obou pohlaví; v kožedělném průmyslu se Hamburk, který v tomto ohledu téměř zastínil Le Havre, stal jedním z jeho center; v obchodu s knihami, jenž je zvláště čilý v Lipsku; kloboučnický obchod se zcela osvobodil od Paříže; ve výrobě elektřiny počet a velikost továren zcela zastiňuje Francii; v produkci peří a květin pro dámské klobouky se v Berlíně, Vratislavi, Frankfurtu nad Mohanem soupeří s pařížskou továrnou, které kdysi patřila vedoucí pozice.

Srovnání zahraničního obchodu Německa a Francie lze učinit prostřednictvím dat o vývozu a dovozu těchto dvou zemí, což vede k naprosto skličujícím závěrům.

Vzestup nového, na vědě založeného průmyslu v Německu

HOWARD, E. D., *The Cause of the Recent Industrial Progress of Germany*. Boston, Mass. 1907, s. 58-62

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II*. Edward Arnold & Co., London 1972, s. 77-79.

Je to elektrický průmysl, v němž Německo učinilo největší pokrok, který je bez pochyby důsledkem vynikající úrovně tamních technických škol. V roce 1880 byla elektřina komerčně využita pouze v telegrafii a v roce 1882 byl celkový počet osob zaměstnaných v tomto průmyslu příliš malý na to, aby byl samostatně vykazován. V roce 1895 tento průmysl zaměstnával 15 000 lidí a současný počet je odhadován na 50 000. Kapitál v něm investovaný je odhadován na 2 miliardy dolarů (Huber). Tento dech beroucí a rychlý růst, který zařadil Německo na druhé místo hned za Spojené státy, byl mimořádně stimulující i pro ostatní odvětví a přičetl si nemalý podíl na boomu z let 1896-1900.

Jedním z hlavních využití elektřiny jsou městské elektrické dráhy. V roce 1902 přes 100 německých měst provozovalo elektrické dráhy o délce 2 200 mil., což představuje investice v miliardách dolarů. Německo vlastní více jak třetinu elektrických drah v Evropě a více jak polovinu jejich délky. Devadesát jedna procento elektrických drah v Evropě (vyjma Velké Británie) bylo postaveno německými firmami. Elektrické dráhy zatím nezačaly v dopravě na dlouhé vzdálenosti soutěžit s parními jako ve Spojených státech.

Šest největších elektrických společností má kapitál, uložený v akciích a dluhopisech, ve výši přes 80 000 000 dolarů, na něž od 1894 narostl z původních 16 000 000 dolarů.

Algemeine Elektrizitätsgesellschaft vlastní tři obrovské továrny zaměstnávající 17 000 mužů. Jejich prodeje v letech 1899-1900 zahrnovaly 16 000 dynam o výkonu 280 000 HP. Do letoška společnost vystavěla 250 elektrických podniků. Jejich polepšitelnosti zahrnuje celou Evropu a rozšiřuje se do zemí v zámoří. Kvůli obchodu s Argentinou a Chile založila pobočku s kapitálem 2 500 000 dolarů.

V roce 1903 činil export elektrického strojírenství 5 000 000 dolarů. Zdaleka největším zákazníkem je Velká Británie, jež v letošním roce zaujímala 25 procent celého (*německého, pozn. překl.*) exportu...

V chemickém průmyslu je Německo zkrátka prvním národem na světě. Tento průmysl nejvýstižněji dokumentuje současný pokrok a odhaluje mnohem jasněji než kterýkoli jiný příčiny, které učinily tuto zemi průmyslově velikou. Důležitost výroby chemikálií můžeme ocenit, jakmile zjistíme, že celková hodnota jejich produkce přesahuje 300 000 000 dolarů, což je více než hodnota produkce celého strojírenství.

Tento velkolepý průmysl je přímým produktem německého technického školství. Počátkem byl okamžik, když v roce 1827 profesor Justus V. Liebig zřídil na univerzitě v Giessenu první chemickou laboratoř. Přesvědčivý úspěch tohoto experimentu vedl některé místní vlády k založení a udržování vyšších škol pro vědecká studia. Tyto technické školy a univerzitní laboratoře jsou považovány za základní stavební kámen průmyslové vyspělosti národa a celkovým základem jeho nadřazenosti v chemickém průmyslu.

Pro zpracování surových chemikálií Německo disponuje hojnými zásoby nerostných surovin, soli, síry a vápence i uhlí, nezbytného k výrobě tepla a energií.

Kapitál investovaný ve 104 největších akciových společnostech tohoto odvětví se v roce 1898 zvýšil na 295 373 100 marek (71 003 000 \$) a z něhož byly vyplaceny dividendy ve výši 39 921 970 marek (9 115 800 \$), v průměru tedy 13,52 procenta, což je mírně vyšší než průměr za předchozích 10 let.

Nejzajímavějším odvětvím chemického průmyslu je výroba barviv z uhelného dehtu. Na tomto poli němečtí chemikové dosáhli oslnivých a nejčerstvějších výsledků. V roce 1860 byla

všechna používaná barviva organického původu a Německo téměř zcela záviselo na jejich dovozu ze zahraničí. Roční dovoz barviv tehdy zemi stál 50 000 000 marek (12 150 000 \$). Kolem roku 1900 se podmínky natolik změnily, že dovoz klesl skoro až k nule a naopak vývoz vzrostl na 100 000 000 marek (24 300 000 \$). Téměř bez výjimky objev a výroba barviv z uhlénoho dehtu zůstala v německých rukou...

Čtyři pětiny celosvětové produkce barviv a také velký podíl zdravotnických přípravků získaných z dehtu se vyrobí v Německu. Podle výkazu říšského úřad vnitřních věcí obnášela v roce 1897 roční produkce těchto barviv 120 000 000 marek.

Po staletí bylo indigo jednou z největších položek dovozu do zemí vyrábějících textil. V roce 1892 Německá říše dovezla 3 556 740 liber přírodního nebo rostlinného indiga v hodnotě 4 450 000 \$. Objev procesu výroby umělého indiga mnichovským chemikem Dr. Bayerem v roce 1877 tento obchod naprosto zrevolucionarizoval, protože v roce 1902 dovoz rostlinného indiga poklesl na 833 000 liber, kdežto export umělého indiga v roce 1903 vzrostl na 18 308 000 liber.

Objev Dr. Bayera, který měl takový dopad na velký průmysl, spočíval v procesu výroby umělého indiga nazývaného alizarin z uhelného dehtu, antracenu. V důsledku tohoto jediného vynálezu Německo nejen, že si ulevilo od potřeby draze dovážet barviva, ale bylo také schopno vytěžit z jejich vývozu velice významný zisk.

To to je než jeden příklad výhody, které Německo odvozuje z práce své armády vědecky školených chemiků. Jakkoli to může být sebevelkolepější, není to v žádném případě nejdůležitější. Cukrovarnický průmysl mnoho dluží zemědělským chemikům, kteří dokázali zvýšit procento sacharínu v cukrové řepě z 5,7 procenta v roce 1840 na dnešních 13 %.

Creusotovy závody v roce 1867

Kopie dopisu B. Samuelsona, ctihodného člena parlamentu místopředsedovi Výboru Rady pro vzdělání o technickém vzdělání v různých zemích. Dokumenty britského parlamentu, 1867-1868, LIV, s. 27-31

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 88-89

Závody byly založeny v roce 1781, a dokud je v roce 1836, poté co byly několik let opuštěny, nekoupili páni Schneiderové, balancovaly se na hraně přežití. Doposud jsou majetkem Henriho Schneidera, předsedy Legislativní rady (Corp Legislatif), jeho syna a malého počtu dalších partnerů s omezeným ručením. Když přešly do rukou Schneiderů, těžilo se zde 60 000 uhlí tun a produkovalo 4 000 tun železa ročně; po ohromných mechanizovaných dílnách, jejichž skvostné výrobky tvořily pozoruhodnou součást závěru pařížské výstavy, zde nebylo ani stopy.

Tyto závody nyní zaujímají plochu 300 akrů; dílny a pece 50 akrů; doly ročně vytěží 250 000 tun uhlí a 300 000 tun železné rudy, a dalších 300 000 tun uhlí a okolo 120 000 tun železné rudy nakupují. Železárny produkují, vedle strojů, lokomotiv a lodí, železných lávek a mostů a dokonce i železných vojenských člunů a parníků, více než 100 000 tun železa v průměrné roční hodnotě 600 000 liber. Výplatní listiny čítají 9 950 lidí a mzdy v hodnotě 370 000 liber ročně; výkon činných parních strojů je roven skoro 10 000 koňských sil. Tyto podivuhodné závody byly tedy prakticky vybudovány během 30 let a vlastně celé, město Creusot bohatě vydlážděné a dobře vystavěné, včetně kostelů, škol, tržišť, plynárny a vodárny, s pěknými veřejnými cestami, obývané téměř 24 000 dobře živenými a slušně oděnými lidmi, vzniklo z chudé zapomenuté víscky, která v roce 1836 měla 2 700 obyvatel....

Podrobnější popis závodů by překročil rozsah této zprávy. Nové strojní zařízení jsem neviděl, jen obdoby nejlepších anglických modelů, zato nebyly opomenuty žádné postupy

zajišťující kvalitní práci nebo snižující náklady výroby; nová pec čítající pod jednou střeou na délku 1 300 stop a 310 stop na šířku patrně nemá ve světě obdoby. Velká část personálu této společnosti, bez ohledu na pozici, je již od narození školena přímo na místě, a možnost takto vytvářet vysoce kvalifikované dělníky, schopné inženýry a účetní je z velké míry dána systémem vzdělání sahajícím až do roku 1841, který, ač skromně nazýván jako základní, je daleko pokročilejší a „specializovanější“, než jak napovídá název... Vzdělání není povinné, ale žádný creusotský chlapec není vpuštěn do závodů, pokud neumí číst a psát nebo byl vyloučen ze školy za špatné chování... V posledních letech bylo jmenováno šest vedoucích, studentů École des Arts et Métiers, aby vedli speciální výuku týkající se přímo dělnických povolání včetně kompletního kursu strojnického kreslení jakožto jednoho z nejdůležitějších. Ačkoliv podíl dospělých učňů je zde jako jinde malý, 5 procent z celkového počtu dělníků, výsledek je takový, že pan Schneider mě při obchůzce dílen, kde se montovaly lodní motory, sdělil, že mezi mechaniky zaměstnanými v tomto oddělení není nikdo, kdo by neuměl udělat přesný náčrt práce, jíž se zabývá...

Příklad těchto velkých závodů inspiroval na vlastníky a pracovníky mnoha ostatních metalurgických podniků stojících v řadě hned za Creusotem. Pokud mezi nimi zmiňuji podnik pánů De Wendelů ze Styringu a Haynage, není to pouze z důvodu jejich blízkosti německého naleziště v Sársku a z důvodu jejich velkých zásob kvalitní a tavitelné lucemburské železné rudy, nebo protože produkují železo v obvyklé kvalitě mnohem levněji než jakékoli jiné závody na kontinentě a levněji než ve Walesu nebo Skotsku i přesto, že jsou ve srovnání s posledně zmíněnými zeměmi umístěny daleko od moře, ale proto, že Páni De Wendelové vynaložili velké úsilí, aby vyhověli mravním a materiálním potřebám pracujících, jichž zaměstnávají více než 6 000.

Bismarck o sociální reformě, 1881

Bismarckova řeč o návrhu zákona o úrazovém pojištění. Otištěno v SNYDER, Documents of German History, pp. 244-247.

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 409-410

.... Po té co byl schválen Socialistický zákon, opakovaně mi bylo připomínáno jak ve vysokých kruzích, tak v nízkých, že jsem slíbil udělat něco pozitivního pro odstranění příčin socialismu. Byly mi *toto die* poskytovány rady tohoto druhu, ale nemyslím si, že naši synové ba ani naši vnuci tuto otázku vyřeší....

Poslanec Richter vyzdvihl odpovědnost státu za to, co momentálně dělá. Inu, pánové, domnívám se, že stát by měl být zodpovědný také za to, co nedělá. Nejsm toho názoru že *laissez faire, laissez aller*, „čistá manchesterská politika“, „každý ať se stará sám o sebe“, „nejslabší musí být bit“, „každému, kdo má, bude dáno, od toho, kdo nemá, tomu bude odňato i to co má“, může být provozováno v monarchisticky, patriarchálně řízeném státě...

Návrh zákona, který předkládáme, nejde podle poslance Richtera dost daleko. Inu, pokud budeme dostatečně trpěliví, budeme moci později splnit jeho očekávání a přání; nikoli však příliš rychle nebo najednou. Takové zákony nejsou založeny na nějakém teoretickém vrtochu, ale mají svůj vývoj, svou vlastní dřívější historii, z níž přímo vycházejí.

Důvod, proč jsme dnes předstoupili s návrhem zákona o úrazovém pojištění, je ten, že tato metoda pomoci chudým a slabým byla všele doporučována v době, kdy jsem se celou touto problematikou podrobně zabýval. Našel jsem ze všech návrhů a způsobů řešení týkajících se těchto opatření ten, který se podle písemných dokladů zdál jako nejakutnější; a tomu jsem věnoval pozornost. Nejprve jsem se domníval, že v poměru k teorii, kterou představuje, není dostatečně ucelený. V prvním paragrafu zabývajícím se náhradami při úrazu, jsem byl

v pokušení nahradit slova „každý pracující“ slovy „každý Němec“. Otázka pojištění je ale obklopena závažnými úskalími – například pokud se týká samostatného pracovníka, který utrpí úraz při práci na vlastní účet, a první věc nad kterou bychom se měli zamyslet (a to nás trápilo mnohem více než dvouhodinový poslanecký projev) je: Kam až by mělo toto opatření sahát, aniž bychom se dopustili hrubého omylu na samotném počátku našich zákonodárných experimentů?...

Pokud mě se týče, nedovážil bych se zavést toto opatření, pokud by vydání, která z něj plynou, měli nést výhradně průmyslníci. Byla-li by účast státu, která nyní v různé formě převažuje, snížena, nedovolil bych si převzít odpovědnost za uvalení tohoto zákona na německý průmysl. Je možné omezit státní subvence na dobu tří let nebo jinak, pokud si přejete; ale bez toho, abychom provedli nějaký experiment, který by nám umožnil odhadnout, co je před námi, se necítím oprávněn uvalit na naše průmyslníky veškeré náklady těchto státních institucí, nebo je zatížit mnohem více než dosud výdaji za zraněné dělníky, které jsou doposud hrazeny místní péčí o chudé a které budou někdy v budoucnu z větší a důstojnější části uhrazeny zraněnými samými ve spolupráci se státem...

Opatření, které tu obhajujeme, uchrání invalidního dělníka před strádáním hladem. To však není dostatečné k tomu, aby se spokojeně těšil na stáří. A tento zákon je živen touhou udržovat smysl pro lidskou důstojnost, kterou, jak doufám, si nejchudší Němci uchovají a která velí, že nikdo nesmí být nucen přijmout charitativní pomoc (na niž nemá žádný nárok), ale měl by mít nárok na něco, čím může disponovat jen on sám a nikdo jiný, a tedy něčím, o co ho nemůže nikdo připravit; že dveře, které pro něj byly dosud zavřeny, se ochotně otevřou, jakmile zaklepe, a že toto lepší zacházení by mu mělo být přiznáno v místě, kde se ho ujmou, protože si bude moci peníze navíc, jež do domácnosti přináší, vzít v případě, že by měl odejít, zase s sebou.

Kdokoli blíže zkoumal stav chudých ve velkých městech nebo chudinská opatření ve venkovských obcích, sám viděl, jak je – i v nejlépe spravovaných vesnicích – s chudákem často zacházeno jako se slabým a zmrzačeným, musí připustit, že jakýkoli zdravý úředník, zamýšlející se nad tímto výjevem, má plné právo zvolat: „Je prostě strašné, že má s lidskou bytostí být v jeho vlastním domě zacházeno hůře než se psem!“ Proto říkám, že naším primárním cílem pro předložení tohoto zákona, je zajistit přívětivější zacházení s třídou chudých; a příští rok udělám vše, co je v mých silách pro to, abych pana poslance Richtera plně uspokojil ohledně rozsahu navrhovaného příspěvku poskytovaného státem, tak aby je nezaměstnaní mohli lépe užít. Pro tentokrát musí být toto opatření chápáno jako experiment – pokus nalézt hloubku finančního toku, do níž můžeme zemi ponořit....

Bismarck oznamuje ochrannářská opatření

Řeč v Reichstagu, 2 května 1879. Otištěno v BARKER, *Moderní Německo*, pp. 180-181

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 195-196

Nemíním abstraktně debatovat o protekcionismu a volném obchodě... Otevřeli jsme široké dveře našeho státu dovozům z cizích zemí, a stali se tak odkladištěm pro nadbytečnou produkci všech těchto zemí. Německo je zaplavováno nadbytečnou produkcí cizích národů, ceny jsou stlačovány, v důsledku čehož trpí rozvoj našeho průmyslu, a tím naše celková ekonomická pozice. Pokud by nebezpečí ochrannářství bylo tak veliké, jak nám říkají nadšení vyznavači volného obchodu, musela by Francie už dávno zchudnout, neboť praktikuje ochrannářská opatření již od dob Colberta, a v důsledku teorií, které provázejí její hospodářskou politiku, by už dávno musela zbankrotovat.

Podle mého názoru kvůli nedostatečné ochraně pomalu vykrvácíme. Tento proces byl na čas zadržen prostřednictvím pěti miliard, které jsme obdrželi po válce od Francie; jinak bychom byli přinuceni již před pěti lety podniknout kroky, které podnikáme nyní.

Požadujeme mírnou ochranu německé práce. Zavřeme naše dveře a vztyčme bariéry za účelem zachovat náš průmysl alespoň na domácím trhu, kde je cizincem momentálně zneužívána německá dobrosrdečnost. Problém velkého exportu je vždy nad míru delikátní. Nebyly objeveny žádné nové země; svět byl již obeplut a my sotva nalezneme v zahraničí nové důležité zájemce, kterým bychom mohli poslat naše zboží.

V otázkách jako jsou tyto, shlížím na vědecké teorie se stejnými pochybami, s jakými shledávám teorie uplatněné v jiných organických útvech....

Výroky abstraktní vědy na mě skutečně ani v nejmenším nedělají dojem. Utvářím si svůj názor na základě praktické zkušenosti v době, v níž žijeme. Vidím, že ty země, které mají ochranná opatření, prosperují a ty, které mají volný obchod, upadají. Mocná Anglie, ten silný atlet, vykročila na volný trh poté, co zpevnila své svaly a řekla, Kdo chce se mnou bojovat? Jsem ochotna se utkat s kýmkoli. Ale Anglie sama se pomalu navrácí k protekcionismu a za několik let ho zavede ve snaze zachránit pro sebe alespoň domácí trh.

Bismarck o důležitosti kolonií

Projevy v Reichstagu. Otištěno v HEINRICH von POSCHINGER, *Fürst Bismarck als Volkswirth* (3 svazky, Berlín 1889-1891), III, pp. 14-15, 86-89, 209-210

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 172 – 174

10. ledna 1885

Naše kolonie jsou z mého pohledu v současnosti důležité především jako trhy pro výrobky našeho průmyslu... Z tohoto důvodu bych nepožadoval, abychom ztráceli ze zřetele ty kolonie, které nenabízejí bezprostřední příležitosti pro osídlení německými zemědělci - soudě tak podle tropických kolonií - ale které mohou být spojnicemi mezi pobřežními oblastmi, které okupujeme, a vnitřními trhy kvůli prodeji všeho možného německého průmyslového zboží....

13. března 1885

V současnosti jsou z našich kolonií nejdůležitější a nejslibnější ty poblíž rovníku; i Angra Paquena, kterou zde pomímám, má velmi horké podnebí a je to kolonie, která může být cenná pouze, pokud se splní naděje dná expertními odhady ohledně rozvoje těžebního průmyslu. Největší naděje jsou u mědi... na ostatní kolonie se nehodí ani argumenty odkazující na místní spotřebitele, kterých je nedostatek, ani argumenty poukazující na strach z konkurenčních dovozů do Německa. Místní obyvatelé nebudou spotřebovávat ve velkém německé zboží; pobočky zde usídlených obchodních firem jsou čistě prostředníky, kteří přesměrovávají německý odbyt na trh ve vnitřní Africe... Pokud Britové si tak vysoko cení svých kolonií, pokud oni – nikoli jejich vláda, ale mnoho jejich subjektů – nám zde tolik ztěžují život, pokud udržují pozice, které zde s chvályhodnou činorodostí nabyli, je možné toto všechno pokládat za čistou britskou iluzi, za čirý rozmar? Nebudou zatím spíše konkrétní britské zájmy, naděje prodat prostřednictvím pobřežních obchodních středisek ve velkých objemech britské výroby na trhu ve vnitřní Africe, prodat je stovkám milionů lidí žijících v těchto zemích, kteří si postupně zvykají na vyšší spotřebu evropského zboží?...

Myslím, že nejslibnější kolonie jsou ty v Nové Guinei... Podle mých informací jsou na rovníku rozlehlá a snadno obdělávatelná teritoria, která jsou tudíž vhodná pro pěstování kávy, bavlny a obdobných tropických plodin....

Mateřské země vždy přisuzují koloniím jako Kuba, Portoriko, jako Západní Indie či rovníkovým koloniím vysokou peněžní hodnotu. Přesto však dosud nepřilákaly mnoho přistěhovalců; nikdo nepředpokládá, že by zde bylo možné pěstovat vlnu nebo pšenici, která by pak mohla být bezcelně dovážena zpět; lidé usilují o tropické produkty, které nemohou pěstovat doma. Hlavním úkolem je založit zde plantáže a na těchto plantážích zaměstnat Němce s nejvyšším nebo moderním vzděláním... Předpokládejme, že část kávy a bavlny, které dovážíme, by byla vypěstována na německé půdě v zámoří, nezvýšilo by to německé národní bohatství?

V současné době nakupujeme všechnu naši bavlnu od Ameriky a jsme závislí na americkém monopolu... Pokud bychom v oblastech jako Nová Guinea, Kamerun a v oblastech rovníkové Afriky, kde se pěstuje bavlna, vysadili a pěstovali bavlnu se stejným umem jako Američané, nekupovali bychom pak od cizích, ale od německých pěstitelů. To by byla výhoda pro náš národní důchod, přičemž peníze, které dnes utrácíme za bavlnu, kávu, kopru a ostatní podobné rovníkové produkty, jsou celkovou ztrátou na našem národním bohatství.

26. ledna 1889

Vkládám svou naději do budoucnosti Německa... při příležitosti přeměny úrodných východních svahů východní Afriky, které jsou totiž obecně úrodné pouze, pokud jde o pobřežní nížinu, v plantážní ekonomiku v tropickém smyslu. Tato pobřežní oblast je více jak 100 mil dlouhá a mezi 5 a 15 německými mílemi široká, jinými slovy velmi rozlehlé teritorium. V současnosti platíme cizincům za tropické produkty, které nemůžeme vyprodukovat doma, více jak 500 milionů v hotovosti. Pokud si pamatuji, má na této sumě největší podíl bavlna, 200 milionů, káva, 192 milionů, tabák, 64 milionů, kromě toho zahrnuje kakao, koření a velké množství vanilky. Pokud bychom mohli srazit dovozy, za něž musíme platit hotově alespoň desetinu, nebo i jen setinu, pro začátek 5 milionů, tím, že je získáme od německých pěstitelů, kteří by mohli pod ochranou říše v Zanzibaru a v těchto pobřežních nížinách pěstovat vlastní tabák, vlastní bavlnu, vlastní kakao, viděl bych to jako hlavní ekonomický, ale i sociální zisk, protože bychom zde mohli poskytnout místa správců pro velký přebytek lidí, kteří se vzdělávají na našich gymnáziích nebo jiných středních školách a pro které v celé zemi nemáme vhodná zaměstnání a s postupujícím časem jich budeme mít méně a méně....

The Anglo-French Commercial Treaty of 1860

Text of the Treaty, printed in Treaty of Commerce between Her Majesty and the Emperor of the French (Parl. Papers 1860, LXVIII), pp. 1-9.

Převzato z: POLLARD S., HOLMES C., *The Process of Industrialization 1750-1870. Documents of European Economic History vol. I.*, London 1968, s. 389-395

ARTICLE I

His Majesty the Emperor of the French engages that on the following articles of British production and manufacture, imported from the United Kingdom into France, the duties shall in no case exceed thirty per cent. ad valorem, the two additional decimes included.

The articles are as follows:

Refined sugar;
Turmeric in powder;

Rock crystal worked;
 Iron forged in lumps or prisms;
 Brass wire (copper alloyed with zinc), polished or unpolished, of every description;
 Chemical productions, enumerated or non-enumerated;
 Extracts of dye-woods;
 Garancine;
 Common soap of every description, and perfumed soap;
 Stone-ware and earthen-ware, fine and common;
 China and porcelain-ware;
 Glass, crystal, mirrors, and plate-glass;
 Cotton yarn;
 Worsted and woollen yarn of every description;
 Yarns of flax and hemp;
 Yarns of hair, enumerated or non-enumerated;
 Cotton manufactures;
 Horse-hair manufactures, enumerated or non-enumerated;
 Worsted and woollen manufactures, enumerated or non-enumerated;
 Cloth list;
 Manufactures of hair;
 Silk manufactures;
 Manufactures of waste and floss-silk;
 Manufactures of bark and all other vegetable fibres, enumerated or non-enumerated;
 Manufactures of flax and hemp;
 Mixed manufactures of every description;
 Hosiery;
 Haberdashery, and small wares;
 Manufactures of caoutchouc and gutta percha, pure or mixed;
 Articles of clothing, wholly or in part made up;
 Prepared skins;
 Articles of every sort manufactured from leather or skins, included or not under the denomination of small wares, fine or common;
 Plated articles of every description;
 Cutlery;
 Metal wares, whether enumerated or not;
 Pig and cast-iron of every description, without distinction of weight;
 Bar and wrought-iron, with the exception of the kinds specified in Article XVII;
 Steel;
 Machinery, tools, and mechanical instruments of every description;
 Carriages on springs, lined and painted;
 Cabinet ware, carved work, and turnery of every description; worked ivory and wood;
 Brandies and spirits, including those not distilled from wine, cherries, molasses, or rice;
 Ships and boats;

With respect to refined sugar and chemical productions of which salt is the basis, the excise or inland duties shall be added to the amount of the above specified duties.

ARTICLE II.

His Imperial Majesty engages to reduce the import duties in France on British coal and coke, to the amount of fifteen centimes for the hundred kilogrammes, with the addition of the two decimes.

His Majesty the Emperor also engages, within four years from the date of the ratification of the present Treaty, to establish upon the importation of coal and coke by land and by sea, a uniform duty, which shall not exceed that which is fixed by the preceding paragraph.

ARTICLE III.

It is understood that the rates of duty mentioned in the preceding Articles are independent of the differential duties in favour of French shipping, with which duties they shall not interfere... .

ARTICLE V.

Her Britannic Majesty engages to recommend to Parliament to enable her to abolish the duties of importation on the following articles:

Sulphuric acid, and other mineral acids;
Agates and cornelians, set;
Lucifers of every description;
Percussion caps;
Arms of every description;
Jewels, set;
Toys;
Corks;
Brocade of gold and silver;
Embroideries and needle-work of every description;
Brass and bronze manufactures, and bronzed metal;
Canes, walking canes or sticks, umbrella or parasol sticks, mounted, painted, or otherwise ornamented;
Hats, of whatever substance they may be made;
Gloves, stockings, socks, and other articles of cotton or linen, wholly or in part made up;
Leather manufactures;
Lace manufactured of cotton, wool, silk, or linen;
Manufactures of iron and steel;
Machinery and mechanical instruments; tools, and other instruments;
Cutlery, and other articles of steel, iron, or cast iron;
Fancy ornaments of steel and iron;
Articles covered with copper by galvanic process;
Millinery and artificial flowers;
Raw fruits;
Gloves, and other leather articles of clothing;
Manufactures of caoutchouc and gutta percha;
Oils;
Musical instruments;
Worsted and woollen shawls, plain, printed, or patterned;
Coverlids, woollen gloves, and other worsted and woollen manufactures not enumerated;
Handkerchiefs, and other manufactures not enumerated, of linen and hemp;
Perfumery; cabinet ware, carved work, and turnery of every description;
Clocks, watches, and opera glasses;
Manufactures of lead, enumerated or not enumerated;
Feathers, dressed or not;
Goats', and other hair manufactures;
China and porcelain ware;

Stone and earthenware;
Grapes;
Sulphate of quinine;
Salts of morphine;
Manufactures of silk, or of silk mixed with any other materials, of whatever description they may be;

Articles not enumerated in the Tariff, now paying an ad valorem duty of ten per cent.; subject, however, to such measures of precaution as the protection of the public revenue may require, against the introduction of materials liable to Custom or Excise duties, in the composition of articles admitted duty free in virtue of the present paragraph.

ARTICLE VI.

Her Britannic Majesty engages also to propose to Parliament that the duties on the importation of French wine be at once reduced to a rate not exceeding three shillings a gallon, and that from the 1st April, 1861, the duties on importation shall be regulated as follows:

1. On wine containing less than fifteen degrees of proof spirit verified by Sykes's hydrometer, the duty shall not exceed one shilling a gallon.
2. On wine containing from fifteen to twenty-six degrees, the duty shall not exceed one shilling and sixpence a gallon.
3. On wine containing from twenty-six to forty degrees, the duty shall not exceed two shillings a gallon.
4. On wine in bottles, the duty shall not exceed two shillings a gallon.
5. Wine shall not be imported at any other ports than those which shall be named for that purpose before the present Treaty shall come into force; Her Britannic Majesty reserving to herself the right of substituting other ports for those which shall have been originally named, or of increasing the number of them. The duty fixed upon the importation of wine at ports other than those named, shall be two shillings a gallon.
6. Her Britannic Majesty reserves to herself the power, notwithstanding the provisions of this Article, to fix the maximum amount of proof spirit which may be contained in liquor declared as wine, without, however, the maximum being lower than thirty-seven degrees.

ARTICLE VII.

Her Britannic Majesty promises to recommend to Parliament to admit into the United Kingdom merchandize imported from France, at a rate of duty equal to the excise duty which is or shall be imposed upon articles of the same description in the United Kingdom. At the same time the duty chargeable upon the importation of such merchandize may be augmented by such a sum as shall be an equivalent for the expenses which the system of excise may entail upon the British producer.

ARTICLE VIII.

In accordance with the preceding Article, Her Britannic Majesty undertakes to recommend to Parliament the admission into the United Kingdom of brandies and spirits imported from France, at a duty exactly equal to the excise duty levied upon home-made spirits, with the

addition of a surtax of two pence a gallon, which will make the actual duty payable on French brandies and spirits eight shillings and two pence the gallon.

Her Britannic Majesty also undertakes to recommend to Parliament the admission of rum and tafia imported from the French Colonies, at the time duty which is or shall be levied on these same articles imported from the British Colonies.

Her Britannic Majesty undertakes to recommend to Parliament the admission of paperhangings imported from France, at a duty equal to the excise tax, that is to say, at fourteen shillings per hundredweight; and cardboard of the same origin, at a duty which shall not exceed fifteen shillings per hundredweight.

Her Britannic Majesty further undertakes to recommend to Parliament the admission of gold and silver plate imported from France, at a duty equal to the stamp or excise duty which is charged on British gold and silver plate.

ARTICLE IX.

It is understood between the two High Contracting Powers, that if one of them thinks it necessary to establish an excise tax or inland duty upon any article of home production or manufacture which is comprised among the preceding enumerated articles, the foreign imported article of the same description may be immediately liable to an equivalent duty on importation....

ARTICLE X.

The two High Contracting Parties reserve to themselves the power of levying upon all articles mentioned in the present Treaty, or upon any other article, landing or shipping dues, in order to pay the expenses of all necessary establishments at the ports of importation and exportation.

But in all that relates to local treatment, the dues and charges in the ports, basins, docks, roadsteads, harbours, and rivers of the two countries, the privileges, favours, or advantages which are or shall be granted to national vessels generally, or to the goods imported or exported in them, shall be equally granted to the vessels of the other country, and to the goods imported or exported in them.

ARTICLE XI.

The two High Contracting Powers engage not to prohibit the exportation of coal, and to levy no duty upon such exportation....

ARTICLE XV.

The engagements contracted by His Majesty the Emperor of the French shall be fulfilled, and the tariffs previously indicated as payable on British goods and manufactures shall be applied, within the following periods:

1. For coal and coke, from the 1st July, 1860.
2. For bar and pig iron, and for steel of the kinds which are not subject to prohibition, from the 1st October, 1860.
3. For worked metals, machines, tools, and mechanical instruments of all sorts, within a period which shall not exceed the 31st December, 1860.
4. For yarns and manufactures in flax and hemp, from the 1st June, 1861.

5. And for all other articles from the 1st October, 1861.

ARTICLE XVI.

His Majesty the Emperor of the French engages that the ad valorem duties payable on the importation into France of merchandise of British production and manufacture, shall not exceed a maximum of twenty-five per cent. from the 1st of October, 1864....

ARTICLE XLX.

Each of the two High Contracting Powers engages to confer on the other any favour, privilege, or reduction in the tariff of duties of importation on the articles mentioned in the present Treaty, which the said Power may concede to any third Power. They further engage not to enforce one against the other any prohibition of importation or exportation, which shall not at the same time be applicable to all other nations.

ARTICLE XX

The present Treaty shall not be valid unless Her Britannic Majesty shall be authorized by the assent of Her Parliament to execute the engagements contracted by Her in the Articles of the present Treaty.

ARTICLE XXI.

The present Treaty shall remain in force for the space of ten years, to date from the day of the exchange of ratifications; and in case neither of the High Contracting Powers shall have notified to the other, twelve months before the expiration of the said period of ten years, the intention to put an end to its operation, the Treaty shall continue in force for another year, and so on from year to year, until the expiration of a year, counting from the day on which one or other of the High Contracting Powers shall have announced its intention to put an end to it.

The High Contracting Powers reserve to themselves the right to introduce by common consent into this Treaty, any modification which is not opposed to its spirit and principles, and the utility of which shall have been shown by experience.

ARTICLE XXII.

The present Treaty shall be ratified, and the ratifications shall be exchanged at Paris within the period of fifteen days, or sooner if possible.

In faith whereof, the respective Plenipotentiaries have signed it, and affixed thereto the seal of their arms.

Done in duplicate at Paris, the twenty-third day of January, in the year of our Lord one thousand eight hundred and sixty.

(L.S.) COWLEY.
(L.S.) RICHARD COBDEN.
(L.S.) V. BAROCHE.
(L.S.) E ROUHER.

Boom, spekulace a krize 1870-1873

MAX WIRTH, *Geschichte der Handelkrisen* (3. Vydání, Frankfurt 1883), s. 456-461. Str. 465-471, 490-491

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 250-253

Téměř 6 miliard franků bylo v posledních třech letech převedeno z Francie do Německa, a i kdyby se střádalové z celé západní Evropy podíleli na pokrytí této ohromné sumy a většina z toho by byla placena směnkami, tj. zbožím, trvalo by to stále nějakou dobu, než by se obnovila měnová rovnováha v Evropě; protože konec konců Německo utajilo skoro 2 miliardy ve zlatě na reformu měny a ostatní účely.

Ačkoli velká část těchto reparací byla vyhrazena na fond pro invalidy, na zbrojení a stavbu pevností, stejně veliké sumy byly odvedeny do pokladen různých německých států, které umožnily v nejkratším časovém intervalu uhradit všechny své splatné dluhy. Státy Německé říše jsou tímto bez dluhů, nebo přesněji, pokud započítáme půjčky na železnice, jejich majetek v půdě, lesích, dolech, železnici a ostatním kapitálovém vlastnictví, nejenže převyšuje jejich veřejný dluh, ale téměř ve všech státech na čele s Pruskem čistý příjem z tohoto majetku převyšuje úrok z veřejného dluhu. Splacením tohoto německého veřejného dluhu ohromný kapitál přešel zpět do vlastnictví soukromého sektoru, který jej kvapem reinvestoval... Mnoho kapitalistů upřednostnilo vložit svůj kapitál do nových i starých železničních tratí v Německu a v USA a především v Rakousko-Uhersku, které v letech 1871-1873 obdrželo téměř miliardu marek zahraničních investic.

K těmto přirozeným příčinám způsobujícím mimořádnou spekulaci navíc omylem přispěla umělá pobídka, ke které došlo uskutečněním německé mincovní reformy... Od roku 1872 dále říšská vláda umožnila, aby se do oběhu dostávaly nové zlaté mince, aniž by souběžně stáhla ty staré v odpovídající hodnotě... Do léta 1874 neměla vláda ani tušení, nakolik růst oběživa byl s to přispět umělé stimulaci spekulace a k růstu cen, zvláště když bylo v oběhu též dodatečných 600-700 milionů marek v bankovkách nízkých nominálních hodnot a v státovkách, jež pak byly stahovány. Poněvadž růst cen přitahoval pozornost – Berlín byl v letech 1872-73, kdy byly nové zlaté mince poprvé v masovém měřítku emitovány, nejvíce rostoucím městem světa – byl připisován francouzským miliardám. Ale jejich jediným společným pojičkem (ponecháme-li stranou zvýšenou poptávku po nerostných surovinách a výrobních prostředcích vyvolanou nově založenými podniky) bylo zastřít důsledky vzrůstu kovového oběživa během jejich emise (tj. *nových zlatých mincí, pozn. red.*). Dokud byla Francie povinna sbírat po celé Evropě všechny dostupné fondy a akceptovatelné směnky, aby mohla převést tyto miliardy do Německa, směnný kurz směnek byl zákonitě ve prospěch Německa. Ale jakmile byly plně splaceny, výhoda byla přesně na druhé straně z důvodu zvýšení cen a od tohoto okamžiku nové zlaté mince začaly odplývat z Německa do Anglie, Francie a Belgie v takovém množství, že celková částka byla odhadována na několik miliard marek a po několika měsících byla Pruská banka nucena zvednout diskontní míru na úroveň, která tento odliv zastavila... V následujících letech se německý obchod musel smířit s vyšší diskontní mírou, která byla zdůvodněna stavem mezinárodního peněžního trhu...

Ačkoli hlavní příčiny a hlavní hnací síla krize byla spojena se vznikem Německé říše, krach nastal vlastně nejprve v Rakousku, kam poprvé zavítala tato prvotřídní civilizační choroba, a jak už to bývá, (*Rakousko, pozn. red.*) zaplatilo tak zápisné do klubu průmyslových a obchodních národů...

Podle oficiálních informací byla v samotném Rakousku mezi lety 1867 a 1873 udělena oficiální povolení 1 005 akciovým společnostem s nominálním kapitálem 4 000 560 000 zl. r.m.... Prakticky polovina z nich nepřežila své založení... Rozdělení těchto společností podle

odvětví se základním kapitálem 4 000 mil. zl. a požadujících skutečný kapitál v hodnotě 1 284 mil.zl. bylo v letech 1867-73 následující:

	základní kapitál - Zlaté (zl.)
175 bank	1 413 610 000
604 průmyslových podniků	1 337 740 000
34 železničních společností	273 550 000
39 pojišťoven	81 300 000
23 těžebních společností	44 460 000
8 loďařských společností	41 500 000
18 hotelů a podobných podniků	39 780 000

K výše uvedenému musí být přičteny stavební společnosti, u nichž byl kapitál spočten na 768 620 000 zl...

Podle *Moniteur des Intérêt matériels*, velikost zakladatelského kapitálu, který proudil evropskými burzami evropským státům, Americe a Tunisu byla v roce 1872 12,6 miliard franků. V roce 1871 bylo pro stejné účely požadováno 15,6 miliard franků, což v součtu za oba roky dělá 28,2 miliard franků. To však vypovídá jen o upsaných částkách a dokonce ani pak není tento seznam úplný, protože vypovídá jen o základním kapitálu nikoli o ážiu. Skutečná poptávka na evropském peněžním trhu – který jediný je relevantní – byla mnohem větší...

V Prusku bylo v letech 1790 – 1867 ročně založeny dvě až tři akciové společnosti, v letech 1867-70 18 ročně, v roce 1870 po 11 červenci 34, v roce 1871 259 a v roce 1872 504 akciových společností...

Podle stejného belgického odborného časopisu byla hodnota kapitálu akciových společností vzniklých v první polovině roku 1873 7 650 franků...

Krise začala s děsivou silou již ve Vídni a spřátelené burzy v Německu začaly pociťovat důsledky, zakladatelská horečka na severu Německa však dále pokračovala až do října, jako pohyb lodě po té, co pohon byl již vypnut...

Veliké zisky odvozené z ážia při emisi železničních akcií, tato přes noc nabytá bohatství přivábily všechny ostatní a infikovaly velké části populace zakladatelskou a hráčskou mánií. Jestliže zde na počátku bylo pár spikleneckých osob z řad historické šlechty, kteří propůjčili své erby k zamaskování křesťansko-semitských nosů a jako návnadu pro malé kapitalisty, v závěru dokonce i nejvlivnější a urozené rody naší nejvyšší šlechty sestoupili ze svých hradů, aby se sdružili se zakladateli železnic. I když často začínaly s dobrým záměrem poskytnout svou účastí, solidní a zvučný základ podnikání, neměly dost sil, aby neutralizovali nezdravý vliv projektantů, avšak v mnoha případech jejich cílem bylo čistě a jen prostřednictvím železnic zvýšit hodnotu svého vlastního majetku. Jak bylo možné očekávat, tyto vysoce postavené osoby nevěděli zhora nic o „podnikání“, což je důvod, proč téměř bez výjimky bylo jejich hlavním úkolem poskytnout jméno, které by přilákalo zámožnou populaci a umožnilo získat koncese. Mánie zakládání železnic se v těchto kruzích stala natolik intenzivní, že mezi zakladateli bylo možné nalézt téměř celou nobilitu z jistých panství.... Po té, co při stavbě nových železnic pracovali podnikatelé ruku v ruce s bankéři, vysoce postavení pánové byly postupně zasvěcování do tajů burzy a podle přísloví s jídlem roste chuť, se brzy stali horlivými bankovními zprostředkovateli a taktéž burzovními hráči...

Mezi členy různých správních výborů železnic postavených po roce 1866 (v Rakousko-Uhersku) je z řad původní šlechty 13 princů, 1 lankrabě, 64 hrabat, 29 baronů a 41 dalších šlechticů. Vzhledem ke křížení této činné účasti jsou dnes ve správních radách bank založených po roce 1864 ve Vídni 1 vévoda, 24 hrabat, 12 svobodných pánů a čtyři další šlechtici, z nichž většina je i na předchozím seznamu, ačkoli se tyto banky prý nepodílejí na

poskytování hypoték ani žádným jiným způsobem na pozemkovém vlastnictví. Současně 1 princ, 16 hrabat, 6 svobodných pánů a 2 další šlechtici sedí ve správních radách ve Vídni založených průmyslových podniků, na nichž tito pánové nemají žádný přirozený zájem a z nichž nemohou ani profitovat pomocí obchodních znalostí ani prostřednictvím dostatečného kapitálu.

Krize roku 1873

a) H. J. WINSER, Report on Thuringia, in Annual Reports on the Commercial Relations between United States and Foreign Nations, Year Ending 30 September 1873 (Washington, 1874), s. 407

b) P. S. POST, Report on Vienna, *tamtéž.*, s. 32

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 254-255

a) Finanční potíže, které začaly ve Vídni, ještě neskončily. Lidé v okolí si myslí, že byli podvedeni bankéři a burzovními makléři, jimž byli zvyklí důvěřovat. Není pochyb, že během roku odstartovalo velké množství spekulací a bankéři, malí a velcí, neměli žádné skrupule zavalit veřejnost akciemi všemožných podniků, které prodávali jednou al pari, po druhé s áziem, ač vnitřní hodnota nebyla nikdy vyšší než 50 nebo 60 procent. Nově organizovaný Durynský bankovní spolek zkrachoval a akcionářům se vrátila nejvýše 3 procenta jejich investovaného kapitálu. Manažer i pokladník tohoto sdružení uprchli. Nesplacení obligací několika amerických železnic, kvůli nimž byl na počátku roku tak hlasitý povyk, může být ve skutečnosti zcela zapomenuto ve srovnání s vyloženě podvodnými transakcemi v průmyslových a peněžních podnicích na rakouské a německé burze, které nedávno vyšly najevo před napálenými akcionáři. Hluboký pocit rozhořčení pociťují ti němečtí bankéři, kteří v touze po velkých ziscích mhouřili oči nad chatrnou povahou mnoha cenných papírů, které pomáhali uvést na trh. Pocit nedůvěry ve všechny akcie přetrvává.

b) Bezprostřední příčina paniky musí být hledána ve spekulacích, které odvedly kapitál od legitimního použití a nutily podniky do nezralého a předstíraného podnikání. Obrovské zisky, které realizovalo mnoho akciových společností, zajišťovaly snadné upisování kapitálu každé navrhované společnosti, a dychtivost, s níž tyto akcie byly nakupovány, na oplátku umožňovala zakládání těchto společností, z nichž mnoho nemělo funkční základy nebo rozumnou vyhlídku na zisk...

Pohromy, která téměř před pěti měsíci zachvátila Vídeňskou burzu, se neúčastnili čistě jen burzovní hráči, ale zástupci všech tříd, kteří jim důvěřovali, a zběsilé šílenství zuboženého davu, který se shromáždil, když jejich bublina praskla, a který hrozil nepokojem a výtržnostmi a nutil nositele největších finančních jmen v monarchii prchat jak o život, přinutil burzu dočasně zavřít své brány. Ale toto rozčilení již ustoupilo, vizionářské projekty zbankrotovaly, a byly tak konečně vyřazeny; ale nedostatek na peněžním trhu pokračuje a je požadována vládní pomoc, která by poskytla peníze na provádění běžných transakcí v zemi.

Pracovní podmínky textilních dělnic v Německu

MINNA WETTSTEIN-ADEL, *3½ Monate Fabrik-Arbeiterin* (Berlin 1893), pp. 19-21

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 322-323

V tkalcovských halách dívky pracují v atmosféře, která mě třetí den, kdy jsem zde pracovala, obdařila ošklivým plicním katarem; drobkové chomáče zkroucené bavlny plující vzduchem přistávají ve vlasech a na šatech, vnikají do nosu a do úst; stroje se musí každé dvě hodiny smýčít; dívky jsou nuceny prach vdechovat, neboť mají zakázáno otevřít okna. K tomu je třeba ještě přidat příšerný, nervy drásající hluk rachotících strojů, takže není slyšet vlastního slova. Komunikace se sousedkou není možná, leda křikem na hranici hlasových možností. V důsledku toho mají všechny dívky odporlivě pištivé hlasy: dokonce, i když dílna na konci pracovního dne ztichne, nebo na ulici či doma, nepovídají si nikdy potichu jako ostatní lidé, jejich konverzace je neustálým jekotem, který na lidi zvenčí působí dojmem, jako by se hádaly.

Je opravdu zázrak, že tolik dívek stále vypadá svěže a půvabně a že jim je při práci stále do zpěvu, obvykle sentimentálních lidových písní....

Mnoho dívek pracuje s pocitem štěstí, zvláště ty, co tkají koberečky nebo v jednom kuse tkané závěsy, kde mohou pozorovat, jak jim dílo roste pod rukama (building up the pattern). Milují své stroje jako by milovaly věrného psa; leští je a na příčky uvazují barevné stuhy, malé obrázky svatých a všechny druhy křiklavých cetek, jimiž je jejich milenci obdarovali během letních poutí.

Dívky pracují velmi tvrdě a několik málo mi sdělilo, jak zkolabovaly z přemáhání se během prvních čtyř týdnů práce a jak většina z nich po měsíce trpí drážděním na plicích a v krku, dokud si na prach nezvyknou. K tomu je třeba ještě přidat málo výživné a mizerné jídlo, krátké přestávky na odpočinek v místnostech, které nezasluhují pojmenování „příbytek“ – a přesto dívky zůstávají srdečné, zdravé, živé a podnikavé.

Pokaždé jsem toto sledovala s obdivem; nemohla jsem to dlouho vystát. Nemohla jsem si ráno vzít nic kromě kávy; pouze k večeru jsem spěchala, úplně vyčerpaná, do svého hotelu s velkou námahou polknout nějaké výživné jídlo....

Nikoho by ani nenapadlo zastavit práci a odpočinout si dokonce, i když by byl sužován velkou bolestí hlavy nebo zubů, ačkoli i čtvrt hodiny zpoždění bylo tolerováno bez významné pokuty na konci týdne...

Práce tkadlen kobereců by neměla být podceněna, není ničím jiným než monotónní a opakující se prací. Když tkají složité turecké vzory, musí umět zachytit správný okamžik výměny různě barevných cívek. Musí přemýšlet a sladovat, počítat, dávat pozor a soustředit všechny své myšlenky. Tato práce vyžaduje mnohem více duševní činnosti a smyslu pro odpovědnost než háčkování a šití prováděné tisíci dívkami ve společnosti rok co rok v očekávání třípytího rytíře, který jednoho dne přijde a zachrání je.

Mnoho továren začíná pracovat v půl sedmé, pauza na snídani je od 8 do 8:30, na oběd od 12 do 1; ve čtyři je 20-30 minut na čaj a práce pak pokračuje až do 7. V sobotu práce končí v 5:30, aby byl kolem 6. čas na důkladné vyčištění a promazání strojů. V pondělí práce začíná o půl hodiny později, pravděpodobně proto, že všechny dívky mají po neděli kocovinu.

Německé banky a kartelizace průmyslu

a) ROBERT FRANZ, „The statistical History of the German banking System, *Miscellaneous Articles on German Banking*, U.S. National Monetary Commission, Document 508 (Washington 1910) pp. 29-31

b) HENRI HAUSER, *Germany's Commercial Grip on the World, Her Business Methods Explained* (trans. Manfred Emanuel, N.Y., 1918, first French edition 1915), pp. 56-57

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 121-123

a) Technické a ekonomické důvody byly tou hlavní příčinou, která vedla ke sloučení uhelných a železářských závodů, zvláště v posledních letech, a stejné faktory mají čím dál větší sklon vytvářet seskupení velkých konsolidovaných závodů kombinujících těžbu nerostných surovin s výrobou polotovarů a průmyslového zboží. Bez odpovídajících peněžních a úvěrových organizací, tj. bez silných bank, které jsou s to provést nezbytné finanční operace, by však tento vývoj nebyl možný buď vůbec, nebo jen s velkými obtížemi.

Rozvoj průmyslu a bankovníctví vykazuje stejnou tendenci a do velké míry se vzájemně ovlivňují...

Je neoddiskutovatelnou zásluhou osob ve vedení bank, že tyto snahy ocenily a podporovaly je navýšením potřebného kapitálu, které častokrát znamenalo pro banky ohromná rizika...

Je vcelku samozřejmé, že banky, při své politice podpory průmyslu často musely počítat se značnými riziky a snažily se tudíž, a do velké míry úspěšně, zabezpečit si trvalou a rozhodující kontrolu nad průmyslovými podniky.

Rozhodující vliv bank na průmyslové podniky je však hlubší, než k jakému by opravňovalo čisté akciové vlastnictví, neboť je pro banky snadnou záležitostí zastupovat na valných hromadách ty akcionáře, kteří si u nich uschovali své akcie. Výsledkem je, že banky v mnoha případech rozhodujícím způsobem kontrolují průmyslové podniky. Těsné vazby mezi bankami a průmyslem ukazuje také obsazování míst v dozorčích radách.

Jakožto členové představenstev průmyslových podniků mají bankovní ředitelé možnost střežit zájmy bank, zvláště prostřednictvím dohledu nad účelným a racionálním využíváním úvěru, který banka firmě poskytl.

S cílem vybudovat přátelské vztahy mezi bankami a průmyslovými společnostmi jsou na druhé straně ředitelům průmyslových podniků nabízena místa v dozorčích radách bank.

Takovýto stav věcí se nemusí zdát nezasevěným statisticky zřejmý, není však pochyb, že vazba mezi bankovními a průmyslovými podniky je takto těsnější než pomocí pouhé akciové kontroly bankou, která ve většině případů není příliš veliká.

b) V současné době je každá z velkých bank duší celého souboru podniků. Takto na Deutsche Bank přímo závisí Siemens und Halske, Norddeutscher Lloyd, Gesellschaft für elektrische Hoch und Untergrundbahnen a Oberschlesische Kokswerke. Disconto financuje Gelsenkirchen, Dortmunder Union, Kaliwerke Aschersleben, Ludwig Löwe, Hamburg-Ameriku, Bochumer Verein a Kattowitzer Actiongesellschaft. Pod Dresdner Bank patří mimo jiné Saar und Mosel a Laurahütte, pod Berliner Handelsgesellschaft spadá Harpener, Hibernia a A.E.G. atd. Schaaffhausen financuje Aumetz and Saint Avold, Darmstätter, Luxemburgské doly atd.

Ale zásada sdružování se uplatňuje také v tom smyslu, že se pro dohled nad určitým podnikem sdruží několik bank. Kattowitz závisí současně na Disconto a na Dresdner Bank, Harpener na Berliner a na Schaaffhausen. Tato koncentrace je zvláště účinná v elektrotechnickém průmyslu, kde potřeba kapitálu je značná a četná. V roce 1900 bylo 28 elektrotechnických společností rozděleno do sedmi skupin a za každou z těchto podnikových skupin stojí seskupení bank; na příklad v pozadí Siemens und Halske stojí Deutsche Bank,

Darmstädter, Berliner, Disconto, Dresdner, Mitteldeutsche, Bleichröder atd. Za podpory bylo bank těchto sedm skupin sníženo až na současné dvě.

Jak tato bankovní seskupení probíhají? Umělými a nebezpečnými metodami, které německé finance pokládají za normální, ale které finančníci v zemích se starší ekonomickou školou považují za „neomalené“. Banky sdružené a propojené s podniky „se dohodly, že si budou mezi sebou vzájemně akceptovat cenné papíry.“ V každé velké bance pracuje „Konsorciální úřad“, kde jsou pod pláštíkem zjevné rivality dohadována tajná opatření – „tajemství akceptace směnek, kombinace a spojení mezi kolosálními mocnostmi. Ve zkratce směnka jedné banky je garantována směnkou druhé.“

Státní podpora pro Kruppovy zbrojařské závody

a. Kruppův dopis Wilmovskému, vedoucímu civilního kabinetu, 20. března 1874, v němž žádá o pomoc státu. Otištěno ve WILLI BOELCKE (ed.) *Krupp und die Hohenzollern in Dokumenten, Krupp-Korrespondenz mit Kaisern, Kabinetschefs und Ministern 1850-1918* (Frankfurt 1970), str. 73-79

b. Kruppův dopis Vilémovi I. z 25. března 1874 o půjčce. Tamtéž s. 80

c. Pruský ministr války Von Verdy Vilémovi II., 20. července 1890, tamtéž s. 123-124

Převzato z: POLLARD, S., *Industrial Power and National Rivalry 1870-1914. Documents on Economic History of Europe vol. II.* Edward Arnold & Co., London 1972, s. 82-85

a. V roce 1826 Alfred Krupp převzal v zájmu rodiny vedení malých, téměř zpustlých ocelářských závodů, dědictví po svém otci Friedrichovi Kruppovi, který je založil v roce 1810 a poté jim postupně obětoval svůj soukromý majetek... Nyní se původně nevýznamný objekt stal kombinátem závodů a dolů, jehož hodnota... dnes konzervativním odhadem představuje 30 milionů tolarů a jenž – ačkoli poslední třetina teprve začíná být produktivní – vynáší 15% ročně, přičemž se realizují objednávky v hodnotě přesahující 20 milionů tolarů. ...

Nikdo nebude zpochybňovat tvrzení, že marnivost nehrála při založení tohoto obrovského továrního komplexu žádnou roli. Naopak, je jasné, že vynaložení velkého jmění bylo podstoupeno čistě v zájmu vybudování průmyslu klíčového pro existenci státu... Abychom mohli pokračovat v našem dosud úspěšném kurzu podnikové zásady maximální možné kvality produkce, přednostního ohledu na požadavky a zájmy státu a starostlivé péče o pracovní sílu musí být dodrženy za každou cenu...

Přistoupení nových partnerů je vyloučeno, pokud by získali nárok na část majetku a na podíl na řízení. A v honbě za svými vlastními zájmy, by koncern jednoduše proměnili na zdroj dividend, a pokud by k tomu nazrály podmínky, na akciovou společnost s akcionáři po celém světě, přičemž by se muselo dodávat všem zemím – včetně těch, které jsou nyní vyloučeny – tak dlouho, dokud by platily. Pokud však firma zůstane – jako zde – v rodinném kruhu, bude dál pokračovat v přijatém dobrovolném závazku, že se pomáhá pouze spřáteleným zemím.

Pokud by došlo na shora nastíněný vývoj, přestala by platit pruská (německá) smlouva jak co do dodávek, tak co do ceny, a navíc, což je ještě důležitější: skončila by také jistota dosahování co nejkvalitnější produkce, poněvadž soukromý vlastník dbá nejvíce na to, aby odkázal svým dědicům co nejlepší pověst, kdežto anonymní akcionáře zajímají bezprostřední zisky spíše než ohledy na budoucnost.

S cílem vyhnout se všem důsledkům, které by zkřížily budoucí vyhlídky tohoto koncernu, muselo být učiněno rozhodnutí k nalezení potřebného kapitálu... Firma se tímto zavazuje vysvětlit situaci, tedy lze dohlédnout, jak dalece by byly dotčeny zájmy státu a jak by mohly být zajištěny, budou-li kroky k poskytnutí pomoci v souladu s těmito zájmy podniknuty ihned. Prozatím jsou tu dvě možnosti, jak dosáhnout tohoto cíle:

1. Stát za spravedlivou protihodnotu převezme celý koncern i s jeho řídicím personálem, s jeho současnými právy a závazky a skrytým aktivem v podobě přínosů daných nákladnými experimenty, jejichž hodnota bude pro budoucnost zbrojní výroby – pokud toto zůstane uchováno v tajnosti – značná. Alfred Krupp by v tomto případě byl ochoten dál poskytnout maximum svých osobních schopností....

2. Stát zapůjčí firmě potřebné prostředky pro její řízení a budoucí rozvoj. Navrhovaného cíle by mohlo být dosaženo dohodou s Königliche Seehandlung. Pokud jest základním účelem této společnosti podporovat domácí průmysl, nárok Kruppovy továrny by byl velmi silný, neboť slouží zemi v mimořádném rozsahu. Kromě toho by Königliche Seehandlung získala dostatečné zajištění a výnosný obchod.

V každém případě, by zde byla jistá naděje nepřetržitého a zdárného rozvoje. Pancéřované lodní pláty a pancéřované dělové štíty by pak mohly být vyráběny z nejlepších rud, a to kvalitnějších než může poskytnout Anglie. Za tímto účelem byly v Německu a Španělsku nakoupeny doly s prvotřídní železnou rudou. Poskytnutím úročené půjčky, jakožto druhé možnosti, by se stát vyhnul nutnosti poskytnout bezúročný kapitál, což by v případě vlastních zbrojařských závodů učinit musel....

Důležitost tohoto průmyslu pro stát prokázaly nedávné války. Vlast si může udržet a udrží stejný náskok ve zbrojení také v budoucnu...

3. Nakonec by zde mohlo být další východisko: Stát poskytne prostředky dočasně k vyrovnání nynějších šoků, aby umožnil firmě získat čas, dokud se neobjeví příhodnější příležitost opatřit si požadovanou částku, která je v poměru k jejímu celkovému majetku relativně malá.

Záležitost vyžaduje utajení a rychlé rozhodnutí již z povahy případu nanejvýš žádoucí.

Avšak pokud by tato záležitost měla být v posledku přednesena na půdě parlamentu, vlastník by svůj návrh vzal zpět, neboť není vhodné, aby byl projednáván na veřejnosti a jako otázka financí měřená čistě finančními zájmy, čemuž by tak v tomto případě nevyhnutelně bylo.

b. Vaše Veličenstvo,

Mám tu čest Vám co nejponíženeji oznámit, že díky intervenci Königliche Seehandlung bylo již zajištěno poskytnutí půjčky ve výši 10 milionů tolarů, avšak za předpokladu, že Jeho Veličenstvo by velkoryse uznalo za vhodné poskytnout mi královské privilegium pro emisi dluhových certifikátů znějících na majitele, jak tomu bylo v případě železničních společností. Příznivé rozuzlení celé této záležitosti nyní, stejně jako na počátku, spočívá na laskavém rozhodnutí Vašeho Veličenstva vyhovět mé prosbě, jež s důvěrou očekávám.

Jsem, atd.

Alfred Krupp

c. Vztahy mezi ministerstvem války a Dělostřeleckou zkušební komisí na jedné straně a Kruppovými závody na straně druhé byly v nedávné době velice těsné... Jedním z důsledků je, že Dělostřelecké zkušební komisi bylo nařizováno na požádání firmy poskytovat jakékoli informace týkající se konstrukce polního dělostřeleckého materiálu, a to co v největší možné míře.

Jakmile se jedná o z politickoekonomického hlediska žádoucí podporu Kruppovy firmy, Ministerstvo války má vždy v co největší míře na mysli potřebu nechat firmu prosperovat a udržovat její nejvyšší efektivitu. V minulosti firma obdržela finanční pomoc, která nebyla poskytnuta žádnému jinému soukromému koncernu, v letech vzestupu a krizí od Ministerstva války opakovaně dostávala platby v hodnotě mnoha milionů, částečně ve formě bezúročných půjček. Následně a až do dneška Ministerstvo války upustilo od přizvání nebo vytvoření

efektivní konkurence na nákup polních děl nebo obrněných zbraní, ač by toho při dnešním stavu rozvoje ocelářského průmyslu nebylo obtížné docílit; nestalo se tak, ačkoli by se toto opatření z čistě finančního hlediska vojenským orgánům jevílo účelným. Ceny, které vojenské orgány do dneška platily Kruppovým závodům, byly velmi vysoké přesně proto, že monopolní postavení poskytnuté firmě vojenskými úřady, které se na oplátku stalo základem světové reputace koncernu ve výrobě zbraní, umožnilo stanovit ceny velmi vysoko a tam je udržovat.

Kruppovy závody v tomto ohledu v co nejširším rozsahu uplatňovaly ve vztahu k Ministerstvu války vlastní obchodní zájmy a vojenské úřady jsou ve věci cen na nich zcela závislé.

K počátkům NEPu

Referát V. I. Lenina na X. sjezdu KSR(b) dne 15. Března 1921 o zavedení naturální daně místo povinnosti odvádět všechny přebytky In: LENIN V. I., *Spisy*, sv. 32. Praha, Svoboda, 1954, str. 219-234.

Převzato z: Strana demokratického socialismu - články a statě [on-line:
<http://www.sds.cz/view.php?cisloclanku=2005011603>]

Soudruzi a soudružky! Zavedení daně místo povinného odvádění přebytků je především a hlavně problém politický, jehož podstatou je vztah dělnické třídy k rolnictvu. Chceme-li tento problém řešit, znamená to, že musíme vztahy mezi těmito dvěma hlavními třídami, jejichž vzájemný boj nebo vzájemná dohoda určují osudy celé naší revoluce, znovu, nebo snad lépe řečeno, obezřetněji a správněji dodatečně prozkoumat a do jisté míry zrevidovat. Není třeba, abych se podrobně zabýval příčinami takové revize. Všichni jistě velmi dobře víte, kolik událostí, zvláště když se krajně vystupňovala nouze, způsobená válkou, rozvratem, demobilizací a katastrofální neúrodou -, kolik okolností způsobilo, že rolník se dostal do mimořádně těžké a kritické situace a nutně zesílilo jeho kolísání od proletariátu k buržoazii.

Tedy několik slovo o teoretickém významu nebo teoretickém přístupu k této otázce. Je nesporné, že v zemi, kde obrovskou většinu obyvatelstva tvoří zemědělství malovýrobci, je možné uskutečnit socialistickou revoluci jedině pomocí celé řady zvláštních přechodných opatření, která by byla zcela zbytečná v zemích vyspělého kapitalismu, kde v průmyslu i zemědělství je obrovská většina námezdních dělníků a kde se celá desetiletí utvářela třída námezdních zemědělských dělníků. Jedině taková třída může být sociální, ekonomickou a politickou oporou bezprostředního přechodu k socialismu. Jedině v takových zemích, kde je tato třída dostatečně vyspělá, je bezprostřední přechod od kapitalismu k socialismu možný bez zvláštních přechodných celostátních opatření. V celé řadě děl, ve všech našich projevech a ve všem tisku jsme zdůrazňovali, že v Rusku je situace jiná, že v Rusku máme menšinu průmyslových dělníků a obrovskou většinu drobných zemědělců. Socialistická revoluce v takové zemi může dosáhnout konečného úspěchu jedině za dvou podmínek. Předně, bude-li včas podepřena socialistickou revolucí v jedné nebo několika vyspělých zemích. Jak víte, k splnění této podmínky jsme proti dřívějšímu vykonali velmi mnoho, ale zdaleka ne tolik, aby se to uskutečnilo.

Druhou podmínkou je dohoda mezi proletariátem, který uskutečňuje svou diktaturu nebo má v rukou státní moc, a většinou rolnického obyvatelstva. Dohoda je velmi široký pojem, zahrnující celou řadu opatření a přechodů. Tady je třeba říci, že při celé naší propagandě a agitaci musíme mluvit naprosto otevřeně. Musíme rázně odsoudit lidi, kteří chápou politiku jako drobné triky, rovnající se někdy téměř podvodu. Jejich chyby je nutno napravit. Třídy nelze oklamat. Za tři roky jsme mnoho vykonali pro zvýšení politického uvědomění mas. Masy se nejvíce poučily z ostrého boje. V souladu s naším světovým názorem, s našimi

revolučními zkušenostmi, kterých jsme nabyli během desetiletí, a na základě poučení z naší revoluce musíme otevřeně říkat: zájmy těchto dvou tříd jsou odlišné, drobný zemědělec nechce totéž, co chce dělník.

Víme, že dokud nevypukne revoluce v jiných zemích, může socialistickou revoluci v Rusku zachránit jen dohoda s rolnictvem. A takto otevřeně je to třeba říkat na všech schůzích, v celém tisku. Víme, že dohoda mezi dělnickou třídou a rolnictvem je vratká - mírně řečeno, aniž dáme slovo „mírně“ do protokolu -, a máme-li mluvit otevřeně, je ještě mnohem horší. Rozhodně se nesmíme snažit cokoli zatajovat, ale musíme otevřeně říkat, že rolnictvo je s nynější formou vztahů mezi ním a námi nespokojeno, že ji nechce a dále tak žít nebude.

To je nesporné. Rolnictvo jasně projevilo svou vůli, vůli obrovských mas pracujícího obyvatelstva. Musíme s tím počítat a jsme dostatečně střízlivými politiky, abychom otevřeně řekli: zrevidujme svou politiku vůči rolnictvu. Dosavadní stav je neudržitelný.

Musíme rolníkům říci: „Chcete-li jít zpět, chcete-li úplně obnovit soukromé vlastnictví a svobodný obchod, znamená to, že budete neodvratně a nevyhnutelně upadat pod nadvládu statkářů a kapitalistů. Potvrzuje to celá řada příkladů z historie i z revolucí. Nevyhnutelnost toho potvrdí pouhá zběžná úvaha vyplývající z abecedy komunismu, z abecedy politické ekonomie. Jen uvažujme. Je pro rolnictvo výhodné rozejít se s proletariátem a vracet se zpět - a připustit, aby se země vracela zpět - pod nadvládu kapitalistů a statkářů, nebo to není výhodné? Uvažujte o tom a uvažujme společně!“

Máme za to, že budeme-li uvažovat správně, pak i přes všechny velké rozdíly mezi ekonomickými zájmy proletariátu a drobného zemědělce, kterých jsme si dobře vědomi, dopadne výsledek v náš prospěch.

Ať je naše situace v zásobách zboží sebesvízelnější, potřeby středního rolníka musíme uspokojit. Dnes je mnohem více středních rolníků než dříve, rozpory se zmírnily, půda je rozdělena do užívání mnohem rovnoměrněji, kulak je podlomen a v značné části vyvlastněn - v Rusku více než na Ukrajině, na Sibiři méně. Ale všeobecně řečeno statistické údaje naprosto nezvratně ukazují, že vesnice se znivelizovala, rozdíly se vyrovnávají, tzn., zmírnila se příkrá diference mezi kulakem a bezzemkem. Všechno je vyrovnanější, rolnictvo se, celkem vzato, dostalo do postavení středního rolníka.

Můžeme uspokojit toto střední rolnictvo jako takové, s jeho ekonomickými zvláštnostmi, s jeho ekonomickými kořeny? Snil-li někdo z komunistů o tom, že je možné za tři roky předělat ekonomickou základnu, ekonomické kořeny zemědělské malovýroby, byl to ovšem fantasta. A proč bychom to zapírali, takových fantastů bylo mezi námi dost. Na tom přece není nic špatného. Copak se mohlo v takové zemi začít se socialistickou revolucí bez fantastů? Praxe samozřejmě ukázala, jak obrovskou roli mohou sehrát všemožné pokusy a počiny na poli kolektivního hospodaření v zemědělství. Praxe však také ukázala, že tyto pokusy jako takové sehrály i úlohu zápornou, když lidé, vedení nejlepšími úmysly a tužbami, šli na vesnici zakládat komuny, kolektivy, aniž dovedli hospodařit, poněvadž neměli zkušenosti s kolektivní prací. Zkušenosti těchto kolektivních hospodářství mohou být jen příkladem toho, jak se hospodařit nemá: okolní rolníci se smějí nebo soptí.

Víte velmi dobře, kolik bylo takových případů. Opakuji, že na tom není nic divného, neboť předělat drobného zemědělce, přeměnit celou jeho mentalitu a návyky je práce pro celé generace. Vyřešit otázku převýchovy drobného zemědělce, ozdravit, abych tak řekl, celou jeho mentalitu může jen materiální základna, technika, hromadné používání traktorů a strojů v zemědělství, rozsáhlá elektrifikace. Tohle by od základu a nesmírně rychle drobného zemědělce předělalo. Říkám-li, že je k tomu zapotřebí celých generací, neznamená to, že je k tomu zapotřebí staletí. Chápete velmi dobře, že opatřit traktory a stroje a elektrifikovat obrovskou zemi - že taková práce si může rozhodně vyžádat přinejmenším desetiletí. Taková je objektivní situace.

Musíme se vynasnažit, abychom splnili požadavky rolníků, které jsme neuspokojili, kteří jsou nespokojeni, a právem nespokojeni, a spokojeni být nemohou. Musíme jim říci: Ano, takový stav je nadále neudržitelný. Jak máme uspokojit rolníka a co to znamená uspokojit ho? Kde nalezneme odpověď na otázku, jak ho uspokojit? Přirozeně, že právě v požadavcích rolnictva. Tyto požadavky známe. Musíme si je však ověřit, musíme z ekonomického hlediska prozkoumat všechno to, co víme o hospodářských požadavcích zemědělece. Pochopíme-li tuto otázku, hned si řekneme: uspokojit drobného zemědělece lze v podstatě dvojím způsobem. Za prvé je nutná určitá svoboda oběhu zboží, svoboda pro soukromého malého hospodáře, a za druhé je nutné opatřit zboží a výrobky. Co je to za svobodu oběhu, když nemá co obíhat, a co je to za svobodu obchodu, když není čím obchodovat! Svoboda zůstala na papíře, ale třídy neuspokojíš kusem papíru, ale skutečnými věcmi. Tyto dvě podmínky je třeba dobře pochopit. O druhé podmínce - jak máme opatřit zboží, zda je dovedeme opatřit, - o tom si pohovoříme později. Ale u první podmínky - svobody oběhu zboží - je třeba se pozastavit.

Co je svoboda oběhu? Svoboda oběhu je svoboda obchodu, a svoboda obchodu znamená jít zpět ke kapitalismu. Svoboda oběhu a svoboda obchodu znamená směnu zboží mezi jednotlivými malými hospodáři. My všichni, kteří jsme se učili alespoň abecedě marxismu, víme, že z této směny a ze svobody obchodu nevyhnutelně vyplývá dělení výrobců zboží na ty, kdo mají kapitál, a na ty, kdo mají pracující ruce, dělení na kapitalisty a námezdní dělníky, tj. obnovení kapitalistického námezdního otroctví, které nepadá z nebe, nýbrž na celém světě vyrůstá právě ze zbožního zemědělství. Teoreticky to známe velmi dobře a v Rusku to musí pozorovat každý, kdo si všiml života a podmínek hospodaření drobného zemědělece.

Vzniká otázka: jak to, cožpak komunistická strana může uznat svobodu obchodu a přejít k ní? Nejsou tu nesmiřitelné rozpory? Na to je třeba odpovědět, že praktické vyřešení této otázky je pochopitelně neobyčejně obtížné. Už předem tuším a z rozhovorů se soudruhy vím, že předběžný návrh na zavedení daně místo povinného odvádění přebytků, který vám byl rozdan, vyvolává oprávněně a nevyhnutelně otázky, které se ponejvíce týkají toho, že směna se povoluje v mezích místního hospodářského obratu. O tom se mluví na konci 8. článku Co to znamená, jaké to má meze, jak to uskutečnit? Domnívá-li se někdo, že na tuto otázku dostane odpověď na tomto sjezdu, mýlí se. Na tuto otázku nám odpoví naše zákonodárství; naším úkolem je stanovit pouze zásadní linii, vytyčit heslo. Naše strana je vládní strana, a usnesení, které učiní sjezd strany, bude závazné pro celou republiku, a my zde musíme vyřešit tuto otázku zásadně. O zásadním vyřešení této otázky musíme uvědomit rolnictvo, protože setí je přede dveřmi. A pak musíme zmobilizovat celý náš aparát, celou naši teoretickou frontu, všechny naše praktické zkušenosti, abychom zjistili, jak to udělat. Je možné to uskutečnit-uvažujeme-li teoreticky- je možné do jisté míry obnovit svobodu obchodu, svobodu kapitalismu pro drobné zemědělece a nepodkopat tím kořeny politické moci proletariátu? Je to možné? Ano, je to možné, neboť záleží na zachování určité míry. Kdybychom mohli opatřit jen nevelké množství zboží a měl by je v rukou stát, měl by je v rukou proletariát, který má politickou moc, a kdybychom mohli toto zboží dát do oběhu pak bychom jako stát připojili ke své politické moci moc ekonomickou. Uvedeme-li toto zboží do oběhu, oživíme zemědělskou malovýrobu, která dnes hrozně upadla pod tíhou těžkých válečných poměrů a zpusťování a proto, že jí nebylo možno rozvinout. Drobný zemědělec, pokud zůstane drobným zemědělcem, musí mít podnět, pobídku a povzbuzení odpovídající jeho ekonomické základně, tj. malému jednotlivému hospodářství. Tady se místnímu uvolnění obratu nevyhneš. Jestliže stát dostane směnou za průmyslové výrobky jisté minimální množství obilí postačující ke krytí potřeb měst, továren a průmyslu, pak se obnovuje ekonomický obrat takovým způsobem, že státní moc zůstává v rukou proletariátu a upevňuje se. Rolnictvo chce vidět v praxi, že dělník, který má ve svých rukou továrny, závody, průmysl, dovede zorganizovat směnu s rolnictvem. Přitom však obrovská zemědělská země se špatnými dopravními spoji, s nedozírnými prostorami, rozmanitým klimatem, rozdílnými

podmínkami zemědělské výroby aj. nevyhnutelně předpokládá jistou svobodu směny mezi místním zemědělstvím a místním průmyslem v místním měřítku. V tomto směru jsme se dopustili mnohých chyb tím, že jsme zašli příliš daleko: zašli jsme příliš daleko při znárodnování obchodu a průmyslu, při zákazu místní směny zboží. Byla to chyba? Bezesporně byla.

V tomto směru jsme mnoho věcí udělali prostě chybně a bylo by obrovským zločinem, kdybychom neviděli a nechápali, že jsme tu nezachovali náležitou míru, že jsme nevěděli, jak ji zachovat. K něčemu nás však přinutily také okolnosti: až dosud zuřila krutá a neslýchaně těžká válka, takže nám nezbývalo nic jiného než si počínat po vojensku i na poli ekonomickém. A byl to přímo zázrak, že zpustošená země přestála takovou válku, a tento zázrak nespádl z nebe, nýbrž vzešel z ekonomických zájmů dělnické třídy a rolnictva, z jejich masového elánu; z tohoto zázraku vzešel odpor proti statkářům a kapitalistům. Zároveň však je nesporný fakt, a není třeba jej zatajovat ani v agitaci a v propagandě, že jsme zašli dále, než bylo teoreticky a politicky nutné. Můžeme do značné míry povolit svobodnou místní směnu a nepodlomit, ale upevnit tím politickou moc proletariátu. Jak to udělat - to je věc praxe. Mým úkolem je dokázat vám, že teoreticky je to možné. Proletariát, který má v rukou státní moc a disponuje určitými zásobami zboží, má plnou možnost dát je do oběhu a uspokojit tím do jisté míry potřeby středního rolníka, uspokojit je na základě místního hospodářského obratu.

Nyní několik slov o místním hospodářském obratu. Napřed se musím zmínit o družstevnictví. Je samozřejmé, že pro místní hospodářský obrat potřebujeme družstva, a ta jsou u nás přespříliš opomíjena. Náš program zdůrazňuje, že nejdokonalejším distribučním aparátem jsou družstva, která nám tu zůstala po kapitalismu, a že tento aparát je nutno zachovat. To se říká v programu. Splnili jsme to? Velmi nedostatečně a částečně jsme to nesplnili vůbec, a zas dílem proto, že jsme se dopustili chyby, dílem proto, že nám v tom zabránila válka. Družstevnictví plodilo prvky na vyšší hospodářské úrovni, ekonomicky kvalitnější, a tím zároveň plodilo v politickém životě menševiky a esery. To je biologický zákon, nic naplat. Menševici a eseři jsou lidé, kteří vědomě nebo nevědomky obnovují kapitalismus a pomáhají Juděničům. To je taky zákon. Musíme proti nim bojovat. A když bojovat, tedy po vojensku: museli jsme se bránit a ubránili jsme se. Je však možno zůstat trvale při nynějším stavu? Není. A vázat si tím ruce by byla rozhodně chyba. Proto navrhuji k družstevní otázce rezoluci, která je velmi stručná, a já ji přečtu:

„Vzhledem k tomu, že rezoluce IX. sjezdu KSR o poměru k družstevnictví se opírá o zásadu povinného odvádění přebytků, místo níž se nyní zavádí naturální daň, X. sjezd KSR se usnáší:

Uvedenou rezoluci zrušit.

*Sjezd ukládá ústřednímu výboru, aby vypracoval a prostřednictvím strany a sovětů uskutečnil opatření, která by zlepšila a zdokonalila strukturu a činnost druž^[*185]stev podle programu KSR a se zřetelem k tomu, že místo povinného odvádění přebytků byla zavedena naturální daň.“*

Řeknete, že je to neurčitě. Ano, a je také třeba, aby to bylo do jisté míry neurčitě. Proč je to třeba? Proto, poněvadž k tomu, aby rezoluce byla zcela určitá, bylo by třeba vědět do všech podrobností, co budeme dělat po celý rok. Kdo to ví? Nikdo to neví a vědět nemůže.

Rezoluce IX. sjezdu nám však svazuje ruce, neboť říká: „podříditi lidovému komisariátu zásobování“. Lidový komisariát zásobování je skvělá instituce, ale podříditi mu závazně družstva a vázat si ruce v době, kdy revidujeme poměr k drobným zemědělcům, znamená dopouštět se zjevné politické chyby. Musíme uložit nově zvolenému ústřednímu výboru, aby vypracoval a stanovil jistá opatření a změny, ověřil si kroky kupředu i zpátky, které uděláme: v jaké míře je to třeba dělat, jak dbát politických zájmů, do jaké míry povolit, aby se lidem ulehčilo, jak ověřit výsledky zkušeností. V tomto směru máme před sebou, posuzujeme-li věc teoreticky, celou řadu přechodných stupňů a přechodných opatření. Jedno nám je jasné: rezoluce IX. sjezdu předpokládala, že naše hnutí půjde přímočaře. Ale ukázalo se, jak se

ukazovalo v celé historii revolucí, že hnutí postupovalo klikatě. Vázat si ruce takovou rezolucí by byla politická chyba. Rušíme-li ji, říkáme, že je nutno řídit se programem, který zdůrazňuje význam družstevního aparátu.

Tím, že rušíme rezoluci, říkáme: přizpůsobujte se k zavedení daně místo povinného odvádění přebytků. Ale kdy to provedeme? Ne dříve než o žních, tj. za několik měsíců. Bude to ve všech místech stejné? V žádném případě. Bylo by nesmírně hloupé postupovat šablonovitě, používat stejné šablony pro centrální Rusko, pro Ukrajinu i Sibiř. Navrhuji, aby tato základní myšlenka o svobodě místního oběhu zboží byla schválena jako usnesení sjezdu. Představuji si to tak, že vzápětí bude určitě následovat dopis, v němž ÚV řekne, a řekne to [*186]jistě lépe, než to říkám teď já (najdeme lepší literáty, kteří to napíší lépe): nic nebourejte, neukvapujte se, nic zbrkle nevymýšlejte, jednejte tak, abyste co nejvíce uspokojili střední rolnictvo a při tom nepoškodili zájmy proletariátu. Zkuste to, zkuste ono, zkoumejte to prakticky, na podkladě zkušeností, potom nám sdělte výsledky a řekněte, co se vám podařilo, a my utvoříme zvláštní komisi nebo i několik komisí, které zváží získané zkušenosti, a myslím si, že pro to získáme speciálně soudruha Preobraženského, autora knihy Papírové peníze v epoše proletářské diktatury. Tato otázka je velmi důležitá, neboť peněžní obrat je věc, kterou se dá skvěle kontrolovat, zda obrat zboží v zemi je v uspokojivém stavu; stane-li se, že oběh zboží není v pořádku, promění se peníze v bezcenné papírky. Abychom potom jednali na základě zkušeností, musíme desetkrát ověřit přijatá opatření.

Lidé se nás budou ptát a budou chtít vědět, kde vzít zboží? Svoboda obchodu předpokládá přece zboží a rolníci, ti jsou velmi chytrí a dovedou být jaksepatří uštěpační. Můžeme teď opatřit zboží? Teď můžeme, protože naše hospodářská situace z mezinárodního hlediska se pronikavě zlepšila. Bojujeme proti mezinárodnímu kapitálu, který, když spatřil naši republiku, prohlásil: „Jsou to lupiči, žraloci“ (tento výrok mi doslova tlumočila jistá anglická umělkyně, která jej slyšela z úst velmi vlivného politika). Když jsou to žraloci, lze jimi pouze pohrdat. Takový byl hlas mezinárodního kapitálu. Byl to hlas třídního nepřítele a z jeho hlediska správný. Ale správnost takových závěrů je třeba ověřit v praxi. Když ty - světová, mohutná síla, světový kapitál - když ty říkáš „žralok“ a máš v rukou veškerou techniku - zkus to a zastřel jej! A když to zkusil, ukázalo se, že právě jeho to bolelo víc. Tu si kapitál, který je nucen počítat s reálnou politikou a ekonomikou, řekl: „Musíme s nimi obchodovat“. V tom je naše obrovské vítězství. Prozradím vám, že jsme dostali dvě nabídky na půjčku v částce asi 100 miliónů ve zlatě. Což o to, [*187]zlatu my máme, ale zlato se nedá prodat, poněvadž je to věc, která se nedá jíst. Všichni jsou natolik zbídačeni, ve všech zemích způsobila válka ve valutových vztazích mezi kapitalistickými státy neuvěřitelné přemety. Kromě toho je ke styku s Evropou třeba loďstva, a to my nemáme. Loďstvo je v rukou nepřátel. S Francií jsme neuzavřeli žádnou smlouvu. Francie má za to, že jsme jí my dlužní, a jakmile spatří nějakou loď, řekne: „Sem s ní, ta je moje.“ Oni mají válečné loďstvo, a my je nemáme. To je situace, za niž jsme mohli dosud realizovat zlato jen ve zcela nepatrné, až směšně nepatrné míře. Teď máme dvě nabídky kapitalistických bankéřů na realizaci půjčky 100 miliónů. To se ví, že kapitál bude chtít lichvářské úroky. Doposud však o tom vůbec nemluvili, dodneška říkali: „Zastřelím tě, a vezmu si všechno zdarma.“ Dnes, protože nás nemohou postřílet, jsou ochotni obchodovat. Můžeme říci, že obchodní smlouva s Amerikou a Anglií je na nejlepší cestě; rovněž tak koncese. Včera jsem dostal ještě dopis od mister Vanderlipa, který je zde a který nám kromě četných stížností předkládá celou řadu návrhů na koncese a půjčku. To je nejmazanější zástupce finančního kapitálu a je ve spojení se západními státy Severní Ameriky, které víc nenávidí Japonsko. Hospodářskou možnost opatřit si zboží tedy máme. Jak dalece to dokážeme uskutečnit, je už jiná otázka, ale jistá možnost tu je.

Opakuji, že typ ekonomických vztahů, který nahoře má podobu bloku se zahraničním kapitalismem, umožní proletářské státní moci svobodnou směnu zboží s rolnictvem dole. Už jsem o tom mluvil a vím, že to vyvolávalo jistý posměch. V Moskvě je celá intelektuálsko-

byrokratická vrstva, která se pokouší dělat „veřejné mínění“. Začala jízlivě vtipkovat: „Tak vida, jak daleko to komunismus dopracoval! Vypadá jako člověk, který má místo nohou berle a místo tváře samé obvazy, a z komunismu nezůstalo nic než přelud.“ Slyšel jsem dost vtipů toho druhu, ale tyto vtipy jsou buď výplodem byrokratů, nebo lidí, které nelze brát vážně! Když Rusko vyšlo z války, podobal se jeho stav nejspíše stavu člověka, kterého zmlátili téměř k smrti: sedm let Rusko tloukli, buďme tedy rádi, že se můžeme belhat o berlích! V takové jsme situaci! Myslet, že se z ní můžeme dostat bez berlí, znamená ničemu nerozumět! Bez revoluce v jiných zemích bychom potřebovali celá desetiletí, abychom se z toho dostali, proto nesmíme litovat stamiliónů, ba ani miliard z našeho nesmírného bohatství, z našich bohatých surovinových zdrojů, jen abychom si opatřili pomoc vyspělého velkokapitalismu. Později to dostaneme zpět i s úroky. Vždyť udržet proletářskou moc v zemi neslýchaně zbídačené, kde má obrovskou většinu právě tak zbídačené rolnictvo, není možné bez pomoci kapitálu, který nás pochopitelně odře na sto procent. To je třeba pochopit. A proto - buď tento typ ekonomických vztahů, anebo nic. Kdo se na věc dívá jinak, nerozumí praktické ekonomice ani za mák a vykrucuje se různými vtipy. Je třeba si přiznat, že masy jsou naprosto vysíleny a vyčerpány. Sedm let války! Jaké stopy musely zanechat u nás, když ve vyspělých zemích dosud pocítují čtyři válečná léta?!

U nás, v naší zaostalé zemi, po sedmi letech války jsou dělníci, kteří přinesli neslýchané oběti, i masa rolníků ve stavu úplného vyčerpání. Jsou natolik vyčerpáni, že jejich stav nemá daleko k úplné neschopnosti pracovat. Tady je nutný hospodářský oddech. Chtěli jsme zlatý fond použít na nákup výrobních prostředků. Nejlepší je stroje vyrábět, ale i kdybychom je koupili, vybudovali bychom tím svou výrobu. K tomu však potřebujeme dělníka, potřebujeme rolníka, který by byl s to pracovat; ale ten většinou pracovat nemůže: je vyčerpán, vysílen. Je třeba mu pomoci, je nutné vrhnout zlatý fond na nákup spotřebních předmětů, bez ohledu na náš dřívější program. Náš dřívější program byl teoreticky správný, ale prakticky neudržitelný. Sdělím vám informaci, kterou mám od soudruha *Ležavy*: dovídáme se, že již bylo zakoupeno několik set tisíc pudů rozmanitých potravin a že se urychleně přepravují z Litvy, Finska a Lotyšska. Dnes došla zpráva, že v Londýně byla podepsána smlouva o dodání 18^{1/2} miliónu pudů uhlí, které jsme se rozhodli koupit, abychom oživilí průmysl v Petrohradě a textilní průmysl. Opatříme-li zboží pro rolníka, narušujeme tím samozřejmě program, to není v pořádku, ale je nutný oddech, poněvadž lid je tak vysílen, že jinak není s to pracovat.

Musím se ještě zmínit o individuální směně zboží. Mluvíme-li o svobodě oběhu, znamená to individuální směnu zboží, znamená to podporovat kulaky. Co tedy dělat? Nesmíme zavírat oči před tím, že zavedení [*190]daně místo povinného odvádění přebytků znamená, že z nynějšího systému bude vyrůstat ještě více kulaků než dosud. Budou vyrůstat tam, kde dříve vyrůstat nemohli. Tomu však je třeba čelit ne zákazy, nýbrž státním sdružením a státními opatřeními shora. Můžeš-li dát rolnictvu stroje, pozvedneš je tím, a dáš-li mu stroje nebo elektrifikaci, padnou desetitisíce nebo statisíce malých kulaků. Dokud to nemůžeš dát, dej určité množství zboží. Máš-li v rukou zboží, máš v rukou moc; ale zamezit, zmařit a zavrhnout takovou možnost by znamenalo znemožnit jakýkoli oběh, znamenalo by to neuspokojit střední rolnictvo, s nímž by se pak nebylo možné shodnout. Rolníci v Rusku jsou dnes spíše středními rolníky a není proč se bát individuální směny. Každý bude moci dát státu něco směnou. Jeden bude moci dát přebytky obilí, druhý dá směnou zeleninu, třetí práci. V podstatě vypadá situace takto: musíme hospodářsky uspokojit střední rolnictvo a přistoupit na svobodu oběhu, jinak není možné udržet moc proletariátu v Rusku za situace, kdy se mezinárodní revoluce zdržela, ekonomicky to není možné. To je třeba si jasně uvědomit a nebát se o tom mluvit. V návrhu usnesení o zavedení naturální daně místo povinného odvádění přebytků (text vám byl rozdán) uvidíme mnoho nesrovnalostí, jsou tam rozpory, a proto jsme také na konci napsali: „Sjezd schvaluje v zásadě (slovo velmi kulaté a mnohoznačné) směrnice ústředního výboru o zavedení naturální daně místo povinného

odvádění přebytků a ukládá ÚV strany, aby tyto směrnice co nejdříve zkoordinoval.“ Víme, že směrnice nebyly zkoordinovány, neměli jsme kdy to udělat, k této detailní práci jsme se nedostali. V jaké formě bude daň prakticky zavedena, to podrobně propracuje a příslušný zákon odhlasuje všeruský ústřední výkonný výbor a rada lidových komisařů. Předpokládá se tento postup: přijmete-li tento návrh dnes, bude projednáván hned na prvním zasedání všeruského ústředního výkonného výboru, který rovněž nevydá zákon, nýbrž jenom pozměněné usnesení, a to pak rada lidových komisařů a rada práce a obrany přepracuje v zákon, a co je ještě důležitější, dá k němu praktické instrukce. Je důležité, aby dole pochopili význam této věci a vyšli nám vstříc.

Proč jsme museli zavést daň místo povinného odvádění přebytků? Odváděcí povinnost předpokládala: vzít všechny přebytky a zavést povinný státní monopol. Nemohli jsme jednat jinak, byli jsme v krajní nouzi. Teoreticky nelze závazně tvrdit, že státní monopol je z hlediska socialismu to nejlepší. V rolnické zemi, která má průmysl - a průmysl pracuje - a má určité množství zboží, je možné jako přechodné opatření použít systému daně a svobodného oběhu.

A právě tento oběh je pro rolníka impulsem, pobídkou, podnětem. Hospodář se může a má přičiňovat ve svém vlastním zájmu, poněvadž mu nebudou odebírány všechny přebytky, ale odvede jen daň, kterou bude nutno podle možnosti stanovit předem. Hlavní je, aby drobný zemědělec dostal pro své hospodaření impuls, pobídku, podnět. Musíme budovat svou státní ekonomiku s ohledem na hospodářství středního rolníka, které jsme za tři léta nemohli předělat a ještě za deset let nepředěláme.

Stát byl povinen opatřit určité množství potravin. Proto byla odváděcí povinnost loni zvýšena. Daň musí být nižší. Její výše není přesně stanovena a ani to nelze udělat. V Popovově brožuře Produkce obilí v sovětské [*191]republice a v ostatních federovaných republikách jsou přetištěny údaje naší Ústřední statistické správy, které obsahují přesné cifry a objasňují, proč klesla zemědělská výroba.

Přijde-li neúroda, nebude možno brát přebytky, protože žádné nebudou. Museli bychom je utrhnout rolníkům od úst. Urodí-li se, pak si všichni trochu utáhnou opasky a stát bude zachráněn - anebo, nedokážeme-li nic opatřit od lidí, kteří se nemohou najíst dosyta, stát zahyne. To je úkolem naší propagandy mezi rolníky. Bude-li slušná úroda, bude půl miliardy přebytků. Uhradí potřebu a utvoří jistý fond. Jde hlavně o to, abychom rolníkům dali ekonomický podnět, pobídku. Malému hospodáři je třeba říci: „Ty, hospodáři, sej a sklizej, stát bere jen minimální daň.“

Má řečnická lhůta už bude vyčerpána, musím končit. Opakuji: nemůžeme vydat zákon hned teď. Nedostatkem naší rezoluce je, že vůbec není zákonem - na sjezdu strany se zákony nepíše. Proto navrhujeme schválit rezoluci ÚV jako základ a uložit ústřednímu výboru, aby její směrnice uvedl do vzájemného souladu. Rezoluci uveřejníme a pracovníci v krajích se vynasnaží, aby ji upravili a opravili. Do všech detailů to nepůjde to je neproveditelné, poněvadž život je příliš mnohotvárný. Hledat přechodná opatření je úkol velmi obtížný. Jestliže se to nepodaří udělat rychle a nekompromisně, nezmalomyslníme, svého dosáhneme. Každý jen trochu uvědomělý rolník musí pochopit, že my jako vláda zastupujeme dělnickou třídu a ty pracující, s nimiž se pracující rolníci (a těch je devět desetin) mohou shodnout, že každý obrat zpět znamená návrat k staré carské vládě. To dokazují zkušenosti z Kronštadtu. Tam nechtějí bělogvardějce, nechtějí naši státní moc - a jiné moci není - a jsou v takové situaci, která je nejlepší agitací pro nás a proti jakékoli nové vládě.

Máme nyní možnost dohodnout se s rolníky a musíme to udělat prakticky, dovedně, důvtipně, pružně. Známe aparát lidového komisariátu zásobování a víme, [*192]že je to jeden z našich nejlepších aparátů. Porovnáme-li jej s jinými aparáty, vidíme, že je to nejlepší aparát a že musí být zachován, ale aparát musí být podřízen politice. Co je nám platný nejskvělejší aparát lidového komisariátu zásobování, když nedokážeme upravit vztahy k rolníkům? Tento

nejskvělejší aparát pak nebude sloužit naší třídě, nýbrž Děnikinovi a Kolčakovi. Když už politika vyžaduje radikální změnu, pružnost a dovedný přechod - musí to vedoucí činitelé pochopit. Pevný aparát musí být způsobilý ke všem manévřům. Mění-li se však pevnost aparátu ve zkosnatělost, překáží přeměnám, a pak je boj nevyhnutelný. Proto je třeba vynaložit všechny síly na to, abychom stůj co stůj dosáhli svého, abychom prosadili úplné podřízení aparátu politice. Politika je vztah mezi třídami - to rozhoduje o osudu republiky. Čím je aparát jako pomocný prostředek pevnější, tím je lepší a způsobilejší k manévrování. A není-li s to dostát tomuto úkolu, není k ničemu.

Vyzývám vás, abyste měli na zřeteli hlavní věc: že propracování podrobností a vysvětlivek je práce na několik měsíců. Ale teď musíme mít na zřeteli to hlavní: potřebujeme, aby hned večer oznámilo rádio do všech končin světa, že sjezd vládní strany v zásadě zavádí daň místo povinného odvádění přebytků, čímž dává drobnému zemědělci spoustu podnětů k rozšiřování hospodářství a osevni plochy, že sjezd touto cestou opravuje systém vztahů mezi proletariátem a rolnictvem a vyslovuje přesvědčení, že tak bude dosaženo pevných vztahů mezi proletariátem a rolnictvem.

Versailleská smlouva – reparační ustanovení

Převzato z: Wikipedie (Wikizdroje): online [on-line:

http://cs.wikisource.org/wiki/Versaillesk%C3%A1_smlouva]

Část VIII. - Náhrada škod

Oddíl I. - Obecná ustanovení.

Článek 231

Vlády spojené a sdružené prohlašují a Německo uznává, že Německo a jeho spojenci jsou jako původci odpovědní za všechny ztráty a škody, jež utrpěli vlády spojené a sdružené a jejich státní příslušníci následkem války vnučené jim napadením od Německa a spojenců.

Článek 232

Vlády spojené a sdružené uznávají, že hospodářské zdroje Německa, hledíc k trvalému zmenšení těchto zdrojů, jak vyplývá z jiných ustanovení této smlouvy, nedostačují, aby zcela zabezpečily úhradu všech těchto ztrát a škod.

Vlády spojené a sdružené požadují však a Německo se k tomu zavazuje, aby byly nahrazeny všechny škody způsobené občanskému obyvatelstvu kterékoliv z mocností spojených a sdružených i jeho majetku za dobu, po niž ona mocnost byla ve válečném stavu s Německem, následkem uvedeného napadení na zemi, na moři a ve vzduchu, a vůbec všechny škody, jak jsou vymezeny v připojené příloze I.

Německo, splňujíc závazek již dříve převzatý, úplně znovuzříditi Belgie a uvést ji v předešlý stav, zavazuje se, že zaplatí všechny částky, jež si Belgie vypůjčila od vlád spojených a sdružených až do 11. listopadu 1918, spolu s 5% ročním úrokem, a to mimo náhradu škod vymezenou na jiných místech této Části a z právního důvodu porušení smlouvy z r. 1839. Výše těchto částek bude určena komisí reparační a vláda německá se zavazuje, že ihned vydá zvláštní poukázky majetníku svědčící v přiměřené výši, splatné v markách ve zlatě dne 1. května 1926 aneb podle volby německé vlády 1. května kteréhokoli roku před r. 1926. V mezích těchto ustanovení určí komise reparační ráz těchto poukázek. Poukázky tyto budou odevzdány komisi reparační, jež bude zmocněna, aby je jménem Belgie přijala a potvrdila jejich příjem.

Článek 233

Výše náhrad, jimiž je Německo za uvedené škody povinno, bude určena mezispojeneckou komisí, která se bude jmenovati komise reparační a bude ustavena ve složení a pravomoci, jak vyznačeno níže v připojených přílohách č. II - VII.

Tato komise bude zkoumati nároky na odškodněnou a poskytne německé vládě slušnou možnost se vyjádřit.

Usnesení této komise o výši náhrad za škody svrchu označené budou sepsána a oznámena vládě německé nejpozději dne 1. května 1921 jakožto úhrn jejich závazků.

Komise ustanoví zároveň rozvrh plateb, počítajíc, pokud se týče lhůt a způsobů platebních, s tím, že Německo zaplatí celý dluh v období třiceti let, od 1. května 1921. Kdyby však v tomto období Německo svého dluhu nezaplatilo, může býti vyrovnání celého dosud nesplaceného zbytku podle volného rozhodnutí komise přesunuto na léta další a může býti předmětem jinakých opatření, která určí vlády spojené a sdružené, postupující podle řádu určeného v této Části této smlouvy.

Článek 234

Povinností komise reparační bude, po 1. květnu 1921 čas od času zkoumati hospodářské zdroje a platební schopnost Německa, a bude míti náležitou pravomoc, aby, poskytnouc zástupcům této země slušnou příležitost vyjádřiti se, prodloužila platební lhůty a pozměnila platební způsob, jak budou ustanoveny podle čl. 233; nebude však směti prominouti zaplacení žádné částky bez výslovného zmocnění různých vlád zastoupených v komisi.

Článek 235

Německo zaplatí v letech 1919 a 1920 a v prvních čtyřech měsících r. 1921 hodnotu rovnající se 20 000 000 000 (dvaceti miliardám) marek ve zlatě v tolika splátkách a takovým způsobem (ve zlatě, zboží, lodích, v ceninách a jinak), jak určí komise reparační, za tím účelem, aby se mocnostem spojeným a sdruženým umožnilo obnoviti život průmyslový a hospodářský již nyní, dříve než bude určena konečná výše jejich nároků; z této částky budou nejprve zaplaceny výdaje za vojsko v obsazených územích po příměří z 11. listopadu 1918; se schválením vlád Čelných mocností spojených a sdružených mohou též zaplaceny býti potraviny a suroviny v množství, jež uvedené vlády uznají za potřebné, aby Německo mohlo dostáti svým závazkům k náhradě škod. Zbytek bude účtován na srážku částek Německem povinovaných z důvodu náhrady škod. Dále Německo odevzdá poukázky uložené paragrafem 12c) přílohy II.

Článek 236

Německo souhlasí dále, aby se jeho hospodářských zdrojů použilo přímo na náhradu škod tak, jak je podrobněji vytčeno v přílohách III, IV, V a VI, týkajících se obchodního loďstva, náhrad věcných, uhlí a jeho derivátů, barviv a jiných chemických výrobků. Cena postoupených statků a užitku jimi ve smyslu uvedených příloh získaného, zjištěná způsobem tamtéž předepsaným, bude počítána ku prospěchu Německa a zúčtuje se na srážku závazků stanovených v hořejších člancích.

Článek 237

Postupné splátky, počítaje v to i ty, které jsou uvedeny v předešlých člancích, hrazené Německem k uspokojení nároků výše uvedených, budou rozdělovány vládami spojenými a sdruženými podle klíče předem ujednaného na základě zásad spravedlnosti a práva každé z nich.

Vzhledem k tomuto rozdělení bude cena postoupených statků a služeb prokázaných podle čl. 243 a příloh III, IV, V, VI a VII počítána tímž způsobem, jako u plateb vykonaných téhož roku.

Článek 238

Mimo platby nahoře určené vrátí Německo v týchž hodnotách, řídíc se postupem, jež stanoví komise reparační, peníze, které byly odvečeny, zabaveny nebo sekvestrovány, i dobytek, předměty jakéhokoli druhu a ceniny odvečené, zabavené nebo sekvestrované, a to v případě, že bude možno je zjistiti podle totožnosti na území náležejícím Německu nebo některému z jeho spojenců.

Dokud nebude tento postup ustanoven, bude se ve vracení pokračovati podle ustanovení příměří z 11. listopadu 1918, úmluv je obnovujících a protokolů na ně se vztahujících.

...

Článek 240

Vláda německá uznává komisi ustanovenou v čl. 233 tak, jak ji podle přílohy II mohou zříditi vlády spojené a sdružené; přiznává jí neodvolatelně držbu a vykonávání práv a zmocnění daných jí touto smlouvou.

Vláda německá poskytne komisi všechny údaje, kterých by snad potřebovala, pokud jde o stav a podnikání finanční, o majetek, o výrobní schopnost, o zásoby a běžnou výrobu surovin i průmyslových výrobků Německa a jeho příslušníků; rovněž podá jakoukoli zprávu stran operací vojenských, jejíž znalost bude komise pokládati za nezbytnou, aby určila závazky Německa stanovené v příloze I.

Vláda německá poskytne členům komise a jejím oprávněným úředníkům všechna práva i nedotknutelnost, jichž v Německu požívají diplomatictí zástupci spřátelených mocností řádně ověření.

Německo dále se uvoluje hraditi platy a výlohy komise a osob, které tato komise bude moci zaměstnávat.

Článek 241

Německo se zavazuje vydati, zachovávat v platnosti a vyhlásiti jakákoli zákonná ustanovení, nařízení a výnosy, jichž by snad bylo třeba k úplnému provedení těchto ujednání.

Článek 242

Ustanovení této Části této smlouvy se nevztahují na vlastnictví, práva a zájmy, o něž jde v Oddílu III a IV Části X (Klausule hospodářská) této smlouvy; stejně se nevztahují na výtěžek jejich likvidace, leda pokud jde o konečný přebytek ku prospěchu Německa (vzpomenutý v čl. 243 a).

Článek 243

Ku prospěchu Německa na účtu jeho závazků k náhradě škod se připíší:

- a. konečné přebytky vyplývající ku prospěchu Německa podle Oddílu V (Alsasko-Lotrinsko) Části III (Politické klausule evropské) a podle Oddílu III a IV Části X (Klausule hospodářské této smlouvy);
- b. částky povinované Německu vzhledem k postoupení dotčenému v Oddílu IV (Pánev Saarská) Části III (Politické klausule evropské), v Části IX (Klausule finanční) a v Části XII (Přístavy, vodní cesty a železnice);

- c. částky, o nichž by komise usoudila, že mají být počítány ku prospěchu Německu vzhledem k jakémukoli jinému postupu vlastnictví, práv a koncesí neb jiných zájmů, o nichž jedná tato smlouva.

V žádném případě však to, co bude vráceno vzhledem k čl. 238 této Části, nebude možno počítati Německu ku prospěchu.

...

Příloha I

Ve smyslu hořejšího čl. 232 možno od Německa požadovati náhrady za všechny škody náležející do těchto skupin:

1. Škody způsobené občanským osobám poškozením na těle nebo na životě a škody způsobené jejich pozůstalým, o něž jim bylo pečovati, ať se poškození stalo jakýmikoli činy válečnými, zahrnujíc v to i bombardování nebo jiný způsob útoku na zemi, na moři nebo ve vzduchu, a jakýmikoli přímými následky jich nebo kterýchkoli válečných operací obou válčících stran, ať se staly kdekoliv.
2. Škody kdekoli způsobené Německem nebo jeho spojenci občanským osobám ukrutenstvím, násilím nebo zlým nakládáním, zahrnujíc v to ublížení životu nebo zdraví vězněním, deportací, internováním neb nuceným vystěhováním, zanecháním bez pomoci na moři neb nucenou prací, dále škody způsobené pozůstalým těchto osob, o něž těmto obětem bylo pečovati.
3. Škody způsobené Německem nebo jeho spojenci na vlastním území nebo na území obsazeném neb zabraném občanským osobám jakýmikoli ublížením na zdraví neb na pracovní schopnosti neb na cti, dále škody způsobené pozůstalým těchto osob, o něž jim bylo pečovati.
4. Škody způsobené válečným zajatcům špatným nakládáním jakéhokoli druhu.
5. Jakožto škoda způsobená národům mocností spojených a sdružených všechny pense neb odškodnění stejného rázu poskytované vojenským obětem války (příslušníkům vojska pozemního, námořního a sil vzduchoplaveckých), a to zmrzačeným, raněným, nemocným neb neschopným k práci i osobám, o něž se lidé takto poškození starali; výše částek povinovaných vládám spojeným a sdruženým se pro každou ze jmenovaných vlád vypočte kapitalisací řečených pensí nebo podobných odškodnění ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, a to na základě sazeb platných toho času ve Francii.
6. Výlohy, jež vlády spojené a sdružené měly s podporováním válečných zajatců, jejich rodin neb osob, o které se zajatci starali.
7. Příspěvky poskytované vládami mocností spojených a sdružených rodinám osob mobilisovaných nebo všech těch, jež sloužily ve vojsku, a jiným osobám na nich závislým; výše částek povinovaných vládám spojeným a sdruženým za každý jednotlivý rok, po který trval stav nepřátelství, vypočte se pro každou ze jmenovaných vlád na základě průměrných sazeb, jichž se používalo v onom roce pro takovéto platy ve Francii.
8. Škody způsobené občanským osobám donuceným od Německa nebo jeho spojenců pracovati bez spravedlivé odměny.
9. Škody na jakémkoli statku kdekoli ležícím, náležejícím některé z mocností spojených a sdružených neb jejím příslušníkům (vyjímaje díla a materiál vojenský i námořní), který byl jednaním Německa neb jeho spojenců na zemi, na moři nebo ve vzduchu odvečen, zabaven, poškozen neb zničen; dále škody, které jsou přímým následkem nepřátelského jednání neb jakýchkoli válečných operací.
10. Škody způsobené ve formě vynucených záloh, pokut nebo podobných jiných vydírání se strany Německa nebo jeho spojenců na újmu občanského obyvatelstva.

Příloha II

§ 1

Komise zřízená článkem 233 bude míti název „komise reparační“; v následujících člancích bude označována slovem „komise“.

§ 2

Zástupci do komise budou vysláni Spojenými státy americkými, Velkou Británií, Francií, Itálií, Japonskem, Belgií a státem srbsko - chorvatsko - slovinským. Každá tato mocnost vyšle po jednom zástupci a jednom náhradníkovi, který onoho bude zastupovati v nemoci neb za nutné nepřítomnosti, který však za všech jiných okolností bude míti jen právo býti přítomen při jednání bez jakékoli účasti v něm.

V žádném případě nesmějí se účastniti jednání komise a hlasovati zástupcové více než pěti z hořejších mocností. Zástupci Spojených států, Velké Britannie, Francie a Itali budou míti toto právo vždy. Zástupce Belgie bude míti toto právo ve všech případech mimo ty, jež jsou vyjmenovány níže. Zástupce Japonska bude míti toto právo v případech, kdy budou zkoumány otázky týkající se škod utrpěných na moři a dále otázky, o nichž jedná článek 260 Části IX (Klausule finanční), pokud při nich jde o japonské zájmy. Zástupce státu srbsko - chorvatsko - slovinského bude míti toto právo, když budou zkoumány otázky týkající se Rakouska, Uherska nebo Bulharska.

Každá z vlád zastoupených v komisi bude míti právo vystoupiti z ní po dvanáctiměsíční výpovědi, již třeba notifikovati komisi a potvrditi během šestého měsíce následujícího po dni prvotní notifikace.

§ 3

Z ostatních mocností spojených a sdružených ty, jež by mohly míti zájem, budou oprávněny vyslati po zástupci, jenž bude přítomen a zúčastní se jednání jako přísedící, avšak jen, pokud budou zkoumány a projednávány nároky a zájmy oné mocnosti; takovýto zástupce nebude míti právo hlasovati.

...

§ 6

V první své schůzi si komise zvolí ze zástupců svrchu uvedených předsedu a místopředsedu, kteří podrží svoje funkce rok a budou moci být znovu voleni. Jestliže se místo předsedovo neb místopředsedovo uprázdní během ročního období, přikročí komise ihned k novým volbám pro zbytek řečeného období.

§ 7

Komise jest oprávněna jmenovati úředníky, jednatele a zřízence potřebné k vykonávání svých úkolů a stanoviti jejich plat; zříditi výbory, jejichž členové nemusí býti nutně členy komise, a učiniti jakákoliv opatření prováděcí, nezbytná k vyplnění svých úloh; konečně přenéstí své oprávnění a zplnomocnění na svoje úředníky, jednatele a výbory.

§ 8

Všechny porady komise budou tajné, leda že by se ze zvláštních důvodů v jednotlivých případech komise rozhodla jinak.

§ 9

Komise musí v obdobích, jež čas od času určí, a na požádání vlády německé vyslechnouti všechny vývody a důkazy předložené Německem o všech otázkách týkajících se jeho platební schopnosti.

§ 10

Komise bude zkoumati nároky a poskytne vládě německé slušnou možnost vyjádřiti se, aniž se však tato vláda bude jakkoliv moci účastniti rozhodování komise. Komise poskytne stejnou možnost spojencům Německa, bude-li toho mínění, že jde o jejich zájmy.

§ 11

Komise nebude vázána žádným zákonodárstvím ani určitým zákoníkem, ani zvláštními pravidly o vyšetřování a řízení. Bude se řídití spravedlivostí, slušností a poctivostí. Její rozhodnutí budou se musiti přizpůsobiti jednotným zásadám a pravidlům všude, kde bude možno užití takových zásad a pravidel. Ustanoví pravidla vztahující se na způsob, jak nároky prokázati. Bude moci používatí kteréhokoli řádného způsobu výpočtu.

§ 12

Komise bude míti všechnu moc a bude vykonávati všechna oprávnění udělená jí touto smlouvou.

Komise bude vůbec oprávněna měrou co nejširší dozírati na vše a prováděti vše, co se týče otázky napravení škod, jak jest upraveno v této Části této smlouvy, a bude moci vykládati její ustanovení. V rámci ustanovení této smlouvy jest komise zřízena všemi vládami spojenými a sdruženými, vyjmenovanými v paragrafech 2 a 3, jako jejich výhradný zástupce, který by podle jejich příslušného podílu přijímal, prodával, uschoval a rozděloval platby, jež má Německo podle ustanovení této Části této smlouvy poskytovatí k náhradě škod. Komise se bude řídití těmito výminkami a ustanoveními:

- a. Každý díl celkové částky uznaných pohledávek, který nebude zaplacen zlatem neb loďmi, cennými papíry a zbožím neb kterýmkoli jiným způsobem, bude musiti býti od Německa uhrazen podle podmínek komisí stanovených odevzdáním poukázek, obligačních neb jiných cenných papírů v příslušné výši jakožto záruky tak, aby tím byl uznán díl dluhu, o nějž jde.
- b. Odhadujíc občas platební schopnost Německa, bude komise zkoumati daňový systém německý: 1. za tím účelem, aby všech příjmů Německa, počítajíc v to i příjmy určené k platbám neb úhradám vyplývajícím z jakékoli půjčky vnitřní, bylo použito výsadně k úhradě částky dlužné z důvodu náhrady škod, a 2. tak, aby nabyla jistoty, zda v celku daňový systém německý jest poměrně stejně přísný jako systém kterékoli mocnosti zastoupené v komisi.
- c. Aby se usnadnila neodkladná obnova hospodářského života států spojených a sdružených, a aby se v ní mohlo pokračovati, přijme komise tak jak jest ustanoveno v článku 235, od Německa jako záruku a uznání jeho dluhu první splátku poukázek ve zlatě, svědčících majetníku, prostých jakýchkoli poplatků a daní, jež jsou nebo mohly býti zavedeny vládami německé říše neb států nebo kteroukoli jinou veřejnou mocí na nich závislou. Tyto poukázky budou složeny jako splátky ve třech částech, jak jest určeno dále (při čemž marky ve zlatě jsou splatné podle článku 262 Části IX [Klausule finanční] této smlouvy):
 1. Vydá se ihned za 20 miliard (dvacet miliard) marek ve zlatě poukázek, svědčících majetníku, splatných bezúročně nejpozději do 1. května 1921; k

umoření těchto poukázek použije se především platů, ke kterým se Německo zavázalo podle čl. 235, po srážce částek určených k úhradě výloh na udržování okupačních vojsk a k zaplacení výloh za zásobování potravinami a surovinami; ony poukázky, které by nebyly ještě umořeny k 1. květnu 1921, budou pak vyměněny za nové poukázky téhož způsobu jako poukázky uvedené zde níže (12 c) 2).

2. Vydá se ihned za 40 miliard (čtyřicet miliard) marek ve zlatě poukázek, svědčících majetníku, zúročitelných 2,5 % (dvěma a půl procenty) od r. 1921 do r. 1926 a potom 5% (pěti procenty) s příplatkem dalšího 1% (jednoho procenta) na umoření celé sumy emise, počínajíc od roku 1926.

Vydá se ihned jako záruka úpis, že Německo složí, ovšem jen bude-li komise přesvědčena, že může zajistiti jejich zúročení a úmor, jako další splátku za 40 miliard (čtyřicet miliard) marek ve zlatě poukázek, svědčících majetníku, zúročitelných 5% (pěti procenty), při čemž komise má určití lhůty splatnosti a způsob zaplacení jistiny i úroků.

3. Doba splatnosti úroků, způsob použití fondu umořovacího a všechny ostatní otázky obdobné, týkající se vydání, správy a úpravy vydání poukázek, budou čas od času stanoveny komisí.

Další emise za účelem uznání a záruky mohou býti požadovány čas od času za podmínek, jež komise ustanoví později.

- d. Jestliže by poukázky, dlužní úpisy neb jinaká uznání dluhu vydaná Německem jako záruka neb uznání jeho dluhu za náhradu škod byly přiděleny s konečnou platností a nikoli jako záruka jiným osobám nežli jednotlivým vládám, k jejichž prospěchu byla původně určena suma dluhu Německa za náhradu škod, bude řečený dluh vzhledem k těmto vládám pokládán za zaniklý částí rovnající se jmenovité hodnotě poukázek, jež byly takto konečně přiděleny, a příslušný závazek Německa, pokud jde o tyto poukázky, se omezí na závazek na nich vyjádřený.
- e. Výdaje způsobené opravami a znovuvybudováním statků ležících v zabraných a zpustošených krajích, zahrnujíc v to i znovuzřízení svršků, strojů a všeho ostatního materiálu, budou odhadovány podle toho, co budou státi opravy a znovuzřízení v době, kdy práce budou provedeny.
- f. Rozhodnutí komise vztahující se na úplné neb částečné prominutí jistiny neb úroků kteréhokoli zjištěného dluhu Německa budou musiti býti odůvodněna.

...

§ 14

Rozhodnutí komise, která budou v souhlase s pravomocí jí udělenou, budou se ihned vykonávati a bude beze všeho možno jich hned použiti.

§ 15

Komise dodá každé zúčastněné mocnosti ve formě, jakou sama určí:

1. potvrzení, že má v držení na účet jmenované mocnosti poukázky z emisí nahoře vytčených; toto potvrzení může na požádání oné mocnosti býti rozděleno v díly, ne však více než pět;
2. čas od času potvrzení svědčící, že komise má v držení na účet jmenované mocnosti všeliké jiné předměty majetkové dodané Německem na splátku jeho dluhu za náhradu škody.

Potvrzení svrchu řečená budou vydávána na jméno a bude možno, je po předchozím zpravení komise přenášeti rubopisem.

Jestliže poukázky jsou vydány, aby byly prodány neb dány na trh, a jestliže komise vydala předměty majetkové, musí příslušná část potvrzení býti vzata zpět.

§ 16

Vládě německé se od 1. května 1921 připíše na vrub úrok z jejího dluhu, tak jak jej ustanoví komise po srážce všech splátek provedených v hotovosti nebo v hodnotách jí rovnocenných aneb v poukázkách vydaných ku prospěchu komise a všech plateb uvedených v článku 243. Výše tohoto úroku bude určena na 5%, leda že by komise někdy později usoudila, že jest poměry odůvodněno tuto výši změnit.

Komise, stanovíc k 1. květnu 1921 celkovou sumu dluhu Německa, bude moci úroky z dlužných částek vztahujících se k napravení škod věcných účtovat mezi 11. listopadem 1918 a 1. květnem 1921.

§ 17

Nedostojí-li Německo kterémukoliv závazku určenému touto částí této smlouvy, oznámí komise ihned toto nesplnění každé mocnosti zúčastněné, připojujíc všechny návrhy o všech opatřeních, jež uzná za vhodná vzhledem k tomuto nesplnění.

§ 18

Opatření, k nimž mocnosti spojené a sdružené budou oprávněny, jestliže by Německo svévolně závazků nesplnilo, a jež se Německo zavazuje nepokládati za činy nepřátelství, mohou obsahovati zákazy a donucovací prostředky rázu hospodářského a finančního a vůbec taková jiná opatření, jež by příslušné vlády snad pokládaly za vynucena okolnostmi.

§ 19

Platby, které se mají provést ve zlatě nebo v hodnotách jemu rovnocenných na srážku uznaných nároků mocností spojených a sdružených, mohou kdykoli býti přijaty komisí v podobě statku movitého i nemovitého, zboží, podniků, práv a koncesí v územích německých neb mimo ně, lodí, obligací, akcií neb cenných papírů jakéhokoli druhu, peněz Německa neb jiných států; jejich hodnotu v poměru k zlatu určí komise sama podle sazeb spravedlivých a poctivých.

§ 20

Komise, stanovíc nebo přijímajíc platby, které se vykonají odevzdáním určitých statků neb práv, bude přihlížeti u nich ke všem oprávněným právům a zájmům mocností spojených a sdružených neb neutrálních i jejich příslušníků.

§ 21

Žádný člen komise není odpověden za jakýkoli čin neb opominutí plynoucí z jeho funkcí, než vládě, která jej jmenovala. Žádná vláda spojená a sdružená nepřijímá ručení za kteroukoli jinou vládu.

§ 22

Tato příloha může v mezích ujednání této smlouvy býti změněna jednohlasným usnesením vlád zastoupených v komisi.

§ 23

Jakmile Německo a jeho spojenci vyrovnají všechny částky, jež jsou dlužni podle této smlouvy neb rozhodnutí komise, a jakmile všechny částky přijaté neb hodnoty je zastupující budou rozděleny mezi příslušné mocnosti, bude komise rozpuštěna.

Příloha III

§ 1

Německo uznává právo mocností spojených a sdružených, aby všechny lodi a čluny obchodní i rybářské, událostmi válečnými zničené nebo poškozené, byly nahrazeny tuna za tunu (hrubé nosnosti) a třída za třídu.

Přes to, že dnešní německá loďstvo představuje tonáž o mnoho nižší nežli tonáž, kterou mocnosti spojené a sdružené ztratily německým napadením, bude právo svrchu uznané, pokud jde o německé lodi a čluny, vykonáno takto:

Německá vláda svým jménem a tak, že zavazuje všechny ostatní zájemníky, postupuje vládám spojeným a sdruženým vlastnictví ke všem obchodním lodím o 1600 hrubých tunách a větším, které náležejí jejím příslušníkům, dále polovici tonáže lodí o hrubé tonáži mezi 1000 a 1600 tunami, a čtvrtinu tonáže parních šalup i čtvrtinu tonáže ostatních rybářských člunů.

...

§ 5

Doplňkem k částečné náhradě se Německo zavazuje dáti stavěti obchodní lodi na německých loděnicích na účet vlád spojených a sdružených podle těchto ustanovení:

- a. Do tří měsíců ode dne, kdy nabude tato smlouva působnosti, oznámí komise reparační vládě německé úhrn tonáže, která se má vystavěti v každém ze dvou let následujících po třech měsících svrchu vzpomenutých.
- b. Do dvou let ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, oznámí komise reparační vládě německé úhrn tonáže, která se má vystavěti v každém ze tří let následujících po dvou letech svrchu vzpomenutých.
- c. Úhrn tonáže, jež bude vystavěti každého roku, nebude přesahovati 200 000 tun hrubé nosnosti.
- d. Specifikace lodí, které se mají stavěti, podmínky, podle kterých mají býti stavěny neb dodávány, cena za tunu, jíž budou účtovány komisí reparační, a všechny ostatní otázky vztahující se na objednávku, stavbu a dodávku lodí a jich účtování budou stanoveny jmenovanou komisí.

§ 6

Německo se zavazuje vrátiti in natura a v normálním udržovacím stavu mocnostem spojeným a sdruženým do dvou měsíců ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, v souhlase s řízením, jež ustanoví komise reparační, všechny lodi a pohyblivá zařízení pro říční plavbu, jež od 1. srpna 1914 přešly z jakéhokoliv důvodu v držení Německa neb některého jeho příslušníka, a jejichž totožnost bude možno zjistiti.

Aby se nahradily ztráty říční tonáže, vzniklé z jakékoli příčiny, jež utrpěly za války mocnosti spojené a sdružené, a jež nebude možno nahraditi navrácením svrchu stanoveným, zavazuje se Německo postoupiti reparační komisi část svého říčního loďstva až do výše oněch ztrát; toto postoupení však nesmí přesahovati 20% tohoto říčního loďstva, jak bylo dne 11. listopadu 1918.

Způsob tohoto postoupení bude určen rozhodčími stanovenými v článku 339 Části XII (Přístavy, vodní cesty a železnice) této smlouvy; ti mají za úkol řešiti obtíže, jež stran

rozdělení říční tonáže vyplývají z nové mezinárodní správy určitých říčních sítí nebo z územních změn týkajících se těchto sítí.

§ 7

Německo se zavazuje učiniti všechna opatření, jež by mu komise reparační udala, aby nabyla plného vlastnického práva ke všem lodím, jež byly snad za války postoupeny nebo mají býti postoupeny pod neutrální vlajky bez svolení vlád spojených a sdružených.

§ 8

Německo se zříká všech nároků jakéhokoli rázu proti vládám spojeným a sdruženým a jejich příslušníkům, pokud se tkne držení anebo užívání jakýchkoli lodí neb člunů německých a pokud se tkne všech ztrát nebo škod utrpěných na uvedených lodích nebo člunech, vyjímaje platby za užívání těchto lodí povinované podle protokolu o příměří ze dne 13. ledna 1919 a podle protokolů následujících.

Odevzdávání obchodního loďstva německého musí býti dále prováděno bez přerušení podle uvedených protokolů.

§ 9

Německo se zříká všech nároků na lodi neb jejich náklady, jež byly potopeny přímo nebo následkem nepřátelské akce námořní a jež potom byly zachráněny, má-li na nich zájem některá z vlád spojených a sdružených nebo jejich příslušníci ať jako vlastníci, nájemci, pojišťovatelé či z kteréhokoli jiného důvodu, a to nehledě k jakémukoli odsuzujícímu rozsudku, jež snad vynesl některý kořistní soud německý nebo soud jeho spojenců.

Příloha IV

§ 1

Mocnosti spojené a sdružené požadují a Německo se k tomu zavazuje, aby Německo k částečnému splnění závazků stanovených v této Části a způsobem dále naznačeným poskytlo přímo svoje hospodářské zdroje k věcnému znovuvybudování zabraných území mocností spojených a sdružených měrou těmito mocnostmi určenou.

§ 2

Vlády mocností spojených a sdružených odevzdají reparační komisi seznamy udávající:

- a. zvířata, stroje, nářadí, náčiní a všecky podobné předměty rázu obchodního, jež byly vzaty, spotřebovány nebo zničeny od Německa nebo zničeny přímým následkem vojenských operací a jež si tyto vlády, aby dostály potřebám neodkladným a spěšným, přejí míti nahrazeny zvířaty nebo předměty téhož druhu, nalézajícími se na německém území v době, kdy tato smlouva nabude působnosti;
- b. potřeby k znovuvybudování (kámen, cihly, ohnivzdorné cihly, tašky, tesařské dříví, okenní tabule, ocel, vápno, cement atd.), stroje, otopná zařízení, nábytek a všechny předměty rázu obchodního, o nichž si uvedené vlády přejí, aby byly vyrobeny a zhotoveny v Německu a jím dodány k znovuzřízení území válkou postižených.

§ 3

Seznamy vztahující se k předmětům vzpomenutým v hořejším paragrafu 2 a) budou dodány do šedesáti dnů po tom, kdy tato smlouva nabude působnosti.

...

§ 4

Jakmile dostane tyto seznamy, bude komise zkoumati, v jaké míře mohou býti požadovány od Německa předměty a zvířata v seznamech uvedené. Při svém rozhodování bude se komise řídití ohledem na vnitřní potřeby Německa, pokud toho bude potřebi k udržování jeho života sociálního a hospodářského. Rovněž bude mítí zřetel na ceny a lhůty, v nichž podobné předměty lze dostatí ve státech spojených a sdružených, a srovná je s těmi, jichž se má užítí u předmětů německých. Konečně obrátí zřetel na obecný zájem, jež mají vlády spojené a sdružené, aby průmyslový život Německa nebyl rozrušen do té míry, že by byla ohrožena jeho schopnost dostátí ostatním povinnostem k náhradě škody od něho požadované.

Avšak stroje, náradí a náčiní a všecky podobné předměty obchodního rázu, jichž se právě používá v průmyslu, budou požadovány od Německa jenom, nebudou-li žádné jiné zásoby těchto věcí po ruce a ke koupi; za to požadavky tohoto rázu nebudou převyšovati 30% množství kterékoli věci, již se užívá v německém podniku neb vůbec v jakémkoli německém závodě.

Komise poskytne zástupcům vlády německé možnost vyjádřítí se v určité lhůtě o schopnosti poskytnoutí jmenovaný materiál, zvířata a předměty.

Rozhodnutí komise bude potom, a to co nejdříve, oznámeno vládě německé a jednotlivým zúčastněným vládám spojeným a sdruženým.

Vláda německá se zavazuje dodávati materiál, předměty a zvířata určené v tomto oznámení, a zúčastněné vlády spojené a sdružené zavazují se každá, pokud se jí týče, přijímati tyto dodávky předpokládaje, že budou vyhovovati podanému výčtu nebo že podle mínění komise nebudou nevhodné k tomu, aby se jich použilo k provedení náhrady škody.

§ 5

Komise určí hodnotu materiálu, předmětů a zvířat dodávaných, jak jest nahoře řečeno, a vlády spojené a sdružené, jež přijmou tyto dodávky, souhlasí, aby se příslušná částka připsala na jejich vrub, a uznávají platbu Německa, která se má rozvrhnoutí podle článku 237 této Části této smlouvy.

Kde právo, požadovati věcné znovuvybudování, bude za těchto podmínek vykonáno, komise se přesvědčí, že částka připsaná ku prospěchu Německa vyjadřuje normální hodnotu vynaložené práce neb dodaného Německem materiálu a že výše nároků uplatňovaných dotčenou mocností za škodu tímto způsobem z části napravenou se zmenšila v téměř poměru, v jakém přispělo k nápravě škody.

§ 6

Jako okamžitou splátku na závazek stran zvířat, vzpomenutých v hořejším paragrafu 2 a), se Německo zavazuje dodatí ve třech měsících následujících po dni, kdy tato smlouva nabude působnosti, množství živého dobytka tuto udané, a to třetinu každého druhu měsíčně:

1. Vládě francouzské:
 - 500 hřebců 3 - 7letých;
 - 30 000 hřebic a klisen od 18 měsíců do 7 let plemene ardennského, boulognského a belgického;
 - 2 000 býků od 18 měsíců do 3 let;
 - 90 000 dojnic 2 - 6letých;
 - 1 000 beranů;
 - 100 000 ovcí;
 - 10 000 koz.
2. Vládě belgické:
 - 200 hřebců 3 - 7letých těžkého chovu belgického;

- 5 000 klisen 3 - 7letých těžkého chovu belgického;
- 5 000 hřebců od 18 měsíců do 3 let těžkého chovu belgického;
- 2 000 býků od 18 měsíců do 3 let;
- 50 000 dojnic 2 - 6letých;
- 40 000 jalovic;
- 200 beranů;
- 20 000 ovcí;
- 15 000 prasnic.

Zvířata dodaná budou zdravá a v normálním stavu.

Nebude-li se moci u zvířat takto dodaných zjistiti, že jsou totožná s těmi, jež byla odvečena nebo zabrána, bude jejich cena počítána ku prospěchu závazků Německa k náhradě škody podle ustanovení paragrafu 5 této přílohy.

§ 7

Nečekajíc, až komise bude moci učiniti rozhodnutí podle paragrafu 4 této přílohy, musí Německo dále dodávati Francii zemědělský materiál určený článkem 3 smlouvy o prodloužení příměří ze dne 16. ledna 1919.

Příloha V

§ 1

Německo se zavazuje dodávati níže uvedeným signatárním mocnostem této smlouvy na žádost každé z nich uhlí a jeho deriváty v množství dále určeném.

§ 2

Německo bude dodávati Francii po deset let po sedmi milionech tun uhlí ročně. Vedle toho bude Německo dodávati každého roku Francii uhlí v množství rovnajícím se rozdílu mezi ročním předválečným výtěžkem dolů v Severní oblasti a v Pas-de-Calais, zničených válkou, a mezi výtěžkem, jež skýtají tyto důlní pánve za příslušný rok. Tyto právě uvedené dodávky budou se díti po deset let a nebudou převyšovati dvacet milionů tun ročně po prvních pět let a osm milionů tun ročně po dalších pět let.

Rozumí se, že bude všechna péče věnována znovuzřízení dolů v Severní oblasti a v Pas-de-Calais.

§ 3

Německo bude dodávati Belgii po osmi milionech tun uhlí po deset let.

§ 4

Německo bude dodávati Itálii uhlí až do tohoto množství:

- od července 1919 do června 1920 4,5 mil. tun
- od července 1920 do června 1921 6 mil. tun
- od července 1921 do června 1922 7,5 mil. tun
- od července 1922 do června 1923 8 mil. tun
- od července 1923 do června 1924 8,5 mil. tun
- a v každém roce z dalších pěti let 8,5 mil. tun.

Nejméně dvě třetiny těchto dodávek provedou se po souši.

§ 5

Německo bude dodávati, bude-li za to požádáno komisí reparační, Lucembursku uhlí v množství rovnajícím se roční lucemburské předválečné spotřebě německého uhlí.

...

§ 8

Německo se zavazuje, že každoročně po tři léta následující po době, kdy tato smlouva nabude působnosti, bude dodávati Francii a dopravovati k francouzským hranicím po dráze nebo po vodě tyto výrobky:

- benzolu 35 000 tun,
- uhelného dehtu 50 000 tun,
- síranu amonátého 30 000 tun.

Všechny uhelný dehet nebo jeho část může býti podle volby vlády francouzské nahrazen rovnocenným množstvím destilačních výrobků, jako lehkých olejů, těžkých olejů, antracenu, naftalinu nebo smoly.

...

§ 10

Přídělové nároky po rozumu této přílohy budou se prováděti prostřednictvím komise reparační....

Bude-li komise toho názoru, že by úplné splnění žádostí přílišně zatížilo německé průmyslové potřeby, bude moci je oddáliti nebo zrušiti a týmž způsobem určit pořad dodávek, avšak uhlí, jež se má dodati náhradou za uhlí ze zničených dolů, bude míti přednost před kteroukoli dodávkou jinou.

Příloha VI

§ 1

Německo poskytuje reparační komisi volnost, požadovati jako částečnou náhradu dodávku barviv a chemických léčiv v množství a druhu, jež komise určí, a to až do 50% všech zásob kteréhokoli barviva a chemického léčiva, které jsou v Německu nebo jsou pod jeho mocí v den, kdy tato smlouva nabude působnosti.

Toto právo bude provedeno do šedesáti dnů po té, kdy bude doručen komisi podrobný seznam zásob, sestavený způsobem od ní požadovaným.

§ 2

Vedle toho poskytuje Německo reparační komisi právo, aby v čase mezi dnem, kdy tato smlouva nabude působnosti, a 1. červnem 1920, a dále v každém následujícím šestiměsíčním období až do 1. ledna 1925 požadovala dodávku jakýchkoli barviv a chemických léčiv do 25% německé výroby za uplynulé období šesti měsíců, aneb, byla-li výroba v tomto šestiměsíčním období podle mínění komise nižší než normálně, do 25% normální výroby.

Toto právo bude provedeno do čtyř neděl ode dne, kdy dostane komise soupis o výrobě v předcházejícím šestiměsíčním období; tyto soupisy budou předkládány vládou německou po každém šestiměsíčním období způsobem, jež komise uzná za potřebný.

...

Oddíl II. - Zvláštní ustanovení.

Článek 245

Do šesti měsíců následujících po dni, kdy smlouva tato nabude působnosti, jest vláda německá povinna vrátiti vládě francouzské trofeje, archivy, památky historické nebo umělecká díla odvečená z Francie německými úřady za války 1870 - 1871 a za poslední války, a to podle seznamu, který jí bude dodán vládou francouzskou, a zejména prapory francouzské vzaté za války 1870 - 1871, jakož i všechny politické doklady vzaté německými úřady dne 10. října 1870 na zámku Cercay u Brunoy (Seine-et-Oise), jenž tehdy náležel panu Rouherovi, bývalému státnímu ministru.

Článek 246

Do šesti měsíců ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, jest Německo povinno vrátiti Jeho Veličenstvu králi hedžáskému originál koranu, který náležel kalifu Osmanovi a byl z Mediny odnesen tureckými úřady, aby byl darován bývalému císaři Vilému II.

V téže lhůtě bude vydána Německem vládě Jeho britského Veličenstva lebka sultána Makauy, odnesená z německého protektorátu Východní Afriky a poslaná do Německa.

Tyto předměty budou odevzdány na místě a za podmínky, jaké určí vlády, jimž mají býti vráceny.

Článek 247

Německo se zavazuje dodati universitě v Louvainu rukopisy, prvotisky, knihy tištěné, mapy a předměty sbírky rovnající se počtem a hodnotou podobným předmětům zničeným při požáru knihovny louvainské způsobeném Německem, a to ve třech měsících následujících po příslušné žádosti, která mu bude podána prostřednictvím komise reparační. Všecky podrobnosti týkající se této náhrady budou stanoveny komisí reparační.

Německo se zavazuje odevzdati Belgii prostřednictvím komise reparační do šesti měsíců ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, ke znovuzřízení dvou velkých uměleckých děl:

1. křídla trojdílného obrazu „Mystický beránek“ bratří Van Eycků, kdysi v kostele sv. Bavona v Gandu a nyní v berlínském museu;
2. křídla trojdílného obrazu „Večeře Páně“ Diericka Boutse, kdysi v kostele sv. Petra v Louvainu, z nichž dvě jsou nyní v museu berlínském a dvě v staré pinakotéce mnichovské.

Část IX. - Klausule finanční.

Článek 248

S výhradou výjimek, které by mohly býti povoleny komisí reparační, zřizuje se přednostní právo prvního pořadí na všech statcích a důchodech německé říše a německých států pro úhradu náhrad a jiných povinností plynoucích z této smlouvy, jakož i ze všech jiných, doplňujících ji smluv a úmluv nebo úprav sjednaných mezi Německem a mocnostmi spojenými a sdruženými po dobu příměří a jeho prodloužení.

Až do 1. května 1921 nebude moci vláda německá ani vyvážeti zlato, ani s ním volně nakládati, ani udíleti povolení, aby zlato bylo vyváženo nebo aby s ním bylo volně nakládáno bez předchozího souhlasu mocností spojených a sdružených, zastoupených komisí reparační.

Článek 249

Celkový náklad na udržování všech armád mocností spojených a sdružených na obsazených územích německých ponese Německo ode dne podepsání příměří ze dne 11.

listopadu 1918, počítaje v to výživu lidí i zvířat, ubytování a umístění v ležních, platy i přídavky, služné i mzdy, noceh, otop, osvětlení, ošacení, výstroj, postroj, výzbroj a oboz, službu leteckou, ošetřování nemocných a raněných, službu zvěrolékařskou a týkající se remont, službu dopravní všeho druhu (jako dopravu železniční, námořní, říční, automobilovými nákladními vozy), dopravní spojení a přípojky a vůbec náklad na všechnu službu správní a technickou, jež jest nutná k výcviku vojenských oddílů, k udržování jich v plném počtu a k zachování jejich vojenské zdatnosti.

Všechny výdaje spadající do hořejších skupin, pokud souvisí s nákupy nebo rekvisicemi vykonanými od vlád spojených a sdružených v obsazených územích, zaplatí vládám spojeným a sdruženým v markách za kursu běžného neb smluveného vlada německá. Všechna ostatní vydání nahoře vypočtená budou placena v markách zlatých.

Článek 250

Německo potvrzuje, že se vzdává všeho materiálu, který vydalo mocnostem spojeným a sdruženým při provádění příměří ze dne 11. listopadu 1918 a všech pozdějších úmluv o příměří, a uznává právo mocností spojených a sdružených na tento materiál.

Německé vládě bude připsána ku prospěchu cena materiálu vydaného podle článku VII příměří ze dne 11. listopadu 1918 nebo podle článku III příměří ze dne 16. ledna 1919, jakož i cena každého jiného materiálu vydaného při provádění příměří ze dne 11. listopadu 1918 a všech pozdějších úmluv o příměří, odhadnutá komisí reparační ustanovenou v článku 233 Části VIII (Náhrada škod) této smlouvy, o kterémžto materiálu by reparační komise rozhodla, že hledíc k jeho nevojenskému rázu je cenu jeho připsati ku prospěchu německé vládě, a to na srážku částek dlužných mocnostem spojeným a sdruženým z důvodu náhrady škod.

Německé vládě nebudou připsány ku prospěchu statky náležející vládám spojeným a sdruženým nebo jejich státním příslušníkům, odevzdané a vydané in specie při provádění podmínek příměří.

...

Článek 252

Předcházející ustanovení se nedotýkají práva kterékoli z vlád spojených a sdružených, volně nakládati s majetkem a vlastnictvím nepřátelským stojícím pod jejich pravomocí ve chvíli, kdy tato smlouva nabude působnosti.

Článek 253

Tato ustanovení nemohou žádným způsobem míti vliv na zástavy a hypotéky, ve prospěch mocností spojených a sdružených nebo ve prospěch jejich příslušníků řádně zřízené říší neb státy německými nebo příslušníky německými na statcích a důchodech jim náležejících, ve všech případech, kde byly tyto zástavy a hypotéky zřízeny dříve, než nastal válečný stav mezi vládou německou a tou neb onou z vlád, jež má na nich zájem.

Článek 254

Mocnosti, kterým jsou postoupena německá území, budou povinny s výhradou ustanovení článku 255 vzít na se placení:

1. části dluhu říše německé podle stavu, jaký byl 1. srpna 1914; část tato se vypočítá, vezme-li se za základ průměr tří finančních let 1911, 1912 a 1913 podle poměru, jaký byl mezi onou skupinou důchodů z postoupeného území a mezi obdobnými důchody z celé říše německé, o nichž bude komisí reparační uznáno, že poskytují správné měřítko poměrné platební schopnosti postoupených území;

2. části dluhu onoho státu německého, ke kterému postoupené území náleželo, podle stavu, jaký byl 1. srpna 1914, vypočtené podle zásady výše vyložené.

Tyto části budou vymezeny komisí reparační.

Způsob, jak bude splněni závazek takto převzatý, i pokud se týče kapitálu i pokud se týče úroků, bude určen komisí reparační. Bude moci býti použito mimo jiné tohoto způsobu: vláda přejímající takové území vezme na se platební povinnosti Německa stran dluhu Německa, jehož věřiteli jsou jeho vlastní příslušníci. Ale činil-li by přijatý způsob nutným, aby se platilo vládě německé, byly by ony platby přeneseny na komisi reparační na účet částek povinovaných na náhradu škod po celou tu dobu, po kterou Německo z tohoto důvodu zůstane dlužníkem jakéhokoli zbytku.

Článek 255

1. Výjimkou z předcházející úpravy a hledíc k tomu, že Německo odepřelo v roce 1871 vzítí na sebe jakoukoli část dluhu francouzského, bude Francie, pokud se týče Alsaska-Lotrinska, zproštěna jakéhokoli placení vyplývajícího z článku 254.
2. Co se týče Polska, bude zlomek dluhu, o kterém reparační komise rozhodne, že vyplývá z opatření vlád německé a pruské podniknutých pro německou koloniaci v Polsce, vyloučen z přidělení podle článku 254.
3. Co se týče všech jiných postoupených území mimo Alsasko-Lotrinsko, bude zlomek dluhu říše nebo států německých, o kterém komise reparační rozhodne, že odpovídá nákladům vynaloženým říší neb státy německými na statky a majetek, k nimž se vztahuje článek 256, vyloučen z přidělení podle článku 254.

Článek 256

Mocnosti přejímající území Německa získají všechny statky a majetek náležející říši nebo státům německým a ležící v těchto územích. Cena oněch získaných statků bude určena komisí reparační a od státu území přejímajícího zaplacená komisi reparační ku prospěchu vlády německé na účet částek dlužných z důvodu povinnosti k náhradě škod.

Po rozumu tohoto článku bude se vyrozmívati statky a majetkem říše a států německých všecken majetek koruny, říše a států německých a soukromý majetek bývalého císaře německého a jiných osob panovnických.

Hledě k podmínkám, za jakých bylo Alsasko-Lotrinsko postoupeno Německu v roce 1871, bude Francie zproštěna, pokud se týče Alsaska-Lotrinska, jakéhokoli placení ceny statků a majetku náležejících říši nebo státům německým a ležících v Alsasku-Lotrinsku a dotčených tímto článkem, nebo zaúčtování jejího ku prospěchu Německa.

Belgie bude rovněž zproštěna jakéhokoli placení ceny statků a majetku náležejících říši neb státům německým a ležících na územích získaných Belgií podle této smlouvy, nebo zaúčtování jejího ku prospěchu Německa.

Článek 257

Pokud se týče bývalých území německých, počítaje v to osady, protektoráty a území závislá, spravovaných mandatářem podle článku 22 Části I (Společnost národů) této smlouvy, neponese ani to jisté území, ani mocnost mandát vykonávající žádnou část dluhu říše neb států německých.

Všechny statky a majetek náležející říši neb státům německým a ležící na těchto územích budou převedeny spolu s územím na mocnost mandát vykonávající v této její vlastnosti; a žádná platba nebude vykonána a nic nebude připsáno ku prospěchu oněm vládám za toto převedení.

Po rozumu tohoto článku bude se vyzumívati statky a majetkem říše a států německých všechen majetek koruny, říše a států německých a soukromý majetek bývalého císaře německého a jiných osob panovnických.

Článek 258

Německo se vzdává jakéhokoli zastoupení nebo účastenství, jež jakékoli smlouvy, úmluvy neb dohody zabezpečovaly jemu samému neb jeho příslušníkům ve správě komisí, agentur a státních bank a ve všech ostatních mezinárodních finančních a hospodářských organizacích kontrolních a správních, působících v kterémkoli ze států spojených a sdružených, v Rakousku, Uhrách, Bulharsku, Turecku nebo v državách a závislých územích států shora jmenovaných, stejně jako v bývalé říši ruské, jakož i v dohledu nad nimi.

Článek 259

1. Německo se zavazuje, že do měsíce ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, úřadům, které by byly určeny Čelnými mocnostmi spojenými a sdruženými, odevzdá částku ve zlatě, která měla být uložena v Říšské bance německé na jméno správní rady státního dluhu ottomanského jako záruka první emise papírových peněz vlády turecké.
2. Německo uznává svůj závazek uskutečnovati ročně po dvanáct let ve zlatě platby, které se zavázalo konati na německé pokladniční poukázky, uložené jím v různých dobách na jméno správní rady státního dluhu ottomanského jako záruky druhé emise papírových peněz vlády turecké a emisí následujících.
3. Německo se zavazuje převést do měsíce ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, na úřady, které by byly určeny Čelnými mocnostmi spojenými a sdruženými, deposit ve zlatě, uložený v Říšské bance německé nebo kdekoli jinde, jako zbytek zálohy ve zlatě povolené dne 5. května 1915 správní radou státního dluhu ottomanského císařské vládě ottomanské.
4. Německo se zavazuje převést na Čelné mocnosti spojené a sdružené jakákoli práva, která snad má na částku ve zlatě a ve stříbře, jež jím byla odevzdána finančnímu ministerstvu tureckému v listopadu 1918 zálohou na placení, které mělo být uskutečněno v květnu 1919 k účelům turecké vnitřní půjčky.
5. Německo se zavazuje odevzdati do měsíce ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, Čelným mocnostem spojeným a sdruženým všechny částky ve zlatě, které byly Německu nebo jeho příslušníkům odevzdány jako zástava nebo jiné zajištění při půjčkách poskytnutých Německem nebo jeho příslušníky vládě rakousko-uherské.
6. Německo potvrzuje, že se zřiká, jak o tom mluví článek XV úmluvy o příměří ze dne 11. listopadu 1918, výhod plynoucích z jakýchkoli závazků obsažených ve smlouvách bukureštské a brestlitovské a ve smlouvách je doplňujících, aniž je tím dotčen článek 292 Části X (Klausule hospodářské) této smlouvy.
Zavazuje se odevzdati, ať Rumunsku, ať Čelným mocnostem spojeným a sdruženým, všechna platidla, mince, hodnoty, obchodní papíry a zboží, které dostalo na splnění jmenovaných smluv.

...

Článek 260

Bez újmy ustanovení, že se Německo podle ostatních článků této smlouvy zřiká jakýchkoli práv náležejících jemu neb jeho příslušníkům, bude komise reparační moci do roka ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, požadovati, aby Německo získalo všechna práva i všechny zájmy příslušníků německých v jakémkoli podniku obecně užitečném nebo v jakékoli koncesi v Rusku, v Číně, v Rakousku, v Uhrách, v Bulharsku, v Turecku a v

državách i v závislých územích těchto států neb na území, které, náleževši Německu nebo jeho spojencům, má podle této smlouvy býti postoupeno nebo spravováno mandatařem, a aby vláda německá do šesti měsíců ode dne, kdy o to bude požádána, převedla na reparační komisi soubor těchto práv a zájmů a všech podobných práv a zájmů, které samo Německo má snad ve svém držení.

Německu přísluší odškodniti své příslušníky takto práv zbavené, a komise reparační připiše ku prospěchu Německu na účet částek dlužných z důvodu náhrady škod částky odpovídající hodnotě práv a zájmů postoupených tak, jak tato hodnota bude stanovena komisí reparační. Vláda německá do šesti měsíců ode dne, kdy tato smlouva nabude působnosti, bude povinna oznámiti reparační komisi soupis všech oněch práv a zájmů, ať již skutečně zaručených či nejistých a dosud nevykonávaných, a vzdá se ve prospěch mocností spojených a sdružených svým jménem a jménem svých příslušníků všech práv a zájmů nahoře jmenovaných, o nichž by nebylo zmínky v hořejším soupisu.

Článek 261

Německo se zavazuje převésti na mocnosti spojené a sdružené všechny své pohledávky proti Rakousku, Uhrám, Bulharsku a Turecku, a zvláště ty, které vyplývají nebo budou vyplývati pro ně z plnění závazků, které převzalo k těmto mocnostem za války.

Článek 262

Jakýkoli závazek Německa, platiti podle této smlouvy hotovými a vyjádřený zlatými markami, bude splatný podle volby věřitelů v librách šterlinků, splatných v Londýně, ve zlatých dolarech Spoj. států, splatných v Novém Yorku, ve zlatých francích, splatných v Paříži, a ve zlatých lirách, splatných v Římě.

Po rozumu tohoto článku jest smluveno, že zlaté mince shora vzpomenuté jsou váhy a zrna stanovených pro každou z nich zákonem dne 1. ledna r. 1914.

Článek 263

Německo zaručuje vládě brasílské, že zaplatí s úroky podle sazby nebo sazeb smluvených všechny částky uložené v bance Bleichroederově v Berlíně, které pocházejí z prodeje kávy náležející státu Sao-Paolo v přístavech Hamburku, Brémách, Antverpách a v Terstu. Poněvadž Německo odepřelo dáti převésti tento peníz ve vhodné době na stát Sao-Paolo, zaručuje rovněž, že se zaplacení stane podle kursu marky v den, kdy peníz byl uložen v bance.

Alois Rašín k měnové odluce

Převzato z: RAŠÍN, A., *Finanční a hospodářská politika československá do konce r. 1921.*

Praha Pražské akciové tiskárny, 1922,

A. Měnová odluka s. 31-50,

B. Dávka z majetku 55-60

A. Měnová odluka

Zadržení bankovek na 1% půjčku a účel jeho. Možnost papírové měny. Původní plán na radikální léčbu inflace

15. To bylo tím nutnější, že současně s kolkováním měla býti zadržena polovička předložených bankovek jako 1% nucená půjčka a bylo potřebí, aby současné byly na ni vydány dluhopisy státní, pro něž volena forma vkladních listů spořitelních. Tato půjčka neměla býti výdajnou, nýbrž bankovky takto zadržené měly býti uschovány a nepuštěny do oběhu, aby inflace byla zmírněna.

Oč při léčení inflace v první radě jde? Aby zmenšením oběživa nastalo opět úvěrní hospodaření, Úvahy, ze kterých jsem vycházel, byly tyto: Je možná papírová měna bez podkladu zlatého, avšak může jen tehda býti zdravá, jestliže soukromoprávně nekrytých bankovek obíhá tolik, mnoho-li je potřebí k dennímu, konsumpčnímu životu, a vše ostatní, co potřebuje hospodářský život, je čerpáno úvěrem u cedulové banky. Neboť pak je oběh pružný, přizpůsobuje se rychle potřebám hospodářského života, a cedulová banka má možnost regulovati tento oběh zvyšováním nebo snižováním diskontní sazby. Její výší působí na zahraniční kurs. Bankovky na úvěrním podkladě vydané mají vedle ručení cedulové banky ještě soukromoprávní krytí, neboť jejich podkladem je směnka podepsaná třemi nebo dvěma protokolovanými obchodníky, mezi nimi zpravidla jednou obchodní bankou, jež musí uveřejňovati bilanci, takže celý blok bankovek, vydaný na základě úvěrních operací, má hospodářský základ, kdežto blok pro konsumpční oběh má svoje odůvodnění v denní potřebě, lze ho sice těžko odhadnouti, řídí se podle cen v konsumu, ale byl-li by odhadnut nízkou, pomůže si život hospodářský bezpečným placením, používáním cheku i pro platy konsumpční, pro placení mezd, služného, kreditováním konsumpčním apod. Daleko hůře je, je-li tento konsumpční blok bankovek vysoký, poněvadž působí placení hotovými v rozsáhlé míře i tam, kde by oběh statků hospodářských vyžadoval směnku, ček, poukázku obchodní. Tím pak stává se oběh bankovek nepružný, zvýšení neb snížení úrokové míry nepůsobí na oběh. Jestliže Rakousko-uherská banka vydala za 30 miliard bankovek, ale konsumpční oběh by potřeboval dvě miliardy, bylo úplně lhostejno, ustanovila-li si diskontní sazbu 1% nebo 10%, poněvadž nikdo nepřišel, aby žádal ji o úvěr, o diskont směnečný, takže — jak shora jsme uvedli — měla při 30.000milionovém oběhu za 12 milionů směnek a mohla zvýšená sazba diskontní vyhnati nanejvýše 12 milionů K z oběhu.

Chtěl jsem původně zadržeti 80% bankovek, takže by jich zůstalo v oběhu asi za 2 miliardy, provésti současně vyplácení všech platů úředníků státních cheky na jích nucená cheková konta u peněžních ústavů. Zříditi ihned novou banku cedulovou. Stát měl si vypůjčiti ve Spojených Státech 100 mil dolarů ve zlatě, ponechati je v Americe, ale postoupiti je nové cedulové bance, aby obíhající dvě miliardy korun starých bankovek stáhla a vyměnila za svoje bankovky kryté americkou půjčkou. Tím bychom dostali zlatou měnu kulhavou, ale přece jen by byl i konsumpční blok 2 miliard kryt zlatem, a co by bylo nad to, musilo by býti čerpáno úvěrem. Bankovky by sice nebyly směnitelné za zlato, ale dobrou politikou devisovou a diskontní bylo by možno udržeti mezinárodní kurs na paritě. Příklad činnosti Rakousko-uherské banky před válkou byl skutečně svůdný. Také tam nebyla směnitelnost, byl nucený oběh bankovek, ale přece Rakousko-uherská banka od r. 1893 do v. 1914 dovedla udržeti kurs koruny na zlaté paritě svojí devisní a diskontní politikou.

U nás bylo by to snadnější, poněvadž máme velmi mnoho vývozních průmyslů (cukr, slad, pivo, lín, textilní výrobky, obuv, sklo, dříví a dřevařské výrobky, stroje apod.) a v Československé republice je soustředěno nejméně 60 % průmyslu býv. Rakousko-Uherska, na teritoriu rovnajícímu se 1/3 bývalé monarchie. Aby však devisní politika a aktivní bilance byla zajištěna, zamýšlel jsem uzavřiti v cizině zápůjčku 50 mil. dolarů na nákup surovin a polotovarů resp. hotových výrobků ku reetablování průmyslu a železnic válkou položených.

Zadržovaných ca 8 miliard, korun bankovek mělo býti staženo majetkovou dávkou.

16. Tento plán na radikální léčbu inflace a nápravu měny, nebylo možno provésti. V Národním shromáždění lekali se ho, že povede k těžké krizi, jestliže se nákupní síla koruny doma i kurs její za hranicemi náhle pozvedne. Byl jsem si však toho, že tato léčba vyvolá krizi, plně vědom, ale dával přednost tomuto léčení před trvalým horečnatým stavem, ke kterému vede inflace a nepořádek valutní. Zdálo se mi, že trvalá choroba s občasnými a častými krisemi, nevyhnutelnými při tomto stavu, při měnlivosti nákupní síly koruny pod

tlakem kolísavého mezinárodního kursu, je pro vývoj mladého státu nebezpečnější než operace.

Plán, jak byl uskutečněn, je tedy kompromis, jehož cílem bylo zastaviti inflaci, obmeziti ji, povlovně ji odstraňovati a vrateti se k normálnímu stavu po etapách.

Plán na ozdravení měny

17. Dne 25. února 1919 usneslo Národní shromáždění v tajném sezení zákon, kterým byl ministr financí zmocněn, aby provedl okolkování bankovek kolkem rovnajícím se 1 % jejich nominální hodnoty, aby zadržel 50 % předložených bankovek, do oběhu je nevydal, nýbrž prohlásil je za státní záručitelnou zápůjčku nevypověditelnou se strany věřitele, se strany státu kdykoli splatnou, 1% záručitelnou. Poněvadž tato zápůjčka měla sloužiti jako krytí pro dávku z majetku, byla prohlášena za nezastavitelnou, nezabavitelnou, ale také za nepřevoditelnou mezi živými. Převod její byl také proto nemožný, poněvadž by při jednoprocenním úroku z této půjčky utrpěli lidé, obzvláště menší, veliké kursové ztráty při prodeji této nucené půjčky.

18. Stejným způsobem bylo z účtů girových u filiálek Rakousko-uherské banky na území Československé republiky a z pokladničních poukázek vydaných u těchto filiálek zadrženo 50 % na 1% úrok. Nebylo by sice potřebí převzít tyto účty a poukázky, poněvadž to nebyl oběh skutečný, nýbrž jen možný oběh budoucí. Avšak nepřevzetí těchto účtů a poukázek bylo by znamenalo immobilisaci a ztrátu pro banky, spořitelny a lidové záložny čili ohrožení vnitřního hospodářského života, Rakousko-uherská banka zbavila by se svých závazků tím, že by vyplatila nekolkované bankovky svoje a peněžní ústavy ztratily by — při rozdílu kursu mezi kolkovanou a nekolkovanou korunou — 50 % a později 75 %.

19. Kolkování musilo býti provedeno velmi rychle. V noci z 25. února na 28. února 1919 zastavena byla veškerá doprava přes hranice, celá hranice obsazena vojskem. Uvnitř státu prováděno kolkování u peněžních ústavů, které prohlášeny za státní komisariáty, jejich úředníci vzati do přísahy jako úředníci státní pro tento úkol, zavedena všeobecná občanská povinnost pracovní, úřad mel právo přiděliti peněžním ústavům nejen úředníky státní, nýbrž také úředníky soukromé, znalé pokladniční služby.

20. Kolkovány byly jen bankovky znějící na 10, 20, 50, 100 a 1000 korun. Z kolkování byly zatím vyloučeny bankovky jedno- a dvoukorunové a ponechány v oběhu, poněvadž množství jejich pro celou bývalou monarchii bylo obmezeno na 800 mil. K, nehrozilo tedy nebezpečí jejich přenášení. Opatření ohromného množství kolků pro ně bylo by stížilo všecku manipulaci. Vyloučeny byly z kolkování 25 a 200koruny po jedné straně tištěné a 10 000kouny, jež, jak shora uvoleno, nebyly uznány a nebyl jim propůjčen nucený oběh pro území republiky.

21. O to, aby každý obyvatel státu věděl o kolkování, bylo postaráno takto:

1. Vyhláškami na nárožích, ve vagónech, poštách a vyhlášky ty musily přinésti všechny časopisy.
2. Ve všech školách, ve všech kostelích musilo býti dáno o kolkování poučení a upozornění, co má každý zaříditi.
3. Ve všech obcích musilo býti mimo to kolkování ústně vyhlášeno vybubnováním.

Předkládati bankovky směl pouze přednosta domácnosti za celou rodinu, Označení přednosta domácnosti a význam tohoto slova je každému znám, poněvadž daň z příjmu je založena na tom, že příjmy celé rodiny, žijící ve společné domácnosti se sečtou a přiznají.

Toto opatření bylo učiněno proto, aby se hotovosti nemohly uměle drobit, neboť v zákoně z 25. února byl ministr financí zmocněn, aby z důvodů sociálních malé nucené půjčky uvolnil. Další důvod byl, že majetková dávka měla být ukládána také přednostovi domácnosti za všecko jmění jeho a členu rodiny žijících s ním ve společné domácnosti a bylo třeba zjistiti, mnoho-li bankovek přednostu domácnosti měl.

22. Bylo nutno ovšem zameziti, aby nepřenašeli jednotlivci své hotovosti na jiné, Proto byl poštovní styk s cizinou od 26. února do 9. března 1919 přerušen. Od 1. do 9. března nesměly pošty přijímati peněžní zásilky jakéhokoli druhu, do poštovní spořitelny nesměly se dítí vklady. Věřitel nebyl povinen přijati pohledávku vzniklou před 26. únorem 1918 a bylo vyhlášeno pro všechny pohledávky v době od 26. února do 9. března 1919 moratorium. Peněžní ústavy nesměly v té době přijímati vklady, a vypláceti vklady směly jen se svolením okresního komisariátu. Obchodníci neměli povinnosti prodávati zboží za nekolkované bankovky, vyjímaje předměty denní potřeby (potravin, topivo, svítivo, léčiva) v míře potřeby nutné majíce při tom volbu přijati buď nekolkované bankovky, nebo povoliti úvěr do 10. března 1919, aby jim placeno bylo kolkovanými bankovkami. Avšak kolkovaných bankovek bylo hned první den velmi mnoho, poněvadž všecko služné měsíční byla úředníkům vyplácena jednou čtvrtinou v kolkovaných bankovkách, a rovněž týdenní platy dělnictvu.

Kolkování bylo do poslední chvíle — do 25 února — úplně utajeno. Ačkoliv nastal shon, aby se lidí zbavili hotovosti, podařilo se to měrou velmi malou a jen tím, že nakupovali věci za ceny značně zvýšené. Kolkování provedeno bezvadně, za úplného klidu v době od 3. do 9. března 1918 včetně, tedy za 7 dní v celé republice, a bez reptání přijímána nucená 1% půjčka.

23. I když později uvolněny byly z důvodů sociálních z půjčky nucené částky pod 300 K, bylo zadrženo

bankovek	2 134 149 000 K
polovina nestátních účtů girových	413 582 039 „
polovina pokladničních poukázek	233 767 000 „
úhrnem	2 781 498 039 K

Celkem bylo v oběhu 7436 mil. K bankovek, takže z oběhu skutečného zadrženo 28,69 %, poněvadž nebyly zadrženy bankovky v pokladnách státních, propuštěny mzdy, 1/4 měsíčních platů, uvolněny částky do 300 K. Možný oběh byl (připočteme-li k oběhu bankovek žirové účty 1616 mil., a pokladniční poukázky 468 mil.) 9420 milionů
zadrženo 2 781,5 „
oběh možný byl 6638,5 milionů

a byl restringován o 29,52 %.¹

24. Byly vyslovovány obavy, že takovéto obmezení způsobí nedostatek oběživa, krisi peněžní a výrobní. Nic z toho nenastalo. Naopak bylo jen potvrzeno, že 50% zadrženi bankovek bylo nedostatečné, ježto konečný efekt rovnal se téměř polovici oněch 50 %, zbylý oběh ještě byl tak veliký, že stačil na to, aby se platilo vše hotově. Teprve když inflace a zvýšení důchodů (mezd, služného atd.), snížily nákupní sílu koruny, došlo k zvětšení úvěrového hospodářství.

¹ Tyto obnosy se zvětšily výměnou jedno- a dvoukorunových bankovek, dále výměnou bankovek za státovky v Podkarpatské Rusi a územích případlých dle mírové smlouvy. Zde však nebylo již kolkováno a celou částku výměnou nesměl dáti stát do oběhu, takže k 31. říjnu 1921 bylo prezentovaných bankovek

per	Kč 8 000 052 936,-
zadržených	„ 2 450 071 967,-

čili zadrženo 30,62 %.

25. Proti okolkování protestovala telegraficky Rakousko-uherská banka dne 26. února 1919, poněvadž bylo prý tím porušeno její privilegium. Zodpověděl jsem tento protest notou, z níž jsou zřejmy důvody mého postupu, a proto ji uvádím doslova:

„Telegraficky podaný protest ze dne 28. února 1919 neberu na vědomí, poněvadž Rakousko-uherská banka, jak jsem měl několikrát příležitost konstatovati, nesplnila svých povinností podle statutu jí uložených, půjčovala státům vzniklým na území býv. Rakousko-Uherska proti zřejmým ustanovením statutu a proti úmluvě, uzavřené s Československou republikou, Rakousko-uherská banka půjčovala v lombardu na válečné půjčky 15 %, ačkoli kurs těchto papírů klesl na 60 %, a naprosto nedbala tím zájmů svých akcionářů, ani zájmu státního, rozmnožujíc úplně zbytečně oběživo v době, kdy peněžní ústavy buď vůbec neplatily úroků ze vkladů, nebo jen půl nebo jedno procento, Rakousko-uherská banka stala se tím pouze a jedině tiskárnou bankovek, nikoli cedulovým ústavem, který má povinnost starati se ve smyslu statutu o povznesení hospodářského života ve státě. Poněvadž československá republika byla ochotna udržovati dočasně společnou měnu jen tehdy, jestliže nebude bez svolení všech na území Rakousko-Uherska vzniklých států žádnému z těchto ze strany Rakousko-uherské banky půjčováno, a poněvadž Rakousko-uherská banka a ostatní státy tohoto závazku nedodržely, naopak Rakousko-uherská banka prohlásila, že bude půjčovat Maďarské republice a tajně, bez vědomí komisařů našeho státu půjčovala německému Rakousku, není možno, aby vláda československé republiky nesáhla k obraně proti soustavnému ničení hodnoty rakousko-uherské koruny. Rakousko-uherská banka celým svým postupem nesplnila také ustanovení statutu, že se bude starati o udržení kursu koruny na mezinárodním trhu, naopak nezodpovědným rozmnožováním oběživa zápůjčkami, poskytovanými Maďarské republice a německému Rakousku a přeléváním válečných půjček pomocí lombardu do bankovek, tento mezinárodní kurs, jak záznamy na curyšské burze ukazují, přivedla na stav, na jakém nebyl ani za nejtěžších dob válečných.

Proto protest Rakousko-uherské banky neberu na vědomí a budu pokračovati dále na ochraně měny v Československé republice, třeba proti Rakousko-uherské bance, která nijak nedbala protestů a výstrah, vznášených se strany Československé vlády.

26. Jaký byl poměr k celkovému oběhu bankovek Rakousko-uherské banky, objevuje se jasně z výkazu jejího ke dni 28. února 1919, tedy v den, kdy kolkovací akce byla zahájena.

Výkaz je následující:

Aktiva:

Kovový poklad:

zlaté mince korunové měny, zlato ve svitcích,	
zahraničních a obchodních mincích,	
kg zlata ryzího za K 3278	262 034 026,01
zlaté směnky na cizí místa	17 389 070,60
stříbrné mince kurantní a drobné	56 741 971,58
Pokladniční poukázky válečných půjčkových pokladen	449 355 000,-
Eskontované směnky, warranty a cenné papíry	2 808 331 127,64
Půjčky na ruční zástavy (lombard)	9 319 027 600,-
Dluh rakouské státní správy	60 000 000,-
Zápůjčky rakouské vládě	22 034 000 000,-
Zápůjčky uherské vládě	10 374 000 000,-
Cenné papíry	54 943 871,44
Hypoteční zápůjčky	275 483 943,-
Pohledávky z pokladničních poukázek vůči rakouské vládě	4 525 387 404,-
Pohledávky z pokladničních poukázek vůči uherské vládě	2 590 001 596,-

Jiná aktiva.....	<u>869 411 386,14</u>
	53 696 106996,41

Pasíva:

Akciový kapitál	210 000 000,-
Reservní fondy	42 000 000,-
Oběh bankovek	37 569 605 018,-
Girové účty a jiné ihned splatné závazky	7 216 860 817,80
Zástavní listy v oběhu	269 439 200,-
Oběh pokladničních poukázek	7 115 389 000,-
Ostatní passiva.....	<u>1 272 812 960,61</u>
	53 696 106 996,41

Bankovek Rakousko-uherské banky bylo tedy dne 28. února 1919 v oběhu za 37 569 mil., kolkováním zjištěn oběh na území Československé republiky 7 436 mil. K, čili 19,7 %, ačkoliv obyvatelstvo Československé republiky (13 mil.) činí jednu čtvrtinu celkového počtu a podle obyvatelstva měl obnášeti oběh jednu čtvrtinu, čili 9 392 mil. K. V celém Rakousko-Uhersku (52 mil. obyv.) připadalo na hlavu 722,5 K, v Československé republice bez Podkarpatské Rusi však jen 564 K obíhajících bankovek.

Možný oběh t. j. skutečný oběh.....	K 37 569 mil.,
rozmnožený o účty žirové, na jichž základě lze ihned požadovati vydání	
bankovek	7 216,8 „
dále o pokladniční poukázky	<u>7 115,3 „</u>
obnášel dne 28. února 1919	51 901,1 mil.

to jest na tento obnos mohl nárůstu oběh bankovek prostým požádáním věřitele banky.

Při kolkování obnášel možný oběh v Československu, jak shora uvedeno, 9 420 mil. (skutečný oběh 7 436 mil., zvětšený o 1 616 mil. účtů žirových a 468 mil. pokladničních poukázek), čili pouhou ani ne pětinu celkového možného oběhu Rak.-uherské banky. Kdežto pro území celé bývalé monarchie připadalo na hlavu 1 000 K možného oběhu, v Československu (bez Podkarpatské Rusi) pouze 724 K. Zkoumáme-li, jak zhoršil se stav od převratu, t. j. od 28. října 1918, dojdeme k těmto důsledkům:

Skutečný oběh dne 28. října 1918 byl 30.680 mil. K a připadalo na hlavu 592 K, na obyvatelstvo republiky bez Podkarpatské Rusi 7696 mil K, čili ubylo na skutečném oběhu 260 mil. K, při čemž ovšem předpokládáme, že Československo dne 28. října 1918 dosáhlo průměru, připadajícího na hlavu obyvatelstva v Rakousko-Uhersku.

Stav možného oběhu byl dne 28. října 1918:

Oběh skutečný v mil. K	30 680
žirové účty v mil. K	2 849
pokladniční poukázky v mil. K	<u>2 929</u>
Úhrnem	36 458
Dne 28. února 1919	<u>51 901</u>
výšil se tedy o	15 443

a obnášel 1000 K na hlavu obyvatelstva území byv. Rakousko- Uherska.

Z tohoto možného oběhu připadalo na území československé u všech filiálek Rakousko-uherské banky:

dne 28.X. 1918 dne 28. II. 1919
v milionech

žirové účty	106,5,-	1 616,-
pokladní poukázky	425,-	468,-
úhrnem	531,5,-	2084,-
takže nastal vzrůst možného oběhu o		1 552,5
odpočítáme -li předpokládané zmenšení oběhu skutečného		260,0
nastalo možné zvětšení oběhu o mil. K		1 292,5

Kdyby vláda nebyla činila překážky přelévání peněz, vydávaných ve Vídni Rakousko-uherskou bankou (lombard válečných půjček, nemožnost placení a vyplácení vídeňskou poštovní spořitelnou, zákaz oběhu 25 200 a 10 000 korunových bankovek apod.), byl by možný oběh narostl nejméně na průměr, platný pro Rakousko-Uhersko, t. j. na 1 000 K na hlavu, čili na 13 000 mil. K, zjištěný oběh možný obnášel však 9 420 mil., čili byl menší o 3 580 mil. Poněvadž ve Vídni vydávané bankovky, jak z hořejších cifer je jasno, přelévaly se k nám převody žirových účtů a Rakousko-uherské banky, zakázala vláda 6. února 1918 tyto převody z ciziny.

Republika ubránila se opatřeními finanční správy inflaci 3 580 mil., neubránila se však rozmnožení o 1292,5 mil. Toto zamezení inflace znamenalo však pro stát daleko více, znamenalo zmenšení státního dluhu o 3580 mil. K ve smyslu dalších vládních opatření a ustanovení mírových smluv! Zápas proti inflaci končil tedy úsporou 3 580 mil. na státním dluhu nezaloženém.

27. Vláda republiky nečekala na to, jak bude otázka bankovek Rakousko-uherské banky na mírové konferenci rozřešena, nýbrž pracovala na odluce měnové tím, že prohlásila kolkované bankovky za státní čili za dluh státu, stáhla všechny bankovky, vyměnivši je za nové státní na stejný obnos znějící, takže republika Československá stala se co do bankovek, jež obíhaly na jejím území, jediným věřitelem Rakousko-uherské banky z těchto bankovek. vůči majitelům nových státních dlužníkem stejného obnosu.

Základem pro toto odloučení se od měny rakousko-uherské jest zákon ze dne 10. dubna 1919 č. 187 Sb. z. a n., jímž se upravuje obsah a správa platidel v Československém státě, a který sni takto:

§ 1.

Právo vydávati v oblasti československého státu a raziti mince přísluší až na další zákonné ustanovení výhradně státu.

§ 2.

Bankovky označené ve smyslu zákona ze dne 25. února 1919, č. 84 Sb, z. a n. jsou, pokud nebudou vyměněny za jiná platidla zákonným platidlem, a jest stát i kdokoliv jiný povinen přijímati je při placení v jmenovité jich hodnotě.

§ 3.

Neoznačené bankovky Rakousko-uherské banky - pokud ministr financí ohledně některých druhů přechodně jinak neustanoví - přestávají býti zákonným platidlem.

§ 4.

V právním poměru Rakousko-uherské banky k bankovkám od ní vydaným nenastává touto úpravou žádná změna. Státní správa Československého státu vyhrazuje si však ohledně bankovek označených ve smyslu zákona ze dne 25. února 1919, č. 84 Sb. z. a n., výhradní právo uplatňovati vůči Rakousko-uherské bance nároky z nich plynoucí .

§ 5.

Měnová jednotka pro oblast československého států označuje se jako koruna československá, ve zkratce Kč.

§ 6.

Závazky znějící na koruny rakousko-uherské měny, které jsou splatny v oblasti Československého státu, platí se v korunách československých, při čemž se počítá jedna koruna československá za jednu korunu rakousko-uherskou. Ministr financí jest zmocněn stanoviti, pokud mezinárodní styk zvláštními státními smlouvami nebude upraven, z tohoto pravidla úchyly.

V platnosti nařízení vlády republiky Československé ze dne 1. dubna 1919, 6. 167 Sb. z. a n., nenastává změna.

§ 7.

Zlaté, stříbrné, niklové, bronzové a železné mince korunové měny rakousko-uherské a stříbrné zlatníky rakousko měny zůstávají až na další v oběhu. Ministr financí může stanoviti v tomto ohledu úchyly.

§ 8.

Ministr financí se zmocňuje, aby spravoval státní dluh, vzniklý stažením bankovek ve smyslu § 1 zákona ze dne 25. února 1919, č. 84 Sb. z. a n., rovněž státní dluh uzavřený na základě zákona, ze dne 25. února 1919, č. 88 Sb. z. a n., aby pečoval o oběh a opatření platidel ve státu Československém a zatím nařídil, čeho zapotřebí v poměru k Rakousko-uherské bance buď cestou smluvní nebo nařizovací a aby vůbec až do jiné zákonné úpravy obstarával funkce státní cedulové banky, zřídil k tomu účelu bankovní úřad a pro tuto činnost pomocné orgány přibral neb ustanovil na smlouvu nebo na základě občanské pracovní povinnosti, zejména aby také pro usnadnění správy bankovního úřadu zřídil bankovní výbor a vymezil jeho působnost v rámci svých oprávnění.

§ 9.

Nová platidla, k jejichž vydání se ministr financí zmocňuje za účelem výměny kolkem označených, pokud se týče neoznačených, ale zatím v oběhu ponechaných bankovek, budou zníti na československé koruny a budou jako státovky tvořiti část přechodného měnového dluhu československého státu, jenž je bude ve jmenovité hodnotě přijímati u svých pokladen, při placení;

Stejně bude kdokoliv jiný povinen přijímati je po rozumu tohoto zákona jako placení.

§ 10.

Zvýšení oběhu státovek nad úhrnný obnos bankovek zákonem ze dne 25. února 1919, č. 84 Sb. z. a n., a nařízením ministra financí ve srozumění s ministrem spravedlnosti ze dne 25. února 1919 č. 86 Sb. z. a n., jako platidlo s nuceným oběhem stanovených, jest přípustno jen tehdy, je-li pro tato platidla plná soukromoprávní úhrada bankovní. Jiné rozmnožování může se státi pouze zákonem.

Úhrnný obnos bankovek v předchozím odstavci zmíněný sestává:

1. z bankovek při původním okolkování kolkem opatřených.
2. z bankovek vydaných do polovice obnosů žirových účtů a pokladničních poukázek Rakousko-uherské banky, převzatých po rozumu nařízení vlády republiky československé ze dne 6. března 1919, č. 119 Sb. z. a n., a
3. z bankovek jedno- a dvoukorunových, které jsou na území státu československého v oběhu.

§ 11

Pokud opatření tohoto zákona nenabyla účinnosti již ve smyslu zákona ze dne 25. února 1919, č. 84 a 86 Sb. z. a n., nabývají účinnosti dnem vyhlášení.

§ 12

Výkon tohoto zákona ukládá se ministru financí.

28. Krátký tento zákon učinil z bankovek Rak.-uherské banky státovky. Nová koruna nazvána korunou československou.

Závazky, splatné v oblasti československé a znějící na koruny rakousko-uherské, jsou splatny v československých korunách, tak, že se počítá jedna koruna československá za jednu korunu rakousko-uherskou. Státní bankrot, který by spočíval ve snížení hodnoty rakousko-uherské koruny, byl tímto ustanovením vyloučen.

Devalvace měny vybavovala obzvláště na území rakousko-uherském vzpomínku na státní bankrot rakouský z r. 1811 podle Wallisova systému (bankovky vyměněny za státovky v kursu 20 %, pohledávky placeny podle stupnice, jak v roku jejich vzniku byla koruna devalvována). Agitace šla trojím směrem:

První směr (vrchní ředitel Živnostenské banky dr. Jaroslav Preiss) hlásal rozřešení repudiací bankovek rakousko-uherské banky. Postup by byl: zřízení vlastní cedulové banky, bankovkám rakousko-uherské banky odejme se nucený oběh. Každý majitel bankovky byl by odkázán na rakousko-uherskou banku, vlastně na její konkursní podstatu. Nová jednotka měnná (na př. frank) rovnala by se koruně, takže by nebylo potřebí přepočítávati pohledávky. Republika Československá by podle tohoto plánu prostě neuznala obíhající bankovky za zákonné platidlo, zbavila by se dluhu z bankovek. Odůvodnění tohoto dalekosáhlého kroku spočívalo v tom, že bankovky jsou vlastně válečnými půjčkami bezúročnými s nuceným oběhem, že byly půjčeny státu proti výslovnému ustanovení bankovního statutu a tedy protizákonně, takže není povinností je platit. Tento systém trpěl tím, že vlastně by stát zbavil se břemene na útraty obyvatelstva, které přijímalo a musilo přijímati bankovky s nuceným oběhem. Nerovnost ochuzení byla by velmi značná. Právě nejbohatší a hospodářsky nejvyspělejší občané mají poměrně ke svému jmění malé hotovosti u srovnání s malými rolníky, dělníky apod. Politicky byl tento postup neproveditelný, neboť ani 80% zabavení hotovosti, jakožto půjčky státní nebylo lze provésti, a bylo by jistě neproveditelné odnětí povahy zákonného platidla všem hotovostem.

Druhý směr (prof. J. Kaloušek, prof. Vl. Brdlík) přimlouval se za zákonnou devalvací asi dle vzoru státního bankrotu hr. Wallise z r. 1811. Zastanci tohoto řešení zapomínali, že dnešní život hospodářský jest daleko komplikovanější než r. 1811, že do sebe navzájem, zasahují různá právní jednání, takže by byly takovým řešením napáchány spousty křivd a dáno množství nezasloužených prospěchů. Majitelé věcných statků nepřispěli by ničím, naopak pokud mají hypotekární dluhy na statech a domech, za něž obdrželi dobré koruny, platili by nyní zlehčenou mincí, ačkoli cena nemovitostí zůstala nezměněna a vyjádřena v nové jednotce měnné byla by ihned toliknásobná, kolikrát stará měnná jednotka byla by snížena. Celá tíha úpravy dopadla by na majitele peněz a peněžních kapitálů. Odstupňování pohledávek podle doby jejich vzniku a podle devalvace v té době tak, že by předválečné dluhy musily býti placeny ve zlatých korunách, v prvním roce války vzniklé dluhy na př. 20% snížením, ve druhém roce na př. s 30% snížením atd., bylo by při rozmanitosti přeměn kapitálu peněžního plno nespravedlivostí a obtíží.

Třetí směr, k němuž náležel jsem také já, stál na povlovné nápravě měny, převzetí bankovek státem v plném obnose a umoření tohoto dluhu státního progressivní dávkou z majetku tak, aby lidé nemajetní nepřispívali ničím, majetní pak v progressi podle výše

majetku. Tato progresse měla býti stupňována ještě tím, že by z přírůstku jmění, (rozdílu mezi jměním předválečným a jměním z 1. března 1919) byla vybírána přírážka, aby ostřeji zachyceni byli váleční zbohatlíci.

Tento poslední směr při jednání o zákonu z 25. února 1919, ale obzvláště při tomto zákoně z 10. dubna 1919 zvítězil, nová koruna československá prohlášena za rovnou staré koruně rakousko-uherské při placení všech závazků. Toto rozhodnutí, melo hospodářsky veliký význam. Agitace pro prvý nebo pro druhý směr měla za následek ustavičné znepokojování, útek od koruny a peněžních pohledávek vůbec, občas bouřlivě se projevující snahu proměnit peníze na věcné jmění, ať již movité (zásoby látek, nábytku, šperků a p.) nebo nemovité (polnosti, domy a p.). Tím trpělo nesmírně tvoření cen a stoupala drahota, takže rozhodnutí znamenalo docílení jistoty a uklidnění.

29. Rakousko, které pod tlakem Československé republiky a Jugoslávie přistoupilo také ke kolkování bankovek, postupovalo jinak. Rozeznávalo mezi pohledávkami vzniklými před 26. únorem 1919, které prohlásilo za pohledávky „starého účtu“ splatné v nekolikovaných korunách, a mezi pohledávkami vzniklými po 26. únoru 1919, které jsou splatny v rakouských korunách. Uvnitř Rakouska došlo se tím k velikým anomáliím, že např. dluh záručitelný, vzniklý před 26. únorem byl splatný v nekolikovaných korunách, úroky z něho vzniklé po 26. únoru 1919 byly splatny v rakouských korunách. Pro mezistátní styky znamenalo však toto ustanovení těžké újmy. Rakušan, který by měl pohledávku vzniklou před 26. únorem 1919 v Československu, dostal by ji zaplacenou v Československých korunách. Čech by však obdržel pohledávku vzniklou před 26. únorem 1919 a splatnou v Rakousku zaplacenou v nekolikovaných korunách. Kurs těchto nekolikovaných korun zákonem stanoven nebyl a jejich ocenění podléhalo čím dále, tím více náhodě, ano dalo se očekávat, že vůbec nebudou v oběhu, až všechny státy vzniklé na půdě býv. monarchie provedou okolkování. Bylo však nutno proti eventuelním škodám chrániti občany československé a bylo proto vydáno nařízení z 1. dubna 1919, kterým provedena retorse v tom směru, že pohledávky vzniklé před 26. únorem 1919, jichž majitelé jsou na území bývalého Rakouska a Uherska mimo obvod republiky, nesmějí býti placeny v Československých korunách. Není pochyby, že tímto pochybeným ustanovením rakouským, byl do jasné zásady, uveden zmatek. Na jeho odstranění (clearingem) bylo pracováno, ale dosud není otázka těchto starých účtů rozřešena. K tomuto nařízení vztahuje se ustanovení § 6. zákona z 10. dubna 1919.

30. Druhé důležité ustanovení tohoto zákona v § 4. znamenalo, že stát vůči obyvatelstvu převzal dluh rakousko-uherské banky z bankovek, stal se jediným věřitelem vůči bance a nastoupil jako věřitel vůči majitelům bankovek. Bankovkový dluh stal se dluhem státu. Tím rozloučili jsme se také s návrhy, které chtěly repudiaci bankovek a odkázání majitelů bankovek na konkursní masu rakousko-uherské banky. Věděli jsme dobře, že tím přejímáme dost válečného dluhu rakousko-uherského z půjček uzavřených proti ustanovení statutu u banky cedulové bývalým státem. Avšak toto převzetí bylo jen oproti obyvatelstvu, nikoli vůči bance. Změna byla jen ta, že místo 13 milionů věřitelů-bankovek, nastoupil jediný věřitel, Československá republika. Toto opatření uvedlo do obyvatelstva další uklidnění, odstranění obav z úplného znehodnocení peněz.

31. Třetí důležité ustanovení je v § 10. zákona. Další vydávání nekrytých bankovek mělo býti zamezeno. Ustanoven blok státovek, blok oběhu nekrytého jinak než státem. Další státovky mohly býti vydány jen na základě soukromoprávního krytí, nikoli jako dluh pouze státem krytý.

Blok státovkový sestával:

1. z bankovek při původním okolkování kolkem opatřených. Tím vyloučeny z oběhu při kolkování zadržené bankovky, ale vyloučeno také každé dodatečné kolkování. Proto také, když převzaty byly některé části po mírové konferenci (Vitorazsko, Valčicko, Podkarpatské Rus) nebylo tam prováděno kolkování, nýbrž odkup obíhajících bankovek podle kursu; v obou prvních podle kursu rakouské koruny, v poslední podle kursu maďarské koruny. Musili jsme se vyvarovati tomu, aby do těchto území nenahrnuly se nám bankovky rakousko-uherské banky, něho bankovky rakouské a maďarské, které bychom převzali a tím dali prémii majitelům v rozdílu kursovém a zatížili stát;
2. z bankovek vydaných do polovice obnosu girových účtů a pokladničních poukázek Rakousko-uherské banky převzatých při kolkování;
3. z bankovek jedno- a dvoukorunových, které jsou na území Československé republiky v oběhu. Tyto bankovky byly vyměněny za státovky jedno-korunové a pětikorunové se srážkou poplatku 10 %.

Co nad tento blok je vydáno, musí býti kryto zlatem a stříbrem, nebo může vyplynouti jen z obchodu bankovního eskontem směnek, cenných papírů, lombardem cenných papírů; při všech těchto obchodech věřitelem nemůže býti stát, nýbrž soukromá osoba, firma, společnost obchodní.

32. Čtvrté důležité ustanovení jest v § 8., kterým byla zřízena státní banka cedulová, jako prozatímní forma. Na základě tohoto zákonného ustanovení zřízen byl nařízením z 12. května 1919 č. 246 Sb. z. a n. bankovní úřad při ministerstvu financí, jmenován bankovní výbor z neodvislých mužů, na něž ministr přinesl svoje oprávnění zákonné.

Poměr ke státu formulován tak, že lze státu za souhlasu bankovního výboru eskontovati směnky celní, daňové a jiné, mají-li vlastnosti určené pro diskont směnek vůbec, t. j. jsou-li podepsány dvěma solventními obchodníky neb firmami, že mohou býti přijímány a konány za stát platy, avšak tak, že saldo musí býti po každé měsíční uzávěrce do týdne vyrovnáno.

„Každé jiné přímé neb nepřímé poskytování úvěru státu jest nepřípustné.“

Bankovní úřad převzal všechno úřednictvo Rak.-uherské banky, najal od ní budovy všech 30 filiálek a zahájil ihned práci jako ústav cedulový. Provedl výměnu bankovek za státovky, při kolkování zadržené bankovky spravuje zvlášť, stažené kolkované rovněž zvlášť po dobu, pokud je nevydá likvidátorům Rakousko-uherské banky.

O svém stavu vydává Bankovní úřad 7., 15., 23. a posledního každého měsíce podrobné zprávy, které uvádějí v aktivech pohledávku za Rakousko-uherskou bankou, resultující z bankovek, vyměněných za státovky, z bankovek zadržených při okolkování, z účtů žirových a pokladničních poukázek, naproti tomu v pasivech stav 1% půjčky ze zadržených bankovek, oběh státovek, takže každý může si vypočísti, odpovídá-li suma obíhajících státovek zákonu z 10. dubna 1919.

B. Dávka z majetku

35. Prostředkem k tomu, aby nezaložené státovky byly odsávány, má býti dávka z majetku.

Již při zákoně o kolkování bankovek učiněny k ní přípravy. Ze zadržených hotovostí je zřejmo, mnoho-li kdo měl na hotovosti 1. března 1919.

Dále proveden soupis vkladů u peněžních ústavů se sankcí, že propadá neohlášený vklad ve prospěch státu. Vklady na knížky nemusí totiž býti na jméno, nebo mohou býti na jméno falešné. Bylo proto potřebí, aby bylo zjištěno, komu náležejí. Při tom obstaveno 50 % těchto vkladů jednak proto, aby vybíráním po okolkování peněz nebyly peněžní ústavy uvedeny do tísňe, jednak jako záruka pro dávku z majetku. Toto obstavení bylo sníženo na 20 %, když pominulo nebezpečí vybírání vkladů.

Dále proveden soupis cenných papírů, jež okolkovány a na nich okolkovány současně kupóny i talon.

Sepsány dále pohledávky se sankcí, že nepřihlášené propadnou ve prospěch státu. Soudy při žalobách pohledávek vzniklých před 1. březnem 1919 jsou povinny žádati průkaz, že byly řádně přihlášeny, jinak musí žalobu zamítnouti a podati o tom zprávu státnímu pokladu, by sám mohl do sporu vstoupiti.

Zboží, pojistky, inventář, hypotékami pohledávky a nemovitosti stejným způsobem sepsány, Tyto přípravy vykonány do konce srpna 1919, soupisy srovnány a pracováno na zákoně o dávce z majetku.

Zákon usnesen byl 8. dubna 1920 a uveřejněn pod č. 309 Sbírký zákonů a nařízení. Jeho § 1. ustanovuje účel této dávky takto:

„Dávka z majetku a dávka z přírůstku na majetku, které se podle ustanovení tohoto zákona, vyberou, jsou určeny v první řadě jako předpoklad pro příští nápravu měny, k vyrovnání břemen převzatých po Rakousko-uherské bance výměnou státovek za stažené bankovky, zadržáním bankovek a převzetím žirových účtů a pokladničních poukázek podle zákonů ze dne 25. února 1919, čís. 84 Sb. zák. a nař. a ze dne 10. dubna 1919, čís. 187 Sb. zák. a nař. Přebytkův užije se k úhradě nejtísnivějších břemen, vzešlých ze založení a uhájení samostatnosti státu Československého, avšak s vyloučením běžných schodků hospodářství státního; ke kterému účelu se přebytku dávky v tomto rámci smí použiti, bude stanoveno zvláštním zákonem.

Finanční správa jest povinna platby na dávku účetnický i pokladničně spravovati odděleně od ostatních příjmů státních.

Nejvyšší účetní kontrolní úřad bdí nad přesným dodržením ustanovení tohoto paragrafu v rámci své působnosti podle zákona ze dne 20. března 1919, čís. 175 Sb. zák. a nař., a jest povinen nejdéle do 6 měsíců po uplynutí každého pololetí podati zvláštní komisi Národního shromáždění, řádně doloženou zprávu o výtěžku dávky, jeho použití a případných dalších opatřeních s přiměřeným návrhem; komise tato předloží svou zprávu s návrhy oběma sněmovnám, a její zpráva bude uveřejněna v úředních novinách.

Do komise Národního shromáždění vysílá ze svého středu sněmovna poslanecká 16 a senát 8 členů; komise zvolí si předsedu a ustanoví si jednací řád. Prvou schůzi komise svolá předseda poslanecké sněmovny.“

Platy, dějí se zvláštními složnými lístky poštovní spořitelny na zvláštní účet, kterým disponuje bankovní úřad tím způsobem, že za obnos vykonaných platů vezme z oběhu stejný počet státovek. Od dávky jsou osvobozeni cizí suveréni, cizozemští diplomaté a jejich cizozemský personál, pokud jejich jmění nezáleží z tuzemských nemovitostí, výdělečných podniků neb hypotekárních pohledávek, dále osvobozeny jsou osoby, kterým podle státních smluv osvobození náleží. Jmění, které trvale, výhradně a bezprostředně je věnováno a skutečně užíváno k účelům bohoslužebným, veřejným, dobročinným, vzdělávacím a kulturním; dále jmění do 10.000 Kč. Rozhodný den stavu jmění je 1. březen 1919.

Předmětem dávky z majetku jest soubor předmětů a práv majetkových po srážce závazků v penězích ocenitelných. Nepočítá se domácí náradí, zařízení bytu, šatstva a jiné věci, sloužící osobní potřebě (ne výdělečné), pense a zaopatřovací platy, nesplatné nároky ze životních pojistek na kapitál menší 4 000 Kč neb roční důchod 400 Kč.

Při ocenění jest rozhodna obecná (prodejní) cena. Jmění udá se podle stavu k 1. lednu 1914 a k 1. březnu 1919. Zdaněno je jen jmění posléze uvedené u akciových společností a právnických osob. U ostatních mimo to zdaňuje se přírůstek na jmění, to jest to, oč jmění 1. března 1919 jest větší než 1. ledna 1914. Dávka z majetku i přírůstku je progresivní. U přírůstku řídí se výše procenta podlé toho, bylo-li jmění r. 1914 malé či veliké. Čím je menší jmění r. 1914 a větší jmění 1. března 1919, tím vyšší jest procento z přírůstku. Je-li zde jmění 1. března 1919 25 000 Kč, 1. ledna 1914 neměl však jmění žádné, zaplatí

na dani z majetku 1 %	250,- Kč
na přírůstku 16 %	<u>4 000,- Kč</u>
Celkem	4.250,- Kč
Měl-li někdo 1. ledna.....	1914 900 000,- K
1. března	<u>1919 925 000,- K</u>
tedy také přírůstek	25 000,- K
zaplatí na dávce z majetku.....	77 000,- K
na dávce z přírůstku však 7,1 % z 25 000 K čili	<u>1 775,- K</u>
Úhrnem	78 775,- K

Podle toho zaplatí první ze svých 25 000 17 %, druhý z 925 000,- K 8,65 %, poněvadž první nabyl jmění ve válce, druhý zachoval jen svoje předválečné jmění.

Kdyby však těchto 900 000,- K bylo získáno ve válce a předválečné jmění obnášelo 25 000,- K zaplatí z tohoto jmění dávku z majetku 77 000,- K, dávku z přírůstku 212 650,- K, čili úhrnem 289 650,- K, t. j. okrouhle 32 %.

Dávka ukládá se přednostvím domácnosti ze souhrnu jmění všech členů rodiny, žijících s ním ve společné domácnosti. Toto ustanovení stalo se proto, že osobní daň z příjmů vybírá se stejným způsobem, takže je ve fásích k této dani kontrola pro přiznané jmění z r. 1914 a 1919.

36. U společností a osob právnických vybírá se jen dávka z majetku, nikoli z přírůstku. Společnostmi rozumějí se pouze společnosti, povinné k veřejnému účtování (akciové, komanditní na akcie, společenstva, společnosti s ručením omezeným), nikoli obchodní společnosti soukromé, které jsou zdaněny jako osoby fyzické. Právnické osoby jsou korporace veřejného i soukromého práva, veřejné fondy a nadace, církve, řády, kongregace, náboženské obce, právo várečná měšťanstva.

Od dávky této jsou osvobozeny: stát, země, župy, obce, pokud nemají podniky soukromohospodářské (na př. pivovar), spořitelny, veřejnoprávní ústavy sociálního pojištění, veřejnoprávní stavovské korporace (obchodní komory, zemědělské rady).

Jmění společností určí se tak, že provede se bilance likvidační, t. j. mnoho-li by obnášelo jmění, kdyby závod likvidoval. Při akciové společnosti na př. bude tvořiti jmění: 1. akciový kapitál, 2. rezervní fondy a 3. likvidační rozdíl, který se upraví však tak, aby všechny tyto tři druhy jmění rovnaly se prodejní ceně závodu jako celku. Odhadnou se totiž stroje, zásoby k 1. březnu 1919 v prodejní ceně, inventář, pohledávky atd. a dojde se k určité cifře. Ta porovná se s cenou, která by mohla býti dosažena při prodeji za závod jako celek. Je-li tato cena vyšší než součet shora pod 1-3 uvedených částí jmění, vezme se tato vyšší cena, je-li nižší, bude vzata tato nižší cena.

Sazby jsou tyto:

z prvních	200 000 Kč	3%
z dalších	800 000 „	5%
z dalších	3 000 000 „	9%
z dalších	8 000 000 „	13%
z dalších	15 000 000 „	17%
z dalších	23 000 000 „	19%
z částek přes	50 000 000 „	20%

Dle toho společnost se jměním 51 mil. zaplatí:

z	200 000 K	3 %	6 000 K
z	800 000 „	5 %	40 000 „
z	3 000 000 „	9 %	270 000 „

z	8 000 000 „	13 %	1 040 000 „
z	15 000 000 „	17 %	550 000 „
z	23 000 000 „	19 %	4 370 000 „
z	1 000 000 „	20%	<u>200 000 „</u>
			úhrnem 8 476 000 K čili v celku 16,6%

Dávku osob fyzických i právnických lze platiti: hotovými, vkladními listy, vydanými na zadržené bankovky při okolkování, vázanými zůstatky žirových účtů a pokladničních poukázek Rak.-uherské banky; zadržnými vklady a zadržnými výplatami sum pojišťovacích při soupisu jmění; cennými papíry, sirotci jistoty mimo dluhopisy býv. Rakouska a Uher; zabraným majetkem velkostatkářským. Při tom učiněno opatření, aby se uvolnily zadržené částky, je-li zaplacená dávka.

Do 30 dnů po doručení platebního rozkazu je splatno 15 % dávky, do 4 měsíců jedna šestina zbytku, pak každého půl roku jedna šestina, takže dávka má býti zapravena během tří let, ministr financí může v jednotlivých případech prodloužiti placení na 5 tet. Je-li 15% splátka a první lhůta placena hotové, započítá se částkou o 5 % vyšší. Platiti lze dávku i před vydáním platebního rozkazu. Platí-li se dávka dříve, než je splatná, nahradí se 10 % ode dne placení do dne splatnosti. Tato ustanovení všechna směřují k tomu, aby byla dávka placena co nejrychleji a pominula válečná inflace.

37. Všemi těmito opatřeními snaží se republika po stránce valutní zahojiti rány, způsobené tisícem bankovek. Ovšem, že toto samo o sobě nepostačí, poněvadž jenom, povznesením výroba a šetrnost, může býti povznesena také valuta. O tom, co po této stránce bylo vykonáno, promluvíme v jiném oddíle stejně tak, jako o snaze po docílení rovnováhy v rozpočtu a hrazení výdajů daněmi, nikoli půjčkami....

Karel Engliš jako ministr financí

Stenozáznam *Expozé ministra financí Karla Engliše k návrhu státního rozpočtu na rok 1928* na 102. schůzi Národního shromáždění Republiky československé 25. 10. 1927.

Převzato z: Parlament České republiky, digitální knihovna [on-line:
<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/102schuz/s102007.htm> -
<http://www.psp.cz/eknih/1925ns/ps/stenprot/102schuz/s102009.htm>]

Slovo vyžádal si pan ministr financí dr **Engliš** k výkladu o vládním návrhu finančního zákona o rozpočtu pro rok 1928, jenž právě byl rozdán tiskem.

Uděluji mu slovo.

Ministr financí dr **Engliš**: Slavná sněmovno! Předkládám plán státního hospodářství na rok 1928. Jeho formální struktura zavedená vloni, zůstává nezměněna, poněvadž se plně osvědčila, jsouc přizpůsobena dnešní organizaci státního hospodářství, rozdvojeného na administraci a hospodářství podnikové. V podrobnostech došlo k některým změnám, důsledkem reformy správy, reformy berní, provedení platové soustavy, zákona o silničním fondu atd., jakož i k přesnějšímu propracování rozpočtového schématu pro podniky a p. Ale tyto podrobnosti, jež jsou se stanoviska rozpočtového pořádku pokrokem, ničeho nemění na základní strukturu rozpočtové, takže *lze náš státní rozpočet i po formální stránce považovati za stabilisovaný*. Finančními zákony na rok 1927 a na rok příští bylo prakticky předpracováno pro uzákonění *finančního řádu*, jehož přípravu jsem už vloni ohlásil. Přípravy k tomuto řádu, které koná finanční správa spolu s Nejvyšším účetním kontrolním úřadem, spějí ke konci. Rád bych zahrnul do tohoto rozpočtového pořádku i celé hospodářství samosprávných svazků.

Rozpočet na příští rok jest nižší, nežli byl na rok běžný. Snížení jest nepatrné a jest menší, nežli se zdá na první pohled. Ze 167 mil., o které je rozpočet formálně nižší, připadá totiž 155 mil. na přesun některých položek výdajových do skupiny III., Údělů samosprávným svazkům, takže skutečné snížení činí pouze 12 mil. Kč. Avšak i tento úspěch jest nadmíru potěšitelný. *Především o sobě bez zřetele k tomu, jak bylo tohoto výsledku dosaženo.* Označím-li tento výsledek pouze jako stabilisaci rozpočtu, pak znamená už úlevu a podstatné snížení relativní, poněvadž rozvoj a nosnost národního hospodářství zračící se v přirozeném vzrůstu pramenů státních příjmů každým rokem stoupá, takže i stabilisovaný rozpočet se stává pro národní hospodářství břemenem relativně nižším. Postavil jsem v loni stabilisaci rozpočtu jako programový požadavek, má-li se snížit veřejné břemeno tížící výrobu a spotřebu přirozenou cestou. Podařilo se splnit tento požadavek. Význam tohoto fakta však vystoupí plastičtěji, uvážíme-li, že *zatím co stát své výdaje snižuje, samospráva své výdaje překotně zvyšuje.* I k letošnímu rozpočtu dal jsem sebrati data o rozpočtech samosprávy na běžný rok, jako jsem učinil vloni o rozpočtech na rok 1926. Vloni činil úhrn výdajů samosprávy 5880 mil. Kč, letos 7100 mil. Kč, tedy o 1300 mil. Kč více, pouze obecní rozpočty vzrostly o celou miliardu, to jest o třetinu. *Zákon o finančním hospodářství samosprávných svazků byl tedy, jak z toho patrně, národohospodářskou nutností.* Všechno úsilí státu o snížení veřejného břemene bude marné, pokud bude u samosprávy vyváženo expansí. (*Předsednictví převzal místopředseda Horák.*)

Význam snížení státního rozpočtu vynikne, uvážíme-li, *jaké nové velké úkoly výdajové bylo finanční správě překonati.* Především *úplné včlenění nové platové soustavy do rozpočtu.*

Je velmi nesnadno zjistiti přesně finanční *účinky platové soustavy.* Jedna metoda spočívá v tom, že se zjistil skutečný celoroční výdaj roku 1926 na platy státních zaměstnanců a veřejných učitelů, na které se vztahují platové zákony. Náležitost tato činila 2 291 973 828 Kč a u učitelů 886 616 348 Kč. V první polovině roku 1926 byly však těmto osobám vyplaceny platy podle starých norem. Zdvojnásobíme-li tuto náležitost, totiž úhrn platů vyplacených v prvním pololetí 1926, obdržíme celoroční úhrn platů u těchže osob, jak by byl vypadal bez platových zákonů. Tak dospějeme k číslu 1 971 670 611 Kč ve státní administraci a k číslu 782 411 144 Kč u učitelstva. Rozdíl nám udává účinek platových zákonů bez systemisace, který jest dán číslem 320 303 217 Kč (v tom 16 mil. Kč kongrua¹) a 104 205 204 Kč u učitelstva, úhrnem 424 508 421 Kč, ovšem bez účinků systemisace a bez důsledků pro pensijní etát. Při projednávání platových zákonů počítáno bylo s tím, že bude státi celá úprava ve státní administraci včetně učitelstva 450 mil. a 250 mil. se počítalo na státní podniky, kde nejsou ještě důsledky nových platových zákonů všude provedeny. Poněvadž si podniky uhrazují náklad platové reformy samy, padá pro přímou úhradu finanční správy na váhu jen tento náklad v administraci a při učitelských platech. Rozpočet na rok 1928, v němž se platy podle nové platové soustavy vedou ve zvláštní evidenci, vykazuje ovšem proti staré náležitosti roku 1926 rozdíl mnohem značnější. Úhrn nákladů osobních jen u osob, na něž se vztahuje nová platová soustava, činí 2 511 448 549 Kč a rozdíl proti staré náležitosti roku 1926 jest 539 777 938 Kč, k čemuž přistupuje oněch 104 205 204 Kč, o které vzrostly výdaje na platy učitelské v roce 1926. Dnešní účinek platových zákonů jest nesporně dán těmito ciframi, v nichž jsou obsaženy důsledky systemisace, úplné propočty provedení platových zákonů, které ještě v roce 1926 úplně skončeno nebylo, avšak na druhé straně zahrnují tyto cifry i automatický postup a přírůstek úřednictva v některých oborech, pokud nebyl vyvážen odchodem do výslužby. Pensijní služba stoupla o 29 mil. Kč jednak zvýšením odchodem na odpočinek, jednak zvýšením pensí už podle nových zákonů platových. Náklad na kongruu, který se jevil propočtem roku 1926 16 mil., vzrostl na 41 mil., avšak není definitivně stanoven, poněvadž nejsou ještě vydány normy upravující zhodnocení výnosů církevního

¹ Platů duchovních (*pozn ed.*)

jmění podle dnešních poměrů. Ukazuje se tedy, že úprava platů ve státní administraci včetně veřejného učitelstva jest větším finančním a úhradovým problémem, nežli se při projednávání zákonů očekávalo. Účinky nové platové soustavy budou dále pečlivě sledovány, a jsou rozpočtové výdaje spojené s novou platovou soustavou v dílčích rozpočtech vedeny odděleně a to jak od výdajů věcných, tak od ostatních výdajů osobních.

Vedle toho vzešly finanční správě *nové velké výdaje* s vydatnějším dotováním silnic, vodních staveb, s provedením reformy správy a reformy berní, se splácením státního dluhu podle nové úmluvy s Národní bankou, se zvýšením dotace pro nezaměstnanost, pro podporu Čechoslováků z Ruska atd. Do rozpočtu byly dále pojaty všechny výdaje mimoetátní (až na učitelské platy).

Bylo-li přes to přese všechno dosaženo snížení administrativního rozpočtu, pak je na snadě otázka, *za jakou cenu*, tedy na kterých jiných výdajích se dosáhlo úspory, a nebyla-li úspora provedena s porušením zájmů hospodářských, sociálních a kulturních. Neboť bylo-li by tomu tak, pak by finanční úspěch snížení rozpočtu vykoupený na útraty těchto zájmů byl pochybné ceny. Význam stabilisovaného rozpočtu proto vynikne nejlépe, uvážíme-li, že zvýšené výdaje hospodářské a sociální i kulturní byly vyváženy hlavně *úsporou ve službě státního dluhu* a to tím, že byl státní dluh částečně proplacen, částečně konsolidován a konvertován, a že úspěchy na peněžním trhu přišly k dobru především službě státního dluhu. K největším úsporám v tomto oboru přistoupily i některé jiné, zvláště odpadnutí repatriačních nákladů, úbytek náhrady ztrát z dovozu minerálních olejů a některá jiná zmenšení výdajů. Restrikce byla provedena na stavbách administrativních budov.

Na principu stabilisovaného rozpočtu jest setrvati i napříště. Stále ještě jest rozsah veřejného zatížení příliš veliký, podlamuje soutěživost a zmenšuje reální spotřebu. Důkazem jeho tíživosti jest, jak bude ukázáno, že jest nutno podržeti ve finanční soustavě neztenčené příjmové zdroje, které nesvědčí národohospodářské konstrukci tohoto státu, zvláště daně obchodové. Avšak zcela radikálně třeba zabrzdití též expansi výdajů komunálních.

Nosnost obyvatelstva a národního hospodářství jest přirozenou hranicí pro celkový možný rozsah veřejných výdajů a úkolů. Běží nyní o to, jak se těchto veřejných prostředků používá. Konec konců uskutečňuje každý veřejný svazek a tudíž zvláště stát, v němž všechny veřejné svazky vrcholí, určitý objektivní ideál člověka a společnosti, nebo, jak se jinak říká, určitý stupeň veřejného blaha. Ale představa o tomto ideálu a veřejném blahu může býti různá. Zápas o politickou moc je zápasem o usměrnění tohoto ideálu. Rozbor veřejných výdajů a zejména srovnání s minulostí je pomůckou k posouzení, jakým směrem se ubírá státní politika.

Postavíme-li methodicky rozpočty na r. 1927 a r. 1928 na stejnou basi, ukazuje se jasně, že *směrnice obou rozpočtů zůstala nezměněna*, a poněvadž totéž mohlo býti konstatováno i vloni vůči rozpočtu na rok 1926, vyplývá z toho, že *směrnice státní administrace nebyla v posledních třech letech nijak ohýbána*.

Posuny rozpočtu na rok 1928 oproti rozpočtu na rok běžný spočívají hlavně v tom, že se snížila kvota výdajů finanční správy důsledkem zmíněných už úspor v pokladní správě, takže tím poměrně vzrostly kvoty výdajů ostatních resortů, i když absolutní výdaje zůstaly nezměněny. Nadprůměrně vzrostla kvota výdajů sociálních a pak hospodářských. Ale tyto posuny nahoru nečiní nikde více nežli 0,80%, kdežto pokles kvoty výdajů finanční správy činí 2,08%.

Výdaje *ústřední správy* činí necelé procento všech výdajů administrativních, výdaje správy *zahraniční a vojenské skoro pětinu*, při čemž dlužno konstatovati, že *kvota výdajů vojenských* dokonce klesla podstatně. Nesmí se přehlížeti, že ve výdajích M. N. O. je též mnoho výdajů kulturních. Vedle finanční správy byla právě v tomto oboru provedena *největší úspora a ekonomisace*.

Udržování právního řádu representované výdaji správy politické, justiční a legislativní činí v rozpočtu na příští rok 10,02% a činilo v rozpočtu na běžný rok 9,69, tedy *stále desetinu výdajů administrativních*. Posun v rozpočtu na příští rok je pouze důsledkem poklesu kvoty výdajů finančních.

Výdaje kulturní činí též skoro desetinu (9,16; 9,37 %) státních výdajů správních, absolutně 894 mil. Kč. Avšak to jsou pouze výdaje ministerstva školství. Přičteme-li k nim kulturní výdaje ostatních odvětví správy a vyjmeme-li současně sociální výdaje ministerstva školství (43 mil.), dospějeme k celkové částce 1066 mil. ve státní správě mimo podniky a mimo učitelské platy, které nese zálohou stát. (*Výkřiky posl. Pika.*) Přičteme-li k tomuto státnímu kulturnímu nákladu obdobné výdaje samosprávy pro r. 1927 1 658 mil. Kč, dospějeme k úhrnné částce 2 724 mil. Kč proti 2 407 mil. v roce běžném. (*Výkřiky posl. Pika.*) Čísla tato je pozoruhodná. Především proto, že je to největší výdajová skupina ve veřejném rozpočtu hned po úroku a úmoru dluhů, jež činí 3082 mil., z nichž však opět je velká část dluhů ze školních budov. Kdybychom tuto část dluhových výdajů přesunuli ke školským, kam patří, byly by výdaje kulturní a školské opravdu na prvním místě. Čísla tato je však pozoruhodná dále též proto, že projevuje expansi, která nemůže být odůvodněna přirozeným vývojem. *Výdaje školské se takto stávají finančním problémem tohoto státu.* (*Výkřiky posl. Pika.*)

Hlavním problémem jsou *školy národní*, které samy vyžadují více než dvě třetiny veškerého nákladu školského. Jen osobní náklad na učitelské platy činí dnes už přes půldruhé miliardy - Kč. (*Výkřiky posl. Pika.*) Z toho však jen v historických zemích skoro miliarda není rozpočtově opatřena, poněvadž není rozhodnuto o tom, který veřejný subjekt má být nositelem těchto platů a tuto miliardu platí stát zálohou či úděly mimo administrativní rozpočet. Ve skupině údelů samosprávným svazkům jsem pamatoval na rezervu šesti set milionů pro tento účel, avšak 400 milionů jest neuhrazeno. Tyto částky byly placeny státem z pokladních hotovostí, pokud zde byly staré daňové nedoplatky, jež, se po depurační akci² blíží ke konci, takže nadchází doba, kdy bude nutno udělati rozpočtový a úhradový pořádek v učitelských platech. První otázkou není úhrada, nýbrž kdo ponese tento náklad. A tu zastávám, jako všude, důsledně stanovisko, že pravomoc a rozhodování musí být spojeno s odpovědností finanční. Proto se musí i osobní náklad učitelský rozdělit mezi obec, okres, zemi a stát. Vždyť příspěvky vyšších svazků jsou zde jen proto, aby vyrovnaly různou finanční potenci svazků nižších, nikoli aby ji nahradily. (*Výkřiky posl. Remeše.*) Nechte mne domluvit, prosím. (*Výkřiky posl. Remeše.*) Proto je požadavek, aby i obce nesly určitou minimální kvotu platů učitelských, zcela odůvodněný. Námitka, že to přesahuje finanční nosnost obcí, není obecná a mimo to není překážkou, aby obce požadovaly od majetných účastníků školné. (*Výkřiky posl. Pika.*) Proč by nemohli majetní rodiče při 100korunovém ročním školném přispívat 10 haléřů za vyučovací hodinu svého dítěte? Nazve-li někdo znovuzavedení školného reakcí, postavím otázku, bylo-li jeho zrušení pokrokem. Zrušení školného znamená uskutečnění kolektivistické zásady, že každý bere, jak potřebuje, a přispívá, jak může. Je uplatnění této zásady za každou cenu pokrokem? (*Výkřiky posl. Johanise.*) Je-li nutno při napjatém veřejném budgetu sáhnouti i k útisku daněmi velmi málo majetných, aby se uhradily náklady školské bez příspěvků majetných účastníků, je to též pokrokem? (*Výkřiky posl. Remeše a Mikulíčka.*) Až finanční systém dospěje po překonání poválečných úkolů tak daleko, že bude moci uleviti v daních postihujících důchod a spotřebu nejméně majetných, bude snad možno přejíti zase i v národním školství od soustavy poplatkové k soustavě čistého výdaje, ale dnes je pokrokem opak.

² Akce s cílem vybrat daňové nedoplatky (pozn. ed.)

Bud' jak bud', stojíme zde před velkým problémem finančním, a to jak organizačně, tak úhradově. Na Slovensku jsou mimo to problémy právně neurovnané a potřebují unifikace. (*Výkřiky posl. Svobody.*)

Střední a vysoké školství, jež vůči národnímu školství je finančně menšího rozsahu, absolutně je i s odborným školstvím v celém veřejném rozpočtu zatížením skoro miliardovým, tedy ohromným. Na soustavu našich vysokých škol nelze se dívat jako na konečnou. I zde musí duch ekonomie a praktické potřeby proniknouti kulturní a národní problém vysokých škol. Je zde třeba veliké opatrnosti, poněvadž nejde jen o ústavy pro výchovu dorostu, nýbrž o vědecké dílny, v nichž se soustřeďuje duchové závodění národů. (*Výkřiky komunistických poslanců.*) Vynikáme velkým počtem vysokých škol, ale nikoli nejlepším průměrným jich vybavením. Ekonomie nemůže se tedy dotknouti pracovní intenzity, která předpokládá vedle svobody dostatečné prostředky materiální.

Daleko těžším problémem jsou **školy střední**. Jich vývoj má důvody historické, jich soustava nebyla vytvořena vzhledem k potřebě československého státu a hospodářským potřebám dnešním, jich síť, odpovídající namnoze zřetelům místním, jest nerovnoměrná. Proti nedostatku na Slovensku stojí přebytek v historických zemích. Střední školství zemědělské neodpovídá stavu po pozemkové reformě. V určitých kategoriích, jako v obchodních akademiích je vyložena hyperprodukce. Stav středního školství je nezdravý nejen vzhledem k finančnímu nákladu, nýbrž i vzhledem k nadprodukcí inteligentního proletariátu, který se už nechce znáti k manuální práci, činí společnost odpovědnou za svůj osud, středoškolské vzdělání se znehodnocuje. Nezbude nežli postavit normalizační plán našeho středního školství a tomuto plánu povlovně přizpůsobovati skutečný stav v zájmu financí i dorostu. (*Výkřiky komunistických poslanců.*)

I naše *odborné školství* musí hledati souvislost mezi nákladem a užitekem. Zemská řemeslnická škola v okresním městě za 16 milionů je neodpovědným mrháním národním majetkem, poněvadž jen za úrok z tohoto nákladu bez udržovacích nákladů se dá pro žáky tohoto ústavu nesrovnale více opatřiti, nežli v této škole získají.

Konec konců, co platí v tomto případě, platí i o úhrnu našeho školství. Nerozhoduje cifra obětí na školství, pokud arci nepřekročila finanční nosnosti národa, ale rozhoduje užitek, který si touto obětí vykupujeme. Macauley řekl, že vše, co zlepšuje člověka, zlepšuje i to, co člověk tvoří. Škola je prostředkem k zlepšení člověka ve smyslu vzdělanostním, mravním i hospodářským. Vzdělanostní zhodnocení mládeže a národa může ve svých důsledcích znamenati i hospodářsky větší obohacení nežli obět' hospodářská pro školství. Jest jen otázka, je-li tomu tak u nás, nedalo-li by se téhož dosáhnouti za menší obět' aneb více za stejnou obět'. Běží o obsah a intenzitu vyučování. I když je vyučovací materie na střední škole především pomůckou k metodickému vyškolení myšlenkovému a nikoli samoúčelem, tož přece je nutno voliti i vyučovací materii tak, aby i obsah byl absolventům užitečným. (*Tak jest! Výborně!*) Zaráží, když žáci našich středních škol se učí detailně kompetenci dvorských kancelářů za Marie Terezie a nemají o národním hospodářství ani ponětí. (*Výborně!*) Hospodářské vzdělání musí proniknouti veškerou naši školskou soustavu, vzdělání, které učí správně dívat se na hospodářské zjevy a sociální problémy a které nabádá k hospodářským ctnostem.

Správa *hospodářská* vyžaduje 11 % všech státních výdajů administrativních, je zde mírný vzestup důsledkem lepší dotace silnic a vod a též důsledkem lepší dotace úkolů živnostenských v ministerstvu obchodu. Každý krok na této cestě jest uvítati, poněvadž výdaje tohoto druhu nejsou vlastně břemenem, poněvadž se vracejí ku povznesení produktivity země.

Správa *sociální a zdravotní* vyžaduje 17 a půl %, jest to největší kvota státních výdajů po službě státního dluhu. Oproti minulému roku vzrostla hlavně důsledkem vzestupu pensí. Vyloučíme-li pense, ale přihlížíme-li k sociálně humanitním a zdravotním výdajům i v ostatních ministerstvech mimo ministerstvo sociální péče, zdravotnictví a zásobování,

dospějeme k cifře 1 198 mil, proti 1 189 mil. Kč v rozpočtu na běžný rok. Výdaje tohoto oboru sice nevzrostly, avšak stojíme ještě před velikými sociálními problémy, o nichž budeme mluvit, které přinesou ještě nové velké zatížení. Pokles nákladu na válečné poškozené, jichž ubývá, umožnil zvýšení sociální a zdravotní v jiných směrech. (*Výkřiky posl. Mikulíčka.*) *Úspory sociální bylo tedy opět použito k jiným sociálním účelům.* Obdobné výdaje samosprávy činí 848 a činily při loňském šetření 616 mil., tedy i zde je překotný přírůstek 232 mil. Kč, takže úhrn výdajů sociálně humanitních byl loni 1 800 mil. Kč a je letos 2 045 mil. Kč. Z celkového přírůstku výdajů u samosprávy připadá tedy čtvrt miliardy na školství a čtvrt miliardy na sociálně humanitní účely.

Výdaje *pensijní* dostoupily ve státní správě výše 650 mil., tedy o 29 mil. více nežli v rozpočtu na běžný rok. Je to už důsledek nových platových zákonů, na které čekalo mnoho přesloužilých a které zvyšují pensijní nároky, čímž vzniká nejnovější kategorie novopensistů. Přišla doba, aby se zlepšil stav nejstarších staropensistů a finanční správa vykonala všechny přípravy legislativní. Běží jen o to, aby úsporou v oboru výdajů příbuzných nalezena byla úhrada.

Kvota *výdajů finanční správy* klesla o více nežli 2 %. Bylo řečeno, že je to hlavně důsledkem snížení výdajů na státní dluh. Výdaje tyto byly prelimitovány loni částkou 2 572 mil. a jsou prelimitovány na příští rok částkou 2 354 mil., tedy o 218 mil. Kč méně. Úspora na úrocích činí 50 mil., na správě 35 mil. Úspora je důsledkem proplacení státního dluhu, důsledkem konsolidace a konverze a prolongace velké části přechodného dluhu. Tato celá úspora nepřichází k dobru státní správě, poněvadž se současně zmenšuje o 51 mil. příspěvek podniků na úrok a úmor dluhů, o čemž se ještě zmíním při železnicích. V běžném rozpočtu jsme se obešli bez dluhů a podle rozpočtu dluhy propláceli. (*Výborně!*)

Pokles státních výdajů nerozmnožil rozpočtového přebytku, poněvadž i příjmy státní, jak se dá očekávat, celkem poklesnou. I zde stojí proti posunům příznivým posuny nepříznivé, jež se celkem vyvažují, až na účinky berní reformy, která působí, že se počítá s úhrnným poklesem příjmů. Toho času nelze přesně zvážit účinků berní reformy, poněvadž se stále ještě scházejí nedoměrky z minulých let. Z té příčiny nepočítá se ještě s takovým úbytkem přímých daní, jaký by odpovídal sníženým sazbám. Ale s určitým úbytkem se počítati musí, poněvadž by bylo chybou rozepjati plán pravidelných výdajů podle nedoplatků, které rychle dohasnou. Počítám tedy s úbytkem 200 mil. Kč důsledkem berní reformy. Že tento pokles příjmů nevedl ku passivitě rozpočtu, je proto, že letos používá státní pokladna celého čistého zisku pošt a šekového úřadu k obecné úhradě.

Výdaje státní správy jsou uhrazeny jednak *výnosem státních podniků*, pokud nebyl v těchto podnicích spotřeбен k účelům investičním, tedy *příjmem soukromohospodářským*, jednak *příjmy veřejnohospodářskými*, k nimž patří daně a dávky, cla, kolky a právní poplatky a ostatní správní příjmy.

Jedna sedmina administrativních výdajů je kryta *státními příjmy soukromohospodářskými*, absolutně 1 348 mil., v rozpočtu běžném to byla osmina, zvýšení úhradové kvoty z pramene soukromohospodářského neplyne však bohužel ze zvýšené výnosnosti státních podniků, nýbrž z použití celého výnosu poštovních podniků pro státní pokladnu. Výnos státních podniků jest naopak menší o 25 mil. v celkovém úhrnu, nežli se počítalo vloni. Prakticky ovšem je to vedle pošt a státních statků hlavně tabáková reže a loterie, které alimentují státní pokladnu. Zisk z tabákové reže se odhaduje na 1 050 mil., z loterie na 42 mil., z pošt na 171 mil. a ze státních statků - po úhradě investic 34 mil. - Železnice spotřebují svůj zisk na investice, stejně i baňské závody. Ostatní podniky jsou menšího rozsahu.

Nehledě k podnikům regálními a monopolními jest výnosnost státních podniků u srovnání s kapitálem investovaným nepatrná, jich **zhospodárnění náleží k nejpalčivějším problémům státním**. Vláda vytvořila stálou konferenci předsedů správních sborů všech státních podniků, aby se hledaly organizační cesty ke kooperaci a ekonomisaci státních podniků. Ve všech

státech vstupuje tento problém do popředí, tedy otázka, **zda a do jaké míry a ve kterých oborech je stát k podnikání vůbec způsobilý a za jakých organizačních kautel.** Státní kapitalismus nedovede nikde držeti krok se soukromým podnikáním v hospodárnosti. Myšlenka Dra Rašina, odloučiti určitá hospodářství od státní správy a ustaviti je ve formě podniků, vedena byla snahou po zhospodárnění těchto hospodářství. Napodobení podnikatelských správních orgánů o sobě nedovede arci ještě nahraditi náplně pravomoci, odpovědnosti a zájmu, jež jsou kouzlem úspěchu soukromého podnikání. Bylo by dobře, kdyby celá veřejnost věnovala této otázce plnou pozornost, spolupůsobila všude ke zhospodárnění státních podniků, poněvadž **na zhospodárnění státních podniků závisí i rozsah daňového břemene,** jež by bylo možno snížit, kdyby miliardový majetek státu ve státních podnicích nesl aspoň ukládací zúročení. (*Posl. Mikulíček: Zisk z pulpáta milionu měřic státní půdy nestojí ani za zmínku? Tak se tam krade! Nejnádhernější pole a lesy nestojí panu ministrovi za to, aby se zmínil, že to něco vynáší? To je podařené hospodářství!*) Řekl jsem, že státní statky a lesy nesou po úhradě investic 34 milionů. Ráčil jste to přeslechnout, pane poslanče!

Na *metodě financování* státních podniků, jak byla už během roku 1926 zavedena, se trvá. Spočívá v tom, že se podniky obmezují v rozsahu investic na svůj čistý zisk nebo jeho kvotu a jen železnicím se kromě toho věnuje k tomuto účelu 20 % přepravní daně. Důsledně se proto ony podniky, které se ve svých investicích na příští rok nemohou obmeziti na čistý zisk, odkazují na úvěr. Jsou to především pošty, které musí z mezinárodních ohledů dokončiti kabelisaci, jsou to dále některé podniky malé. Obmezování podniků při investicích na čistý zisk mělo na zřeteli, že investice státních podniků nejsou vždy plně rentabilní a nesnesou investic na úvěr a úrok, jak tomu je zejména u železnic. Ale tohoto důvodu není u pošt, kde jsou investice a zejména kabelisace bohatě rentabilní. Jestliže vloni i zde byl ponechán poštám celý výnos pošt i šekového úřadu k tomuto účelu, pak to byla reserva finanční správy, jak bylo už vloni v důvodové zprávě k rozpočtu řečeno, reserva, již se nyní používá k úhradě manka z berní reformy. Jinak jest i do budoucna na dnešní metodě financování státních podniků pevně setrvati, poněvadž je způsobilá podniti hospodárnost v podnicích.

Sedm osmin všech státních výdajů se musí uhraditi příjmy veřejnohospodářskými, úhrnem 8 214 mil. Kč. Z toho je 1 100 mil. příjem celní, 872 mil. příjem z poplatků a kolků, 633 mil. u ostatních správních příjmů a 5 608 mil. příjmu z daní a dávek. Daně a dávky činí více jak dvě třetiny (68 %) všech veřejnohospodářských příjmů. Cla a právní poplatky vykazují vzestup, daně a ostatní správní příjmy pokles, posuny jsou ovšem poměrně nepatrné.

Finanční soustava zůstává nezměněna až na to, že kvota přímých daní nepatrně klesá důsledkem berní reformy. Platí tedy o naší daňové soustavě totéž, co jsem o ní řekl před rokem, totiž, že jest v rozporu s národohospodářskou konstrukcí státu. Vzhledem k vysloveně exportní povaze našeho státu rozeskupil jsem daně podle jich účinku na naši soutěživost s cizinou na daně přímé, daně spotřební a daně obchodové a ukázal jsem, že daň přímá a spotřební působí na tuto soutěživost nepřímě, daně obchodové, zatěžující výrobní náklad, přímo. Tyto daně obchodové tvoří dvě pětiny všech daní a dávek, jimiž se uhrazuje státní administrace, kdežto ostatní obě skupiny po necelé třetině. Hlavními obchodovými daněmi jsou daň z obratu, z uhlí a dopravy. Že rozsah státních výdajů jest stále ještě příliš vysoký, je nejlépe patrné z toho, že musíme neztenčeně udržovati v daňovém systému tyto obchodové daně působící přímo na soutěživost s cizinou a výrobnost. Řekl jsem též, že se stanoviska národohospodářského jest nejnaléhavějším úkolem finančně politickým odčiňovati tyto daně. Nechci tím nijak chváliti daní spotřebních a jsem si vědom jich sociální tíživosti, kterou mají ostatně společnou s daněmi obchodovými, a nepřehlížím též jich nepřímého účinku na soutěživost, pokud zdražují životní míru dělníkovu a působí na mzdu, ale daně obchodové nejen že též zdražují životní míry, ale působí i přímo na soutěž s cizinou. S tímto zjištěním jest v jistém rozporu, byla-li v běžném roce provedena reforma daní přímých, důsledkem

čehož jich kvota v daňové soustavě státní klesá a kvota obou ostatních skupin stoupá. Daně přímé postihují důchod a výnos a tudíž hotový výsledek soutěže. Avšak o tom, že se počalo s reformou daní přímých, nerozhodovaly pouze důvody národohospodářské, nýbrž především též důvody administrativní a psychologické. Ostatně není berní reforma bez velkého významu hospodářského, poněvadž umožňuje rychlejší tvoření kapitálu a lepší technickou výzbroj naší výroby, působí tudíž nepřímo ke zlevnění výroby, k usnadnění soutěží a ku zvýšení obecného blahobytu. Avšak po reformě přímých daní stává se problém daní obchodových ještě akutnějším.

Podstatně jinak dopadne skladba daňová, shrneme-li státní rozpočet s rozpočty místní samosprávy v jeden veřejný rozpočet. Podle letošního šetření počítala samospráva v rozpočtech na rok 1927 s výnosem přírážek k přímým daním 1 540 mil. a s výnosem dávek a poplatků 630 mil. Počítáme-li z toho zhruba polovinu poplatky (vodné, stočné, hřbitovní poplatky atd.) a přičteme-li zbytek celý ke spotřebním daním a rozeskupíme-li dále údělly samosprávě ze státních daní a dávek na zmíněné tři skupiny, dospějeme k úhrnu daní a dávek 8 a půl miliardy (8 489 mil. Kč). Z toho připadá na přímé daně a přírážky k nim 3 339 mil. Kč, to jest 39,4 %, na daně spotřební 2200 mil., t. j. 25,9 % a na daně obchodové 2 950 mil., t. j. 34,7 %. **činí tedy v úhrném veřejném budgetu z celkové daňové úhrady daně přímé dvě pětiny, daně spotřební čtvrtinu a daně obchodové třetinu.** Oproti rozpočtu státnímu je zde poměr podstatně jiný. Význam daní přímých vystupuje do popředí ze tří desetin na dvě pětiny, podíl daní spotřebních klesá ze tří desetin na čtvrtinu, podíl daní obchodových klesá ze dvou pětín na jednu třetinu. Ale i tak je podíl obchodových daní velmi značný, uvážíme-li, že by bylo lépe, aby ze soustavy daňové úplně vymizely.

Problém je proto neobyčejně obtížný, poněvadž běží o miliardové částky, bez nichž se veřejný budget obejít nemůže. Není zde tedy pomyšlení na náhlé zrušení daní obchodových, ale počítati se může s jich povlovným odčiňováním, jak to dovolí pokles poválečných úkolů a služby dluhové na straně jedné a přirozený vzestup ostatních zdrojů příjmových na straně druhé. Neváhal jsem a neváhám proto odčiňovati daň uhelnou pro export, pro výrobu železa a jiné výroby, kde je daň uhelná citelnou složkou výrobního nákladu, snížili jsme daň z vodní síly, obmezili jsme luxusní daň obratovou, postihující právě kvalitní práci. I zlepšení administrace a zvýšení berní morálky urychlí snížení sazeb bez poruchy rozpočtové. Ovšem nejlepším prostředkem bude snižovati veřejné výdaje všemožně, zvláště ony, které nezvyšují produktivity země.

Rozpočet státní na rok 1928 je aktivní s přebytkem 26 mil. Kč.

Této aktivity bylo dosaženo tím, že byla otevřena rezerva v ministerstvu pošt, jemuž byl v běžném roce ponechán čistý zisk k úhradě investic. Tento zisk 171 mil. Kč se pro příští rok odčerpává pro státní pokladnu a investice poštovní se odkazují na úvěr, jak bylo už zdůvodněno. Má tedy rozpočet na příští rok *méně rezerv*, nežli měl rozpočet běžný. Proto však není méně dobře fundovaný, nežli byl rozpočet letošní. Rozpočet na příští rok byl sděláván na základě hospodářských výsledků roku 1926, který po stránce hospodářské nebyl rokem zvláště příznivým. Účetní uzávěrka za rok 1926, kterou se nejvyššímu kontrolnímu úřadu podařilo předložit dokonce před podáním rozpočtu na příští rok, přináší však výsledky mnohem příznivější, nežli se očekávalo. Nad to však se v průběhu roku 1927 hospodářská situace neobyčejně zlepšila, takže jest rozpočet po stránce příjmové sdělán velmi opatrně. Bude příležitost o hospodářské situaci mluvit ještě podrobněji, zde jde zatím jen o hospodářské hodnocení příjmových čísel a aktivity rozpočtu na příští rok.

Aktivita státních financí se stává trvalou. Předložil jsem na r. 1921 první aktivní státní rozpočet, který byl překonán účetní uzávěrkou za tento rok, poněvadž běžné příjmy stačily na všechny výdaje i s investicemi a ještě zůstal přebytek 337 mil. Kč. Zhodnocení měny v roce 1922 způsobilo dočasnou finanční krizi a hospodářská leta 1922, 1923 a 1924 skončila schodkem. Rok 1925 končí opět přebytkem s výjimkou investic. Rok 1926 končí přebytkem i

po úhradě investic. Doufám, že tak skončí i hospodářství roku běžného. Rok 1928 bude tedy čtvrtým aktivním rokem státního hospodářství, které se tedy jako rovnovážné trvale konsoliduje.

Tím nechci nijak tvrdit, že jsou rozpočtové a finanční problémy naší republiky vyřešeny. Máme překonat ještě některé *velké úkoly výdajové*, hlavně sociální. Jest to především *sanace bratrských pokladen*, jichž rezervní fondy byly vyčerpány tím, že byly svého času valorisovány provise bez úhrady. Stojíme zde před problémem 3 1/4 miliardy, na jejíž úhradu bude nucen za dané situace přispěti i stát, ač pensijní a úrazové pojištění rozřešilo tento problém bez příspěvku státního. Stojíme *před úpravou platů staropensistů* a konečně před otázkou *definitivního rozvrhu a úhrady učitelských platů*. (*Výkřiky čl. soc. demokratických poslanců.*) Všechny tyto problémy musí být v příštím rozpočtovém roce vyřízeny. (*Různé výkřiky.*) I po překonání těchto úkolů zůstává zde velký *problém finanční soustavy příjmové*, jehož nelze arci vyřešit za rok, poněvadž je řešitelný pouze krok za krokem v souvislosti s odčiňováním všech poválečných úkolů, břemen a dluhů. Ale i tyto všechny problémy jsou řešitelné **pouze za podmínky aktivity státního hospodářství, která se musí státi každému samozřejmostí**, poněvadž pasivní hospodářství znamená rozvrat finanční, měnový a hospodářský. (*Výborně!*)

Slyšíme u nás často stesk do *obtížné finanční situace*, která znemožňuje splnit to či ono přání, ten či onen úkol. Ale je to pravé hledisko pro finanční hodnocení země? Tolik prostředků nebude mít žádný stát nikdy, aby vyhověl okamžitě všem požadavkům naň kladeným. Posoudit finanční situaci znamená zodpovědět otázku, **zda v plnění úkolů kulturních, sociálních a jiných držíme krok s pokročilými národy, zda tak činíme při rovnovážném rozpočtu** a zda tato **rovnováha není vykoupena přílišným tlakem**, který by ohrožoval výrobnost země. Finanční přebytky o sobě nepraví nic, znamenají jen rovnovážné hospodářství, ale nepraví o tom nic, nebylo-li této situace dosaženo na úkor veřejných úkolů na straně výdajů anebo nemožným útlakem na straně příjmů. **Pod tímto zorným úhlem se jeví naše finanční** situace velmi dobrou. V plnění svých veřejných úkolů sneseme poměrné srovnání s každým národem. Finanční rovnováha jest sice vykupována velkým útlakem výroby a spotřeby, ale nikoli takovým, aby podlomil výrobnost země, jak tomu nasvědčuje právě dnešní hospodářský vývoj. Doložím ještě, že to nebyly v první řadě daně, které působily hospodářskou depresi, nýbrž především poměry na peněžním trhu, a že obrat k lepšímu byl z velké části způsoben obratem ve struktuře úvěrové a peněžní.

Bylo by však chybou, kdybychom si neuvědomili nutný vývoj do budoucna a z toho plynoucí důsledky pro přítomnost. Mám na mysli celní soustavu a její vývoj. Nepatříme do jista ke státům s upřílišněnou celní soustavou, jak bylo mezinárodně konstatováno a dnešní naše soustava celní jest nám vnucena obdobným postupem zemí, s nimiž obchodujeme anebo v cizině soutěžíme. (*Výkřiky komunistických poslanců.*) Počítati musíme s tím a jest to konečně i naším zájmem vzhledem k exportu, že budou postupně odčiňovány všechny překážky mezinárodní směny. S tímto vývojem půjdeme do jista, ruku v ruce i my. Avšak s celní soustavou souvisí velmi úzce soustava finanční. Dnešní celní soustava naše přináší jednak státní pokladně značný příjem (11,5 %), jednak, a to je důležitější, umožňuje trvání obchodových daní, působících přímo na naši soutěživost, Ruku v ruce se snižováním celní soustavy nutno tedy přetvořovati soustavu finanční. Není možno při dnešním rozsahu veřejného budgetu postrádati ani celního příjmu ani obchodových daní. Jsou tedy jen dvě cesty, totiž zmenšování veřejných výdajů, anebo zvýšení ostatních daní to jest daně důchodové a daní výnosových anebo daní spotřebních. Zdá se, že toto rozcestí mluví velmi výmluvně pro snižování veřejných rozpočtů a proto by bylo největší chybou, kdybychom dnes rozpínali dokonce veřejný výdaj až na krajní mez hospodářské únosnosti nebo dokonce za ni. (*Výborně! Tak jest!*)

Na konec svého exposé se budu obírat vztahem mezi hospodářstvím státním a národním a dnešní hospodářskou naší situací. I před rokem jsem tak učinil a bude dobře, když po zkušenostech minulého roku si ověříme správnost diagnózy a volených prostředků.

Řekli jsme před rokem, že jsme na přelomu krise, že centrálním a hlavním naším problémem je problém úrokový, poněvadž vysoký úrok tlumí výrobu, zmenšuje podíl práce na národním produktu, snižuje kurs ukládacích a dividendových papírů atd., zvláště že po deflační krizi třeba krizi řešiti touto cestou, poněvadž jejím pramenem bylo zhodnocení finančního kapitálu a tudíž zvýšení kvoty úrokové ve výrobních nákladech. Snížení úroků že není věcí dekretů, nýbrž záměrného působení, k němuž náleží v prvé řadě, aby stát neodčerpával dále peněz z peněžního trhu, aby veřejné svazky zabrzdily investice drahé při vysokém úroku, aby bylo reorganisasi bankovníctví působeno k zlevnění režie. Do programu patřila i poštovní spořitelna a silniční fond, jehož účelem bylo zmobilisovati veliké soustředěné kapitály Sociální pojišťovny pro produktivní účely, a berní reforma, umožňující rychlejší kapitalisaci v podnicích. Postavili jsme se proti zahraničnímu úvěru veřejných svazků, poukazující k nepříznivým účinkům tohoto úvěru, jichž nebudu poznovu rozebírat. Jak byl tento program splněn?

Finanční správa se obešla bez jakýchkoli nových úvěrů a splácela dále dluhy staré a přispěla tím podstatně k likvidnosti peněžního trhu. Zabráněno bylo všem veřejným zahraničním úvěrům. Uzákoněna byla berní reforma a jsou v proudě všechny přípravy pro její provedení. K nim náleží dokončení depurační akce, která se plně zdařila, ač byla administrativně úkolem ohromným. V peněžnictví se zahájila reorganizace spojením moravských bank. Uzákoněn byl silniční fond. (*Výkřiky posl.. Mikulíčka.*) Nejde zde o vyličení veškeré činnosti finanční správy, která je obsažena v důvodové zprávě k rozpočtu, nýbrž o záměrné působení finanční správy na náš národohospodářský život. Po nabytých zkušenostech se ukazuje, že diagnosa, hledající těžiště našeho hospodářského, sociálního a finančního problému v úroku a úvěru byla správná a že prostředky, volené ke snížení úroku, byly vhodné. To musí býti arci pobídkou, aby se na nastoupené cestě šlo dále.

Výsledky jsou překvapující. Na peněžním trhu je velká plynulost, a to i přes nynější vysokou hospodářskou konjunkturu a zaměstnanost. Jest plodem jednak stoupající úspornosti obyvatelstva, která činí nyní asi 3 miliardy za jeden rok a fakta, že stát neodčerpával z peněžního trhu žádných peněz, které zůstávají takto pro účely výrobní. Jest nade vší pochybu, že stačíme tvořiti dostatek kapitálu pro svou výrobu. Musíme dospěti ještě dále. Náš vývozní průmysl se neobejde bez úvěru do ciziny, od nás kupující, Každým způsobem se musí nezávislost na cizím kapitálu státi pro nás samozřejmostí.

Prvním důsledkem této plynulosti peněžního trhu bylo zhodnocení ukládacích papírů, především státních.

Opírám své údaje o hospodářské konjunktře o sdělení studijního hospodářského oddělení při Národní bance, jehož zřízení jsem v loňském exposé ohlásil a které skvěle pracuje, jak je zřejmo z vysoké úrovně zpráv Národní banky. Vývoj kursů státních papírů můžeme sledovati buď podle kursů nebo podle efektivní úrokové míry. 6% moučná půjčka měla v lednu 1926 kurs 80,10, v říjnu 1927 - 100,10, 6% čtvrtá státní půjčka v lednu 1926 - 77, v říjnu 1927 - 100, 3 1/2% IV. státní půjčka v lednu 1926 - 45, v říjnu 1927 67,10. U šestiprocentních titrů je tedy vzestup o více než 1 čtvrtinu, u níže zúročitelných ještě vyšší. Vezmeme-li v úvahu hodnotu všech státních papírů na burse zaznamenaných, pak byla jich hodnota kursovní v září 1926 13 321 mil. Kč a v září 1927 16 801 mil. Kč. Hodnotný přírůstek činí 3 1/2 miliardy za rok a vezmeme-li v počet i vývoj od 1. ledna 1926, pak činí tento hodnotný přírůstek asi 4 miliardy Kč. Nepravím, že je to přírůstek národního jmění, poněvadž k reálnímu majetku národa nelze přičísti peněžních kapitálů, vkladů a cenných papírů, jako nelze k hodnotě reálních statků v podniku přičísti akciového a vydluženého kapitálu. Běží zde o vzrůst peněžního individuálního kapitálu, který znamená lepší majetkovou fundaci podniků, lepší

úvěrový podklad a usnadnění úvěru pro ně, lepší bonitu pohledávek a tudíž zabezpečení úvěrů peněžních ústavů. Konsolidace peněžnictví po krizi let předchozích pokročila tedy mílovými kroky. Toto zhodnocení vyřešilo samočinně největší část problému spořitelů zatížených válečnými půjčkami. Ostatně není vývojem kursu státních papírů vyčerpáno vše, poněvadž ruku v ruce jdou jiné papíry ukládací a pak i dividendové.

Vývoj státních papírů na burse není umělý, nýbrž je přirozeným důsledkem vývoje na peněžním trhu. Je pravda, že jsem chránil státní papír proti nahodilým a spekulacím poklesům, ale **nikdy jsem nepůsobil na zvýšení kursu**. Státní papír není spekulativní papír a jde o to, aby každý jeho držitel byl jist před otřesy a aby v něm právem spatřoval hodnotu likvidní, kdykoli v hotové penězi beze ztráty proměnitelnou. Chráním-li takto státní papír, nesmí si mysliti spekulace, že budu honorovati spekulativní výhonky. Prohlásil jsem svého času 6% standart, tedy přiměřenost 100% kursu pro šestiprocentní papíry. Ukázalo se, že toto prohlášení bylo oprávněno. Ačkoli bylo mnoho z oněch 3 či 4 miliard zisku v průběhu roku realizováno, plynulý peněžní trh absorboval všecko. Ačkoli jsou výsledky vývoje posledního roku velmi překvapující, myslím, že musíme býti v hodnocení budoucnosti opatrní. Bude dobře, budeme-li zase překvapeni příznivějším výsledkem, ale zatím nemyslím, že uzrála doba tak, aby bylo třeba měniti standartní linii. Dosavadní vývoj na trhu ukládacích hodnot byl netoliko přirozený, nýbrž plně odůvodněný a zdravý. Vývoj papírů dividendových opírá se nejen o stav peněžního trhu, nýbrž i o odhad hospodářských výsledků výnosových, jakož i zákonů tvořících berní reformu. Effektivní zúročení dividendových papírů je za daných kursů namnoze mnohem nižší nežli u papírů ukládacích a to je zjev povážlivý nabádající k opatrnosti a střízlivosti, poněvadž se nakonec i zde musí dospěti ku relaci správné. Řečený vývoj kursů státních papírů usnadnil velmi státní úvěrový problém. Hravě byly provedeny prolongace přechodného dluhu a přecházíme za sníženého úroku k typu nynějších pětiletých poukázek, které se staly potřebou peněžních ústavů. Pro konverse dluhu konsolidovaného nepřišla doba. Za to bude snad v nejbližší době možno konvertovati část dluhů zahraničních, při čemž běží nejen o snížení břemene, nýbrž hlavně též o jich repatriaci. Snížení dluhového břemene děkujeme, že bylo možno snížit absolutní rozsah státního rozpočtu na příští rok.

Příznivý vývoj na peněžním trhu stal se však hlavní složkou našeho příznivého hospodářského vývoje. V r. 1927 nastalo podstatné zlepšení stavu zaměstnanosti téměř ve všech průmyslových odvětvích, jak lze konstatovati z *přímých i nepřímých indicií*. Těžba kamenného uhlí v prvních osmi měsících tohoto roku činí v 1 000 tun 9 418 proti 8 375 r. 1926, těžba hnědého uhlí činí v prvních osmi měsících tohoto roku 12 474 proti 11 785 r. 1926, výroba kamenouhelného koksu v prvních osmi měsících r. 1927 činila 1 221 proti 1 012 r. 1926. Rovněž výroba surové ocele a surového železa v prvním pololetí 1927 jest mnohem větší než v prvním pololetí r. 1926. Značnou měrou vzrostla výroba v průmyslu textilním. Následkem špatné úrody cukrové řepy poklesla ovšem výroba cukru.

Nepřímo na vzestup hospodářské aktivity lze souditi ze statistiky nezaměstnaných, ze železniční dopravy a ze zahraničního obchodu. Počet nezaměstnaných uchazečů o práci dosáhl maxima v lednu 1927 číslem 83 271, od té doby stále klesá a činí v červenci 39 832 (od r. 1921 byl nižší pouze v říjnu 1925 číslem 39 743). Tento pokles týká se všech průmyslových odvětví vůbec, největší jest v průmyslu textilním a v živnostech stavebních. V srpnu stoupl počet na 40 863, což bylo způsobeno hlavně tím, že se zvýšil počet nezaměstnaných uchazečů o práci v zemědělství a lesnictví o 2 196, zatím co v průmyslu a v obchodu počet nezaměstnaných uchazečů o práci se zmenšil o 1 165. Hospodářský vzestup ukazuje přehled přistavených vagonů. V době od ledna do konce září 1927 bylo celkem přistaveno vagonů v 1000 4 217 proti 3 745 v r. 1926 za tutéž dobu. Tento přírůstek týká se dopravy pro tuzemsko (3 228 a 2 913) i dopravy pro cizozemsko (434 a 343). Váha dopraveného zboží činí za dobu leden až červen 1927 31,58 mil. tun, t. j. o 1,74 mil. tun více než v téže době loňského roku.

Dalším příznivým symptomem jest vývoj zahraničního obchodu. Od ledna do září 1927 činí aktivum zahraničního obchodu 1 723 mil. Kč proti 1 125 mil. r. 1926, při čemž se značnou měrou zvýšilo volumen zahraničního obchodu. Úhrn vývozu za prvních 9 měsíců dosáhl 13 697 mil. proti 12 088 mil. v r. 1926, úhrn dovozu 11 974 mil. proti 10 963 mil. Rozsah zahraničního obchodu zvýšil se zejména v druhém a třetím čtvrtletí tohoto roku. Dovoz surovin jako symptom zaměstnanosti průmyslu u srovnání se stejnou dobou r. 1926 jest do konce září větší o 543 mil., vývoz hotových výrobků stoupl o 1 495 mil.

Oprávněna jest otázka další perspektivy, která jest skoro souznačna s otázkou, jak souvisí naše konjunktura s hospodářskou situací evropskou.

Deprese československého hospodářství na podzim a v zimě 1926 nebyla způsobena tou měrou poklesem vývozu, *jako zmenšením poptávky na tuzemském trhu*. Pokles vývozu týkal se hlavně jen textilií, především výrobků bavlněných, což souviselo s velkým poklesem ceny surové bavlny. Z průmyslových výrobků ostatních zmenšil se vývoz hlavně u skla. Naproti tomu stoupl vývoz u řady jiných průmyslových výrobků, zvláště u železa, u výrobků kožařských, konfekce, hedvábí, papíru, nedrahých kovů a chemikálií. Velký pokles poptávky na domácím trhu se projevil též nejvíce u textilií v očekávání levnějších výrobků, dále byl rázu *konjunkturálního* po velkém vzestupu r. 1925 a konečně byl způsoben zdražením potravin, neboť tím zmenšila se kupní síla širokých vrstev.

Koncem r. 1926 a počátkem r. 1927 změnila se konjunktura v mnohých evropských státech především v Německu, které překonalo v létě r. 1926 nejhlubší bod své deprese a od té doby prodělává vzestupný vývoj. Také jiné evropské státy přešly do vzestupného stadia až na Francii, Itálii, Dánsko a Norsko, kde nepříznivější hospodářská situace souvisí s úpravou měny, a na Velkou Britanii, ve které nejsou stále ještě překonány následky uhelné stávky.

Toto celkové zlepšení stavu evropského hospodářství bylo způsobeno nejprve částečně vzestupem těžby uhlí a výroby železa v souvislosti s anglickou stávkou, pak vzestupem poptávky po textiliích a konečně *přílivem cizího kapitálu* za poměrně nízkých úrokových sazeb.

K těmto společným příčinám přistoupily zvláštní příčiny v jednotlivých státech. Podstatnou složkou vzestupu jest všude vnitřní finanční konsolidace, racionalisace průmyslové výroby a zlepšení stavu zemědělství. Naše veřejnost hledá zejména souvislost konjunktury naší s konjunkturou v Německu a proto je třeba této souvislosti věnovati zvýšenou pozornost.

Vývoj německé konjunktury má sice značný vliv na vývoj našeho hospodářství, avšak tento vliv se *nesmí přeceňovati*. Na rozdíl od Německa trvá naše konjunktura teprve něco déle než půl roku, v Německu téměř 16 měsíců. V Německu jest vybudována za pomoci cizího kapitálu a hlavně na domácím trhu, kdežto u nás jedná se o dvě věci. Naše hospodářství prodělává na jedné straně pravidelný *cyklický pohyb konjunkturální*, na druhé straně jedná se také o *příznivou změnu struktury peněžního trhu*. Tato strukturální změna nastala v poměrech na peněžním trhu, který se konsolidoval a dospěl k mnohem nižší standární výši úrokové míry než v dřívějších obdobích. Tato změna peněžního trhu má vliv na *snížení výrobních nákladů, umožní proto racionalisaci průmyslu, zvětšení investic a tím zvýšení obchodního volumen v tuzemsku*. Lze tedy říci, že ačkoliv nemáme, pokud je známo, ve větším rozsahu krátkodobých úvěrů zahraničních, není pozorovati na peněžním trhu napětí, takže *se strany peněžního trhu není toho času vývoj konjunktury ohrožen*.

Kdežto v prvních měsících tohoto roku zlepšení stavu průmyslu vyplývalo hlavně ze zlepšení vývozních možností, zvyšuje se v posledních měsících *domácí konsum*. K jeho vzestupu mimo všeobecných příčin přispěl rozvoj *stavebního ruchu* umožněný příznivou situací na peněžním trhu a dále *zlepšená situace v zemědělství*, které přikročilo k rozsáhlým investicím.

Na rozdíl od Německa nepokročil v jiných evropských zemích stav konjunktury ještě k rozmachu, nýbrž jest v linii vzestupné, takže dá se očekávati vzestup konsumu a dovozu do těchto států, který by mohl částečně nahraditi případný pokles vývozu do Německa.

O zvýšení domácí spotřeby lze uvést některá data. Tak stoupla *tuzemská spotřeba uhlí* v posledních 3 měsících o průměrně 12 % proti téže době loňského roku. Domácí spotřeba ocele stoupla v druhém čtvrtletí 1927 proti téže době r. 1926 způsobem velmi značným. Také data o dopravě důležitých výrobků svědčí o zvýšení domácího konsumu. Tak stoupla doprava kůží o 1/3, z čehož jen menší díl připadá na vzestup pro dopravu zahraniční. Doprava papíru průměrně v posledních měsících stoupla o 15 %, z toho asi 1/5 na vzestup pro cizinu. Doprava strojů stoupla o 12-13 %, téměř výhradně pro tuzemsko, doprava textilií a konfekce přes 20 %, z toho jen 1/3 pro cizinu. Obdobně tomu jest u vlny a konfekčního zboží. Vývoj zahraničního obchodu ukazuje na další trvání konjunktury. Poměrně příznivý výsledek sklizně zvýší poptávku zemědělství po průmyslových výrobcích a posílí také domácí trh.

Úhrnem lze o nynější situaci a o účinku německého vývoje říci toto:

Základ československé konjunktury jest zcela odlišný od konjunktury německé a jest podepřen také *strukturální* změnou na peněžním trhu. Proto též eventuelní oslabení cizí konjunktury, následkem čehož by klesl vývoz některých výrobků našich, by mohlo býti vyrovnáno jednak stále *stoupající kupní silou v tuzemsku*, jednak možností, ovšem jen pro některé výrobky odbytem v jiných státech, ve kterých se rozvoj konjunktury opozdil za německou konjunkturou. Proto přelom německé konjunktury by nemusel mít za následek všeobecnou depresi u nás, jak tomu také nebylo, když německá konjunktura přešla v létě r. 1925 v krizi. V Československu nastala deprese a to nikoliv všeobecná téměř o rok později.

Ani na peněžním trhu, ani v zahraničním obchodu, ani ve stavu objednávek a v zásobách nelze dosud pozorovati, že by nastalo všeobecné zhoršování situace.

Vylíčenému vývoji přicházela k dobru i naše **obchodní politika**. Československá republika má sjednané obchodní smlouvy již se všemi evropskými státy. (*Výkřiky posl. Mikulíčka.*) Dne 20. června podepsaná obchodní smlouva s Estonskem však dosud neplatí a provisorní smlouvy z 5. června 1922 s SSSR neřeší otázku nakládání se zbožím. Dne 16. února podepsána obchodní smlouva se Švýcarskem. Dne 31. května došlo k podpisu obsáhlé defin. smlouvy celně-tarifní s Maďarskem. Dne 21. července byla docílena dohoda s Rakouskem. Pokračuje se v jednáních o celně-tarifní smlouvu s *Německem*. Jednání trvají již déle než rok. Dosud nepokládá žádná z jednajících stran ústupky za dostatečné, aby se mohlo mluvit o stadiu konečném. Se strany *Sp. Států amerických* byl předložen rovněž obsáhlý návrh defin. smlouvy, který má nahraditi dosavadní provisorium a jest předmětem studia. I zde lze očekávati, že bude možno smlouvu v brzkou dojednati.

V důsledku smlouvy franc.-německé (platí od 6. září) a vládního návrhu francouzského nového celního tarifu bude třeba jednati, o revisi našich obchodních smluv s *Francií*.

Bude nutno pokračovati v započatém vyjednávání o celně tarifní smlouvu s *král. SHS*. Přípravy byly vykonány. Vývozní kruh přeji si uzavření celně-tarifní smlouvy s *Rumunskem*, po př. i s *Bulharskem* Tyto státy nemají dosud celně-tarifních smluv se žádným státem, Rumunsko pak nemá vlastně definitivně ukončenu revisi svého celního tarifu. Bude nutno proto spokojiti se zatím dosavadními rámcovými smlouvami o doložce nejvyšších výhod.

Popsaný vývoj hospodářský se dál za naprosto a trvale stabilní měny. Mezi Národní bankou a státem sjednána byla úmluva o splácení státovkového dluhu, čímž zjednan byl základ pro povolnou konsolidaci vnitřní struktury měnové tak, aby oběh representovaný státovkovým dluhem nahrazen byl oběhem ze soukromého úvěru a Národní banka takto účinněji ovládala peněžní trh a úvěrovou politiku. Prodloužili jsme ku posílení rezerv dolarový revolving credit, ač ho banka v minulém roce ani v jednom případě nepoužila, poněvadž rezervy banky za příznivé obchodní a platební bilance se stále zlepšují.

Zásoba devis vykazovaných ve výkazech Národní banky Československé stoupala v II. pololetí roku 1926 nepřetržitě, vzestup potrvál též v lednu 1927. Zásoba devis činila v lednu 1926 1 180 mil. a činí v říjnu 1927 2 189 mil. Kč. Po uvolnění devisových předpisů dne 17. ledna 1927 a při velmi liberální praxi zásoba devis se poněkud zmenšila, zůstala však dále značnou. Od měsíce srpna se jeví opětý vzestup. Jelikož nekontrahovali jsme po tuto dobu žádných větších zahraničních výpůjček a naopak v značném rozsahu byly repatriovány z ciziny čsl. půjčky a jiné papíry, možno usuzovati, že platební bilance čsl. se vyvíjí příznivě.

Diskontní sazba Národní banky mohla být snížena dne 7. března 1927 z 51/2 % na 5 %, na kteréžto výši se dosud udržela.

K vnitřnímu posilnění měny působí zdravý vývoj hospodářství a financí, jakož i znamenitá administrace Národní banky, jejíž konstrukce se dobře osvědčuje. Stále se časem ozvou pověsti o zavedení zlaté měny, jichž se používá k zneklidnění obyvatelstva a spekulacním účelům, zcela bezdůvodně. Nemáme k tomu důvodů, ač bude jednou přechod ke zlaté měně už jen technické a nikoli hospodářské povahy, to jest, nebude provázen žádnými posuny majetkovými. Jistě že závěrečným článkem našeho měnového vývoje bude svého času zavedení zlaté měny jakožto poměrně nejsnazšího mechanismu pro udržování měnové stability, ale poměry ještě nedozrály pro zavedení skutečné, to jest směnitelné zlaté měny a zavedení zlaté měny podle jména bez směnitelnosti může být užitečným ku podchycení měnové psychologie, ale toho jsme nikdy neměli a nemáme tím méně dnes zapotřebí, kdy naše měna nominální jest z nejtálejších na světě, stojíc k zlatým měnám cizím v právní a skutečně stálé relaci. Jiná je otázka technického zdokonalení naší soustavy drobných, které finanční správa chystá. Za války a po válce byl oběh drobných, které zmizely, nahrazen papírovým oběživem a proměněn takto ve státovkový dluh. V míru byly raženy stříbrné pětikoruny jako drobné, což dnes odpovídá více jako 30 korunám našim. Je nutno reetablovati správný poměr mezi oběhem drobných a papírovým, arci podle dnešních změněných poměrů a proměnit část dluhu státovkového na oběh drobných, který třeba rozšířiti o 10koruny a vůbec zreorganisovati v soustavu. To ovšem nemá se zlatou měnou nic společného. Přejeme si dále trvalé stability měnové, pro niž jsou dány všechny předpoklady jak v rovnováze finanční, tak v rovnováze hospodářské.

Příznivý vývoj hospodářský přichází k dobru všem společenským třídám, zemědělství, průmyslu, obchodu a samozřejmě i dělnictvu. Možnost zaměstnání a výdělku je přirozeně prvním a nejdůležitějším, co pro své dělnictvo potřebujeme, poněvadž nic nezpomohou nízké ceny, není-li výdělku a důchodu. Je tedy patrné, že tedy i dělnictvo je a především vysoce interesováno právě na methodách, které podporují produktivitu země.

Arci, že při dobré zaměstnanosti nelze pustiti se zřetele poměru mezi mzdou a cenami. Je pravdou, že náš cenový index byl oproti loňskému roku vyšší, ale klesá opět v posledních měsících.

Index cenový se rozlišuje podle skupin zboží, poněvadž při různém vývoji cen jednotlivých statků se jeví při každém seskupení jinak. Složení konsumu dělnické třídy je jiné, nežli u třídy úřednické a proto je i index cen životní míry dělnické odlišný od indexu úřednického. Dělnický index, který činil v lednu 1926 712, pohyboval se v prvním půlletí 1926 kolem 700, v červenci 1926 stoupl na 723, od července stoupal a dosáhl koncem roku čísla 741, má ještě v prvním pololetí letošního roku tendenci stoupající, dosahuje maxima v červnu (761) a odtud důsledně klesá na podzimní úroveň loňského roku (září 736). Úřednický index činil v lednu roku 1926 707, klesal též v první polovici 1926 až na 684 v červnu, a odtud zase rostl až na 705 koncem r. 1926, mírný vzestup vykazuje v prvním pololetí 1927 až na 721 v červnu, a odtud klesá ostře, takže už v srpnu byl nižší nežli v lednu 1926 (690). Rozdíl působí kvota spotřebených potravin. Ukazuje se totiž, že obdobnou linii poklesu v prvním pololetí 1926, a odtud vzestup až do července 1927 vykazuje též velko- i maloobchodní index potravinový. *(Předsednictví ujal se předseda Malypetr.)*

Pohyb cenového indexu průmyslového souvisí s konjunkturou v průmyslu, takže v průběhu roku 1927 se zlepšením hospodářské situace měl tendenci mírně vzestupnou. Přes to jsou naše poměry drahotní nesrovnale příznivější nežli v sousedních i jiných státech po valutovém propočtu. Snížením úroků a výnosových daní zlepšuje se výnosová situace, poněvadž se snižuje jedna z výrobních složek. Poněvadž současně index cen průmyslových výrobků neklesá, je možno uvést postupně i podíl práce v soulad s vývojem cen a výnosů. Ovšem při metodě, jak se tak stane, třeba rozlišovati přechodnou konjunkturu od normálního stavu. Stejně je žádoucí, aby se tak dělo uznáním podnikatelů a dohodou, ale nikoli bojem, který konec konců znamená nejen škody bojujících skupin, nýbrž i národohospodářské škody spojené s úbytkem výroby. Bylo by škoda, kdybychom svou dobrou konjunkturu mařili a promeškali bojem a nečinností a uspíšili návrat ke krizi, kde není, oč se opřít. Poměrně rychlé překonání deflační krise, jakož i deprese r. 1926, po změněných podmínkách peněžního trhu je příznakem čilosti našeho podnikatelského živlu.

Finančně hospodářský obraz, který jsem si dovolil narýsovat, vykazuje linii vzestupnou a to je v něm nejcennější, i když neklameme o tom, že ještě mnoho třeba vykonati pro naplnění konsolidačního období, o němž jsem mluvil ve svém exposé před rokem. Příznivé výsledky zahájené směrnicí finančně hospodářské, i když byly účinně podporovány příznivými okolnostmi vnějšími, ověřují správnost linie. Dlužno tedy na ní setrvat. Rovnováha veřejných financí musí zůstatí samozřejmou hranicí pro veškeré veřejné svazky v zemi. Veřejné svazky smí odčerpávati z peněžního trhu co nejméně, aby úspory přišly k dobru národnímu hospodářství. (*Výborně!*) Veřejné svazky se musí nadále emancipovati od cizího kapitálu. Usilovati třeba o snížení veřejných rozpočtů, aby bylo možno přetvořovati finanční soustavu, aby nebyla v rozporu s národohospodářskou konstrukcí země a nepodlamovala výrobnosti. Veřejné svazky si musí uvědomiti, že jich úkolem jest cestou nucené solidarity a kooperace napomáhati celku, nikoli jej ničiti. (*Výborně!*) Za oněch 16 miliard výdajů veřejných svazků v republice dalo by se mnohem více vykonati pro blaho celku, kdyby se nutné výdaje administrativní zužovaly a kdyby bylo všude dbáno nejpřísnější ekonomie, kdyby se posunovaly výdaje veřejných svazků směrem k výdajům produktivním. Meliorace, podchycení vodních sil, regulace řek, elektrisace atd. mohou ještě v netušené míře zvýšiti naši produkci v průměrný blahobyť. Abychom mohli bez, poruch na peněžním trhu tyto úkoly plniti, je třeba ekonomie jinde.

Bude tedy finanční správa naléhat na usměrnění veřejné správy v tomto smyslu. Ve vlastním oboru finanční správy jest především provedení berní reformy. Musíme obnoviti ducha pořádku v úřadě i v poplatnictvu hned od prvopočátku, zvýšiti berní morálku. Na to se musí připraviti všichni. Finanční správě jest pečovati o rozřešení úhrady učitelských platů a rozpočtové včlenění nových sociálních úkolů, které jsou k řešení zralé. Míním úpravu platů staropensistům, sanaci bratrských pokladen, reformu gentského systému atd. Konkrétnímu řešení nechci předbíhati. V oboru daní nepřímých musí dojíti k zákonné úpravě hospodářství lihového. Chceme pokračovati v kodifikaci práva finančního a po berní reformě přijde na řadu kodifikace poplatků, která se už připravuje. O chystaném finančním řádu se stala už zmínka. Budeme dále usilovati o proplacení a snižování břemene státního dluhu.

Ekonomii státních financí musí ovšem provázeti ekonomie v samosprávě. Bylo by velkým omylem mnoho spoléhati na vyrovnávací fondy nebo dokonce na stát. (*Výkřiky čsl. soc. demokratických poslanců.*) Krajní mez už byla překročena, kam mohl jíti stát ve výpomoci samosprávě. Každý se musí držeti v rámci samosprávně dosažitelné úhrady. Vyrovnávací fondy jsou k tomu, aby vyrovnávaly mezi vyšší a nižší poplatností, ale místa, kde poplatnost jest vyjádřena nejvyšší základnou přírážkovou v poměru k počtu obyvatelstva, nemohou si dělati na fond žádných nadějí, poněvadž by jinak přispívali chudí na bohaté, místo aby tomu bylo naopak.

Avšak ruku v ruce musí jít práce a hospodárnost všeho obyvatelstva. Raduji se z toho, že je ve všech oborech lidské práce viděti u nás příčinlivé ruce a že výkonnost práce stoupá. Bohužel, že nelze téhož říci o způsobu hospodaření nabytým duchodem. Mním veliký přepych a požívačnost, která proniká do všech vrstev obyvatelstva. Považme, že se dovezlo k nám za poslední rok jen hedvábí a hedvábného zboží za půl miliardy Kč. Vypjaté nároky luxusní i ve středních a méně majetných vrstvách vyvolávají nedostatek, nespokojenost a na konec demoralisují. Následky války přinesly mnoho prvků, které ohrožují kulturu a mravnost a jest třeba zamyslet se nad tím, není-li za těchto okolností provázen pokrok techniky úpadkem kultury. Mnohem, mnohem více bychom mohli ročně ušetřiti a, jak se ukázalo, zrychlití touto cestou svou výrobnost a tím i úroveň dělnictva a nejméně majetných, kdybychom dovedli aspoň stejně tak hospodařiti, jako dovedeme vydělávati. (*Výkřiky posl. Johanise.*)

Končím své vývody. Stav našeho hospodářství i státních financí je dobrý. Cením zvláště vzestupnou linii ve vývoji hospodářském a finančním. (*Výkřiky posl. Johanise a Mikulíčka.*)

Předseda (zvoni): Proším o klid.

Ministr dr **Engliš (pokračuje):** Jsme na pravé cestě k finanční konsolidaci, je nutno proto setrvat na zaujaté linii. Úkol není zdaleka ještě splněn. Řekl-li jsem před rokem, že jsem naděje pln do budoucna, mohu říci dnes, že tato naděje je opřena o příznivé výsledky práce minulého roku. (*Výborně! Potlesk.*)

Řízení podniku Bat'a

A. 1. **Přezvato z:** BAŤA, T., *Úvahy a projevy*. Zlín, Institut řízení 1990, s. 48-50

2. BAŤA, T., *Zámožnost všem*, 1926. **Přezvato z:** BAŤA, T., *Úvahy a projevy*. Zlín, Institut řízení 1990, s. 50-55

B. BAŤA, T., *Moje hospodářská filozofie*, In: *Časopis Mezinárodní obchodní komory* 1930, č. 7. **Přezvato z:** BAŤA, T., *Úvahy a projevy*. Zlín, Institut řízení 1990, s. 94-97

A. Bat'a o podnikových samosprávách

1. Účast dělníků na zisku

Zaměstnancům III. Poschodí 4. budovy dne 11. dubna 1924

Poskytujeme vám účast na zisku ne snad proto, že bychom cítili potřebu vydat nějak peníze mezi lidi jen tak z dobrého srdce.

Sledujeme tímto krokem docela jiné cíle. Chceme pomocí tohoto zařízení snížit ještě dále výrobní náklady. Chceme docílit toho, aby boty byly ještě lacinější a aby dělníci ještě více vydělávali. Myslíme, že naše výrobky jsou dosud drahé a dělnická mzda nízká. Proto (poskytujeme) vypočítáváme vám účast tohoto zisku, který byl dosažen v dílně, ve které pracujete. Samostatně pracující dílny či oddělení jsou malá, a proto můžete každý uplatnit svůj vliv na zvýšení zisku své dílny bez ohledu, jestli jiná oddělení pracují třeba se ztrátou. Účtování je tak jednoduché, že mu porozumíte každý a účet ztráty a zisku bude každý týden vyvěšen v dotyčném oddělení. Pokud některý týden bude vykazovat vaše oddělení ztrátu, nebudete postiženi, čili na ztrátě nemáte účasti.

Nyní ve všech odděleních pracuje vás dvakrát tolik, než bylo třeba k tomu množství, které vyrábíte. Můžete si zvýšit příjmy i z úkolové mzdy i z účasti na zisku, když každý využijete své veškeré duševní i fyzické schopnosti ke své práci. Dosavadní vaše ztráty spočívají v tom, že máte při své práci na mysli pouze svůj prospěch a nestaráte se dosti o to, zda práci vykonáváte tak, aby i druhý dělník mohl bez potíží v ní pokračovat. Poskytnutá účast na zisku

má toto zlo odstranit tím, že probudí váš zájem na výdělku rychlé a dokonalé práce celého oddělení při největší úspoře materiálu.

Nemějte strach, že ztratíte snad svou práci, stoupne-li výkonnost dělnictva. V našem programu jest vyrábět desetkrát tolik, než vyrábíme nyní. Překáží nám v tom dosud tři věci: nedostatek moudrých a obětavých lidí, kteří by nová oddělení mohli spravovat, pak zruční dělníci a konečně nedostatek peněz. Všechny tyto nedostatky odstraníme pomocí vytrvalé práce.

Účastí na zisku chceme povznést dělnictvo jak hmotně, tak i mravně. Dělník má rozumět našemu obchodu, má s ním cítit a s ním růst. Přejeme si učinit ze všech našich dělníků kapitálové účastníky našeho závodu. Přijímáme obnosy do 10 000,- Kč s 10% úrokováním a nad tento úrok podle dohody. Výpověď uloženého kapitálu oboustranně okamžitá.

Přejeme si, aby každý dělník u nás zaměstnaný vychoval ze sebe mistra a aby jeho chování bylo podle toho, abychom ho každým okamžikem mohli jmenovat mistrem. Žádáme, abyste zvýšených příjmů použili k zlepšení životních poměrů svých rodin a ke svému vzdělání. Jen tak máme naději, že se vydané peníze opět závodu vrátí ve zvýšených vašich schopnostech, ať již se tyto schopnosti projeví prací pro závod nebo prací ve veřejném životě našeho státu.

Prozatím zavádíme účast na zisku jen ve vašich odděleních, protože tato jsou již tak dalece organizována a vyzbrojena, že jsou s to svými výrobky konkurovat na světovém trhu. Doufáme, že během tohoto léta se nám podaří postupně zdokonalit všechna oddělení obuvnických továren tak, abychom všem oddělením mohli poskytnout účast na zisku.

Účast neposkytneme těm, kteří nejsou zaměstnání v závodě alespoň jeden rok a těm, kteří nedosáhli dosud 20 let. Mladistvé dělnictvo však obdrží účast na zisku tehdy, když se přesvědčíme, že na jeho výdělek jsou odkázáni blízcí příbuzní. Dále účast na zisku nepřisluší těm, kteří byli uznáni, že jsou závodu nežádoucí.

Účast na zisku může být kdykoliv odvolána bez udání důvodů jak jednotlivci, tak i celému oddělení.

Výtěžek z účasti na zisku za poslední týden má obnášet na dělníka v dílně č. 3 75,- Kč a v dílně č. 4 84,- Kč.

Docela zbytečné ztráty zaviniily, že v oddělení č. 3 snížil se výtěžek na jednoho dělníka na 54,- Kč a v oddělení č. 4 na 55,- Kč. V čem tyto ztráty pozůstávají, jest přehledně vyhlášeno v každém oddělení.

Jsem přesvědčen, že příjmy z účasti na zisku brzy dostoupí na 100,- Kč týdně na dělníka, jestliže nalezne toto zařízení takového porozumění u vás, jak s určitostí očekáváme.

2. Samospráva dílen

Zámožnost – povinnost – chudoba – výmluva

Jednoho dne probudil jsem se s veselou písničkou na rtech. Bylo to šťastné jitra, které následovalo po večeru, v němž dokončil jsem práci, jež nám dala sama způsob jak vybudovat samosprávu dílen pomocí účasti zaměstnanců na zisku.

Poskytování účasti na zisku zaměstnancům není ovšem nová idea. Toho času nejvíce ji využívají američtí podnikatelé. Poskytují zaměstnancům roční účast na dosažení zisku celého závodu.

I to jest blahodárné zařízení jak pro zaměstnance, tak i závod, pokud se děje dobrovolně, bez zasahování zákona. Buduje se takto důvěra mezi oběma.

Já hledal však takový způsob účasti zaměstnanců na zisku, aby jím bylo lze vybudovat samosprávu dílen.

Tento způsob podmiňovalo:

1. aby vyúčtování dosaženého zisku bylo provedeno v době co nejkratší, tedy týdně;
2. aby si účastník mohl svoji účast vypočítat sám;
3. aby se účast vztahovala na malé oddělení tak, aby každý zaměstnanec mohl být zúčastněn na správě dílny.

Nynější účast na zisku, jak byla ve většině dílen již zavedena, vyhovuje všem těmto požadavkům. Přesto nebylo dosaženo vytčeného cíle. Vyplácíme již třetí rok značné sumy, avšak prospěch materiální pro závod, aspoň ten, který jsem sledoval, se ještě nedostavil.

Nemohl se ani dostavit, a to proto, že jsme si věc představovali mnohem snadnější, nežli jest ve skutečnosti.

Pro samosprávu dílny nestačí vzbudit zájem lidí na její dobré správě. Nestačí vědomí lidí, že když budou pracovat správně co do času a jakosti, případně každému až 150,- Kč mimořádně týdně. Zajisté každý si přeje těch 150,- Kč, ale sotva každý ví, co má činit k zlepšení správy dílny, sotva každý je schopen nebo ochoten to učinit.

Za půl třetího roku zlepšil se značně náš provoz, zvýšily se i zisky závodu, zvýšily se mzdy dělnictva a snížily se ceny výrobků přes stálé zdražování surovin. Jaký podíl měla na tomto pokroku účast na zisku zaměstnanců? To nelze ciferně vypočítat, ale já myslím, že větší, nežli se domníváme.

Deset let času jsme potřebovali, nežli jsme našli výrobní a účetní organizace, které nám tuto cestu otevřely. Nesmíme být netrpělivými, jestliže hned na jejich začátku se neukázal cíl.

Pravého úspěchu docílíme, až naučíme lidi řídit svoji práci, a to bude tím snadnější, čím větší prospěch z toho budou mít. Dosavadní naše zkušenost nás učí, že jest těžší naučit lidi samostatně myslet než je naučit poslouchat.

Z toho je vidět, že to druhé jsme již dovedli, kdežto v tom prvním dosud pomalu postupujeme.

Nedejme se mýlit těmi, kteří tvrdí, že největší část lidí pracuje z hladu. Jsou ovšem i takoví lidé, ale je jich tuze málo mezi námi. Takoví lidé vyhýbají se našemu závodu, my nemůžeme potřebovat jich a oni nemohou potřebovat nás.

Vyplácením účasti na zisku stala se naše práce dosti výnosnou i těm lidem, kteří by byli již odběhli, aby si vyhledali výnosnější.

Samospráva dílny jest nejen lacinější, ale také lepší. Nikdo nemůže tak dobře vědět, co mi v práci vadí, jako já to vím, konaje ji.

I nejpečlivější šéf neodešel nikdy z práce, aby nebyl zapomněl něco vykonat. Samospráva bude tím lepší, čím přesnější bude výběr účastníků dílny, čím menší budou změny mezi nimi.

Člověk odsouzený mistrem platit náhradu za špatnou práci bude náchylnější věřit v nespravedlnost, nežli když byl k tomu odsouzen kolegy nesoucími s ním stejný osud. Špatná práce se dělá hlavně tam, kde pro dobrou práci schází důvěra nebo jiné předpoklady.

V účasti na zisku našli jsme cestu, jak dopomoci všem zaměstnancům k majetku. Od té doby, co značná část zaměstnanců má v závodě uloženy peníze, vidíme, jak velice se ulehčilo správě závodu. Musíme se naučit rozeznávat ty, kteří si váží těchto peněz, od těch, kteří čekají na ten den, až jim budou uvolněny, aby je neužitečně vyházeli.

Takoví lidé nepatří mezi nás. Ti nikdy nebudou vážně řešit s námi hospodářské otázky, protože je ani ta jejich vlastní nezajímá.

My víme, jak málo jsme v tom ohledu vykonali. Víme, že úspory zaměstnanců stouply za poslední rok na dvojnásob jen v našem závodě, a víme také, že vklady v některých našich místních ústavech v poslední době několikrát vzrostly.

To jsou však vědomosti, které se týkají všeho zaměstnanectva, ale naše vědomosti týkající se jednotlivců jsou chatrné, jak poslední zkoušky v tomto ohledu ukázaly. Ale i když dělíme tyto úspory počtem zaměstnanců, je obnos, který připadá na jednotlivce, tuze nepatrný.

Zaměstnavatel, který naučil lidi vydělávat, naučil je jen třetině toho, čeho je člověku třeba umět, aby se mohl stát hospodářsky nezávislým.

Druhá třetina je v rozumném vydávání a třetí teprve v šetření.

Základ samosprávy práce

Úspory

Jsem přesvědčen, že dílna sestavená z lidí, kteří mají úspory, kteří žijí ve spořádaných hospodářských poměrech, bude pracovat mnohem klidněji, že v takové dílně budou mnohem větší výplaty při stejných sazbách a při stejném namáhání a že v této dílně docílíme největší samosprávy bez velkých potíží.

Konečně již mnohá léta jest nám známo, že zaměstnanec je pro nás téměř bezcenný, pokud se nám nepodařilo přivést jeho život na cestu hospodářského vzestupu. Víme, jak velice se nám osvědčila zásada svěřovat důležitá obchodní jednání jen lidem, kteří mají více, než potřebují.

Je nemožno předvídat u člověka, jak se zachová k cizím penězům, když se s nimi octne po delší době docela o samotě, uprostřed všech pokušení opatřit si za ně to, čeho před jeho očima množství lidí požívá, pokud svými úsporami nedokázal, že se v minulosti dobrovolně omezoval, že si dovedl mnohé odřící v zájmu zachování svého vlastního majetku.

Víme ze zkušenosti, jaká změna se stane s člověkem, který dosud otročí kapitálu, když našemu a jeho úsilí se podařilo docílit toho, aby ovládl kapitál, aby kapitál učinil svým otrokem.

Víme, jak by vypadalo naše prodejní oddělení se svými četnými pobočnými závody, kdybychom nebyli našli cestu jak učinit z našich obchodvedoucích kapitalisty.

A tyto naše odbočky těší se naprosté samosprávě. Ukazují nám jasně cestu vedoucí k samosprávě dílenské. Hledání vhodných organizačních systémů pro tyto odbočky věnovali jsme ovšem mnohem více péle a času nežli samosprávě dílen, protože existence jejich by nebyla jinak ani možná. Při své odlehlosti, nemožnosti osobní kontroly ze strany vrchního vedení závodu musel být vynalezen způsob, který působí vždy, který nikdy neselže, třeba jako zákon o přitažlivosti země.

Přesný chod našich odboček dokazuje, že zákon, kterým jsou řízeny, je správný.

Nesprávnosti proti závodu i proti zákazníkům jsou řídké, a pokud se vyskytují, týkají se jen takových obchodvedoucích, kteří ještě nenabýli důkazů o tom, že poctivá práce je nejkratší cestou k nabytí majetku, anebo u těch, kteří nebyli s to vychovat u sebe hospodářskou sebekázeň, bez které majetek nelze ani nastřádat, a tím méně udržet.

Pokud nebude mít mistr tento správný hospodářský názor, nelze od něho očekávat, že bude mít správné stanovisko ke svým lidem. A mistr jej přijme, až se přesvědčí, že doporučená cesta je schůdná a vede k majetku.

Pomocí mistrovi ke jmění dary nemá významu. To by šlo rychle a snadno. K tomu by stačilo rozdělit tolik a tolik peněz a už by byl počátek, jako když hospodyně dává do koše podkladek, aby navnadila slepice. Darovanými penězi docílíme u člověka pravého opaku, protože člověk má delší paměť nežli slepice. Počne se spoléhat na dary a ne na sebe. Zde jde o otázku mravní, o výchovu, o vybudování sebedůvěry, sebekázně.

Veliké množství zámožných, hospodářsky ukázněných zaměstnanců přinese závodu netušený rozmach.

To dovedou posoudit nejlépe ti z nás, kteří denně shánějí v závodě i mimo něj lidi způsobilé vykonat nějakou práci ve vzdálené cizině.

Obyčejně všem lidem, kteří by měli k tomu potřebné vlastnosti, schází ta nejhlavnější, ta hospodářská.

Ukáže se, že nikdy nedovedli ani nastřádat nebo udržet sebenepatrnější zlomeček toho obnosu, který jim má být v cizině svěřen.

Ovšem, k takové práci nehodí se člověk, u kterého vydání omezují leda prázdné kapsy.

Závod musí předcházet dobrým příkladem jako vzorný hospodář. Musí zachovávat přísný pořádek ve svém peněžnictví. Nesmí pracovat s cizím kapitálem, ba nesmí použít k provozu ani úspor svých zaměstnanců.

Každý z nás musí vědět a vidět, že závod má technickou možnost každé chvíle vyplatit veškeré požadavky zaměstnanců.

Náš návod se těmito zásadami již nyní řídí. Nepoužívá bankovních úvěrů a svým dodavatelům platí ihned po převzetí zboží.

Obnosy, které dlužíme zaměstnancům, jsou uloženy z malé části v bezpečných půjčkách, ihned splatných, z větší části jsou však uloženy v hotovosti ve spolehlivých bankách.

Překážky samosprávy

Největší překážku hledejme každý u sebe a u našich malých podnikatelů. Ti budou tvořit překážku tím větší, čím méně důležité jest jejich postavení. Budou ustrašeni nebezpečím, že se stanou postradatelnými. Touha stát se nepostradatelným jest pákou pokroku, ale brzdou pokroku jest naše touha zůstat nepostradatelnými.

Neschopný ředitel se ohlíží žárlivě kolem sebe, aby odstranil každého, kdo by mu mohl přerůst přes hlavu, kdo by jej mohl nahradit. Schopný ředitel jest naopak udýchaný sháněním a výchovou lidí, kteří by co nejdříve mohli konat jeho práci, protože sotva se ji naučil konat, sám už vidí, že je ho třeba o poschodí výše, aby jeho práce dole mohla být řádně vykonána. Nestará se o-to, je-li na dveřích vedoucích k vrchnímu řediteli napsáno: "Vstup zapovězen". Vstoupí, pozdraví zdvořile pana ředitele a dá mu najevo, že nestojí o jeho křeslo, že chce vykonat jen jeho práci.

Staneme se méně žárlivými, úzkostlivými o naše nynější místa, když pochopíme, že práce vynášející skrovné živobytí je stále hledána statisíci lidu, avšak práce placená stokrát lépe hledá ještě usilovněji své pracovníky sama a velmi často marně.

Vážně nám bude překážet názor zakořeněný u velké většiny lidí, že na tomto světě jest místo jen pro nepatrné množství zámožných lidí. Tento názor vybudován byl stavem rolnickým, jehož jsme my všichni potomky.

Představa bohatství rolníků založena je na množství pozemků, které vlastní, a množství pozemků jest omezené.

V průmyslu je tomu jinak. Víme jmenovitě o našem závodě, že se mu vede tím lépe, čím větší množství zámožných lidí v něm pracuje.

Musíme si docela určitě ujasnit, že péče o to, aby každý náš zaměstnanec se stával den ode dne zámožnějším, je pro prosperitu závodu tak důležitá jako péče mazání o našich strojů.

Musíme si uvědomit, že člověk bez životní rezervy jest vysazen takovým nepravdělnostem jako stroj bez oleje a bez rezervních dílců a jest v dílně také tak málo platen.

B. Moje hospodářská filozofie

Přejete si, abych vám řekl, jak jsem vybudoval náš podnik až k jeho dnešní velikosti. Při své práci neměl jsem na mysli vybudování závodu, ale lidí. Vybudoval jsem člověka, aby byl výkonnější a lépe sloužil zákazníkům a on potom vybudoval závod.

Jsem přesvědčen, že největší ztráty v průmyslu a obchodě vznikají, nesprávným stanoviskem, které zaujímá člověk ke své práci, svým spolupracovníkům a ke svým zákazníkům.

Hlavní úlohou organizátora, jenž chce vybudovat veliký podnik je, aby vytvořil morální a psychologickou základnu, na níž by se jeho pracovníci mohli zdárně vyvíjet.

Protože neexistuje žádná učebnice, kde by toto bylo vysvětleno, ani žádné vyzkoušené a osvědčené metody, rozhodl jsem se vybudovat vlastní systém, který, jak doufám, prospěje lidstvu. Tento systém se jmenuje „příklad“.

Náš závod začal se tehdy rozvíjet netušenou měrou, když naši zaměstnanci se přesvědčili z veřejného účetnictví našich závodů, že podnik zaujímá k nim i k zákazníkům přísně morální stanovisko. V době, kdy jsme se blížili přibližně dnešnímu, námi uznávanému pracovnímu systému, byly hospodářské poměry v Československu podobné oněm, jež panují dnes téměř ve všech evropských státech. Deflační politika našeho, státu zavinila, že čísla kursů stoupla tou měrou, že nebylo možno prodávat ani pod výrobní cenou nejen u nás, ale i na světovém trhu.

Zakolísání bylo daleko prudší, než jaké vyvolalo dnešní stoupání zlaté měny a následky byly také citelnější. Větší část podnikatelů shledala výhodnějším zastavit výrobu a přenechat nezaměstnané starosti státu.

Odmítl jsem jakékoliv řešení situace tímto způsobem, protože jsem je považoval za zbabělost. Bylo mi naprosto jasným, že takové řešení vede ke zvyšování cen; snížení životní úrovně a zatěžování státního hospodářství. Věděl jsem, že někdo musí rozrazit tento začarovaný kruh a odhodlal jsem se převzít tuto úlohu sám.

Situace, ve které jsme se nacházeli, podobala se docela situaci německých a anglických výrobců obuvi. Nezaměstnanost nyní roste. Anglický a německý výrobce obuvi nemůže prodávat Hindům boty, protože ti nemohou prodávat svoji rýži za takové ceny na evropských trzích, aby si ze svého příjmu mohli opatřit anglickou nebo německou obuv.

Podnikatelé těchto zemí vyrábějí draho, protože vyrábějí málo a vyrábějí málo proto, že vyrábějí draho.

Jde o to, aby ceny obuvi v Německu a Anglii klesly tak, aby tato obuv se dostala k Hindům.

Rozhodně tyto ceny musí být značně nižší nežli nyní. Podnikatelé těchto zemí musí snížit své ceny:

1. o rozdíl mezi cenou, zač dříve koupili suroviny, jež mají v zásobě, a cenou, jakou mají tyto suroviny dnes na indickém trhu;
2. o to, oč musí platit více daní (přepočítáno na jednotku), protože vyrábějí málo;
3. o to, oč mají větší režie, že vyrábějí málo;
4. o to, co ztratí na úrocích z kapitálu pro pomalost obratu zboží a peněz.

Mnozí podnikatelé přijdou při těchto kalkulacích k zajímavým objevům. Třeba nakonec shledají, že jejich cifry jsou ještě příliš vysoké. V tom případě musí podnikatel zkoumat, zdali tyto zbytečně veliké výlohy nepramení odtud, že zaměstnává celou řadu zaměstnanců, kteří jsou v závodě zbyteční a pomáhají jen vytvářet umělé zvyšování cen. Říkám-li toto, mám na mysli především udržování organizace různých trustů, jejichž účelem je zvyšování cen. Je-li jejich cílem udržet v provozu jen málo podniků za účelem umělého udržování vysokých cen, pak musí být odsouzeny

Jsou mnohá odvětví průmyslu, kde je pouze polovina podniků v činnosti a tyto zaručují továrnám, jež nepracují, určitou podporu, aby zůstaly zavřeny. To je podpora v nezaměstnanosti zaměstnavatelům.

Stejně tak chybno jako tato podpora je podpora nezaměstnaným dělníkům. Právě tak jako zaměstnavatel, musí i zaměstnanec uvést svou kalkulaci v rovnováhu. Oba musí vycházet z oné morální zásady, že jen za vykonanou práci lze brát plat a že tato práce musí být vedena v duchu sloužit co možná největšímu počtu lidí. Jen tak klesnou ceny na žádanou výši a ani zboží, ani mzdy neklesnou pod úroveň zdravého hospodářského podnikání. Pokud není dosti práce, jak tomu je v celé řadě států v dnešní době, nutno pracovat za podmínek sebe nepříjemnějších, neboť jen tak se umožní vypracovat se k lepším časům, kdy bude možno počítat s většími výdělky.

Toto stanovisko jsem zastával v roce 1922 a moji spolupracovníci je uznali za správné. Snížili jsme ceny výrobků o 50 % a moji spolupracovníci přijali mzdy o 40 % nižší. Jejich mzdy se od té doby víc než zdvojnásobily a naše výroba zesateronásobila a umístila jako první na zahraničních trzích.

Pomohli jsme svým zaměstnancům, jejichž počet se zšestinásobil (dnešního dne desetkrát), pomohli jsme sobě, prospěli jsme státu a především zákazníkům.

Kdybychom se byli neuchýlili k této politice, náš stát musel by celá léta počítat s pasivní obchodní bilancí a spotřeba obuvi by v naší zemi poklesla na úroveň států sousedních.

Úkolem průmyslového a obchodního podnikání je hledání nových cest k obohacení tisíců a miliónů lidí. Toho lze dosáhnout jen tehdy, když každý výrobek bude vyráběn na místě, kde má k tomu nejprůhodnější a nejprůzumnější podmínky.

Evropský obchod a průmysl, posuzován z tohoto hlediska, poskytne velmi neutěšený obraz. Národy ohraničené vývozními cly potírají sousední národ, kterému se podařilo tyto hradby pobourat, a považují jej za svého národního nepřítele. Výsledek této úzkoprsé politiky z hlediska obuvnického a kožařského průmyslu je ten, že jedna miliarda lidí chodí bosa. Je tomu tak i v jiných odvětvích průmyslu a není divu, že se hledí na Evropu, která byla kdysi průkopníkem světové kultury a civilizace, jako na zemi, která je násilně vtlačována do pozadí a dokonce, že se mluví o jejím zániku.

Nelze popřít, že síla amerického průmyslu a velké bohatství Američanů vděčí tomu, že Spojené státy vybudovaly jeden jediný trh.

To není vojenská moc, která jim zajistila tuto nadvládu nad světem, ale schopnost služby veřejnosti, kterou jsou schopni poskytnout a také poskytují ostatním národům.

Povinnost evropských států, kolébky obchodu a průmyslu, je vyrábět a prodávat, ne kopat hluboké zákopy mezi jednotlivými státy v podobě vysokých cel, a tím brzdit obchodní podnikání.

Velké evropské státy potřebují muže, kteří by se nebáli hněvu podnikatelů, kteří budou nuceni počítat s tím, že ztratí část svého kapitálu, ani kletby miliónů dělníků, kteří budou nuceni se přechodně spokojit s nižší mzdou. Takový zákrok ve všech zemích jest jediným prostředkem k ozdravení hospodářských poměrů států, ke snížení cen, zvýšení mezd a povede k rozkvětu netoliko soukromého podnikání, ale i k prospěchu Evropy a dobru lidstva.

Poučení z československého obilního monopolu

„*Der kolonialwaren- und Produktenmarkt*“, Vídeň.

Převzato z: CEKOTA, A., *Výběr. Nejzajímavější a nejlepší články současné doby. 7-12. 1935, Zlín 1935, s. 476-478.*

V Československu byl, jak známo, zaveden v srpnu 1934 úplný obilní monopol. Současné bylo provedeno převzetí všech daných zásob za přijímací ceny, stanovené pro jednotlivé druhy obilí. Je přirazené, že na přání agrárních (kruhů byly tyto přijímací ceny poměrně vysoké; činily téměř dvojnásobek cen, běžných v předchozím roce na československém obilním trhu. Ovšem je třeba loyálně přiznat, že v roce 1933 byla neobyčejně dobrá sklizeň, zatím co v roce 1934 jen velmi průměrná, takže muselo v každém případě dojít k určitému cenovému zvýšení. Přijímací ceny stanovil obilní monopol takto: Pšenice 180-190 Kč, ječmen 120-130 Kč, oves 120 Kč. Tyto ceny se ovšem rozuměly pro zboží dobré kvality.

Převzetí zásob vedlo - při předpokladu, že konsum se nezmění - k výpočtu, že ke krytí celkové spotřeby pro rok 1934 až 1935 bude třeba dovézt ještě 30 tisíc vagónů pšenice. Proto je vedení monopolu nakoupilo, respective se zavázalo k jejich odběru v Jugoslávii a Rumunsku. Ale revise zásob v roce 1935 měla překvapující výsledek; zjistilo se, že z dosud nevysvětlených příčin značného poklesu konsumu, nejen že nebude třeba nic dovážet, ale že i z domácí sklizně zbudou monopolu na skladě velké zásobní přebytky. Tyto přebytky z domácí, československé obilní sklizně jsou odhadovány se spolehlivé strany (v březnu) takto: pšenice 20.000 vagónů, ječmen 8.000 vagónů, oves 10.0000 vagónů. (U ovsa a ječmene se

však počítá s vyprázdněním skladů - neboť prý se podaří zvednout odbyt na loňské niveau; což ale mnozí považují za nepravděpodobné.)

Československý obilní monopol se tedy nalézá dnes v situaci: buď uskladnit přebytky pro případ špatné sklizně v roce 1935 anebo je exportovat.

Proti uskladnění mluví především nejistota o výsledku letošních žní, dále bezúročnost velkého kapitálu, ležícího v zásobách, vedle velkého rizika zkažení a znehodnocení zásob.

Zhodnocení zásob vývozem brání především rozdíl mezi výše uvedenými přejímacími cenami a cenami, běžnými dnes na světovém trhu. Pšenice, kterou skoupil obilní monopol za 180 - 190 Kč za jeden metrický cent, má na světovém trhu daleko větší záznam. Mezi domácí přejímací cenou a běžnou cenou na světovém trhu je ohromný rozdíl 130 Kč, což při přebytku 20.000 vagónů (2 miliony metrických centů), představuje opravdu úctyhodnou diferenci, i když nepřihlížíme k dopravním nákladům.

Podobná situace je u ječmene. Monopol stanovil hned na začátku sezóny exportní cenu ječmene tak vysoká, že na západoevropských trzích - v Holandsku, Belgii a Anglii - kde se až do té doby nemohl polský ječmen v sladovnickém průmyslu uplatnit, začal teď pro cenový rozdíl našemu ječmenu silně konkurovat. Dnes není možno ještě přesně odhadnout, jaký bude mít na československou produkci ječmene v budoucnu dosah konkurence polského ječmene, jehož kvalita všude uspokojila. Poněvadž ale dnes je již sezóna sladového ječmene u konce, narazí jeho československý export jistě na velké překážky. Nezbude tedy nic jiného, než jej mít doma na krmení. V každém případě to znamená pro obilní monopol - i když se nechceme dívat na situaci nijak příliš pesimisticky - naději na značné ztráty.

Zásoby ovsa, tížící dnes monopol a představující rovněž úctyhodnou odkupní hodnotu, by se nedaly na světových trzích odbýt ani za jejich nákupní cenu, takže i zde se může počítat s citelnou ztrátou.

V celku je tedy možno bezpečně tvrdit, že odbyt přebytků obilního monopolu nebude možný bez značných ztrát, poněvadž státní záruka monopolu, stanovená zákonem, je jen 60 milionů Kč, dá se počítat s podstatným, nekrytým rozdílem. Jeho výše bude záležet od dalšího vývoje světového obilního trhu, který však rozhodně nedává naději na optimismus, na příznivější zlepšení situace monopolu.

Vedení monopolu přirozené již také pochopilo vážnost situace a snaží se zmenšit hrozící ztrátu na minimum tím, že se pokouší prodat své přebytky za vyšší ceny, než jsou znamenány na světových trzích. Řekli jsme již, že u ječmene se dá počítat s možností jeho zkrmení. Proto bylo přikročeno k podstatnému snížení dovozu krmiv a k značnému zvýšení dovozních poplatků na kukuřici. Ovšem tato omezení vedla ihned k obchodně politickým obtížím ve styku s Jugoslávií a Rumunskem.

Ještě nepříznivější situace je u pšenice a ovsa, kde je nejvýše naděje na vývoz relativně malého množství a za přijatelné ceny do Rakouska.

Bylo by opravdu klamným názorem domnívat se, že politika monopolu, tak málo příznivá konsumentům přinesla alespoň zlepšení situace zemědělství. I když obilní hospodářství zaznamenalo za své produkty vyšší ceny, utrpělo zemědělství, jako celek, na cenách dobytka tak značné ztráty, že zemědělský stav v Československu neměl, per saldo, z obilního monopolu přílišný zisk, neboť se nedostavilo předpokládané oživení domácího trhu. Podle překvapujících výsledků revise zbytků zásob, v březnu 1935, dá se v případě, že první údaje o množství převzatého obilí nebyly falešné - soudit, že díra v rozpočtu monopolu je vysvětlitelná jedině tím, že domácí konsum poklesl nečekanou měrou.

Tento pokles odbytu je také skutečně patrný a to jak v oboru hospodářství živočišného, tak i v hospodářství obilním. Důsledkem odbytového poklesu bylo snížení cen dobytka, takže zisky hospodářství obilního, vzniklé z monopolních cen se vyvinuly ve značné zatížení hospodářství živočišného, což ovšem není zjevem, omezeným jen na Československo.

Je pochopitelné, že vysoké přejímací ceny zásob obilí vedly letos k podstatnému zvětšení osevních obilních ploch, takže musela správa monopolu již před několika týdny vydat oficiální prohlášení, že se letos nedá počítat s vyplácením tak vysokých přejímacích cen, jako v roce 1934. Toto zvětšení osevních ploch má přirozeně vliv na vývozní politiku monopolu; vedení monopolu nemůže totiž při zvětšení osevních ploch již kalkulovat s možností špatné sklizně.

Jedinou nadějí monopolu je tedy zvýšení domácího konsumu, které je ale možné jedině tehdy, dojde-li k snížení prodejních cen monopolních artiklů; a to bude znamenat zase nový zdroj dalších ztrát.

Monopol se bude tedy muset záhy rozhodnout, chce-li vyvážet se ztrátami anebo oživit domácí konsum radikálním snížením cen, jež znamená pro něj rovněž ztráty.

V každém případě vidíme z těchto osmi měsíců trvání obilního monopolu v Československu, jak jsou nebezpečné monopoly na poli obilního hospodářství. Ani sebe prozíravější monopolní politika nemůže si přesně vypočítat dosah všech monopolních zásahů; můžeme proto soudit, že k neúspěchu obilních monopolů v různých středoevropských státech, se připojí v nejbližší době i neúspěch československého obilního monopolu.

Rooseveltův předvolební projev v Detroitu z 2. října 1932

Rosenman. Samuel J. (ed.), *The Public Papers and Addresses of Franklin D. Roosevelt*. (Vols. I-V. Random House, 1938; Vols. VI-IX, 1941), I, s. 771-780.

Převzato z: HOLMAN, R., LOUŽEK, M., TAJOVSKÝ, L., *Velká deprese. Sborník textů*. Praha 2004, s. 87-94

Budu mluvit o tom, co existovalo před všemi stranami, republikami či říšemi, o tom, co je staré jako lidstvo samo. Jsou 10 principy, o nichž píše filosofové už tisíce let ve všech koutech světa. Nyní, kdy se holedbáme vyspělosti své civilizace, čelíme přesně stejnému problému, stojíme před tímtož konfliktem dvou myšlenkových směrů, jako tomu bylo v dávných dobách Ameriky a vlastně v dávných dobách celého světa.

Dvě filozofie

Prvním z těchto letitých myšlenkových proudů je filosofie těch, kteří říkají „nechtě věci svému osudu“. Proti tomu stojí odlišná filosofie těch, kteří usilují o něco nového, o něco, čeho lidská společnost doposud nedosáhla, ale k čemu by - jak pevně věřím - měla neustále směřovat: aktivní snaha o sociální spravedlnost.

Ode dnů jeskynního muže až po automobilový věk vedla filosofie ponechání věci svému osudu ke společnosti, v níž podle zákonů džungle přežíval ten silnější. Snaha o sociální spravedlnost ústí v ochranu lidskosti a zajištění přežití pro tolik lidských bytostí, kolik je jen možné. Je mi líto, že všude, mezi mými sousedy v malé vesnici, v zemědělských oblastech, stejně jako ve velkých městech, jako je vaše, je stále mnoho stoupenců první filosofie, která nechává věcem volný průběh.

Patří k nim obrovské množství skvělých lidí, kteří vytrvale opakují, a to nejen sobě samým a svým přátelům, ale i ve veřejných projevech: „Proč bychom nemohli nechat věci jen tak běžet? Zapravé nejsou dnešní problémy takové, jak se o nich říká, zadruhé časem se vyřeší samy. Čas je nejlepší lékař.“ Jak jednoduchý přístup! To je, přátelé, přístup, který kdysi shrnul jeden vládní úředník, když měl prohlásit: „To, co nyní prožíváme, našim dětem neuškodí; mnohem spíš jim to prospěje.“

Když toto říkal, zazněla z Úřadu pro veřejné zdraví vlády Spojených států, kde - jak věřím - vyznávají stejnou filosofii jako já, tato slova: „Přes šest milionů žáků našich veřejných škol

nemá dostatek potravin. Mnoho z nich hlady omdlívá ve svých lavicích. Mnozí podléhají nemocem. Jejich zdravý vývoj je v ohrožení. Kterou filosofii vyznáváte vy?

Stejně tak existují dvě teorie, jak dosáhnout prosperity a blahobytu. První říká, že necháme-li bohatého ještě více zbohatnout, nějakým záhadným způsobem se jejich bohatství dostane ke všem ostatním. Druhá teorie se vrací do časů Noemových; mnohem spíš tam než k Adamovi a Evě, protože ti byli v méně komplikované situaci. V době potopy lidé věřili, že bude-li většina lidí žít ve spokojenosti a bezpečí, bohatství společnosti vzroste, stejně jako těsto, když do něj přidáme kvasnice.

Filosofie usilování o sociální spravedlnost, o níž chci v tento sváteční den mluvit, nyní rozhodně a jasně souvisí s omezením chudoby. Co omezením chudoby myslíme? Myslíme tím omezení důvodů, které k chudobě vedou. Co uděláme nejdříve, když nás v dnešní moderní době postihne epidemie? Pokoušíme se přece na prvním místě odhalit příčiny nemoci; když je najdeme, pak vynaložíme veškerou svou energii na boj s nimi.

Chudoba je problém

Naše civilizace již překonala bod, kdy jsme se pokoušeli bojovat s epidemiemi pouze tak, že jsme se starali o nemocné. Pochopitelně že v tom pokračujeme nadále; děláme ale mnohem víc. Usilujeme o prevenci; a boj s chudobou nemá daleko k boji s nemocí. Hledáme příčiny, a když je najdeme, musíme se soustředit na jejich likvidaci. A kde se nacházejí příčiny deprivace lidských bytostí, které dostávají miliony z nich na úplné dno? Je jich samozřejmě mnoho, stejně jako nás, kdo jsme během svého života zaznamenali obrovský skok směrem k jejich vymýcení.

Podívejte se např. na pomoc nemocným: vy i já víme, čeho všeho jsme dosáhli společnými silami našich společenství, našich států a sdružení jednotlivců, mužů a žen, v cestě ke zlepšení všeobecného zdraví.

Vynaložili jsme obrovské sumy na výzkum. Založili jsme novou vědu, vědu o veřejném zdraví; dále pokračujeme v tom, čemu dnes říkáme zdravotní osvěta, kterou šíříme do nejzapadlejších koutů naší země. A to má, vedle sociálního rozměru, také své dopady ekonomické. Vložené peníze se v podobě úspor za zdravotní péči tisíckrát vrátily do našich rozpočtů. Vy i já dobře víme, že nemoc se netýká pouze toho, koho postihne - muže, ženy, či dítěte, které vyžaduje péči; zasáhne nejen toho, kdo je vyloučen z aktivní činnosti, ale vždy i někoho dalšího. A z pohledu dolarů a centů, o něž se my, Američané, všichni tolik staráme, se jasně ukazuje, že zdravá společnost se vyplácí.

A co jsme udělali, abychom aspoň částečně předešli chudobě? Musím se vrátit o dvacet let zpět do doby, kdy jsme se v New Yorku snažili prosadit zákon, který jsme nazvali zákonem o kompenzacích zaměstnancům. Věděli jsme totiž, že každoročně jsou tisíce mužů a žen postiženy pracovními úrazy a že se - neschopní pracovat a bez dostatečné lékařské péče - v jejich důsledku stávají břemenem pro místní komunity.

Tehdy nám, mladým, kteří jsme usilovali o prosazení tohoto zákona, říkali radikálové. Označovali nás za socialisty. Kdyby v té době znali slovo bolševik, určitě bychom byli bolševici. Nakonec jsme zákon prosadili, ale soud, uvažující v termínech sedmáctého století, jak je u některých soudů zvykem, jej prohlásil za protiústavní. Tak jsme prostě změnili Ústavu a následující rok už zákon vstoupil v platnost.

Co to znamenalo? New York nebyl prvním státem, kde něco takového fungovalo. Jedním z prvních, kde podobný zákon přijali ještě rok před námi, bylo New Jersey. Stalo se tak na příkaz pokrokového guvernéra Woodrow Wilsona. Konečným výsledkem bylo, že v krátké době téměř všechny státy unie eliminovaly jednu z příčin vzniku chudoby milionů lidí.

Vezměme další podobu chudoby. Není tomu dlouho, kdy v každé části národa, ve městech i na venkově, žily stovky a tisíce postižených dětí, kterým nebyla poskytována potřebná péče a kterým tak nezbylo než být tíživým břemenem pro místní společenství. Během posledních dvou,

tří desetiletí jsme postupně našli cestu, jak z těchto dětí udělat prospěšné občany; to se ukázalo být významným faktorem při odstraňování jedné z příčin nemocí a chudoby. A také jsme se v posledních letech začali zajímat o staré lidi; došli jsme k závěru, že dřívější praxe odsouvání starých lidí do obecních chudobinců již neodpovídá dnešní moderní společnosti.

Řeknu Vám, co mě přivedlo k myšlence starobních důchodů. Není to tak dávno - snad deset let - kdy jsem zažil něco šokujícího. Odjel jsem na zimu ze svého domovského Hyde Parku. Po návratu jsem se dozvěděl o jedné tragédii. Měl jsem souseda, starého farmáře, skvělého chlapíka, místního inspektora a dálničního komisaře, prostě jednoho z našich nejlepších občanů. Než jsem odjel, před Vánoci, žil tenhle devětaosmdesátiletý chlapík se svým starším bratrem, tomu bylo sedmadvadesát, s dalším bratrem, pětaosmdesátiletým, a nejmladší sestrou, které bylo osmdesát tři.

Všichni žili na farmě, po střechu zatížené hypotékou; pořád si drželi dvě krávy a pár slepic a tak mě ani ve snu nenapadlo, že to je tak zlé, jak se později ukázalo. Když jsem se totiž na jaře vrátil, ukázalo se, že během krušné zimy provázené přívaly sněhu jeden z bratrů uklouzl na cestě do chléva a zemřel v závěji. Úřady poslaly zbylé bratry do místního chudobince a onu starou dámu umístili do ústavu pro choromyslné, ačkoli žádnou duševní poruchou netrpěla; byla prostě „jenom“ stará. To mě přivedlo na myšlenku pokusit se zajistit starým lidem důstojný domov.

Moderní věda nám pomáhá i jinak. Není dávno doba, kdy lidé, mladí či staří, kteří měli potíže s duševním zdravím, byli posíláni do tzv. azylových domů, jimž se teprve před nedávnem přestalo říkat blázince. Jednotlivé státy unie provozovaly takové domy ještě v době, kdy jsem byl chlapec. Kdokoliv se tehdy jevil duševně ne zcela normální - mentálně defektní, jak říkáme dnes - skončil v těchto institucích, jež opouštěl až cestou na hřbitov.

Této praxi již odzvonilo. Lékařská věda se zaměřuje na dvě věci: za prvé poskytuje zvláštní péči a vzdělání těm mladým lidem, kteří sice netrpí duševní poruchou, ale vyžadují speciální přístup. Díky tomu už takoví lidé nejsou břemenem, ale stávají se z nich užiteční občané.

Za druhé nabízí zvláštní péči v případě starších občanů, kteří musí kvůli duševním chorobám do nemocnice. Kdysi, těsně před tím, než jsem opustil Albany (*hlavní město státu New York, kde tehdy FDR vykonával funkci guvernéra - pozn. překl.*), jsem obdržel zprávu vypracovanou Státním úřadem pro duševní hygienu. Ta jasně ukazovala, že na rozdíl od dřívějšího modelu, kdy platilo „jednou v ústavu, navždy v ústavu“, nabízí dnešní systém něco zcela odlišného; jenom tehdy jsme ve státě New York vrátili rodinám během jednoho roku 23 % z celkového počtu těch, kteří trpěli mentální poruchou. A vrátili jsme je vyléčené.

Zmínil jsem zde některé z příčin, které v minulosti způsobily utrpení bezpočtu našich spoluobčanů. Právě tyto příčiny musíme potlačovat, chceme-li budoucnost zajistit pro lidskost. Musíme i nadále pečovat o postižené, zmrzačené, nemocné slabomyslné a nezaměstnané. Selský rozum nás však vybízí, abychom se s těmito zdroji chudoby vypořádali jednou provždy. Protože takto způsobené chudobě lze předcházet. K tomu však potřebujeme, přátelé, široký program sociální spravedlnosti.

Dnes se už nemůžeme vrátit k dřívějším věznicím, abych uvedl názorný příklad, kdy propuštění nemohli žít ani po návratu mezi ostatními jako plnohodnotní občané. Nemůžeme se stejně tak vrátit ke starým azylovým domům. Nemůžeme se vracet do doby nedostatečné lékařské péče, do doby, kdy chyběly nemocnice. Nemůžeme se vracet do Ameriky otrocké práce. Nemůžeme opět posílat děti do továren. Ty doby jsou pryč.

Sociální spravedlnost

Máme před sebou ještě dlouhou cestu. Nejde jen o to nevracet se zpět. Jde také o to nepřeslapovat na místě. Příkladem - a to nikoli pouze díky naléhavosti současné situace - je problém dlouhodobé nezaměstnanosti. Ten prostě musíme řešit. Někteří v naší velké zemi již

moudře hovoří o nutnosti zřít systém pojištění pro případ nezaměstnanosti; a my takový systém zřídíme.

Obávám se ale, že náš současný ministr vnitra nebude takovým návrhem nadšen. Podle něj přináší dnešní stav naší zemi mnoho dobrého. On i další, kteří chtějí nechat věci jejich osudu, ostře odsuzují všechna sociální opatření. Jak jim to říkají? Říkají jim „paternalistická“. V pořádku, jestli je tohle paternalismus, pak já jsem otcem všech paternalistů.

Podle nich tato opatření likvidují individuální zodpovědnost; zapomínají přitom, že příčiny chudoby jsou mimo jakoukoliv kontrolu jednotlivce, ať je to třeba vrcholný politik či kapitán průmyslu. My, stoupcí filosofie, která usiluje o předcházení chudobě aktivní sociální politikou, jsme oproti tomu přesvědčeni, že vytvoříme-li spravedlivý systém, nebudeme už napříště potřebovat tolik filantropů. Spravedlnost je náš první cíl. Věříme, že až dosáhneme sociální spravedlnosti, individualismus bude mít mnohem větší prostor ukázat, co vše může nabídnout. Jinými slovy, přátelé, naším cílem není platit lidem podporu v nezaměstnanosti, naším cílem je dát lidem práci.

Všichni se shodneme, že hlavní zodpovědnost za zmírnění chudoby a strádání, za péči o oběti hospodářské krize leží na místních orgánech - občanech, organizacích a vládě. Spočívá v první řadě na bedrech soukromých institucí a mecenášů, dále pak na bedrech ostatních společenských organizací a nikoliv v poslední řadě je posláním církve. To také ale znamená, že souhlasíme s tím, aby veškerá zodpovědnost, právě to nejtěžší břemeno, spočívalo na těch, kteří jsou nejméně schopni je nést. Jinak řečeno, nejtěžší břemeno by měla nést ta společnost, která - jako právě Detroit - čelí už nyní těm největším problémům.

A proto jsou tu jednotlivé státy, které tím, že přijmou větší části zodpovědnosti za péči o chudé, tím, že pomohou a poradí místním orgánům, tuto obrovskou zátěž rozloží. A ještě větší zodpovědnost než jednotlivě státy má federální vláda.

Rád bych toto téma ještě rozvedl, ale to už bych se dostal k politice. A to nechci. Přátelé, ideál sociální spravedlnosti, o níž tu hovořím, ideál, který se mohl zdát před lety příliš vzdáleným, je nyní přijímán vůdčími morálními autoritami všech našich náboženských skupin. Prý radikální!? Ano, já vám teď přečtu, jak radikální. Odcituji tři dokumenty našich církví, našich radikálních amerických církví - protestantské, katolické a židovské.

Nejdřív vám přečtu pár slov z nedělního kázání, které letos rozesílal Federální výbor Kristových církví v Americe, reprezentující značný množství protestantů v naší zemi. Poslechněte si, jak je radikální:

Na čem v dnešní industrializované společnosti skutečně záleží, je to, co taková společnost přináší lidským bytostem. Nelze přehlédnout, že mnoho těch, kteří vládnou majetkem, přináší velkou službu společnosti. Přesto tvrdíme, že příjmy bohatých jsou v ostrém kontrastu s nedostatečnými platy širokých mas. Koncentrace bohatství je provázána nebezpečnou koncentrací moci, což otevírá cestu konfliktům a násilnostem. Jestliže se snažíme potlačit vnější projevy tohoto inherentního konfliktu, aniž bychom odstranili jeho fundamentální příčiny, pak nejdáme ani jako státníci, ani jako křesťané.

Je stále zřejmější, že základní principy naší víry ukazují stejným směrem, jako zjištění moderních sociálních věd. Současní ekonomové upozorňují na fakt, že dosavadní rozdělení majetku a důchodu, tolik odporující křesťanské etice bratrství, je také nevědecké, protože nezabezpečuje v dnešním průmyslovém věku dostatečnou kupní sílu milionům, čímž vylučuje nastolení rovnováhy mezi spotřebou a produkcí.

Teď vám přečtu další prohlášení a jsem zvědav, kdo z vás by jej označil za radikální. Je radikální asi stejně, jako jsem radikální já sám. Jde o prohlášení jedné z nejkonzervativnějších institucí dnešního světa, katolické církve. Odcituji vám, přátelé, loňskou papežskou encykliku, jeden z nejvýznamnějších dokumentů moderní doby:

Je zjevné, že nikoli pouze bohatství, nýbrž i nesmírná moc a despotická nadvláda jsou v našich dnech soustředěny v rukou nemnoha, kdož často ani nejsou skutečnými vlastníky, ale jen řediteli či správci investovaného kapitálu, který spravují pro své uspokojení...

Taková akumulace moci, charakteristická pro dnešní ekonomický řád, je přirozeným důsledkem neomezené konkurence. Ta umožňuje přežít pouze nejsilnějším, což jsou často ti, kteří jdou neúprosně za svým cílem bez jakéhokoliv zřetele k otázkám svědomí.

Koncentrace moci pak přináší trojnásobné nebezpečí boje o nadvládu: za prvé jde o nadvládu v samotné hospodářské sféře; ta pak ústí v ostrý souboj o kontrolu vládních úřadů, jejichž ovládnutí může být zpětně využito v ekonomickém soupeření. A nakonec jde o střetnutí jednotlivých národních vlád mezi sebou.

A na závěr vám přečtu několik vět z dalšího dokumentu, prohlášení rabína Edwarda L. Israele - předsedy Komise pro sociální spravedlnost při Ústřední konferenci amerických rabínů. Zde jsou jeho slova:

Mluvíme o stabilizaci podnikání. Co potřebujeme, je sociální spravedlnost, spokojenost a taková hospodářská politika, která nám umožní ochránit základní hodnoty lidství v životě uprostřed měnícího se ekonomického řádu. Musíme zcela přehodnotit přístup k problémům ekonomického uspořádání. Potřebujeme nový typ sociálního uvědomění, které nám dá odvahu jednat...

Zapomínáme tak rychle. Jen zaslechneme volání takzvané prosperity, ženeme se jako splašení za božským mamonem a své sociální přesvědčení necháváme stranou. Musíme neustále opakovat, že ekonomický řád je vynálezem člověka a jako takový nemůže nabýt vrchu nad věčnými principy božské spravedlnosti.

Teď si, přátelé, připadám trochu jako kazatel. Mám pocit, že jsem hovořil příliš dlouho o tom, co by přitom mělo být každodenní součástí našeho života, vašeho stejně jako mého. Možná víc, než si zatím uvědomujeme. Až si to plně uvědomíme, začneme se v celé naší zemi, každý jednotlivý muž a každá žena, kteří tvoříme tento národ, mnohem aktivněji zajímat o problémy, jejichž dlouhodobé řešení není možné bez pomoci každého z nás.

Samozřejmě že k tomu potřebujeme vůdcovství. Potřebujeme ty, kteří jsou upřímní ve slovech i činech. Potřebujeme poctivé a nesobecké vůdce; ti se však na žádné úrovni neobejdou bez pomoci všech mužů a žen, zejména těch, kteří říkají ne filosofii ponechávající věci svému vlastnímu osudu.

A tak se nyní, ve dnech plných utrpení a nesnází, musíme v Americe vydat cestou sociální spravedlnosti - jedinou cestou, která povede k trvalému růstu naší civilizace, cestou, kterou půjdou naše děti a děti našich dětí, cestou víry, cestou naděje, cestou lásky k bližnímu.

Herbert Hoover Svoboda v ohrožení

Pramen: Hoover, H.: The Challenge to Liberty. In: Rozwenc. E. C. (ed.): *The New Deal: Revolution or Evolution?* Lexington, Massachusetts, D. C. Heath and Company, 1959, s. 62-71.

Převzato z: HOLMAN, R., LOUŽEK, M., TAJOVSKÝ, L., *Velká deprese. Sborník textů.* Praha 2004, s. 87-94.

Rozbor kroků a opatření podniknutých vládou USA v posledních měsících může posloužit k objasnění kořenů koncepce vládní reglementace ekonomiky, jejího charakteru a zejména pak zpochybňujícího dopadu této vládní praxe na hodnoty tradičního amerického individualismu.

Skutečnou povahu takové vládní filosofie neodhalíme na základě rétorických cvičení jejích obhájců či kritiků. Zjistíme ji pečlivým rozbořením skutečně realizovaných či navrhovaných opatření.

Předem můžeme z takového zkoumání vyčlenit ozdravné kroky uskutečněné na pomoc postiženým krizí a reformní zákony o regulaci podnikání, pokud jsou tyto v souladu s ideály skutečné svobody. Takové kroky totiž, jak ukážu, nejsou reglementací. Prvním krokem ke státnímu dohledu nad ekonomikou je rozsáhlá centralizace výkonné moci.

Nové pravomoci vlády

Vynecháme-li únavný seznam zákonů, jimiž Kongres přesunul rozhodovací pravomoci do rukou exekutivy stejně jako zmíněná ozdravná a reformně-regulační opatření, pak - přímo či nepřímo jde o tyto pravomoci vlády směřující ke státnímu dohledu nad ekonomikou:

- pravomoc znehodnotit peníze a stanovit jejich hodnotu; pravomoc oslabit měnu; pravomoc kupovat a prodávat zlato a stříbro; pravomoc nakupovat vládní dluhopisy, ostatní cenné papíry a devizy; pravomoc zmocnit se soukromých zásob zlata za státem stanovenou cenu; faktická pravomoc vlády zavést řízenou měnu;
- pravomoc uvalit daň z obrátu na jídlo a ošacení dle libovůle orgánů výkonné moci;
- pravomoc vynakládat obrovské sumy na projekty veřejných prací, programy obnovy a pomoc zemědělskému sektoru z jednou vyčleněných fondů bez dalšího souhlasu Kongresu;
- pravomoc zřizovat vládní korporace za účelem podnikání v oblastech, které dosud patřily do výlučného hájemství soukromého sektoru;
- pravomoc vstupovat do konkurenčního boje s podnikatelskými aktivitami občanů v oblasti služeb a zboží výroby;
- pravomoc kupovat a prodávat zboží, stanovovat minimální ceny výrobcům a obchodníkům, stanovovat obchodní marže a tím i výši zisku, pravomoc omezovat tzv. nečestné obchodní praktiky);
- pravomoc určovat rozsah produkce soukromým farmářům a podnikům a stanovovat charakter zboží, které mají vyrábět; pravomoc likvidovat produkci; pravomoc určovat výši pohotových zásob;
- pravomoc brzdit produkci či rozvoj nových výrobků, zařízení a plodin;
- pravomoc stanovovat minimální mzdy, maximální délku pracovního týdne a další pracovní podmínky; pravomoc nařizovat kolektivní vyjednávání;
- pravomoc zakládat vládní agentury stojící mimo státní správu; pravomoc omezit platnost protimonopolní legislativy; pravomoc zvyšovat a snižovat celní sazby a diskriminovat prostřednictvím celní politiky jednotlivé státy;
- pravomoc rušit vládní kontrakty bez náhrady či soudního přezkoumání; pravomoc prosazovat většinu výše uvedených opatření hrozbou uvalení pokuty či uvěznění, stejně jako dalšími kroky omezujícími svobodné podnikání bez možnosti soudního odvolání.

Valnou část těchto pravomocí může exekutiva delegovat na pověřené instituce, z nichž většina nemusí být potvrzena Senátem. Na výběr zaměstnanců těchto nově vzniklých orgánů se nevztahují pravidla platná pro zaměstnance státní správy. Tyto přímé či nepřímé pravomoci byly prakticky ve všech případech delegovány Kongresem jako „mimořádné“ a většina úřadů, které na jejich základě vznikly, byla zřízena na určité časové období za účelem obnovy národního hospodářství postiženého depresí.

Všechny takto zřízené úřady již někdy dříve fungovaly. Jednou delegované pravomoci však mají tendenci být rozšiřovány, navíc vznikají skupiny, které z jejich využívání přímo profitují

či získávají jiné výhody. Je-li jim pravomoc jednou udělena, pak tyto skupiny vytvářejí silný tlak směrem k jejímu dalšímu využívání. Je-li pravomoc jednou využita, vzniká silný zájem na tom, aby byla přidělena natrvalo. A tím vším se dává do pohybu mašinérie, kterou - jak už jsme toho byli svědky - je velmi těžké zastavit.

Způsob využití těchto pravomocí a jejich okamžitý dopad na koncept americké svobody prozkoumáme nejdříve v pěti oblastech, kde se přirozeně projevují - jde o regulaci průmyslu a obchodu, regulaci zemědělského sektoru, vládní podnikání, regulaci měny a úvěru a regulaci zahraničního obchodu.

Regulace průmyslu a obchodu

Regulace v oblasti podnikání postupuje mílovými kroky. V současné době jsou významná odvětví průmyslu a obchodu organizována do velkých obchodních skupin, jimž předsedají komise skládající se ze zástupců podnikatelů a státu, v čele s „administrátorem“ odpovědným vládě. Bylo zřízeno bezpočet nejrůznějších poradních výborů, tvořených vládními byrokraty a lidmi z podnikatelských kruhů. Tímto způsobem je organizováno více než 400 skupin, pokrývajících 1,5 milionu firem, což znamená kolem 90 % nezemědělských podnikatelských subjektů.

Takto sdružení podnikatelé byli vyzváni, aby navrhli organizační kodexy pro jednotlivá odvětví. Část každého z těchto kodexů má však charakter zákona, ať už jde o návrh podnikatelských sdružení či nikoliv. Konečné slovo má však vždy vláda a ta v případě neexistence návrhů ze strany jednotlivých uskupení může kodex sama formulovat a následně vyhlásit. Stejně tak může vyškrtnout jakýkoliv návrh a přijít s vlastními pravidly či výjimkami.

Kodexy jsou přímo či nepřímo závazné pro všechny členy sdružení, ať už se na jejich tvorbě podíleli či nikoliv, ať s nimi souhlasí či nesouhlasí. Mají sílu zákonných norem, a tudíž jsou vynutitelné na základě soudního rozhodnutí. Původně mohla vláda po každém členovi sdružení požadovat, aby si nechal zřídit licenci umožňující mu legálně podnikat. Toto povolení mělo stanovovat podmínky, z nichž mohla daná osoba pokračovat v podnikání.

Vláda měla mít možnost tuto licenci bez možnosti odvolání a ochrany ze strany soudu odebrat. Licenční povinnost nakonec na obecné rovině zavedena nebyla, zůstává však nástrojem, jímž může Ministerstvo zemědělství kontrolovat všechny producenty, zpracovatele a obchodníky s agrární produkcí. A zemědělství je podstatnou složkou amerického podnikání. Sám o sobě by tento pokus o zavedení všeobecné licenční povinnosti byl jen nepříliš významným příkladem rostoucího pošlapávání svobody; ostatní vládní metody a opatření omezující podnikatelskou svobodu jsou však dostatečně účinné i bez podobného nástroje.

Kodexy zavádějí minimální mzdy, stanovují maximální délku pracovního týdne a zajišťují právo na kolektivní vyjednávání o pracovních podmínkách nad rámec takto stanovených omezení. Zdaleka nejvíce jsou však kodexy využívány k eliminaci tzv. „nečestných konkurenčních praktik“. Tento termín, jako opak „čestné konkurence“, není interpretován pouze ve smyslu vyloučení „neetického“ jednání, ale zahrnuje též nucené zřeknutí se zcela normálního soutěžního chování. K tomu používá např. omezování produkce, zábrany v rozšiřování zemědělské výroby a nespočet nástrojů stanovujících minimální cenu a obchodní marže. Z tak nevinného termínu jakým je „čestná konkurence“ a jejího antonyma vyrůstá gigantický diktát - sám o sobě pronikavý- příklad nekontrolovaného nárůstu jednou přidělených pravomocí.

V atmosféře mobilizace se vláda do omrzení ohání termínem „kooperace“. Zákon činí důležité části kodexů závaznými a zprostředkovaně přes přidělené pravomoci je vynucuje jako celek. Sledujeme-li aplikaci těchto kodexů z pohledu praxe, můžeme jakoukoliv dobrovolnost při jejich zavádění vyloučit. V nejlepší případě jde o „vynucenou spolupráci“. Svobodná vůle a dobrovolné svolení, základní atributy „spolupráce“, jsou naprostou

výjimkou. Převažující duch celého procesu spočívá v nátlaku, v první řadě ze strany všudypřítomné pravomoci úřadů nařídít dodržování kodexů a z hrozby faktického vyvlastnění výrobních prostředků. Sama existence dohledu ze strany byrokratů může podnikatele připravit o jeho dobré jméno. Těžko rozeznat, jak by se ve svobodné společnosti dalo takové oprávnění zdůvodnit.

Jednoduchým důkazem přítomnosti nátlaku je to, k čemu dochází na důležitých jednáních při schvalování kodexů a při následném vynucování změn, proti nimž pak není odvolání. Je vyvoláván bojkot ze strany veřejnosti, vláda sama si vynucuje uzavírání kontraktů na všemožných úrovních. Všude se šíří lavina propagandy, hrozby a nátlaku, každodenních prohlášení vládních představitelů, jež následně provází aktivita různých výborů a agentur, v každém městě či vesnici. Zločinem, za nějž jsou lidé pokutováni či vězněni, je prodej zboží či poskytnutí služeb za cenu nižší než u konkurence. Smutným důsledkem jsou sousedé sešikovaní proti sousedům, skupina proti skupině, všichni usilující o sebemenší prospěch, jež by jim takové zákony mohly přinést.

Existují „nečestné praktiky“, které musí být, vzhledem k neschopnosti některých států dostát své zodpovědnosti, eliminovány na federální úrovni. Kodexy určitě přispěly ke snížení dětské práce o 25 procent, stejně jako omezily dřinu v některých odvětvích. Některé neetické praktiky se tak určitě omezily, na druhé straně však podnítily mnoho dalších. Pravomoci v těchto oblastech mají státy a zmíněné zákony schválila většina z nich. Jestliže se federální orgány rozhodnou využít své pravomoci a vynutí si přijetí kodexů i na „neposlušných státech“, pak tak mají učinit prostřednictvím zvláštního zákona podpořeného soudní mocí a nikoli regulací na úrovni celého ekonomického systému. Bohužel přesně k takové regulaci drtivá většina kodexů směřuje.

Nejúčinnější součástí kodexové legislativy je omezení konkurence. Je sice pravda, že i tyto zákony zakazují monopolizaci či monopolní jednání. Stanovení minimálních cen a restrikce objemu výroby byly však vždy přesně tím, oč usilovali ti, jejichž hlavním cílem bylo vyhnout se skutečnému naplňování litery antimonopolní legislativy. A právě tato vytoužená omezení jim dnes zákon nabízí. Ekonomické důsledky jsou, pokud jde o obchodní sdružení a spotřebitele tytéž, jako kdyby bylo protitrustové zákonodárství úplně zrušeno. Budou-li se tato velká sdružení chovat disciplinovaně, máme zpátky cechovní společenství jako vystřížená z alžbětinských dob, z nichž vyrůstaly kořeny amerického odporu k monopolnímu chování.

Stejně politováníhodné společenské důsledky má umělé, obligatorní zvýšení nákladů a stanovení minimálních cen, protože okamžitě dopadá na drobné podnikání. Pokud se nic nezmění, nelze v dlouhodobém horizontu očekávat jiný vývoj než postupné pohlcování menších podniků většími. Tohle vše je zatím vůbec nejučinnější legální mechanismus, jak vyřadit ze hry drobnou konkurenci, tentokrát jednoduše za pomoci jeho veličenstva práva. Přitom právě drobné podnikání je tím, co tvoří prazáklad naší společnosti.

Dnešek je dennodenním diktátem federální vlády, v každém městě a v každé vesnici, každý den v týdnu, diktátem určujícím, jak mají lidé žít své životy - pod soustavnou hrozbou vězení za činy bez stopy amorálního jednání. To vše je ohromující zásah do ducha svobody - největší, jaký národ zažil ode dnů koloniální Ameriky.

Regulace zemědělského sektoru

Nejtragičtější postavou současnosti je farmář. Počínaje rozvratem způsobeným válečnou inflací, přes následný boom provázený překotnou mechanizací, přes krach zahraničních trhů a finanční kolaps Evropy až po ničivé sucho - po celou tuto dobu musel farmář prokazovat až nadlidskou trpělivost.

Místo toho, aby vláda farmářům pomohla dočasně omezit produkci na méně výnosné půdě, a přežít tak než nastane celosvětové oživení, nutí je snižovat produkci v úrodných oblastech. Původní myšlenka subvencování farmářů omezujících objem výroby vybraných „základních

plodin“ se díky aktivitě ministra zemědělství rozšířila i na další tzv. „základní plodiny“. Počáteční dobrovolnost se změnila v házení klacků pod nohy při snaze získat úvěrové prostředky, jestliže se farmář nepřihlásí k vládnímu programu.

Celý proces je ilustrativním příkladem toho, jak byrokracie - jednou nadaná pravomocemi k omezení svobody - stále bytní a rozšiřuje své aktivity. Jde o důkaz, že odklon od lidské přirozenosti a ekonomické racionality ústí v rostoucí útlak. Aby vláda skryla své rozpaky z neúspěchu této politiky, přichází s dalšími a dalšími regulačními opatřeními, Pod státní kontrolu tak přecházejí stále nové „základní plodiny“, jež vůbec nebyly v původním, Kongresem schváleném programu. Podobně fungují daně uvalené na nadlimitní produkci bavlny a kvóty stanovené na výrobu cukru. Ať už přímo či nepřímo, zřizují takové normy výjimky a omezují pevná pravidla. Stávající producenti bavlny a několika dalších komodit tak získávají monopolní výsady, zatímco ostatním farmářům je pěstování těchto plodin zapovězeno.

V poslední době Kongres požaduje stále větší pravomoci, které se již netýkají pouze farmářů, ale i zpracovatelů a distributorů zemědělských produktů. Zřetelně tak směřujeme k naprosté kontrole nad životy naší třicetimilionové zemědělské populace. Slýcháme, že zemědělci musí obětovat svobodu na oltář budoucí hospodářské stability. Ta je však sama o sobě jen těžko obhajitelným cílem, stejně jako jakákoliv jiná stabilita.

Neúprosnou skutečností je fakt, že je-li omezena svoboda jednoho farmáře, musí nutně následovat okamžitý nástup diktatury vůči všem zemědělcům. Samotný charakter zemědělské výroby vylučuje částečnou regulaci, kdy by byl od určité hranice opět ponechán prostor pro volné působení tržních sil. Zemědělec se buď svobodně rozhoduje, co bude pěstovat a za kolik úrodu prodá, nebo musí poslouchat nařízení shora. Nic mezi.

Celý vládní program vychází z konceptu, že člověk je jen figurkou v rukou státu. Jde o usurpaci základních občanských svobod ze strany státu.

Vláda jako podnikatelský subjekt

Vědomý vstup vlády do sféry dosud vyhrazené privátnímu podnikání a činnosti jednotlivců, vytlačování soukromníků (z výjimečných případů se postupně stává pravidlo) není ničím jiným než nástupem přímé kontroly občanů ze strany byrokratů. To je samozřejmě socialismus se vším všudy, ať z pohledu ekonoma či sociologa, a jako takový je socialisty pochopitelně nadšeně aplaudován.

Typickým příkladem může být Správa pro údolí řeky Tennessee. Jejím hlavním cílem je nákup, výstavba, výroba, přenos a prodej elektřiny v okolí řeky Tennessee, spolu s výrobou a prodejem strojních zařízení, hnojiv, chemikálií a dalšího zboží. Další příklady najdeme všude tam, kde se využívají veřejné prostředky na budování hrází, vodních nádrží a na výstavbu elektráren; tam všude je hlavním cílem kontrola produkce a prodeje elektřiny, tedy prakticky státní konkurence soukromým firmám.

Podobné veřejné stavby známe už z minulosti; vždy však bylo jejich hlavním cílem budování systémů protipovodňové ochrany, výstavba zavlažovacích či dopravních kanálů a výroba elektrické energie byla výhradně vedlejším produktem. Když v takové situaci vláda prodává elektřinu pod přímou kontrolou veřejnosti, konkurence není nijak narušena. Zde můžeme sledovat dělicí linii mezi svobodou a socialismem. Svoboda zaručuje přísnou regulaci prodejních sazeb a zisků elektrárenských společností a tím chrání spotřebitele před zneužitím ze strany provozovatele přirozeného monopolu. Tam, kde vláda záměrně vstupuje do přímé konkurence s producenty elektrické energie, tam můžeme hovořit o socialismu.

Dalším příkladem přímého vládního podnikání je např. pět delawarských korporací, které v souladu s tamní legislativou vstupují na trh jako výrobci a prodejci konkurující soukromým firmám. Tyto socialistické experimenty nebyly pro vládu v první řadě zoufalými pokusy o řešení problému nezaměstnanosti. Přes značné náklady totiž daly práci jen velmi malému

procentu nezaměstnaných. Fakticky tato hrozba soukromému podnikání připraví o místo další zaměstnance již existujících firem.

Stávající soukromé kapacity plně postačují k zajištění výroby všech komodit produkovaných za vládní peníze, ať už jde o elektřinu, hnojiva, rum či nábytek. Nezávisle na odvětví připraví státem financovaná výroba o místo stejný počet zaměstnanců v privátním sektoru. Stačí nám pár vět i úst obhájců vládního podnikání, abychom pochopili, že za rétorikou nabízející nová pracovní místa se skrývá jen další socialistický pokus o zatlačení občanů pod kuratelu vládní byrokracie.

Regulace měny a úvěru

V této kapitole nepodávám úplný rozbor měnové, daňové a úvěrové politiky. Plně se soustředím pouze na ty jejich projevy, které představují nejzřetelnější ohrožení svobody. Aniž bychom hlouběji rozebírali jednotlivosti kroků v oblasti monetární politiky, lze konstatovat, že ústředním záměrem vlády je prostřednictvím „regulované měny“, tedy de facto změnami její vnitřní hodnoty, získat možnost čas od času měnit kupní sílu peněz ve vztahu ke zboží, mzdám a důchodu. Za tím je skrytá snaha získat nekontrolovatelný nástroj provádět v obrovském rozsahu transfery důchodů a majetku od jedněch ke druhým, bez ohledu na to, jednali o jednotlivce či celé sociální skupiny. Ať už bude tato snaha úspěšná či nikoliv, záměr vlády je naprosto zřejmý.

Zavedení řízené měny není možné, aniž by se vláda zřekla svých povinností dostát svým závazkům týkajícím se zlata. Rezignace na zlaté krytí měny je mnohem významnější skutečností než odmítnutí vládních závazků jako takových, neboť tímto krokem - pokud vláda dosáhne svého - se dramaticky mění hodnota všech závazků uskutečněných jednotlivými občany mezi sebou navzájem a to mnohem dalekosáhle), než jsme dnes schopni dohlédnout.

Jedním z hlavních cílů této operace bylo údajně omezit neúnosné vysoké dluhy. Vláda nám tvrdí, že hodnota dolaru vyjádřená jeho kupní silou se změnila ve srovnání s jeho hodnotou v době, kdy dluhy vznikly. Občané tak byli rozděleni na dvě skupiny, dlužníky a věřitele. Odhadem 40-50 % veškerého majetku se v důsledku tohoto opatření přesunulo od věřitelů k dlužníkům.

Tento krok se dotkl všech závazků, jež má vláda vůči občanům, stejně jako těch, jež mají jednotlivci mezi sebou. Důvěra v platnost smlouvy, není zpochybněna rozhodnutím nezávislého tribunálu, patří k nedotknutelným pilířům jakékoliv svobodné společnosti. Jestliže se z dluhů určité sociální skupiny - např. farmářů či vlastníků nemovitostí - stane břemeno, jehož důsledky ohrožují samotné základy společenského uspořádání, pak je takové opatření vysvětlitelné. Nesmí však být realizováno na úkor poctivých střadatelů, jejichž úspory si vláda takto vypůjčí, místo toho, aby břímě rovnoměrně rozložila na celý národ. Tím ale bezpráví bohužel zdaleka nekončí.

Přijatá měnová opatření zasáhla všechny soukromé i veřejné dluhy v celé ekonomice. Neopodstatněnější a nespravedlnost tohoto pokusu o posun v hodnotě všech dluhů ve výši 40-50 % lze demonstrovat v několika větech. Teorie mylně předpokládala, že deformovaná cenová úroveň z doby bankovní paniky tu zůstane natrvalo. To by však také předpokládalo, že se Spojeným státům vyhne celosvětové oživení. Ještě důležitější by byl další předpoklad, a sice ten, že každý jednotlivý dluh již je nesplatitelný, že každý jednotlivý věřitel již získal od vzniku závazku odpovídající profit, že každý dluh je o stejnou část nižší, že žádný dlužník není schopen dostát svým povinnostem. Jednoduše řečeno, měl každý věřitel, bez ohledu na charakter dluhu a bez jakéhokoliv soudního přezkumu, postoupit část svých majetkových práv dlužníkovi. Zapomnělo se, že dluh je soukromá záležitost, ne veřejný obchod. A že každý dluh je jiný.

A rozhodně to nebyl vládní dluh, který by někoho dusil. Nikdo doposud nemohl tvrdit, že vláda není sto dostát svým závazkům. Vláda nebyla insolventní. Vláda nevyhlásila bankrot.

Obrovský počet dalších již vydělal na úsporách věřitelů, které jim byly ze strany dlužníků de facto vyvlastněny. Sem patří vedle jiných obligace železničních a elektrárenských společností, průmyslových podniků a cizích vlád, bankovní depozita, hypotéky a mnoho dalších.

Dostupné údaje o rozsahu dluhů, u nichž byla vládní intervence skutečně sociálně nezbytná, jasně vypovídají, že šlo o zanedbatelný podíl na celkovém veřejném a soukromém dluhu. Navíc již byly přijaty kroky související s novou úpravou úpadkového práva a s ozdravnými opatřeními financovanými z vládních úvěrů, které měly napomoci ke stabilizaci celé situace. Ale podívejme se podrobněji na rozsah krivd, které přinesla politika regulované měny. Byla zde široká oblast, kde již bylo realizováno mnoho kompromisních dohod mezi dlužníky a investory, o čemž svědčí mnohé reorganizace městských bytových půjček, podnikových a jiných závazků, které pocházely z doby inflace. Všechny takto uskutečněné investice skončí díky devalvaci dolaru nutně další ztrátou.

Rozhodující část půjček pochází z běžných úspor, které jsou vlastně odepřením si potěšení ze současné spotřeby ve prospěch spotřeby budoucí. Ale dlužníkem je často právě ten, který si takové potěšení neodepřel; nyní bude navíc část jeho dluhu umazána, ač je třeba sám schopný svůj závazek splatit. Ten, kdo si půjčil od pojišťovny a postavil si větší a luxusnější dům, si de facto užívá na úkor pojištěnce, který se sebezapřením šetří, aby byl v budoucnu finančně nezávislý. Totéž můžeme aplikovat na obrovské dluhy průmyslových a obchodních firem, které profitují z vkladů klientů pojišťoven a úspor drobných strádatelů.

Nejšetnější část národa, strádatelé, kteří se v naději na maximální bezpečnost svých vkladů smířili s nižší úrokovou sazbou, dopadnou podle této teorie úplně stejně jako hazardéři, kteří léta pobírali vysoké úroky či lehkomyšní, zbytečně riskující investoři. Držitelé 3 procentních podílových listů přijdou o stejnou část svých vkladů jako ti, kteří investovali do 7 procentních, silně rizikových cenných papírů. Taková operace vlastně ve skutečnosti zvyšuje bezpečnost nejrizikovějších investic na úkor těch dosud nejbezpečnějších, ale nejméně výnosných. Tento pohyb se zřetelně projevuje v růstu cen právě takových spekulativních závazků. Pohrdání obezřetným přístupem k investování a nahrávání lehkomyšlnému jednání tak prakticky okrádá velkou část pojišťoven a příspěvkových organizací.

Investice ve výši deseti miliard do oblastí vzdělávání, nemocniční péče a sociálních služeb totiž ztratí část své hodnoty. Přitom na těchto prostředcích závislé instituce stojí v čele celého komplexu našich veřejných institucí. Pokud se vše uskuteční, budou muset omezit své aktivity o 40 %. Bude-li tato vládní operace úspěšná, pak v oblasti průmyslového podnikání dojde k transferu kupní síly od držitelů dluhopisů do rukou běžných akcionářů. Zkoumáme-li, kdo tvoří tyto dvě velké skupiny, pak objevíme další nespravedlnost. Držitelé dluhopisů jsou totiž většinou právě pojišťovací společnosti, spořitelny a drobní investoři.

Pokud se výše uvedené stane realitou, vládou nařízený přesun majetku od šesti milionů klientů pojišťovacích ústavů do rukou deseti milionů akcionářů ještě neznamená rozptýlení bohatství. Jde opět spíše o jeho koncentraci. Ve skutečnosti každý přehled skutečných výsledků této politiky ukáže, že z ní profitují právě ti nejbohatší, neboť drží většinu svého majetku v kmenových akciích. Strádání naopak čeká široké masy těch, kteří drží majetkové podíly nepřímo prostřednictvím vkladů v pojišťovnách a spořitelnách, stejně jako majitele obligací a hypoték. Naše dnešní americká ekonomika vypadá tak, že bohatí jsou většinou držitelé kmenových akcií, zatímco ti chudší vlastní obligace. Bohatí tak dále bohatnou a chudí chudnou. Monetární změny jsou tak ze své podstaty téměř nevratné. Pouze část z nich lze napravit.

V systému „regulované měny“ nalézáme - prostřednictvím vládní pravomoci v oblasti mezd, důchodu a majetku - množství vedlejších projevů omezování svobody z pohledu některých akademiků může být komoditní dolar skvělá věc. Ovšem lidstvo po tisíciletí používá k vyjádření hodnoty zlato a důvěru v něj nenahradí žádný číslovaný a podepsaný kus papíru, který je vlastně podstatou této „plánované ekonomiky“. Lidé takovým abstraktním

penězům se všemi riziky plynoucími z politické manipulace a vládní libovůle prostě nebudou důvěřovat.

To můžeme pozorovat již dnes. Ti, kteří mají práci, vybírají své úspory. To znamená, že se tito lidé zdráhají investovat dlouhodobé své peníze, neboť si nejsou jistí, jaká bude hodnota jejich mezd v příštích letech či jaká pravidla budou platit. Přitom na takto dlouhodobě uložených prostředcích závisí prosperita průmyslu produkujícího zboží dlouhodobé spotřeby. Ekonomika současně nutně pohlcuje značné částky na investice do bytů a jejich zařízení. Vzhledem k výše uvedenému strádají obrovské počty nezaměstnaných, neboť při této faktické úvěrové restrikci ekonomika negeneruje dostatek pracovních míst.

Kam až může tato regulace bankovníctví ze strany vlády a různých vládních agentur zajít, není zatím zřejmé. Sílí tlaky, které nutí vládu podpořit soukromé finanční instituce; k tomu ale není nezbytně nutné, aby vláda přímo vstupovala do konkurenčního boje. Nechce-li vláda překročit hranici, za níž už začíná socialismus, musí být taková pomoc omezena pouze na oblasti, kde neexistuje konkurence či musí být organizována tak, aby zůstala zachována soukromovlastnická struktura. Příkladem takového přístupu je původní Společnost pro finanční obnovu, zatímco např. dnešní Federální rezervní banky, Home Loan Banks či Federal Land Banks jsou již za touto hranicí. Jak nově vznikající finanční agentury, tak již existující instituce, u nichž se nic takového nepředpokládalo, jsou nyní využívány k selektivnímu určování, kdo má či nemá mít přístup k úvěru. Příkladem z dnešních dnů může být hrozba farmářům, kteří odmítají podepsat vládní kontrakty na snížení produkce.

Omezení nezávislosti Výboru federálních rezerv a Zemědělského úvěrového systému na politickém rozhodování, ustanovení zástupců vládních agentur kontrolujících bankovní ústavy, nové regulatorní zákony, to vše poskytuje vládě obrovské pravomoci směrem k řízení úvěrové politiky. Je-li cílem všech těchto aktivit umožnit vládě, aby mohla určovat, který podnikatel či jednotlivec má či nemá právo získat úvěr, pak v naší zemi sledujeme historicky bezprecedentní nástup tyranie.

Škody, které těmito monetárními aktivitami utrpěla svoboda a spravedlnost, v níž svoboda spočívá, jsou nesčetné. Jde o další demonstraci sociální filosofie spočívající v přístupu k občanovi jako k loutce v rukou státu, tedy filosofie popírající samotný princip svobody. Moc rozhodovat v otázkách peněz je jedním z nejstarších rysů despotických režimů.

Regulace zahraničního obchodu

Důsledkem výše popsanych regulací je státní kontrola zahraničního obchodu. Celá koncepce dohledu nad objemem domácí produkce totiž stojí bez kontroly importu na hliněných nohou. Má-li regulace průmyslu a zemědělství fungovat, musí být země obklopena bariérou, která ji izoluje od vnějších ekonomických tlaků. Opuštění zlatého standardu teoreticky zvýšilo většinu cel o 40 % a ve stejné výši vytvořilo zábranu doposud bezcelnímu dovozu. Další neúprosnou obchodní bariérou jsou sumy odváděné v rámci tzv. zpracovatelské daně.

Toto však není cesta z ustavičných mezinárodních potíží. Těch bylo dost, už když vláda uvalila fixní clo ve výši 34 %, vypočtené na základě rozdílných výrobních nákladů doma a v zahraničí, přičemž 66 % importu bylo od cla osvobozeno, bez jakéhokoliv rozlišování země původu. Když však jako důsledek manipulací se směnným kursem zavedeme cla na veškerý dovoz, když tyto obchodní bariéry měníme při každém vládním rozhodnutí o cenách průmyslových výrobců, když je určujeme pro každou zemi zvlášť prostřednictvím dvoustranných obchodních smluv, pak není pochyb, že jsme se připojili k naplno zuřící světové obchodní válce.

Tato válka soustavně snižuje životní úroveň po celém světě, nás nevyjímaje, a omezuje prostor po osobní iniciativu. Nacionalismus ruku v ruce s postupující regulací hrozí zlikvidovat naději na život v hojnosti, jejichž základem je růst produkčních schopností

ekonomiky. Obchodníci se mohou mezi sebou handrkovat a na důvěře v mezinárodní trhy to nic nezmění; když se však handrkují vlády, pak tím účinně přiživují plameny antagonismu mezi národy.

Tento krátký přehled našich dosavadních zkušeností dostatečně jasně ukazuje skutečnou povahu federální regulace a její rychlý postup. Můžeme poukázat na další způsoby, jimiž se naše sociální a ekonomické prostředí dostává pod státní kontrolu. Zmíněné příklady snad ale stačí pro ilustraci vnitřní povahy vládních reglementací, státního řízení, regulace sociálního a hospodářského života. Jasně ukazují, že hrozí zřetelný posun od amerického konceptu lidských práv k sociální filosofii činící z člověka pouhého podřízeného státu. Pokud by takový proces měl pokračovat, pak by to znamenalo nesmírné nebezpečí pro samotnou svobodu.

Nacistická hospodářská filozofie

OTTO DITRICH. *Economic Thinking in the Third Reich*. Speech of the Reich Press Chief in Essen, 28. 1. 1936. Otištěno v SCHRAEPPLER. *Quellen*. S. 174-176. (Ed. Tr.)

Převzato z: POLLARD S., HOLMES C., *The End of the Old Europe. Documents of European Economic History vol. III.*, London: Edward Arnold, 1973, s. 461-463

„*Společný zájem před soukromým zájmem*“

Hospodářská oblast aplikace tohoto principu není tzv. ekonomika, řídící se vlastními zákony a stojící nad nebo mimo národ, ale je to hospodářství v pojetí národního hospodářského organismu, kterému všichni jeho členové mají sloužit ku prospěchu, stejně jako právě on slouží ku prospěchu všem svým členům. Základní buňkou, ze kterých se národní hospodářství sestává, je pracovní komunita, ve které jsou si všichni, ti schopní i méně schopní, vědomi, že jsou na sobě závislí, a ve které všichni chápou svoji práci jako službu národnímu společenství, jež je podporuje a drží pohromadě.

Musíme jednou provždy vymýtit chybný názor, že hledání soukromých důchodů je v protikladu k hledání společného zájmu, jak je vyžadován národním socialismem, a že může být nepříznivě ovlivněno ve své přirozené a úspěšné činnosti.

My, nacionální socialisté, nejsme tak blázniví, abychom omezovali zdravou osobní honbu za úspěchem, a tím i nejsilnější motor lidského ekonomického jednání. Na druhé straně, právě když nacionální socialismus používá veškeré prostředky, aby rozvíjel osobnost člověka v rámci komunity, a snaží se, aby tato byla pro komunitu prospěšná, totéž vyžaduje i v rámci svého hospodářství, osobní úspěch je nejvýznamnější a nenahraditelnou hybnou silou. Víme, že je to nejdůležitější nositel hospodářského pokroku a nepostradatelná podmínka naší civilizace. ...

Myšlenka společného zájmu má ten samý význam pro méně schopného a dělníka jako má pro více schopného a zaměstnavatele... (ale) povinnost není hybatelem světových dějin. Je velice těžké přesvědčit člověka, který například pracuje den co den ve špíně a potu v uhelném dole, těmito dobře míněnými, avšak nepostačujícími argumenty, o jeho hospodářském, společností prospěšném poslání. Fakticky to vypadá zcela jinak. Nakonec člověk žije, aby hledal štěstí a ne aby plnil své povinnosti. V každém případě je to tak, jak si to lidé představují. Dokonce i ten nejobyčejnější nádeník chce něčeho v životě dosáhnout. A je to jeho naděje ve vlastní zlepšování pro jeho samotného a jeho děti a víra v možnost dosažení něčeho, co umožní mnoha jiným odvádět svou těžkou práci lehčím způsobem. Považovat za jejich cíl v životě pouze naplňování jejich povinností bez uspokojení z jejich osobního snažení, je tlacháním prostoduchých moralistů nebo antisocialistických kapitalistických jedinců, kteří počítají s jednoduchostí jejich spoluobčanů. ...

Koncepce společného zájmu nacionálního socialismu není teoretickou frází nebo prázdnou myšlenkou, žádným levným sloganem, naproti tomu, poprvé dává smysl pojmu socialismus.

Náš socialismus není bezduchou utopií, ale přirozeným a plnokrevným životem.

Je to socialismus připravenosti pomáhat nejchudším z chudých a socialismus úspěchu pro všechny, kteří pracují.

Neslibuje věčnou blaženost, nepředstírá před dělníky žádné neuskutečnitelné iluze, které jim ve skutečnosti pouze přinesou ještě větší a horší bídu. Nekáže pošetilou doktrínu, nezakládající se na realitě, o rovnosti lidí a rovnosti jejich potřeb vůči světským statkům, ale navrácí jistotu těm, kteří touží po velkém národu, kterého budou součástí v dobrém i ve zlém a v kterém může každý přispívat podle svých možností a schopností. Je ochoten garantovat všem svým jedincům v národě jediný rovnocenný ekonomický nárok a tím je právo na práci.

Pouze toto je pravda, protože pouze toto je možné, socialismus pečuje o to, aby podmínky pro zlepšování sebe sama pro každého člena společnosti byly stejné, protože povaha, schopnost a úspěch jsou jedinými měřítky zlepšení se. ...

Neměly by se podceňovat hluboké duchovní efekty, významná morální síla a široký praktický význam těchto příležitostí, jež přináší širokým masám pracujících občanů. Představili jsme německému národu hospodářský a společenský řád, ve kterém se každý občan, ať už je kýmkoli nebo přichází-li odkudkoli, může dosáhnout až na nejvyšší pozice v hospodářství a státě, pokud pro to má sílu, ochotu a schopnost!

Cíle čtyřletého plánu

Tajné memorandum A. Hitlera ze srpna 1936. V předkládaném dokumentu jsou zcela vypuštěny části politického charakteru, dokazující nevyhnutelnost války s Ruskem, tj. útok na Rusko, je u. Otištěno v: MICHAELIS and SCHRAEPLER, *Ursachen und Fosgen*, vol. X, s. 536-542. (Ed. Tr.)

Převzato z: POLLARD S., HOLMES C., *The End of the Old Europe. Documents of European Economic History vol. III.*, London: Edward Arnold, 1973, s. 490-494

... Hospodářské postavení Německa načrtnuté velmi stručně, v hlavních bodech, je následující:

1. Jsme přelidnění a nemůžeme sami sebe vlastními silami uživit.
2. Jestliže náš národ má 6 nebo 7 milionů nezaměstnaných, zásoba potravin kvůli absenci kupní síly těchto lidí vypadá příznivěji. Samozřejmě je rozdíl, zda má 6 milionů lidí měsíčně na útratu 40 nebo 100 marek. Nemělo by se zapomínat, že zde uvažujeme o třetině pracující populace, tj. přepočtené na celkovou (závislou) populaci; díky nacionálně-socialistické hospodářské politice se téměř 28 milionům lidí zvýšil jejich dřívější životní standard z průměru okolo 50 marek měsíčně na minimálně 100-120 marek měsíčně. To znamená pochopitelný a větší tlak na zásoby potravin.
3. Pokud by nedošlo k tomuto zvýšení zaměstnanosti, pak by kvůli nedostatečné výživě naše politické orgány ztratili důvěru velké části obyvatelstva. Proto je tedy, i přes problematickou potravinovou situaci, nejvyšším cílem naší hospodářské politiky zajistit předpoklady pro normální spotřebu, které budou vytvořeny zapojením všech Němců do hospodářského procesu.
4. Co se týče této spotřeby skládající se ze zboží denního užívání, ta může být do značné míry uspokojena zvýšením produkce. Sníží-li se ovšem zásoba potravin, nebude možné ji

uspokojit v rámci německé ekonomiky. Produkce mnoha výrobků může být po určitou dobu být lehce zvýšena, ale naši zemědělskou výrobu podstatně navýšit nelze. Obdobně nejsme schopni v současnosti synteticky vyrábět určité nerostné suroviny, které v Německu postrádáme, nebo je nahradit jiným způsobem,...

5. Ale nemá smysl opakovat tyto skutečnosti stále znovu, tedy prohlašovat, že nemáme dostatek potravin nebo nerostných surovin, rozhodující je přijmout taková opatření, která budou znamenat konečné řešení do budoucna a krátkodobou úlevu v přechodném období.

6. Konečné řešení spočívá v rozšíření životního prostoru (Lebensraum) našeho národa, tj. jinými slovy naleziště nerostných surovin a potravinové základny. Je úkolem politického vedení tento problém skutečně vyřešit.

7. Přechodná pomoc musí být nalezena v rámci naší nynější ekonomiky. V tomto ohledu musíme prohlásit, že:

a) Vzhledem k tomu, že Němci budou neustále zvyšovat svoji závislost na dovozech potravin pro spotřebu, a taktéž musí nevyhnutelně čerpat jisté nerostné suroviny při nejmenším zčásti ze zahraničí, musíme využít každého dostupného prostředku, aby byly tyto dovozy zajištěny.

b) Navýšení našich vlastních exportů je teoretickou možností, ale prakticky sotva uskutečnitelnou. Německo nevyváží v prostředí ekonomického a politického vakua, ale uprostřed nelítostného konkurenčního boje. I přes všeobecný hospodářský pokles naše exporty nejenže příliš nepoklesly, nýbrž se snížily méně než vývozy jiných národů a zemí. Protože však dovozy potravin celkově nemohou být významněji redukovány, ale spíše mají tendenci růst, rovnováha musí být dosažena jinými cestami.

c) Je však nemožné převést na dovozy potravin devizy určené na nákup nerostných surovin, bez toho, aby byla vážně, nebo dokonce ničivě ohrožena německá ekonomika. Zároveň je zcela nemožné učinit toto opatření na úkor národního znovuvyzbrojení. Musím se zde jednoznačně protestovat proti názoru, že je přijatelné vytvářet zásoby nerostných surovin, ze kterých by Německo těžilo v čase války, a to redukováním národního zbrojení, tj. výroby výzbroje a střeliva. Takovýto názor se zakládá na celkovém nepochopení – nebudu užívat silnějšího výrazu – úkolů ležících před námi a plynoucích z našich vojenských potřeb. Dokonce i zdařilá úspora nerostných surovin snížením například výroby munice by jednoduše znamenala, že jsme vytvářeli zásoby těchto nerostných surovin v čase míru, abychom je zpracovali po propuknutí války, to znamená, že bychom se v nejkritičtějších měsících připravili o municí a místo něj měli v zásobě měď, olovo nebo třeba železo. V tomto případě, by však stále bylo pro národ výhodnější vstoupit do války bez rezervního kila mědi, ale se zbrojnicemi plnými municí, namísto s prázdnými skladišti zbraní avšak „obohacení“ zásobami nerostných surovin...

... Žádný stát není schopen mít dostatečnou zásobu nerostných surovin před propuknutím války, pokud by válka trvaly více než, řekněme, jeden rok. Ale pokud by byl národ opravdu schopen připravit takový objem nerostných surovin na jeden rok, pak jeho politické, ekonomické a vojenské vedení zasluhuje pověsit. Za to, že shromáždí dostupnou měď a

ocel v přípravě na válku místo výroby granátů. Německo vstoupí do války bez žádných zásob. Co se může jevit dostupné jako nahromaděná zásoba v mírové době, bylo by „bohatě“ vykoupeno a znehodnoceno nedostatečně vysokými zásobami munice. Kromě toho je objem nerostných surovin nutných pro válku tak velký, že uspokojivá výše zásob nebyla nikdy ve světových dějinách po delší časové období dosažena. Pokud uvažujeme o shromažďování rezerv zahraničních měn, je celkem jasné, že:

1. válka může vždy znehodnotit tyto rezervy nebo tu jejich část, která není ve formě zlata, a
2. není žádná záruka, že bude možné ve válce nakoupit za zlato nerostné suroviny. V době světové války Německo stále vlastnilo velmi rozsáhlá zahraniční aktiva v mnoha zemích. Ale naši chytří národohospodáři nebyli schopni je využít, aby bylo do Německa přivezeno palivo, kaučuk, měď nebo cín v potřebném množství ...

Překládám tedy následující program konečného řešení naší naléhavé potřeby přežití (Lebensnot):

- I) Stejně jako v případě vojenského vyzbrojování státu nebo co se týče mobilizace našeho národa, musí i v ekonomických otázkách existovat program, se stejným rychlým průběhem, se stejným odhodláním a také, pokud je to potřebné, se stejnou tvrdostí. Pouze jeden názor je možný, a to ten, že Německo musí být v politickém i ekonomickém smyslu být přivedeno do stavu soběstačnosti.
- II) K tomu, je třeba spořit zahraniční aktiva (devizy) ve všech oblastech naší poptávky, která může být uspokojena německou produkcí, abychom je mohli přesměrovat na zajištění potřeb, jež musí být v každém případě pokryty dovozem.
- III) V tomto smyslu musí být výroba pohonných hmot z vlastních německých zdrojů dále pokračovat v co nejrychlejším tempu a (*její uspokojivé úrovně – pozn. překl.*) musí být dosaženo do 18 měsíců. S tímto úkolem se musíme vypořádat a uskutečnit jej se stejným odhodláním, s jakým povedeme válku, protože vedení příští války bude záviset na vyřešení této otázky, spíše než na hromadění zásob benzínu.
- IV) Velkovýroba syntetické gumy musí být očividně organizována a zabezpečena stejným způsobem. ...
- V) Otázka ceny těchto nerostných surovin je zcela irelevantní, protože je pro nás vždy výhodnější vyrábět drahé pneumatiky v Německu a používat je, než kupovat teoreticky levné pneumatiky, pro které ale ministerstvo hospodářství nemůže poskytnout devizy a které tedy pak nemohou být využity. Pokud jsme nuceni budovat autarkní ekonomiku – a to jsme - ... pak nevýznamná cena nerostných surovin už nehraje rozhodující roli.

Dále je nezbytné, aby se co nejvíce zvýšila německá produkce železa. Námitka spočívající v tvrzení, že nejsme schopni vyrábět surové železo tak levně z německé rudy obsahující 26 % železa, jako ze švédské a jiných rud obsahujících 45 % železa, je irelevantní, otázka nestojí, co bychom rádi dělali, ale co jsme schopni udělat. Námitka, že v tomto případě musíme upravit všechny německé vysoké pece, je také nevýznamná, a navíc to není v kompetenci ministerstva hospodářství. Úkolem ministerstva hospodářství je pouze vytyčovat hospodářské cíle a je povinností průmyslu v soukromých rukou naplňovat je. Ale pokud průmysl bude mít pocit, že na to nestačí, národně-socialistický stát bude vědět, jak se s tímto vypořádat. ...

Dále je nutné okamžitě zakázat pálení lihu z brambor. Toto palivo musí být získáváno ze země, nikoli z brambor. Místo toho je naší povinností využívat naše pole tak, aby byla vhodná pro pěstování potravin pro člověka i zvířata nebo pro pěstování přadných rostlin.

Je ještě více důležité co nejrychleji zajistit nezávislost našich zásob průmyslových tuků na dovozech a používat ty, které pocházejí z uhlí. Tento požadavek je řešen chemickou cestou a volá po dokončení. ...

Dále je nutné zvýšit, bez ohledu na náklady, těžbu německé rudy a zvláště co nejvíce zvýšit těžbu lehkých kovů, abychom jimi nahradili jiné kovy.

Nakonec je pro naše vyzbrojení důležité využívat již dnes, pokud je to možné, ty kovy, které budeme muset v budoucnu nahrazovat a v případě války *budeme* nahrazovat, vzácné kovy (Edelmetalle). Je lepší uvědomovat si tyto problémy a řešit je době míru, než čekat na další válku, kdy se tyto úkoly, mezi mnoha jinými, budou řešit prostřednictvím ekonomického výzkumu a metodických experimentů!

Krátce shrnuto: považuji za nutné, abychom se v železné rudě stali nezávislími na vnější nabídce a dosáhli 100% soběstačnosti v těchto důležitých nerostných surovinách a uspořili tak zahraniční měny, které jsou v období míru nutné pro dovoz našich zásob potravin...

Stanovuji tedy následující úkoly:

- I. Německá armáda musí být za čtyři roky připravena k boji.
- II. Německé hospodářství musí být za čtyři roky schopné vést válku.

Pracovní legislativa ve fašistické Itálii

Charta práce (Carta del lavoro) 21. 4. 1927 otisknuto v S. B. CLOUGH and H. S.

SALADINO, A History of Modern Italy. Documents, Readings and Commentary (New York, 1968), s. 466-467

Převzato z: POLLARD S., HOLMES C., *The End of the Old Europe. Documents of European Economic History vol. III.*, London: Edward Arnold, 1973, s. 504-505

1. Italský národ je, díky své moci a době trvání a možnostem jednání, organismem, jehož existence a cíle jsou nadřazeny individuálním jedincům nebo skupinám jedinců, kteří jej tvoří. Je to právě morální, politická a ekonomická jednota, která je v rámci fašistického státu jako celku vytvářena.
2. Práce ve všech jejích podobách, intelektuální, technické a manuální je společenskou povinností. Právem této skutečnosti a pouze tímto právem je (*práce – pozn. překl.*) chráněna státem. Celý výrobní proces je z národního pohledu jednotný, jeho cíle jsou jednotné a jsou pak spojeny v blahobyť jednotlivců a růst mohutnosti národa.
3. Syndikátní a zaměstnanecké slučování je svobodné, ale pouze ty syndikáty, jež jsou uznávány zákonem a jsou subjektem kontroly státu, mají právo z právního hlediska zastupovat celou třídu zaměstnavatelů a zaměstnanců, pro které byly založeny. ...
4. Solidarita mezi různými výrobními faktory nachází konkrétní vyjádření v kolektivních pracovních smlouvách prostřednictvím sladění protichůdných zájmů zaměstnavatelů a zaměstnanců a jejich podřízenosti vyšším zájmům výroby.
5. Pracovní soudy jsou orgány, pomocí nichž stát zasahuje za účelem regulace pracovních sporů. ...
6. Zákonem uznávaná zaměstnanecká sdružení zajišťují právní rovnost mezi zaměstnavateli a zaměstnanci, udržují disciplínu ve výrobě a práci a podněcují je k neustálému zdokonalování.

Korporace představují jednotné organizace výrobní síly a společně reprezentují jejich zájmy. Díky jednotnému zastupování, a protože zájmy produkce jsou národními zájmy, korporace jsou právně považovány za orgány státu. Jakožto reprezentanti jednotných zájmů výroby, mohou korporace stanovovat povinná pravidla při řízení pracovních vztahů. ...

7. Korporativní stát považuje soukromý podnik za nejefektivnější a nejužitečnější nástroj při prosazování národního zájmu v oblasti výroby. Jelikož je soukromá výrobní organizace ve službách národního zájmu, je podnikatel odpovědný státu za řízení produkce.
8. Státní zásah do produkce hospodářství je učiněn pouze, pokud soukromá iniciativa chybí nebo je nedostatečná, nebo pokud jsou v sázce politické zájmy státu. Taková intervence může nabývat formy kontrol, doporučení, nebo přímého řízení.

Dekrety prezidenta republiky

A. Publikováno in: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, ročník 1945, částka 4, vyd. 23. Května, č. 5, s. 7-10

B. Publikováno in: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, ročník 1945, částka 9, vyd. 9. Července 1945, č. 16, s. 25-31

Převzato z: VESELÝ, Z., *Dějiny českého státu v dokumentech*. Praha 1994. s.375-379, s. 402-407

A. DEKRET PRESIDENTA REPUBLIKY č. 5/1945 Sb. ze dne 19. května 1945 o neplatnosti některých majetkově-právních jednání z doby nesvobody a o národní správě majetkových hodnot Němců, Maďarů, zrádců a kolaborantů a některých organizací a ústavů

K návrhu vlády ustanovují:

§ 1

(1) Jakékoliv majetkové převody a jakákoliv majetkoprávní jednání, ať se týkají majetku movitého či nemovitého, veřejného či soukromého, jsou neplatná, pokud byla uzavřena po 29. září 1938 pod tlakem okupace nebo národní, rasové nebo politické persekuce.

(2) Způsob uplatnění nároků, plynoucích z ustanovení odstavce 1, budiž upraven zvláštním dekretem prezidenta republiky, pokud se tak nestalo již tímto dekretem.

§ 2

(1) Majetek osob státně nespolehlivých na území Československé republiky dává se pod národní správu podle dalších ustanovení tohoto dekretu.

(2) Za majetek osob státně nespolehlivých se považuje též majetek těmito osobami převedený po 29. září 1938, leč by nabyvatel nebyl věděl o tom, že jde o takový majetek.

§ 3

Národní správa budiž zavedena do všech podniků (závodů) i do všech majetkových podstat, kde toho vyžaduje plynulý chod výroby a hospodářského života, zejména v závodech, podnicích a majetkových podstatách opuštěných nebo takových, které jsou v držbě, správě, nájmu nebo pachtu osob státně nespolehlivých.

§ 4

Za osoby státně nespolehlivé jest považovat:

- a) osoby národnosti německé nebo maďarské,
- b) osoby, které vyvíjely činnost, směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly a záměrně podporovaly jakýmkoliv způsobem německé a maďarské okupanty. Za takové osoby jest na příklad považovati členy Vlajky, Rodobraný, Úderných oddílů Hlinkovy gardy, vedoucí funkcionáře Spolku pro spolupráci s Němci, České ligy proti bolševismu, Kuratoria pro výchovu české mládeže, Národní odborové ústředny zaměstnanecké, Svazu zemědělství a lesnictví, Německo-slovenské společnosti a jiných fašistických organizací podobné povahy.

§ 5

Za státně nespolehlivé jest z osob právnických považovati ty, jejichž správa úmyslně a záměrně sloužila německému nebo maďarskému vedení války nebo fašistickým a nacistickým účelům.

§ 6

Za osoby národnosti německé nebo maďarské jest považovati osoby, které při kterémkoliv sčítání lidu od roku 1929 se přihlásily k německé nebo maďarské národnosti nebo se staly členy národních skupin nebo útvarů nebo politických stran, sdružujících osoby německé nebo maďarské národnosti.

§ 7

(1) K zavedení národní správy jsou příslušni:

- a) u podniků a ústavů peněžních zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada,
 - b) u podniků báňských v revírech příslušný zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada,
 - c) u podniků průmyslových, obchodních a jiných živnostenských
 - aa) při počtu zaměstnanců do 20 místní národní výbor,
 - bb) při počtu zaměstnanců od 21 do 300
 - cc) při vyšším počtu zaměstnanců zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada.
- Při určování počtu zaměstnanců rozhoduje normální provoz v roce 1943.
- d) U zemědělských a lesních majetků:
 - aa) při výměře do 50 ha místní národní výbor,
 - bb) při výměře přes 50 ha do 100 ha okresní národní výbor,
 - cc) při výměře přesahující 100 ha zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada.
 - e) U obytných domů a stavebních parcel místní národní výbor, převyšuje-li hodnota však 5 000 000 K, okresní národní výbor.
 - f) U veškerého ostatního majetku:
 - aa) při hodnotě do 500 000 K místní národní výbor,
 - bb) při hodnotě vyšší než 500 000, ale nižší než 5 milionů korun okresní národní výbor,
 - cc) při hodnotě vyšší než 5 milionů korun zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada.
 - g) jsou-li podniky a majetky uvedené pod a) až f), působnosti celostátní, zavádí národní správu příslušné ministerstvo.

(2) V případě, že odhad hodnoty majetku (písm. e) a f), který se dává pod národní správu, jest sporný, určuje jeho hodnotu s konečnou platností orgán vyšší.

(3) V obcích a okresech, kde byla nebo bude místo národního výboru jmenována správní komise, resp. správní komisař, patří zavedení národní správy do jejich příslušnosti.

§ 8

(1) Rozhodnutí ve smyslu § 7 budiž vydáno u podniků, uvedených v § 7 písm. a), b), c), d), v dohodě se závodním výborem (závodní radou) nebo jinými zástupci zaměstnanců podniků. Nedojde-li k dohodě, rozhodne orgán vyšší.

(2) U zemědělských a lesních majetků, přesahujících 50 ha, budiž rozhodnutí vydáno též po slyšení příslušných místních národních výborů.

§ 9

Hrozí-li nebezpečí z prodlení, zvláště jde-li o podnik opuštěný, nebo zasahují-li do majetku nebo podniku osoby státně nespolehlivé, jsou okresní národní výbory oprávněny i při jiné příslušnosti jmenovati zatímního národního správce až do rozhodnutí příslušného orgánu ve smyslu § 7.

§ 10

(1) Příslušný Zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada, může po slyšení závodního výboru, vyžaduje-li toho veřejný zájem, změnit z moci úřední rozhodnutí okresního národního výboru nebo místního národního výboru o zavedení správy nebo o jmenování národních správců a učiniti jiná opatření.

(2) Příslušný zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada, učiní též opatření k zavedení národní správy tam, kde okresní nebo místní národní výbor tak neučinil nebo učiniti nemohl.

§ 11

Národní správa budiž zrušena, jakmile pominou důvody, pro které byla zavedena. Zruší ji orgán, který ji zavedl.

§ 12

(1) Dočasnou národní správu jest zavést do všech družstevních podniků a organizací (zemědělských, konsumních, peněžních atd.). Tato národní správa zajistí vedle řádného řízení podniku do 4 neděl provedení volby nového vedoucího orgánu.

(2) Dočasnou národní správu zavádí místní národní výbor u družstev, jejichž působnost nepřesahuje místní obvod; okresní národní výbor u družstev, jejichž působnost přesahuje místní obvod, avšak nepřesahuje obvod okresu; u všech ostatních družstev Zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada.

(3) Před zavedením dočasné národní správy buďtež dle možnosti slyšení členové družstva.

(4) Dočasná národní správa se skončí, jakmile členstvo družstva si zvolí správu novou.

§ 13

Příslušný Zemský národní výbor, na Slovensku Slovenská národní rada, může ze závažných důvodů zavést národní správu též do odborných, hospodářských, kulturních a zájmových organizací a ústavů.

§ 14

(1) Rozhodnutí o zavedení a zrušení národní správy, o ustanovení a odvolání národních správců musí býti vydáno písemně.

(2) Opis rozhodnutí jest doručiti Zemskému národnímu výboru, na Slovensku Slovenské národní radě.

§ 15

Na základě rozhodnutí podle § 14 provede z úřední moci:

a) u nemovitostí příslušný soud knihovní zápis poznámky národní správy v pozemkových knihách,

b) u horních oprávnění příslušný soud, resp. úřad zápis poznámky národní správy v horních knihách, resp. záznamech,

c) u podniků (závodů) zapsaných do obchodního (společensvévního), na Slovensku firemního rejstříku, příslušný soud zápis poznámky národní správy do rejstříku obchodního (společensvévního) na Slovensku firemního.

§ 16

(1) Národním správcem má být ustanovena pouze osoba s patřičnými odbornými i praktickými znalostmi, mravně bezúhonná, státně spolehlivá.

(2) Zpravidla nemá být národním správcem ustanoven ani dlužník ani věřitel podniku (závodu) nebo majetkové podstaty, ledaže orgán příslušný podle § 7 důvodně rozhodne jinak.

(3) Národní správa budiž zpravidla ustanovena ze schopných zaměstnanců dotyčného závodu.

(4) Národním správcem nemůže být jmenován člen národního výboru podle § 7 příslušného.

§ 17

(1) U menších majetků, u podniků drobných, u menších živnostenských provozoven apod. může být ustanoven jediný správce pro více podniků, resp. majetkových podstat.

(2) Vyžaduje-li toho rozsah národní správy, může orgán podle § 7 příslušný ustanoviti za národního správce sbor až 5členný, který řídí správu podle zásady většiny.

§ 18

Před nastoupením úřadu složí národní správci orgánu podle § 7 příslušnému slib, že budou plniti svědomitě své povinnosti s péčí řádného hospodáře v souladu s hospodářskými, národními a jinými veřejnými zájmy.

§ 19

Při výkonu své funkce mají národní správci postavení veřejných orgánů ve smyslu § 68 trest. zák. z 27. května 1852, č. 117 ř. z., § 461 zák. čl. V/1878, resp. § 5 zák. čl. XI/1914.

§ 20

(1) Právní jednání majitelů, držitelů a správců majetků, spadajících pod národní správu, týkající se podstaty těchto majetků a provedená po účinnosti tohoto dekretu, jsou neplatná.

(2) Dosavadní majitelé, držitelé a správci majetků pod národní správu daných, jsou povinni zdržeti se jakéhokoliv zásahu do jednání národního správce.

§ 21

Národní správce spravuje majetek pod národní správu daný, a jest oprávněn a povinen učiniti všechna opatření, jichž v řádné správě jest zapotřebí. Jest povinen jednati s péčí řádného hospodáře a odpovídá za škodu, která by vzešla zanedbáním povinností.

§ 22

(1) Národní správce jest povinen skládati o svém hospodářství účty orgánu podle § 7 příslušnému, ve lhůtách tímto orgánem určených a podati kdykoliv potřebné nebo vyžádané zprávy a vysvětlení.

(2) K opatření, která nenáleží k obyčejnému hospodaření, jakož i ke všem jednáním zvláštní důležitosti, k pronájmu nebo propachtování, k zápůjčkám, ke knihovnímu zatížení, k likvidaci apod., potřebuje národní správce svolení orgánu podle § 7 příslušného.

(3) Orgán podle § 7 příslušný dohlíží na to, jak národní správce hospodaří.

(4) Národní správce jest povinen řídit se směrnicemi, které mu dal orgán podle § 7 příslušný nebo nadřízený zemský výbor, na Slovensku Slovenská národní rada, resp. u podniků (závodů) působnosti celostátní příslušné resortní ministerstvo.

§ 23

Národní správce má nárok na náhradu hotových výdajů a na odměnu, jejíž výši určuje orgán podle § 7 příslušný. Náklady tyto jdou k tíži spravované podstaty.

§ 24

(1) Majetek, daný pod národní správu, který patřil dělníkům, rolníkům, živnostníkům, drobným a středním podnikatelům, úředníkům, příslušníkům volných povolání a osobám v podobném sociálním postavení a jehož pozbyly v důsledku národní, politické nebo rasové persekuce, budiž, pokud nejde o osoby uvedené v § 4, vyňat z národní správy a ihned vrácen dřívějším majitelům, resp. jejich dědicům.

(2) Také osoby, uvedené v § 4, odst. a), pokud jde o dělníky, rolníky, živnostníky, drobné a střední podnikatele, úředníky, příslušníky volných povolání a osoby v podobném sociálním postavení, resp. jejich dědicové, mohou žádati za vynětí svého majetku z národní správy a za jeho vrácení, jestliže mohou hodnověrně prokázat, že byli obětí politické, nebo rasové persekuce a zůstali věrní demokraticko-republikánské státní myšlence Československé republiky.

(3) O tom rozhoduje na žádost orgán příslušný podle § 7.

(4) Ostatní zajištěný majetek zůstane pod národní správou, až do nové zákonodárné úpravy.

§ 25

(1) Proti rozhodnutí místního národního výboru je přípustné odvolání k okresnímu národnímu výboru, který rozhoduje s konečnou platností.

(2) Proti rozhodnutí okresního národního výboru jako první instance je přípustné odvolání k zemskému národnímu výboru, na Slovensku k Slovenské národní radě.

(3) Odvolání nemá odkladného účinku.

§ 26

Nejde-li o čin přísněji trestný, potrestá se za přečin trestem na svobodě do 5 let a peněžitým trestem do 10 milionů korun, případně úplným nebo částečným zabráním majetku:

a) každý, kdo poruší nebo obejde ustanovení tohoto dekretu, zvláště ten, kdo ruší nebo znemožňuje oprávněnou činnost národního správce,

b) národní správce, poruší-li úmyslně nebo z hrubé nedbalosti některou z povinností, uložených mu předcházejícími ustanoveními.

§ 27

Vláda se zmocňuje, aby zajistila finanční prostředky k zabezpečení chodu podniků (závodů), daných pod národní správu, jejichž provoz je nutný v zájmu hospodářského života.

§ 28

(1) Tento dekret nabývá účinnosti dnem vyhlášení.

(2) Jeho provedením se pověřuje vláda.

Dr. Eduard Beneš v. r. Zd. Fierlinger v. r.

Gottwald v. r. Svoboda v. r. Šrámek v. r. Nejedlý v. r. David v. r. V. Kopecký v. r. Ján Ursíny v. r. gen. Hasal v. r. Široký v. r. Frant. Hála v. r. Václav Nosek v. r. J. Stránský v. r. Dr. V. Šrobár v. r. V. Majer v. r. Pietor v. r. B. Laušman v. r. Dr. H. Ripka v. r. Dr. V. Clementis v.

*r., J. Ďuriš v. r. též za min. J. Masaryka Dr. Šoltész v. r. gen. Dr. Ferjenčík v. r. A. Procházka
v. r. J. Lichner v. r.*

B. DEKRET PREZIDENTA REPUBLIKY o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků ze dne 24. října 1945

K návrhu vlády a po dohodě se Slovenskou národní radou ustanovují:

ODDÍL I Rozsah znárodnění.

§ 1

(1) Dnem vyhlášení tohoto dekretu se znárodnují zestátněním:

1. podniky provozované podle obecného horního zákona, báňská oprávnění podle § 22 a 41 obecného horního zákona a práva majitelů pozemků podle § 1, záhlaví I, částka VII dočasných soudních pravidel z roku 1861, platných na Slovensku;

2. energetické podniky a zařízení sloužící výrobě, opatřování, rozvodu a dodávce energie všeho druhu, kterou lze rozváděti širšímu okruhu spotřebitelů, zejména elektřiny, plynu a páry, s výjimkou výrobních závodních zařízení neznárodněných podniků, které energii převážně samy spotřebují;

3. železárny, ocelárny, válcovny oceli, huti na barevné kovy s výjimkou tavíren kovů výrobně i hospodářsky samostatných;

4. slévárny šedé, ocelové, kujné litiny a barevných kovů s více než 400 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1942 až 1944;

5. válcovny, lisovny a tažírny kovů, pokud nezpracovávají jen olovo nebo cín;

6. podniky průmyslu kovodělného, elektrotechnického, jemné mechaniky a optiky s více než 500 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1942 a 1944;

7. podniky zbrojního průmyslu, které svým výzkumným i výrobním zaměřením jsou nositeli vývoje vojenské výzbroje a výroby výbušnin;

8. z oboru chemického průmyslu podle stavu v den počátku účinnosti tohoto dekretu;

a) podniky s továrním zařízením pro některou z těchto výrob: kyseliny sírové, solné nebo dusičné, karbidu vápníku nebo křemíku, umělého korundu, kyanidů alkalických, alkalických kovů nebo zásad elektrolytický, sody, amoniakální, vodního skla, zápalek, umělých hnojiv, zemitých barev spojených s těžbou surovin, plynožárných tělísek, kyseliny octové, acetonu nebo metanolu z dřevného dehtu, benzenu a jeho homologů, čištěných nerostných olejů a pohonných látek získaných destilací ropy, krakováním olejů nebo synteticky, umělých sladidel, umělých vláken, syntetického kaučuku, pryžových obručí pro motorová vozidla a jízdní kola.

b) podniky tovární výroby chemicko-farmaceutické;

9. těžba a ložiska magnezitu, azbestu, kaolinu, slídy, živce, vysokohodnotných žáruvzdorných hlín a jílu hlubinně těžených, podniky pro výrobu cementu a cementových pojiv;

10. podniky pro výrobu technického porcelánu, osinkocementového zboží s více než 150 zaměstnanci podle průměru stavu ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

11. podniky pro výrobu skla s vanovým zařízením pro nepřetržitý provoz podle stavu v den počátku účinnosti tohoto dekretu;

12. podniky pro výrobu skla s denními vanami a sklárny s celkovým pánvovým obsahem přes 1000 litrů podle stavu v den počátku účinnosti tohoto dekretu;

13. podniky, jejichž základním výrobním oborem jest výroba stavební, technické keramiky, kachlového zboží, porcelánu, vápna a těžba vápence s více než 150 zaměstnanci v základním výrobním oboru podle průměru stavů ke dnům 1. července let 1938 až 1940;

14. podniky, jejichž základním výrobním oborem jest výroba cihlářského zboží, s více než 200 zaměstnanci v základním výrobním oboru podle průměru stavů ke dnům 1. července let 1938 až 1940;

15. podniky pro výrobu celulózy;

16. podniky vyrábějící zároveň papír a lepenku, papír a dřevovinu, lepenku a dřevovinu nebo všechny tyto druhy s více než 300 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna 1938 až 1940;

17. podniky pilařské s více než 150 zaměstnanci, pracujícími jen v závodě, podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

18. podniky pilařské s dalším zpracováním dřeva, podniky pro zpracování dřeva s více než 300 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

19. podniky pro tovární výrobu dýh, desek ze sklížených dýh podle stavu v den počátku účinnosti tohoto dekretu;

20. přádelny bavlny, česané příze, mykané příze, které ji dále nezpracovávají, upraveného lnu, juty, umělých vláken s více než 400 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

21. tkalcovny bavlny s více než 500 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

22. tkalcovny vlny, hedvábí a umělých vláken, podniky pro výrobu koberců a pokrývek, trhární, podniky pro výrobu krajk a prýmků, podniky průmyslu stávkářského a pletářského s více než 400 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

23. přádelny na zpracování textilního odpadu, podniky pro výrobu šicích nití a přízí, dále nezpracovávaných tkaním nebo pletením, pro výrobu vaty z přírodních a umělých vláken, obvazových látek, tkalcovny lnu, konopí, juty s více než 400 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

24. podniky zušlechťovacího textilního průmyslu, tiskárny textilních výrobků s více než 200 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

25. podniky průmyslu oděvního s více než 500 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1938 až 1940;

26. podniky pro výrobu usní, náhražek usní, předmětů z usní a z jejich náhražek s více než 400 zaměstnanci podle průměru stavů ke dnům 1. ledna let 1939 až 1941;

27. výroba gramofonových desek.

(2) U podniků průmyslových odvětví uvedených v odstavci č. 1, 4, 6, 10, 16 až 18 a 20 až 26, které nebyly v provozu ve všech dobách, podle průměru počtu zaměstnanců vzatých za základ pro znárodnění, rozhoduje průměr stavů ke dnům 1. ledna, v odvětvích znárodněných podle č. 13 a 14 ke dnům 1. července posledních dvou let těchto dob, netrval-li provoz podniku ani tak dlouho, stav zaměstnanců k 1. lednu posledního roku pod těmito čísly uvedeného; u podniku, který nebyl ani v tomto dni v provozu, rozhoduje stav zaměstnanců ke dni počátku účinnosti tohoto dekretu. Počet zaměstnanců v rozhodných dobách se zjišťuje stavem vykazovaným nositeli veřejného sociálního pojištění.

(3) Ustanovení tohoto dekretu se nevztahují na podnik:

a) společenstva výdělkového a hospodářského podle zákona ze dne 9. dubna 1873, č. 70 ř. z., o společenstvech výdělkových a hospodářských, na Slovensku družstva podle § 223 a násl. zák. čl. XXXVII/1875, jakož i na podnik, který náleží takovému společenstvu nebo družstvu nebo jemu náležel po 29. září 1938,

b) který vláda ve zvlášť odůvodněných případech na návrh ministra průmyslu, na Slovensku ministra průmyslu v dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod, vyjme ze znárodnění, pokud nejde o podniky a práva odvětví znárodněných podle § 1, odst. 1, č. 1;

c) který ministr průmyslu v dohodě s ministrem financí, na Slovensku po dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod a po slyšení pověřence pro finance, vyloučí ze znárodnění za tím účelem, aby byl trvale zastaven, protože se vláda usnesla, že jeho další provozování není ve veřejném zájmu.

(4) Ministr průmyslu, na Slovensku v dohodě s pověřencem pro průmysl a obchod, vyhlásí s účinkem doručení v Úředním listě a v Úředním věstníku, které podniky byly tímto dekretem znárodněny.

...

ODDÍL II

Náhrada.

§ 7

(1) Za znárodněný majetek, který v době faktického skončení okupace a nacistického nebo fašistického režimu nepochybně vlastnický náležel nebo náleží osobám dále uvedeným, se neposkytuje náhrada:

a) Německé říši, Království maďarskému, osobám veřejného práva podle německého nebo maďarského práva, německé straně nacistické a politickým stranám maďarským a jiným útvarům, organizacím, podnikům, zařízením, osobním sdružením, fondům a účelovým jměním těchto režimů nebo s nimi souvisejícím, jakož i jiným německým nebo maďarským právníkům osobám,

b) osobám fyzickým národnosti německé nebo maďarské, s výjimkou osob, které prokáží, že zůstaly věrné Československé republice, nikdy se neprovinily proti národům českému a slovenskému a buď se činně zúčastnily boje za její osvobození, nebo trpěly pod nacistickým nebo fašistickým terorem,

c) osobám fyzickým, které vyvíjely činnost směřující proti státní svrchovanosti, samostatnosti, celistvosti, demokraticko-republikánské státní formě, bezpečnosti a obraně Československé republiky, které k takové činnosti podněcovaly nebo jiné osoby svěsti hleděly, záměrně podporovaly jakýmkoli způsobem německé nebo maďarské okupanty, nebo které v době zvýšeného ohrožení republiky (§ 18 dekretu presidenta republiky ze dne 19. června 1945, č. 16 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech) nadržovaly germanisaci nebo maďarisaci na území Československé republiky nebo se chovaly nepřátelsky k Československé republice nebo k českému nebo slovenskému národu, jakož i osobám, které strpěly takovou činnost u osob spravujících jejich majetek nebo podnik.

(2) Ustanovení odstavce 1, písm. c) platí i pro osoby právnické, pokud lze fyzickým osobám, které jsou jejich členy nebo podílníky na majetku nebo podniku (kapitálovým účastníkům), přičítati vinu na postupu orgánu zastupujícího právnickou osobu nebo pokud tyto osoby zanedbaly přiměřenou opatrnost při jeho volbě a dozoru naň.

(3) Nedostane-li se za majetek náhrady osobě právnické, přísluší poměrná část náhrady osobám na ní kapitálově zúčastněným, pokud nespádají pod ustanovení odstavců 1 nebo 2; při tom se hledí na účasti, které jsou pod národní správou, jako by náležely osobám státně spolehlivým.

(4) Náhrada se neposkytuje za znárodněný majetek ani za účasti na něm, které náležely v době po 29. září 1938 osobám spadajícím pod ustanovení odstavců 1 nebo 2 a již jim nenáležejí, leč by neposkytnutí náhrady neodpovídalo zásadám slušnosti.

(5) Vláda může nařízením stanoviti, že se určitému okruhu osob, spadajících pod ustanovení odstavců 1 až 4, poskytuje zčásti nebo zcela náhrada.

(6) O tom, zda fyzická nebo právnická osoba spadá pod ustanovení odstavce 1 nebo 2, rozhoduje ministr průmyslu v dohodě s věcně příslušným ministrem, na Slovensku též v dohodě s věcně příslušnými pověřenci.

§ 8

(1) Pokud není stanoveno jinak v § 7, ani nejde o případ § 5, odst. 3, přísluší za znárodněný majetek náhrada.

(2) Pro určení náhrady je rozhodný stav znárodněného majetku podniku v den převzetí národním podnikem a závazků k němu v tento den náležitých. Náhrada se rovná obecné ceně majetku, vypočtené podle úředních cen ke dni vyhlášení dekretu, a není-li těchto cen, zjištěné úředním odhadem, po odečtení pasiv.

(3) Při určení náhrady se nepřihlíží k hodnotě:

- a) nevytěženého vyhrazeného nerostného bohatství,
- b) báňských oprávnění podle §§ 22 a 41 obecného horního zákona,
- c) práv majitelů pozemků podle § 1, záhlaví I, část VII dočasných soudních pravidel z roku 1861, platných na Slovensku,
- d) majetku určeného pro sociální, vzdělávací nebo podobné účely.

...

Generální linie výstavby socialismu

A. GOTTWALD, K., *Kupředu k vybudování socialismu v naší vlasti.* Referát na IX. Sjezdu KSČ. Otištěno v: *Protokol z IX. Řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. - 29. Května 1949.* Praha, ÚV KSČ Svoboda 1949, s. 89, 99-104.

B. SLÁNSKÝ, R., *Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti.* Referát na IX. Sjezdu KSČ. Otištěno v: *Protokol z IX. Řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. - 29. Května 1949.* Praha, ÚV KSČ Svoboda 1949, s. 126-139.

C. ZÁPOTOCKÝ, A., *Náš základní úkol – první Gottwaldova pětiletka.* Referát na IX. Sjezdu KSČ. Otištěno v: *Protokol z IX. Řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. - 29. Května 1949.* Praha, ÚV KSČ Svoboda 1949, s. 183-184, 189-202

D. ŠIROKÝ, V., *Industrializácia slovenska – pevný základ věčného bratrstva českého a slovenského národa.* Referát na IX. Sjezdu KSČ. Otištěno v: *Protokol z IX. Řádného sjezdu Komunistické strany Československa. V Praze 25. - 29. Května 1949.* Praha, ÚV KSČ Svoboda 1949, s. 273-279.

A. Klement Gottwald: Kupředu k vybudování socialismu v naší vlasti

Soudruzi a soudružky

...

VIII. sjezd nemohl nikoho nechat na pochybách, že v Komunistické straně Československa má dělnická třída a pracující lid předvoj a sílu, která nedopustí reakční zvrát poměrů, nedopustí opakování se roku 1920, nedopustí, aby se moc opět vrátila do rukou pánů, nýbrž bude za všech okolností dbát, aby moc dělnické třídy, moc lidu, byla rozšiřována a upevňována. To byl generální příkaz VIII. sjezdu straně a jejímu vedení.

Dnes, po více než třech letech od VIII. sjezdu zahajujeme IX. sjezd strany. Mým úkolem je podat sjezdu zprávu, jak strana a její vedení tento generální příkaz VIII. sjezdu plnily.

...

Dovolte, abych nyní přešel k některým otázkám, které s touto naší další cestou souvisí. Nebo jinými slovy: co musíme hlavně dělat dnes, abychom se k vytyčené metě dostali?

1. Ve všech oborech našeho národního hospodářství musíme plnit a splnit pětiletý hospodářský plán, a to nejen kvantitativně, nýbrž také kvalitativně. Akce darů republiky, konaná na počest dnešního sjezdu strany, ukázala mimo jiné, jak mnoho skrytých rezerv v hospodářství ještě máme. Běží o to, tyto rezervy najít a mobilizovat. Běží o to, aby náš znárodněný průmysl vyráběl více, lépe a levněji, než jak se vyrábělo za kapitalistů. Běží o to, aby naše znárodněné stavebnictví stavělo rychleji a laciněji, než stavěli soukromí podnikatelé. Běží o to, aby naše znárodněná doprava dopravovala rychleji a spolehlivěji než doprava soukromá. Běží o to, aby naše znárodněné peněžnictví pracovalo účelněji než za dob soukromých bankéřů. Běží o to, aby náš znárodněný obchod obchodoval lépe a poctivěji, než jak činil obchod soukromý. Prostě my jsme povinni tyto pravdy našemu pracujícímu lidu znovu a znovu opakovat a organizovat všechny jeho tvůrčí síly na splnění tohoto úkolu. My si nemůžeme dovolit vypráhnout, byť i jen na chvíli. Necht' naši reakční nepřátelé doma i za hranicemi se nám vysmívají, že pořád úderničíme, soutěžíme a brigádujeme. Nakonec je přece jen přejde smích, neboť i zde platí, že kdo se směje naposled, ten se směje nejlépe. (*Velký potlesk.*)

My neustaneme trpělivě, ale houževnatě vysvětlovat všem pracujícím lidem, že udržet moc a nepřipustit návrat kapitalistického panství, to konec konců znamená lépe hospodařit než kapitalisté. (*Potlesk.*) Mluvit o cestě k socialismu a na tuto pravdu zapomínat mohl by jen člověk nevědomý a neodpovědný. My však nejsme ani nevědomí ani neodpovědní, a proto i v této věci říkáme lidem pravdu!

2. Ruku v ruce s rozšířením a zlevněním výroby bude možno zlepšovat zásobování obyvatelstva potravinami a spotřebním průmyslovým zbožím. V tom je také jeden ze zásadních rozdílů mezi naším lidově demokratickým řádem a kapitalismem. Za kapitalismu vede zvyšování výroby ke krizi a k nezaměstnanosti, kdežto v našem řádu vede vyšší výroba k zlepšení životní úrovně pracujícího lidu. Nynější stav, kdy máme zejména v potravinách, v textilu a v obuvi vázané hospodářství a kdy jsme v těchto věcech mohli uvolnit trh jen v omezeném rozsahu a při tom poměrně za vysoké ceny – tento stav není ani ideální ani trvalý – nýbrž je to východisko z nouze a přechodné. Naši politikou napříště bude podle možnosti další a další zboží uvolňovat a ceny na volném trhu snižovat. Jak rychle to budeme moci provádět a kdy budeme s to vázané hospodářství vůbec zrušit a ceny sjednotit – to závisí jednak od růstu průmyslové výroby, od přesného plnění smluvních dodávek našich zemědělců, jakož i od rozvoje zahraničního obchodu. Ostatně právě včera vláda usnesla některá zlepšení v zásobování, která vstoupí v platnost od 1. června a která prakticky ukáží, že to s touto politikou míníme vážně. (*Velký potlesk.*) Současně však jsme povinni lidem říci, že by bylo neodpuštělnou lehkomyšlností právě v oblasti organizace zásobování činit nějaká ukvapená a neuvážená opatření, která by nakonec poškodila široké masy pracujícího obyvatelstva.

3. Musíme dále rozšiřovat a upevňovat veřejný socialistický sektor našeho národního hospodářství a omezovat a vytlačovat prvky kapitalistické. Znárodněné a združstevněné podnikání má v našem veřejném životě hrát stále významnější roli, zejména také v oblasti distribuce. Tato politika není namířena proti živnostnictvu jako celku. V tomto směru vznikla v poslední době řada nedorozumění. Jak se věci mají ve skutečnosti a co se skutečně stalo? Stalo se to, že jsme na začátku roku nemohli živnostníkům vydat šatenky. To se nestalo ze zásadních důvodů, nýbrž proto, poněvadž se nám na všechny nedostávalo. Stáli jsme totiž před otázkou, jak zlepšit zásobování vázaného trhu textilem a obuví a současně část tohoto zboží zajistit pro volný trh. Bylo proto nutno šatenky vyhradit námezdně pracujícím, sociálním důchodcům a drobným a středním zemědělcům. My známe, že u některých drobných živnostníků došlo k tvrdostem. Ale my jsme stáli před úkolem, zavést stůj co stůj pořádek do zásobování textilem a obuví, zabezpečit velké většině obyvatelstva snesitelné zásobování textilem, konfekcí a obuví, i když snad to

bude někde bolet. Ostatně fakt je, že při vydávání šatek se všude postupovalo velmi benevolentně, takže dnes má šatenky na 85 % všeho obyvatelstva. Dále je potřeba říci několik slov na adresu našeho soukromého obchodu, a to především zase obchodu s textilním zbožím. Vy víte, co nám to dalo námahy, než jsme do zásobování textílem přivodili jakžtakž pořádek. Nešlo to a nešlo ani tehdy, kdy jsme vyřadili textilní velkoobchod a zavedli státní velkorozdělovny. A co se stalo? Stalo se to, že státní velkorozdělovny přidělovaly soukromým textilním obchodníkům zboží na zboží, toto zboží však nedošlo k právoplatným spotřebitelům, nýbrž mizelo namnoze pod pultem a na černém trhu. Nezbylo prostě nic jiného, než aby si znárodněný textilní a konfekční velkoobchod vytvořil vlastní prodejní síť přímo spotřebiteli, aby lidé na své legální šatenkové body také skutečně dostali patřící jim zboží. Dále nesmí být také zapomenuto, že živnostníkům se dostalo velké pomoci zavedením jednotné živnostenské daně, která jim přinesla podstatné snížení daňového břemene. Konečně je také skutečností, že náš dvouletý a pětiletý plán a celkový náš hospodářský rozmach zabezpečil našemu řemeslnictvu dostatek práce a že bankroty a konkursy živností, které jsou za kapitalismu trvalým zjevem, u nás úplně přestaly. Opakuji proto, že naše politika rozšiřování a upevňování socialistického sektoru v hospodářství a omezování a vytlačování kapitalistických prvků není namířena proti živnostnictvu jako celku. Je ovšem nutno, aby živnostníci sami našli kladný poměr k vyšším formám podnikání, aby spolupracovali s podniky národními, komunálními a družstevními, aby se sami sdružovali ve skutečná družstva a tak dále.

4. Musíme pro socialismus získat vesnici, malého středního rolníka a izolovat vesnického boháče. Naše státní statky, komunální a jiné veřejné statky naše velkovýkrmny a jiná zařízení pro hromadný odchov dobytka a domácího zvířectva musí se na vsi státí názorným příkladem a vzorem, který malým a středním rolníkům prakticky předvede všechny výhody socialistického velkopodnikání v zemědělství. Bude nutno síť státních strojních a traktorových stanic značně rozšířit a vybavit je náležitým strojním parkem. Rozsah půdy, obdělávané státními strojními a traktorovými stanicemi, musí býti velmi podstatně rozšířen, aby pracujícím zemědělcům byla jejich těžká práce citelně usnadněna a ulehčena. Naše zemědělská výkupní a prodejní družstva musí svoji pozornost soustředit na službu malým a středním zemědělcům. Konečně je třeba postupně provádět zákon o jednotném zemědělském družstvu (*Potlesk.*) a postarat se o to, aby členům jednotného zemědělského družstva plynuly z tohoto členství praktické výhody.

Základní metodou veškeré naší politiky a práce na vesnici je metoda názorného přesvědčování a aktivní účasti širokých vrstev malých a středních rolníků. Blok, svazek dělnictva se základní masou pracujícího rolnictva je pro přechod vesnice k socialismu nezbytností. To musí míti neustále na mysli všichni naši pracovníci, zejména ti, kteří jsou činní na venkově. Vesnický úsek práce a politiky strany bude míti v příštích letech stále větší a větší význam. Neboť tak stojí otázka: nebude u nás socialismu bez přechodu vesnice k socialismu. A nebude u nás přechodu vesnice k socialismu bez bloku, bez svazku dělnické třídy se základní masou drobných a středních rolníků. (*Velký potlesk.*)

...

6. Zkušenost nás učí, že pro budování socialismu si musí pracující lid vytvořit a vychovat vlastní inteligenci, pocházející z jeho středu a s ním třídně a ideologicky spjatou. Budeme proto dále rozšiřovat síť škol a kursů, v nichž schopní a nadaní dělníci a rolníci synové a dcery budou se urychleně školit, aby mohli zaujmout odpovědná místa v hospodářství, ve veřejné správě, ve Sboru národní bezpečnosti, armádě a ve veřejném životě vůbec. (*Potlesk.*) Dosavadní zkušenosti v tomto směru potvrzují, že mezi naší dělnickou a rolnickou mládeží oběho pohlaví je mnoho a mnoho skrytých talentů, které po určité průpravě jsou s to zastávat v různých oborech našeho lidově

demokratického řádu vedoucí funkce. *(Potlesk.)* Kromě tohoto přechodného krátkodobého školení nových kádrů musíme daleko seriózněji přikročit k tomu, abychom regulovali příliv na střední a vysoké školy i po stránce sociální. Jsme hrdi na to, že náš lidově demokratický stát vydává na své školství tak velké obnosy, jako málokterý stát jiný. Nemůžeme však být spokojeni s tím, jestli za tyto státní a lidové prostředky jsou stále ještě vychovávány příliš mnohé protistátní a protilidové živly. *(Hlučný potlesk.)* Naše školy, zejména střední a vyšší, musí lidově demokratické republice vychovávat lidi věrné a věci lidu a národa oddané. *(Potlesk.)* Pro reakci není ani na našich školách místa. *(Potlesk.)* Vedle prohloubení školení odborného musíme naši novou inteligenci v kurzech i ve školách vychovávat v duchu nejpokrokovějšího světového názoru, v duchu dialektického a historického materialismu, v duchu marxismu a leninismu. Není náhodou, že kapitalisté zavírají před dialektickým a historickým materialismem a marxismem a leninismem síně učilišť na devět zámků. Vědí, že to je světový názor nové třídy, třídy, které patří budoucnost, třídy dělnické. *(Velký potlesk.)* My bychom se dopustili vážného opominutí, kdybychom se nesnažili, aby tento pokrokový světový názor se stal názorem celé naší lidově demokratické společnosti. *(Potlesk.)*

B. Rudolf Slánský: Jak zajistit budování socialismu v naší vlasti

Naše budovatelské úkoly v průmyslu

Ale dosaženými výsledky se nemůžeme spokojit. Na všech úsecích naší výroby máme ještě mnoho nedostatků, výrobnost práce je dosud nízká, kvalita mnoha výrobků je ještě špatná, ještě se mnoho plýtvá cennými surovinami a pohonnými látkami. Nerozvinuli jsme ještě šířeji boj za snížení výrobních nákladů atd.

Na nás, na straně závisí, abychom nedostatky ve výrobě rychleji odstraňovali než dosud a abychom, jak to včera před námi vytyčil soudruh Gottwald, nacházeli a mobilizovali všechny skryté rezervy.

Prvním naším úkolem je dál a mohutněji než dosud rozvíjet socialistické soutěžení a údernické hnutí. Výrobnost práce můžeme dál zvyšovat za jedné podmínky, za podmínky, že další statisíce dělníků a techniků, budou vtahovány do socialistického soutěžení, budou pracovat údernickým způsobem. Proto se musíme po skončení předsjezdové soutěže soustředit na organizování ještě širšího socialistického soutěžení.

Rozšířit soutěžení a údernické hnutí

To znamená nespokojovat se tím, že máme na závodě první desítky úderníků, ale usilovat o to, abychom jich měli sta a tisíce, abychom přenášeli údernické zkušenosti na nejširší počet dělníků. Budeme organizovat porady a školy údernické práce, na nichž by úderníci učili své spoludělníky údernickému způsobu práce. Budeme posílat úderníky, aby sami ukazovali svým spoludělníkům, jak mají údernicky pracovat. Chceme mít celé party a celé dílny údernické.

Rozšíření údernického hnutí dosáhneme dále tím, že budeme odstraňovat vše, co toto hnutí brzdí, že především ostře odmítneme všechny ty, kteří se na úderníky dívají nevraživě, chtějí jejich práci znevažovat nebo dokonce jim házet klacky pod nohy. A úderníci vám řeknou, že narážejí ještě na mnoho překážek.

Soudružka Cibulková ve Fulneku podala zlepšovací návrh, který umožnil, aby přešla na dva stroje, čímž ušetřila závodu 65.000 Kčs ročně. *(Potlesk.)*

Soudružce Cibulkové po týdnu práce na dvou strojích byl stržen úkol o 50%, takže si vydělává stejně jako dříve.

Takový poměr k úderníkům nesmíme trpět.

Úderníkům musí být věnována co největší pomoc a podpora. Jejich výkony, překonávající normy, mají být po zásluze odměňovány. *(Velký potlesk.)*

Stranická organizace na závodě je povolána, aby hnutí úderníků podporovala, aby se stala jeho organizátorem. Ale mnoho komunistů na závodech ještě plně nepochopilo význam socialistického soutěžení a údernického hnutí. To vyplývá už z toho faktu, že je dosud malý počet komunistů úderníků. V závodních organizacích máme téměř 900 000 členů a proti tomu je úderníků jen kolem 65 000, a to ještě mnozí z nich nejsou komunisté.

Co komunista, to úderník

Příčina, proč členové strany na závodech nejsou dosud ve větším počtu úderníky, tkví v tom, že nepochopili, co znamená vedoucí úloha komunistů ve výrobě, že se má projevit především v tom, aby komunista byl vzorem v budovatelské práci, aby šel druhým příkladem vstříc. Proto je povinností komunisty na závodě, aby byl úderníkem v práci. Údernictví je výrazem vysoké politické uvědomělosti. Jaký je to komunista, který se nechá předhonorit nekomunistickými dělníky a dělnicemi, dělnickou mládeží! Proto budem razit a uskutečňovat heslo: „Co komunista na závodě, to úderník!“ (*Bouřlivý potlesk.*)...

Všestranná podpora a rozvoj údernického hnutí, další rozšiřování socialistického soutěžení, to je přední úkol strany na budovatelském úseku.

Zlepšovat jakost výrobků

Musíme dále obrátit pozornost na zlepšování jakosti výrobků našeho průmyslu. Chválil jsem soudruhy z textilu, že plní a překračují výrobní plány, že odstranili mnohé nedostatky ve výrobě. Ale je ještě mnoho stížností na jakost textilních výrobků. Horší jakost není způsobována jen nedostatkem dobrých surovin, ale špatným a někdy přímo nedbalým zpracováním. Do obchodního domu ARA byla dodána 6. dubna zásilka prádlového flanelu, který měl trhliny; týž obchodní dům dostal tištěnou látku dámskou, která pouští barvu, pánské košile, jež byly ušity ze dvou různých druhů látek. Vlněné šaty z pěkného materiálu mají kimonové rukávy, do nichž se ruce nevejdou. Všeobecné jsou stížnosti na to, že obleky, šaty pro ženy, pletené zboží, prádlo se málo hotoví ve velkých číslech. Mnoho druhů zboží je z nevhledného materiálu...

Vážné jsou stížnosti na špatnou jakost polotovarů. Jsou stížnosti na válený materiál z Vítkovic a Třince, že je nerovný a se značnými povrchovými vadami, na ocelové odlitky z Třince, které zaviňují mnoho zmetků, na zmetkové trubky z Chomutova, na zakřivené, hrbolaté mosazné tyče z čelákovických kovohutí atd.

Je třeba, aby na každém závodě byla organizována technická kontrola, která by zjišťovala jakost přímo na pracovišti, aby každé ředitelství závodu mělo oddělení technické kontroly, jehož vedoucí bude osobně odpovědný za jakost výrobků, a aby byly stanoveny i trestní sankce pro hrubé zanedbávání této odpovědnosti. (*Velký potlesk.*)

Za zlepšení jakosti musí vést boj především organizace strany na závodě, která ve spolupráci s odborovou organizací musí zaměřit socialistické soutěžení nejen na překonávání norem, ale také na dosažení nejlepší jakosti výrobků. Třeba podporovat úderníky, kteří si ukládají zlepšovat jakost výrobků.

Strana i správy závodů musí mít na paměti slova soudruha Stalina, že „zboží je konec konců vyráběno ne pro výrobu, ale pro spotřebitele“.

Stejně tak je třeba dbát na dodržování lhůt. Je nutno zavádět uzavírání pevných kontraktů s ustanovením lhůt, jakosti, druhu, s pokutami za nedodržení podmínek.

Šetřit surovinami

Nyní o šetření surovinami. Pro nás, jako zemi dovážející suroviny, je životní hospodářskou otázkou šetření surovinami a nahrazování dovážených surovin umělými hmotami. Všichni, konstruktéři, technici i dělníci, musejí vyvinout největší iniciativu v šetření surovinami. Péče o úsporu surovin musí začít už v konstrukci. Konstruktéři se musejí starat o snižování váhy,

používání slabších průřezů apod. Úspora surovin možno dosáhnout změnami technologického procesu, zmenšováním odpadů, jako jsou na příklad třísky, zbytky kusů, výřezy.

A současně musíme nahrazovat těžko dostupné suroviny náhradními a umělými hmotami. Na příklad při výrobě telefonních přístrojů se dají použít pro číselník bakelitové výlisky místo mosazného plechu. Naš chemický, báňský, textilní, sklářský průmysl by měl mnohem rychlejším tempem budovat výrobu umělých hmot a vláken, věnovat velkou podporu výzkumnictví na tomto poli. Také naši zlepšovatelé, jejichž hnutí se stále šířeji rozvíjí, by měli věnovat zvláštní pozornost těmto problémům.

Hospodaření podle rozpočtu

Ještě pomalu zavádíme na závodech hospodaření podle finančního rozpočtu. Nemůžeme vést účinný boj za snížení výrobních nákladů, nemá-li správa závodu a celé osazenstvo propracováno, jaké jsou výrobní náklady pro jednotlivé složky výroby.

Poněvadž nejsou propracovány výrobní náklady pro dílny a jednotlivá pracoviště, je soutěžení dosud jednostranně zaměřeno jen na množství výroby a nikoliv také na to, aby byly ušetřeny velké částky snížením výrobních nákladů.

Vypracování finančního rozpočtu předpokládá zavedení pevných přejímacích a prodejních cen, zavádění norem spotřeby materiálu a energie, norem využívání strojů a zařízení, norem zásob, mzdových fondů, aby na každém tomto úseku bylo možno kontrolovat výrobní náklady a snižovat je.

Aby hospodaření podle rozpočtu přineslo výsledky, třeba kombinovat přísnou centralizaci v plánování s největší operativní samostatností závodu a materiálním zainterесováním závodu na výsledcích hospodaření. Jestliže závod ušetří na výrobních nákladech, stanovených plánem, má ušetřená částka patřit závodu, má z ní být vytvořen závodní fond, kterým disponuje ředitel závodu a který má být použit na rozšíření výroby, stavbu bytů pro dělníky, na prémie úderníkům, na kulturní a sociální potřeby pro osazenstvo.

Provádíme nyní reorganizaci hospodářského aparátu v průmyslu, odstraňujeme zbytečný centralismus, rušíme ředitelství národních podniků, odtržené od výroby a vytváříme ředitelství sídlící na základních závodech, dáváme ředitelům závodů větší pravomoc – to vše nám pomůže lépe řídit závody a lépe plnit výrobní úkoly.

Kromě těchto opatření třeba vyřešit v brzké době důležitý kádrový problém na závodech: zvýšit autoritu mistrů.

Zvýšit autoritu mistrů

Mistr bezprostředně řídí výrobu v dílně, na něm závisí osud výroby. A proto je třeba, aby měl k plnění tohoto úkolu dostatečnou autoritu, odpovědnost i pravomoc.

A jaké je postavení mistrů na závodech dnes?

Mnozí dělníci se dívají na mistra ještě po staru, po kapitalistickou, vidí v něm popoháněče.

A tento poměr dělníků k mistrům vede k tomu, že mistři se bojí, jsou shovívaví k dělníkům, nežádají na nich plné využití jejich pracovního času, lepšího využití strojů, lepší kvality práce. Bojí se to žádat, aby neměli nepříjemnosti na závodech.

Tento stav musíme co nejrychleji a radikálně změnit. Organizace strany i odborů musí podpořit autoritu mistrů tak, aby se mistři nebáli žádat na dělnících dobré a plné výkony, musí se zastat dobrých a odborně zdatných mistrů. Mistry špatné a nespolehlivé budeme však odstraňovat.

Musíme také zvýšit odpovědnost mistrů. Mistr musí být odpovědný za plnění výrobních úkolů ve své dílně, za včasné zásobování dělníků nástroji a materiálem, za údržbu a plné využití strojů. Na mistrovi budeme žádat, aby přísně dbal na dodržování pracovní disciplíny, na vysokou kvalitu výrobků, zabraňoval zmetkům. Současně musí mistr pomáhat úderníkům, věnovat péči těm, kteří soutěží za zvýšení výrobnosti práce.

Proto musíme učinit z mistra plnoprávného výrobního dílovedoucího se širokými právy nařizovat a volat k odpovědnosti své podřízené. Musíme však také zlepšit jejich platové podmínky. Podle platové vyhlášky mají dnes odborní mistři plat od 3000 do 4300 Kčs a vrchní dílovedoucí, kterému je podřízeno několik mistrů, má počáteční plat 4500 Kčs. V mnoha závodech nám říkají, že za těchto platových podmínek je těžko sehnat mistra, ba jsou případy, že mistři odcházejí zpět na dělnickou práci, poněvadž si kvalifikovaní dělníci v úkolu v některých závodech vydělají více než mistři. Musíme mistra zainteresovat na výrobních výsledcích jeho dílny nebo oddělení a vyplácet mu prémie.

Jen tehdy, když zvýšíme autoritu, odpovědnost a pravomoc mistrů, když je budeme odborně a politicky školit, podaří se nám dosáhnout lepší organizace práce a výroby na závodech.

A stejně třeba zlepšit i poměr k celé technické inteligenci na závodech, vážit si dobrých odborníků, i když nejsou členy strany, zlepšovat jejich pracovní i platové podmínky, pomáhat je školit politicky i umožnit jim doplňovat jejich technické znalosti....

II. OBRÁTIT POZORNOST CELÉ STRANY K VESNICI

A nyní k některým problémům naší zemědělské politiky.

Hlavní linií naší zemědělské politiky bylo získání největšího a hlavního spojence dělnické třídy, získání malého a středního rolníka. Správnost této politiky byla potvrzena praxí. Tato politika byla jednou z hlavních příčin, proč reakce, spoléhající na vesnici, byla v únoru izolována a poražena.

Také pro budoucnost zůstává hlavní směrnicí naší další zemědělské politiky vytvářet ještě těsnější spolupráci s malým a středním rolníkem, všemožně pomáhat povznášet jejich hospodářství družstevní svépomocí, vymaňovat je z vlivu vesnických boháčů, získat vesnici pro socialismus, jak to ve svém referátu formuloval soudruh Gottwald.

Po listopadovém zasedání Ústředního výboru, na němž soudruh Gottwald vytyčil úkol omezovat a vytlačovat vesnické kapitalisty, začali jsme dělat tuto politiku, začali jsme zbavovat vesnické vykořisťovatele rozhodujících pozic v družstvech, v jednotném svazu, v národních výborech, zbavovat je práva disponovat traktory a mlátičkami ve strojních družstvech a tzv. volných sdruženích, začali jsme na ně uvalovat větší dodávkové povinnosti.

Sotva jsme začali dělat tuto politiku, již vidíme, jak se zlobně ozvali, projevíli zarputilou nevraživostí a leckde sáhli i k projevům odporu. Organizují především odpor proti zakládání zemědělských družstev, v nichž právem vidí účinný prostředek, kterým se malí a střední zemědělci osvobodí ze závislosti na nich.

Víme, že zbytky vykořisťovatelů, kteří po znárodnění průmyslu, bank a parcelaci velkostatků zůstali nejpočetněji zastoupeni na vesnicích, se dobrovolně nesmíří se svým osudem.

Ale nelekáme se jejich odporu a na nás záleží, abychom jej mohli v zárodcích zdolat. *(Potlesk.)*

Utūžit svazek s drobnými středními rolníky

Především záleží na komunistech na vesnici, na jejich správné politice, jak ji formuloval soudruh Gottwald. Záleží na tom, abychom dovedli politicky izolovat vesnické boháče, získat na svou stranu všechny malé a střední rolníky. Pak bude hrstka vykořisťovatelů bezmocná. Všude tam, kde komunisté začali dělat správnou politiku v rozpisu dodávek, řídili se směrnicí soudruha Gottwalda, aby velkým bylo ukládáno více, malým a středním rolníkům ulehčováno, má strana velikou autoritu mezi pracujícími zemědělci. Tam rolníci plní dodávky, soutěží v jejich překročování, zvyšují živočišnou výrobu, podílejí se na předsjezdové soutěži darů republiky, vítají založení jednotných zemědělských družstev a

aktivně se účastní na jejich budování. Všude tam, kde komunisté řeší v národním výboru všechny záležitosti obce tak, aby se zvyšovala hospodářská a kulturní úroveň drobných a středních rolníků, aby v obci nerozhodoval vesnický boháč, aby mu nebylo nadřazováno, tam se kolem strany semkli všichni pracující lidé v obci. Ale tam, kde komunisté na vesnici se prohřešují proti těmto zásadám, tam mají proti sobě veřejné mínění v obci, tam nalézají vesničtí boháči živnou půdu pro uplatňování svého vlivu na malé a střední rolníky. Proto prvním příkazem pro komunisty na vesnici je dělat politiku prospěšnou drobným a středním rolníkům a postihující vesnické vykořisťovatele.

Politika Národní fronty na vesnici

Druhým příkazem pro činnost komunistů na vesnici je, aby neodmítali, ale pěstovali spolupráci s čestnými představiteli druhých stran, stejně jako se zástupci mimostranických organizací, s uvědomělými bezpartijními rolníky, a přibírali je k projednávání a rozhodování o všech veřejných a budovatelských otázkách. Tam, kde komunisté tak činí, tam nemají obtíže se zakládáním jednotného zemědělského družstva, s rozpisem a plněním dodávek, poněvadž tuto politiku jim aktivně pomáhají provádět i nekomunisté. Tam, kde komunisté si sami obsadili národní výbor a akční výbor, mimořádnou vyživovací komisi, Jednotný svaz zemědělců, kde nepřitahují a nepřesvědčují nekomunistické vrstvy pracujícího lidu, nedbají jejich názorů, tam nemají také dostatečnou podporu pro svoji politiku.

Je proto příkazem pro všechny naše organizace na vesnici, aby prováděly důsledně a v nejširším měřítku politiku Národní fronty, politiku nejužší spolupráce se všemi pracujícími vrstvami národa. (*Velký potlesk.*)

Jednotná zemědělská družstva

Konečně třetím příkazem pro naše vesnické organizace je, aby podporovaly všechny formy družstevního organizování rolníků, jak o tom mluvil soudruh Gottwald na listopadovém zasedání Ústředního výboru i na tomto sjezdu, aby tak činily zakládáním a rozvíjením všestranné činnosti jednotných zemědělských družstev. Družstva, toť cesta, po níž dojdeme na vesnici k socialismu, jak nás učí soudruh Lenin a Stalin. (*Potlesk.*)

Musíme se poučit z dosavadních zkušeností při budování jednotných zemědělských družstev. Mnoho našich soudruhů si dostatečně neuvědomovalo celý dosah a význam budování jednotných zemědělských družstev, domnívali se, že provedeme rychlou organizační kampaň a vše půjde snadno jako při jiných obvyklých kampaních.

Strana neprovedla ani řádnou objasňovací kampaň ve vlastních řadách a někteří členové strany, kterým nebylo objasněno, co jsou jednotná zemědělská družstva, a kteří proto nebyli přesvědčení o jejich prospěšnosti, zakolísali a dostali se pod vliv reakce. Tam, kde okresní výbor a vesnická organizace se dobře připravily na celou kampaň, bylo dosaženo úspěchu.

Jak máme nyní postupovat, poučení těmito zkušenostmi?

1. Znovu a důkladně vyjasnit všechny otázky jednotného zemědělského družstva ve všech orgánech strany a zvláště v základních organizacích na vesnici. Musíme odstranit jakékoli nejasnosti a kolísání, aby každý člen strany nejen politiku strany hájil, ale také aktivně pomáhal zakládat a budovat JZD. (*Potlesk.*) Ale proti těm členům, kteří přes všechno trpělivé přesvědčování budou kolísat a podléhat reakčním názorům, musíme zakročit, a jde-li o nenapravitelné kolísající živly, vyloučit je z našich řad. (*Velký potlesk.*) Budování jednotných družstev a plnění ostatních úkolů v zemědělství bude nejlepší prověrkou všech našich členů a funkcionářů na vesnici. (*Potlesk.*)

2. Po vyjasnění otázky ve straně musíme projednat založení jednotných zemědělských družstev s představiteli druhých stran i s těmi bezpartijními rolníky, kteří mají ve vesnici vliv, je přesvědčovat a získat pro založení družstva a také je navrhnout do přípravného výboru družstva. I pak nespěcháme se svoláním veřejné schůze, ale napřed provedeme osobní agitaci

dům od domu, určíme soudruhy, kteří navštíví jednotlivé zemědělce, zjistí jejich názory a budou je přesvědčovat. K této práci přibereme také soudružky, které leckdy lépe pochopí prospěšnost zemědělského družstva než muži a mohou pak ovlivnit ženy celé vesnice.

3. Při zakládání jednotného družstva nebudeme se honit jen za množstvím, ale raději založíme družstva nejprve v několika obcích, kde jsou pro to nejlepší podmínky, z těchto družstev se budeme snažit učinit vzorná družstva, dobře vybavená stroji i jiným zařízením. Založením družstva naše práce však nekončí, ale teprve začíná. Založeným družstvům musíme věnovat všemožnou péči, pomáhat jim organizovat první kroky činnosti, pomáhat při budování nových zařízení, jako jsou drůbežárny, prádelny, teletníky, elektrifikace atd. Uvidíme-li rolníci v sousedních obcích na praktickém příkladě, co jednotná družstva jsou, jaký prospěch jim přinesou, získáme všechny pracující rolníky pro družstevní myšlenku. (*Velký potlesk.*)

Pomáhat vesnickým organizacím

Plnění těchto úkolů na vesnici nebude snadné. Třídní boj na vesnici se bude zostřovat. A naše vesnické organizace nejsou k němu dostatečně ideově vyzbrojeny a mají ještě hodně nedostatků. Politická a ideová úroveň našich kádrů na vesnicích není na dostatečné výši. Jsou obce, kde na vedoucích funkcích ve straně a v národních výborech nejsou nejuvědomělejší komunisté z řad malých a středních rolníků. Máme ještě vesnické funkcionáře, kteří dělají politiku, ovlivňovanou sousedskými a příbuzenskými poměry (*Velký potlesk.*), kteří, i když sami jsou malí a střední rolníci, podléhají vlivu v jich pozadí stojících vesnických boháčů a reakcionářů. V novém filmu „Vzbouření na vsi“ je dobře vystižen typ našeho vesnického vydřiducha, bývalého agrárního starosty, který sice nemá žádnou funkci, ale dovede ovlivnit chudé maloročníky a pomocí nich působit i na rozhodování národního výboru. Máme obce, v nichž organizace strany jsou pasivní, aktivně pracuje jen několik málo funkcionářů.

Naším úkolem je obrátit pozornost celé strany k vesnici.

Straně musíme vysvětlit, jaké vážné úkoly nás na vesnici čekají, co znamená úkol získat vesnici pro socialismus. Vesnické organizace mohou tento úkol úspěšně splnit jen tehdy, když budou naň připraveny a dobře ideově i organizačně vyzbrojeny. Proto nutno poskytovat každodenní účinnou pomoc a podporu vesnickým organizacím. Proto nutno do vesnic posílat naše nejlepší pracovníky, organizátory, řečníky i učitele.

Hlavní tíže úkolů a odpovědnost za stav vesnických organizací je na okresních výborech strany. Ty jsou povolány, aby přenášely politiku strany do základních organizací, mají se o ně každodenně starat.

Aby mohly okresy splnit tyto své úkoly, musí pokládat pomoc vesnickým organizacím za svůj přední politický úkol a základně změnit své dosavadní pracovní metody....

Patronáty závodů nad vesnicemi

Kromě toho stavíme před celou stranu další důležitý úkol: organizovat patronáty celých závodů nad jednotlivými skupinami vesnic.

Posílali jsme dosud do vesnic různé strojní, žňové a jiné brigády. V poslední době jsme v tom polevili. Zatím je třeba v tom nejen nepolevovat, ale ještě v daleko větším měřítku posílat dělníky do vesnic. (*Potlesk.*) Chceme, aby menší závody si vzaly stálý patronát nad skupinami vesnic, velké závody patronát nad celými okresy a uvnitř velkých závodů jednotlivé dílny patronát nad skupinami vesnic.

Musíme k tomu vybírat ty nejuvědomělejší dělníky, které nejprve důkladně seznámíme se zemědělskými problémy, budeme je instruovat, jak mají rolníky přesvědčovat, jak pomáhat naší vesnické organizaci v její politické i organizační práci, jak jí předávat své zkušenosti ze závodní organizace. Spolu s politickou prací budou rolníkům pomáhat při spravování strojů a elektrifikaci vesnic, při žňových a jiných pracích. Zvláště bude účelné, aby pro každé nově

založené jednotné zemědělské družstvo byl určen patronátní závod nebo dílna většího závodu a aby dělníci, zajišťující do družstva, udržovali v pořádku stroje, pomáhali budovat různá nová zařízení družstva a hlavně pomáhali družstvu politickou prací.

Už dosavadní zkušenosti ze zájezdů dělníků do vesnic nám ukázaly, že dělníci dovedou přesvědčovat rolníky a rychle se orientovat v problémech vesnice. (*Potlesk.*)

Kulturní pomoc vesnici

Konečně je třeba poskytnout vesnicím pomoc kulturní. Zvláště se musíme starat, aby do vesnic, podléhajících vlivu klerikální reakce, byli posláni nejlepší učitelé, aby tam byl založen Československý svaz mládeže, aby tam přišlo kino, aby tam byl zaváděn rozhlas, pořádány kulturní zájezdy, pomáhající tam založit divadelní a pěvecké kroužky, Sokol atd.

Strojní stanice a státní statky

Důležitým prostředkem k získání vesnice pro socialismus jsou státní strojní stanice a státní statky. Dnes máme 335 okresních strojních stanic a 110 poboček se 4000 traktory a 2000 samovazy, které ulehčují pracujícím rolníkům jejich dřinu a vymaňují je ze závislosti na vesnických boháčích. Strojní stanice jsou ve stálém styku se všemi vesnicemi a mají proto možnost pomáhat našim vesnickým organizacím v jejich práci, zvláště při budování jednotných zemědělských družstev. Přijede-li traktorista do vesnice, nesmí se spokojit jen tím, že udělá svou práci s traktorem a zase odjede, nýbrž je třeba, aby uměl s rolníky projednat všechny jejich problémy. Při uzavírání smluv o orbě nebo sečení projedná i místní možnosti rolnické svépomoci, společného osevního plánu a jiných opatření k využití strojů, k zvýšení zemědělské produkce prostřednictvím jednotného družstva. Tyto úkoly mohou splnit jen politicky vyspělí ředitelé a traktoristé strojních stanic, které musíme vybírat především z třídně uvědomělých dělníků ze závodů, dát jim potřebné agrotechnické vzdělání a seznámit je dokonale s naší zemědělskou politikou.

Musíme vybudovat na každé strojní stanici závodní organizaci strany, která bude dbát o plnění politických i výrobních úkolů strojních stanic, o to, aby strojní stanice pracovaly co nejproduktivněji, snižovaly výrobní náklady, měly co nejméně neproduktivních časů, co nejvíce využívaly strojů.

Státní statky po provedení nových zákonů o pozemkové reformě značně vyrostly a mají dnes 1900 dvorů se 437 000 ha zemědělské půdy a 63 000 zaměstnanci. Státním statkům připadá velká úloha při budování socialismu. Mají být vzornými hospodářstvími a příkladem toho, jaké výhody přináší socialistické velkopodnikání, jak vysoké produktivity rostlinné i živočišné výroby je možno při tom dosáhnout. Naše státní statky jsou teprve na cestě stát se vzornými hospodářstvími. Mohou se jimi stát jen tehdy, když důsledně provedou reorganizaci celé své správy, reorganizaci, pokud jde o kádry a metody správy. (*Potlesk.*)

Ve státních statcích je dosud mnoho lidí starého byrokratického aparátu, kteří byli zvyklí plnit jen úřední příkazy bez vlastní iniciativy. Celý aparát správy musí být rychle doplněn novými lidmi. Bude třeba ještě odvážněji než dosud vyhledávat nové lidi z řad nižších pracovníků, odborně je školit a nebát se dosazovat drobné zemědělce, zemědělské a průmyslové dělníky za šafáře, správce a ředitele. ... Tam, kde dobře pracuje závodní organizace strany na statcích, tam jsou zaváděny i nové formy organizace práce, tvořeny první úderky, mobilizováni zaměstnanci k plnění a překročení výrobních plánů. Strana musí věnovat stálou péči strojním stanicím i státním statkům a pomáhat jim v jejich práci.

Nakonec ještě několik připomínek k práci ministerstva zemědělství, ministerstva výživy a Ústředí pro hospodaření zemědělskými výrobky. Před těmito ústředními orgány stojí nyní nové vážné úkoly, kterým musí operativněji přizpůsobovat svou činnost.

Je třeba, aby mnohem více prováděly své zásahy prostřednictvím krajských a okresních národních výborů. (*Potlesk.*), neobcházely je, ale spolupracovaly s nimi. Národní výbory jim

pomohou kontrolovat práci agronomů, strojních stanic, státních statků, hospodářského družstva v krajích a okresech, zjišťovat a odstraňovat jejich vady a nedostatky.

Je také nutno, aby všechny akce rozpisů výrobních a dodávkových plánů byly včas připravovány a dosaženo toho, aby lhůty k jich provádění nemusely být tak krátké, že není pak možno tyto závažné úkoly důkladně projednat a zajistit jejich provedení. *(Potlesk.)*

Ústředí pro hospodaření zemědělskými výrobky musí rychle zmenšit svůj veliký aparát o 7000 zaměstnancích *(Potlesk.)*, vzniklý sloučením trhových svazů, výsadních společností a jiných institucí, prozkoumat své kádry s hlediska politické spolehlivosti a odborné zdatnosti. *(Potlesk.)*

C. Antonín Zápotocký: Náš základní úkol – první Gottwaldova pětiletka

Soudruzi a soudružky,

Mám promluvit o nejdůležitějším a základním úkolu naší cesty k socialismu, to je plnění naší první Gottwaldovy pětiletky...

Teprve únorem 1948, kdy byl odražen a zmařen reakcionářský puč, byla zajištěna a otevřena českému a slovenskému lidu cesta k socialismu. To postavilo naši komunistickou stranu, která byla strůjcem únorového vítězství, před nové a dalekosáhlé úkoly.

Jedním z těchto hlavních úkolů je pětiletý výrobní plán. Nejedná se v něm o nic menšího než o vybudování socialistické výroby. Bez socialistické výroby není socialismu. Socialismus má dát lepší životní úroveň všemu lidu. Proto musí být socialistická výroba lepší, výkonnější a produktivnější, než byla výroba kapitalistická. Má-li být takovou, musíme ji plánovat. Musíme si uvědomit nedostatky staré výroby a nejen se o to snažit, ale dovést je opravdu překonat a odstranit.

Gottwaldova pětiletka

Přecházejí k otázce pětiletého plánu, musím znovu připomenout tolikrát vzpomenutá slova soudruha Klementa Gottwalda v Ústřední plánovací komisi z 10. října 1947 při stanovení zásad pětiletého plánu:

„Kdybychom setrvali při dnešní, nevyhovující průmyslové skladbě, pak je zřejmé, že naše hospodářství by bylo vystaveno nebezpečným otřesům a že by nebylo možno zaručiti plný jeho rozvoj a vzestup životní úrovně.“

Hlavním cílem mého stručného referátu na dnešním sjezdu je: obrátit pozornost celé naší strany, všech funkcionářských kádrů i členů na fakt, že pětiletka má, podle slov soudruha Gottwalda, za úkol ne už jen obnovovat, ale skutečně přebudovat naše hospodářství průmyslové i zemědělské.

Nemá jen navazovat na starou kapitalistickou strukturu, ale má ji tam, kde přebudování potřebuje, přebudovávat, odstraňovat tam, kde nevyhovuje, ještě lépe využívat a zdokonalovat to, co se osvědčilo a co se ukázalo dobrým, krátce řečeno: pětiletka má přecházet na všech polích výroby i hospodářství, v průmyslu i v zemědělství, v distribuci i ve veřejné správě, od staré kapitalistické chaotičnosti k cílevědomému plánovanému socialismu. *(Potlesk.)*...

Také my jsme svou národní revolucí roku 1945 a odražením kontrarevolučního puče naší reakce v únoru 1948 udělali ohromný skok kupředu na poli politického řádu, zlomili politickou moc reakční kapitalistické buržoasie a demaskovali i její lžisocialistické a pseudodemokratické pomocníky.

Toto nesporné politické vítězství, které u nás z milionů pracujících dělá teprve skutečně rovnoprávné a svobodné občany, staví však i nás s bezohlednou příkrostití před hlavní úkol, dovést politické vítězství hospodářskými úspěchy. *(Potlesk.)* Špatně dopadne hospodář, který chce žít a utrácet jen z toho, co zdědil.

Pracující lid stal se opravdu po únoru hospodářem v naší republice. V jeho rukou, umu, pílí, pracovní obětavosti a přičinlivosti leží otázka dalšího vývoje. Je možno buď dovést zděděné, ale zanedbané a málo ještě vynášející hospodářství k budoucímu rozkvětu a zvítězit, anebo těžce dobyté dědictví marnotratně utratit, rozplýtvat a zbankrotovat.

Statisíce dělníků, žen i mládeže tento velký revoluční hospodářský úkol pochopily, zařadily se do práce, jakmile padlo sveřepé panství hitlerovské okupace. Statisíce přenesly bojovný elán na pracovní pole a proměnily revoluční nadšení v nadšení tvůrčí radostné práce.

Jen toto pracovní nadšení zachránilo nás od katastrofy, jen ono může nás přenést i přes dnešní přechodné obtíže, splnit naše výrobní plány, otevřít dokořán brány šťastné budoucnosti. (*Potlesk.*)

Jsou, pohříchu, u nás ještě i mnozí dělníci, „revolucionáři“, socialisté a komunisté, kteří stále nechtějí pochopit tuto pravdu. Domnívají se, že porážkou kapitalismu a reakce je již vše vykonáno a vše opatřeno. Všeobecný blahobyt že už je na dosah ruky. Proto, že je možno nyní stavět jen požadavky, oddávat se blahým snům a inkasovat plnými rukama revoluční vymoženosti.

To však není pravda. Své hospodářství a šťastnou budoucnost si musíme teprve budovat svou vlastní usilovnou prací. (*Velký potlesk.*)

Naše situace je jistě lehčí, než byla situace sovětského pracujícího lidu v prvních letech po vítězně skončené sociální revoluci a dobytí moci. Ruský lid stál zde osamocen proti kapitalistickému obklíčení. My nejsme osamoceni. Opíráme se o spojení se silným Sovětským svazem (*Velký potlesk.*), který již dobudoval socialismus a nastupuje další vítěznou éru budování komunismu. (*Velký potlesk.*) Opíráme se o přátelství a spojení s lidově demokratickými republikami na severu, východu i jihu. (*Potlesk.*)

Ještě však nepominulo kapitalistické nebezpečí na západě a nezúčtovali jsme ještě se všemi pozůstatky kapitalismu u nás.

Kapitalistické a reakcionářské elementy se namnoze těžko smiřují s porážkou, kterou utrpěly. Cítíce naprostou politickou bezmocnost, snaží se aspoň co nejvíce brzdit, sabotovat a někdy i přímo zločinnými akcemi poškozovat naši novou hospodářskou výstavbu. Vědí, že politicky a mocensky prohrály svůj boj proti socialismu. Nevzdaly se však ještě naděje, že by mohly znemožnit aspoň jeho hospodářskou výstavbu. Neštítí se použít k tomu nejnepravděpodobnějších a nejzločinnějších prostředků. Kdyby mohly, neštítily by se ani vyvolat novou válku. Chtěly by nás znervóznět a odvrátit od usilovné a trpělivé budovatelské práce. Nebylo by pro ně větší radosti, než kdybychom sami ohrozili veliké dílo socialistického budování a upadli do krizí a chaosu svou neschopností, nedostatkem ostražitosti a dobré vůle učit se, nedostatkem trpělivosti odstraňovat a překonávat přechodné překážky, nedostatkem odpovědnosti vykonávat správně svěřené nám úkoly, anebo kdybychom překotným maloměšťáckým radikalismem chtěli uskutečňovat předčasně věci, pro jejichž uskutečnění jsme nesplnili předpoklady a o jejichž trvalé zajištění jsme se nepostarali zvýšenou produktivitou své práce. (*Potlesk.*)....

I pro nás, československé komunisty, je jediná cesta, která stála před sovětským pracujícím lidem: splnění pětiletého plánu. My jej splníme. (*Bouřlivý potlesk.*)

Chtěl bych se nyní zastavit u některých praktických otázek plnění našeho pětiletého plánu.

Přestavba výroby

Je to především strukturální přestavba naší výroby. Musíme výrobu přizpůsobit potřebě, především našeho domácího trhu, ale i spotřebě trhu zahraničního. Musí to být však zahraniční trh, který by neohrožoval naši prosperitu, nevystavoval nás rozmarům kapitalistické konjunktury a nehrozil nás strhnout do krizí. Jaká byla až dosud snaha vysoce průmyslových kapitalistických zemí?

Brzdit rozvoj průmyslové výroby v druhých zemích a snažit se pokud možno vyvážet do nich své výrobky, najmě spotřební zboží, aby tak byly udrženy v hospodářské odvislosti a byly snadnějším objektem vykořisťování. I výroba našich zemí byla k tomu cíli budována za účasti a závislosti na zahraničním kapitálu. Uvedu jen jeden příklad. Máme velmi rozvinutou textilní výrobu, ale neměli jsme vůbec výrobu textilních strojů a byli jsme plně odkázáni na milost a nemilost zahraničí. Není žádnou tajností, že nám americký kapitál brzdí a sabotuje dodávky důležitých strojů, které sami nevyrobíme, i když jsme je napřed zaplatili. Musíme proto dnes naši výrobu a vývoz orientovat jinak.

Nesmíme mít na zřeteli kapitalistický zisk, jehož dosažení se opírá o vykořisťování průmyslově zaostalých zemí a o snahu udržet tyto země co nejdéle v průmyslově zaostalosti. Musíme rozvoj průmyslu v těchto zemích podporovat a dodávat jim nejen spotřební zboží, ale především stroje, továrny, elektrárny, cukrovary, lokomotivy atd. (*Potlesk.*) Proto má tak velký význam naše spojení s lidově demokratickými zeměmi. Proti kapitalistickému heslu, udržovat své spojence ve výrobní zaostalosti a odvislosti, stavíme heslo pomáhat jim k průmyslovému rozvoji v tom vědomí, že tento rozvoj bude činit naše spojení cennější a jejich spotřeba možnosti vzájemné výměny statků s námi bude tím stoupat. Má-li být náš zahraniční trh takto orientován, musí být naše výroba této orientaci přizpůsobena. (*Velký potlesk.*)

Bylo by nesmyslné stavět jen na rozšiřování vývozu textilu, obuvi apod. I když význam těchto výrobních odvětví nepřehlídíme, jisto je, že hlavní poptávka je a bude i do budoucna růst po obráběcích strojích, elektrárnách, turbinách, těžních strojích, barvivech, umělých hmotách apod.

Proto je pro nás tak důležité rozšíření našeho těžkého průmyslu, strojírenství a chemie. Proto také pětiletka zaměřuje největší pozornost k investicím v těchto oborech. Kdybychom to neudělali a pokládali za základní jen výrobu spotřebních statků v mylné domněnce, že budeme dále rozšiřovat i jejich vývoz, nedošli bychom ke zvýšení životní úrovně, naopak, upadli bychom do krize.

Výroba spotřebních statků a její rozšiřování má jen tenkrát význam, když se opírá především o domácí spotřebu. Domácí spotřeba roste jen tenkrát, když se životní úroveň širokých mas lidu zvyšuje a jejich koupěschopnost stoupá. (*Potlesk*)

Zemědělská výroba

Co platí o průmyslové výrobě, platí stejně o zemědělské výrobě. Chceme-li zvýšit životní i kulturní úroveň venkova a tuto zvýšenou úroveň i do budoucna udržet a rozvíjet, pak je nutno si uvědomit, že za stávajících forem roztržitého, namnoze primitivního a chaotického zemědělského hospodářství není možno splnění tohoto cíle ani dosáhnout, ani zaručit.

Dřívější agrární politika podporovala velkostatkářskou výrobu a snažila se všemi silami o rozmnožování jejich zisků na úkor malého a středního zemědělce. I agrární družstevnictví mělo třídní charakter a hájilo v první řadě zájmy velkostatkářů. Musíme dále rozvíjet družstevnictví, ale musíme je přeorganizovat, aby místo hájení zájmů velkých a podpory velkostatkářů stalo se oporou a zdrojem blahobytu pro malé a drobné zemědělce. (*Potlesk.*)

V tom je význam našich jednotných zemědělských družstev. Výhody hospodářské převahy, které nabývali velkostatkáři v zemědělství nad malými rolníky tím, že mohli racionálněji hospodařit a mechanizace lépe využívat, musí nabývat do budoucna malí zemědělci. Mohou této převahy nabývat jen tenkrát, když svoje hospodaření zorganizují a uzpůsobí tak, aby mohlo mechanizaci a racionalizaci úspěšně využívat.

Při dnešní formě hospodaření to není možné a budoucnost bude zemědělce o tom čím dále tím více přesvědčovat. V kapitalistických zemích bude docházet opět v zemědělské výrobě ke krizovým zjevům. Po válečném a poválečném nedostatku dostaví se při zachování míru nadbytek zemědělských produktů, v první řadě obilnin. Opět dojde ke zjevům, že se

pšenice bude pálit, kukuřice házet do moře a sedláci a farmáři budou proletarizováni. U nás k tomu dojít nesmí a je na nás, abychom zemědělce přesvědčili, že jediná možnost uchránit zemědělce před podobnými katastrofami jsou nové formy hospodaření. (*Potlesk.*)

Poukazuji jen na otázku živočišné produkce. Proč naše dnešní zemědělské hospodářství nám dává stále lehčí kusy a méně žirný dobytek? Nesvádějme to na nedostatek krmiv. Je to především proto, že v malém hospodářství se nevyplatí věnovat dosti péče a pozornosti výkrmu. O tom nás brzy přesvědčí výsledky našich státních, komunálních i družstevních velkovýkrmů vepřů, dobytka i drůbežárny. Za těmito příklady budou muset jít všichni zemědělci. Sdružovat se v jednotná družstva, zakládat svoje družstevní velkovýkrmny, drůbežárny, zkrátka organizovat společnou produktivnější výrobu a takto zabezpečovat svou cestu k zajištěné budoucnosti. (*Potlesk*)

Dnes je ještě mnoho pochybovačů. Mnozí novým formám nevěří. Nevěřili také velkovýkrmům před jejich zakládáním, hrozili epidemiemi, morem a vším možným. Předpovědi se nepotvrdily. Velkovýkrm se bude zdokonalovat. Protože si ho naše zásobovací poměry a vzrůst životní úrovně a tím stoupající spotřeba masa vynucuje. A bude rentabilní. To je znovu to, o čem mnozí pochybují. Chtěli by to léčit opět metodou svobodné tvorby cen, to je zvyšováním cen. I zde by to byla nesprávná cesta. Dnes je samozřejmě nutno zápasit s mnohými svízelemi. Vezměte jen otázku ceny selat. Platíme-li za jedno sele 1200 Kčs a více, je arciž těžko dosáhnout rentability. Až ale rozšíříme chov prasnic při velkovýkrmnách, až budeme produkovat selata levněji, a to je při řádném a pečlivém chovu možné, až výkrmy lépe zorganizujeme, ztechnizujeme a zracionalizujeme, až socialistické soutěžení a údernictví se stane také mezi ženami-krmíčkami masovým zjevem, až práci těchto, dnes ještě podceňovaných a namnoze špatně placených pracovníků budeme náležitě oceňovat a budeme jim moci i náležitě odměňovat, pak teprve uvidíte, jak pozvedneme úroveň naší vesnice, jak začnou i masy zemědělců a nanejvýš zemědělských žen chápat, kde vězí cesta k blahobytu. Odmítnou všechny škarohlídy, našeptavače a sabotážníky, chopí se nové práce, vyrovnají krok s průmyslem, splní svou zemědělskou pětiletku a půjdou radostně a nadšeně k socialismu. (*Bouřlivý potlesk.*)

Rozdělení pracovních sil

Zvyšování životní úrovně lidu, zvláště pracujícího lidu, to je to, na co kapitalistická výroba vůbec nebrala ohled, co neměla v programu a s čím nikdy nepočítala. Naopak – ona úmyslně vyvolávala krize i války, aby na lidské bídě, nezaměstnanosti, ničení existencí a snižování životní úrovně co možno nejvíce vydělávala.

Největším úspěchem naší dosavadní hospodářské a výrobní politiky dvouletky je, že jsme se ubránili nezaměstnanosti. V první republice po světové válce nezaměstnanost byla a je i po této válce ve všech kapitalistických zemích.

My jsme se jí vyhnuli. Neodlehčovali jsme si propouštěním a vrháním pracujících lidí do bídě ani v průmyslu, ani ve veřejné správě, i když tam přebytky pracovních sil existovaly. Nesnižovali jsme nezaměstnanost životní úroveň lidu.

Pochopitelně se to nemohlo dít bez hospodářských obětí. Chceme se i do budoucna a navždycky nezaměstnanosti uchránit. Nemůžeme to ale činit věčně na účet hospodářských obětí a platit lidi, které nepotřebujeme ve výrobě, administrativě a veřejné správě. (*Potlesk.*)

Proto musíme svou výrobu přebudovat a musíme mít i odvahu pracovní síly dále účelně rozdělovat. Musíme účelně využít všechny pracovní rezervy, které máme. S tímto problémem jsme se ve dvouletce nevypořádali. Příčina nevězí v tom, že by to byl neřešitelný problém. Vězí z velké části v tom, že pro jeho řešení nebylo dosti odvahy. Mnozí myslí, že se ubrání nepříjemností, když řešení naléhavých problémů prostě odkládají. Věčně se to ale odkládat nedá.

Naše pětiletka nebude rovnoměrně na všech úsecích splněna, jestliže naléhavý problém správného rozdělení pracovních sil co nejdříve nerozřešíme. (*Potlesk.*)...

Abychom dosáhli správného rozdělení pracovních sil, bude nutno mnohé převychovat, bude nutno mnohé nazírání zvrátit a mnohá stará přísloví opravit a dokázat jejich naprostou přežilost v dnešní době.

VeźmĚte jen starĚ přísloví: „ŠevĚe, drŹ se svĚho kopyta!“ NĚnĚ zaostalejšĚho, reakĚnĚjšĚho a neplatnĚjšĚho hesla. Mohlo platit v dobĚ primitivnĚ rukovĚroby, ale ne v dnešnĚ dobĚ technizace a racionalizace. Dnes musĚme naopak nařĚ mlĚdeŹi říkat: Hled' se nauĚit a hled' poznat vře, co se jen nauĚit a poznat mŹžeř. Neupadej do malomyslnosti, mĚř-li odklĚdat kopyto svĚ domnĚlé profesionĚlnosti a zařad'ovat se do jinĚ práce.

MzdovĚ problĚmy

Při řeřenĚ mzdovĚch problĚmŹ po skonĚenĚ vĚlce a okupaci prvnĚ nařĚ otĚzkou bylo odstranĚnĚ hladovĚch mezd, za kterĚch se vŹbec nedalo Źít. Ty jsme odstranili. OdstranĚnĚ hladovĚch mezd nebylo moŹno provĚst bez urĚitĚ nivelizace. To vyvolalo nesprĚvnĚ nĚzor, Źe cĚlem socialismu je mzdovĚ rovnostĚřstvĚ a nivelizace. Ěasto slyřĚme volĚnĚ: „KaŹdĚ mĚ stejnĚ Źaludek, proto mĚ mĚt takĚ stejnou mzdu.“ Nesmysl. PĚdnĚ jiŹ tvrzenĚ o stejnĚm Źaludku je nepravdivĚ. Ěasto lidĚ, kterĚ mĚjĚ velkĚ Źaludek a hodnĚ snĚdĚ, nejmĚnĚ pracovali. (*VelkĚ potlesk. Veselost.*) OdmĚna za práci se nemĚřĚ podle potĚeby Źaludku, mĚřĚ se vyrobenou hodnotou. Ne podle potĚeby, ale podle zĚsluhy mŹžeme dnes odměňovat. Proto nemŹžeme pĚipustit lineĚrnĚ zvyřovĚnĚ mezd. MŹžeme a musĚme pĚipustit zvyřovĚnĚ za vyřřĚ vĚkon. S tĚm souvisĚ odbourĚnĚ tak zvanĚho mzdovĚho stropu, kterĚ brĚnĚ zvyřovĚnĚ mezd v ŹĚkolu nad urĚitĚ procento.

NemŹžeme to ale opĚt uĚinit lineĚrnĚ. Aby mohl bŹt mzdovĚ strop odbourĚn, musĚme mĚt pevnĚ mzdovĚ normy. Ty dnes jeřřĚ vřude nemĚme. Jejich zavĚdĚnĚ se brĚnĚ prĚvĚ tam, kde mzdovĚ normy a ŹkolovĚ sazby si neoprĚvnĚnĚ nadsadili, aby i při malĚm vĚkonu dosĚhli vysokĚ mzdy. (*Potlesk.*) Tam by odbourĚvĚnĚ mzdovĚho stropu bylo nesmyslem a podporovĚnĚm lajdĚctvĚ.

Uvedu vĚm jen jeden pĚĚklad, jak se dnes takĚ nĚkteřĚ dĚlnĚci dĚvĚjĚ na práci a jeĚĚ odměnu.

V KarlovĚch Varech prĚvĚ v nedĚvnĚ dobĚ pĚedloŹila skupina dĚlnĚkŹ, pracujĚcĚch při vykopĚvĚce, poŹadavek, aby za metr vĚkopu ve skĚle byla placena mzda 2000 KĚř od krychlovĚho metru, nebo 2600 KĚř tĚdnĚ při dennĚ práci. KdyŹ jim nebylo vyhovĚno, zanechali práce.

S takovĚmi „stachanovci“ a „ŹdernĚky“ bychom pochopitelnĚ socialismus nevybudovali a ŹivotnĚ Źroveň nezvĚřřili. PĚed takovĚmi ŹdernĚky, kterĚ bazĚrujĚ na vysokĚch poŹadavĚch a lajdĚckĚch vĚkonech, nařĚ vĚrobu a hospodĚřstvĚ, jak se lidovĚ říká, ať pĚnĚbŹh chrĚnĚ. (*VelkĚ potlesk.*)

HospodĚřenĚ podle mzdovĚch fondŹ

MusĚme je zavĚdĚt. Abychom k nĚmu dořřli, je nutno nařĚ plĚnovĚnĚ zdokonalit a prohloubit. NĚstaĚĚ mĚt celkovĚ plĚny. MusĚ bŹt plĚnovĚna práce na jednotlivĚ zĚvody, oddĚlenĚ, skupiny i dĚlnĚky. Bude nutno udĚlat pořĚdek takĚ v cenĚch. Bude je nutno jeřřĚ dalekosĚhleji plĚnovat. Ve znĚrodnĚnĚ vĚrobĚ jsme plĚnovali. UdrŹeli jsme ceny v pĚimĚřenĚ vĚřĚ trojnĚsobku, namnoze jsme ani na trojnĚsobek neřřli, zvlĚřřĚ ne u zĚkladnĚch produktŹ....

Z toho je vidĚt, jak nĚm soukromĚ vĚroba při svobodnĚ tvorbĚ cen rozvrĚcĚ plĚnovĚnĚ. KdyŹ dnes mluvíme o hospodĚřstvĚ podle rozpoĚtu, chtĚli by i mnozĚ nařĚ hospodĚři ve znĚrodnĚnĚ vĚrobĚ pĚejĚti na systĚm svobodnĚ tvorby cen a ŹĚdajĚ, aby ceny byly stanoveny podle jejich kalkulace. Nic by nebylo nebezpeĚnĚjšĚho. PlĚnovĚnĚ vĚroba vyŹaduje plĚnovĚnĚ tvořenĚ cen a ne tak zvanou „svobodnou jejich tvorbu“. (*VelkĚ potlesk.*)

Správné hospodaření podle rozpočtu znamená kalkulovat výrobu, ne zvyšovat ceny, využít kapacitu strojů, zavádět dvě a tři směny, zvyšovat výkony, šetřit materiálem a pohonnými látkami, řádně organizovat přísun, využít zlepšovací návrhy atd., aby i při plánovaných cenách byla výroba rentabilní. (*Potlesk.*)

Svobodná tvorba cen by znamenala i při znárodněné výrobě podporovat nehospodárnost a obohacování se jedněch na úkor druhých.

Investice a jejich úhrada

Máme-li řádně vybudovat a přebudovat naši výrobu, je třeba investic. Na investice je třeba opatřit úhradu. Nechceme-li se stát hospodářsky závislí na zahraničních kapitalistech, je potřeba opatřit úhradu na investice vlastními prostředky. K tomu musí sloužit zvyšování produktivity. Nám stoupá rok od roku výroba, ale nestoupá tak produktivita, to je to, co mnozí naši soudruzi přehlížejí.

Jestliže je hodnota, vyrobená zvýšeným výkonem, plně stravována zvýšenou mzdou, znamená to, že produktivita neroste, naopak upadá. Zde opět narážíme na jeden z nesprávných, dnes často slyšených názorů: „Co z toho mám? Včera jsem pracoval na kapitalisty, dnes pracuji na stát!“ Ano, soudruhu a občane. V tom je ten velký rozdíl mezi včerejškem a dneškem. To, co včera vydělával na tvé práci kapitalista, vyděláváš ty a stát. Stát, to jsi dnes ty a všichni tvoji spoludělníci. (*Bouřlivý potlesk.*) Nestačí proto, abys pracoval jen pro sebe, chceš-li dosáhnout vysoké životní úrovně a zabezpečit si ji i pro případ stáří, invalidity, pro svoje děti atd. Proto nemůžeš a nesmíš na svůj stát zapomínat. Jinak nebude možno budovat školství, zavádět národní pojištění, zlepšovat výrobu, budovat nové závody, zvelebovat zemědělství, stavět nové domy atd. (*Potlesk.*)

Nebojme se, soudruzi, komunisté, těchto problémů. Nebojme se bojovat proti nesprávným názorům a potírat je....

K zajištění lepší budoucnosti musíme zdokonalit naši výrobu. Abychom ji zdokonalili, musíme do ní investovat. Náklady na investice musí uhradit naše výroba zvýšenou produktivitou. Aby mohla výroba zvýšit produktivitu, nesmějí zvýšené mzdy pohltit všechnu hodnotu zvýšených výkonů. To musí chápat každý dobrý hospodář, a nepochopí-li to, zbankrotuje.

Naše dělnická třída a pracující lid se stal hospodářem, musí se proto učit správně hospodařit. Neumějí-li to ještě všichni, je tu naše strana a my, komunisté, její funkcionáři a členové, abychom to všechny pracující naučili. (*Bouřlivý potlesk.*)

Údernictví, socialistické soutěžení. stachanovština.

O všech těchto a celé řadě jiných nových pracovních metod, jimiž je možno a nutno zvyšovat výrobu a produktivitu práce, se u nás dnes jistě mnoho mluví a píše. Bylo by však nesprávné nepřiznat si, že všechna tato hnutí jsou ještě v plenkách a nepřekročila ještě meze pokusů, tápání a hledání správné orientace v praxi. Nechci tím nikterak podceňovat to, co bylo na tomto poli doposud vykonáno. Čest a chvála všem těmto statečným průkopníkům, kteří měli odvahu vystoupit proti starým, zaostalým názorům, nedbali zaujetí a nepřízně, kterou proti sobě často u spoludělníků vyvolávali, dovedli lámat normy, podávat zlepšovací návrhy, pracovat a myslit, jak svůj výkon zvýšit, a znovu myslit a pracovat. Mnoho jich sedí dnes zde jako delegáti našeho sjezdu. (*Potlesk.*) Jejich průkopnická práce bude po zásluze doceněna teprve tehdy, až se naše údernictví a soutěžení stane opravdu masovým hnutím. Má-li údernictví a soutěžení přinést opravdu kladné výsledky, nesmí být jen hnutím jednotlivců a málo početných skupin, musí být hnutím pracujících mas. Dosáhnout, aby se jím stalo, je úkolem naší strany a všech jejích příslušníků.

Nechci dávat, soudruzi, žádné moudré rady. Dávat moudré rady a mít dobré nápady, to není ta nejtěžší věc. Těžší věc je umět dobré nápady a rady uskutečnit v praxi. (*Potlesk.*) Na to

obvykle nestačí jednotlivec, na to musí být kolektiv, masa. K zvýšení produktivity práce, a to je hlavní cíl našeho údernictví, soutěžení a stachanovštiny, je opravdu potřebí masy pracujících.

Na to se často zapomíná. To není můj poznatek, soudruzi. Byl to soudruh Kalinin, který v roce 1942 v Moskvě na poradě stranických pracovníků mluvil o údernictví a socialistické soutěži a řekl:

„Kde je náš hlavní nedostatek? V tom, že zapomínáme na středního, průměrného dělníka.“

„Kdyby se nám podařilo zvýšit produktivitu práce všech dělníků pouze o 10 procent, kolik by z toho bylo užitku, jaký by to byl vzrůst průmyslové výroby. To však je těžší dosáhnout, než dělat jednotlivé rekordy.“

„O úspěších výroby rozhodují střední, průměrní lidé. Vy, soudruzi, řeknu vám to přímo, se chováte k průměrným lidem nedbale. Myslete co nejčastěji na to, že zvyšování produktivity práce průměrných lidí o nějakých 10 procent je velká věc a že k tomuto cíli se musí zaměřit denní agitace.“

Myslím, že nad těmito slovy soudruha Kalinina, který sám byl 27 roků soustružníkem a znal praxi, bychom se měli zamyslet. Měli bychom se zamyslet nad otázkou, jak opravdu zařadit průměrného, obyčejného dělníka, a těch je rozhodující masa, do údernického hnutí a do úsilí o zvýšení produktivity práce.

Rekordy jednotlivců jsou dobrá věc. Je potřebí jich využívat. Je zapotřebí je rozvíjet, ale nesmí se zapomínat, že nám tyto rekordy a výkony samy o sobě produktivitu nezvýší. To vidíte nejlépe z kampaně k našemu sjezdu. Můžeme se pochlubit opravdu skvělými závazky mnohých jednotlivců a skupin. V splněných závazcích a darech ke sjezdu naše republika jistě mnoho získala. Nesmíme však přehlédnout fakt, že vzdor vysoce rozvinutému soutěžnímu hnutí jsme ještě masu průměrných dělníků nezainteresovali na zvyšování produktivity. Pětiletka a její plnění nás však nutí k tomu, abychom to udělali. Neumíme-li to ještě, musíme se tomu učit. Učit se, to je opravdu základní problém nás všech, kterým je určen úkol budovat novou společnost, novou výrobu, plnit Gottwaldovu pětiletku, jít k socialismu. (*Velký potlesk.*)

Hlavní úkol a povinnost

Učit se organizovat výrobu, učit se ovládat práci, učit se hospodařit a učit se v první řadě ovládat sám sebe a umět si poručit plnit důsledně všechny úkoly, které jsou na každého z nás, na místech, na něž jsme byli postaveni, vloženy. Není rozhodující, jaké je to místo. Rozhodující je, abych si uvědomil, že jsem povinen plnit všechny úkoly, které ode mne vyžaduje funkce, kterou vykonávám. (*Potlesk.*)

Při početní síle dnešní strany, při jednotnosti a masovosti odborové organizace, při vzrůstající početnosti Svazu mládeže, při síle obrozené Národní fronty, při všech prostředcích, které máme dnes k dispozici, není nic s to ohrozit naši pětiletku, náš rozvoj a naši cestu k socialismu. (*Potlesk.*)

Máme-li někde poruchy, nedostatky a svízele, pak je nutno hledat vinu v nás samých, v nedostatecích naší organizační práce, v nepochopení mnohých těch, které jsme postavili na odpovědná místa.

To nejsou speciální nedostatky naší výstavby. Při plnění první pětiletky v Sovětském svazu naráželi na tytéž obtíže. Překonali je proto, že si je zavčas uvědomili a bojovali proti nim....

D. Viliam Široký: Industrializácia Slovenska – pevný základ věčného bratrstva českého a slovenského národa

Industrializácia Slovenska a v súvisi s ňou zabezpečenie všestranného rozvoja Slovenska tvorí takto hlavný obsah politiky našej strany v slovenskej otázke. Pokladám za potrebné obrátiť pozornosť zjazdu na niekoľko zásadných otázok industrializácie.

Industrializácia Slovenska je nerozlučnou súčasťou hospodárskeho rozvoja celej Republiky. (*Veľký potlesk.*)

Leninsko-stalinská poučka plánovaného hospodárstva nás poučuje o tom, že plánované hospodárstvo musí dosiahnuť neustály a pritom rýchlejší vzostup výrobných síl, ako dosiahol kapitalizmus. Plánované hospodárstvo maže takýto rozvoj výrobných síl dosiahnuť iba vtedy, keď zabezpečí všestranný rozvoj všetkých krajov a začlenenie všetkých materiálnych a ľudských síl do výrobného a hospodárskeho procesu. Z tejto zásady plynie nutnosť industrializácie krajiny, ktorá za kapitalizmu zaostala v priemyselnom vývine. Vzhľadom na zákon nerovnomerného vývinu kapitalizmu bol to osud celej východnej a juhovýchodnej Európy, kde preto všade po odstránení kapitalizmu nastolil sa program industrializácie. Československo má v tomto smere odlišné postavenie, lebo zatiaľ, čo jeho východná časť – Slovensko, bola priemyselne zaostaná, západná časť – české krajiny, patria k najpriemyselnejším krajom Európy. Vďaka tejto skutočnosti prebieha industrializácia Slovenska v priaznivých podmienkach – pri súčasnom zvyšovaní životnej úrovne všetkých pracujúcich zložiek národa. Pokračuje v týchto podmienkach, lebo sa opiera o všestrannú podporu hospodársky rozvitejšieho národa a o technické skúsenosti vyvinutého priemyslu. Priemyselná a hospodárska vyspelosť západnej časti štátu dala podnet, že u niektorých hospodárskych pracovníkov vznikla nesprávna a pomýlená predstava, že industrializácia Slovenska je síce nevyhnutelná a potrebná vec, a že treba s ňou súhlasiť, ale iba z dôvodov politických, že ináč predstavuje „obetu“, ktorú prináša hospodárstvo v záujme jednoty štátu apod. Nie je ťažké vidieť, že títo hospodárski pracovníci boli plne v zajatí predstáv o rozvoji hospodárstva v kapitalistických podmienkach. Nepochopili, že industrializácia Slovenska je nevyhnutelným následkom plánovaného hospodárstva, že bez nej by sme predpokladaného rozvoja československého hospodárstva dosiahnuť nemohli, že by výrobné sily ďalej ostaly ležať ladom ako za kapitalizmu. Nepochopili teda, že industrializácia Slovenska je nielen slovenským záujmom a slovenskou vecou, ale súčasťou, a to veľmi dôležitou súčasťou všeobecného hospodárskeho rozvoja našej republiky. (*Veľký potlesk.*)

S týmto nechápaním nových podmienok rozvoja hospodárstva súvisia aj niektoré diskusie okolo rentability nových investícií. Zaiste len ignoranti môžu tvrdiť, že u nás rentabilita nehrá úlohu. Existuje, pravda, kramárska, kapitalistická rentabilita, ktorá sa díva na vec len z úzkeho podnikového hľadiska a iba z hľadiska najbližších výhod; je však rentabilita národohospodárska, ktorá berie do úvahy aj také náklady a straty, ktoré nezaťažujú priamo podnik, ale zaťažujú celé naše národné hospodárstvo. A z tohto socialistického hľadiska rentability môže byť investícia výhodnejšia i tam, kde napríklad zatiaľ dopravné náklady sú väčšie apod.

Nahodme teraz otázku: Aký cieľ sleduje industrializácia Slovenska?

Z toho, že porovnávame stupeň priemyselného rozvoja na Slovensku a v českých krajinách, mohla by vzniknúť domnienka, že rovnomerný vývin v oboch častiach republiky bude možný len pri rovnakej štruktúre výroby a že preto musí byť našim cieľom dosiahnuť rovnakú hospodársku štruktúru Slovenska, akú majú české krajiny. Nazdávam sa, že takto nemožno otázku nastoliť. Vzájomný pomer priemyselnej a pôdohospodárskej výroby na Slovensku, a tým aj plánovitá výstavba priemyslu, musí vychádzať v podstate z týchto postulátov:

a) Pomer priemyselnej a pôdohospodárskej výroby musí zaručiť maximálny rozvoj výrobných síl tak priemyselnej ako i poľnohospodárskej výroby, vychádzajúc z prírodných a historických podmienok Slovenska. Využitie surovín, pôdne pomery a možnosti zintenzívnenia pôdohospodárstva. geografické polohy atď. budú tu smerodajné.

b) Industrializácia musí upevniť jednotu československého hospodárstva a musí sa teda budovať s hľadiska potrieb a proporcií československého hospodárstva. (*Potlesk.*) Tieto postuláty musia určovať náplň industrializácie i jej zamerania a z nich sa nám podáva

optimálna, sociálno-ekonomická štruktúra Slovenska, ktorú chceme industrializáciou dosiahnuť.

Úspešné splnenie úloh päťročného plánu na Slovensku závisí popri rozhodujúcom činiteľovi, pracovnom nadšení a zvýšenej produktivite práce v podstate od troch hlavných činiteľov všeobecného rozvoja slovenského priemyslu hospodárstva vôbec,

1. Je to na prvom mieste naše stavebníctvo, na ktoré čakajú veľké stavebné investície, najmä na poli nových priemyselných stavieb, ktoré úlohy môže vyriešiť len tak, že od doterajších remeselníckych foriem rýchlejšie prejde k formám priemyslovým.

2. Je to otázka našej energetiky, v oblasti ktorej musia byť o veľa rýchlejšie plnené nestavebné investície, aby výrobou elektrického prúdu, výstavbou a dokončením hydrocentrál a zvýšením ich výrobných kapacít mohli byť odstránené nežiaduce výkyvy hospodárskej činnosti v dôsledku nedostatku elektrického prúdu pre priemyselné podniky.

3. Je to otázka železničnej dopravy na Slovensku, na ktorú rozširovanie a prehlbovanie našich obchodných a hospodárskych stykov so Sovietskym zväzom a štátmi ľudovej demokracie kladie nebývalé požiadavky. Tieto úlohy môže doprava plniť už dnes len pri vypätí všetkých síl. Javí sa totiž potreba časové termíny päťročného plánu pre výstavbu Košicko-bohumínskej železnice skrátiť a tak predísť možným poruchovým zjavom, ktoré by vplývaly na celé naše hospodárstvo. (*Potlesk.*)

Ďalšou závažnou otázkou je otázka tempa industrializácie.

Zo socialistickej výstavby v SSSR vieme, že sovietska vláda venovala tejto otázke a tým aj otázke tempa a rozvoja výrobných síl mimoriadnu pozornosť. V tejto otázke sa plne prejavujú veľké prednosti socialistickej sústavy nad sústavou kapitalistickou, ktorá nielen že nepozná nepretržitý rozvoj výrobných síl, ale nepozná ani takého tempa rozvoja, aké je možné v plánovanom hospodárstve. O absolútnej prevahe nášho súčasného spoločenského zriadenia na prechode od kapitalizmu k socializmu a o veľkom rozvoji výrobných síl v podmienkach ľudovej demokracie svedčí, že kým za kapitalistických výrobných pomerov v období 37 rokov, od roku 1900 do roku 1937, ročný priemerný prírastok v priemysle činných osôb bol 1180, za päťročného plánu činí tento prírastok 18.000, čiže priemyselný rozvoj v ľudovej demokracii je 15krát vyšší než za kapitalizmom. (*Potlesk.*)

O tempe industrializácie a rozvoja priemyselnej výroby na Slovensku vôbec hovoria ďalej tieto údaje:

Počet priemyselných zamestnancov (bez stavebníctva):

1. augusta 1946 131 269
31. júla 1948 176 859

Vzrast počtu robotníkov v dvojročnici teda činí 45 590, čiže 34,7 percenta;

Predvídaný vzrast robotníkov v päťročnici 49 percent.

Podiel priemyselnej a pôdohospodárskej výroby podľa hodnoty:

v r. 1946	45 : 55
v r. 1948	50 : 50
v r. 1953	58 : 42

a to pri stálom významnom vzraste poľnohospodárskej výroby.

Priemerný ročný vzrast priemyselnej výroby na Slovensku v rokoch 1946 až 1953 činí 16,7 percenta.

Industrializačná politika našej strany sa prejavuje aj v podiele Slovenska na investíciách. Podiel tento činil v dvojročnici podľa plánu 31,6 percenta celkových investícií. Vzhľadom na to, že investičný plán splnený nebol, sú skutočné investície nižšie. Podiel Slovenska na skutočných investíciách v dvojročnici činí 33,1 percenta, podiel uskutočnených

priemyslových investícií 25,9 percenta. pričom čiastka, pripadajúca na rozvojové investície, je na Slovensku vyššia než v Čechách. Podiel investícií na Slovensku v päťročnici je 28,6 percenta a z priemyselných investícií 23,4 percenta. Investície takého rozsahu by sa pochopiteľne na Slovensku z vlastných akumuláčnych prostriedkov uskutočniť nedaly.

Pomoc českých krajín prejavuje sa nielen v takomto umiestení akumulovaných prostriedkov. Prejavuje sa aj technickou pomocou každého druhu, prenášaním skúseností a vysokej technickej úrovne výroby mnohých odvetví. Na druhej strane je to pomoc, ktorá prináša prospech nielen pracujúcim na Slovensku, ale i v Čechách, lebo zvyšuje hospodársku silu a blahobyt celej Československej republiky. (*Velký potlesk.*)

O rozmachu priemyselnej výroby a tým aj celého hospodárstva môžeme súdiť aj z údajov o prudkom vzraste autobusmi prepravených robotníkov, ktorých počet za jeden jediný rok vzrástol o dvanásťapolkrát. Osobná doprava železničná za dvojročný plán vzrástla o 96,8 percenta, osobná doprava autobusová až o 533 percent. Sme len na začiatku industrializácie a naše hospodárstvo beží na plné obrátky pri stále vzrastajúcich tempách.

Otázka tempa industrializácie je rozhodujúcou aj pre dosiahnutie rovnomerného vývinu životnej úrovne, lebo otázka životnej úrovne je predovšetkým otázkou spoločenskej produktivity práce, a dosiahnuť primeranú spoločenskú produktivitu práce predpokladá zmenu sociálno-ekonomickej štruktúry, ďalší značný odliv pracovných síl z pôdohospodárstva do priemyslu a stavebníctva. Je to teda dlhodobá úloha, ale pri zachovaní dnešného tempa industrializácie a jeho úmerného zvyšovania môže byť táto úloha, vytýčená v programe prvej Gottwaldovej vlády, v krátkom historickom období splnená. (*Potlesk.*)

Industrializácia a poľnohospodárska výroba

Poľnohospodárska výroba na Slovensku, hoci málo produktívna, stačila v minulosti nielen dodať v podstate všetky články potrebné na výživu obyvateľstva, ale mala aj značné vývozné zvyšky. Pravda, tržná produkcia poľnohospodárstva šla do značnej miery na úkor vlastnej spotreby maloroľníckych producentov, najmä v živočíšnych výrobkoch. Prudký vzrast priemyselnej výroby a vzostup životnej úrovne na dedine v posledných rokoch spôsobili, že tržná produkcia poľnohospodárskych výrobkov poklesla a spotreba vzrástla. V nutnosti bezpodmienečne a podstatne zvýšiť poľnohospodársku produkciu je koreň problému. Poľnohospodárska výroba zaostáva, tu nám vzniká úzke miesto a naše úsilie musí byť zacielené k tomu, aby sme toto úzke miesto čo najskôr likvidovali a aby poľnohospodárska výroba na Slovensku mohla uspokojiť stále vzrastajúce potreby obyvateľstva. Je to cieľ plne dosiahnuteľný, ako už ukazujú prvé výsledky v organizácii veľkovýkrmní ošípaných a výrobný plán Štátnych majetkov.

Industrializácia Slovenska odčerpáva prebytočné pracovné sily z preťaženého pôdohospodárstva, upevňuje zväzok medzi robotníctvom, malým a stredným roľníkom. Pokračujúca mechanizácia poľnohospodárstva postupne odstraňuje zažité formy extenzívneho hospodárstva a značne napomáha zvýšiť výrobnosť roľníckej práce. Myšlienka družstevných hydinárskych fariem ako aj družstevných veľkovýkrmní ošípaných má už dnes veľa priateľov na dedine. Jednotné dedinské družstvo bude významným činiteľom vo zvyšovaní produktivity práce a ďalšieho dvíhania životnej úrovne malých a stredných roľníkov.

Pracovné sily

Na začiatku dvojročného plánu Slovensko nepoznalo starostí s pracovnými silami. Starosti boli opačného rázu než v českých krajinách a spočívaly v tom, ako umiestiť všetky voľné pracovné sily. Medzitým nastaly veľké zmeny. Čiastočne už v rokoch 1945/1946, čiastočne za dvojročného plánu zapojilo sa do veľkého úsilia československého ľudu obnoviť

československé hospodárstvo na 250 000 Slovákov v českých krajinách, kde pracujú prevažne v priemysle, a to 188 000, a v pôdohospodárstve 36 000.

Do priemyslu na Slovensku sa začlenilo vyše 52 000 osôb a počet námezdne pracujúcich (okrem štátnej a ľudovej správy) za 2RP vzrástol o 22 %, pričom bolo možné pozorovať značný pokles sezónnych výkyvov. V roku 1948 potreba pracovných síl rástla už rýchlejšie ako samočinný príliv. V niektorých odboroch sme pociťovali vážne nedostatok pracovných síl, zvlášť v stavebníctve, baníctve, lesníctve, ale aj v kovopriemysle, nehovoriac o všeobecnom nedostatku kvalifikovaných pracovných síl. Pravda, to neznamená, že pracovné rezervy Slovenska sú vyčerpané. Súčasný stav svedčí o tom, že pracovné rezervy sa neuvolňujú samočinne, že už nemôžeme rátať s automatickým prílivom, ale že včleňovanie pracovných síl do jednotlivých odvetví musí byť riadne a dôkladne plánované a najmä prevod pracovných síl z pôdohospodárstva do priemyslu musí byť spojený s účelnými opatreniami.

V päťročnom pláne ukazuje sa potreba nových pracovných síl takto:

priemysel	90 000
stavebníctvo	35 000

Zvlášť pálčivá je otázka odborných síl. Výchova odborných síl, ako nás tomu učí i skúsenosť Sovietskeho zväzu, je jednou z najvážnejších a najzložitejších úloh socialistickej industrializácie. Aj keď sme určité výsledky dosiahli aj na tomto poli, je jasné, že výchova odborných robotníkov ako aj stredných a vyšších technických kádrov musí byť postavená na širšiu základňu. A to tým viac, lebo otázka odborníkov nevzniká len v priemysle, ale aj v poľnohospodárstve, stavebníctve, doprave a skoro vo všetkých ostatných úsekoch.

Rozvoj jednotlivých krajov Slovenska

Ak hovoríme o hospodárskej zaostalosti Slovenska, musíme mať na zreteli, že v hospodárskej a priemyselnej úrovni jednotlivých krajov sú veľké rozdiely. Značná časť priemyslu je sústredená v Považí, zatiaľ čo priemysel východného Slovenska je nepatrný. Kým v Žilinskom kraji 8,2 %, v Bratislavskom kraji 6,3 % z celkového počtu obyvateľov je činných v priemysle, v Prešovskom kraji je činných iba 0,9 %. Bude dôležitou úlohou ďalšej industrializácie zabezpečiť rozvoj všetkých krajov, dopravne sprístupniť a začleniť do hospodárskeho kolobehu i najodľahlejšie okresy. (*Veľký potlesk.*) Najväčšie ťažkosti sú v tomto smere v Prešovskom a Košickom kraji, kde k veľkému nedostatku komunikácií pristupuje ešte nedostatok pŕlív, ktoré sa musia dovážať z veľkej vzdialenosti. Má preto pre východné Slovensko využitie vodných síl zvýšený a priam kľúčový význam. (*Potlesk.*)...

Nástin koncepcie ďalšieho rozvíjení ekonomické soustavy řízení

HORÁLEK, M.; KOŽUŠNÍK Č.; SOKOL, M.; TUREK, O., Nástin koncepcie ďalšieho rozvíjení ekonomické soustavy řízení. In: *Hospodářské noviny* 1968, č. 14, příloha.

I. OCENĚNÍ SOUČASNÉ VÝCHOZÍ SITUACE

1. Hned v době, kdy nová soustava řízení byla ve fázi přípravy a kdy byla schvalována prvá opatření bylo zřejmé, že jde o otevřený systém, že nové pojetí fungování socialistické ekonomiky nelze prosadit v jedné bitvě o jeden dokument, že pokrok bude vyžadovat permanentní péči, stále rozpracovávání dalšího postupu, reagování na nové praktické zkušenosti a obtíže, obohacování a nové teoretické poznatky.

I když nelze snižovat pozitivní výsledky ani přínos nové soustavy řízení pro formování demokratizačních tendencí, není možno se spokojit s tím, čeho bylo dosaženo. Ekonomický aparát příliš „strávil“ myšlenky nové soustavy, aniž by se změnili metody řízení. To, co bylo chápáno jako dočasná výjimka (redistribuce, odchylky od jednotnosti, přírážky a srážky apod.), se stalo pravidlem a formou, jak pomocí ekonomických nástrojů nadále prosazovat direktivní metody řízení.

Rozhodující překážky pro zásadnější změny ležely v dřívějším mocenskopolitickém systému. Ten se pochopitelně bránil všem změnám, které narušovaly principy, na nichž byl v době centrálně direktivního řízení vybudován. Proto byly připouštěny tyto úpravy, které vedly ke změnám forem řízení, avšak nikoliv ty, které by narušily mocenskoadministrativní monopol.

Z uvedených důvodů je nezbytný další pokrok v rozvíjení soustavy řízení, a to tím spíše, že změny v politické oblasti poskytují oprávněné naděje, že novoty na ekonomickém úseku budou na příště ve větší harmonii se změnami uskutečňovanými v širším, celospolečenském kontextu. A také tím spíše, že v období, které prožíváme a v němž uskutečňujeme zásadní?, „běží historie rychleji“, situace se mění nezvykle rychle a nepropracovávat způsob, jak nové situace zvládat, znamená veliké riziko ztratit již vydané pozice a prohrát celé úsilí o ekonomickou reformu. Toto nebezpečí je tím větší, že jsme převzali aparáty zaběhnuté na direktivní řízení, že zákonitě působí tendence jednat v nových podmínkách postaru, přizpůsobovat systém životním zvyklostem aparátu.

2. Oč jde, dalo by se vyjádřit i takto: snažíme se o renesanci trhu s jeho objektivními kritérii jako o ekonomickou pravdu, jejíž prověrce podrobíme v minulosti vzniklé deformace (neefektivní strukturu, ekonomickou zaostalost, pohodlí, neschopnost; síly postižené v této prověrce se však nevzdávají bez boje, usilují o deformování ekonomické pravdy. Ovlivňují proceduru tvorby hospodářské politiky ve svém zájmu. Místo aby se například ve světle objektivních cen a jednotného daňového systému prokázala neracionálnost struktury výroby převzaté z minula a nastolil se proces jejího ozdravování, působí zdola i shora silné snahy po takové deformaci cen, odvodních povinností, dotací apod., aby stará struktura a neefektivnost mohly přežít. Někdy jsou tyto skutečnosti správně interpretovány tak, že jsme z nové soustavy realizovali to, co nikoho nebolelo, a téměř nic z toho, co se někoho dotkne.

3. Jiným závažným faktem, který nás zavazuje k rozpracování dalšího postupu, je, že dosavadní vliv nové soustavy na podniky přinesl určité zklamání, někde dokonce plné rozčarování podnikových pracovníků. Kredit důvěry a podpory podnikových pracovníků, který sehrála ohromnou úlohu při nástupu k systémovým změnám, jsme po roce fungování nových opatření zčásti ztratili a je nutno usilovat o jeho znovuzískání. Zkoumáme-li důvody zklamání na podnicích, zdá se být hlavní příčinou to, že podniky nemají opravdovou volnost v rozhodování. Místo aby byly pod tlakem **objektivních** kategorií a skutečností, pociťují tlaky spíše jako efekt subjektivního rozhodování nadřízených orgánů. Podnikům se oprávněně situace jeví tak, že se jimi **nadále svévolně manipuluje shora**: změna je jen v tom, že místo direktivních ukazatelů plánu jsou nástrojem manipulování změny odvodů, tzv. redistribucí, přírážek, srážek, dotací, úvěrů, povinné tvorby rezervních fondů apod. a dokonce i subjektivně motivované tvorby cen.

Určité oprávnění má i názor, že tato změna je změnou k horšímu; proti manipulování direktivními ukazateli se už podniky naučily obraně, zatímco se teprve učí (a je třeba přiznat, že se jim to i daří; vezmeme-li mezní případ, pak i podnik vyrábějící nad světovými cenami, a přesto disponující dostatkem důchodů, se učí bojovat za zlepšení svých podmínek, za vyšší ceny, brání se odbourávání přírážek atd.).

4. Přejít k nové soustavě sledoval dva cíle:

- na jedné straně osvobodit podnik od direktivních příkazů a zákazů, res. Šíře – od manipulování shora;

- **na druhé straně obklopit podnik náročným prostředím, jehož parametry jsou dány objektivně, jsou náročné ne proto, že je nadřizený orgán pro určitý podnik stanovil, nýbrž proto, že jsou určeny např. světovou konkurencí, že mají charakter jednotné, pro všechny platné normy apod.**

Centrální hospodářská politika zatím nezvládla především druhou stránku věci, neumí objektivizovat tlak na podniky a to neustále vyvolává recidivy k subjektivnímu tlaku, k hromadění chyb v prvé stránce problému; tu jsme zřejmě pojalí příliš úzce, když jsme spoléhali, že bude vyřešena zrušením direktivních ukazatelů. Jedním z výsledků je, že místo atmosféry spolupráce mezi centrem a podniky se mezi oběma nadále „bojuje“, pěstují se nové metody boje.

5. Určitá ztráta důvěry podnikových pracovníků v novou soustavu se v naší společnosti zcela mění ve ztrátu důvěry občana vůbec. Přispívá k tomu navíc to, že tam, kde se občan nejčastěji stýká s ekonomikou, nepocítil zatím mnoho zlepšení; negativní je zejména to, že ve vnitřním obchodu a službách nedošlo k podstatnějším pozitivním změnám.

6. Nepodařilo se také dosud odstranit neúnosnou převahu výroby nad spotřebou, která stojí naše hospodářství mnoho prostředků v zahraničním obchodě a která narušuje jednotu naší společnosti a neurotizuje běžné denní vztahy. Výrobci se nenaučili přizpůsobovat požadavkům spotřebitelů, nedovedou ještě najít cestu k zahraničním zákazníkům a na vnitřním trhu trvá shánění nedostatkových výrobků, roztrpčení ze špatně fungujících služeb apod., která pohlcuje velkou část společenské energie.

7. Jestliže bychom přistupovali k hodnocení dosavadních výsledků hospodářské reformy prostřednictvím analýzy statistických čísel za rok 1967, patrně by převážila pozitivní fakta. Ta však mohou být jen symptomem nadějnosti směru změn, který jsme zvolili, nikoli potvrzením, že je vše v pořádku. Musíme posuzovat fungování nového systému hlavně podle toho, jak ovlivňuje myšlení a chování lidí, nakolik probouzí jejich aktivitu, odstraňuje jejich špatné návyky, poskytuje jim uspokojení, že se dílo daří, vědomí, že se věci rozhodují rozumně. A v těchto směrech jsou úspěchy polovičaté.

8. Při zdůvodňování, proč je třeba znovu rozpracovat nová opatření, se často uvádí argument, že dnešní parametry nové soustavy jsou stanoveny do roku 1970 a že tedy musíme promyslet, rozpracovat a schválit parametry pro období další pětiletky. Nedomníváme se, že takto je možno vidět **hlavní** motiv pro rozpracování dalšího postupu. Je třeba překonat pojetí pětiletých cyklů (či cyklů na jiné období), pro které stanovujeme parametry soustavy fungování ekonomiky. Hospodářská politika musí mít určitou trvalou kontinuitu, ve které by měly stále menší roli hrát určité momenty, kdy dochází k velkým změnám (něco jiného je plánování, kde se bez rozdělení času do přesných úseků nelze obejít). Přece jenom však tentokrát hraje ještě termín 1970 určitou úlohu momentu, ve kterém dojde (nebo může dojít) k větším změnám. Je to dáno tím, že proděláváme jakési období záběhu nové soustavy, ve kterém ověřujeme její parametry. Máme přitom dobrou příležitost některé parametry změnit, vzhledem k tomu, že jsme je garantovali právě do roku 1970 včetně. V tomto smyslu je tedy možno hovořit o nutnosti vyjasnit změny po 1. 1. 1971 jako o jednom z momentů (nikoli však hlavním), pro které je nutno rozpracovat další postup ekonomické reformy.

9. Hledání cest dalšího rozvíjení ekonomické reformy vyžaduje rovněž ocenit minulé kroky při jejím uskutečňování. Nejsme v situaci, kdy bychom museli budoucí opatření koncipovat jako naprostou negaci minulých. Naopak, máme na co navazovat. Program urychlené realizace nové soustavy řízení, zpracovaný jako podklad pro jednání ÚV KSČ a pro XIII. sjezd strany, zahrnuje komplex navazujících a vzájemně se podmiňujících opatření a úkolů, které si podle našeho názoru i v současné době zachovávají svou aktuálnost. Mimo jiné již proto, že některé z těchto opatření a úkolů vlastně ještě stále čekají na realizaci a jiné jsou realizovány více deklarativně než skutečně.

Z cenových opatření byla uskutečněna vlastně tzv. první etapa reformy velkoobchodních cen. Na svou realizaci čeká v podstatě řešení obrátové daně a překonání dnešní izolace vnitřních cenových okruhů. Prakticky nepokročil kupředu proces uvolňování cenové tvorby, bez něhož nelze dospět k cenám tržní rovnováhy.

V zahraničních obchodních vztazích byl učiněn významný krok k vytvoření návaznosti cen světového a vnitřního trhu. Byl však uskutečněn způsobem (kritizovaným teoretickou skupinou při SKOR již před jeho zavedením), který znamená vytvoření nesmírně rozvětvené a diferencované soustavy přírážek a srážek na skupiny výrobků, soustavy, jež často orientuje kritéria podnikového rozhodování proti společenským hlediskům zefektivňování zahraničně obchodních vztahů a umožňuje podnikům prosazovat vůči centru své hmotné zájmy.

V minulém roce byla zavedena nová soustava odvodů do státního rozpočtu. Jejich základní ideou bylo vytvořit jednotná kritéria pro činnost podniků a postavit podniky do rovných finančních vztahů vůči státu. Reálné působení této soustavy odvodů na činnost podniků bylo však do značné míry paralyzováno systémem redistribucí, dodatkových odvodů, přírážek a srážek, dotací, pravidel úvěrové politiky, pravidel rozdělování zůstatku hrubého důchodu v dispozici podniků atp., které měly pro finanční situaci podniků často větší význam než skutečná rentabilita jejich podnikání.

Důležitým opatřením programu urychlené realizace nové soustavy řízení byl přechod k financování investic v podstatě ze zdrojů podniků. Avšak i tady byl nesporný pozitivní význam tohoto opatření do značné míry negován tím, že ve skutečnosti o investicích nerozhodovaly podniky a jejich finanční možnosti, ale nadpodnikové orgány, které různými způsoby přizpůsobovaly finanční situaci podřízených podniků svým investičním záměrům.

Klíčovým požadavkem nové soustavy řízení bylo osvobození podniků od direktivního řízení. Direktivní ukazatele plánu byly v minulém roce – s výjimkou zahraničního obchodu – v podstatě zrušeny. Ve skutečnosti však direktivita v podobě nejružnějších zásahů nadpodnikových orgánů do činnosti podniků přežívala a podstatně oklešťovala zákonem vymezený prostor pro jejich samostatné rozhodování. Řada opatření hospodářské politiky v minulém roce, např. vyhláška o odměňování vedoucích pracovníků podniků, působila dokonce spíše ve směru posílení základny pro přímé řízení podniků nadpodnikovými orgány.

Bylo by možné uvádět další skutečnosti, které se vztahují k realizaci programu urychleného zavádění nové soustavy řízení. Považujeme za nutné na ně upozornit zvláště proto, že dnešní praxe uplatňování nové soustavy a problémy, které v ní vznikají, nemohou sloužit jako jednoznačné a spolehlivé kritérium pro posuzování správnosti a zdůvodněnosti koncepce, kterou obsahoval program urychlené realizace nové soustavy řízení. Tím samozřejmě nechceme říci, že je třeba na tomto programu do písmene trvat. I když se k jeho klíčovým myšlenkám i dnes hlásíme, přesto se domníváme, že je nutné ve světle nového poznání a nových praktických zkušeností prozkoumat tehdy uvažované přístupy, k jejich realizaci a že je nutné zaplnit také některé mezery, které v něm zůstaly. Za nejzávažnější nedostatek programu urychlené realizace nové soustavy řízení považujeme **nedocnění vlivu institucionálních vztahů na proces ekonomické reformy.**

10. Souhrnně by se dosud uskutečněné kroky k ekonomické soustavě fungování naší ekonomiky daly charakterizovat takto: jednotlivá realizovaná opatření jsou skloubena do systému, jenž odpovídá tzv. přechodnému modelu fungování socialistické ekonomiky (v pojetí podrobně popsáném v publikaci O. Turka: O plánu, trhu a hospodářské politice); zůstává subjektivní rozhodování a v hospodářství přežívají defekty vytvořené dřívějším subjektivním rozhodováním, přičemž parametry trhu a hospodářské politiky je operováno tak, aby nedocházelo ke konfliktům s defekty a aby se subjektivní rozhodování prosadilo do života. Prvky ekonomického modelu (z nichž nejvýznamnějším je jednotná soustava odvodů) jsou překryty jinými diferencovanými nástroji, postrádajícími tržní logiku. Tento stav má rozhodující vliv i na chování všech ekonomických subjektů; energie a pozornost je vyčerpávána v linii vztahů podnik – nadřízené články místo v linii vztahů a podnik – trh.

II. SOUHRNNÁ KONCEPCE DALŠÍHO KROKU V ROZVÍJENÍ EKONOMICKÉ REFORMY

11. Úkol, před kterým dnes při dalším rozvíjení nové soustavy řízení stojíme, je třeba chápat v celé jeho šíři. V celé naší společnosti se začíná otevírat proces demokratizace, který uvolňuje a bezpochyby v ještě větší míře uvolní tvůrčí progresivní síly celého národa. V této situaci lze na jedné straně lépe nastolovat ekonomické problémy zralé k řešení a také je s větším důrazem a úspěchem řešit. Na druhé straně však jsme zavázáni i zpětně důraznějším řešením problémů ekonomiky dále otvírat cestu celospolečenského demokratického procesu.

12. Stojíme bezpochyby před novou etapou rozvíjení naší ekonomické reformy. Její charakter je určen především tím, že musíme zvládnout současně dva problémy:

a) Odstranit dosavadní systém všeobecného a nepřehledného ochrannářství vůči podnikům, při kterém jsou uměle udržovány při životě nezdravé jevy v naší ekonomice (neefektivnost, neúčelná struktura, nekvalifikované řízení, špatná práce apod.) tím, že jsou přiživovány koneckonců na účet občanů spotřebitelů (kteří na ně doplácí na daních, v cenách, nepřímo přes různé mimořádné formy odčerpávání důchodů z efektivních podniků apod.). Odstranění takových ochranných opatření umožní objektivizovat podmínky pro nadprůměrné efektivní články ekonomiky a podpoří tak jejich rozvoj.

b) Poskytnout skutečnou volnost rozhodování podnikům, odstranit všechny formy subjektivní manipulace podniky, všechny formy nucení k organizačním vztahům, které jim samotným nevyhovují.

Oba problémy jsou navzájem skloubeny, v žádném směru nelze řešit jeden bez druhého. Smyslem je ozdravit naše podniky (a tím i celou ekonomiku) tím, že je zasadíme do náročného prostředí, že je podrobíme prověrce objektivních kategorií trhu; současně jim však musíme dát všechny možnosti, aby mohly na náročnější podmínky reagovat, někdy i čas, aby si na ně mohly zvyknout.

13. Systém ochrannářství není možno naráz zrušit. Je však nezbytné **co nejrychleji** odstranit jeho dnešní nepřehlednost (dosáhnout toho, aby si pravého stavu věcí byli vědomi jak ti, jimž ochrany usnadňují život, tak ti, kdo na ně doplácí) a vytvořit atmosféru, ve které bude všem jasno, že systém ochranných opatření se začíná odbourávat, že pro budoucnost se nelze spoléhat na státní ochrany, ale na vlastní prosperitu.

14. Obrazně by se smysl bodů 12-13 dal vyjádřit tak, že „podniky je třeba hodit do vody, aby se naučily plavat“. To je sice podstatou věci, kdyby však zůstalo jen u ní, dopouštěli bychom se vážné chyby. Současně je nutno:

- „podnikům rozvázat ruce, aby mohly plavat“,

- „umožnit jim, aby ze sebe shodily různé kameny, které by je táhly ke dnu“,
- „neházet je do vody hned všechny naráz, ale některým půjčit na určitou dobu záchranný pás; i ty si však musí uvědomit, že záchranný pás mají jen pro začátek“.

15. Zvládnout výše uvedené dva problémy bude vyžadovat soustředit konkrétní hospodářskou politiku na tyto konkrétní úkoly:

a) **Odbyrokratizovat centrální řízení**, vytvořit dvě oddělené sféry (sféru centrálního řízení a podnikovou sféru), mezi nimiž není vztah podřízenosti, nýbrž každá z nich plní své specifické úkoly; přitom jedním z důležitých úkolů centrální sféry je regulovat trh jako přirozené prostředí, v němž podniky žijí, a usměrňovat tak nepřímě chování podniků celospolečensky žádoucím směrem. Při plnění tohoto úkolu bude třeba zejména vyřešit tyto problémy:

- vytvořit podmínky pro tržní podmínky pro tržní chování podniku, pro prioritu tržních kritérií v podnikovém rozhodování;
- odstranit subjektivní svévolné manipulování podniky shora;
- vytvořit takovou proceduru hospodářské politiky státu, v níž by její výsledná koncepce byla výsledkem souhry institucí, které zastávají zájmy hlavních sociálních skupin, a v níž by byl vyloučen vliv zastánců monopolních zájmů.

b) **Odstranit administrativní monopol**, zdemokratizovat utváření organizační struktury naší ekonomiky, uvolnit síly, které dnešní administrativní monopol nahradí ekonomickým monopoem tam, kde to je účelné, a volnou soutěží tam, kde je adekvátní stupni vyspělosti výrobních sil.

c) Přistoupit k uskutečňování **politiky uvolňování obchodu**, která v podmínkách malé země je cestou k vytvoření náročného tržního prostředí a k objektivizaci kritérií, jejichž prostřednictvím bude možno ekonomiku očišťovat od neefektivnosti.

d) Uvolnit cestu uplatnění rovnovážné ceny, očistit cenové relace od dnešního subjektivismu a starých deformací, vytvořit pružný cenový systém, jehož vnitřní pohyb je vyvoláván především trhem a teprve v druhé řadě ovlivňován centrální regulací (trh by měl být naprosto rozhodující silou ve vztahu k relacím, centrální regulace důležitou silou ve vztahu k hladině).

e) **Zracionalizovat důchodovou politiku**, vymanit ji z úlohy pasivního odrazu deformací ve výrobě a pomocníka k prosazování subjektivních představ. Smyslem navrhované koncepce rozvíjení ekonomické reformy je zracionalizovat situaci ve výrobě, ozdravit její strukturu, zvýšit její finální efekty. Právě to umožní zmenšovat centrální kontrolu mzdového vývoje, odstranit deformace důchodové politiky, přejít na princip růstu reálných mezd, který odpovídá růstu národního důchodu.

Důchodová politika bude náročná tím, že bude muset současně vyhovovat těmto požadavkům:

- Zachovávat tržní racionalitu, podle které efektivní články výroby mají relativně dostatek zdrojů a neefektivní nedostatek (v tomto směru musí hlavní úlohu sehrát ceny a finanční politika především nesmí cenovou racionalitu negovat), tím zajistit racionální alokaci zdrojů;
- být v souladu s makroproporcemi plánu (ani zde se ovšem nesmí jen pasivně přizpůsobovat subjektivně zvoleným makroproporcím).

f) Vytvořit přirozenou atmosféru pro zefektivnění investic. Efektivnost investic nemůže záviset na tom, zda ji centrální orgány či banka uhlídají; musí být přirozeným výsledkem svobodného podnikového rozhodování. K tomu bude třeba vyřešit tyto problémy:

- orientovat podniky na dlouhodobá tržní kritéria investičního rozhodování (významnou úlohu centra misí být i to, dát podnikům opěrné body pro dlouhodobé kalkulace);
- znormalizovat trh volných peněžních prostředků.

16. Nová soustava řízení je úsilím o socialistické tržní hospodářství vhodně kombinované s centrálním plánováním. Zdůrazňujeme-li v této fázi trh, neznamená to, že propadáme tržnímu romantismu.

Klademe důraz na normalizaci trhu jako na nástroj rychlé konsolidace a racionalizace ekonomiky, což neznamená to, že nevidíme jako stejně důležitý a dlouhodobě ještě důležitější úkol zdokonalit centrální plánování.

Nezbytnost plánování vyplývá z vývoje výrobních sil ze stále rostoucího významu dlouhodobého strategického rozhodování, ze stále složitějších intertemporálních vztahů, z nutnosti koordinace centrální politiky ekonomického růstu a rovnováhy, z nutnosti humanizovat chod tržní ekonomiky. Právě socialismus může dlouhodobě prokázat své přednosti tím, že najde nejefektivnější spojení plánu a trhu, že dokáže, jak trh pomůže rozvinout plán a naopak plán trh. To je jeden z nejdůležitějších a nejsložitějších úkolů XX. století.

Pro dnešní potíže nesmíme přestat myslet na zítřek, a proto současně s hlavním náporom na obnovu trhu je nutno dělat vše pro zdokonalování plánu v nejbližší budoucnosti.

17. Nová soustava fungování naší ekonomiky vyžaduje vytvořit potřebný stupeň tržní rovnováhy. Problém obnovení rovnováhy stojí dnes poněkud jinak než před rokem, kdy se dostal do středu pozornosti.

V době, kdy se rušilo centrální rozdělování výrobků, jsme měly obavy, že to přinese chaos do dodavatelsko-odběratelských vztahů; skutečnost je však příznivější, přechod k decentralizovaným obchodním vztahům proběhl uspokojivě a v řadě oblastí se dokonce zásobovací situace zkonsolidovala (např. paliva, energie, kov, potraviny).

V rámci celkově nepříznivého růstu zásob v roce 1967 je přece jen některá fakta nutno hodnotit pozitivně: vzrostly zejména dodavatelské zásoby, což je možno hodnotit pozitivně, ať už jsou výrazem odbytových potíží nebo výrazem toho, že si dodavatel vytváří cílevědomé předpoklady, aby na trhu lépe obstál vyšší pohotovostí.

V průběhu roku 1967 vznikla poměrně vysoká aktivní špička v obchodu se socialistickými zeměmi, která tvoří svého druhu rezervu pro řešení problému vnitřní rovnováhy.

Zdá se, že hlavním zdrojem nerovnováhy dnes je zdlouhavé řešení strukturálního problému. Kdyby státní ochránářství neumožnilo vyrábět výrobky, které trh nepřijímá, a kdyby se tak zvýšil finální efekt v růstu výroby, kdyby tytéž ochrany nepřinášely nadále důchody neefektivním článkům, přineslo by to i řešení problému rovnováhy.

Také na problém inflačního nebezpečí je dnes nutno se dívat nově. Mzdová politika rozhodně nevytváří nákladové inflační tlaky. Ohniskem inflačního nebezpečí jsou dnes vysoké zisky podniků. Nadměrný růst zisku je však možné při dodržení zásad efektivnosti zastavit jen za dvou podmínek:

a) posílení tržního postavení (konkurence) odběratelů, kteří přinutí výrobce, aby při stabilních cenách zvýšil užité vlastnosti výrobků a servis, tedy celkové náklady ve prospěch spotřebitelů. Tím může dojít ke snižování rozdílu mezi růstem užité hodnoty a servisu u nás a ve světě;

b) když růst mezd se vyrovná s růstem národního důchodu – stane se aktivním činitelem ve výrobě, reálným tlakem na zvýšení technické úrovně výroby, na růst kázně apod.

Oba tyto faktory se však mohou uplatnit jen v míře, jak se bude řešit strukturální problém.

Kdyby reakce podniků na dnešní konjunkturní vyhlídky byly normální, měla by se dostavit spíše zdrženlivost při utrácení zisků na investice a pak bychom – při dnešním modelu dělení důchodů – stáli spíše před nebezpečím deflace než inflace.

Těchto několik poznámek nepokládáme za exaktní analýzu situace. Sami pocítujeme při charakteristice situace nejistotu. Snažili jsme se spíš zviklat dnes převládající jednoznačné hodnocení situace jako inflační a upozornit, že je nutno dnes brát do počtu nová fakta a

provést důkladnou analýzu. Inflační pohyb nepokládáme dnes za jedinou možnou alternativu. A naopak se domníváme, že za inflačním fatalismem se může skrývat celá řada nesprávných tendencí, snaha reprodukovat direktivní řízení přes inflační situaci, vytváření inflačního tlaku shora, tendence útoku na životní úroveň, neschopnost zvládnout alokační proces apod.

18. Přijetí politiky rychlého obnovení funkce trhu demonopolizací a uvolňováním obchodu spolu se stabilizační důchodovou politikou nabízí možnost urychlit změny struktury a dosažení rovnováhy **využitím zahraničních zdrojů**. Užití zahraničních úvěrů k urychlení strukturálních změn (modernizace) napovídá, že by mělo jít o úvěr ve volných měnách či ve zlatě (např. jako garancie), které umožňují rychlé nákupy nejlepší techniky, licencí, surovin, polotovarů a součástek, které umožní rychle zvýšit konkurenční schopnost našeho zboží na světových trzích. S použitím úvěrů by se mělo počítat i k vyvolávání konkurenčního tlaku na těch místech ekonomiky, kde se extrémně uplatňuje monopolní nadvláda dodavatele.

Z uvedeného vyplývá, že by měl být v nejbližší době vypracován rozbor o možnostech a podmínkách potencionálních věřitelských zemí a rozbor efektivnosti užití úvěrů v čs. ekonomice. Spolu s tím je nutno připravit projekt netradičních zahraničně politických opatření.

19. Smyslem dalšího vývoje soustavy musí být zvládnout i složitou dialektiku vztahu individuálních, skupinových a celospolečenských zájmů, jakož i hmotných zájmů a morálních podnětů. Ideologie, se kterou jsme vstupovali do budování socialismu v podmínkách direktivní soustavy řízení, kladla důraz na celospolečenské zájmy a morální uvědomění. Ovšem tyto požadavky zůstaly jen ideologickými přáními, protože nebyl vyřešen mechanismus řešení konfliktů mezi jednotlivými skupinami zájmů. Tvrdá prověrka praxe ukázala, že ve skutečnosti se takto idealisticky stavěný cíl zvrátil ve svůj opak. Nedostatky fungování naší ekonomiky vedly nakonec k tomu, že naprosto převážily sobecké dílčí zájmy nad zájmem celospolečenským a hrubé materiální zájmy nad morálními podněty.

Zdůrazňujeme-li hmotné zájmy, není to proto, že chceme dále otvírat prostor individuálnímu sobectví, ale protože jsme přesvědčeni, že řešením problémů hmotných zájmů a zlepšením fungování ekonomiky spíš dosáhneme toho, aby každý tím, že půjde za zájmem svým, šel i za zájmem celospolečenským.

Avšak nejen to. Svě oprávnění jistě má i názor, že normalizace situace v oblasti hmotných zájmů povede k vytvoření nových morálních impulzů. Jakmile se podaří nahradit dnešní atmosféru individualistického přístupu „urvi si ze společenského, co můžeš“ atmosférou, ve které vysoký individuální důchod bude odvozen od dobré prosperity podniku, od dobře se dařící práce v dílně či na pracovišti, pak právě tato dobrá prosperita a dobře pracující dílna se stane předmětem seberealizace lidí, kteří na tyto výsledky mohou mít vliv, resp. kteří nesou za ně odpovědnost.

Realizace nastíněného programu – zejména ve své první etapě – se nevyhne určitým sociálně politickým konfliktům. Bude ji především nutno prosazovat proti určité části dnešního státního aparátu. Nepřehledný systém ochránářství zplodil i velký aparát (a do určité i naopak jím byl zplozen), který různými formami ochran manipuluje a vytváří si tím nejen pocit vlastní nepostradatelnosti, ale i mocenskou pozici; chceme-li systém ochran zjednodušit a odstranit, je nutno počítat s tím, že vzniknou argumenty, proč je to nemožné, a také odpor ze strany aparátu.

Odbourávání ochránářství postihne neefektivní články ekonomiky a tím i lidi, kteří často i bez vlastní viny spoluzžívají výhod dnešních ochran.

Prosazení principu volby organizační struktury zdola vytvoří stavy existenční nejistoty těch řídicích orgánů, které snad v direktivní soustavě plnily úlohu převodových článků, které však v nové situaci ztrácejí existenční oprávnění.

Z uvedených skutečností je třeba vyvodit závěr, že rychlost postupu na ekonomickém poli musí být dávkována s ohledem na sociální aspekt ozdravování ekonomiky. Současně je však nutno využít příznivé politické situace, kdy se strana (její vedení i členské masy) i společnost aktivizují k odstraňování tíživých problémů vzniknuvších v minulosti a komplikujících dnešek, a řešit bolestivé problémy ekonomiky s podporou všech pozitivních sil. Důležité bude, aby ekonomické problémy byly před veřejností zcela otevřeně vykládány, aby ve veřejnosti bylo zcela zřejmé, na koho se doplácí z celospolečenských fondů. Všechna neefektivnost, zaostalost, neschopnost musí být nejdříve odhalena před veřejností, aby v další fázi mohla být odstraňována.

Nutnost postupného řešení situace nemůže znamenat uhýbání před problémy, rezignaci před široce zakořeněnou tendencí nekomplikovat si život, vycházet ze sil a zájmů, jak se složily, ať už vedou ekonomiku dopředu nebo dozadu. Úspěch nebo neúspěch našeho snažení bude záviset na tom, jak se nám podaří „prodat“ širokým kolektivům pracovníků myšlenku ekonomického progresu. Přesvědčit je, že zvýšení kázně, řešení neefektivních článků i tam, kde je to bolavé apod., přinese v krátké době významný prospěch pro všechny.

Před řešením ekonomických problémů nelze ustupovat v zájmu toho, aby nevznikaly sociální problémy. Naopak sociální politika musí umožňovat, aby zralé ekonomické problémy mohly být řešeny. Z tohoto hlediska je vážným současným úkolem centra umožňovat mobilitu pracovních sil v zájmu zdravých strukturálních změn.

III. PODROBNĚJŠÍ NÁMĚTY K NĚKTERÝM PROBLÉMOVÝM OKRUHŮM

A. ODSTRANĚNÍ BYROKRATIZACE ŘÍZENÍ

21. Ideologie, která ztotožňovala záměry státního aparátu s celospolečenskými zájmy, aniž by chápala složité vztahy mezi společností a státem a nutnost soustavně řešit rozpory, které mezi nimi vznikají, vedla k byrokratizaci řízení. Direktivní soustava řízení nebyla nakonec nic jiného než nadvláda byrokratických aparátů.

Tato deformace vztahů se projevuje ve třech směrech:

a) Ve stanovení cílů rozvoje a ekonomické politiky se hlediska byrokratického aparátu považují za základní kritérium. Byrokratický aparát má tendenci stanovit sám směrnici preferencí a cílů a oslabit jejich demokratickou kontrolu. Soubor cílů ekonomické politiky se pak stanoví jako výslednice střetnutí byrokratických aparátů a monopolistických skupin a nevzniká demokratickou konfrontací zájmů jednotlivých skupin obyvatelstva.

b) Vzniká zvláštní rozdělení odpovědnosti mezi byrokratickým aparátem a společností. Byrokratický aparát dává úkoly podle cílů, které si sám stanovil, kontroluje je a za jejich neplnění uplatňuje sankce. Má tendenci všechno kontrolovat a sám nebyť kontrolován. Vedoucí pracovníci podniků nejsou vybíráni podle podnikatelských a manažerských schopností, ale tak, aby byli poslušnými úředníky. Základem řízení je vztah kázně (závazné úkoly, příkazy a zákazy apod.). I když tato základna byla novou soustavou oslabena, přežívá v jiných formách. Tendence byrokracie se projevuje i v ekonomických nástrojích (snaha vládnout velkým rozsahem prostředků na dotace, redistribuovat prostředky apod.).

c) Byrokracie řízení je nutně doprovázena subjektivismem a voluntarismem.

Tyto tendence nejsou zdaleka ještě překonány. Stále ještě platí, že podniky mají plnou pravomoc dělat to, co chtějí centrální orgány, a různé formy podnikavosti se soustavně oklešťují. To ovšem neznamená, že je možné připustit, aby podniky vnutily společnosti, co pro sebe považují za normální, jak se to projevuje v monopolní situaci. Konfrontace mezi potřebami společnosti a zájmem podniků musí však probíhat ekonomickou cestou, silami zbožně peněžních vztahů, nabídky a poptávky apod.

22. Překonání tohoto nežádoucího stavu znamená reálně vytvořit dvě rozdílné roviny řízení, tj. na jedné straně demokraticky kontrolované centrální řízení a na druhé straně samostatné podnikové jednotky, pracující pod tlakem zbožně peněžních vztahů a ekonomických nástrojů. To vyžaduje:

a) udělat další významný krok k objektivizaci ekonomických podmínek, v zúžení rozsahu dotací a intervencí, redistribuce přes státní rozpočet apod.;

b) zdemokratizovat proceduru vytváření společenských cílů a plánů. Realizovat zásadu, že za tyto plány zodpovídají kolektivní orgány demokraticky ustanovené, reprezentující strukturu zájmových skupin naší společnosti. To znamená v základních vztazích Národní shromáždění, v konkrétních programech ekonomické politiky vláda, v běžném ekonomickém rozhodování kolektivní orgán typu Hospodářské rady, ovšem utvořený jako místo, kde se mohou konfrontovat různé zájmy, a ne pouze jako další byrokratický článek.

Odborné aparáty jsou pomocnými orgány těchto zodpovědných orgánů a pracují podle jejich dispozic, což vyžaduje přesunout váhu rozhodovacího procesu z byrokratických aparátů do demokratických orgánů. Přitom je účelné soustředit každou skupinu agend do jedné organizace (plánování do plánovacího úřadu apod.), aby bylo zabráněno mnohokolejnosti, nevytvářet přitom monopol jednoho úřadu, ale naopak umožnit, aby rozhodující orgány mohly vycházet z konfrontace stanovisek několika úřadů;

c) umožnit, aby se jednotlivé zájmové skupiny organizovaly (např. Svaz zemědělců, Svaz průmyslu apod.);

d) dopracovat úlohu ministerstev, která nemohou mít charakter orgánů odpovědných za výsledky určitého souboru podniků;

e) skutečně realizovat autonomii podniků a tomu přizpůsobit strukturu podnikatelského rozhodování.

23. Jedním ze závažných úkolů současné doby je zabezpečit plné pravomoci slovenských národních orgánů a obdobně i českých národních orgánů při řízení hospodářství na jejich území. To je možno důsledně řešit jedině při současném odstranění dosavadní řídicí pyramidy vybudované v době direktivního řízení. Kde nebylo přerušeno liniové řízení mezi ministerstvy, VHJ a podniky, je možnost vytvoření samostatně řízené oblasti Slovenska omezena. Zastřešení řídicí pyramidy od podniků přes VHJ až po ústřední orgány v českých krajích, na Slovensku a za republiku celkem by znamenalo naprosto neúměrný růst správního aparátu, komplikaci řídicích vztahů a naprosto nežádoucí odtržení hospodářství v českých krajích a na Slovensku, ve kterém je naopak nutno uplatnit princip celostátní soutěže na jedné straně a celostátní integrace na druhé straně.

Jedině důsledně ekonomická soustava řízení umožní dát všem ekonomickým procesům jejich správné místo. Umožní spojit jednotný státní plán jakožto program ekonomické politiky s plány národních celků a vytvořit samostatné sféry českého a slovenského rozpočtu svázané centrálním rozpočtem pro financování celostátních potřeb. Umožní rovněž vytvářet tam, kde je to účelné, celostátní seskupení podniků při přiměřené pravomoci a vlivu národních orgánů na vývoj autonomních podniků.

24. Popsané pojetí institucionální struktury centra vytváří podmínky pro rehabilitaci úlohy národohospodářského plánu. Význam národohospodářského plánu, jakožto nástroje vytyčení cílů a prostředků k jejich dosažení cestou soustavné koordinace opatření hospodářské politiky stále roste v důsledku vývoje výrobních sil, narůstající potřeby koordinace ekonomických proporcí, nutnosti předvídání a řešení dlouhodobých tendencí rozvoje pro správnou alokaci prostředků.

V uvedeném pojetí musí centrální plán odpovídat třem základním požadavkům:

a) Plán musí vycházet z hlubokého studia objektivních procesů v ekonomice, ze jejich vzájemných funkčních vazeb a projevů v chování podniků (**požadavek vědecké objektivity plánu**) V tomto směru musí kombinovat prvky prognózy vývoje veličin nezávislých na plánovací vůli s rozbory vlivu ekonomické politiky (projekcemi) a rozbohem prostředků k dosažení cílů v hlubokých komplexních vztazích ekonomiky Proto je třeba odstranit zbytky tendencí chápat plán jako sbírku subjektivních přání a předpokladů. Jen takto vědecky sestavený Plán může sehrát také svou nutnou informační funkci.

b) Převážná část údajů zapsaných do plánů znamená určité politické rozhodnutí. Podíl spotřeby a akumulace, rozhodnutí o výstavbě určitého oboru nebo určité oblasti, uvolnění prostředků pro výstavbu škol nebo naopak výstavbu dálnic apod. jsou rozhodnutími, která se různým způsobem dotýkají jednotlivých zájmových skupin naší společnosti. Proto je nelze chápat jen z jejich odborně technické stránky, ale z jejich společenské stránky. Rozhodování o proporcích plánu nemůže být proto ponecháno administrativním aparátům (ani mlčky tím, že se vypracuje jediná varianta, kterou nezbude než schválit), ale musí být zabezpečeno v demokratickém procesu (**požadavek demokratického plánování**). Jeho realizace znamená řešit dvě skupiny problémů, jednak dopracovat formy jednání o plánu tak, aby se ho zúčastnily v přiměřené míře všechny orgány, jichž se bezprostředně týká (podniky, oborové organizace apod. – v tomto směru plánování je formou kolektivní smlouvy), jednak zvýšit kontrolu celospolečenských orgánů (Národní shromáždění, apod.) nad plány jako celkem.

c) Realizace plánu nesmí obnovovat formy protekcionářství, deformace ekonomických kritérií, subjektivismu apod., musí pomáhat rozvíjet zdravé hodnotové vztahy (**požadavek slučitelnosti nástrojů realizace plánu s tržním mechanismem**).

25. V současné fázi rozvíjení ekonomické reformy dochází ještě vyššího zdůraznění skutečnost, že při ozdravení ekonomiky spoléháme především na zdravý podnik. Bude proto nutné vytvořit všechny předpoklady, aby naše podniky skutečně prosperovaly a byly vybaveny expanzivním nábojem. Jde tyto skupiny předpokladů:

a) Jakým způsobem má hospodářská politika vytvářet náročné prostředí, které nenechá podnik zahálet; tržní prostředí, obklopující podnik, musí mít takovou dynamiku, aby podnik, jenž stagnuje, nerealizuje inovace, se dostal do potíží.

b) Jakým způsobem usnadňovat podnikům kalkulace, v tom zejména kalkulace na dlouhé období kupředu; v tomto směru je třeba domyslet nejen informativní efekt perspektivního hospodářského plánu, ale např. i to, aby podnik mohl kalkulovat i s určitou úrovní kursu koruny pro budoucnost.

c) Jakým způsobem by měly být uspořádány vnitřní síly podniku, které – na základě působení zájmů – dynamizují podnikové chování.

26. Zdá se, že bychom se měli orientovat na tento model uspořádání sil uvnitř podniku:

- kolektiv zaměstnanců, zastupovaný odborovou organizací, jenž uplatňuje tlak na růst mezd a „ukrajuje“ tak podnikový zisk;

- odborné vedení podniku, pro něž je prosperita a expanze podniku věcí jejich seberealizace a jež bojuje cestou inovací za vyšší zisk na jedné straně proto, že musí mít prostor k pokrytí tlaku na vyšší mzdy, na druhé straně proto, že jen tak mohou dosáhnout expanze podniku;

- podnikový orgán, jehož základní funkcí je provádět demokratickou kontrolu odborného vedení zasahovat v případě, kdy celkové výsledky podniku svědčí o tom, že odborné vedení neplní očekávanou úlohu, a na základě stanovených procedurálních pravidel jmenovat i odvolávat ředitele; podíl zástupců pracujících podniku a společnosti v těchto orgánech se může lišit v závislosti na velikosti i odvětvové příslušnosti podniku, jeho postavení na trhu, jeho úspěších či potížích apod.;

Tento model uspořádání sil uvnitř podniku spoléhá tedy především na motiv seberealizace odborného podnikového vedení. Pro vznik tohoto motivu je nutno vytvářet všestranné předpoklady; je nutno si uvědomit, že se takový motiv může dostavit jen tehdy, je-li na poměrně vysokém stupni výdělková úroveň příslušných pracovníků.

Popsaný model se tedy odlišuje od modelů, které byly a jsou v diskusích a materiálech brány v úvahu, například:

-model spoléhající na motiv zájmu na rozmnožování vložených prostředků, personifikovaný v podnikovém orgánu zástupci orgánů vkládající do podniku prostředky, nebo

- model plné samosprávy kolektivu pracujících družstevního typu.

27. Konstituování podniků jako samostatných ekonomických organismů vyžaduje také řešit úlohu ostatních organizací, které řídí **podniky „z boku“**, ať už jde o stranické orgány a aparát nebo o odborové organizace, národní výbory apod.

Vztah těchto orgánů k podnikům musí být přesně vymezen při respektování zásady nutné podnikatelské volnosti podniků.

To znamená, že by například stranický aparát a stranické orgány neměly zasahovat do běžného chodu podniků, neměly jmenovat ani potvrzovat vedoucí pracovníky podniků apod. Jejich činnost by se měla týkat pravidelného hodnocení politické situace, analýzy malého počtu výjimečných mezních případů (podnik se dostává do mimořádných obtíží), navrhování kandidátů pro volené funkce (s tím, že by nebyla nijak omezena možnost vybrat další kandidáty, ani by nebyli komunisté zavazováni stranickou disciplínou zvolit navrženého kandidáta) apod.

Odborová organizace by se měla soustředit zejména na hájení zaměstnaneckých zájmů (mzdy a pracovní podmínky).

B. ODSTRANĚNÍ ADMINISTRATIVNÍ MONOPOLIZACE A PŘETVÁŘENÍ STRUKTURY TRHU

28. Důsledkem byrokratizace řízení bylo v podnikové sféře byrokraticko-monopolní ovládnutí trhu. V tomto směru se řada podniků snažila natolik omezit ekonomickou soutěž, aby trh plně ovládla a mohla si diktovat kvalitu, sortiment a technickou úroveň výroby. Toto ovládnutí trhu bylo často prováděno pod záminkou specializace vedoucí k vyšší technické úrovni a racionalizaci výroby, ve skutečnosti však vedlo ke stagnaci všech kvalitativních stránek rozvoje. Historické zkušenosti také ukazují, že monopoly mohou sehrát výrobně progresivní funkci jen tehdy, když jsou v situaci, že musí bojovat o trh (dravé monopoly), kdežto jakmile trh plně ovládnou, stávají se línými monopoly.

Přitom proces administrativní monopolizace byl u nás uplatněn prakticky ve všech odvětvích bez rozdílu ekonomické vhodnosti, bez rozdílu toho, jaká je skutečná koncentrace a specializace výroby a účelnost integrace. Tento nediferencovaný postup je velkou brzdou dalšího rozvoje.

29. Tento nežádoucí proces byl ještě posílen reorganizací výrobně technické základny, provedenou v roce 1965, která nebyla plně v souladu s novou soustavou řízení a spíše dovršovala logiku direktivní soustavy. V současné době vznikají tendence monopolizaci dále posilovat (např. přechodem od trustového ke koncernovému uspořádání) a tak se vyhnout obtížnějšímu ekonomickému řízení podniků z oborového ředitelství a přejít na direktivní řízení.

30. Na druhé straně je jasné, že zejména v některých oborech záleží náš úspěch na světovém i domácím trhu na tom, jak se podaří koncentrovat síly a vytvořit moderní specializovaný velkopřmysl.

Tyto složité problémy nelze řešit, jak ukázaly zkušenosti, reorganizací shora, ale systematickým vytvářením podmínek pro to, aby pod objektivním působením zbožně peněžních vztahů vznikaly na jedné straně mohutné koncerny a na druhé straně pracovaly aktivní střední a drobné podniky.

31. V první etapě je nutno uvolnit dnešní strohé vztahy. To vyžaduje vyhlásit zásadu dobrovolnosti integrace a vytvořit takový mechanismus, který by umožnil podnikům, aby hledaly jiné, volnější formy sepětí než dosud, jinak konstituovaly pravomoc oborových ředitelství a za určitých podmínek z dnešních seskupení mohly i vystoupit. To se týká i závodů, které jsou často sdruženy do podniků velmi schematicky.

Přitom ovšem není vyloučeno, aby stát prosazoval ekonomickou cestou politiku integrace, a to především tlakem přes objektivní ekonomické podmínky, likvidováním ochránářství, politikou státních úvěrů, popř. vkladů základního jmění, ovlivňováním úvěrové politiky, technickou pomocí apod., a to tak, aby se prosadila ekonomická integrace všude tam, kde je to efektivní. V některých případech by stát mohl zasahovat i administrativně, ale jinak než dosud. Např. v odvětvích, kde je naprosto jasné, že kapacita může obstát až od určité velikosti, by stát mohl vyhlašovat minimální objem kapacit, který je možné stavět apod. (takto stát zasahuje např. v Japonsku). Administrativní zásahy státu do integračního procesu budou jistě i opačného charakteru, např. by měly zabraňovat monopolním dohodám o trhu apod.

32. Jestliže bude podnikům přiznáno právo volby integračního začlenění, bude to znamenat nastolení procesu, v němž neobstojí dnešní umělá a ekonomicky neopodstatněná seskupení; přetrvají ta, která mají své oprávnění a začnou se vytvářet nová. Tento proces by měl být centrálně regulován, podniky by měly být vedeny k rozváznému rozhodování, které by obstálo nejen z hlediska dneška, ale i budoucnosti. Pro podstatnou část naší podniků platí, že budou muset v budoucnu obstát na náročném světovém trhu v soutěži s podniky, jež trh v desetiletí trvajícím vývoji dotlačil k seskupení často obrovského rozsahu.

33. Proces, v němž se dnešní nadekretované seskupení podniků přerodí v ekonomicky zdůvodněné, bude současně procesem změny struktury našeho trhu. Dnešní trh s administrativně monopolní strukturou bude nahrazen trhem, na němž v některých oborech bude převažovat oligopolní struktura, v jiných konkurenční situace. Na trhu budou vystupovat vedle podniků gigantů i podniky střední a drobné. Struktura trhu musí být pestrá. Na základě toho je účelné počítat se širokou paletou organizačních forem.

Například v některých oborech by bylo účelné vytvořit v omezeném počtu **státní podniky**, a to zejména v oblasti železnic, energetiky, jiných oblastí infrastruktury apod. Forma státních podniků by však mohla být zavedena i tam, kde je nutný monopol, nebo kde je tak malá možnost substituce za daný výrobek, že je nebezpeční nadměrného ovládnutí trhu apod.

Další formou by byly **trusty podniků** řízené oborovým ředitelstvím. Na rozdíl od dnešního stavu by však oborové ředitelství mělo být v zásadních vztazích řízeno kolektivním orgánem, tvořeným ze zástupců sdružených podniků, který stanoví základní strategii rozvoje oboru a přesně vymezí práva a povinnosti oborového ředitelství, redistribuci a centralizaci prostředků apod.

Na rozdíl od toho by volnější formou integrace mohlo být sdružení podniků, které by bylo řízeno kolektivním orgánem a mělo by svého ředitele, ale nemělo by rozsáhlejší aparát oborového ředitelství.

Účelné je rovněž počítat se samostatnými **národními podniky**, a to ať již rozsáhlými s velkou vnitřní integrací, nebo s menšími podniky zaměřenými na aktivní vyplňování mezer.

Je třeba rehabilitovat myšlenku **družstevnictví** a poskytnout družstvům plný prostor k rozvoji jejich činností jak ve sféře výroby, tak služeb a zejména obchodu. Zejména spotřební družstva představují ideální formu, která umožňuje postavit obchodní a jinou činnost pod přímou kontrolu spotřebitelů.

Kromě nich by však bylo účelné zvážit také formu prostých **živnostenských družstev**, to je spolupodnikání jednotlivých živnostníků (např. družstvo holičů, autoopravářů apod.) bez administrativy a nejjednoduššími formami rozvrhování společných nákladů a zisku a také **drobným individuálním podnikáním**, řízeným pouze obecnými předpisy. V tomto směru je nutno odstranit vakuum, které se u nás vytvořilo zbrkle urychlenou likvidací živností v padesátých letech.

34. Zásadní změnu podle našeho názoru vyžaduje přístup k řešení organizačních vztahů v oblasti zahraničního obchodu. Chceme-li vystavovat naše výrobní podniky ve stále větší míře tlaku světového trhu, chceme-li, aby světová konkurence ve stále větší míře ovlivňovala výsledky jejich hospodaření, musíme jim dát současně i svobodu protiakce, svobodu jednání na zahraničních trzích. Dnešní stav, kdy podniky pociťují hospodářský vliv výsledků prodeje či nákupu na světových trzích, avšak mají prakticky mizivou možnost samy tento prodej či nákup ovlivňovat, je zcela nenormální. I tady ruku v ruce s hmotnou odpovědností musí jít svoboda rozhodování.

Podniky (výrobní i vnitřního obchodu) musí mít právo volit si prostředníka při sjednávání a provádění zahraničně obchodních transakcí a musí mít také právo – splní-li určité obecně požadované předpoklady – samostatně vystupovat na zahraničních trzích. Organizace zahraničního obchodu se musí přeměnit z článků státního aparátu pověřených realizací plánovaných dovozů a vývozů na samostatné obchodní organizace, obchodující zcela na svůj účet a riziko.

35. Zvláštní pozornost bude nutno věnovat organizaci vnitřního obchodu, protože monopolní obchodní zájmy značně narušují uspokojení spotřebitelů (pro obchod je fakticky nejvýhodnější úzký sortiment a fronty zákazníků). Proto bude nutno vycházet ze zásady plurality obchodní sítě. Stát by měl napomáhat zejména akcím rozšíření sítě a především výstavbě velkých celků (supermarketů). Nové postavení je nutno dát celé obchodní činnosti. Bylo by účelné zvážit obnovení přímého vztahu výroby a obchodu pomocí obchodních zástupců, rozšířit podstatně provizní formu odměňování obchodních útvarů apod.

C. POLITIKA UVOLŇOVÁNÍ OBCHODU

36. Ekonomická teorie prokazuje a praktické výsledky ekonomického rozvoje vyspělých zemí dosvědčují, že jednou z hlavních hnacích sil ekonomického rozvoje je volný obchod, vhodně kombinovaný se selektivně uplatněným protekcionismem. Tato politika. Tato politika vytváří zdroj inovací a působí na racionalizaci struktury ekonomiky (jak ve smyslu odvětvové a oborové struktury, tak ve smyslu specializace a optimální kooperace). Úspěch mezinárodních seskupení na Západě je založen právě na postupném odbourávání protekcionismu a stále hlubší liberalizaci obchodu. Orgány stojící v čele seskupení neorganizují mezistátní hospodářskou spolupráci přímo, nýbrž soustřeďují se na vytváření podmínek, aby se mohly prosazovat tržní síly a aby mohla působit racionalita zákona hodnoty prostřednictvím rozhodování na podnikové úrovni.

Namísto volného obchodu jako obecného principu a ochranářství jako výjimečně uplatňované politiky provádí Československo politiku všeobecné ochrany, přičemž věc je o to horší, že si výroba na takový stav přivykla, přizpůsobila se mu a neefektivní články si

dokonce ani neuvědomují, že je jim ochrana poskytována (a to na účet redistribuce zdrojů z efektivních článků). Tento stav je jedním z hlubokých příčin našich obtíží, neefektivnosti technickoekonomické zaostalosti i vad ve struktuře naší výroby subjektivismu, deformací ekonomického myšlení a také recidiv starého přístupu k řízené ekonomických procesů.

37. Abychom hned zpočátku zabránili nedorozumění, je nutno precizně formulovat, co sledujeme: nedoporučujeme v některé blízké lhůtě jedním krokem liberalizovat obchod (včetně plné konvertibility koruny); doporučujeme politiku uvolňování obchodu, vypočítanou na to, že se řadou mezieta, řetězem postupných opatření dostaneme k situaci, v níž budou dominovat principy volného obchodu, bude uskutečněna omezená konvertibilita koruny a systém bude promyšleně doplňován státními ochranami.

38. Pro zdar věci je ovšem nutno co nejdříve politiku uvolňování obchodu vyhlásit s plnou autoritou vlády a v dohledné době uskutečnit alespoň prvá opatření, která nikoho nenechají na pochybách, že vláda s plnou vážností kurs uvolňování obchodu nastoupila. Jen tak je totiž možno dostat se z bludného kruhu, který má dnes tuto podobu: a) potíže v platební bilanci nás nutí k všeobecnému ochranářství, b) všeobecné ochranářství způsobuje zaostávání v efektivnosti naší výroby, c) neefektivnost výroby způsobuje potíže v platební bilanci a opět a – b – c.

Vyhlásit s plnou autoritou politiku uvolňování obchodu a dosáhnout toho, že podniková sféra ji začne brát vážně, je jediná možnost, jak začarovaný kruh rozseknout. Naskýtá se **možnost vykonávat účinný tlak na efektivnost** výroby nikoli až reálným otevřením obchodu, ale **už z pozice budoucího otevření obchodu**. Zdůrazňujeme, že úspěch je podmíněn tím, že podniky určitého odvětví berou vážně skutečnost, že vláda hodlá za x let připustit konkurenci zahraničního zboží na našem trhu za světové ceny při určitém kursu koruny (jedním z předpokladů fair hry – a celý proces odbourávání ochrany musí být ze strany vlády vzácně fair vedenou politikou – je tedy seriózní informace o pravděpodobném vývoji kursu koruny a jasně formulovaná politika přírážek a srážek na několik let dopředu). Pod tlakem této vyhlídky do budoucna se podniky musí začít na budoucí nebezpečí připravovat, pocítí, že „jde do tuhého“, že prosperita podniku začne opravdu záviset na tom, jak se podnikový kolektiv dokáže vyrovnat zahraniční konkurenci, a již ne na tom, jaké podmínky centrum stanoví.

39. Politiku uvolňování obchodu si plastičtěji může představit jako prosazování několika výrazných vývojových trendů:

- vyjasňování a odbourávání ochrany převzatých z minulosti, které postrádají racionalitu;
- přeměna dosavadní soustavy ekonomických nástrojů, které tlumí dopad světového trhu na naši výrobu na takové nástroje, které tento dopad otevírají a změnami struktury důchodů ovlivňují strukturu hospodářství;
- vytváření systému nových instrumentů regulace obchodu (cel, vývozních premií, měnových podpor exportní koncepce, nástrojů pro regulaci dovozu apod.);
- další rozvíjení již dnes existujících dohod překračujících čistě obchodní rámec se socialistickými zeměmi s tím, že je nezbytné respektovat v nich hodnotovou racionalitu obchodních vztahů, které zakládají;
- vytváření „nadstavby“ nad racionální základnou volného obchodu v podobě velkorysejších mezinárodních dohod, překračující čistě obchodní rámec i ve vztazích ke kapitalistickým zemím;
- hledání cesty, jak se „vrátit do Evropy“, to znamená hledání forem zdravého rozvoje obchodu a jiné spolupráce s evropskými státy, které jsou přirozenými partnery našeho hospodářství.

40. Dnes je nutno zvážit výhody a rizika, které přechod k politice volného obchodu přinese, ocenit překážky a problémy na cestě k tomuto cíli (zejména při startu z komplikované výchozí situace) a pokusit se nalézat opatření, kterými bude možno postupně se tomuto cíli začít přibližovat.

Překážky k uplatnění principu volného obchodu mají specifickou povahu, pokud jde o náš vztah k socialistickým a ke kapitalistickým zemím. Zcela stručně řečeno, hlavní překážky v oblasti obchodu se socialistickými zeměmi spočívají v tom, že se dosud obchoduje jen z hlediska vzájemné naturální výhodnosti, ale nikoliv z hlediska hodnotové výhodnosti. Přitom vztahy nepřekročily rámeček bilaterality a nepodařilo se vytvořit konvertibilitu socialistických měn. Zatím také nelze počítat s ochotou všech partnerů, pokud jde o větší úlohu a iniciativu podnikové sféry při sjednávání mezinárodních smluv. Hlavní překážkou startu k politice uvolňování obchodu ve vztazích ke kapitalistickým zemím pak je nevyrovnaná platební bilance, resp. – jdeme-li na hlubší kořeny – momentální neschopnost našeho průmyslu vyrobit dostatek „konvertibilního“ zboží. Jakmile ČSSR vyřeší v potřebné míře své vlastní vnitřní překážky politiky uvolňování obchodu, zřetelněji vystoupí do popředí překážky vnější – bude nutno jednat s obchodními partnery odbourávat na základě reciprocity celní a jiné přepravy, které se v minulosti vytvořily.

(Pro první období je tedy ve vztahu ke kapitalistickým zemím hlavním problémem rozšířit okruh a masu „konvertibilního zboží“. A však – také problémy ve vztahu k socialistickým zemím by byly snáze řešitelné, kdyby naše exportní zboží pro tyto země mělo vlastnosti zboží, s nímž se obchoduje na kapitalistických trzích. Koneckonců se tedy dostáváme k tomu, že zaostávání našeho průmyslu za průmyslem kapitalistických zemí je hlavní překážkou, kterou máme na cestě k volnému obchodu zdolat, ale současně, že je to neduh, který máme právě politikou volného obchodu vyléčit. Jsme tedy opět v problému začarovaného kruhu a už výše jsme naznačili, jak se z něj dostat).

Specifika překážek pro obě oblasti vtiskne určité rozdíly konkrétní cestě uvolňování obchodu pro obě oblasti a nakonec i obsah a efekty uplatnění principu volného obchodu v obou oblastech budou poněkud rozdílné. Zatímco ve vztazích k socialistickým zemím půjde o to vymanit se z naturálního přístupu, podrobit již rozvinutý obchod hodnotovým kritériím a dále ho v souladu s těmito kritérii rozvíjet, ve vztazích ke kapitalistickým zemím půjde o to vymanit se z autarktní ideologie (pokud možno nedovážet) a ideologie produkování deviz bez ohledu na to, kolik nás to stojí.

41. K přesnějšímu vymezení cílů, které v obou oblastech sledujeme (a také k hledání cesty), může prospět odbočení k schematické abstraktní úvaze. Předpokládejme, že země A a B jsou zeměmi uplatňujícími systém volného obchodu (k čemuž samozřejmě patří i směna za ceny nedefinované subjektivními státními zásahy) a země C a D uplatňují nepřehledný protekcionismus spojený s odtržením cen, za které nakupují a prodávají, od vnitřních nákladových relací. Pak je možno zhruba tvrdit, že:

a) obchod mezi zeměmi A a B přináší úspory lidské práce a je pro obě strany efektivní;

b) obchod mezi zemí A a zemí C přináší efekt zemi A, ale neexistuje žádná jistota, že je efektivní i pro zemi C. Vzájemný obchod nemusí být zdrojem úspor lidské práce a je zcela možné, že efekty dosahované zemí A plynou ze ztrát, které nese země C (může jít tedy o formu redistribuce národního důchodu ze země C do A);

c) obchod mezi zeměmi C a D nemusí vůbec přinášet úsporu lidské práce a může být oboustranně neefektivní (určitá naděje, že je alespoň část obchodu efektivní, je v praxi zpravidla dána tím, že každá ze zemí dováží to, co sama vůbec nemůže – např. z důvodů přírodního bohatství – vyrábět);

Jde o to změnit charakter našeho obchodu s kapitalistickými zeměmi typu charakterizovaného bodem b na typ a, a obchodu se socialistickými zeměmi z typu c na typ a – pokud nenalezneme pochopení u partnerů, resp. alespoň na typ b, pokud partneři budou lpět na přežitých, převážně naturálních přístupech k mezinárodní dělbě práce (m. j. nám jde tedy i ve vztahu k socialistickým zemím o program, jehož uskutečnění není v plné míře závislé na pokroku, který prosadíme či neprosadíme na půdě RVHP, naopak uskutečňováním programu je možno vytvářet racionální ekonomickou realitu, která se sama v budoucnu stane nejpřesvědčivějším argumentem proti některým přežitkům, kterými často dnešní praxe v rámci RVHP trpí).

42. Bezprostřední kroky politiky uvolňování obchodu pro nejbližší období rýsuji se z hlediska současného stupně poznání takto:

Ve vztahu k socialistickým zemím:

a) využít mimořádně (neočekávaně) příznivých okolností, vytvořených aktivní platební špičkou k urychlení už dříve (v dokumentech schválených plénem ÚV KSČ v dubnu 1966 a XIII. sjezdem strany) uvažovaného odbourávání přírážek.

Rozhodnout, že vláda nebude od určitého data poskytovat přírážky na vývoz do socialistických zemí. Výjimky specifikovat tak, aby zrušení přírážek neohrozilo plnění přijatých smluvních závazků.

Toto opatření by znamenalo zdravou selekci vývozu. Tak jako tak budeme muset očistit náš vývoz o neefektivní položky; situace umožňuje udělat to rychle. Současně by toto opatření bylo příspěvkem k řešení vnitřní rovnováhy (jednak by byl uzavřen únikový odbytový kanál pro neefektivní výroby, jednak by byl uzavřen proud důchodů ze státního rozpočtu k podnikům v podobě přírážek).

b) Československo by mělo iniciativně začít vyvíjet úsilí o zvětšení úlohy mezinárodních styků na podnikové úrovni (využívat v tomto směru zejména příznivého naladění takového partnera, jakým je Maďarsko) a o změnu charakteru styků na státní úrovni v tom smyslu, že přímé smlouvy o dodávkách by se měly spíše omezit na „velké“ dodávky zejména surovin a energie a rozhodující by se mělo stát vytváření podmínek pro snazší a úspěšnější styk na podnikové úrovni.

Přesto je ovšem reálné počítat ještě pro poměrně dlouhou dobu s tím, že řada obchodních dohod, sjednávaných na státní úrovni, bude obsahovat obchodní závazky pro jednotlivé podniky. Takové dohody bude nutno napříště uzavírat tak, aby se obešly bez přírážek ze státního rozpočtu (tím by současně postupně, jak by vypršela lhůta starých dohod, odumírala instituce přírážek) a tak, aby v přípravné etapě na uzavření dohody byly návrhy, s nimiž československá strana přichází, akceptovány podniky. Toto ozdravení může Československo vnášet do praxe RVHP jednostranně a bude pro budoucí pokrok významné, jestliže vznikne praktický příklad racionálních dohod na státní úrovni, jež nejsou nikterak v rozporu s politikou volného obchodu (s ní jsou v rozporu jen neracionální dohody).

c) U přírůstku vývozu oproti určité základně (např. skutečnost 1967) neodebírat podnikům srážky. V míře možností státního rozpočtu a úměrně odbourávání přírážek snižovat i srážky na „staré“ objemy vývozu. Mimo jiné tím umožnit i to, aby podnik mohl snížit nabízené ceny, tím zatraktivnit obchodní styk s námi pro naše partnery a postupně dosahovat toho, že možnosti kupovat z Československa budou socialistické země vyhledávat s takovým zájmem, jako dnes vyhledávají možnosti kupovat v kapitalistických zemích.

d) Všestranně podněcovat iniciativu našich podniků k hledání nových konexí. Jestliže se taková iniciativa bude rozvíjet v atmosféře neexistence přírážek a srážek, bude tím dána záruka, že sjednané obchody a dohody o mezipodnikové spolupráci budou pro nás efektivní.

e) Vyvinout iniciativu při zřizování – na základě vzájemnosti – obchodních organizací jiných zemí na našem území, které by na našem trhu konkurovala našim dodavatelům. Svrchovaně důležité ovšem je, aby se nabízela za ceny, vyjadřující náklady v příslušné zemi (nepřípustná by byla jak praxe, že by naše orgány „předepsaly“ ceny např. na úroveň, srovnatelnou s cenami domácích výrobků, tak i praxe, že by prodejní strana subjektivně licitovala cenami odtrženě od domácích nákladů a cen).

f) Rozpracovat opatření, která by vedla k reálnému kursu koruny k měnám socialistických zemí, a to buď otevřenou cestou (s partnery, kteří jsou k tomu ochotni), nebo alespoň vnitřní cestou. Objasnit i otázku, zda by nebylo reálné využít existenci našich aktiv ve vztahu k socialistickým zemím, aby se koruna mohla stát „socialistickým dolarem“, tj. volně směnitelnou měnou v bankách socialistických zemí, která by mohla být předmětem volných převodů mezi socialistickými zeměmi.

Ve vztahu ke kapitalistickým zemím

a) Propracovat a případně nově stanovit polohu reálného kursu koruny k dolaru a to tak, aby takový kurs mohl vydržet několik let a v dalším mohl být korigován jen v řádově malém rozsahu. Relativně definitivní kurs v prvním období uplatňovat formou vnitřního cenového vyrovnání při zachování dosavadního oficiálního kursu 1 dolar = 7,20 Kčs, vytvářet však předpoklady pro to, aby se oficiální kurs změnil do relativně definitivní polohy při odstranění vnitřního cenového vyrovnání.

b) Přejít k systému srážek formou absolutní částky pro podnik. Dosáhnout tím přirozeného zvýhodnění přírůstku efektivních vývozů, vzbudit zájem na růstu takových vývozů a to tím intenzivnějším, čím vyšší je stupeň efektivnosti toho kterého vývozu.

c) Přejít na systém přírážek formou absolutní částky pro podnik, vztažené k určitému objemu direktivního úkolu ve vývozu se stanovením podmínek při překročení či nesplnění úkolu. V míře konsolidace platební bilance pak snižovat direktivní úkoly (začínat od nejméně efektivních pozic) a v návaznosti na to i přírážky.

d) Záměrně rozšiřovat trh pro dovoz výrobků z clearingových oblastí, kde máme příznivou platební pozici v souvislosti s tím napravovat cenové deformace (maloobchodní ceny) na dovážené zboží (např. jižní ovoce) nejlépe postupným přechodem na jednotný režim výpočtu maloobchodní ceny odvozeně z ceny, za níž nakupujeme (zřejmě jejím převodním kursem upraveným o vnitřní cenové vyrovnání a povýšením této úrovně o daň z obratu, maloobchodní přírážku a asi navíc o další jednotnou sazbu charakteru cla, která by postupně byla odstraňována.

Obdobný režim tvorby maloobchodní ceny - s vyšší sazbou cla – by bylo vhodné zavést i na dovážené zboží ze zemí v oblasti volných měn).

e) Vypracovat reálný program odbourání direktivních úkolů v zahraničním obchodě, zejména pokud jde o vývoz. Přitom ve vývozu nahradit tyto úkoly zesílenými podněty a v dovozu zvážit možnost kombinace minimálních limitů dovozů (jen pro základní potřeby) s rozšířením možností nákupu deviz na další nutný dovoz v bance s konkursní přírážkou.

f) Otevřít listinu zboží volného dovozu, které tuzemští odběratelé mohou volně nakupovat v zahraničí, a to především na zboží a polotovary, nutné pro zvýšení konvertibility zboží. Usilovat o každoroční rozšiřování tohoto seznamu.

g) Vypracovat v centru program uplatňování a vývoje státního protekcionismu; přitom rozdělit obory naší výroby na dvě velké skupiny:

- obory, kde budou ochrany uplatňovány trvale, resp. na období, které zatím jsme s to dohlédnout (např. zemědělství, asi i hutě, uhlí) s tím, že by byla stanovena forma a rozsah trvalé ochrany (např. zemědělství formou státního rozhodování o dovážených kvótách při centrálním stanovování vnitřních cen, hutě formou cla ve výši vícenákladů na kov způsobovaných vnějšími faktory apod.);

- obory, kde ochrana bude poskytována dočasně s tím, že by byla stanovena lhůta zrušení ochrany, resp. několik lhůt pro postupné kroky k jejímu zrušení. Mezi takové obory by nesporně musely být zařazeny takové, kde máme nezdravě široký sortiment výroby a kde selekce kritérií konkurenční schopnosti by byla vítána jako nástroj ozdravení struktury (zejména jde o strojírenství, kde by ke zrušení ochrany mělo zřejmě dojít nejdříve).

Postup vůči jednotlivým oborům by byl individualizován, podniky dnes závislé na přírážkách by se proti riziku, že jim přírážky budou odebrány, jistili tím, že iniciativně nabídnou centru smlouvu, v níž se centrum zaváže k placení přírážek po určitou lhůtu a podnik k realizaci vývozu bez přírážek po této lhůtě.

43. Uskutečňování politiky uvolňování obchodu by se opíralo nejen o vyjmenovaná opatření; bylo by současně nutno vtisknout určité odpovídající rysy i hospodářské politice v dalších („sousedních“) oblastech.

V práci centrálních orgánů s ekonomickými nástroji se musí vžít přístup, který nástroje objektivizuje právě z hlediska realizace politiky uvolňování obchodu. Změny v nástrojích nesmí podniky pociťovat jako subjektivní akty svévole nadřízených orgánů, jejichž smyslem je podniky „doběhnout“, ale jako změny, které jsou nutnou součástí k uvolňování obchodu, které přibližují naše hodnotové kategorie objektivní „pravdě“ světového trhu. Toto se týká nejen změn v přírážkách a srážkách, ale i v investičních a neinvestičních dotacích v úrokové míře, v dani z obrátu a zejména pak v celé cenové a mzdové politice. To znamená, že politika volného obchodu umožní řešit jinak nesmírně obtížný problém objektivizace ekonomických nástrojů a cen.

Veliký význam má také skutečnost, že politika volného obchodu může dát národohospodářskému plánu nový význam, rehabilitovat jeho úlohu v očích podniků. Komplexní pohled na problémy ekonomiky na dlouhou dobu dopředu se stane nezbytným předpokladem, aby ČSSR jako celek i její podniky obstály dlouhodobě v mezinárodní soutěži.

D. DŮCHODOVÁ POLITIKA

44. Jednou ze základních zásad ekonomické soustavy řízení je aktivní úloha peněz. Proto je pohyb důchodů základem ekonomických procesů. Z toho také vyplývá význam cenové, mzdové, finanční a úvěrové politiky, které shrnout pod jednotný pojem důchodové politiky v nejširším slova smyslu.

45. Jedním z hlavních aktuálních problémů důchodové politiky je nerovnoměrné rozložení důchodů mezi podniky, obory a odvětvími.

Důchodová politika musí respektovat objektivní fakt, že se v jednotlivých oborech dochází k nerovnoměrnému snižování nákladů a k nerovnoměrnému pohybu cen. Z toho vyplývající objektivně nutný nerovnoměrný vývoj důchodů má důležitou funkci při ovlivňování strukturálních změn, alokaci prostředků, inovacích apod. Bez této funkční nerovnoměrnosti důchodů se nemůže prosadit ekonomická soustava řízení a proto je tendence odstranit diferencovaný vývoj namířena v zásadě proti strukturálním změnám.

Má-li ekonomika jako tržní hospodářství, je nezbytné, aby v běžných ekonomických procesech došlo ke strukturálním změnám ve výrobě přes strukturální změny v důchodech.

To také především sledovaly první kroky nové soustavy řízení, realizované v roce 1966 a 1967. Její uplatnění znamená nutně denivelizaci v důchodech podniků, podstatné rozdíly mezi dobře a špatně pracujícími podniky; v souvislosti s neracionalitami v cenové soustavě vznikaly ovšem i neracionality v rozložení důchodů mezi obory.

Aby tržní hledisko důchodové politiky opravdu nabývalo vrchu, bylo by nutno se s nerovnoměrností v rozložení důchodů smířit jako s pozitivním faktem, korigovat přitom

neracionality v cenách a tím i důchodovém rozložení a připustit, aby podniky volně disponovaly volnými zdroji a tak prolomily strukturální bariéry dalšího rozvoje.

Historie roku 1967 však ukazuje, že to je právě otázka, před kterou státní aparát couvl. Logika všech zásahů provedených po 1. 1. 1967 je koneckonců jednoduchá. Nepřipustit vliv denivelizovaných důchodů podniků na mzdy a na investice, nivelizačně regulovat mzdy, volné prostředky podniků umrtvit, úvěrovou politikou a omezováním investičního rozhodování podniků utlumit vliv těchto prostředků na investiční výstavbu. Logika těchto zásahů byla někdy zdůvodňována i nedostatky ve struktuře výroby spotřebního zboží apod. Tomuto strukturálnímu hledisku byl obětován vývoj mezd i zdravá mzdová politika, ovšem v zájmu konzervace struktury a nikoliv nutných strukturálních změn.

I když vezmeme v úvahu, že některé z těchto zásahů byly nutné, protože by jinak došlo k inflačnímu posunu hospodářských čísel, není přesto možno pochybovat, že znamenaly ústup od hledisek nové soustavy a zčásti i návrat ke starému nivelizovanému a subjektivnímu rozhodování.

Skutečné problémy nezdravých rysů nerovnoměrného rozložení důchodů musí být tedy řešeny prostřednictvím cenové politiky. Na druhé straně však není správné pokládat za problém jakékoliv nerovnoměrnosti a „řešit“ je pak metodami odporujícími povaze ekonomické soustavy.

46. Druhým aktuálním problémem je skutečnost, že podniky disponují větším rozsahem důchodů, než bylo předem kalkulováno. Hlavní defekt v této oblasti spatřujeme v tom, že v důsledku prosazování předstihu produktivity před průměrnou mzdou roste nepřirozeně rychle zisk. Přitom důvodem předstihu produktivity před mzdou nejsou záměrné změny ve struktuře užití důchodu, ale nechtěná nepříznivá struktura výroby, neschopnost vytěžit z poměrně rychlého průmyslového růstu adekvátní efekt v podobě růstu finálních dodávek žádaného spotřebního zboží. Rychlý růst zisků má za těchto okolností „funkci“ krýt finančně enormní růst zásob, nevíтанě vysoká aktivita v platební bilanci se socialistickými zeměmi apod.

Je třeba rozpracovat jak politiku účinnějšího tlaku na strukturální změny, tak i „náhražkovou“ politiku pro období, než bude strukturální problém vyřešen (zvýšení odvodů a tím přelití části zisku do centrální dispozice, kde by sloužil především jako nepoužitelný přebytek státního rozpočtu).

47. V konkrétní důchodové politice je v různé míře účelné uplatnit tři základní aspekty:

a) **tržně kritériální hledisko**, jehož uplatnění umožňuje rovnovážné tržní vztahy a které v účelné míře konfrontuje poptávku a nabídku a tím také optimum výroby s optimem spotřeby (svoji úlohu v tomto aspektu hrají nejen ceny, včetně cen výrobních činitelů, ale i odvody);

b) hledisko plánu to je usměrnění vývoje důchodů v omezeném okruhu případů podle priorit plánu. Toto usměrnění lze provést pomocí selektivních nástrojů – dotací, slev odvodů, daně z obratu, popřípadě i pomocí cen;

c) **důchodové hledisko** (v užším slova smyslu) to je regulace konečných důchodů ekonomických subjektů tak, aby nedošlo k extrémnímu vývoji a nevytvářela se inflační nebo deflační situace. Naprosto cizí ekonomické soustavě řízení je ovšem rovnostářské uplatňování tohoto hlediska, nebo politika „vem, kde můžeš“, kdy různé orgány řízení mají neustále tendenci lépe hospodařícím brát a hůře hospodařícím dávat.

V současné době je nutno uplatňovat ještě další aspekt; je jím odstraňování disproporcí zděděných z direktivní soustavy řízení (daň z obratu, přírážky a srážky v zahraničním obchodě apod.), jež mají charakter **ochranářské politiky**.

ZÁKLADNÍ STRATEGIE

48. Před uvážením jednotlivých nástrojů ekonomické politiky je nutno objasnit její základní strategii, které je nutno podřídit dílčí opatření.

Strategie hospodářské politiky by měla být i v čs. podmínkách založena na vztahu k trvalým cílům hospodářské politiky a konfliktům mezi nimi. Tyto zásady hospodářské politiky lze v čs. podmínkách formulovat takto (tzv. „magický šestiúhelník“).

a) **Respektování zásad řízení tržní ekonomiky**, v níž kolektivy výrobců (podniky) vystupují jako rovnocenní účastníci trhu a v závislosti na trhu a národohospodářské politice autonomně rozhodují o své výrobní činnosti a rozdělování produktu své práce;

b) **optimální hospodářský růst** dosažený sladěnou politikou optimalizace plánu a proticyklické politiky ex ante;

c) **plná zaměstnanost** pro využití společenských a přírodních zdrojů růstu národního bohatství;

d) **cenová a měnová stabilita**, v níž se vyjadřuje obecný zájem lidí jako spotřebitelů;

e) **rovnováha ve vnějších ekonomických vztazích** jako předpoklad státní suverenity a rovnoprávnosti;

f) **volná tvorba cen a mezd** v zájmu jejich funkce jako ekonomického kritéria a smluvní svobody výrobců.

Bohaté zkušenosti řízení ekonomiky ukázaly, že nelze současně maximalizovat všechny tyto cíle. Maximalizovaný růst vytváří napětí v platební bilanci, vede při plné zaměstnanosti k inflačnímu růstu cen, znemožňuje zavedení ekonomické soustavy řízení, vytváří nutnost neekonomické regulace cen a mezd. Naproti tomu maximální uplatnění principů ekonomické soustavy řízení by vyžadovalo v první etapě neprosazovat tempo růstu, objektivizace cen dosáhnout deflační politikou na trhu i za cenu snížení zaměstnanosti apod.

Konkrétní ekonomická politika se musí vyhnout všem těmto úskalím. Musí tedy prosazovat ekonomickou soustavu řízení jako nutný proces racionalizace ekonomiky. To současně znamená, že nelze překročit určitou intenzitu regulace cen a mezd a zahraničního trhu tak, že by narušovala tržní vztahy. Tomu se musí přizpůsobit politika růstu (např. investiční politika), která nesmí vytvářet takovou napjatost v ekonomice, aby vznikala nutnost administrativní regulace tržních vztahů.³ Na druhé straně však nemůže tendence normalizovat tržní vztahy vést až k ostře deflační politice, podstatnému omezení zaměstnanosti apod.

Základní otázkou současného období je, nakolik se podaří uvedeného postupu dosáhnout bez rychlejšího růstu cen. Pohyb cen je výsledkem řešení řady společenských rozporů. Zkušenosti ukazují, že se tyto rozpory snáze řeší při určitém růstu cen než při poklesu cen. Je proto otázkou, jak velký růst cen si vyžadují hluboké rozpory naší ekonomiky. I přes velký význam stabilizace cen a sociálních problémů růstu cen nelze cenovou stabilitu fetišizovat, protože tím by se narušily zdravé procesy, a proto je nutno počítat s takovým vývojem cen, který je pro ozdravení a uvolnění vztahů nutný. Teprve zkušenosti ukáží, zda stačí se pohybovat v dosud vytyčených proporcích. V žádném případě však nesmí dělat inflační politiku centrum, a to ať již nadměrnými výdaji státního rozpočtu, nadměrnými investičními úvěry, centrálně organizovaným růstem cen, politikou daně z obrátu apod.

Tato základní ekonomická strategie pak musí ovlivnit politiku odvodů, úvěrů, cen i mezd.

49. Další otázkou základní ekonomické strategie je poměr mezi tržně kritériálním aspektem, který by pak přes objektivně určenou nerovnoměrnost důchodů vedl ke strukturálním

³ Míru napětí v ekonomice nelze ovšem měřit tempem růstu. Při dobré funkci ekonomiky může být dosaženo vysokého tempa, aniž by se vytvářelo napětí. Proto uvedená zásada neodporuje snaze dosáhnout vysokého růstu, pokud je to možné bez nadměrného napětí.

změním, a důchodovým aspektem, který má za cíl tyto nerovnoměrnosti tlumit, jakož i vztah kritériálních a stabilizačních funkcí apod.

50. Třetí otázkou ekonomické strategie je stabilita a kontinuita systému. Je samozřejmé, že žádný systém nemůže být strnulý, ale přílišné změny v ekonomických nástrojích nakonec vylučují možnost dlouhodobější ekonomické kalkulace. Proto je nutno vyjít ze zásady systému jako celku, ovšem při nutném pohybu ekonomických veličin, jako jsou ceny, úroky apod.

CENOVÁ POLITIKA

51. Jednou ze základních podmínek fungování tržní ekonomiky jsou rovnovážné ceny, vznikající ve vztahu nabídky a poptávky, reagují na pružnost obou těchto faktorů, a proto zabezpečují, že se hospodářství bude vyvíjet podle prioritní stupnice spotřebitelů (v úzkoprofilových výrobcích je zisk vyšší, což umožňuje rychlejší rozvoj), a usměrňují účelně strukturu kapacit (v úzkoprofilových výrobcích mohou existovat i méně efektivní kapacity, jinde je trh vylučuje).

Bez takovýchto cen nemohou tržní vztahy normálně probíhat a neustále se reprodukuje tendence k přidělovému hospodářství. Proto je nutno zásadu rovnovážných cen postavit jako základní požadavek další etapy rozvoje ekonomické soustavy řízení. Rovnovážných cen nelze dosáhnout jakýmkoliv administrativním aktem. Proto je nutno umožnit, aby se **ceny formovaly volně**.

Samozřejmě je nutno vidět i druhou stranu věci. Rovnovážné ceny odpovídající relacím současného trhu i jeho zkrácením. Přitom však slouží jako podklad celé řady rozhodnutí s různě dlouhodobou povahou. Proto je nezbytné dělat prognózy vývoje cen a trhu u nás i ve světě. V některých případech je účelné, aby prostřednictvím cen prosadilo širší netržní hledisko; má-li být přitom udržena rovnovážná cena, bude nutno, aby tento akt byl doprovázen v řadě případů cenovou dotací nebo daní.

52. Cenovou tvorbu je nutno podřídit logice rovnovážných cen. Proto i obecně přijatá zásada přizpůsobení našich cen světovým cenovým relacím musí být chápána takto:

a) v určité míře se otevírá vliv světových relací na naši ekonomiku přímo, a to přímou návazností přes vývoz a dovoz;

b) u výrobků, které nyní ve větší míře nevyvážíme nebo nedovážíme, ale které v relativně blízké budoucnosti budou stát v konkurenci vůči světovému trhu, by se měla kritéria světových cen používat nepřímou, jako určité směrnice pro tvorbu cen. V tomto případě jde spíše o to, danému oboru říci, že v etapě 3-5 let bude zbaven otevřením ekonomiky ochrany proti světovému trhu a že tedy musí začít počítat se světovou cenou, než mu vnutit umělé cenové relace, které neodpovídají trhu, na kterém daný výrobek vystupuje.

Přitom je nutno se vyvarovat běžně rozšířenému optickému klamu, který vzniká tím, že se nebere zřetel ke vztahu ceny, užitné hodnoty a trhu. Výrobky, které nevyvážíme nebo vyvážíme na méně náročné trhy, se jeví někdy výhodnější než exportní výrobky, protože jejich parametry a ceny srovnáváme teoreticky, bez ohledu na to, jako cenu by na skutečném trhu dosáhly (např. některé strojírenské výrobky vypadají teoreticky velmi výhodně, ale přitom jsou v KS často neprodejné). Z téhož důvodu je třeba rozlišovat aplikaci světových cen u výrobků, určených z velké části pro export (hlavně musíme vycházet z ceny, za kterou prodáváme) a u protiimportních opatření (hlavně musíme vycházet z dovozní ceny). Právě tak je nutno rozdílných kritérií používat pro krátkodobá rozhodnutí a pro dlouhodobé investiční rozhodování;

c) v oborech, které nevstoupí do konkurence se světovým trhem (kde nepřichází v úvahu dovoz nebo vývoz), bude kritéria světových cen použito jen informativně pro posouzení efektivity navrhované investiční výstavby apod.

To všechno znamená, že nejsou rozhodné teoretické proporce cen samy o sobě, ale ceny jako součást logiky trhu. Soustavné uplatňování kritérií světových cen znamená v podstatě jen důslednou přípravu na otvírání našeho trhu světovému.

V žádném případě nemá smysl na základě kritéria světových cen snížit např. ceny některých výrobků pod jejich úroveň nákladů a řešit otázku dotacemi), když není možno počítat s dovozem apod.

53. Uvedené zásady představují základní ekonomická hlediska regulace cen. Tato hlediska je třeba doplnit o další zásady, které však opět musí vycházet z logiky rovnovážné a volné ceny:

a) plánování cenových hladin je slučitelné s ekonomickou soustavou řízení jen za předpokladu, že jde o dostatečně širokou skupinu výrobků a vývoj cen je stanoven s takovou tolerancí, aby jednotlivé ceny v rámci této direktivy mohly relativně volně reagovat na trh. Ceny jednotlivých výrobků (kromě cen určitých standardů, základních potřeb, popř. cen státních podniků) je možno stanovit jen výjimečně.

b) měly by být stanoveny určité podmínky pro tvorbu a pohyb cen (např. zásada, že podnik, který chce zvýšit cenu, má to předem hlásit cenovému orgánu, že musí vést přesnou evidenci cen svých výrobků apod.). Rovněž je nutno vyjasnit, do jaké míry jsou přípustné cenové smlouvy mezi podniky, které mohou být formou monopolních dohod. Takovéto smlouvy by měly být evidovány. Do kontroly cen je nutno zapojit i veřejné mínění. Proto je účelné např. publikovat zprávy o vývoji cen, vývoji zisků apod.;

c) dodržování dříve uvedených principů by kontroloval cenový orgán. Jeho úkolem není tedy stanovit ceny, ale kontrolovat, zda podniky při tvorbě cen podle trhu nepřekračují vymezené rámce. Přitom je nutno ostřeji kontrolovat ceny v těch oborech, které jsou mimořádně silně monopolně ovlivňovány. Zvláštní pozornost je nutno věnovat maloobchodním cenám, aby cenové výstřelky nepůsobily negativně na spotřebitele;

d) je nutno propracovat politiku nepřímého ovlivňování vývoje cen například politikou daně z obrátu (dohody o snížení cen při snížení daně z obrátu apod.) operacemi státních rezerv na trhu, dovozní politikou, úvěrovými operacemi, vázáním státních úvěrů a dotací na snížení cen apod.

MZDOVÁ POLITIKA

54. Rozvinutí principů osobní hmotné zainteresovanosti nové soustavy řízení v ucelenou mzdovou politiku vyžaduje pojímat mzdovou politiku jako součást důchodové politiky a jako součást celkové hospodářské politiky. Obecná teorie a světová zkušenost racionální hospodářské politiky vylučují účinnost „sólové“ mzdové politiky a potvrzují pouze řešení přes harmonizující hospodářskou politiku.

Mzdová politika musí odpovídat charakteru výrobních vztahů a realizovat ekonomicky racionální úlohu mezd ve strukturální a růstové politice a v politice cenové a měnové stability.

55. Socialistický charakter čs. společnosti neumožňuje vytvořit model tvorby mezd prostou analogií z modelů existujících v jiných sociálních strukturách či v jiných ekonomických podmínkách:

Československé pojetí modelu tvorby mezd nemůže být pouhou kopií modelu ve vyspělých kapitalistických zemích, kde se mzdy utvářejí hlavně formou vývoje tarifních mezd dohadováním silných organizací „sociálních partnerů“ (svazů podnikatelů a odborových svazů) za existence „smírčí“ úlohy státu.

Rovněž nemůže být aplikován plně model tvorby mezd, který by obsahoval spojení mzdového a vlastnického principu, to je direktivního řízení mezd ve spojení s podílem na zisku, ani prostý důchodový model (jugoslávská praxe probíhající při neplné zaměstnanosti),

kdy se na mzdy prostě rozděluje část podnikového důchodu, aniž by existovala celková tarifní mzdová politika.

Československé pojetí nemůže plně aplikovat žádný z uvedených modelů, ale přitom musí využít jejich ekonomicky racionální a sociálně progresivní prvky. Tvorbu mezd nelze tedy odkázat jen na „dohadování sociálních partnerů“, ale přitom musíme vyvolat ovzduší jednání o mzdách. V kolektivních smlouvách, ve kterých dojde ke konfrontaci vedení podniků se zájmy pracujících vyjádřenými ROH, musí najít místo požadavek demokratického svobodného jednání jako principu mzdové politiky. Ve mzdové politice, zejména uvnitř podniků, je nutno prosazovat kombinaci mzdy za individuální práci a podílu na hospodářských výsledcích, ovšem aniž by byly tyto složky direktivně a centrálně řízeny.

Proti prostému dělení důchodu svědčí tradice značné nepružnosti mezd směrem dolů, fakt plné zaměstnanosti a nutnost vyvolat klima racionálnosti v užití peněz. Ovšem ani tento třetí aspekt není vyloučen ze hry. Pohyb hrubého důchodu jako základny pro odměňování vytváří základní meze vývoje mezd.

Pro čs. podmínky by mělo jít o další rozvinutí již zavedených prvků tržně důchodového modelu směrem k posílení mzdové autonomie při existenci závazných mzdově parametrických prvků (mzdových tarifů). Větší autonomie by vedla k větším mezipodnikovým rozdílům ve mzdách a tedy k pružnějším mzdovým relacím (i pohybu pracovních sil) v závislosti na trhu export; uvolnění tarifní politiky (centrálně jen minimum – maximum tarify) by podnikům umožňovalo větší reagování na trh práce ex ante.

56. Aktivní úloha mzdové politiky ve strukturální a růstové sféře hospodářské politiky spočívá především v přijetí zásady, že mzdy nelze podříditi neefektivnímu růstu a existujícímu strukturálnímu defektu, ale že mzdy musí tlačit na zefektivnění růstu a změny struktury. To znamená počítat s podstatným sblížením růstu průměrných mezd s růstem reálné produktivity. Při kalkulaci růstu mezd by se mělo uvažovat s neutrálním typem technického rozvoje jako s výchozím předpokladem a dále se stabilizovanou mírou akumulace (vyložit ztráty z přeinvestování), s indexním růstem mezd v nevýrobní sféře (v závislosti na mzdách ve výrobě) a s indexním růstem sociálních příjmů (v závislosti na růstu životních nákladů). Bude však třeba uvážit, nakolik bude nutné počítat se zhoršujícími se poměry mezi cenami exportu a importu, tj. s vlivem zhoršení tzv. „terms of trade“.

Opačná politika trvale nižšího růstu mezd než reálné produktivity by znamenala trvale:

- rychlejší růst podílu výrobních a nevýrobních investic,
- rychlejší růst hmotné společenské spotřeby,
- rychlejší růst státem placeného aparátu,
- rychlejší růst nepracovních příjmů,

nebo:

- růst zásob,
- přebytek platební bilance.

Shoda na základě národohospodářsky aktivní úlohy mezd ve strukturální a růstové politice by ovlivnila zásady vládní finanční politiky – zejména pravidla jednání vlády o změně přímých a nepřímých daní v případě změny relativní váhy státních výdajů.

57. Mzdová politika jako součást stabilizační politiky by měla být založena na základní makroekonomické orientaci vývoje mezd na vývoji **reálné** produktivity. Tímto makroekonomickým završením nákladově neutrálního vývoje mezd je mzdová politika součástí politiky cenové a měnové stability a v zásadě hlavním protinákladově inflačním opatřením. Do stabilizační politiky však dále patří (a je v souvislosti se stabilizační regulací mezd) usměrňování vývoje dílčích cenových hladin podle logiky trhu s přihlédnutím k závislosti na vývoji produktivity (což znamená relativní pokles cenových hladin u oborů

s nadprůměrnou produktivitou vyrovnávající růst cenových hladin s podprůměrnou ($5 > 6$) produktivitou a tím celkovou relativní cenovou stabilitu);

Problém zahrnuje i svrchovaně důležitou otázku vztahu zemědělství ke zbývající části výrobní sféry; jestliže růst produktivity práce v zemědělství nevytvoří předpoklady pro přiměřený růst důchodu při dosavadních cenách, bude nutno se rozhodnout buď pro cenové řešení problému (relativní růst cen zemědělských výrobků), nebo pro dotační řešení, pro něž by se musely vytvářet prostředky zvyšování podílu odvodů na čisté produkci v nezemědělské části výroby.

58. V souvislosti s otevíráním se ekonomiky vystoupí před mzdovou politikou nová **otázka mzdového standardu**, tj. otázka, které obory mají „udávat tón“ v růstu mezd, jednak proto, že i přes tržně důchodový typ mzdy nelze asi zcela vyloučit snahy o „mzdovou nákazu“ (snaha vyrovnat růst mezd méně produktivních podniků s neefektivnějšími), ale hlavně proto, že **stabilní mzdová politika v otevřené ekonomice vyžaduje zahraničně obchodní standard růstu mezd**. Problém importované inflace by tedy měl být řešen adekvátními prostředky, tj. politikou měnového kursu. Horní mez růstu mezd by měla být udávána exportními podniky střetávajícími se s objektivními světovými cenami, což spolu s vnitřními problémy struktury na trhu práce bude nutno jako **nový aspekt** promítnout do koncepcí mzdového vývoje.

Regulace mzdového vývoje jako součást celkové důchodové regulace (cenové, finanční) by měla vyústit (tj. při orientaci na produktivitu a mzdové koncepce) v autonomní mzdové smlouvy (partneři: kolektivní podnikatelský orgán a odborová organizace) podložené vedle vpředu uvedenými hledisky **faktorální analýzou dynamiky hrubého důchodu**. Centrálně bude nutno vypracovat metodiku faktorální analýzy a „pravidla hry“.

59. **Speciální stránka mzdové politiky** by neměla prolínat růstovou, strukturální a stabilizační funkci mzdové politiky, ale měla by výrazněji (proti dnešní praxi) vyjádřit existenční náklady a sociální jistotu již v samotném základním modelu tvorby mezd. Kategorie minimální mzdy by v konkrétním vyjádření měla být obsažena již jako základ tarifních mezd a zvyšovat se v závislosti na zvyšování životních nákladů. ÚRO jako smluvní strana by při uzavírání generální tarifní smlouvy souhlasila s takovým obdobím platnosti mzdových tarifů, ve kterém by nedošlo k překročení dohod malého? Růstu životních nákladů. V případě rychlejšího růstu životních nákladů měla by ÚRO přistoupit k vypovězení generální tarifní smlouvy a požadovat uzavření nové smlouvy, odpovídající změnám podmínek životních nákladů.

60. **Podniková mzdová politika** je v podmínkách zvýšené autonomie a otevírání ekonomiky stavěna před naléhavější úkoly:

a) přizpůsobování konkrétních mzdových systémů tržní perspektivě podniku. Tak vznikají nutně rozdíly v konkrétních mzdových soustavách podle toho, zda tržní perspektiva vyžaduje pokles, stagnaci či expanzi výroby;

b) modelování mzdové politiky v souvislosti s konkrétní podnikovou problematikou substituce – s její technikou a cenovou elasticitou;

c) zvýšení motivačnosti Denivelizačního programu ve spojení s reálnými tržními výsledky podniků;

d) zvýšení motivačnosti podílů na hospodářských výsledcích;

e) vyjádřit v systému odměňování rozdílnost postavení v dělbě práce a zájmů řídicích a výkonných pracovníků (specifičnost zainteresovanosti podnikového řízení, kdy např. řízení podniku by mělo být placeno v závislosti na růstu efektivnosti a expanzivnosti podniku).

PODNIKY A STÁTNÍ ROZPOČET

61. Dosavadní soustava odvodů má v zásadě **charakter kritériální**. Odvod z hrubého důchodu stanoví minimální hranici efektivity ekonomické činnosti, obdobně odvody z výrobních prostředků, z pracovních sil apod. dotvářejí ekonomickou cenu výrobních činitelů a kritéria pro hospodaření. Důchodový charakter má pouze odvod z přírůstků mezd, který je uzpůsoben tak, kdo více vydělává, více platí.

Z hlediska celkového pojetí dalšího vývoje je nutno ponechat nadále důraz na kritériálních odvodech, stabilizovat ekonomické klima, ale přitom bude zřejmě nutné posílit důchodovou složku a stabilizační funkci odvodů.

Současnou soustavu odvodů je nutno posoudit a popř. upřesnit z těchto hledisek:

a) Má-li být ekonomická soustava skutečně jednokritériální soustavou, která umožňuje optimalizaci, a mají-li nástroje působit objektivně na ekonomiku, je nutné, aby odvody byly **jednotné**, že tedy nesmějí být rozdílné pro jednotlivé podniky, obory apod. Mohou být diferencovány makroekonomicky (např. odchylné odvody pro zemědělství, služby apod.) a mohou mít progresivní průběh.

Zásada jednotnosti základních podmínek fungování hospodářství je základem celého pojetí ekonomického řízení. Přitom je jasné, že tím vzniká určitý objektivní rozpor mezi jednotností stanovených podmínek a nerovnoměrnou efektivností podniků. Tento rozpor by však měl být právě dynamickým faktorem soustavy, protože by měl vést ke strukturálním změnám, k vylučování neefektivních článků a k podpoře efektivních.

b) Odvody spolu s ostatními daněmi musí poskytovat dostatek prostředků pro potřeby centra, a to jak v souvislosti s nutností rozvoje společenské spotřeby a infrastruktury, tak v souvislosti s koncepcí vývoje intervencí centra v hospodářství (které mají mít klesající tendenci). Tento požadavek by se dal nazvat makroekonomickou funkcí odvodů.

c) Odvody musí účelně ovlivňovat chování podniků ve směru k ekonomické efektivnosti, proto musí být přizpůsobeny logice podnikového hospodaření (mikroekonomická funkce odvodů).

d) odvody musí spoluvytvářet cenu výrobních činitelů a musí ovlivňovat jejich žádoucí kombinaci ve směru k dlouhodobým cílům rozvoje (substituční funkce odvodů)

e) Odvody musí vést k rozvinutí zainteresovanosti podnikových kolektivů na zlepšování výroby (stimulační funkce odvodů).

f) Systém odvodů a ostatních ekonomických nástrojů musí být upraven tak, aby měl tendenci udržovat ekonomiku v rovnováze a v případě odchýlení od rovnováhy vedl automaticky zpět k rovnovážnému stavu (stabilizační funkce odvodů) a v účelné míře regulovat vývoj důchodů.

Proto je nutno zvážit funkci a míru odvodů typu **důchodové daně (důchodové hledisko)**. Současný 30% odvod z růstu mezd je poměrně slabým, i když užitečným nástrojem, jeho stabilizační působení je omezeno v podstatě možností vyrovnávání mezd mezi výrobní a nevýrobní sférou, nepůsobí však dostatečně jako protiinflační stabilizátor. Potřebuje posílit. Druhou alternativou je vrátit se k problému zdanění zisku, který svou logikou je důchodovou daní. V našich podmínkách znamená v podstatě zdanění investic, a proto by bylo možno obdobného výsledku dosáhnout např. investiční daní.⁴

Vezmeme-li přitom ještě v úvahu strukturu zájmů podniků, kde se intenzivněji projevují mzdové zájmy než zájmy ziskové a také to, že míra kontroly mezd nesmí přesáhnout hranici, která by znamenala návrat k direktivnímu řízení, vyplývá z toho, že přírůstek průměrných mezd by neměl být více zdaněn než zisk (např. přírůstek mezd 40% daní a zisk 25 %).

V žádném případě však není možné, aby progrese tohoto typu odvodů byla příliš vysoká, protože by oslabil zainteresovanost a do určité míry opět vytvořila klima direktivního řízení.

⁴ Ovšem zdanění investic je proti logice vlastní důchodové daně, proto v řadě kapitalistických států se investiční náklady pro účely zdanění v různé formě ze zisku vylučují.

Takovéto pojetí by z administrativního hlediska zdánlivě řešilo všechny problémy (nikdo nebude mít příliš vysoké důchody), ale za cenu toho, že by se obětovala sama podstata ekonomické soustavy řízení.

Tímto pojetím progresivní důchodové politiky by se do značné míry měl vyčerpávat důchodový aspekt fiskální politiky.

62. Zásadně neslučitelné s ekonomickou soustavou řízení je uplatňování důchodového aspektu těmito formami:

a) Diferencovaným stanovením sazeb odvodů (daní) pro jednotlivé podniky podle jejich důchodové situace.

b) Kombinace různých nástrojů ekonomické politiky (různých druhů odvodů apod.) s jediným cílem dosáhnout předem vytyčené důchodové situace.

c) Přímé odčerpávání vyšších důchodů lepším podnikům a podpora horším.

63. Při dalším rozpracování soustavy odvodů je nutno vzít v úvahu dosud nerozpracovanou **otázku renty**. Tam, kde diferenciální renta vzniká, a to ať již z důvodů přírodních podmínek, nebo z důvodů polohy (např. v obchodě), by měla být vhodným způsobem odčerpána, a to v takové míře a takovým způsobem, aby nebyl oslaben zájem rozvíjet nejefektivnější oblasti výroby a služeb (zpravidla tedy sazbami nezávislými na vytvořeném důchodu). Jinak tím vzniká další nežádoucí zdroj redistribuce důchodů. Nejvhodnějším způsobem odčerpání této renty je daň z pozemků nebo z nalezišť (tedy nezávislá na objemu výroby, aby vedla k optimálnímu využití zvláště bohatých zdrojů) a u polohové renty diferencované **nájemné** apod.

64. Pokud jde o **hledisko plánu**, prosazuje se cílevědomou dotační politikou, popř. formou slev odvodů daní apod. Efektivnost těchto jednotlivých forem je nutno dále zkoumat. Postupně je nutno omezovat tzv. pasivní dotace, které „drží nad vodou“ neefektivní články ekonomiky. Proto by měla být vydána objektivnější a racionálnější pravidla použití prostředků státního rozpočtu k dosažení maximální efektivity nutných intervencí. V žádném případě však nemá smysl dotace různým způsobem skrývat, aby se vytvořilo zdání, že určitý podnik pracuje efektivně.

65. Zvláštní pozornost je nutno věnovat postupné likvidaci deformací zděděných z direktivní soustavy řízení (diferencovaná daň z obratu, přírážky a srážky v zahraničním obchodě).

Z hlediska objektivnosti trhu by měly platit tyto zásady:

a) Kurs koruny a daň z obratu by měly být v zásadě jednotné (s výjimkami určenými zvláštními společenskými zřeteli). Vytváření diferencovaných kursů pro jednotlivá odvětví (cestou rozdílných přírážek a srážek) a diferencované daně z obratu (i když sazbové) vede k nesprávně alokaci prostředků a zabraňuje optimalizaci vývoje.

b) Rozdíly v tržní ceně a výrobní ceně by měly dopadat na výrobce tak, aby je vedly k rozšiřování úzkoprofilové nebo zvláště efektivní výroby, k omezování neefektivních článků, ke změně struktury investic, dovozu, pracovních sil apod. Vzhledem k obtížnosti této realokace musí působit poměrně intenzivně.

66. V současné době je ovšem jasné, že jsme se tak dalece odchýlili od rovnovážných cen a od účelné struktury výroby, že by uplatnění dříve uvedených zásad vedlo těžko zvládnutelnému rozkolísání důchodové situace.

Proto je nutno vliv těchto opatření na důchodovou situaci podniků tlumit. Přitom by však měly platit tyto zásady:

a) Není správné používat rozdílných **procentních** sazeb daně z obratu a procentních přírůžek a srážek. Tyto procentní sazby mají sice určitý vliv na důchodovou situaci výrobců, ale přitom deformují kritéria pro rozhodování podniků a tím narušují alokaci prostředků.

b) Tam, kde by uplatnění dříve uvedených zásad vedlo k nadměrným důchodům (srážkové vývozy, výrobky s nadprůměrnou daní z obratu apod.), je účelné uplatnit **daň v absolutním vyjádření** (absolutní srážka ve vývozu, absolutní částka k procentní dani z obratu). Toto absolutní zdanění totiž odčerpává nadměrný důchod, ale neovlivňuje kritéria rozhodování podniků.⁵ V opačném případě počítat s dočasnými absolutními subvencemi.

c) Jako alternativu tohoto postupu zvážit, zda nelze uplatnit jednotný kurs a jednotnou daň bez dalších nástrojů s tím, že nadměrné důchody budou odčerpány progresivním zdaněním.

67. Přitom je ovšem nutno zvážit celkovou taktiku postupu.

V oblasti zahraničního obchodu je jasné, že uvedená opatření musí působit nejprve na vytvoření konvertibilní struktury zboží, aby bylo možno postoupit dále ve směru konvertibility měny. Přitom je možno buď tento proces urychlit uplatněním marginálního kursu (a tak velmi intenzívně působit na rozvoj širšího okruhu nadějných výrobků) a tím, že postupně bude kurs snižován, nebo naopak vycházet z dnešního průměrného kursu jako závazného parametru, do kterého se postupně v podstatě všechny výrobky vejdou jako do marginálního kursu.⁶

Přechod na průměrnou daň z obratu nejjednodušeji odpovídá bilanční logice, ale vytváří velké množství konfliktů při velkém pohybu cen.

Pokud již takové konflikty existují, bylo by možno jít i cestou **vyšší jednotné daně z obratu**, než činí dnešní průměr. Takto postavená daň by vytvářela určitý parametr pro zprogresivnění práce podniků a měla by podobnou působnost jako progresivní daň.

Je však nutno uvážit, zda není naopak správná opačná cesta, počítat s **nižší daní z obratu** s tím, že by státní rozpočet získal odpadlé prostředky větší intenzitou progresivního zdanění. To by umožnilo snížit rozsah konfliktů při této operaci (jednotná daň by vedla spíše k tendenci poklesu cen) a současně by to umožnilo centru se do značné míry distancovat od tendence podniků zvyšovat ceny.

ÚVĚROVÁ POLITIKA

68. Určitou úlohu v důchodové politice má i úvěr. Bylo by však nesprávné vidět těžiště právě v důchodové stránce úvěrové politiky. Schematické přizpůsobování úvěru důchodové situaci podle logiky, že kdo má málo prostředků, dostane vyšší úvěr bez ohledu na efektivnost jeho využití, je naprosto nesprávné. Logika úvěrování musí být právě opačná. Úvěrují se efektivní akce v pořadí podle jejich efektivnosti. Přitom se samozřejmě přihlíží do určité míry k důchodové situaci podniků, a to v tom smyslu, že příznivá důchodová situace je vyšší zárukou splácení úvěru. Tato logika odpovídá kombinaci logiky budoucího trhu (efektivnost akce v podmínkách budoucího trhu) a současného trhu (důchodová situace jakožto výraz postavení podniků v současném trhu) a má tedy charakter tržně kriteriální.

Úvěrová politika musí tedy vycházet ze specifiky vztahu primární alokace přes ceny a sekundární alokace přes úvěry. Přitom je jasné, že vztah těchto dvou alokačních okruhů je rozdílný v různých oborech, a proto je nesprávné používat schematicky jakékoliv nástroje pro jeho jednotné určení (například jednotných lhůt splatnosti, jednotných podílů vlastních prostředků apod.)

⁵ V tomto směru je zajímavý rozbor Samuelsonův v jeho *Economice*, kde podrobně analyzuje, že absolutní daň nenarušuje tržní kritéria rozhodování podniků.

⁶ Zásada, že postupně mají být odbourány všechny přírůžky a srážky, znamená, že dnešní průměrný kurs se časem stane marginálním.

Důchodové hledisko v úvěrové politice je možno uplatňovat v zásadě jen obecnými nástroji (výše úroků apod.), ale nikoliv její pasívní diferenciací podle rozložení důchodů. (Pojetí těchto otázek v oblasti investiční výstavby je uvedeno dále).

69. Složitá otázka vzniká rovněž v oblasti provozních úvěrů. Tendenci, aby podniky postupně nahrazovaly provozní úvěry vlastními prostředky, je nutno považovat za zcela správnou. Přitom však je nutno pro tento postup stanovit objektivní pravidla jako minimální úkol podniků; urychlené nahrazování úvěru vlastními prostředky musí záležet na dobrovolném rozhodnutí podniků a nemůže být bankou vynucováno. Jinak by totiž banka mohla takto blokovat jakékoliv prostředky podniků např. tím, že by přinutila podnik, který si ušetřil určité částky na investice, aby je vložil do provozu.

PENĚŽNÍ TRH

70. Plné rozvinutí tržních vztahů vyžaduje také vybudovat peněžní trh přizpůsobený specifickému charakteru socialistické ekonomiky. Jeho pojetí musí na jedné straně vycházet z toho, že v podmínkách společenského vlastnictví se peněžní procesy nemohou plně odtrhnout od hmotných procesů a že nemůže existovat také peněžní nadvláda jedněch kolektivů nad druhými. Z tohoto hlediska je stěží možné počítat s takovými institucemi, jako je burza cenných papírů, rozsáhlé rentiérství apod., a také je možno uplatnit jen v omezeném rozsahu princip akciové společnosti, ve které se vložený kapitál dělí o zisky vytvořené prací.

Na druhé straně však peněžní trh musí zajistit pohotovou realokaci volných prostředků na nejefektivnější články ekonomiky, a proto musí účelně využít takových kategorií, jako úvěru, úroku, podílu na zisku apod.

71. Realokace volných prostředků bude probíhat v několika základních proudech.

a) Centrálně bude probíhat přes centralizované banky. Prostředky uložené v těchto bankách budou reinvestovány formou úvěru. Svě místo na centrálním peněžním trhu bude mít i státní rozpočet, který může poskytovat prostředky na prioritní státní úvěry apod.

b) Realokace prostředků mezi podniky téže VHJ bude mít charakter vzájemných úvěrů, popř. oborové banky, která bude centralizovat volné prostředky podniků a používat je na vnitropodnikovou úvěrovou činnost. Je ovšem nutno aby se podniky účastnily na této činnosti dobrovolně, aby neměly horší úrokové podmínky než u Státní banky, a také o poskytování úvěrů bude nutno rozhodovat dohodou podniků, které si prostředky uložily, a nikoliv administrativním rozhodnutím oborového ředitelství.

c) Bude nutno rovněž dořešit otázku realokace mezi jednotlivými podniky i různých oborů. Přitom je možno počítat se vzájemnými půjčkami při volně stanovených úrocích, popř. se zvláštními odměnami zakladatelských podniků za to, že pomohly uvést nový podnik do provozu, a to např. formou dočasného podílu na zisku nového podniku apod. Nejasná zůstává otázka dlouhodobého vkládání prostředků jednoho podniku do druhého podniku, akciové společnosti apod., protože tak by vznikla nežádoucí závislost jednoho podniku na druhém, nerovnoprávnost při dělbě a použití zisku apod. Zdá se proto, že takovéto vkládání prostředků může mít spíše formu dlouhodobé půjčky než akciového kapitálu.

d) Dalším okruhem je využití úspor obyvatelstva na peněžním trhu. Základní cestou jejich využití bude Státní spořitelna, která bude moci využít volných prostředků také na určitý okruh investic. Je ovšem možno sledovat i některé formy, jako je ukládání úspor pracovníků u podniků, vytváření jakýchsi vnitřních akcií (v nich by mohla být vyplácena např. část podílu na hospodářských výsledcích), které by se úrokovaly rozdílnou sazbou podílu zisku podniků apod.

E. INVESTIČNÍ VÝSTAVBA

72. Jednou z klíčových oblastí, ve kterých je nutno vést jasnou dělicí čáru mezi starou a novou soustavou řízení, je oblast investiční výstavby. Doposud se v diskuzích nedostatečně zdůrazňovalo, že právě deformace alokačního mechanismu je jedním ze základních nedostatků direktivní soustavy řízení. V podstatě však jde o druhou stránku cenového problému, který je dnes obecně uznáván. Považujeme-li za nezbytné, aby se cenové proporce tvořily pod tlakem trhu, znamená to současně, že musíme umožnit, aby takto vytvořené proporce a jimi vytvořený zisk ovlivnily alokaci investic. Bez toho se právě oblast investic může stát článkem, který umrtvuje celou soustavu. Vycházíme-li totiž z toho, že se investuje podle představ plánovačů bez ohledu na rozložení prostředků v podnicích, nemají podniky vlastně oč se snažit. Co jim pomůže lépe pracovat, když vytvořené prostředky nemohou použít na investice nebo když jediný výsledek jejich dobré práce bude to, že jim bude snížen investiční úvěr, aby stejně jen mohly proinvestovat to, co někdo jiný pro ně plánuje.

Proto je nutno vznést zásadní požadavek alokace investic podle potřeb trhu. Složitost ovšem vzniká tím, že samozřejmě investiční výstavba nemůže sledovat potřeby současného trhu, ale budoucího trhu. To však nic nemění na dříve vysloveném požadavku. Nástrojem řešení tohoto rozporu v tržní ekonomice je úvěr, který má právě organizovat sekundární alokaci prostředků a korigovat hlediska současného trhu a současné rentability z hlediska budoucího trhu a budoucí rentability. Pro takto pojatou sekundární alokaci prostředků však nakonec musí platit v podstatě jen jedna zásada, že přednost musí mít akce, které přinesou vyšší zisk, před akcemi méně efektivními.

Z uvedených hledisek je nezbytné odstranit všechny tendence konkrétního limitování investic přes investiční úvěr a všechna pravidla, která vyplývají z nepochopení úlohy investičního úvěru nebo z tendence vrátit se přes úvěr k direktivnímu rozdělování investic.

73. V oblasti investic, kde musí dominovat hlediska rentability (trhu), může mít státní plán v podstatě jen úlohu více či méně dokonalé analýzy budoucího trhu. Banka se v tomto případě opírá o plán nikoliv jako o nástroj řízení, ale jako o nástroj poznání. To však současně znamená, že když dojde k názoru, že existují přesnější prognózy budoucího trhu, že se může od plánu odchýlit.

Kromě této tržní oblasti bude samozřejmě vždy existovat oblast, kde vliv státního plánu musí být vyšší. Jde zejména o akce v prvovýrobních a surovinových odvětvích, které souvisí s trhem přes velké množství zprostředkujících článků, akce mimořádně rozsáhlé a spojené s velkým rizikem nebo akce, které nemají bezprostřední rentabilitu, ale jsou mimořádně důležité pro společenský rozvoj, pro externí rentabilitu ostatních podniků apod. V těchto oblastech bude vždycky vliv státního plánu vyšší, ale ani tady nemá smysl vyloučit je z ekonomické kalkulace a z ekonomického financování. V řadě případů proto stačí ovlivnit výstavbu přes poznávací proces plánu (poznání potřebnosti výstavby) a nebude ani třeba zvláštních ekonomických opatření. V některých případech bude ovšem třeba použít i formy státem garantovaných úvěrů s poměrně dlouhou dobou splatnosti, úrokových slev, dotací, daňových zvýhodnění apod.

V podstatě se tedy dá říci, že jde o to, změnit úlohu investičního plánu z nástroje přímého nebo nepřímého rozdělování limitů na nástroj analýzy trhu na jedné straně a zabezpečení omezeného okruhu vybraných článků hospodářství na druhé straně.

74. Plánování v oblasti investic však má ještě jednu důležitou úlohu, totiž zabezpečit celkovou ekonomickou rovnováhu. Emise úvěrů v souvislosti s procesem vytváření úspor s procesem investování jsou základem formování společenské poptávky. Čím jsou úvěry a vůbec investice vyšší (při daných úsporách), tím se zvyšuje společenská poptávka a při

limitovaných zdrojích výroby vzniká inflační tlak. Proto je nezbytné v rámci celkové ekonomické politiky také vhodně usměrnit tento proud vytváření společenské poptávky.

Je ovšem třeba prověřit, zda dosavadní způsob regulace investiční výstavby je v tomto směru uspokojivý a zda neznamená návrat k direktivnímu řízení investic. I když je nutno celkovou činnost banky v tomto směru usměrnit státním plánem. J přece jen nezbytné, aby regulace podléhala přísné ekonomické logice. Banka musí respektovat činnost podniků, pokud financují investice plně z vlastních zdrojů, a musí usměrňovat svou úvěrovou činnost podle procesu vytváření úspor a jejich použití. V případě, že se vytvářejí větší nepoužité úspory, než bylo předpokládáno, by banka měla mít možnost zvýšit objem úvěrů a naopak, když je objem úspor nižší nebo objem prostředků použitých autonomně na investice vyšší, měla by banka objem úvěrů snížit. Pro takto pojatou činnost banky se zdá ovšem být emisní směrnice vyjadřující celkovou výši úvěru v pevné částce ne příliš vhodnou volbou.

75. Rovněž tak bude nutno řešit úlohu integračních seskupení a zájmových sdružení v procesu regulace investiční výstavby. Rozhodně by nebylo správné (až na některé výjimečné obory), aby integrační seskupení dále administrativně rozdělovala investice a zůstávala článkem státní moci vůči podnikům. Naproti tomu však jejich úlohu zejména v některých oborech nelze podceňovat. Měla by vést k tomu, aby byla zabezpečena nejvhodnější úroveň techniky, aby byly stavěny kapacity optimální velikosti a aby byla výstavba správně časově soustředěna. Orgány integračních seskupení by měly analyzovat pro banku potřeby budoucího trhu, event. Vystupovat vůči bance jako garant některých akcí, nebo mohou pomocí vlastních centralizovaných prostředků sehrát vůči podnikům úlohu banky. Tyto všechny činnosti je ovšem nutno podrobně rozpracovat v rámci nově se tvořících vztahů mezi podniky a oborovými ředitelstvími.

76. Pozornost si zaslouží otázka, zda totiž současná soustava ekonomických podmínek v dostatečné míře objektivizuje tvorbu zdrojů na investice a cenu investic. Řada zkušeností ukazuje, že v tomto směru není všechno v pořádku. V nejméně výhodnější situaci jsou podniky s průměrně opotřebenými základními fondy, které nemusí provádět rozsáhlé nové investice. Naproti tomu podniky staré, které musí provádět i prostou reprodukci výrobních zařízení. Na poměrně drahý investiční úvěr, a podniky, které budují takřkajíc na zelené louce, se dostávají při současných ekonomických podmínkách do obtížné situace. To je do značné míry způsobeno určitými schematickými předpisy o investičních úvěrech, zejména pokud jde o lhůty splatnosti investiční výstavby apod., bude však nutno prověřit i jiné předpisy.

Přitom však nevycházíme z apriorního požadavku, aby např. podnikům zůstaly k dispozici pro investiční výstavbu všechny odpisy, protože tím by se okamžitě vytvořily nežádoucí proporce v investiční výstavbě a nadbytek investičních prostředků, který by dále snížil úlohu investičního úvěru. Tato úprava by v podstatě znamenala, že by prostředky na investování nebyly určeny současným trhem (efektivnost z hlediska současného trhu by měl vyjadřovat zisk) ani budoucím trhem (tak jak jej je schopen vyjádřit úvěr), ale rozložením vloženého kapitálu. Nejvýhodnější pozici by měly podniky, do kterých se silně investovalo v minulých letech a které mají jednak malou potřebu odpisů na reprodukci základních fondů a jednak využívají tak zv. Domarův efekt (uvolňování části odpisů při rychlém růstu základních fondů na rozšířenou reprodukci). Naproti tomu ve velmi špatné situaci by byly staré podniky, jimž odpisy nestačí ani na prostou reprodukci. Proto tento návrh, i když vypadá populárně, nepovažujeme za správný a jsme přesvědčeni, že by narušil ekonomickou logiku alokace prostředků.

77. V této souvislosti bude třeba prozkoumat i vliv cenové přestavby k 1. 1. 1967, která přecenila staré základní fondy v menší míře, než odpovídá současné hladině cen investičních

statků. Nové investice tak nutně zdražují výrobu, což jednak znemožňuje racionalitu investičního rozhodování, jednak vytváří inflační impulsy. Celkově je nutno vidět, že problém cen nové techniky staveb dále zостřil problematiku substituce; tato problematika musí být naléhavě řešena.

Scénář Ekonomické Reformy

Příloha Hospodářských novin 4. září 1990

Federální shromáždění projednalo ve dnech 3., 10. a 11. července 1990 na společné schůzi SL a SN programové prohlášení vlády České a Slovenské Federativní Republiky a požádalo vládu ČSFR, aby do 1. září 1990 zpracovala a FS předložila scénář ekonomické reformy v podmínkách federace.

Ekonomická reforma je změnou ekonomických institucí a vztahů mezi nimi. Jejím cílem je přechod od centrálně plánované k tržní ekonomice. Na rozdíl od předcházejících reformních pokusů nejde o zdokonalení ekonomického systému, ale o jeho principiální změnu.

Rizika této reformy (transformace) spočívají právě v její hloubce a radikálnosti. Její realizace musí proběhnout u vědomí nebezpečí růstu inflace a nezaměstnanosti. Zkušenosti reformujících se východoevropských ekonomik ukazují, že stejným nebezpečím je i narušení integrity ekonomiky a její existující výkonnosti. Obdobným nebezpečím je i růst vnější zadluženosti.

Ještě větší rizika jsou však spojena s rozhodnutím reformu odkládat nebo ji realizovat pouze částečně, čím rychleji a radikálněji budou reformní kroky realizovány, tím menší budou celkové společenské náklady, které transformační proces vyvolá. Odkládání reformy a její dělení do postupných dílčích opatření zvyšuje zejména tato nebezpečí:

- Na všech úrovních se soustřeďuje odpor byrokratického aparátu, který získá čas pro vytváření a upevňování staronových struktur.
- Vůči vyspělému světu je demonstrována nerozhodnost či dokonce snaha vytvořit prostor pro tzv. třetí cestu ekonomického vývoje.
- Přetrvávající instituce nedokáží reagovat na rychle se měnící vnější ekonomické vztahy.
- Rychleji než reformní opatření rostou sociální tlaky nové organizovaných skupin obyvatelstva usilujících o zvýšení podílu na rozdělování vytvořeného produktu.

Proto je mimořádné důležité zdůrazňovat, že našim cílem je tržní ekonomika s jejími klady a zápory a že tohoto cíle chceme dosáhnout co nejrychleji. Program ekonomické transformace sestává z komplexu opatření, jehož jádrem jsou cenová liberalizace, liberalizace dovozu a vnitřní směnitelnost, podpora růstu soukromého sektoru, makroekonomická antiinflační politika, politika sociálních garancí či sociální ochrany a politika péče o životní prostředí.

Reformní projekt člení hlavní reformní opatření do dvou základních částí: za prvé je to tvorba makroekonomického rámce, za druhé jsou to mikroekonomická reformní opatření. Součástí makroekonomického rámce je především stabilizační finanční rozpočtová a měnová politika. Do tohoto rámce patří nový daňový systém a rozpočtová politika, soubor opatření sociální politiky a nové pojetí vnějších ekonomických vztahů jako integrální součásti hospodářské politiky státu stejné jako jednotlivých hospodářských subjektů. Znamená to zároveň přechod od dosavadního pasivního pojetí zahraničního obchodu k aktivní úloze vnějších ekonomických vztahů jako bezprostředního optimalizačního a stimulačního faktoru růstu ekonomiky a žádoucího vývoje její struktury. V souvislosti s přechodem k tržnímu mechanismu to znamená

žádoucí rychlou liberalizaci, demonopolizaci a diverzifikaci forem výkonu vnějších ekonomických vztahů.

Mikroekonomické reformní kroky se dotýkají především liberalizace cen s podpory růstu soukromého sektoru. Spolu s liberalizací cen (odstraněním administrativní tvorby cen) jsou řešeny i otázky liberalizace dovozu („vnitřní směnitelnosti“ naší měny).

Podíl soukromého sektoru na naší ekonomice bude růst jednak pomocí nástrojů usnadňujících vznik nových soukromopodnikatelských subjektů (zejména v oblasti malého a středního podnikání), jednak prostřednictvím transformace státního vlastnictví výrobních prostředků do soukromého vlastnictví (privatizace).

Realizace ekonomické reformy vytvoří nové ekonomické, sociální a politické, prostředí, v němž budou vznikat nové zájmy a cíle jednotlivých složek ekonomiky a společnosti a vynoří se nové typy problémů. Tyto je třeba předvídat a vytvořit pro další pokračování reformy a pro nesnadné rozhodování vládních i dalších subjektů v nových situacích určitou základní strategickou orientaci. Z toho i vyplývá nezbytnost na základní hodnocení nových podmínek, zájmů, rizik a příležitostí formulovat celkovou strategii, která bude sladit rozvojové záměry rozličných skupin společnosti a nabízet jiné odpovídající postupy.

Některá opatření týkající se naší ekonomické reformy již byla přijata. Byl vypracován nový státní rozpočet, který má silně antiinflační a transformační funkci; byly přijaty velice významné zákony o soukromém podnikání, o akciových společnostech a o státním podniku. Byla provedena cenová náprava v oblasti potravin.

O představě dalšího postupu reformy jsou Federální shromáždění i veřejnost informovány harmonogramem, který vláda předložila spolu se svým programovým prohlášením. Do reformy vstupujeme za stále obtížnějších vnějších i vnitřních podmínek (viz příloha). Proto každý z reformních kroků bude před definitivním rozhodnutím ve vládě posuzován z hlediska aktuálního vývoje a existujících rizik.

Vláda počítá se zapojením reprezentantů podnikové sféry, teoretické fronty i zástupců pracujících a vytvořila k tomuto projednávání jednotlivých reformních opatření i patřičný institucionální prostor. Scénář reformy je tudíž nutno chápat jako rozhodnutí o cestě (byť někdy s alternativním řešením) reformy, a nikoli jako rozhodnutí o konkrétním řešení každého jednotlivého reformního kroku. Složitost vývoje zejména vnějšího prostředí, v němž se realizace dále uvedených záměrů bude odehrávat, nutně vytváří jejich pravděpodobnostní charakter a potenciální možnost nutných úprav. Tyto úpravy ovšem nesmějí potlačit základní směr, obsah a časovou souslednost scénáře.

Konečně je nezbytné upozornit na problém optimální centralizace a jednotnosti základních rozhodnutí přijímaných v souvislosti s reformou v rámci federativního státu. Ve smyslu svého prohlášení usiluje vláda o takový charakter ekonomiky, který já založen na jednotném trhu výrobků, práce a peněz v rámci dnešních hranic ČSFR. Považujeme navíc za nutné, aby naše reforma neprobíhala izolovaně od evropského dění, a proto její kontury a legislativní zabezpečení bude sledovat cíle stále širšího zapojení do větších integračních uskupení, zejména v rámci Evropských společenství.

1. Makroekonomický rámeček ekonomické reformy

1.1 Stabilizační politika

Měnová a finanční restrikce

Základním úkolem makroekonomické regulační politiky v procesu transformace je vytvořit takové ekonomické prostředí, ve kterém se nezbytné otřesy v mikrosféře doprovázené změnami cenových struktur nepromítnou do rostoucí globální nerovnováhy, do rychlé inflace či do neúměrného nárůstu zahraniční zadluženosti. Transformační proces musí být proto

makroekonomicky limitován tak, aby růst agregátní poptávky obyvatelstva, podniků a státu nevedl zejména k rychlému zvyšování cenové hladiny, k inflaci. Makroekonomickou prioritou v procesu transformace je blokování inflačního procesu a této prioritě musí být v rozumném rozsahu podřízeny všechny další základní makroekonomické cíle - ekonomický růst, zaměstnanost a vyrovnanost platební bilance.

Z tohoto přístupu budou vycházet jak měnová, tak i finanční politika, které v procesu transformace budou koncipovány jako restriktivní a které vedle svého základního úkolu, tj. blokování inflačního procesu, musí současně zabraňovat i dalšímu zbytečnému udržování těch ekonomických struktur, které nemají opodstatnění a na které všichni doplácíme.

Cíle pro rok 1990

– Nulový růst množství peněz v ekonomice (základní orientace měnové politiky).

– Mírně přebytkový státní rozpočet (v rozsahu 1-1,5 % úrovně rozpočtu).

Splnit tento cíl znamená neustoupit ani v měnové, ani v rozpočtové politice stále se opakujícím tlakům na změkčování této politiky. Naopak je nutno usilovat o to, aby rozpočtový přebytek byl vyšší než ve schváleném státním rozpočtu na rok 1990.

Cíle pro rok 1991

Základní cíle finanční a měnové politiky pro rok 1991 budou obdobné jako v roce 1990 s tím, že v souvislosti s liberalizací cen a zavedením směnitelnosti naší koruny bude nezbytné míru restrikce na jedné straně zvýšit a současně zabezpečit větší pružnost těchto politik ve vztahu k reálným ekonomickým procesům.

Měnová politika vedle svého restriktivního zaměření bude usilovně dbát o pozitivní reálnou úrokovou míru, která je jedním ze základních předpokladů stabilizace sklonu k úsporám.

Finanční politika bude usilovat o to, aby státní rozpočet byl sestaven s přebytkem ve výši 2–2,5 % z celkových výdajů s tím, že bude zhruba v téže výši obsahovat rezervy, které by umožnily reagovat finanční politice na nežádoucí výkyvy v ekonomickém vývoji. Současně bude usilovat o pokles podílů výdajů státního rozpočtu na národním důchodu, a to zejména cestou snížení dotací do podnikové sféry při současné podpoře soukromého podnikání a snížení spotřeby státu.

Státní rozpočty i při restrikci zajistí prostředky na sociální garance spojené s valorizací důchodů, rekvalifikací a nezaměstnaností. Na druhé straně se však bude muset dynamika výdajů na společenskou spotřebu přizpůsobit dynamice příjmů státního rozpočtu.

1.2 Daňová reforma

Cílem daňové reformy, která je rozvržena do několika etap, je vybudování tržně konformního daňového systému, zabezpečení pružného sepětí příjmů a výdajů státního rozpočtu s vývojem hrubého domácího produktu, snižování daňové kvóty na úroveň obvyklou ve státech s tržní ekonomikou, vytváření rovných konkurenčních podmínek, podpora společensky žádoucích podnikatelských aktivit, využití pro řešení ekologických problémů a v neposlední řadě sblížení našeho daňového systému se systémem Evropských společenství.

Daňovou soustavu budou tvořit:

- Daň z přidané hodnoty
- Spotřební daně
- Dovozní daň
- Daň z příjmů
- Daň podniků a společenství
- Daň silniční
- Daň z nemovitostí
- Daň dědická a darovací

— Poplatky soudní, správní a místní.

Páteří daňového systému budou zejména daň z přidané hodnoty včetně spotřebních daní, univerzální daň z příjmů a daně podniků a společenství. V roce 1990 se předpokládá projednání a přijetí:

- novelizace zákona o dani z příjmů (návrh zákona je předložen Federálnímu shromáždění)
- zákona o místních poplatcích,
- sjednocení sazeb daně z obratu v souvislosti s 2. etapou centrální cenové nápravy (4 základní sazby daně z obratu 0,1 % 22 a 32 %).

Vedle toho bude existovat daň z obratu se zvláštní sazbou (budoucí spotřební daň) na výrobky alkoholické; tabákové, petrochemické a osobní automobily.

V roce 1991

- namísto dosavadních 4 sazeb (75, 65, 55 a 50 %) budou od 1. ledna sblíženy pro tuzemské organizace sazby odvodu (daně) ze zisku. Budou existovat jen dvě sazby: 50 % pro zemědělskou daň ze zisku a 55 % pro odvody a pro daň důchodovou.
- budou zpracovány a projednány zásady nových jednotlivých daňových zákonů.
- z daňového systému budou vyčleněny příspěvky na sociální zabezpečení, které budou součástí nově zřízeného fondu sociálního zabezpečení.

V roce 1992

- se předpokládá projednání a schválení zákonů týkajících se ostatních daní s tím, že nabudou účinnosti k 1. lednu 1993.

1.3 Rozpočtová pravidla

Vzájemné vztahy mezi jednotlivými veřejnými rozpočty jsou dosud deformované nerovnoměrností rozdělení rozpočtových příjmů v relaci k rozdělení rozpočtových výdajů, což vyvolává závislost státních rozpočtů republik na federálním rozpočtu a místních rozpočtů na rozpočtech republik. Přitom vzájemné relace mezi jednotlivými rozpočty jsou značně ovlivněny deformovanými hodnotovými vztahy. Dnešní uspořádání vede k nárokovému chování ve vztahu k rozpočtu, nízké odpovědnosti za vlastní finanční hospodaření a ke značně subjektivnímu dělení dotací zejména z federálního rozpočtu do rozpočtu republik.

Federální vláda proto rozhodla, že již od roku 1991 musí platit nová rozpočtová pravidla. Radikální změna dosavadních vztahů mezi veřejnými rozpočty musí zajistit jejich principiální samostatnost a plnou odpovědnost za vlastní hospodaření, zpřehlednit finanční vztahy mezi republikami i na úrovni jednotlivých obcí.

Návrh zákona o rozpočtových pravidlech federace spolu s návrhy zákonů národních rad o rozpočtových pravidlech republik vytvářejí nové komplexní řešení vztahů mezi veřejnými rozpočty.

Nový model veřejných rozpočtů musí respektovat tyto požadavky:

- Jednotlivé rozpočty musí mít ex ante stanoveny své vlastní příjmy tak, aby byly v maximálně možné míře nezávislé na dotacích od jiných rozpočtů,
 - musí jít o tržně konformní systém, tj. musí být zabezpečena makroekonomická regulační funkce státního rozpočtu federace,
 - veřejné statky, které budou z vůle našich národů zabezpečovány celostátně jednotně, je praktické a "levnější" zabezpečovat z federálního rozpočtu či federálního účelového fondu.
- Změny, k nimž by mělo proti současnosti dojít, jsou tyto:
- vznik jednotného fondu pro sociální pojištění (dnes v rozpočtech republik),
 - vznik federálního a republikových fondů pro životní prostředí,
 - zeštíhlení republikových rozpočtů,

- posílení vlastních příjmů rozpočtů samospráv obcí a měst,
- federace v zásadě na téže úrovni, resp. mírné zvýšení v souvislosti se zabezpečováním kompenzačního příplatku na zvýšení ceny potravin.

V návrzích rozpočtových pravidel federace a republik se předpokládá, že státní rozpočet federace bude mít (mimo některé celostátní příjmy, jako například z cel) podíly na dani z obratu a na odvodech ze zisku. Výše těchto podílů se postupně zpřesňuje v návaznosti na jednání o budoucích kompetencích federace a republik. Návrh dává možnost zpřesnit tyto podíly i v ročním rozpočtovém zákoně.

V rozpočtových pravidlech republik se pak řeší i příjmová základna místních rozpočtů. Příjmem obcí a měst mají být především příjmy z jejich majetku včetně z podniků v jejich kompetenci, místní daně a poplatky a podíly na republikových daních, popř. přirážky k nim.

Vypracování návrhu státního rozpočtu na rok 1991 podle nových rozpočtových pravidel bude znamenat výrazné omezení přerozdělovacích vztahů mezi státními rozpočty, a tím i jejich celkové zpřehlednění. Současně se počítá s vytvořením fondu sociálního zabezpečení vyčleněním odpovídající výše rozpočtových výdajů, a příjmů. Pro rok 1991 však půjde pouze o první krok v této oblasti, neboť cílového stavu ve fungování tohoto fondu bude možno dosáhnout až v návaznosti na daňovou reformu, tj. v roce 1993.

Pro realizaci této části ekonomické reformy je třeba novelizovat nebo přijmout následující právní normy:

1. zákon č. 129/1989 Sb., o rozpočtové soustavě ČSFR a o pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky (rozpočtová pravidla)
2. zákon č. 130/1989 Sb., o Státní bance československé
3. zákon č. 158/1989 Sb., o bankách a spořitelnách
4. zákon o bursách
5. zákon o dluhopisech
6. zákon č. 156/1989 Sb., o odvodech do státního rozpočtu (zákon o dani podniků a společností)
7. zákon č. 157/1989 Sb., o důchodové dani ve znění zákona č. 108/1990 Sb. (zákon o dani podniků a společností),
8. zákon č. 172/1988 Sb., o zemědělské dani (zákon o dani podniků a společností)
9. zákon č. 73/1952 Sb., o dani z obratu ve znění zákona č. 107/1990 Sb. (zákon o dani z přidané hodnoty, zákon o dovozní dani a zákon o spotřebních daních)
10. zákon č. 145/1961 Sb., o dani z příjmů obyvatelstva ve znění zákona č. 162/1982 Sb. (zákon o dani z příjmů)
11. zákon o silniční dani
12. zákon o dani z nemovitostí
13. zákon o dani z dědictví a darování
14. zákon o životním prostředí
15. zákon o poplatcích (soudních, správních, ekologických a vnitřních)
16. nařízení vlády ČSSR č. 209/1989 Sb., o regulačních odvodech ve mzdové oblasti
17. nařízení vlády ČSSR č. 38/1989 Sb., o dodatkových odvodech za neúměrný růst mezd a odměn za práci
18. nařízení vlády ČSSR č. 207/1389 Sb., o provádění odvodu ze zisku na základě finančního plánu
19. nařízení vlády ČSSR č. 208/1989 Sb., o finančním hospodaření státních podniků a některých dalších socialistických organizací
20. nařízení vlády ČSSR č. 127/1989 Sb., o finančním hospodaření státních podniků zemědělsko-potravinářského komplexu, JZD a společných podniků.

2. Změna vlastnických poměrů v ekonomice

Jedním ze základů fungující tržní ekonomiky je soukromé vlastnictví výrobních prostředků. V naší společnosti však existuje naprostá převaha vlastnictví státního s neidentifikovatelným podílem občana na jeho tvorbě a užití. Pokud tedy nedojde k zásadnímu zvratu v těchto vlastnických poměrech, budou záměry reformy ohroženy. Proto tedy budou realizovány procesy odstátnění a privatizace.

Výchozím legislativním krokem k těmto procesům bude vládní návrh o odstátnění a privatizaci, tzv. transformační zákon. V jeho úvodní části budou definovány základní druhy a obsah vlastnictví ve společnosti, tj. soukromé, družstevní, státní, federální, republikové a municipální, jako sobě rovné a základní práva a povinnosti s nimi spjatých vlastnických subjektů.

Předložení, projednání a schválení tohoto klíčového vládního návrhu zákona, v němž mimo definování vlastnických poměrů ve společnosti budou obsažena ustanovení umožňující realizovat odstátnění subjektu, v nichž je dosud alokováno státní vlastnictví, a ustanovení umožňující jeho transformaci v procesu privatizace v soukromé, se předpokládá v říjnu 1990.

Podíl soukromého vlastnictví (sektoru) v československé ekonomice bude růst dvěma základními cestami:

- vstupem nových soukromých podnikatelských subjektů do ekonomiky a jejich rušení,
- privatizací, tj. prodejem majetku alokovaného v dosavadních státních podnicích soukromým subjektům.

Podle zkušeností tržních ekonomik jsou malé a střední podniky jedním z nejdůležitějších zdrojů permanentní a intenzivní změny struktury výrobků a služeb a ekonomického růstu. Otevírání se trhu a rychlá domácí adaptace na impulsy z oblasti vyspělé techniky nejsou ani v našich podmínkách uskutečnitelné bez toho, aby malé a střední podnikání nenašlo odpovídající místo v ekonomice.

Pro podporu soukromého podnikání byla přijata již řada opatření právního charakteru (zákon č. 105/1990 Sb.) přijala se také opatření týkající se úvěrování a pojišťování soukromého sektoru.

Přesto však postupuje rozvoj soukromých podnikatelských subjektů pomalu. V současné době byly identifikovány legislativní, věcné, informační a finanční překážky, které brání zakládání a rozvoji soukromopodnikatelských činností.

Ve společné komisi federální a národních vlád bude do 15. září zpracován program opatření k urychlené nápravě.

2.1 Malá privatizace a restituce

V předstihu před rozsáhlým procesem velké bude provedena urychleno tzv. malá privatizace. K jejímu provedení postačí novela vyhlášky FMF č. 119/1988 Sb., a na základě dohody federální a národních vlád jednotně stanovená privatizační pravidla, což umožní do doby nabytí platnosti transformačního zákona, aby byla urychlena privatizace podniku a provozoven obchodu a služeb. Novela vyhlášky a privatizační pravidla vymezí pro tyto typy majetku prodávající subjekty, okruh potenciálních kupců, způsob prodeje, způsob stanovení ceny, možnosti regulace hospodaření s privatizovaným majetkem, způsob dispozice s výnosem privatizace, rozsah a zásady restituce.

V rámci malé privatizace bude majetek (s výjimkou majetku podléhajícího restituci) nabídnut tuzemským fyzickým osobám formou aukcí za hotové. Prodej bude zajišťován k tomu účelu jmenovanými místními komisemi pro privatizaci a restituci, které budou sestaveny národními ministerstvy pro privatizaci ve spolupráci se Svazem měst a obcí a poslanci zastupitelských sborů.

Současně s malou privatizací bude ve stejném typu majetků provedena restituce, tj. navrácení majetku původním majitelům, popř. jejich přímým dědicům. Jde o majetky, které

byly odňaty bez náhrady původním majitelům na základě vládního nařízení č. 15/1959 Sb., a v návaznosti na vyhlášku ministerstva finanční č. 88/1959 Ú. I. Tyto budou zrušeny. Majetek spadající pod tuto restituci bude z malé privatizace vyňat. Konkrétní způsob nakládání s tímto majetkem bude řešen v zákoně o majetkové restituci.

Malá privatizace otevře prostor pro soukromé podnikání, umožní vznikání tradičních řemeslníků, jednotlivých řemeslnických oborů, obchodů, a tím vytvoří konkurenční prostředí. Přitom bude nutno sledovat cíl, aby při hromadné malé privatizaci nevznikl „podnikatel“ vlastníci několik řemeslných oborů. Tím by se jen konzervoval současný stav a úpadek řemesel.

Tento záměr je třeba bezpodmínečně realizovat, neboť v roce 1946 pracovalo v českých zemích v 73 druzích řemesel 566 tis. osob ve 377 tis. provozovnách, kde bylo evidováno pouze 2,5 % kancelářských sil. Naproti tomu, v roce 1988 v českých zemích pracovalo zhruba 287 tisíc osob v místním hospodářství a ve výrobních družstvech, z čehož počet režijních pracovníků dosahoval asi 33 % z počtu výrobních dělníků, a to v cca 500 podnicích místního hospodářství a v družstvech.

Zůstatková hodnota základních prostředků podniků místního hospodářství činila v roce 1988 cca 9,5 mld. Kčs.

Větší státní podniky průmyslu místního hospodářství a stavebnictví je třeba dezintegrovat a konstituovat na bázi státních akciových společností určených k privatizaci, kde vlastníky akcií by měli být především řadoví zaměstnanci s vyloučením možnosti spekulativních kroků starých struktur.

Obce a města by se pak měla zaměřit na podnikání v podnicích ryze výdělečných (cihelny, lomy, pivovary), veřejně prospěšných (městská doprava, lázně, vodovody, kanalizace a životní prostředí) a v oblasti sociálně zdravotní a ve školství. Všechna legislativní opatření musí být připravena do doby konání voleb do obecních zastupitelstev v listopadu 1990.

2.2 Velká privatizace

Souběžně s podporou drobného a středního podnikání bude řešena i otázka velkých státních podniků (a na jejich roveň postavených podniků). Právním základem tohoto procesu bude tzv. transformační zákon. Komercionalizace (odstátnění) podstatné částí státních podniků by mělo proběhnout do konce roku 1990. Současně je třeba provést organizační a finanční restrukturalizaci dnešních státních podniků. Cílem organizační restrukturalizace je vytvoření kapitálově silných, konkurence schopných jednotek. Souběžně s tím bude přihlédnuto k úkolu naší ekonomiku demonopolizovat včetně zahraničního obchodu.

Cílem finanční restrukturalizace je identifikovat takové podniky, jejichž existující závazky znemožňují jejich komerční životaschopnost. Pro tyto podniky budou hledány cesty, jak je části závazků zbavit. Jedním z výsledků finanční restrukturalizace bude i rozhodnutí o likvidaci podniku.

Dalším krokem v procesu velké privatizace je ocenění podniků a jejich transformace do takové právní formy, která umožňuje privatizaci. Nejčastěji půjde o formu akciové společnosti. Klíčový význam zde bude mít ustavení představenstev těchto akciových společností k 31. lednu 1991.

Bude-li podnik nabízen zahraničním investorům, jeho ocenění a prodej budou probíhat na základě individuálních projektů, které budou podle významnosti projektu pod přímým dohledem vlád a zastupitelských orgánů. První výsledky takovéto privatizace lze očekávat ke konci roku 1990.

Prodej majetkových účastí na státních podnicích (v rámci velké privatizace) je mimo existující možnosti domácího obyvatelstva. Úspory obyvatelstva jsou jednak velice malé, jednak byly zjevně pořízovány za účelem realizace běžné spotřeby. Plné použití těchto úspor na privatizační účely by navíc ohrozilo životaschopnost domácích bank a spořitelů. Stejně

tak je nemožné zajistit, aby domácí banky nákupy majetku ze strany domácího obyvatelstva v širokém měřítku úvěrovaly, neboť se to zcela vymyká jejich kapitálovým možnostem.

Jedinou možností, jak do procesu velké privatizace zapojit v širší míře a v relativně krátkém čase domácí obyvatelstvo, je majetkové účasti (akcie) tomuto obyvatelstvu nabídnout „pod cenou“. Technickou stránku této operace řeší metoda tzv. investičních kupónů.

Tato metoda je velice flexibilní. To znamená, že kromě pevně daných konstant má tato metoda i volně nastavitelné proměnné (parametry), jimiž lze v nekonečně mnoha variantách vymezit:

- Administrativní náročnost a nákladnost procesu získání investičních kupónů občanem. Například je možné stanovit libovolně vysokou cenu kupónů; od nuly po takovou cenu, že kupóny by fakticky odpovídaly penězům. Vedle toho je možné umožnit občanům kupovat kupóny „navíc“, za cenu vyšší, než je cena základní.

- Objem majetku, který je za investiční kupóny nabízen. V kombinaci s předcházejícím parametrem je to právě objem nabízeného majetku, který definuje faktickou hodnotu investičního kupónu. Tato hodnota je dána poměrem objemu distribuovaných kupónů k objemu nabízeného majetku. Čím vyšší bude počet držitelů kupónů a čím menší bude objem nabízeného majetku, tím menší bude hodnota kupónu.

Cena investičních kupónů, za kterou je bude obyvatelstvo získávat, struktura a počet (rozsah) obyvatelstva a podíl na celkovém objemu hodnoty národního majetku, bude předmětem zvláštního režimu, do něž bude spadat zejména posouzení záměru vládou a jeho schválení příslušnými zastupitelskými sbory.

Mimo tuto nestandardní privatizační techniku budou dále využity standardní, mezi které zejména patří:

- preferenční prodej majetkových podílů (akcií) zaměstnancům, popř. i majetkovým fondům měst a obcí,
- prodej majetkových podílů nebo celé hodnoty privatizovaných podniků tuzemským i zahraničním investorům za tržní ceny,
- vložení akciového kapitálu do společných podniků se zahraniční kapitálovou účastí,
- leasingový pronájem částí nebo celých podniku zaměstnaneckým kolektivům nebo soukromým podnikatelům.

2.3 Fond státního majetku

Výsledkem procesu privatizace budou v některých případech výnosy z prodeje podniků soukromým osobám (tuzemským i zahraničním). Současně však, dokonce v časovém předstihu, bude nezbytné řešit dnešní zadluženost státních podniků v procesu odstátnění, aby do vlastního privatizačního procesu vstupovaly podniky bez zátěže negativními důsledky administrativně direktivního systému řízení. Bude proto nutno v průběhu odstátnění vyřešit nelikvidační pohledávky a závazky organizací zpravidla vyplývající z nahromaděných neprodejných zásob nebo i nesprávně stanovených cenových relací mezi odběrateli a dodavateli ve vztahu k tuzemsku i zahraničí.

V celkovém souhrnu v oblasti vypořádání i v oblasti tržeb se jedná o peníze, které nevyplývaly z hospodaření v podmínkách rozvinutých peněžních funkcí československé koruny, ale v podmínkách, kdy československá koruna byla těchto funkcí zbavena. Za této situace nelze s příjmy a výdaji souvisícími s přípravou na privatizaci a s přechodem státního majetku do rukou soukromých osob zacházet jako se skutečnými penězi a je nezbytné je oddělit od sféry měnové i od sféry rozpočtové. Jedinou možností je vytvořit z nich samostatný okruh v oblasti státních aktiv a pasív v podobě zvláštního fondu státního majetku, která bude podléhat zvláštnímu režimu.

Nezastupitelná úloha pro vedení takového zvláštního fondu přísluší ministerstvům financí. Jedině ta mohou zajistit, aby nemohlo na jedné straně dojít k převádění těchto peněz, v pří-

padě aktivního zůstatku, do sféry měnové a následkem toho k oslabování restriktivní měnové politiky nezbytné v zájmu vytváření protiinflačního prostředí, a na druhé straně ze stejných důvodů k převádění těchto peněz do sféry rozpočtové, a to ani do státního rozpočtu federace a republik, ani do rozpočtu obcí. Zacházení s tímto fondem bude podřízeno zvláštnímu režimu, který bude součástí měnové a rozpočtové politiky.

Pro realizaci této části ekonomické reformy je třeba přijmout nové nebo upravit následující právní normy:

- transformační zákon (zákon o privatizaci),
- zákon o majetkové restituci,
- zákon o obci a místní samosprávě,
- zákon o obecním vlastnictví.
- zákon o půdě,
- vládní nařízení k urychlení malé privatizace,
- novelizace vyhlášky FMF č. 119/1988 Sb. a naopak zrušit platnost zejména:
 - nařízení vlády č. 15/1959 Ú. 1.
 - vyhlášky ministerstva financí č. 88/1959 Ú. 1.

3. Liberalizace cen

Cenový systém je výrazně deformován. Administrativně stanovované ceny v uzavřené ekonomice nejsou s to podávat ekonomickým subjektům informaci o vztahu mezi poptávkou a nabídkou na trhu a informace o vzácnosti přírodních zdrojů, o negativním vlivu výrobních i spotřebních procesů na životní prostředí. Cenové relace stanovené na bázi nákladového přístupu k cenám jsou deformovány a cenové okruhy (VC, MC, NC, KC) jsou nepropojené.

Liberalizace cen míří k odstranění překážek, které brání tvorbě cen na základě pohybu a efektivní nabídky a poptávky.

Harmonogram základních reformních kroků obsahuje klíčový termín 1. ledna 1991, po němž se má v československé ekonomice zahájit proces cenové liberalizace. Ve skutečnosti již tento proces započal.

Po odstranění záporných daní z obrátu u maloobchodních cen potravin se počítá ještě letos s úpravou maloobchodních cen jízdného ve veřejných dopravních prostředcích a úpravou maloobchodních cen u průmyslového zboží. To mj. umožní dosažení transparentnosti vztahů mezi rozpočtem, velkoobchodními a maloobchodními cenami cestou sjednocení daňových sazeb, na jejichž základě se zjednoduší propojení mezi velkoobchodními a maloobchodními cenami.

V oblasti velkoobchodních cen je podstatné postupně rozšiřovat okruh smluvních cen. Přitom je nutno dbát, aby přechod ke smluvním cenám nebyl v příkrém rozporu s uskutečňovanými cenovými nápravami v oblasti maloobchodních cen, i když vyhnout se některým nesrovnalostem nebude asi možné. V tomto směru jako rušivý faktor, ještě zdůrazňující nutnost rychlé liberalizace, působí hlavně situace v dodávkách ropy.

Významnou součástí přechodu k cenové liberalizaci bude přepočítání výchozích velkoobchodních cen vstupů v souvislosti s přechodem k obchodu ve volně směnitelných měnách se SSSR a dalšími zeměmi RVHP a v návaznosti na přechod ke světovým cenám. Zde bude nutná orientace na cenové relace vyspělých trhů. Cestou k tomu bude s podporou státu zvýšení úlohy odběratele, zvláště exportéra, v cenové tvorbě a úprava cen základních surovin podle skutečných plných nákladů na tuzemskou výrobu i na dovoz. Při napravení cenových relací je nutno počítat s určitým zvýšením cenové hladiny, které bude závislé především na přepočítacím poměru, uplatňovaném při dovozech, substituujících neefektivní tuzemskou výrobu pro výrobní potřebu a na tom, podaří-li se udržet princip jednotností cen pro všechny směry odbytu.

Na základě přepočtu cen vstupů bude nutno provést orientační kalkulace VC alespoň pro základní skupiny meziproduktů a produktů či služeb, jež budou vodítkem pro cenové chování výrobců i poskytovatelů služeb v liberalizovaném prostředí po 1. lednu 1991.

Při nápravě cen a následné liberalizaci dojde ke značným cenovým změnám. Bude-li zvolen výchozí kurs 24 Kčs/USD, dojde ke zvýšení cen vstupů o 327 mld. Kčs (+ 113 %). Z toho činí vliv kursu 54 %, uplatnění dovozní přírážky 27 %, přechod na nové oceňování dovozu ze zemí RVHP 17 % a růst světových cen na rok 1991 2 %. U výstupů pak dojde ke zvýšení cen o 774 mld. Kčs (+ 39 %).

Bude-li zvolen výchozí kurs 20 Kčs/ USD, dojde ke zvýšení cen vstupů o 174 mld. Kčs (+60,2 %), u výstupů pak o 456 mld. Kčs (24,9 %). Zde se neuvažovalo s uplatněním dovozní přírážky 20 %.

Kvantifikace neobsahují vlivy změny dané z obratu ani změny vyplývající ze zvýšení cen ropy (zemního plynu, uhlí).

Základními charakteristickými rysy liberalizace cen k 1. lednu 1991 bude:

- uvolnění značné části velkoobchodních cen s přímým propojením na maloobchodní ceny
- zavedení vnitřní konvertibility Kčs vůči volně směnitelným měnám.

Oba tyto rysy liberalizace cen představují jednotný celek, který otevře československou ekonomiku efektivním tlakům ze strany vnějšího světa.

Liberalizace cen bude probíhat v závislosti na rozsahu dosažené liberalizace dovozu, tzn. na míře potlačení monopolního postavení dodavatelů. Teprve pak bude možné přistoupit k plné liberalizaci cen a také uplatnit bez podstatných omezení monetární regulace důchodů.

Cílem hospodářské politiky bude připravit a uplatnit takové mechanismy cenové regulace, které v období liberalizace nebudou bránit posunu cenových relací směrem k rovnovážným hodnotám, zároveň však budou schopny maximálně tlumit růst cenové hladiny, čili čelit výraznějším inflačním pohybům.

Hlavní role ve zpomalování růstu inflace patří restriktivní peněžní a fiskální politice a tvrdé mzdové politice. Účinné doplňující nástroje je možno hledat také v cenové a kursové politice.

V cenové regulaci půjde hlavně o:

- vymezení výrobků a služeb, u nichž v první fázi buď nedojde k uvolnění cen, nebo bude připuštěn jen velmi rigidní režim cenových úprav;
- zavedení časových „brzd“ do procesu cenových úprav – povinný časový předstih pro vyhlášení změny, minimální interval pro udržení stálé ceny, přípustný minimální interval pro reakci na přesně vymezený okruh podnětů pro cenové změny apod.;
- kvantitativní omezení cenových změn – přípustný maximální procentní nárůst, přípustná reakce na zvýšení ceny meziproduktů či používaných služeb, vazba cenových pohybů i s přípustnými tolerancemi);
- stanovení kritického limitu pro intenzitu inflačního pohybu, po jehož dosažení by vstupovala v platnost přísnější omezení pro cenové pohyby apod.

Do této skupiny opatření je nutno zařadit také pravidla pro pohyby specifických cenových parametrů typu mezd, úrokových sazeb, státní antimonopolní politiky apod.

Pro realizaci této části ekonomické reformy bude třeba přijmout:

- zákon o státním cenovém dohledu,
- zákon o hospodářské soutěži.

4. Vnitřní směnitelnost československé měny

Současný systém distribuce devizových prostředků je nekompatibilní s tržním mechanismem a reprodukuje deformace hodnotových vztahů. Při devizových operacích je užíván obchodní kurs stanovený na bázi blízké reprodukčním nákladům vývozu. Kromě toho funguje omezený devizový trh (aukce), na němž je cena deviz utvářena výlučně na základě

nabídky a poptávky. Dvojitý kurs vede ovšem následně k různé kalkulaci nákladů o k různým pohledům na efektivnost. Dosavadní systém se stále obtížněji realizuje, neboť ekonomika se otevírá a roste počet subjektů, které se také v důsledku liberalizace zahraničně obchodní činnosti podílejí na vývozu a dovozu. Ekonomika otevřená zahraniční konkurenci vyžaduje změnu řízení devizových vztahů a pružný a rovnoprávný přístup tuzemských, především výrobních subjektů k devizám. Cestou k tomu je dosažení vnitřní směnitelnosti československé měny. To umožní reálné konkurenční tlaky na československé výrobce a posun cenových relací do rovnovážné polohy.

Konečným cílem je plná konvertibilita československé měny v souladu s článkem VIII Dohody o Mezinárodním měnovém fondu. S ohledem na současnou ekonomickou situaci lze však zavést pouze vnitřní směnitelnost, která znamená relativně volný přístup československých ekonomických subjektů k devizám (nikoli však volnou držbu směnitelných korun zahraničními subjekty a jejich obchodovatelnost na devizových trzích v zahraničí).

Koncepce vnitřní směnitelnosti československé měny je založena na:

- povinném odprodeji devizových inkas bankám a možnosti volného nákupu deviz k úhradám do zahraničí od bank za Kčs,
- uplatnění jednotného devizového kursu tvořeného na základě poptávky a nabídky na devizovém trhu,
- vyloučení oběhu cizích měn v československé ekonomice,
- regulaci devizové rovnováhy makroekonomickými zásahy centra (restriktivní rozpočtová a měnová politika) při eventuálním uplatnění dalších nástrojů stimulujících nabídku deviz a omezujících poptávku po devizách (dovozní přírážky, limity pro obyvatelstvo, tržní fondy, nevýrobní sféru apod., usměrňování platebních podmínek dovozů, dovozní licence na některé komodity, cla, exportní prémie),
- podpoře exportní výkonnosti vhodnou daňovou a úvěrovou stimulací těch výrobních struktur, které budou schopné vyšším exportem zajišťovat dostatečnou tvorbu deviz,
- intervenci centrální banky na devizovém trhu umožňující dlouhodobější stabilizaci kursu (na vrub, či ve prospěch centrálních devizových rezerv) a při případném využití devizových půjček ze zahraničí.

Zásadní otázkou spojenou se zavedením vnitřní směnitelnosti je stanovení výchozí úrovně kursu československé koruny k volně směnitelným měnám, která by zabezpečila spuštění nového systému a umožnila jeho dlouhodobější stabilizaci. Zároveň musí respektovat únosnou míru průmětu devalvace do cenového vývoje ve vnitřní ekonomice, reálné možnosti uplatnění restriktivní měnové a rozpočtové politiky (podmíněné ekonomickými opatřeními v jiných oblastech systému řízení), jakož i výši disponibilních devizových rezerv SBČS pro intervence kursu Kčs na devizovém trhu, jejichž vytvoření je limitujícím faktorem.

Současná úroveň kursu ve výši cca 17 Kčs za USD neodpovídá tomuto požadavku, neboť poptávka po devizách při takovémto kursu výrazně převyšuje nabídku, která by proto v tržních poměrech musela být tlumena administrativními nástroji v rozsahu, který neguje působení trhu. Současně dochází také již v roce 1990 ke zhoršení reprodukční hodnoty při vývozu. Ta bude v roce 1991 dále nepříznivě ovlivněna výpadkem vývozu ropných produktů a dalšími vlivy vyplývajícími ze změny cen dovážených surovin ze SSSR (železná ruda, barevné kovy, bavlna, kaučuk atd.) a zrušením vývozu zbrojní techniky.

Proto jsou úvahy odvozující výchozí kurs z dnešních reprodukčních nákladů již nereálné a určitá míra budoucí devalvace koruny naopak zcela nevyhnutelná. Pro stanovení výchozí úrovně kursu byly zpracovány nejrůznější analýzy, kvantifikace a modely. V podstatě jde o rozhodnutí mezi dvěma alternativami; buď stanovit výchozí kurs na úrovni vyrovnávající nabídku deviz a poptávku po devizách, anebo použít menší devalvací koruny a nestanovit kurs rovnovážný.

Pro obě alternativy se předpokládá:

- garantovat určitou stabilitu cen vybraného okruhu dovážených základních surovin na vrub státního rozpočtu,
- limitování dovozů pro vnitřní trh,
- limitování dovozů pro nevýrobní spotřebu, zejména pro zdravotnictví,

A. Alternativa nižšího výchozího kursu (řádově 20 Kčs/USD)

Tato alternativa je výhodnější z krátkodobého sociálního hlediska, neboť řeší udržení životní úrovně a přesouvá bezprostřední sociální dopady do příštích let, a to na vrub růstu zahraniční zadluženosti.

Nevýhoda: prodlužuje období přechodu k tržní ekonomice za cenu vyšších nákladů tohoto přechodu a enormního růstu zadluženosti bez zaručeného termínu ukončení tohoto vývoje.

B. Alternativa vyššího výchozího kursu (řádově 24-30 Kčs/USD)

Urychluje přechod k prosperující ekonomice a předpokládá nižší čerpání zahraniční zadluženosti.

Ze sociálního hlediska je tato alternativa mnohem razantnější, krátkodobé znamená větší důsledky pro životní úroveň a zaměstnanost některých skupin obyvatelstva.

Podstatný rozdíl v důsledcích volby varianty je v růstu cenové hladiny (vyšší u alternativy B). Bude třeba docílit určitého konsensu, zejména s odbory a zájmovými svazy o nezbytné délce a míře zvýšení nezaměstnanosti a horšího vývoje mezd. Délka tohoto období bude záviset na vůli a schopnosti podniků a zaměstnanců přizpůsobit se podmínkám trhu.

Realizace hospodářské reformy a dosažení vnitřní směnitelnosti Kčs jsou podmíněny získáním rozsáhlých zahraničních zdrojů. Půjde v rozhodující míře o tzv. oficiální zdroje — od mezinárodních finančních institucí a vlád. Jejich získání je podmíněno členstvím v Mezinárodním měnovém fondu a akceptovaném programu československé ekonomické reformy Mezinárodním měnovým fondem.

Rychlost změn v československé ekonomice bude do značné míry záviset na přílivu zahraničního kapitálu. Zavedení vnitřní konvertibility koruny odstraní základní překážky pro příliv zahraničního kapitálu.

Je třeba provést změnu devizového zákona č. 162/1989 ve znění zákona č. 109/1990.

5. Sociální souvislosti ekonomické reformy

V Československu vznikla dlouhodobá převaha nabídky volných míst neefektivní přezaměstnanost, s níž byla spojena pracovní nekázeň, nízká produktivita práce. Odměňování bylo deformováno nivelizačními tendencemi, avšak současně se zvětšovaly rozdíly různých kategorií populace, vytvářela se zjevné i skryté chudoba některých vrstev obyvatelstva.

Sociální konflikty, vyvolané strukturální nezaměstnaností, likvidací neúčelných pracovních míst, resp. sociální přezaměstnaností, budou tlumeny systémem opatření, z nichž hlavní význam budou mít služby zaměstnanosti. Záměrem je udržet tvořivé schopnosti pracovních zdrojů a podnikatelských aktivit a nepřekročit únosnou míru nezaměstnanosti; základní orientací bude předcházení ztrátám zaměstnání před pasivní péčí o ty, kteří již zaměstnání ztratili.

Pozornost se soustředí na usměrňování globálních proporcí mezi zdroji a potřebou pracovních sil. Preferována budou aktivní opatření, tj. včasné vytváření účelných pracovních míst pro uvolňované pracovníky, K tomu bude zřízen fond zaměstnanosti určený k financování opatření aktivní politiky zaměstnanosti, výplat příspěvku občanům před nástupem do zaměstnání a realizace útlumových programů.

Správy služeb zaměstnanosti (úřady práce) budou provádět aktivní politiku na trhu práce, budou usilovat o rychlou přeměnu nezaměstnaných v zaměstnané, podporovat vznik nových pracovních míst, provádění veřejně prospěšných prací, drobné podnikání, rekvalifikaci.

Činnost služeb zaměstnaností bude hrazena ze státního rozpočtu, opatření jimi prováděna budou hrazena z fondu zaměstnaností.

Pro využití absolventů vysokých, případně i středních škol a některých uvolňovaných pracovníků z centrálních orgánů a úřadů lidosprávy budou zřízeny zvláštní instituce (jako právnické osoby), které budou organizovat přípravu těchto absolventů a pracovníků pro bankovní a finanční infrastrukturu, jako službu ve státní správě, pro instituce ochrany trhu, služby trhu práce, daňové úřady apod. Odborná příprava, případně rekvalifikace včetně stáží bude organizována v zemích s vyspělou tržní ekonomikou. Financování bude převážně z fondů zahraniční pomoci.

Výběr pracovníků pro tyto specifické formy rekvalifikace bude prováděn konkursem, organizovaným budoucími uživateli (zaměstnavateli) rekvalifikovaných pracovníků.

Ekonomicky budou podporovány pracovní příležitosti i pro osoby zdravotně postižené v zájmu jejich integrace a využití pracovního potenciálu.

Ke zmírnění nerovnováhy na trhu práce (omezení poptávky po pracovních silách, relativně vysoký přirozený přírůstek nových zdrojů pracovních sil v nejbližších letech bude státní hospodářská politika usměrňovat i nabídku pracovních sil. Na její pokles bude působit úprava rodičovského příspěvku (předpokládá se snížení zaměstnanosti matek), rozšíření práce žen na kratší pracovní úvazek, uplatňování ekonomických (pokud možno nikoliv administrativních) nástrojů na úměrné snížení rozsahu práce osob poproduktivního věku. Nabídka pracovních sil bude postupně ovlivněna i předpokládaným prodloužením doby přípravy mládeže na povolání, prodloužením vysokoškolského studia se zaměřením na progresivní vědní disciplíny, jazykovou přípravu apod., rozšíření počtu svátků a prodloužení dovolené o 1 týden.

Vedle uvedených opatření budou vytvářeny předpoklady k tomu, aby sociální důsledky výkyvů na trhu práce byly zčásti eliminovány – podle situace jednotlivých podniků – na základě dohod mezi zaměstnavateli a odbory.

Předmětem kolektivního jednání ve mzdové oblasti bude zejména stanovení celkového vývoje mezd, úrovně a podmínek uplatňování mzdových tarifů, mzdových příplatků, stimulačních forem a dalších podmínek odměňování. Kolektivní jednání a dohody se budou realizovat na vrcholové úrovni (generální dohoda), na úrovni odvětví (oborů) a na podnikové úrovni. Ustanovení dohod uzavřených na vyšší úrovni vyjádří minimální nároky, z nichž bude vycházet kolektivní jednání na nižší úrovni.

Forma kolektivního jednání je významným prostředkem tlumení sociálních a mzdových konfliktů. Stát bude jednání ovlivňovat doporučením směrné roční dynamiky nominálních mezd, stanovením minimální mzdy a nároků pracovníků při neúspěšnosti podnikatelské činnosti a dále doporučením pro utváření, výši a používání základních (minimálních) mzdových tarifů a příplatků a regulačním zdaněním objemem vyplacených mezd.

Směrný vývoj nominálních mezd bude vycházet zejména z možnosti růstu reálné mzdy (limitované zpravidla předpokládaným růstem produktivity společenské práce) a z očekávaného vývoje životních nákladů. Minimální mzda bude stanovena jako nejnižší základní mzdový tarif odpovídající životnímu minimu.

Po období, ve kterém tržně konkurenční prostředí a změny vlastnických vztahů nebudou schopny dostatečně ovlivnit podnikatelské chování ke mzdám, bude bráněno nepřiměřenému růstu mezd dodatkovým zdaněním. Postupně se předpokládá upouštět od tohoto zdanění mezd, nejdříve u mezd hrazených ze zisku.

V rodinné politice bude důležitá ekonomická pomoc státu pro posílení základních sociálních a výchovných: funkcí rodiny. Změní se systém preferencí (populační cíle již nebudou dominantou rodinné politiky, nově se pojmu přídavky na děti a role rodičovského příspěvku. Základními dávkami budou chráněny všechny děti, stejným způsobem bez rozdílu jejich počtu v rodině, pouze s přihlédnutím, k nákladům na jejich výživu a výchovu. Proto bude připravena nová konstrukce přídavků na děti jako státní dávky diferencované pouze

podle věku; dosavadní sleva na dani ze mzdy bude se změnou daňového systému zrušena. Výše přídavků na děti bude automaticky upravována v závislosti na růstu životních nákladů na výživu a výchovu dětí. Od standardních situací rodin bude v rámci státní rodinné politiky odvíjen systém specifické pomoci rodinám v situacích ohrožení nebo krizí. Rovněž bude věnována pozornost a poskytována pomoc rodinám, ve kterých vyrůstají zdravotně postižené děti.

Také nová koncepce sociálního zabezpečení musí směřovat k nápravě negativního dědictví minulosti vyvolaného zestátněním zdravotnictví, národního pojišťovnictví a reziduálním financováním ze státního rozpočtu. Bude vytvořen jednotný státní systém garancí životního minima, valorizací a s možností individuální či skupinové iniciativy vyjádřené připojištěním nebo dobrovolným pojištěním.

Financování celé správy sociálního zabezpečení bude důsledně převedeno na systém fondů oddělených od státního rozpočtu s tím, že dávky státního charakteru a péče na státem garantované úrovni bude zajišťována finančně ze všeobecných příjmů státního rozpočtu. Uskutečňování tohoto záměru bude ukončeno spolu s daňovou reformou. Celá soustava státního sociálního zabezpečení včetně dávek společenské pomoci rodinám s dětmi musí reagovat na měnící se ekonomické podmínky, především formou pravidelného přizpůsobování dávek změnám životních nákladů a růstu mezd.

Bude provedena postupná úprava důchodů, přiznaných podle dříve platných předpisů, a zvýšení nejnižších důchodů, které jsou jediným zdrojem příjmů tak, aby odpovídaly minimálním životním nákladům důchodců.

K řešení těchto sociálních otázek budou předloženy návrhy zákonů:

- o sociálním zabezpečení,
- o zaměstnanosti,
- o kolektivním vyjednávání o kolektivní smlouvě,
- o státní podpoře rodinám.

6. Strukturální politika

Současná struktura národního hospodářství vyplývá ze strnulých a značně nepřizpůsobivých dlouhodobě utvářených poměrů ve všech odvětvích. Silně je ovlivněna naším závislým postavením v integraci RVHP (dovozy surovin, vývozy strojů a spotřebního zboží), předimenzovaností těžkého průmyslu a malou vahou terciárního sektoru. V hospodářství přetrvává vysoká setrvačnost negativních vlivů dosavadních struktur s projevy vysoké materiálové a energetické náročnosti, technickou zaostalostí, nízkým stupněm ohodnocení národní práce, což je doprovázeno silnou investiční předurčeností, vysokým stupněm rozestavenosti a značnou finanční náročností v tuzemsku i zahraničí. Přežívá nízký stupeň adaptability hospodářských subjektů, požadavkový systém na úhrady z centrálních finančních zdrojů v podmínkách tržní, peněžní nerovnováhy a silné monopolizace. Všechny tyto vlivy se koncentrovaně projevují ve všech sektorech národního hospodářství, včetně ekologie a strnulosti struktury hospodářství.

Strukturální politika na úrovni federace bude vycházet především z komparativních výhod československé ekonomiky, tedy z podmínek jejího efektivního zapojení do mezinárodního obchodu. Při respektování obecných zásahů mezi federací a republikami a v podmínkách ekonomické reformy tato politika stanoví společné cíle a trendy. Jejich těžiště bude respektovat vytváření základních koncepcí hospodářského rozvoje a strategii postupu a promítne se do změny relačních podílů mezi primárním, sekundárním a terciárním sektorem s využitím komparativních výhod ve prospěch tradičního a perspektivního lehkého průmyslu a terciéru. S tím souvisí i programy a způsoby odpoutávání od zdrojové závislosti na SSSR, včetně zajišťování efektivní náhrady s přihlédnutím ke změnám požadavků a struktury, jak vyplývají z tržních podmínek. Z těchto prvků se bude odvozovat i jednotná politika v

energetice, palivech, hutnictví, zahraničním obchodě, dopravě, spojích včetně jejich zapojení do mezinárodních soustav sítí s navazující restrukturalizací, vyšším zhodnocením energií a snížením náročnosti výroby na vstupy.

Strukturální politika bude prosazovat jednotné pojetí nepřímých nástrojů pro ovlivňování struktury trhu v obchodních vztazích mezi podniky v obou republikách, jednotného pojetí zahraničního obchodu v podmínkách vnitřní směnitelnosti a jeho liberalizace včetně s tím související ekonomické infrastruktury podnikání. Tvorba a užití federálních rezerv jsou nedílnou součástí tohoto procesu.

Souhrnným cílem strukturální politiky je podpořit žádoucí strukturální změny, umožnit přechod na tržní mechanismus a udržet chod národního hospodářství.

Vlastní strukturální programově i odvětvově orientovaná strukturální politika bude dvojího typu:

- samostatné programy v oblasti paliv, energetiky, hutí, zemědělství, velmi omezený počet strojírenských programů (např. strojírenská výroba pro energetiku), doprava, spoje, ekologické programy a projekty,

- politika zajišťující obecnou podporu podnikatelsky nadějných záměrů a aktivit.

Součástí této politiky budou i tzv. útlumové procesy vyplývající:

- z jednoznačného ekonomického rozhodnutí na základě jednoznačných ekonomických důvodů (zjevná neefektivnost, prodlouženost s ohroženou návratností, nebonitní aktiva atd.), nebo z neekonomického (politického) rozhodnutí.

- z „nepřímých“ rozhodnutí, kdy stát odhaduje budoucí důsledky systémových kroků hospodářské politiky na efektivnost výroby, oborů, pododvětví, a tím připravuje návrhy na utváření a rozhodování o subvenční politice,

- z pokračující destrukce životního prostředí.

Rozhodnutí obou typů musí respektovat jejich dodatečné náklady, a to jak technické (náklady na vlastní likvidaci), tak především sociální.

Úspěšná realizace statní strukturální politiky by měla přinést:

- zvládnutí důsledků postupného výrazového útlumu neefektivních, výroby,
- rozvoj výroby a programů s vysokým podílem přidané hodnoty a zhodnocování na světovém trhu včetně vyššího zhodnocení domácích surovinových zdrojů,

- snižování citlivosti československé ekonomiky na výkyvy v zahraničně ekonomických vztazích včetně, a to i k jednotlivým teritoriím,

- realokace výrobních zdrojů z neperspektivních výroby do oborů s perspektivní a exportní výkonností,

- snížení spotřeby primárních surovinových zdrojů (obnovitelných a neobnovitelných, zejména tuzemských,

- odhady důsledků restrukturalizace a tomu odpovídající příprava návrhu na směry a uplatněné subvenční politiky a návrhů, programů majících vliv na směřování odpovídajících peněžních kapitálových prostředků včetně zahraničních,

- výrazný pokles zatížení životního prostředí zejména ve vybraných regionech.

Účast státu na restrukturalizaci ekonomiky bude vycházet ze státních programů s nezbytnými komplexními návaznostmi na koncepci hospodářské politiky a strategie s diferencovaným záběrem v počátečních fázích reformy (větší váha) a v jejím dalším průběhu (zvyšování váhy orientace na vytváření podmínek pro adaptabilitu tržních subjektů). V souladu s těmito přístupy bude stát uplatňovat i novou strategii rozvoje věd a výzkumu zaměřenou na odstranění všech překážek jak v oblasti tvorby nových poznatků a inovací, tak i v oblasti jejich ekonomického využívání a zhodnocování.

Při uplatňování nástrojů realizace strukturální politiky se bude vycházet z diferencovaného přístupu k investičně náročným oborům a odvětvím sekundárního a terciárního sektoru, jednoznačně vyžadujících pro svůj rozvoj kultivaci tržního prostředí.

Stát bude podporovat podle konkrétních podmínek projekty a programy dalšími formami, jako jsou finanční (návrtná či jinak podmíněná) spoluúčast, garance za poskytnuté bankovní úvěry (vč. zahraniční kapitálové účasti), operace na finančním trhu ve prospěch investorů — podnikatelů, využívání finančně devizových, surovinových a plodinových aukcí, úhrada úroků za stanovených podmínek, slevy z daní a odvodů účelového charakteru a další formy subvenční politiky, bezplatné předávání či odprodej za zvýhodněné ceny výsledků realizace státních zakázek, konjunkturální využívání státních hmotných rezerv při respektování jejich jistící úlohy z hlediska hospodářského rozvoje, vývozní licence, dovozní cla, vývozní prémie, státní zakázky, protimonopolní opatření a podpora soutěživosti atd.

Nepřímá forma státní účasti na podpoře strukturálních změn bude uplatňována zejména v případech podpory rozvoje drobné a střední podnikatelské iniciativy, zvláště soukromé, kdy je neracionální (vzhledem k četnosti ekonomických subjektů a zpravidla relativně nízkým objemem účasti státu na jednotlivých případech) uplatňovat selektivní. Individualizované formy státní účasti.

Nejdůležitější směry státní strukturální politiky budou v konkrétních programech podporovat:

- omezení těžkého průmyslu a podporu tradičních a perspektivních aktivit lehkého průmyslu,
- snížení energetické, surovinové, ekologické a dalších náročností výroby,
- posílení terciárního sektoru, v tom zejména cestovního ruchu, služeb obyvatelstvu vč. modernizace bankovníctví, pojišťovnictví a spořitelny,
- obnovu hospodářského růstu a podnikatelské aktivity, zejména soukromé iniciativy,
- rozvoj zahraničního cestovního ruchu,
- informatizace společnosti vč. komplexní telekomunikační infrastruktury,
- kultivaci člověka a jeho prostředí,
- nápravu škod způsobených na životním prostředí a jeho obnovu přirozené rovnovážnosti,
- rozvoj dopravní infrastruktury.

V souvislosti s připravovaným novým zákonem a pravidlech hospodaření s rozpočtovými prostředky, která zahrnou zřízení určitých fondů, bude na úrovni federace zřízen státní fond strukturálních změn a obdobně bude postupováno na úrovni republik.

Programové naplnění těchto směrů státní strukturální politiky bude předloženo federálním ministerstvem hospodářství do vlády ČSFR do 30. září 1990.

Konkretizace programů s návazností na státní rozpočet, měnový plán a na podmínky ekonomiky v roce 1991, jakož i na hospodářsko-strategické záměry v letech 1991 a 1992, bude předložena vládě ČSFR do konce listopadu 1990.

V roce 1990 budou dále zpracovány tyto programy:

- státní ekologický program,
- surovinová politika (říjen 1990),
- státní dopravní politika (listopad 1990),
- restrukturalizace palivo energetických zdrojů (říjen 1990),
- perspektivy uhelného průmyslu (září 1990),
- restrukturalizace hutnictví železných a neželezných kovů (září, listopad 1990),
- zabezpečení výstavby JE Mochovce a Temelín (září 1990),
- zásady přijímání zahraničních investic (září 1990).

Pro realizaci této části ekonomické reformy je třeba přijmout nebo změnit následující právní normy:

- obchodní zákoník,
- zákon o obchodních soudech,
- zákon o burze,

- zákon o vynálezech, průmyslových vzorech a zlepšovacích návrzích,
- zákon o technické normalizaci,
- zákon o metrologii,
- zákon o patentových zástupcích,
- zákon o kontrole nakládání s některými druhy zboží a technologií,
- zákon o půdě,
- zákon o ochraně zemědělského a půdního fondu,
- zákon o Správě federálních hmotných rezerv,
- zákon o vědě,
- zákon o hospodářských komorách,
- zákon o telekomunikacích.

7. Specifika agropotravinářského komplexu

Reforma v APK vychází z obecných principů uplatněných v celém národním hospodářství. Současně však budou respektována některá specifika, které jsou zdůvodněna biologickým charakterem a dlouhodobým cyklem výroby, nízkou elasticitou a neobnovitelností rozhodujícího výrobního prostředku – půdy. Tato specifika však nemohou působit proti duchu reformního procesu, ale musí napomáhat organickému začlenění výrobců potravin do podmínek tržního hospodářství.

Státní politika ovlivňování výživy obyvatelstva, jako významné složky životní úrovně a zdravotního stavu populace, bude určována potřebou jejího zkvalitňování. K prosazování těchto tendencí bude stát využívat aktivního fungování trhu, přímé účasti ve strukturální politice, mj. (účelové zaměřenými subvencemi) i aktivní zdravotní a osvětovou činností. Mimořádná pozornost bude věnována zamezení průniku cizorodých látek do potravinového řetězce.

7.1 Odstátnění, vlastnictví, privatizace

a) Vlastnické vztahy k půdě a cena půdy

Vytvoření podmínek pro privatizaci zemědělství předpokládá odstranění dosavadního oddělení vlastnických a užívacích práv k zemědělské půdě a komplexní řešení pravidel nakládání se zemědělskou půdou jako s nerozmnožitelným výrobním činitelem.

Obnovení výkonu práv pozemkového vlastnictví vyžaduje zrušit a upravit veškeré zákonné normy, které znemožňují, aby se vlastníci půdy ujali svých vlastnických práv, a provést soudní rehabilitaci těch občanů, kteří byli protiprávně svých vlastnických práv k půdě a jinému zemědělskému majetku zbaveni. Přitom se vychází z uznání výsledků pozemkových reforem. Zároveň je třeba zákonně upravit odchylky od všeobecných forem realizace vlastnického práva z hlediska potřeby vytvořit soulad mezi zemědělským využitím půdy a jejími ostatními funkcemi v životním prostředí.

Zákon o půdě má zajistit, aby se vlastnická práva k půdě uplatňovala v souladu se zájmy společnosti na udržování tohoto nerozmnožitelného statku.

Státní půdu a půdu, jejíž vlastník není prozatím zjištělý, budou spravovat republikové Pozemkové fondy, které budou zmocněny půdu nakupovat, prodávat a pronajímat. Příjem z privatizace a nájmu státní půdy bude součástí státních aktiv. Statut Pozemkového fondu musí být v souladu s transformačním zákonem. Po vytvoření technických a právních předpokladů budou konstituovány Pozemkové úřady s územně dislokovanými pracovišti, kterým bude svěřena evidence a správa operací prováděných s pozemky.

Cena půdy a jejího nájmu bude v zásadě liberalizována. Úřední cena půdy bude použita v případech, kdy to stanoví zákon (např. pro cenové vyrovnání při směnách půdy různé bonity v rámci technických úprav, při vyvlastnění podle zákona apod.).

b) Privatizace podniků agrokomplexu

Obecná pravidla odstátnění a privatizace státních podniků APK určí transformační zákon. Pro privatizaci státních podniků zemědělské prvovýroby bude využito celé řady forem podle konkrétních místních podmínek (předání k soukromému hospodaření, pronájem, vytvoření družstev zaměstnanců, obchodních společností spojených se zpracovatelskými podniky, např. cukrovary apod.).

V rámci transformace státních podniků služeb, výkupu a zpracování zemědělských výrobků bude podporována forma spojení zemědělské prvovýroby s těmito podniky formou družstev, obchodních společností, popřípadě i akciových společností.

7.2 Liberalizace cen

Objektivní podstatou cenové politiky v zemědělství a výrobě potravin bude reakce na liberalizaci cen v celém národním hospodářství a dále působení trhu v samotné výrobě a spotřebě potravin. V cenách vstupů dojde k reálnému zvýšení, způsobenému oceněním tuzemských i dovážených palivoenergetických a surovinových zdrojů světovými cenami a rovněž stanovením výše kursu pro účely vnitřní směnitelnosti.

Tyto vlivy zvýší náklady zemědělských a potravinářských výrobců, což povede ke zvyšování nákupních, velkoobchodních a maloobchodních cen potravin. Proti této tendenci bude působit vliv trhu a koupěschopné poptávky obyvatelstva vyvolávající tlak na snižování cen a strukturální změny výroby potravin.

Do těchto procesů bude stát vstupovat intervenčními nákupy za garantované ceny omezeného okruhu zemědělských výrobků. Pro nejbližší období (do roku 1993) se stanoví garantované nákupní ceny pro potravinářskou pšenici a žito, mléko I. jakosti, jatečně býky a jalovice jakostní třídy A s tím, že za tyto ceny bude stát nakupovat při poklesu tržních nákupních cen pod tuto úroveň v rámci stanovených kvót. V případě uplatnění maximálních maloobchodních cen budou u těchto výrobků uplatněny i garantované nákupní ceny. U všech ostatních výrobků budou uplatněny smluvní ceny mezi výrobcí a odběrateli bez regulace. K orientaci zemědělských výrobců a zpracovatelů budou vyhlášeny orientační nákupní ceny. K obchodu zemědělskými produkty budou využívány tržní instituce, jako jsou např. plodininové burzy apod.

Uplatňováním restriktivní politiky státu v oblasti dotací a subvencí a působením trhu dojde k novému vymezení marginálních podmínek zemědělské výroby, a tím i k tlaku na vyšší nákupních cen.

7.3 Subvenční politika

Subvence stojí mimo cenový systém, nesmí znemožňovat propojení cenových okruhů, ale musí urychlovat nastolení podmínek trhu. Hlavním cílem subvencování v APK bude:

- a) stabilizace trhu zemědělských výrobků včetně subvence při vývozu a skladování přebytku zemědělské produkce;
- b) podpora privatizace a rozvoj soukromých forem podnikání;
- c) podpora zemědělského školství, vědy a výzkumu;
- d) dočasné subvence napomáhající deetatizaci a komercionalizaci podniků;
- e) podpora realizace agrárních programů v oblasti strukturálních změn a řešení regionální a sociální politiky v APK;
- f) subvence k ochraně a zkvalitňování půdního fondu.

Konkrétní způsob čerpání a nárokování subvencí bude podle jednotlivých titulů uveden v konkretizaci ekonomické reformy v APK v materiálu předloženém do vlády ČSFR.

7.4 Daňový systém

Po splnění nezbytných technických předpokladů bude přistoupeno ke změně daně z pozemků tak, aby byla konzistentní s připravovanou daní z nemovitostí. Pro rok 1991 bude uplatňováno padesátiprocentní zdanění zisku, do roku 1992 včetně se předpokládá ponechání prostředků nezdanitelného minima. Po zavedení daně z přidané hodnoty bude u potravin uplatněna nejnižší, resp. nulová sazba.

Předpokládají se dočasné úlevy podnikového zdanění a zdanění příjmů obyvatelstva v návaznosti na vkládání vlastních prostředků do rozšiřování výroby.

7.5 Vnější vztahy

Bude uplatněn obecný systém založený na liberalizaci zahraničního obchodu, vnitřní směnitelnosti a realizaci plošně působících nástrojů (dovozní cla, dovozní přírážky, dovozní a vývozní licence, exportní prémie).

(PŘÍLOHA Č. 1)

VNĚJŠÍ A VNITŘNÍ PODMÍNKY ČSFR PŘI VSTUPU DO EKONOMICKÉ REFORMY

Vnější vlivy

Československá ekonomika přistupuje k hospodářské reformě v době, kdy zřejmě končí dlouhé období konjunktury vyspělých tržních ekonomik a v podstatě celého světového hospodářství. V důsledku irácké krize hrozí nebezpečí výrazného zpomalení růstu - podle prvních odhadů z 3 % na 1,5 %, eventuálně i hlubší pokles.

Podle dlouhodobých srovnání existuje silná korelace výkyvů v dynamice růstu vnitřní a světové ekonomiky, že tedy s vysokou pravděpodobností nepokládat, že očekávaný pokles se bezprostředně promítne i u nás. Vzhledem k dosavadní orientaci ovlivní naši ekonomiku hlubší ekonomická krize v SSSR a většině bývalých socialistických zemí.

S těmito zeměmi je vázáno více než 40 % našich obchodních vztahů. Přes intenzivní jednání vlády může rozpad těchto vztahů, které dosud byly garantovány i mezinárodně politickými dohodami, bezprostředně ohrozit stabilitu ekonomiky v letošním, a zejména příštím roce. Především se to týká odbytu našich výrobků, a to i těch, které sice mají dostatečné technické a jiné parametry, které však nelze umístit mimo území SSSR a jiných východoevropských zemí, a nejsou tedy konvertibilním zbožím na světových trzích. Rovněž přechod k platbám ve volně směnitelných měnách přinese nejenom značné problémy při zúčtování vzájemných vztahů, ale může vést k dalšímu uzavírání východních trhů pro naše relativně dražší zboží s kvalitativně horšími parametry.

Již v I. pololetí letošního roku došlo k omezení surovinových dovozů a snížily se odbytové možnosti pro naše zboží. Pokles vývozu se koncentroval do obchodu se SSSR (-4 mld. Kčs, tj. -13,2 %), s Polskem (-3,5 mld. Kčs, tj. -45,6 % a NDR (-0,9 mld. Kčs, tj. -15,1 %).

Rovněž na poklesu dovozu se podílí zejména SSSR (-4,9 mld. korun, tj. 17 %), zatímco vzrostl dovoz z Polska (+1,3 mld. Kčs, tj. +19,2 %) a NDR (+0,7 mld. Kčs, tj. +10,3 %).

Rovněž vývoz do NSZ se v prvním pololetí nevyvíjel příznivě. I když podle vykazovaných výsledků došlo v běžném kursu k nárůstu vývozu o 17,1 % při růstu dovozu o 35,7 %, po očištění od kursových změn vykazuje objem vývozu pokles o 1,2 % při růstu dovozu o 14,4 %. Navíc ve vývozu opět výrazně poklesl podíl strojů a zařízení. Možné důsledky ekonomické blokády Iráku na naše devizové hospodaření byly vyčísleny na 1 mld. USD.

V průběhu posledních let vzrostly v čs. zahraničním obchodu směnné relace s příznivými dopady do obchodní bilance a konečného užití. Tento vývoj sice pokračoval i v I. pololetí letošního roku, ale nejpozději od roku 1991, kdy vzrostou ceny dovážených základních

surovin a u čs. vývozu naopak dojde k poklesu cen vyvozených výrobků, lze očekávat velmi nepříznivý vývoj směnných relací s následnými ztrátami. Některé odhady oceňují tento dopad nejméně na 1,8 mld. USD. Skutečný vývoj však může být v důsledku změny cen ropy i výrazně dramatičtější.

Je odhadnuto, že zdražení ropy o 5 USD za barel odpovídá 1% nárůstu světových cen. V průběhu srpna ceny vzrostly o 10 USD za barel na 28 USD a některé odhady očekávají postupné přiblížení k hranici 40 USD. V tom případě by došlo až k zdvojnásobení míry inflace ve světě, tj. asi na 8 %.

K těmto problémům přistupuje přechod na zúčtování v konvertibilních měnách se zeměmi RVHP od 1. ledna 1991. S tím souvisí vývoj obchodní a platební bilance již v letošním roce, který se vyhrcoje především v relaci ČSFR-SSSR a ČSFR-NDR.

Ve vztahu k SSSR pro letošní rok očekáváme vzrůst salda obchodní bilance na 600–800 miliónů převoditelných rublů, takže celkové saldo obchodní bilance spolu s poskytnutým překlenovacím úvěrem z roku 1989 dosáhne částky 2,6–2,8 mld. XTR. Toto aktivum bude v případě nezbytnosti použito jako rezerva k úhradě dovozů ropy, plynu a dalších surovin.

Ve vztahu k NDR se ke konci roku 1990 počítá s čs. pasivem ve výši 800–900 miliónů XTR, které vzniká zejména proto, že nebyly zkontrahovány čs. vývozní závazky, byly stornovány čs. kontrakty a není čerpán dohodnutý odběr korunových prostředků na turistiku. V NDR vyhlášený kurs 1 XTR = 2,34 DM pro vývoz do členských států RVHP a pro čs. vývoz uplatňovaná praxe zúčtování v DM komplikují naše platební vztahy k NDR, resp. k budoucímu sjednocenému Německu.

Vnitřní podmínky

Státní rozpočet dosáhl přebytku 5 mld. Kčs (vloni ve stejném období schodku – 0,7 mld. Kčs). Do příjmů státního rozpočtu se příznivě promítlo především zvýšení daně z obratu (převážně růstem maloobchodních cen). Naproti tomu rostou pomaleji ve srovnání s plánovaným přírůstkem zejména odvody ze zisku a z mezd. Přírůstek celkových výdajů odpovídal předpokladům rozpočtu. Přitom však byly ve značně vyšší míře čerpány dotace hospodářským organizacím a národním výborům užitě především jako zdroj investičních výdajů. Z těchto a dalších důvodů může být dosažení přebytkového rozpočtu již v letošním roce ohroženo. V souvislosti s očekávaným růstem vnitřních cen v příštím roce dojde k dalšímu výraznému tlaku na výdajovou stranu rozpočtu při růstu nákladů nevýrobní sféry, jejichž velký podíl hradí stát

Finanční situace hospodářských organizací je diferencována. Při celkovém mírném nárůstu zisku o 0,4 % vykazuje asi 15 % organizací ztrátu. Pozastavené platby na konci června činily 14 mld. Kčs, což je o polovinu méně než v loňském roce. K tomu však přispěla i legalizace obchodních úvěrů mezi organizacemi. Celkové úvěry poskytované organizacím vzrostly o 1,1 %, tj. o 5,6 mld. Kčs, při poklesu úvěrů v organizacích průmyslu a stavebnictví o 1,4 mld. a nárůstu úvěrů v organizacích zahraničního obchodu o 3,7 mld. Kčs, zejména na vývozní pohledávky. Vzrostl i objem úvěrů poskytnutých soukromým podnikatelům, který dosáhl 470 mil. Kčs.

Vytvořený národní důchod se snížil v prvním pololetí podle odhadu asi o 1 %. Výrazněji poklesla hrubá průmyslová a stavební výroba a výkony nákladní dopravy. V zemědělství se očekává dobrá sklizeň obilovin (nárůst o 6,3 %), ale vývozní snížení sklizně okopanin (u brambor pokles o 14,2 % a u cukrovky o 10,7 %). Pokles výroby souvisí s konverzí zbrojní výroby, s možnostmi a efektivností vývozu do zemí RVHP a s výrazným omezením těžby uhlí (-12 %). Situace však není ve všech podnicích stejná. V prvním čtvrtletí například zhruba jedna pětina podniků zvýšila výrobu o více než 5 % a více než 10 % nárůstu zisku dosáhlo dokonce 40 % podniků.

Při předpokládaném růstu cen ropy a fyzického omezení jejích zdrojů bude možná třeba přehodnotit i náklady na těžbu a objemy těženého uhlí. Tyto otázky by ovšem značně zkomplikovaly, úvahy o zlepšování životního prostředí. Problémy energetiky se mohou výrazně prohloubit i v důsledku klimatických podmínek, jak o tom svědčí výrazné zpomalení dynamiky růstu v roce 1987. Vliv „tvrdé“ zimy lze z hlediska vlivu na přírůstek národního důchodu ocenit na 1,5–2 body.

Při návrzích řešení palivo energetických problémů se často poukazuje na vysokou energetickou náročnost ekonomiky. Řešení této situace je však spojeno s totální přestavbou technické základny výroby, ale např. i změnami technologie bytové výstavby. To nastoluje otázku dostupných zdrojů v souvislosti s očekávaným prudkým nárůstem cen dovozů.

V souvislosti se změnami v ekonomice dochází k vysokému pohybu pracovních sil. Počet pracovníků v přepočteném stavu poklesl v průmyslu a stavebnictví proti loňskému červnu o 96 tisíc (z nepřepočteného stavu o 230 tisíc pracovních míst). Naproti tomu od počátku roku výrazně vzrostl počet soukromých podnikatelů (o 137 tisíc) a dosáhl tak 224 tisíc; většina však tuto činnost zatím vykonává jako vedlejší povolání.

Vzhledem k tomu, že dosud nebyla odstartována "hospodářská reforma, přežívají i ztrátové a neefektivní podniky. Nedošlo tedy zatím ani k výraznému propouštění pracovníků. Počet uchazečů o práci činil k 30. červnu 12600, z toho polovina pobírala podporu. Míra nezaměstnanosti k 30. červnu činila 0,2 %, avšak mohla by výrazně vzrůst v důsledku obtíží při hledání míst u absolventů zejména středních škol. V případě „spuštění“ reformy lze ovšem do konce roku očekávat i růst nezaměstnanosti v důsledku propouštění pracovníků.

Je třeba počítat s obdobným vývojem jako v sousedních zemích. V NDR, kde má reforma proběhnout velmi rychle, se například odhaduje v prvním období míra nezaměstnanosti kolem 11 %. V každém případě se však problém nezaměstnanosti u nás bude prohlubovat v souvislosti s natalitní vlnou, jejímž vlivem se do roku 1995 proti roku 1985 absolutně zvýší počet obyvatel v produktivním věku o 800 tisíc.

Provedené a připravované změny cen ovlivňují míru inflace tak, že v roce 1990 může dostupovat na 10–12%. Vývoj zde závisí ještě na tempu liberalizace cen (uvolňování).

K inflačním tendencím přispívá rovněž tlak na růst mezd. Přestože celkový objem vyplacených mezd vzrostl v I. pololetí jen o 1,3 %, je to růst nadměrný v porovnání s poklesem výroby a národního důchodu. Hrozí reálné nebezpečí, že poměrně početné vrstvy pracujících budou vymáhat další zvyšování mezd, nebo přinejmenším nepřipustí jejich pokles v relaci k vývoji výroby.

Reálné nebezpečí hrozí v souvislosti s výrazným poklesem míry úspor i přírůstkem korunových vkladů. Příjmy obyvatelstva se z velké části přelévají na devizové účty (nárůst 2,2 mld. Kčs) a do cestovního ruchu. Bylo rozprodáno za 1 mld. Kčs obligací. Tento vývoj ukazuje na malou důvěru obyvatelstva v pevnost domácí měny, oslabovanou zvyšováním cen.

7,6% přírůstek maloobchodního obrátu pramenil z poloviny na vrub růstu cen. Z 3,7% přírůstků fyzického objemu maloobchodního obrátu lze navíc asi třetinu přičíst zahraničním turistům.

Dodávky pro maloobchod, které vzrostly o 3,1 %, dodávky potravin a zvýšení nákupu spotřebního zboží v zahraničí o 13,8 % zabránily zhroucení vnitřního trhu. Výrazně se však snížily zásoby v maloobchodě. Křehká rovnováha trhu tak může být zejména při eventuálních nákupních horečkách snadno narušena.

PŘÍLOHA Č. 2 SCÉNÁŘ EKOLOGICKÉ STRATEGIE V PODMÍNKÁCH EKONOMICKÉ REFORMY

Celý soubor ekonomických nástrojů užívaný při usměrňování vývoje národního hospodářství musí být vytvořen tak, aby pro všechny hospodářské i jiné organizace a jednotlivce bylo ekonomicky výhodnější minimalizovat spotřebu přírodních zdrojů, emise odpadů i negativní zásahy do krajiny, produkovat výrobky s dobrými ekologickými parametry a všestranně pečovat o kvalitu životního prostředí, než prostředí přímo nebo nepřímo narušovat. Tomuto požadavku musí odpovídat jak ekonomické nástroje limitující čerpání přírodních zdrojů a postihující všechny formy destrukce životního prostředí (ekonomické sankce), tak i ekonomické nástroje podporující činnost směřující ke zlepšování kvality životního prostředí (ekonomické stimulační). Celý soubor ekonomických nástrojů bude vycházet z jednotných principů a společné terminologie tak, aby byly vytvořeny předpoklady pro komplexní a harmonické řízení péče o všechny složky životního prostředí.

Principy souboru ekonomických nástrojů péče o životní prostředí (včetně přírodních zdrojů) mají obecnou platnost na celém území státu. Výše postihů i pozitivních stimulů však bude diferencována podle konkrétních podmínek jednotlivých regionů státu, s respektováním postižených území, chráněných krajinných oblastí, oblasti přirozené akumulace vod a urbanizovaných zón včetně městských památkových rezervací a lázeňských oblastí.

Ekonomické nástroje se budou programově vyvíjet v čase tak, aby respektovaly rozvoj poznání i měnící se situaci. Především bude docházet k postupnému cílevědomému zpříšňování postihů za destrukci prostředí. Rychlost změn těchto nástrojů péče o prostředí musí být volena tak, aby ekonomické i jiné subjekty ve společnosti měly reálnou možnost na tyto změny pozitivně reagovat, ovšem za předpokladu vynaložení značného úsilí odpovídajícího míře závažnosti příslušného problému. Také rychlost změn nástrojů ekonomické stimulace bude respektovat vývoj celkové situace.

Navrhovaný soubor ekonomických nástrojů se bude v procesu radikální ekonomické reformy dále rozvíjet.

1. Ekonomické nástroje limitující čerpání přírodních zdrojů a postihující narušování prostředí

a) Mezi tyto nástroje patří platby

- za trvalé nebo dočasné odnětí zemědělské půdy pro nezemědělské účely; tyto odvody nebudou vyžadovány při realizaci akcí průkazně zaměřených na zlepšení kvality prostředí, např. na obnovu systému ekologické stability krajiny;
- za trvalé nebo dočasné odnětí lesní půdy pro účely nesouvisející s lesním hospodářstvím;
- za využívání lesní půdy pro účely lesního hospodářství, a to s respektováním celospolečenských funkcí lesa a imisního zatížení;
- za odběry povrchové a podzemní vody a využívání vodních toků pro energetické a plavební účely;
- za ukládání tuhých a kapalných odpadů na řízených skládkách zabezpečených proti úniku škodlivin do prostředí;
- za spalování odpadů v zařízeních zabezpečujících čištění spalin;
- za chemické nebo fyzikální zneškodňování nebezpečných odpadů (např. jejich neutralizací).

Všechny tyto platby musí respektovat vzácnost, množství, kvalitu a lokalizaci příslušných přírodních zdrojů a komplexní náklady na jejich průzkum, užívání nebo čerpání a reprodukci (u neobnovitelných zdrojů). Uvedené poplatky mají charakter ceny. Poplatky za ukládání

odpadů na skládkách, jejich spalování a zneškodňování budou diferencovány podle nebezpečnosti odpadů (jejich toxicity, karcinogenity apod.) a vznikajících nákladů;

b) poplatky za vypouštění odpadů do prostředí (do výše normativně stanoveného technologického limitu v důsledku běžných výrobních i spotřebních technologií při dodržování technologické kázně. Poplatky budou odvozeny od mezních nákladů na zavedení odpovídajících preventivních nebo nápravných opatření a budou úměrné druhu a množství vypouštění odpadů, diferencované podle způsobu, místa a doby vypouštění;

c) pokuty za nepřipustné vypouštění nebo ukládání odpadů do prostředí v míře překračující stanovený technologický limit buď proto, že nebyla včas provedena potřebná preventivní nebo nápravná opatření, nebo v důsledku nedodržení technologické kázně a bezpečnostních předpisů. Výše pokut za emisní jednotky odpadů do prostředí bude několikanásobně převyšovat odpovídající poplatky, a to s přihlédnutím ke způsobeným nebo potenciálním škodám. Při překročení kritických limitů budou příslušné činnosti zakázány buď s okamžitou platností, nebo po uplynutí stanovené lhůty, nedojde-li k nápravě;

d) pokuty za nepovolené negativní zásahy do krajiny, které narušují její funkční nebo estetické vlastnosti a vedou k poškozování přirozených i člověkem přetvořených ekosystémů a ničení volně žijících rostlin a živočichů. Výše těchto limitů bude programově klesat, aby byl vytvořen tlak na snižování emisí změnou výrobního programu nebo technologie, případně instalací čistírenských zařízení. Pokuty budou udělovány také za nevhodnou či nedostatečnou obnovu, ochranu u přírodních zdrojů a rekultivaci těžebních a jiných dočasně využívaných ploch. Výše pokut bude odvozena od velikosti způsobených ekologických, ekonomických, kulturních a estetických škod, při respektování nákladů na uvedení do původního stavu;

e) ekologické daně na výrobky s neuspokojivými ekologickými parametry při výrobě, spotřebě, užívání, recyklaci nebo likvidaci po dožití. Sazby těchto daní budou určeny na základě způsobených nebo potenciálních škod, a to na základě mezních nákladů na preventivní opatření. Při překročení kritických limitů budou výroba a distribuce těchto výrobků zakázány;

f) zvýšené celní poplatky na dovážené výrobky s neuspokojivými ekologickými parametry, odvozené od ekologických daní analogických výrobků.

Všechny uvedené ekonomické nástroje bezprostředně ovlivní ekonomickou situaci podniků a jiných subjektů ve společnosti podílejících se na narušování životního prostředí. Promítnou se do zvýšení cen energie a surovin (vody) a cen výrobků, při jejichž produkci dochází k vysoké spotřebě surovin a energie a emisi velkého množství odpadů, zejména odpadů nebezpečných. Uměle udržované nízké ceny těchto výrobků vedou dnes k rozsáhlému plýtvání zdroji a neúnosnému znečišťování prostředí. Ceny některých základních surovin a výrobků tohoto typu by zřejmě měly být stanovovány jednotné, a to při pravidelném zvyšování ohlašovaném s určitým časovým předstihem (alespoň po dobu přechodové fáze), ostatní ceny budou vytvářeny na trhu. Spotřebitelé a uživatelé výrobků, při jejichž produkci dochází k destrukci prostředí nebo výrobků s nevhodnými ekologickými vlastnostmi tak budou prostřednictvím vyšších cen informováni o těchto skutečnostech, a tím zároveň motivováni k užívání substitučních, ekologicky šetrnějších výrobků a technologií a k využívání odpadů jako druhotných surovin recyklace odpadů).

Platby za přímé využívání přírodních zdrojů budou odváděny do fondů životního prostředí republik nebo samosprávných orgánů měst a obcí spravujících příslušné zdroje nebo do příslušných specializovaných fondů, např. státního fondu pro zúrodnování zemědělských půd). Poplatky za ukládání odpadů na řízených skládkách, jejich spalování nebo zneškodňování budou příjmem specializovaných organizací vykonávajících tyto služby. Poplatky za vypouštění odpadů do prostředí, pokuty za nepřipustné vypouštění nebo ukládání odpadů a pokuty za nepovolené negativní zásahy do krajiny budou zčásti odváděny do příslušného fondu životního prostředí spravovaného ministerstvem životního prostředí ČR,

resp. Slovenskou komisí pro životní prostředí, zčásti do fondů životního prostředí samosprávných orgánů v místě zdroje škodlivin nebo výrobce či dovozce výrobků. Ekologické poplatky a zvýšené celní poplatky za výrobu, resp. dovoz výrobků s neuspokojivými ekologickými parametry budou příjmem federálního fondu životního prostředí spravovaného Federálním výborem pro životní prostředí.

2. Ekonomické nástroje podporující činnost směřující ke zlepšování kvality životního prostředí

Mezi opatření směřující ke zlepšování kvanty životního prostředí jsou zahrnuty především maloodpadové, recyklační, čistírenské a jiné ekologicky šetrné výrobní i spotřební technologie, vč. železniční a vodní dopravy, výrobky s vynikajícími ekologickými parametry, přístroje pro monitorování vývoje a důsledků změn kvality životního prostředí i faktorů ovlivňujících prostředí, dále zařízení a chemikálie potřebné pro ekologicky šetrné technologie. Patří sem i opatření zaměřená na ochranu vybraných částí přírody, obnovení nebo posílení ekologické stability a estetických hodnot krajiny a kompenzační opatření omezující rozsah a váhu negativních důsledků narušování životního prostředí na člověka a jiné organismy.

K ekonomickým nástrojům pozitivní stimulace patří zejména:

a) granty, dotace a subvence udělované na základě konkursního řízení pro všechny typy výše uvedených opatření;

b) zvýhodněné úvěry a půjčky (se sníženou úrokovou sazbou nebo delší dobou splatnosti) udělované na základě konkursu;

c) úhrada úrokových nákladů z fondů životního prostředí, případně z jiných fondů určených na podporu ekologických opatření;

d) záruka za úvěry na akce zaměřené na odstranění nebo potlačení „starých“ zdrojů znečištění, jejich návratnost je značně riziková;

e) daňové a odvodové úlevy podobu přípravy a realizace ekologicky šetrných technologií, případně i jejich běžného provozu za speciálních podmínek (např. při hospodaření v ochranných vodohospodářských pásmech nebo při přechodu na organické zemědělství). Tyto úlevy mohou být poskytnuty i na výrobky s vynikajícími ekologickými parametry (např. bezolovnatý benzín, zemědělské stroje s nižším tlakem na půdu nebo vozidla vybavená katalyzátory apod.), případně stavby zaměřené na využívání netradičních zdrojů energie (vč. malých vodních elektráren);

f) dovozní a vývozní povolení a celní úlevy na výrobky s vynikajícími ekologickými parametry a výrobky určenými pro ekologicky šetrné technologie.

Finanční prostředky nezbytné pro finanční podporu uvedených opatření budou poskytovány především z fondů životního prostředí republik a samosprávných orgánů všech stupňů, z federálního fondu životního prostředí nebo z jiných existujících či připravovaných fondů. Tyto fondy budou vytvářeny z části plateb za čerpání přírodních zdrojů a narušování prostředí, z dotací z rozpočtů republik, samosprávných orgánů, z federálního rozpočtu, z darů apod. Na financování těchto opatření se mohou dále podílet pojišťovny, organizace i jednotlivci. V úvahu přichází i vypsání vnitrostátní ekologicky zaměřené půjčky, např. formou prodeje obligací.

Organizace nebo jednotlivec, který připravuje určité opatření směřující ke zlepšování kvality prostředí, bude mít možnost zúčastnit se konkursu na co nejefektivnější využití prostředků všech fondů životního prostředí. Tyto konkursy budou vypisovány institucemi zodpovědnými za řízení péče o životní prostředí za podmínek stanovených zákonem.

Pro zajištění této části ekonomické reformy bude třeba v roce 1990 přijmout zejména:

- zákon o životním prostředí
- zákon o odstraňování odpadů

– zákon o ochraně ovzduší a v následujících letech řadu dalších zákonů.

PŘÍLOHA 3

OPATŘENÍ NA PODPORU ÚČASTI ZAHRANIČNÍHO KAPITÁLU A ZAHRANIČNÍ POMOCI V ČESKOSLOVENSKÉ EKONOMICE

1. Příliv zahraničních investic do československé ekonomiky je velmi naléhavý. Jeho naléhavost souvisí hlavně s rychle se blížícím termínem pro cenovou liberalizaci a vnitřní směnitelnost koruny, jejichž úspěch bude do velké míry záviset na schopnosti výroby reagovat na potřeby spotřebitelů jak v tuzemsku, tak v zahraničí. Dalším důvodem pro okamžitý příliv zahraničních investic jsou očekávané změny ve struktuře zahraničního obchodu, ke kterým dojde v důsledku radikálních změn v systému oceňování toků a vyrovnávání pohledávek mezi členy RVHP, s kterým se počítá od ledna 1991. Očekává se též ztráta, či přinejmenším velké zmenšení tradičních trhů z důvodu nedávných politických změn v Evropě (např. NDR).

2. Pod pojmem zahraniční investice se rozumějí všechny vklady uskutečňované zahraničními investory na území ČSFR v souladu s československým právním řádem, zejména:

a) věci movité a nemovité, jakož i všechna věcná práva s nimi související podle československého právního rádu;

b) akcie a ostatní formy účasti na podnicích;

c) pohledávky a práva vyplývající z jakéhokoliv plnění, které má finanční hodnotu;

d) průmyslová práva a ostatní práva z oblasti duševního vlastnictví, jakož i goodwill a know-how.

3. Navzdory jasným cílům vlády zůstává příliv zahraničních investic do ČSFR velmi neuspokojivý. Ke zlepšení současného stavu je nutno zejména zlepšit stav infrastruktury nutné pro efektivní využití zahraničních investic, řešit problematiku deformace hodnotových signálů a zvyšovat připravenost domácích ekonomických subjektů vstupovat do společného podnikání či vlastnictví se zahraničními partnery jak z hlediska informovanosti o zahraničních trzích, tak z hlediska účetních zvyklostí, oceňování majetku apod.

4. Dále bude nutno vyjasnit četné otázky spojené zejména s

– vlastnictvím půdy, budov a nemovitostí,

– zvýhodňováním zahraničních investic pomocí fiskálních a jiných nástrojů,

– potřebou vytvářet na čs. území „bezcelní zóny“

– slučováním podniků se zahraniční účastí s jinými podniky na čs. území,

– postupem při řešení sporů,

– mechanismem registrace zahraničních investic,

– metodou upisování (platby) kapitálu.

– vypisováním akcií,

– případnými cenovými a mzdovými intervencemi vlády,

– korunovými a devizovými půjčkami,

– systémem účetnictví uvnitř podniků,

– likvidaci podniků a nesplacených pohledávek,

– zaměstnáváním cizích státních příslušníků ve společných podnicích, či v podnicích s výlučně zahraničním kapitálem a s právy a povinnostmi těchto zaměstnanců.

5. Potřeba jednotného právního uspořádání vystupuje do popředí i v souvislosti s uzavíráním dvoustranných mezivládních dohod o zahraničních investicích. Jako velmi žádoucí se proto jeví vypracování samostatného zákona o zahraničních investicích. Nový zákon musí být dostatečně široký, aby pokryl veškeré oblasti zájmu obou stran. Přitom musí

být dostatečně stručný, aby zajistil jednoduchou orientaci zahraničních partnerů, a okamžitou srozumitelnost. Zákon vypracuje federální ministerstvo hospodářství ve spolupráci s vládami ČR a SR a dalšími zainteresovanými orgány.

6. Vzhledem k prioritnímu významu, který vláda přikládá okamžitému přílivu zahraničních investic, řešení výše uvedených problémů zahraničních investic se nemůže odkládat do doby přijetí privatizačního zákona, či z jiných důvodů. Příliv zahraničních investic je třeba co nejdříve urychlit. Přitom je nutno postupovat podle zásad uvedených v tomto materiálu.

7. Regulace (schvalovací řízení) přijímání zahraničních investic se dočasně zachová u investic vkládaných do státních podniků. U ostatních právnických osob a při vytváření podniků s výlučně zahraniční majetkovou účastí se bude regulační úloha státu omezovat. Regulace bude probíhat podle zásady „co není zakázáno, je dovoleno“. Oblasti, kde se zahraniční investice nebudou moci přijímat, se vymeží v tzv. „negativním rejstříku“.

8. Velké státní podniky se neomezují žádným kapitálovým limitem pro schvalování. Kompetence příslušného orgánu pro schvalování je však vymezena výší investic. Malé státní podniky municipálního charakteru, jež budou definovány v rámci připravovaného zákona o městech a obcích, se budou regulovat separátně v pravomocí příslušných územních orgánů.

9. Slučování státních podniků se zahraničním kapitálem musí probíhat v souladu s principy přijímanými pro proces odstátnění a privatizace.

10. Pokud se týká podniků se zahraniční majetkovou účastí, nelze v současné době připustit, aby do nich vstupovaly celé čs. státní podniky, protože v takovém případě by nebyla zabezpečena ochrana majetku čs. státu vloženého do společného podniku. Přestal by totiž existovat čs. státní podnik, který má za povinnost s tímto majetkem hospodařit, a na jeho místě by nevznikl žádný subjekt, který by mohl odpovědně převzít tuto povinnost a v podniku se zahraniční majetkovou účastí vystupovat jako čs. akcionář, respektive podílník. Není ani vhodné, aby do společných podniků byly vkládány části existujících státních podniků, přesahující polovinu jejich kmenového jmění, protože by se tím realizovala privatizace těchto státních podniků ještě před tím, než bude přijat transformační zákon, což by mohlo mít závažné negativní dopady na další postup privatizace.

11. Povolení k zakládání podniků se zahraniční majetkovou účastí se proto nebude vydávat v případě, že by jako vklad do tohoto podniku měl být vložen majetek převyšující polovinu kmenového jmění státního podniku vystupujícího ve funkci zakladatele.

12. Právní formou takto zakládaných společných podniků by měla být výhradně forma akciové společnosti, která umožňuje nejpřehlednějším způsobem zabezpečovat státnímu podniku povinnosti hospodaření s národním majetkem. U jiných právních forem by při privatizaci mohly vznikat složitější problémy.

13. Působnost ve schvalovacím řízení budou vykonávat federální ministerstvo financí, federální ministerstvo hospodářství. Státní banka a příslušná národní ministerstva. Konkrétní forma schvalování bude upravena závazným právním předpisem, kde bude určen i orgán vystupující jako schvalovací místo. U tzv. významných podniků, tj. podniků s majetkovým limitem 500 mil. Kčs, bude zahraniční investice navíc podléhat schválení Federálním shromážděním – národními radami.

14. Důraz regulace zahraničních investic spočívá ve vymezení oblastí, ve kterých zahraniční investice nebudou povoleny. Jedná se zejména o investice s potenciálními negativními vlivy na životní prostředí, s vysokou monopolizací, s problematikou obrany státu a bezpečnosti a s negativními důsledky pro lidské zdraví.

15. Pokud se v rámci povolovacího řízení ukáže nevyjasněnost majetkových vztahů čs. či zahraničních subjektů ke vkládanému majetku, nebo vznikne pochybnost o správnosti ocenění tohoto majetku, nebude vznik takového podniku povolován. Dosavadní způsob oceňování majetku existujících státních podniků, kdy se zatím postupuje na základě subjektivní úvahy

povolujícího, bude nutno změnit tak, aby mohlo, být plně využito služeb světově etablovaných zahraničních firem a pokud možno i aukcí.

16. Podpora zahraničních investic bude orientována na ty investice, které povedou k optimálnímu rozvoji jednotlivých oblastí v souladu se zásadami státní strukturální politiky. K tomuto účelu se budou využívat nástroje fiskální, celní a investiční politiky.

17. Iniciace kontaktu se zahraničními partnery může být provedena kýmkoliv. Kontakty mohou být iniciovány např. vlastním státním podnikem či odpovídajícím ministerstvem či zahraničním partnerem.

18. Odpovědnost za jednání se zahraničními partnery leží na vlastníku čs. majetku.

19. Specifické postavení z hlediska přílivu zahraničního kapitálu představuje zahraniční pomoc. Pojem zahraniční pomoc označuje zejména poskytování finančních a materiálových zdrojů, technických a jiných služeb a dále práv z oblasti duševního vlastnictví. Tato pomoc může být poskytována jak za účelem zisku, tak bez ziskového prospěchu poskytovatele nebo jako dar je možno ji získávat prostřednictvím multilaterálních institucí, jako např. G 24 – program PHARE, Know-how fund, Světová banka, BERD, UNIDO, UNDP, EHS, či dvoustranné od jednotlivých států, a to jak na vládní, tak i nevládní úrovni.

20. Regulace se musí vztahovat na veškerou zahraniční pomoc poskytovanou na vládní úrovni. Iniciace zahraniční pomoci je bez omezení. Pomoc může být iniciována zahraničními institucemi či tuzemskými vládními i nevládními institucemi či soukromým sektorem.

21. Vzhledem k rostoucímu významu odborné přípravy pracovníků pro činnost v nových institucích tržní ekonomiky a výuky manažerského způsobu řízení bude nutné důsledně využívat zahraniční pomoc. Proto bude Agentura koordinovat nabídky zahraniční pomoci, podněcovat jejich využití a poskytovat v tomto smyslu informace.

22. Zahraniční pomoc se bude přijímat na základě vyhodnocení nabídek pomoci a hodnocení projektů na její využití. Při hodnocení je nutno přihlížet ke všem technickým, organizačním, finančním a ekonomickým parametrům předkládaných projektů. Finanční a ekonomické vyhodnocování je nutno provádět na základě osvědčených postupů.

23. Aby nedocházelo k duplicitám a sporným projektům, a tedy k neefektivnímu využívání zahraniční pomoci, budou se rozhodnutí o užití pomoci přijímat za účasti příslušných federálních a národních ministerstev a příp. dalších zainteresovaných institucí.

24. V zájmu celostátní koordinace činností spojených s přijímáním zahraničních investic a pomoci bude zřízena federálním ministerstvem hospodářství Agentura pro zahraniční investice a pomoc. Předpokládá se, že na národní úrovni budou působit pobočky Agentury, přičemž mohou být zřízena dislokovaná pracoviště v hlavních hospodářských centrech ČSFR.

Náklady na činnost Agentury budou hrazeny z prostředků FMH v rámci samostatné rozpočtové kapitoly. Výsledky své činnosti realizuje Agentura bezúplatně.

Agentura bude vstupovat při výkonu svých funkcí do vztahů s orgány a organizacemi, jež jsou iniciátory či navrhovateli zamýšlené investice či pomoci, s orgány činnými v povolovacím řízení, s tuzemskými i zahraničními organizacemi činnými v oblasti investic a pomoci a s dalšími orgány a organizacemi.

Agentura bude usilovat o vytvoření co nejpříznivějších podmínek pro příliv zahraničních investic do ČSFR a o prosazování národohospodářských zájmů jak federace, tak republik.

K hlavním funkcím Agentury nalézt funkce informační a poradenská, koordinační, evidenční, iniciační a analytická, jedním z prvních úkolů Agentury bude vypracování návrhu „negativního rejstříku“ jako podkladu pro rozhodování příslušných orgánů státní správy.

Informační realizační služba se bude realizovat zejména v těchto oblastech:

- makroekonomické údaje a konjunkturální rozbory,
- makroekonomické a strukturální politiky,
- cíle regionální politiky,
- institucionální parametry fungování ekonomiky (právní, organizační atd.),

– podnikatelské a investiční možnosti v ČSFR (informace o čs. výrobních a jejich hospodářských programech).

Koordinační funkce se bude realizovat zejména při:

- vypracování strategie vůči zahraničním investicím a pomoci,
- kontaktech zahraničních firem s domácími vládními a nevládními institucemi,
- procesu privatizace, na němž se bude podílet více institucí.

Evidence se bude vztahovat na veškeré zahraniční investice a pomoc. Evidovat se bude již úmysl investovat, resp. poskytnout pomoc.

Agentura bude zapojena do schvalovacího procesu tím, že bude na základě vyhodnocení zamýšlené investice, resp. nabízené pomoci poskytovat kompetentním orgánům své externí stanovisko.

Iniciaci kontaktů zaměřených na zakládání společných podniků musí v rozhodující míře zajišťovat samy podniky, zahraniční partneři anebo průmyslová sdružení. Role Agentury bude spočívat především v poskytování podkladových informací oběma stranám. Analytická funkce bude spočívat ve zpracovávání rozborů faktorů ovlivňujících příliv zahraničních investic do ČSFR a ve vypracování strategie, která by vedla k odstranění existujících překážek. Agentura bude soustavně hodnotit konkurenční schopnost ČSFR na zahraničních kapitálových trzích, sledovat a vyhodnocovat změny na těchto trzích a získané informace konfrontovat se stavem realizace rozhodujících čs. priorit v oblasti zahraničních investic.

Agentura bude úzce spolupracovat s Koordinační komisí pro využití zahraniční pomoci v oblasti samostatných školících a vzdělávacích programů a samostatných expertiz, jež byla ustavena usnesením vlády ČSFR č. 377/1990.

Pro realizaci této části ekonomické reformy je třeba přijmout:

- zákon o zahraničních investicích.

N. S. Chruščov o ekonomice západu a východu

Převzato z: *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova*. Brno, Jota 2000,

A. s. 88-90,

B. 108-109,

C. 125-127.

a) V Rakousku jsme vlastnili majetek. Patřily nám továrny a my je provozovali. Ustavili jsme systémy řízení a ekonomickou síť mezi podniky. Patrně kdysi patřily německým kapitalistům, konfiskovali jsme je a převzali.

Přestože šlo o malé a střední podniky, továrny zaměstnávaly několik tisíc lidí. Byly vybaveny zastaralým zařízením, a tudíž byly málo produktivní. Kdyby měly moderní techniku a vybavení, dosahovalo by se v nich vyšší produktivity a měly by zdravý ekonomický smysl, protože by přinášely vyšší zisky a dělníci by mohli dostávat vyšší mzdy.

Neexistoval však žádný způsob, jak to napravit. Byli jsme socialistická země, která vlastnila a provozovala továrny v Rakousku. Zaměstnávali jsme však rakouské občany, a ti vydělávali méně než Rakušané zaměstnaní v kapitalistických podnicích.

To byl opravdu vážný problém. Se zařízením instalovaným v těchto továrnách se žádným způsobem nedalo dosáhnout vyšší výroby. Bylo zastaralé. Soupeřit s kapitalisty bylo velice obtížné. Kapitalisté byli zkušenými manažery. Soustředili nejlepší vedoucí pracovníky, techniky a vědce. Většina opravdu talentovaných specialistů odcházela z našich továren do kapitalistických podniků. Mnoho z nich nesouhlasilo se socialistickým systémem....

Vždyť to vede ke srovnávání pracovních podmínek v našich socialistických továrnách s podmínkami v kapitalistických podnicích, srovnávání, které se obrací proti nám a kompromituje nás.

b) „Závidím Japonsku“

Jestliže o japonském průmyslu a technice hovořím nejen s obdivem, nýbrž i s jistou dávkou závisti, je to proto, že tato země dokázala tak nesmírně pokročit – přestože byla zničena válkou, přestože jí chybí suroviny.

Vzpomínám na to, jak naši inženýři jezdili do Japonska a přivázeli modely různých výrobků. Ukazovali je kolem dokola a naši odborníci otevírali ústa obdivem. Ptával jsem se: „úkolik to stálo?“ Odpovídali: „Nic, dali nám to jako dárek.“ Varovně jsem upozorňoval: „Když vám to věnovali jako dárek, můžete si být jisti, že to už nevyrobějí.“ Žádná firma nikdy nevydá modely něčeho, co se stále ještě vyrábí. Je to jen logické. Konkurence, zisk – to je vše, co je zajímavé. Chci však zdůraznit, že v Japonsku technické poznání neobyčejně pokročilo. Někteří tvrdí, že s ním soutěží Západní Německo. Druhá země, která byla ve válce úplně zničena! Tyto skutečnosti nás nutí, abychom se podívali na to, jakou máme organizaci, a zamysleli se nad prací našich vědeckých a výzkumných ústavů.

Někde v našem systému je zřejmě nějaká velká vada, protože nemáme méně inženýrů, vědců či matematiků než Západní Německo nebo Japonsko... Ale nejlepší výrobky musíme stejně pořád kupovat v zámoří. To nás nutí k zamyšlení. A víc než to, mělo by nás to přinutit k analýze situace a k nalezení způsobu, jak to uvést do pořádku. Zvítězí systém, který dokáže nejlépe využít možností, jež poskytuje věda a výzkum. Zvítězí systém s největší produktivitou....

Jsem zarmoucen a závistivý, že uplynulo již dvaapadesát let od Říjnové revoluce. Dosáhli jsme velkých úspěchů a přetvořili celou zemi. Nemáme však žádný důvod vychloubat se naší technikou a vědou. Naši vědci vědí pravděpodobně lépe než já, jak se opíráme o vědce z kapitalistických zemí....

Musíme si uvolnit ruce, aby se vědecké myšlení, vitální v každém koutě světa, mohlo rozvíjet a využívat ve službě socialistické společnosti.

c) V padesátých letech jsme se soustředili na rozvoj těžby ropy a plynu. Potřebovali jsme strojní vybavení. Obdržel jsem informaci, že se naše strojní zařízení ani zdaleka nevyrovná americkému. A pak najednou zčista jasně přišli se zařízením Rumuni. Rumuni! A předstihli nás, Sovětský svaz! Zeptal jsem se Deje: „Jak je to možné?“

Jen se zasmál a řekl: „Měli jsme nějakého inženýra nebo jakéhosi kapitalistu, který pracoval v americkém naftovém průmyslu – Rumuna. Pomohl nám ukrást americké výkresy. Takhle jsme tedy stroje vyrobili,“ řekl. A tak strojní zařízení bylo rumunské, ale plány americké. Chtěli jsme od něho ty plány koupit, k tomu však nedošlo. Pak jsem Dejovi řekl: „Tak nám je prostě dejte,“ a on odpověděl: „Vezměte si je.“ To ovšem neznamenal, že jsme je dostali ihned. U Rumunů je velký rozdíl mezi tím, kdy vám něco nabídnou a kdy vám to skutečně dají....

Existují i další příklady toho, jaké problémy přináší podpora spolupráce mezi bratrskými zeměmi. Sovětský svaz dováží rajčata z Bulharska, ale dostáváme odpadky. O jejich ubohé kvalitě se mohu přesvědčit vždy, když je Nina Petrovna koupí. Proč říkám, že jsou mizerné? Vyrůstal jsem na Bulharských rajčatech a tehdy to bylo skutečně něco. Bulhaři dbali na to, aby rajčata přicházela na trh čerstvá, teď dostáváme z "bratrské země" něco docela jiného. Bulhaři si navykli na to, že Rusové sežerou každou sračku, odpusťte mi tyto výrazy. Sklízí rajčata ještě zelená a tvrdá, pak je uskladní. Když je dopravují k nám, dozrávají rajčata cestou. Výsledek je hnůj.

Bulhaři vyvázejí rajčata i do západního Německa, ale jaká je to rozdílná plodina! Jsem si jist, že by západní Němci nekupovali to, co dostáváme my. Proč? Protože na tomto trhu existuje konkurence, zatímco my jsme nuceni nakupovat od bratrských Bulharů. Nemají nic

jiného, čím by nám mohli splácet své dluhy. A kdo trpí? Trpí ten, kdo je nucen taková rajčata jíst....

Jde mi o to, že mezi socialistickými zeměmi zůstává stále mnoho problémů, které se musí řešit. Hovořím o oprávněných zájmech. Kdyby se neřešily, mohly by vést k vážným roztržkám v socialistickém společenství. Řekl bych, že Sovětský svaz trpí více než kdokoli jiný. Všichni jej považují za obrovskou dojnou krávu.

Ernesto Che Guevara o industrializaci Kuby

Tareas industriales de la Revolución en los años venideros časopis „Cuba Socialista“, č. 7/1962

Převzato z: GUEVARA, E. CH., Úkoly revoluce v oblasti průmyslu v příštích letech. In: *Politická ekonomie*, r. 1962, č. 10, s. 895-904.

V roce 1962 vstupuje kubánská revoluce do nové etapy své existence, do etapy plánování, jejímž hlavním znakem v tomto prvním roce bude proces organizace. Je to nezbytné, neboť na Kubě již došlo a nadále bude docházet ke změnám nesmírného významu pro celkové zaměření hospodářství.

Kuba byla a je zemí monokultury a v minulosti byla výlučně zaměřena na jediný trh. Zároveň byla zemí polokoloniální se všemi typickými rysy, jako je velká nezaměstnanost (přičemž nadměrný počet osob byl zaměstnán ve státním aparátu a v obchodu), dovoz potravin a spotřebního zboží krátkodobé i dlouhodobé spotřeby, které by se mohlo v zemi vyrábět, a růst obchodní buržoazie spojené s imperialistickými vývozci.

V době, kdy se revoluční síly ujímaly moci, byla Kuba zemí tzv. reprezentativní demokracie charakterizované v hospodářském životě přebytkem nezpůsobilých institucí, jež sloužily státní byrokracii, kde všechna místa byla obsazena domácími kapitalisty nebo zahraničními agenty. Existoval naprostý rozpor mezi naléhavými potřebami národa a stávajícími institucemi, které byly založeny proto, aby sloužily zájmům domácí oligarchie a v neposlední řadě i pánům ze severu.

Jinými slovy, uspořádání hospodářského života odpovídalo naší závislosti na Spojených státech, což není nikterak překvapující, když víme, že hospodářské vztahy podmiňují společenské uspořádání státu. Celkový obraz byl charakterizován tím, že veškerá hospodářská činnost byla omezena na jediný produkt - cukr, kterého jsme měli ohromné zásoby a nadto dostatečnou kapacitu v případě potřeby tyto zásoby ještě zvětšit; celý mezinárodní aparát distribuce cukru byl ovládán imperialismem; velká armáda nezaměstnaných, jejichž počet dosahoval více než 600 tisíc osob, byla připravena, aby posloužila jako úderná síla proti jakémukoliv požadavku organizované dělnické třídy (či jiných obětí stagnace v zemi); existovala řada odvětví zpracovatelského průmyslu, který vyráběl své produkty ze surovin dovážených ze zahraničí, na zahraničních strojích a při použití zahraničních náhradních dílů; zemědělství bylo zaostalé a udušené konkurencí imperialistického trhu a latifundiem, které věnovalo půdu pěstování cukrové třtiny, a na extenzivní dobytčářství, přičemž se potraviny dovážely ze Spojených států. Jednou vyčtou - téměř úplná deformace a stagnace hospodářství země.

Když jsme vzali do rukou zahraniční obchod, zjistili jsme, že hospodářskou politikou diktatury byly značně vyčerpány devizové rezervy. Za této situace bylo velmi obtížné udržet plynulý přísun surovin pro náš průmysl a spotřebního zboží pro naše obyvatelstvo.

Byla to těžká doba a při naší velké nezkušenosti jsme nedokázali najít okamžitá řešení. Celý první rok revoluce (1959) proběhl, aniž by se naše vláda zaměřila na podstatu hlavního problému našeho hospodářství: jakým směrem povede naše cesta a s jakým úsilím ji budeme sledovat.

Lze říci, že nejvýznamnějším opatřením tohoto prvního roku byla pozemková reforma a znárodnění Národní banky. Pozemková reforma položila základy boje a byla prvním z celé řady úderů a protiúderů zasazených imperialismu, které vedou (nikoliv sice cestou předem stanovenou, ale pouze předvídanou) k novým správnějším a vhodnějším způsobům organizace. Převzetí Národní banky koncem téhož roku přinejmenším umožnilo státu kontrolovat devizy, i když ostatní banky zůstaly v soukromých rukou.

Toto opatření kubánské revoluce bylo sotva začátkem velkého boje v následujícím roce, neboť v této době nebyly ještě vytyčeny všechny velké úkoly, které v roce 1960 definitivně změnily strukturu země. V důsledku toho, že byly znovu získány některé zpronevěřené majetky, z toho mnohé průmyslové závody, a že stát vykoupil některé průmyslové podniky, nemluvě ani o tom, že plánování bylo teprve v počátcích, bylo nutné vytvořit Průmyslový odbor při Národním úřadu pro zemědělskou reformu⁷. Tento odbor měl uskutečňovat velké úkoly, avšak v onom období se nemohl vykázat konkrétními výsledky, neboť chyběla linie, která by stanovila jasný směr perspektivního vývoje. První snahou bylo vyjasnit alespoň v hlavních rysech otázku, jaký průmysl je pro zemi nezbytný.

Byly sestaveny první jednoduché pokusné směrnice pro rozvoj průmyslu, který by pomocí jednoduché technologie dokázal nahradit dovážené výrobky. Byly sestaveny seznamy dovážených výrobků, které zaujímaly nejdůležitější místo v zahraničním obchodu, a na základě těchto údajů jsme zahájili průzkum nabídek a přitom, opíraje se o zahraniční pomoc dlouhodobého charakteru, jsme započali výstavbu základního průmyslu.

Během celého roku 1960, od návštěvy náměstka předsedy Rady ministrů SSSR Anastase Mikojana, přijížděli na Kubu zástupci socialistických zemí a bylo podepsáno mnoho úvěrových dohod o vybudování značného počtu průmyslových podniků základních odvětví.

Sovětský svaz nám poskytl úvěr ve výši 100 miliónů pesos na výstavbu železáren, několika elektráren, rafinerie nafty a na geologický průzkum čtvrtiny našeho území. Československo poskytlo úvěr na výstavbu automobilového závodu, Čína 60 miliónů pesos na vybudování závodů různého typu. Pro rok 1963 počítáme dále s částkami 15 miliónů od Rumunska, 5 miliónů od Bulharska, 12 miliónů od Polska a 10 miliónů od NDR. Nejdůležitější závody, které mají být vybudovány, mimo již uvedených, jsou loděnice s pomocí PLR, závod na výrobu niklu s dodatečnou pomocí SSSR a textilní závody a cementárny s pomocí NDR a Čínské lidové republiky.

V té době technické mise ze socialistických zemí dokončovaly svou práci a mohly nám dát první doporučení. Současně s tím se rozšířila působnost Průmyslového odboru na nové podniky a nová odvětví, z nichž některé byly získány na podkladě zákona ministerstva práce proti majitelům, kteří opustili své závody, jiné na podkladě zákona proti zrádcům, další koupí, a konečně slavný zákon o znárodnění nejenže likvidoval vlastnictví bank a veškerého majetku severoamerického kapitálu na Kubě, ale předal lidu i velkou část majetku domácích kapitalistů.

⁷ INKA (Institute Nacional de Reforma Agraria) vznikl fakticky již v průběhu bojů kubánské revoluční armády proti Batistovým žoldákům, kdy bylo třeba zajistit chod hospodářství a zásobování armády na osvobozeném území. V prvním revolučním období zabezpečoval pod vedením vůdce kubánské lidu a předsedy vlády Fidela Castra nejenom provedení pozemkové reformy, ale i další mnohostranné hospodářské úkoly revoluce, jako řízení zakládaných státních zemědělských podniků, výstavbu bytů, škol, zdravotních i turistických středisek na vesnicích, výchovu rolnických mas, počátky plánování zemědělské výroby a i řízení znárodněných průmyslových podniků v odboru industrializace, jehož vedením byl pověřen blízký spolupracovník Fidela Castra, zkušený revolucionář a jeden z nejuspěšnějších velitelů revoluční armády Ernesto Che Guevara (dnes je ministrem průmyslu Kubánské republiky a členem sekretariátu vedení ORI - Sjednocených revolučních organizací). INRA se přes úspěchy dosažené v provádění zemědělské reformy a diverzifikaci zemědělství dopustil řady chyb, které byly kritizovány vedením ORI a v současné době je reorganizován pod vedením dalšího člena sekretariátu ORI Carlose Rafaela Rodrigueze jako orgán odpovídající potřebám rozvoje zemědělství v období přechodu k socialismu (viz další článek o problémech zemědělství Kuby, který čas. Politická ekonomie otiskne).

Pro Průmyslový odbor to však byl příliš náročný úkol. Musili jsme proto přistoupit k ustavení ministerstva průmyslu.⁸ Tato práce nám zabrala celý rok 1961. Mezitím se konkretizovaly nabídky úvěrů a začínaly se podepisovat kontrakty, které nám dovolily položit základy všeobecného rozvoje, i když ještě s velkými mezerami a disproporcemi, neboť neexistoval žádný předběžný plán. Jeho nutnost si však vyvolával život sám pod tlakem těchto disproporcí, které dnes velmi jasně vidíme, ale které jsme dříve nebyli s to předvídat.

Celý tento proces „učednictví“ v plánování je charakterizován řadou omylů a postupným přibližováním se celkové koncepci rozvoje, dále je charakterizován důrazem na zemědělství, které je základním článkem plánu, položením základů industrializace a vymezením celé řady úkolů pro specializaci průmyslu, o kterých bude řeč později, po podrobnějším rozboru tohoto tápání.

Během roku 1961 jsme se zabývali plánem, který, i když ještě s mnoha nedostatky, má být splněn v tomto roce. Tento plán, mimo jiné, nemůže být ani úplným plánem, neboť roční plány musí být součástí perspektivního neboli dlouhodobého plánu a my jsme museli všeobecný investiční plán (který je v dlouhodobém plánování nejdůležitější) sestavit podle okolností, které vznikly na základě smluv dříve podepsaných se spřátelenými zeměmi. Plán výroby je přiměřený objektivním možnostem vlastní produkce surovin a naše skutečná kapacita dovozu je dána tím, jak velké přebytky můžeme vyvézt a tím, jaké jsou možnosti dodávek ze zahraničí.

Náš současný plán se všemi svými nedostatky převyšuje onen nástin programu, kterým jsme se řídili v roce 1961. Má vybilancované všechny příslušné kategorie: výrobu, náklady, mzdy, zásobování, investice a financování a je spojen s praxí.⁹ První plán byl pouze vyjádřením našich dobrých přání, přičemž se počítalo pouze s optimálními podmínkami v zásobování a pokud jde o technický personál, aby bylo dosaženo maximálního výkonu podle stávající kapacity. Byl to plán byrokratický, izolovaný od mas a vzdálený skutečnosti.

V průmyslu se revoluce omezila pouze na výstavbu malých závodů na výrobu spotřebního zboží a pak na dokončení těch, s jejichž výstavbou se započalo ještě za diktatury a jež. měly mít jiný účel, ale které lid nyní může využít.

Příkladem toho, jak nerozumně jsme z počátku investovali, je závod na zpracování pyritů „Patricio Lumumba“ v provincii Pinar del Río. Tento kombinát je divem techniky a vyrábí především kyselinu sírovou (300 l denně při chodu naplno), která v průmyslových zemích s rozvinutou základnou chemického průmyslu má mimořádný význam. Avšak nás chemický průmysl je slabý, a proto musíme omezovat využití postaveného zařízení až do té doby, kdy urychleně vybudujeme ve stejném místě závod na výrobu super-fosfátů (které se získávají z fosfátů a kyseliny sírové). Dalším problémem je zásobování kombinátu surovinou -jedná se o pyrity z nedalekých dolů. Předběžné údaje o vhodnosti této suroviny pro technologii vybudovaného závodu nebyly však důkladně prozkoumány.

Ukázali jsme zde typické rysy kapitalistické anarchie, nejsilnější právě v takových zemích, jakou byla Kuba, kdy v zemi sílila byrokratická buržoazie, jež měla větší zájem na obchodních provizích než na dividendách z průmyslu. Je nutno zdůraznit, že v důsledku této nedávné minulosti - a stejně tak pro nedostatek statistických údajů - stěží se mohla revoluce ve svých prvních opatřeních vyhnout improvizaci.

⁸ Ministerstvo průmyslu bylo vytvořeno spolu s dalšími hospodářskými ministerstvy v březnu 1961 a organizováno podle zkušeností socialistických zemí v souladu s hlavními potřebami plánovitého řízení stejně tak jako více než 40 státních podniků, které toto ministerstvo přímo řídí. Kromě toho řídí INRA některá odvětví potravinářského průmyslu a ministerstvo veřejných prací část průmyslu stavebních hmot. Ve státním socialistickém sektoru je více než 90 % celkové průmyslové výroby.

⁹ První plán rozvoje hospodářství Kuby na rok 1962 byl vypracován v průběhu roku 1961 a v podobě schválené revoluční vládou počátkem roku 1952 zahrnuje vedle průmyslu i zemědělství, investiční výstavbu a její zajištění, zahraniční obchod a materiálové bilance hlavních výrobků.

Nekladli jsme patřičný důraz na využívání vlastních zdrojů a usilovně jsme se snažili nahradit dovoz hotových výrobků vlastní výrobou, přičemž jsme neviděli, že k tomu je zapotřebí příslušných surovin.

Zde jsou příklady: v příštích měsících zahájí výrobu továrna na kartáče a štětky a bude zpracovávat dovážené suroviny. Podobně nedávno vybudovaná šroubárna bude zpracovávat dovezený materiál, dokud nebudeme mít vlastní železárny. Ve stejné situaci jsou i další závody, jako továrna na lopaty a krumpáče, závod na svářecí elektrody, na výrobu ostnatého drátu apod.

Všechno vyplývá z toho, že nám chybí produkce základních surovin. V zemi, jako je naše, jsou jedním ze základních pilířů železárny. Zahájili jsme jejich výstavbu s pomocí Sovětského svazu a musíme v ní pokračovat co nejrychleji, pokud nám to dovolí naše síly a reálné možnosti. Dokud toto odvětví nevybudujeme, nebudeme schopni prvního samostatného kroku.

Již dnes se projevují důsledky naší počáteční politiky, kdy jsme chtěli nahradit vlastní výrobou dovoz zboží, aniž jsme se starali o suroviny potřebné k jeho výrobě. Abychom tedy mohli splnit úkoly v tomto směru, zůstáváme i nadále závislí na zahraničním obchodu. Avšak i zde jsou možnosti zásobování surovinami omezeny, neboť nejen průmysl, ale i ostatní odvětví hospodářství a všeobecně veškerý život v zemi doznaly velkého rozvoje a vyžadují dovozy ze zahraničí. Zemědělství potřebuje pro svůj rozvoj nové investice, obyvatelstvu musíme dát více spotřebního zboží, neboť tím, že stoupla zaměstnanost, stoupla i spotřeba; zdravotnictví vyžaduje výrobky všeho druhu, aby mohlo dobře plnit své úkoly, rovněž tak školství potřebuje celou řadu zařízení včetně různých knih a publikací a podobně je tomu v dopravě. Dále je zapotřebí velkých investic do energetiky, aby bylo možno zabezpečit plánovaný rozvoj našeho hospodářství. Tyto investice narůstají přibližně stejnou rychlostí jako potřeby, což zajišťuje rozšíření celé výrobní základny.

Na Kubě je nadbytek surovin pro výrobu cementu. Přesto však existovala pouze jediná geologicky prozkoumaná oblast, v Nuevitas, kde nyní bude vybudován závod dodaný z NDR. V nejbližší době se pokusíme doplnit tuto mezeru rozšířením cementárny v Santiagu a později postavením dalších dvou.

Avšak není to pouze cement. Nedostává se nám například elektřina, a abychom mohli uspokojit poptávku, musíme vybudovat celé jedno průmyslové odvětví. Máme možnosti, ale stále narážíme na překážky, jež jsme nepředvídali v době, kdy jsme zahájili výstavbu závodů, které zpracovávají naše vlastní bohatství a mění je v suroviny pro další výrobu.

Rovněž strojírenství je velmi zaostalé a nemáme technickou základnu pro jeho náležitý rozvoj, přiměřený našim silám a možnostem a vhodný pro průmyslovou a zemědělskou specializaci. Jsme velmi pozadu v umělých hnojivech a chybí nám chemická základna, abychom mohli zahájit zásobování našeho zemědělství hnojivy v dostatečné míře. Chemický průmysl je dosud velmi málo rozvinutý. Stejně tak je slabý i papírenský průmysl, i když máme předpoklady pro jeho rozvoj. V podobné situaci je průmysl lisovaného dřeva. Existují velké disproporce mezi tím, čeho již bylo dosaženo a tím, co je třeba ještě udělat a nemáme dostatečné hospodářské možnosti, abychom vybuďovali v krátké době nová průmyslová odvětví, jejichž logická nutnost vyplývá z již uskutečněných investic a jež by doplnila již vybudované objekty.

V nejbližší budoucnosti zaměříme naše úsilí na hledání co nejuplněnější harmonie mezi různými průmyslovými odvětvími, abychom odstranili následky dřívějšího nerovnoměrného vývoje a disproporcí vzniklých v průběhu prvních let industrializace. Zároveň neustále naléhavější nutností je zapojit se do mezinárodní socialistické dělby práce a specializovat výrobu, což nám umožní nejen to, že se staneme soběstačnými, pokud jde o určitý výrobek, ale budeme s to nabídnout jeho přebytek tábora spřátelených zemí.

Není pochyb o tom, že na základě proporcionálního vývoje je nutné podporovat určitou výrobu vývozního zboží za předpokladu, že ji technicky dokonale zvládneme. K tomu však potřebujeme většinu surovin z vlastních zdrojů, dále patřičnou technickou úroveň a konečně stálé trhy pro odbyt tohoto zboží. Zaměřili jsme se především na čtyři hlavní odvětví: na metalurgii, stavbu lodí, elektrotechniku a cukrovarnictví.

Potravinářský průmysl a ostatní odvětví navazující na zemědělství zaslouží si zvláštního studia, neboť na nich bude záviset zvýšení našich vývozních přebytků. Tímto úkolem je pověřena INRA. V souladu s tím je nutno rozvinout strojírenskou a chemickou specializaci, která by zajistila vhodné zařízení a technologii pro jejich rozvoj.

Bohatství železných rud nám umožňuje rychlý postup na tomto úseku. Máme nejen množství železa v obvyklých formách a s vysokým obsahem kovu, jako hematity a magnetity, ale máme i hotový poklad - laterity, které obsahují nikl, kobalt a železo. Technologický problém oddělení chromu a železa se zkoumá v leningradském institutu a je téměř jisté, že bude rozřešen. Navíc máme nerosty, jako chrom, mangan a křemík, které jsou nepostradatelné pro nejrůznější slitiny a s jejichž pomocí lze rozvinout značnou specializaci v metalurgii, nemluvě již o velké důležitosti niklu, který má nesmírný význam nejen v metalurgii, ale zvláště v chemii jako přísada do nerezavějících ocelí a v raketové technice, neboť nikl je nezbytnou složkou ve slitinách na výrobu předmětů, určených pro kosmické lety.

Nakonec je třeba mít v zemi řadu doplňkových materiálů, jako například ohnivzdorný chrom, magnézií, dolomit, vápno atd. Toho všeho je v naší zemi nadbytek. Chybí jedině koksovatelné uhlí a levná elektřina. Jsou to nedostatky podstatné, ale uhlí je možno dovézt a elektřina se bude neustále zlevňovat, jestliže budeme využívat vlastní naftu a ostatní paliva, jako rašelinu a hořlavé břidlice a jestliže se zvýší efektivnost energetického systému začleněním nových moderních jednotek, které zdvojnásobí stávající kapacitu výroby elektrického proudu.

Kuba má i dostatek dalšího důležitého kovu - mědi, jež může být základem k vybudování řady závodů lehkého průmyslu a jež je výchozí surovinou pro průmysl elektrotechnický a mimo to se dobře platí na světovém trhu.

Mimořádný význam pro naši zemi má i loďařský průmysl, avšak je třeba ho chápat nikoliv jako jedno průmyslové odvětví, ale jako celý výrobní komplex zahrnující metalurgii, výrobu motorů různého typu, výrobu kabelů, elektrických a elektrotechnických zařízení atd. V roce 1965, kdy počítáme se zahájením výstavby tohoto odvětví, budeme muset přepravit více než 8 miliónů tun lodních nákladů. Uvažujeme-li, že každá loď může za rok absolvovat pětkrát cestu mezi Kubou a Evropou a za předpokladu, že bude plně naložena při kapacitě 10 000 tun, budeme potřebovat přinejmenším 160 lodí. Budeme-li dělit toto číslo dvěma - jestliže prodávající země bude ochotna dopravit příslušnou část zboží vlastními loděmi - bude Kuba potřebovat 80 takových lodí. Přitom musíme pamatovat i na ostatní důležitá odvětví loďařského průmyslu, jako je stavba kabotážních lodí, které jsou nejlevnějším vnitřním dopravním prostředkem a stavba rybářského loďstva, přiměřeného našim možnostem.

Proti stanovení těchto úkolů se ozývají námitky,¹⁰ že prý bude zapotřebí velkých prostředků na zakoupení zahraničních výrobků, neboť ještě po několik let se motory a jiné součásti na Kubě vyrábět nebudou.

Domníváme se však, že pro vlastní stavbu lodí je mnoho vážných důvodů: v socialistických zemích není dostatečná kapacita loděnic, a proto lze předvídat, že poptávka po lodích poroste; loďařský průmysl v amerických státech je rovněž nedostatečný a konečně při stavbě lodí bude rozvoj doplňujících odvětví v souladu s plánem průmyslového rozvoje. Pokud jde o devizy, jedna loď získá během pěti cest do Evropy 2,5 miliónů pesos, neboť průměrná částka je

¹⁰ V současné době je připravován první návrh perspektivního plánu rozvoje kubánského hospodářství na léta 1962 - 1965 a investiční záměry, předložené vlastně tímto článkem Che Guevary k širší diskusi v březnu t. r., jsou sladčovány s celkovými potřebami a možnostmi rozvoje hospodářství Kuby v nejbližších letech.

přibližně 500 000 pesos z jedné okružní cesty, což představuje poměrně vysokou úsporu pro naši zemi jakožto výlučně námořního vývozce.

Dalším velmi důležitým směrem rozvoje je tzv. cukrochemie.¹¹ Máme kapacitu na výrobu 7,5 milionů tun cukru ročně a máme možnost tento objem ještě zvýšit. V současné době připravujeme určité zaměření výroby, jež slibuje úspěch. Při fermentačních procesech využíváme jednak již známé technické postupy a jednak vyvíjíme nové. Výroba papíroviny z odpadů třtiny je již skutečností a další rozvoj nám snad umožní z nich vyrábět i syntetická vlákna. Stejně je tomu i s výrobou lisovaných desek na základě odpadu třtiny. Zkousíme využití odpadu i při výrobě plastických hmot, což by znamenalo, existují-li technické možnosti, vznik nového průmyslového odvětví. Tím by byl vyřešen obtížný problém výroby plastických hmot, aniž bychom ovšem vyloučili nákladnější a obtížnější způsob výroby těchto hmot z nafty nebo rašeliny.

Průmyslové využití cukrové třtiny (při pokrokových metodách jejího pěstování a mechanizaci sklizně a nakládání, kde zkoušíme kubánské stroje) povede k podstatnému zlevnění spotřebních předmětů a dá nám možnost soutěžit v cenové válce, kterou proti nám vedou kapitalističtí obchodníci. Od nynějška je boj za snížení výrobních nákladů cukru prvořadým úkolem průmyslu.

Soustředíme se nyní na další problémy, jež vyplývají z předešlých. Každá země, která začíná budovat socialismus, musí vybudovat materiální základnu, aby dosáhla úspěchu, a proto musí vyrobit přebytky. Předpokladem toho je vyšší produktivita práce. Zpočátku lze této produktivity dosáhnout racionalizací výroby a na jistém stupni vývoje i uvědomělým využíváním výrobních prostředků pracujícími. Později bude nutná neustále komplexnější mechanizace, jež bude zároveň naléhavější pro nedostatek pracovních sil. A konečně bude zapotřebí postupně dosáhnout automatizace ve všech procesech výroby, a to především pomocí elektroniky. Je možno namítnout, že toto je jedno z nejnovějších a nejsložitějších odvětví a že ho ovládá jen málo zemí. Domníváme se, že to je pouze o důvod víc, proč je nutno urychlit jeho vývoj a výzkum. Svět kráčí k éře elektroniky. Úžasné úspěchy SSSR v oblasti výzkumu vesmíru jsou založeny jednak na vývoji speciálních kosmických paliv, jednak na mimořádném rozvoji elektroniky. Všechno nasvědčuje tomu, že tato věda se stane měřítkem rozvoje; země, která ji ovládne, bude v čele vývoje. S revoluční smělostí zaměříme své úsilí v tomto směru a začleníme se do skupiny zemí, které se nejrychleji přizpůsobují probíhajícím technologickým zvrátům.

Musíme zdůraznit, že dříve než dosáhneme automatizace, musíme vykonat mnoho v racionalizaci práce, musíme podporovat stále složitější způsoby výroby a ruku v ruce s tím postupně socializovat veškerý průmysl. Tento proces uskutečníme po etapách, avšak rychle. Všem vyvlastněným poskytneme náhradu a dáme možnost pracovat všem bývalým majitelům, kteří budou chtít v průmyslu setrvat, tak jako tomu bylo v posledních měsících.

Abychom mohli pevně vykročit touto cestou, musíme co nejvíce podporovat využívání vlastních přírodních zdrojů, vytvořit technickou základnu pro jejich zjišťování, pro rozvoj a zprůmyslnění našich dolů a těžby nafty a musíme se postarat, aby každý kubický metr našeho území byl pečlivě prozkoumán a využit, a to v době pokud možno nejkratší.

Dále je nutno s veškerým úsilím rozvíjet strojírenství, které je základem pro rozvoj a chod celého průmyslu. Rok 1961 byl rokem záplatování v každém směru, i ve strojírenství, kde jsme bojovali, aby se vyráběly náhradní díly, pokud to jen bylo možné, aby nedošlo k

¹¹ „Cukrochemii“ (Sucroquímica) nazývají kubánští soudruzi odvětví a obory průmyslové výroby zabezpečující komplexní využití cukrové třtiny při výrobě hlavního produktu (a dosud největšího bohatství Kuby) - cukru. Vedle výrobků dále uváděných Che Guevarou patří sem např. i celý průmysl lihovarský i s navazujícími obory, výroba vosku, kvasnic, aktivního uhlí, kyseliny citrónové atd. s mnohostrannými možnostmi využití v kubánském hospodářství i pro vývoz.

ochrnutí výroby tam, kde by se jich nedostávalo. Rok 1962 bude rokem přechodu. Zatímco se snažíme udržet v dobrém stavu náš strojový park, musíme přejít kvalitativním skokem k výstavbě vlastního strojírenství, které bude základnou, nezbytnou pro nezávislý průmysl. Strojírenství dá kubánským dělníkům a technikům více výrobních prostředků a nahradí při tom stávající. Jeho charakteristickým rysem bude ta skutečnost, že povzbudí revoluční smělost v oblasti techniky. Zároveň zvýší technickou úroveň značného počtu dělníků tím, že budou zapojeni do výroby stále složitějších výrobních nástrojů. Podporovat takové úsilí je správné ze dvou důvodů: za prvé proto, jak již bylo uvedeno, že se povzbudí revoluční smělost výstavbou strojírenství, za druhé proto, aby bylo dosaženo specializace odpovídající jednotlivým odvětvím, jako například zemědělské strojírenství, neboť to nám umožní větší pružnost v plánování tím, že nebudeme závislí na dovozu strojů.

Zahájení provozu železáren v budoucnu, rozvoj výroby speciálních ocelí podle technologie přiměřené našim možnostem a podmínkám, stavba vysokých a rotačních pecí na výrobu surového železa a výroba našich, kubánských strojů změní situaci. Budeme kráčet samostatně.

Aby plán nezůstal pouhým snem, chybí ještě splnit další požadavek - zvýšit vědeckou, technologickou a odbornou úroveň kádrů všech stupňů. Zvláště se musíme zaměřit - a to v masovém měřítku - na výchovu a přípravu kádrů pro řízení výroby.

Musíme projít různými stupni vývoje, abychom toho dosáhli; musíme zřídit pokračovací kurzy pro dělníky, kteří se naučili číst a psát, doplňovací kurzy v rozhlase a televizi, aby všichni dělníci dosáhli šestého stupně; zavést technické minimum pro všechny dělníky, umožnit specializaci těm, kteří pro to mají předpoklady a z nich pak dále vychovávat techniky. Musíme zřizovat kurzy ve všech výrobních jednotkách, zvýšit technické a kulturní znalosti administrativních pracovníků; zkoumat, které vysokoškolské směry a jaký počet odborníků jsou pro průmysl nejdůležitější a navrhnout jejich zřízení příslušným institucím. V neposlední řadě bude úkolem našich vědců vyvinout vlastní technologii na podkladě studia a využití našeho bohatství.

Abychom stmelili veškeré tyto snahy, musíme vytvořit socialistické uvědomění lidí tím, že zapojíme všechny pracující do všech praktických úkolů výstavby socialismu, do řízení továren či jiných pracovišť a středisek pro technické studium, budeme počítat s jejich účastí na plánování hospodářství - jedním slovem, musíme dosáhnout toho, aby se všichni pracující neustále a uvědoměle podíleli na průmyslovém rozvoji.

Stojí za zmínku, že každý výchovný úkol je úzce spjat s výrobou a musí proto spadat do odpovědnosti příslušného ministerstva.

Prozatím je tento program naší práce pouhým předsevzetím. Musíme splnit konkrétní úkoly, jestliže chceme, aby se všechno stalo skutečností. Prvním a nejnaléhavějším požadavkem je organizace výrobních jednotek. Budeme se jí zabývat v průběhu několika měsíců, ne-li celého roku 1962.

Mezi nejdůležitější organizační úkoly patří vypracování dokonalého mechanismu, který by upravoval vztahy mezi ministerstvy navzájem a mezi ministerstvy a výrobními závody při současném sestavování a zlepšování zvláštních předpisů pro výrobní jednotky. Je nezbytné věnovat mimořádnou pozornost účetní evidenci podniků jako jediné metodě, s jejíž pomocí lze definitivně skoncovat s obdobím temna a anarchie, kterým jsme prošli.

Stejnou pozornost musíme věnovat statistice, abychom měli konečně nutné podklady pro budoucí plány, neboť bez statistiky bychom neměli pevné východisko ani jistotu při vypracovávání plánů. Musíme spojit statistiku s účetní evidencí a usilovat o mechanizaci účetnictví, připravovat vhodnou mechanizaci účetních a statistických informací, dále mechanické zpracování údajů a v konečné etapě použití elektronických samočinných počítačů.

Budou učiněna okamžitá opatření pro zdokonalení kontrolního mechanismu plénu. Správná kontrola zásob a přímá a účinná kontrola výrobních jednotek a administrativního personálu

tím, že jasně stanovíme způsob a předávání informací, nám umožní dobře kontrolovat plán. Až získáme cenné zkušenosti, budeme naše metody stále zlepšovat.

Jako celonárodní úkol jsme navrhli skoncovat do konce tohoto roku s nezaměstnaností. Nezapomněli jsme na to, i když dnes sice nevíme, budeme-li ho moci splnit na sto procent, ale nyní už je zřejmé, že to již není základním problémem. Koncem roku bude v mnoha odvětvích poptávka po pracovních silách. Můžeme tedy říci, že zmizel jeden z podstatných rysů příznačných pro dřívější polokoloniální systém, ve kterém jsme žili. Na venkově již není nezaměstnaných a v této sklizni se bude dokonce pracovních sil nedostávat. V zemědělství můžeme tedy započít se zvyšováním produktivity práce. V průmyslových organizacích by se tento úkol mohl zdát obtížnější, avšak pokusíme se jej řešit v průběhu tohoto roku. Vycházejíce z předpokladu, že jeden člověk v podniku nevyužitý je „společensky nezaměstnaný“, můžeme pokračovat v racionalizaci úkolů, posílat nadbytečné pracovníky do kursů technického zdokonalení a dáme jim po dobu studia přiměřený plat.

Rozpory mezi technickým pokrokem a zaměstnaností se musí v každém případě vyřešit pomocí neproduktivních výdajů na zásadách sociální spravedlnosti; máme v úmyslu využít tyto výdaje tím, že budeme klást důraz na technickou přípravu kádrů. Je možno uvést i takové příklady činnosti jako stavebnictví, kde člověk může vykonávat práci stroje, což je vlastně jakýmsi posledním ventilem, který může snadno regulovat nezaměstnanost. V okamžiku, kdy bude větší poptávka po pracovní síle, toto odvětví jí opět bude moci uvolnit a celý proces bude dobře kontrolován a regulován.

Jakmile stanovíme všeobecné organizační směrnice, musíme též stanovit přesné pracovní normy. Jejich sestavení a zavedení do praxe bude jedním z hlavních úkolů letošního roku. Na jejich základě budeme kontrolovat výrobu a postupně dosáhneme i zvyšování produktivity práce ve všech odvětvích, kde to jen bude možné.

Jsme ještě značně závislí na dovozu surovin, a jestliže zatím nemůžeme dovézt takové množství, aby naše továrny mohly pracovat naplno, není tak důležité zvyšovat produktivitu práce, když potom jsme nuceni dávat podnikům subvence, jestliže pro nedostatek materiálu nemohou po určitý čas pracovat. Avšak stále existují jiné nepřímé formy zvyšování produktivity práce, na příklad úspora těžce dosažitelných surovin a snížení nákladů - na takové problémy musíme soustředit naše úsilí ve všech podnicích, kde jsou těžkosti v zásobování.

Úkolem ministerstva bude povolávat nejlepší dělníky do škol, kde budou moci rozvíjet své schopnosti prokázané ve výrobě, neboť to bude dělnická třída, která ze svých nejlepších příslušníků vytvoří techniky a vedoucí pracovníky budoucnosti.

Součástí socialistické výchovy, která se projevuje v soutěžení, je dobrovolná práce, která má napomáhat zlepšení výkonnosti zaostalých sektorů a zvýšení výroby, ale navíc může být i prostředkem k výchově mas a ke sblížení s rolníky, přičemž umožňuje co největší spolupráci mezi městem a venkovem.

Je nutno naléhat až do omrzení, že povinností našich dělníků a administrativních pracovníků je nabídnout spotřebiteli - to znamená lidu - zboží nejlepší kvality, kterou je možno vyrobit. Povinností každého revolučního dělníka je bojovat za zvýšení kvality výrobku, který vyrábí, a to především předmětů široké spotřeby. Tím, že byly vypracovány patřičné normy a tím, že formujeme uvědomělost našeho proletariátu, doufáme, že selepší podstatně kvalita a úprava průmyslových výrobků. Jedním z nejzávažnějších problémů revoluce jsou rozdíly v platech. V socialistickém režimu a ještě během předchozího boje je největší touhou mas dosáhnout vedle slušného výdělků i stejné mzdy za stejnou práci. Tak tomu dříve nebylo a je nutno říci, že ani dosud jsme toho nedosáhli. Máme sice rovnoprávnost mezi mužem a ženou a existuje rovnoprávnost stejných pracovišť srovnávaných v určitém závodě, avšak není žádný poměr mezi mzdami, které se platí v různých podnicích za práci podobné kvalifikace a vyžadující přibližně stejného úsilí.

Bylo by správné sestavit jednotnou mzdovou stupnici, kde by se zcela spravedlivě uvážily všechny možné kvalifikace. To však není proveditelné, neboť bychom poškodili mnoho pracovníků, kterým se podařilo v ostrém boji proti kapitalistickému podnikateli dosáhnout určitého zvýšení platů v porovnání s průměrem. Jiným řešením by bylo zvýšit mzdy ostatních dělníků na úroveň prvních. Tím by se však vrhly do oběhu obrovské částky peněz, což by vedlo ke zmatkům v hospodářství, aniž by se tím komukoliv pomohlo, neboť reálná mzda se zvýší jedině tehdy, když se zvýší společenský produkt, tj. když je více statků k rozdělování.

Nicméně existuje střední cesta, která spočívá v tom, že se vytvoří jednotná mzdová stupnice, která se bude studovat, projednávat a schvalovat za masové účasti pracujících na všech stupních a která se bude uplatňovat při stanovení nových příjmů v jednotlivých odvětvích za současného respektování dřívějších mezd pracujících.

Lze namítat, že tak porušíme zásadu „za stejnou práci stejnou mzdu“, avšak tato zásada se dnes uplatňuje pouze v rámci jednoho podniku. Naše socialistická země bude usilovat o to, aby veškeré vlastnictví národa bylo společenským vlastnictvím a aby se stejně hodnotily všechny funkce nezávisle na jednotlivé továrně či podniku.

Jako příklad uvádíme: dělník v dole vydělává několikrát méně než zaměstnanec pivovaru, ale práce, kterou oba vykonávají, je přibližně stejně kvalifikována. Mzdová diference spočívá v tom, že důl je méně rentabilní než pivovar, a proto dělníci v pivovaru mohli klást zaměstnavateli větší požadavky. Dříve bylo správné, že dva noví dělníci, jeden v dole, druhý v pivovaru, dostávali rozdílné mzdy jen proto, že pivovar byl výnosnější. Dnes tomu tak není, neboť nesmíme zapomínat, že důl i pivovar jsou ve společenském vlastnictví.

Jestliže vytvoříme jednotný mzdový systém, potom dělník, který ve skutečnosti vydělává 250 pesos měsíčně, ale vykonává práci, pro kterou je stanovena mzda 200 pesos, bude dostávat stejný plat jako dříve. Jestliže tento soudruh přejde na jiné místo, kde sazba bude na příklad 230 pesos, rovněž dostane stejný plat. Avšak jestliže se dosáhne dalšího zvýšení - na 260 pesos, bude mít nárok na toto zvýšení, neboť jeho mzda by byla horší, než je na podobnou práci stanoveno.

Pomocí této metody bude možno na Kubě v několika málo letech zabezpečit spravedlnost ve mzdách. Základními činiteli, které je nutno při tom uvážit, jsou životní náklady v oblasti pracoviště, potřebná pracovní síla a kvalifikace dělníka.

Jak je zřejmé, čeká nás mnoho naléhavých a závažných úkolů a jejich splnění musí být výsledkem úsilí všeho lidu. Za nejlepší přípravu k pracím na sestavení plánu považujeme společnou diskusi a masovou účast při plánování výroby. Všechny základní organizace v továrnách a v podnicích musí orientovat úsilí dělnické třídy, spojovat je s prací vlastního vedení podniku a upevňovat jednotně pracovní opatření. Všichni se mají účastnit výrobních porad, kde by se kontroloval chod práce, a všichni se mají prostřednictvím odborů, které jsou zástupcem dělnické třídy, denně o ni zajímat. Dělnické organizace prostřednictvím svých nejlepších technických kádrů budou zastoupeny v technických poradních výborech, které musí zvyšovat kvalitu i kvantitu své práce tou měrou, jak dělnická třída bude nabývat jistoty a uvědomělosti. Předvojem proletariátu a masových organizací jsou základní revoluční buňky¹², jejichž úkolem je orientovat masy pracujících, zajišťovat revoluční bdělost a jít bojovým příkladem ve všech velkých příkazech revoluce.

Vedoucí nebo ředitel musí spolupracovat se všemi masovými organizacemi a musí se radit s technickým personálem, který je mu k dispozici, avšak sám odpovídá ministerstvu za konečné rozhodnutí, které učiní, a proto musí jednat disciplinovaně, sledovat celkovou orientaci a pokaždé dbát na obecné mínění, jedná-li se o rozřešení sporné situace. Naše škola pro vedoucí pracovníky vychovává nové vedoucí pro průmysl a zdokonaluje jejich znalosti,

¹² ORI - Sjednocených revolučních organizací.

při čemž se vždy pamatuje na to, že vedoucí pracovník je „mistrovským kusem“ v soukollí výroby. Pro tato místa se hledají takoví pracovníci, kteří mají jasnou politickou orientaci a jsou schopni vykonávat řídicí funkci. To znamená, že to musí být lidé, kteří jsou si vědomi správnosti naší revoluce, kteří musí mít alespoň minimální znalosti, organizační schopnosti, velkou výkonnost a disciplínu.

Stanovíme hlavní směry našeho perspektivního plánu; probíhá plán na rok 1962, plní se plán zvýšení kulturní, ideologické a technické úrovně pracujících, a začínáme uskutečňovat plány výstavby nových strojírenských závodů; rychle likvidujeme nezaměstnanost, což nám dovolí změnit strukturu našeho průmyslu; zvýšíme produktivitu práce, jakmile dosáhneme patřičného zásobování materiálem a surovinami; vytvoříme zásoby exportního zboží; rozvojem techniky a technologie za pomoci spřátelených zemí zvýšíme kvalifikaci našich specialistů v nových odvětvích, vycházejíce ze zkušeností, kterých jsme již nabyli. Tím vším vytvoříme pevný základ nezávislého vývoje.

Tento úkol je nanejvýš důležitý a vyžaduje dlouhé přípravy. Můžeme říci, že jestliže celý tento rok věnujeme na tuto přípravu a potom budeme s to zahájit dlouhodobé práce zároveň s úplnou organizací našich výrobních jednotek a s tím, že budeme moci vrhnout veškerou kapacitu sektoru na rozvoj nových investic, které ucelí a osvobodí naše hospodářství, bude to naprosté vítězství.

Jestliže nebudeme moci splnit tento program, naše vítězství bude menší, a zůstane-li mnoho úkolů v polovině cesty., bude revoluce ve svém vývoji zbrzděna. Tím nechceme říci, že stojíme před zvláště obtížnou situací. Toto jsou stejné bolesti růstu, kterými trpěly všechny země, jež v podobné situaci zvolily cestu rychlého průmyslového rozvoje, aby přeměnily svá hospodářství přinejmenším alespoň v hospodářství agrárně průmyslová v první etapě.

My pracujeme v podmínkách nesrovnatelně lepších než první socialistická země, Sovětský svaz, která toto všechno dokázala sama, bez přátel, bez úvěrů, obklopená strašnými protivníky a uprostřed ještě rozjitřených bojů na vlastním území. Máme rovněž mnohem lepší podmínky, než měla Lidová Čína, než evropské země lidové demokracie, které započaly s výstavbou po ničivé válce a nemohly při tom spoléhat na pomoc Sovětského svazu, který sám stál před úkolem gigantické rekonstrukce.

Vyvíjíme naši činnost v druhé polovině 20. století, pro kterou je charakteristické to, že je epochou přechodu k socialismu, můžeme počítat s podporou všech socialistických zemí, Sovětského svazu, Lidové Číny i ostatních, a to nejen s podporou jejich vynikající techniky, ale i s podporou morální. Vycházíme při tom z relativně příznivé situace, s určitou technickou, kulturní a hospodářskou vyspělostí mas, bez oné zaostalosti, s jakou se musely potýkat ostatní bratrské země.

Začínáme tedy pracovat na skutečných úkolech plánování s mnoha výhodami a doufáme, že se nám podaří v době co nejkratší dosáhnout socialismu.

Teng Siao-Pching a reformy čínské ekonomiky

A. Řeč na schůzi tajemníků pro průmyslové záležitosti pověřených krajskými, obecními stranickými výbory a stranickými výbory autonomních oblastí. Březen 1975

Převzato z: People's Daily online, *Selected works of Deng Xiaoping, vol II.* [on line: <http://english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol2/text/b1020.html>]

B. Výňatek z rozhovoru s Hu Juewenem, Hu Zi'angem a Rong Yirenem a ostatními vedoucími z obchodních a průmyslových kruhů, leden 1979.

Převzato z: People's Daily online, *Selected works of Deng Xiaoping, vol. II.* [on line: <http://english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol2/text/b1280.html>]

C. Diskuse s některými vedoucími představiteli ÚV KS Číny po návratu z inspekce cesty po Guandogské a Fujianské provincii, Šanghaji a dalších oblastech. 24. února 1984.

Převzato z: People's Daily online, *Selected works of Deng Xiaoping, vol. III.* [on line: <http://english.peopledaily.com.cn/dengxp/vol3/text/c1180.html>]

A. Celá strana musí vzít v úvahu všeobecný zájem a posunout ekonomiku vpřed

Celá strana se musí nyní vážně zabývat všeobecným zájmem naší země. Jaký je to zájem? Zprávy o práci vlády na prvních zasedáních třetího a čtvrtého lidového kongresu (national People's kongres) předpokládaly dvouступňový vývoj našeho hospodářství. Prvním stadiem je do roku 1980 vybudovat nezávislý a relativně komplexní průmyslový a hospodářský systém. Druhým stadiem bude přeměna Číny v mocnou socialistickou zemi v následujících pětadvaceti letech s moderním zemědělstvím, průmyslem, národní obranou, vědou a technologiemi. Celá strana a celý národ musí usilovat o dosažení tohoto velikého cíle. To je podstatou všeobecného národního zájmu.

Předseda Mao říká, že je nezbytné provést revoluci, podpořit výrobu a další práci a zajistit připravenost pro případ války. Řekl jsem, že se někteří soudruzi nyní pouze odvažují dělat revoluci, ale nikoli podpořit výrobu. Říkají, že to první je bezpečné, kdežto to druhé je nebezpečné. To je naprosto nesprávné. Jaká je nynější situace ve výrobě? Zemědělství, zdá se, funguje poměrně dobře, ale výnos obilí na obyvatele je pouze 304,5 kilogramů, obilné rezervy jsou malé a příjem rolníků je dost nízký. Pokud jde o průmysl, zasluhuje naší skutečnou pozornost. Existující kapacity nejsou plně využity a produkce byla v loňském roce nedostatečná. Toto je poslední rok čtvrtého pětiletého plánu, a pokud se výroba nezvýší, jistě budeme mít obtíže splnit pátý pětiletý plán. Musíme tuto možnost převídat a svědomitě se chopit tohto problému.

Jak můžeme napomoci hospodářství? Analýza ukazuje, že momentálně jsou slabým článkem železnice. Pokud nebudou řešeny problémy železniční dopravy, budou naše výrobní plány narušeny a celý plán bude anulován. Také Ústřední výbor je nucen řešit tento problém, dnes bychom měli vydat *Rozhodnutí Ústředního výboru Komunistické strany Číny o zlepšení práce na železnici.*

Pro vyřešení problému železnic je nutné posílit centralizované a jednotné vedení. Ústřední výbor vždy zdůrazňoval důležitost takového vedení v práci na železnici, ale v poslední době došlo k jeho oslabení. Přestože se během těchto let zvýšil počet železničního personálu, ve vozovém parku, kolejnicích a dalším vybavení stále zaostáváme, a kvůli oslabení centralizovaného a jednotného vedení, se na železnici stále nedaří situaci zlepšit. Deně se naloží pouze něco málo přes 40 000 nákladních vagónů. Avšak podle některých soudruhů bychom při dané nákladní kapacitě měly být schopni odbavit za den 55 000 vagónů. Proto se Ústřední výbor rozhodl znovu zdůraznit centralizované a jednotné vedení v souladu se specifiky železniční práce. Ovšemže toto nesníží odpovědnost krajů. Ústřední a regionální

železniční oddělené nemohou bez jejich podpory dobře plnit svůj úkol. Obě strany se tedy musí snažit o užší koordinaci svých sil.

...
Rozhodnutí Ústředního výboru taktéž obsahuje instrukce pro boj s frakcionalismem. Frakcionalismus dnes ohrožuje náš všeobecný zájem. Tato otázka musí být přednesena před veškerým osazenstvem a musí jim být jasně osvětlena jako otázka správnosti a nesprávnosti. Nemá smysl pouštět se do dílčích problémů, aniž bychom nejprve nastolili obecný problém. Osoby zapletené do frakčních aktivit by měly být převychovány a postavit se proti jejich vedoucím. Obecně řečeno, takové vedoucí lze rozdělit do dvou kategorií. První kategorie sestává se z osob, které jsou frakcionářstvím posednutí, účastní frakcionářských aktivit již po několik let a ztratily smysl pro správnost a nesprávnost. Pro ně Marxismus, myšlení Mao Ce Tunga a Komunistická strana neexistují. Ti musí být poučeni. Pokud napraví své omyly, potom necht' co je pryč, to je pryč, odmítnou-li napravit své názory, potom s nimi bude zacházeno přísně. Druhou kategorií tvoří několik nekalých živlů. Lze je nalézt na všech usecích práce v každé provincii a městě. Prostřednictvím frakcionalismu loví v kalných vodách a podkopávají socialistický veřejný pořádek a ekonomický systém. Využívají výhody následného zmatku ke spekulaci a šmelině a kukořistění moci a peněz. Něco se musí s takovými lidmi udělat. Vězměme například vedoucího v Su-čou, který vytvářel nepokoje. Je natolik „schopný“, že na tomto území vykonával skutečnou diktaturu. Pokud vůči těmto osobám nepodnikneme nic nyní, jak dlouho budem čekat? Jak já to vidím, měli bychom mu poskytnout měsíc, to jest do konce března, aby napravit své chování. Pokud to nedokáže a tvrdohlavě setrvává v opozici vůči proletariátu, potom jeho přečiny budou považovány za zločiny....

B. Měli bychom využívat zahraničních fondů a nechat bývalé průmyslové kapitalisty a obchodníky hrát jejich roli v rozvoji ekonomiky

Velice rádi slyšíme, že máte výtečné návrhy jak rozvíjet hospodářství. Dnes bych rád hovořil právě na toto téma.

Nyní, když ve velkém měřítku rozvíjíme hospodářství, přicházíme na to, že nemáme adekvátní znalosti nebo prostředky. Na třetím plenárním zasedání jedenáctého ústředního výboru strana rozhodla soustředit svou práci na socialistickou modernizaci. Jelikož jsme promarnili mnoho času, musíme nyní postupovat rychle. Ale jak to provést, aniž bychom opakovali chyby, kterých jsme se dopustili v roce 1958? To je problém, který musíme vyřešit. Nyní je důležité rozvíjet ekonomiku v mnoha směrech. Používáme například zahraniční fondy a technologii a čínským občanům v zámoří a zahraničním občanům čínského původu by mělo být dovoleno zakládat v Číně továrny. S cílem přilákat zahraniční kapitál, musíme buď zavést kompenzační obchod nebo založit čínsko-zahraněční joint ventures s tím, že začneme tam, kde je obrat kapitálu rychlý. Samozřejmě nemusíme používat více zahraničního kapitálu, než můžeme splatit.

Měli bychom umožnit bývalým průmyslovým kapitalistům a obchodníkům hrát svou roli, využívat těch, kdo jsou kvalifikovaní, a za kádry dosadit schopné jednice. Pokud jim poskytnete důvěru, budete schopni je přesvědčit, aby převzali vhodné pozice. Vezměte jako příklad cestovní ruch, můžete doporučit schopným podnikatelům a obchodníkům, aby sloužili jako manažeři a obchodníci v cestovních kancelářích; někteří z nich mohou sloužit nejprve jako poradci. Taktéž doufám, že doporučíte podnikatelům a obchodníkům se znalostmi pracovních metod stejně jako manažerskou kvalifikací, aby řídili podniky, zvláště ty, které tvoří v Číně nová odvětví. Měly bychom využít čínského lidu, jak doma, tak v zahraničí, pokud jsou to vlastenci oddaní práci a mají schopnosti.

Měly bychom do našich politik zavést úvahy o výše zmíněných podnikatelech a obchodnících a jejich potomcích. Tito lidé již dávno přestali pobírat fixní úrok. Pokud již nevykořisťují ostatní, nemáme důvod označovat je nadále za „kapitalisty“. Po té, co zavedeme tyto opatření, tito lidé si budou moci ponechat část svých peněz. Mělo by jim být umožněno zakládat zovárny, investovat do cestovního ruchu s cílem získat zahraniční kapitál. Bude pro ně lepší, když využijí své peníze k tomu, aby něco přinášeli, než je nechat zahálet. Podnikatelé a obchodníci by si měli vybrat pár projektů, do nichž jsou ochotni investovat. Stručně řečeno jak podnikatelé, tak obchodníci a jejich peníze musí být využity.

Soudruhu Rong Yirene, doufám, že se soustředíte na ekonomiku a otevírání se světu jakýmkoli způsobem, který uznáte za vhodný. Měl byste se řídit následujícím pravidlem: z úkolů, jež vám dává vláda přijmout jen ty, které považujete za rozumné a ty nerozumné odmítnout; máte plnou moc zabývat se firemními záležitostmi. Nedávejte si za vinu, že jednáte špatně. Měl byste řídit hospodářství podle ekonomických zásad. Když podepisujete kontrakty, posuzujte je z obchodních hledisek, podepisujte jen ty, které přinesou zisk a devizy. Postupujte bez ohledu na administrativní zásahy. Výžše zmíněná plná moc zahrnuje pravomoc zaměstnávat personál. Neměl byste váhat udělat cokoli, co povede k socialistickému ekonomickému rozvoji.

C. Ved'te k úspěchu speciální ekonomické zóny a otevřete více měst vnějšmu světu

Během mé nedávné cesty po třech zvláštních ekonomických zónách v provinciích Kuantung a Fu-tien a z pao-šanského železářsko-ocelářského komplexu v Šanghaji, jsem nasbíral některé poznatky. Dnes jsem vás sem pozval, abychom prodiskutovali nejlepší způsoby fungování zvláštních ekonomických zón a otázku otevření více měst vnějšmu světu.

Při zakládání zvláštních ekonomických zón a implementaci politiky otevřenosti, si musíme ujasnit, že naší směrnicí je právě – otevřít a ne zavřít.

Během mého pobytu v Shenzhenu na mě zapůsobila prosperita zdejší zvláštní ekonomické zóny. Tempo výstavby je zde rychlé. Netrvalo dlouho postavit vysoké budovy; dělníci dokončili podlaží během pár dní. Stavební dělníci, kteří tu jsou, pocházejí z vnitřních měst. Za jejich vysokou efektivností stojí systém smluvní odpovědnosti, v němž jsou placeni podle výkonu, a spravedlivý systém odměn a sankcí. Výstavba je zvláště rychlá v průmyslovém okrese Shekou, poněvadž zdejší úřady jsou oprávněny samy rozhodovat o výdajích do výše 5 milionů dolarů. Jejich heslem je „*Čas jsou peníze, efektivnost je život.*“

Zvláštní ekonomická zóna je prostředkem k zavádění technologie, řízení a znalostí. Je taktéž oknem pro naši zahraniční politiku. Prostřednictvím zvláštních ekonomických zón můžeme dovážet zahraniční technologie, získávat znalosti a naučit se managementu, který je též druhem znalostí. Jako základna naší zahraniční politiky nejsou tyto zóny přínosem pouze pro hospodářství a kvalifikaci lidí, ale zvyšují rovněž náš národní vliv ve světě. Veřejný pořádek v Shenzhenu je údajně lepší než před tím a lidé, kteří mizeli do Hong Kongu, se začali vracet. Jedním z důvodů je, že je zde více pracovních příležitostí a příjmy lidí a jejich životní úroveň rostou, což je důkazem, že etický pokrok je koneckonců založen na pokroku materiálním.

Xiamenská zvláštní ekonomická zóna je příliš malá. Měla by expandovat a pokrýt celý Xiamenský ostrov. Pokud by se tak stalo, měly bychom přilákat větší množství investic od Číňanů ze zámoří., z Hong Kongu a Taiwanu a mnoha dalších cizinců a stimulovat okolní oblasti. Podpořit tak hospodářský rozvoj celé Fu-tienské provincie. Xiamenská zvláštní ekonomická zóna by neměla být nazývána svobodným přístavem, ačkoli by zde mohly být zavedeny některé politiky svobodného přístavu. Jsou tu pro to precedenty. Při volném pohybu

prostředků zde budou zahraniční podnikatelé investovat. Jsem přesvědčen, že tento pokus neselže a naopak, že bude velice ziskový.

K existujícím zvláštním zónám musíme navíc zvážit otevření více přístavních měst, jako jsou Dalian a Qiungdao. Nenazývali bychom je zvláštními ekonomickými zónami, avšak prováděli bychom zde jim podobné politiky. Měli bychom rovněž rozvíjet ostrov Hainan. Rychlý ekonomický rozvoj na tomto místě by znamenal významný úspěch.

Kde bychom měli začít s rozvíjením čínské ekonomiky? Jeden japonský přítel mi navrhl dvě věci: zaprvé bychom prý měli začít s dopravou a komunikacemi, které jsou startovacím bodem ekonomického rozvoje, zadruhé bychom prý měli podpořit vysoké mzdy a vysokou spotřebu. Jelikož jsme ve srovnání s jinými zeměmi v odlišné situaci, nemůžeme druhý návrh pojmout jako celonárodní politiku. Ašak s tím, jak úspěšně budeme rozvíjet pobřežní oblasti, budeme schopni zvyšovat lidem příjmy, což současně povede k vyšší spotřebě. To je v souladu se zákony vývoje. Měly bychom umožnit některým oblastem, aby zbohatly jako první; rovnostářství nebude fungovat. To je klíčová politika a doufám, že každý z vás se nad ní zamyslí.

Jednotný evropský akt

Převzato z: Euroskop.cz, [on line: <http://www.euroskop.cz/gallery/2/763-jea.pdf>]

JEHO VELIČENSTVO KRÁL BELGIE,
JEJÍ VELIČENSTVO KRÁLOVNA DÁNSKA,
PREZIDENT SPOLKOVÉ REPUBLIKY NĚMECKO,
PREZIDENT ŘECKÉ REPUBLIKY,
JEHO VELIČENSTVO KRÁL ŠPANĚLSKA,
PREZIDENT FRANCOUZSKÉ REPUBLIKY,
PREZIDENT IRSKA,
PREZIDENT ITALSKÉ REPUBLIKY,
JEHO KRÁLOVSKÁ VÝSOST VELKOVÉVODA LUCEMBURSKA,
JEJÍ VELIČENSTVO KRÁLOVNA HOLANDSKA,
PREZIDENT PORTUGALSKÉ REPUBLIKY,
JEJÍ VELIČENSTVO KRÁLOVNA SPOJENÉHO KRÁLOVSTVÍ VELKÉ BRITÁNIE A SEVERNÍHO IRSKA

VEDENI vůlí pokračovat v díle počatém na základě smluv zakládajících Evropská společenství a přetvořit celek vztahů mezi svými státy na Evropskou unii v souladu se slavnostní Stuttgartskou deklarací z 19. června 1983,

ROZHODNUTI uskutečnit tuto Evropskou unii na základě: za prvé Společenství fungujících podle svých vlastních pravidel, za druhé evropské spolupráce mezi signatářskými státy ve sféře zahraniční politiky a vybavit tuto unii prostředky nezbytnými pro fungování,

ODHODLÁNI společně pracovat k podpoře demokracie na základě základních práv přiznaných v ústavách a v zákonech členských států, v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod a v Evropské sociální chartě, zejména svobody, rovnosti a sociální spravedlnosti,

PŘESVĚDČENÍ, že evropská myšlenka, výsledky dosažené v oblasti ekonomické integrace a politické spolupráce a potřeba dalšího pokroku odpovídají přáním demokratických národů

Evropy, pro ně. Evropský parlament volený na základě všeobecného volebního práva je nezbytným prostředkem vyjádření,

VĚDOMI SI odpovědnosti spočívající na Evropě, aby se snažila stále více mluvit jedním hlasem a jednat důsledně a solidárně k účinnější ochraně svých společných zájmů a nezávislosti, zejména ukázat principy demokracie a dodržování práva a lidských práv, jimž jsou oddáni, tak aby mohli společně přicházet se svým vlastním příspěvkem k zachování mezinárodního míru a bezpečnosti v souladu se závazkem, který na sebe vzali v rámci Charty OSN,

ODHODLÁNI zlepšovat ekonomickou a sociální situaci rozšiřováním společných politických přístupů a sledováním nových cílů a zajišťovat hladší fungování Společenství tím, že institucím umožní uplatňovat jejich pravomoci na základě podmínek co nejvíce odpovídajících zájmům Společenství.

VZHLEDEM K TOMU, že hlavy států a vlád na své konferenci v Paříži ve dnech 19.- 21. října 1972 schválily jako cíl postupné uskutečňování hospodářské a měnové unie,

PŘIHLÍŽEJÍCE k příloze k závěrům předsedajícího Evropské radě v Brémách dne 6. a 7. července 1978 a k Rezoluci Evropské rady v Bruselu dne 5. prosince 1978 o zavedení Evropského měnového systému (EMS) a k otázkám s tím spojeným a poznamenávajíce, že v souladu s Rezolucí Společenství a ústřední banky členských států učinily řadu opatření zaměřených na uskutečňování měnové spolupráce,

SE ROZHODLI přijmout tento Akt a za tím účelem jmenovali své zplnomocněnce:

Jeho Veličenstvo král Belgie
ministra pro vnější vztahy Lea Tindemanse;
Její Veličenstvo královna Dánska
ministra zahraničních věcí Uffe Ellemanna.Jensena;
prezident Spolkové republiky Německo
spolkového ministra zahraničních věcí Hanse.Dietricha Genschera;
prezident Řecké republiky
ministra zahraničních věcí Karolese Papouliase;
Jeho Veličenstvo král Španělska
ministra zahraničních věcí Francisca Fernándeze Ordóneze
prezident Francouzské republiky
ministra zahraničních věcí Rolanda Dumase;
prezident Irska
ministra zahraničních věcí Petera Barryho, TD;
prezident Italské republiky
ministra zahraničních věcí Giulia Andreottiho;
Jeho královská Výsost velkovévoda Lucemburska
státního tajemníka pro zahraniční věci Roberta Goebbelse;
Její Veličenstvo královna Holandska
ministra zahraničních věcí Hanse van den Broeka;
prezident Portugalské republiky
ministra zahraničních věcí Pedra Pirese de Miranda;

Její Veličenstvo královna Spojeného království Velké Británie a Severního Irska státní ministryni pro věci zahraničí a Britského společenství Lyndu Chalkerovou, kteří poté, co si vyměnili navzájem své plné moci, které shledali v pořádku a v náležité podobě, se dohodli na následujícím:

Společná ustanovení

Článek 1

Cílem Evropských společenství a Evropské politické spolupráce je společně přispívat k dosahování konkrétního pokroku na cestě směrem k evropské jednotě.

Evropská společenství jsou založena na smlouvách zřizujících Evropské společenství uhlí a oceli, Evropské hospodářské společenství, Evropské společenství pro atomovou energii a na dalších smlouvách a aktech, které je pozměňují a doplňují. Politická spolupráce se řídí hlavou III. Ustanovení této hlavy potvrzují a doplňují postupy dohodnuté ve zprávách z Lucemburku (1970), Kodaně (1973), Londýna (1981), ve Slavnostní deklaraci o Evropské unii (1983) a postupy zavedené postupně mezi členskými státy.

Článek 2

Evropská rada se skládá z hlav států a vlád členských států a předsedy Komise Evropských společenství. Jsou jim nápomocni ministři zahraničních věcí a člen Komise. Evropská rada se schází alespoň dvakrát ročně.

Článek 3

1. Instituce Evropských společenství, napříště označeny tak jak je dále uvedeno, uplatňují své pravomoci a příslušnost za podmínek a k účelům stanoveným smlouvami zřizujícími Společenství a dalšími smlouvami a akty, které je pozměňují a doplňují, a ustanoveními hlavy II.

2. Instituce a orgány odpovědné za evropskou politickou spolupráci uplatňují své pravomoci a příslušnost za podmínek a k účelům stanoveným v hlavě III a v dokumentech zmiňovaných ve třetím odstavci článku 1.

Kapitola I

Ustanovení pozměňující Smlouvu o Evropském společenství uhlí a oceli

Článek 4

(...)

Kapitola II

Ustanovení pozměňující Smlouvu o Evropském hospodářském společenství

ODDÍL I

Institucionální ustanovení

Článek 6

1. Zavádí se úprava spolupráce, která se bude vztahovat na akty podložené články 7, 49, 54(2), 56(2), druhá věta, 57 s výjimkou druhé věty odstavce 2, 100 A, 100 B, 118 A, 130 E a 130 Q(2) Smlouvy o EHS.

(...)

Článek 7

Článek 149 Smlouvy o EHS bude nahrazen následujícími ustanoveními:

„Článek 149

1. Kde rada podle této smlouvy rozhoduje o návrhu Komise, akt znamenající pozměnění tohoto návrhu vyžaduje jednomyslnost.

(...)

Článek 8

První odstavec článku 237 Smlouvy o EHS bude nahrazen následujícím ustanovením:

„Kterýkoli evropský stát může podat žádost, aby se stal členem Společenství. Svou žádost bude adresovat Radě, která rozhodne jednomyslně po poradě s Komisí a po obdržení souhlasu Evropského parlamentu, který rozhodne absolutní většinou svých členů.“

Článek 9

Druhý odstavec článku 238 Smlouvy o EHS bude nahrazen následujícím ustanovením:

„Tyto dohody budou uzavírány Radou, rozhodující jednomyslně a po obdržení souhlasu Evropského parlamentu, který rozhoduje absolutní většinou svých členů.“

Článek 10

Článek 145 Smlouvy o EHS bude doplněn následujícím ustanovením:

„Komisi svěřit v aktech, které přijímá Rada, pravomoci k provádění pravidel Radou stanovených. Rada může výkon těchto pravomocí určitým způsobem vymezit. Rada si také může ve specifických případech vyhradit výkon přímo uplatnitelných pravomocí pro sebe. Postupy výše uvedené musí být v souladu se zásadami a pravidly, jež musí Rada stanovit předem jednomyslným usnesením k návrhu Komise a po obdržení stanoviska Evropského parlamentu.“

Článek 11

Smlouva o EHS bude doplněna následujícími ustanoveními:

„Článek 168 A

1. Na žádost Soudního dvora a po poradě s Komisí a s Evropským parlamentem Rada může jednomyslným rozhodnutím zřídit při Soudním dvoru soud oprávněný přijímat a v první instanci rozhodovat, s možností odvolání k Soudnímu dvoru, ve věcech zákona a v souladu s podmínkami stanovenými statutem, o určitých druzích pří a žalob uplatněných fyzickými nebo právníckými osobami. Tento soud nebude příslušný pro přijímání a rozhodování žalob vznesených členskými státy nebo institucemi Společenství či pro otázky postoupené k předběžnému rozhodnutí podle článku 177.

(...)

4. Tento soud stanoví svůj jednací řád v dohodě se Soudním dvorem. Tato pravidla vyžadují jednomyslné schválení Radou.“

Článek 12

Do článku 118 Smlouvy o EHS se zařazuje další odstavec formulovaný takto:

„Rada může na žádost Soudního dvora a po poradě s Komisí a s Evropským parlamentem jednomyslným rozhodnutím měnit ustanovení hlavy III statutu.“

ODDÍL II

Ustanovení o základech a politice Společenství

Pododdíl I - Vnitřní trh

Článek 13

Smlouva o EHS bude doplněna následujícími ustanoveními:

„Článek 8 A

Společenství přijímá opatření s cílem postupně vytvářet vnitřní trh během období končícího 31. prosince 1992, v souladu s ustanoveními tohoto článku a článků 8 D, 8 C, 28, 57(2), 59, 70(1), 83, 99, 100 A a 100 B a bez újmy ostatním ustanovením této smlouvy.

Vnitřní trh zahrne oblast bez vnitřních hranic, v níž je zajištěn volný pohyb zboží, osob, služeb a kapitálu v souladu s ustanoveními této smlouvy.“

Článek 14

Smlouva o EHS bude doplněna následujícími ustanoveními:

„Článek 8 B

Komise podá Radě zprávu před 31. prosincem 1988 a opět před 31. prosincem 1990 o pokroku, jakého bylo dosaženo během lhůty stanovené v článku 8 A ve vytváření vnitřního trhu.

Rada určí na návrh Komise kvalifikovanou většinou směrnice a podmínky nezbytné k zajištění vyváženého pokroku ve všech sektorech, o něž jde.“

Článek 15

Smlouva o EHS se doplňuje následujícími ustanoveními:

„Článek 8 C

Při koncipování svých návrhů za účelem dosažení cílů stanovených v článku 8 A Komise vezme v úvahu rozsáhlost úsilí, které určité ekonomiky, u nichž se projevují rozdíly ve stupni rozvoje, budou muset během období vytváření vnitřního trhu vynaložit a může navrhnout odpovídající ustanovení.

Nabudou-li tato ustanovení formy výjimek, musí mít povahu dočasnou a na fungování společného trhu musí působit co nejméně rušivě.“

Článek 16

1. Článek 28 Smlouvy o EHS se nahrazuje následujícími ustanoveními:

„

Článek 28

O jakékoli autonomní změně nebo pozastavení poplatků v rámci společného celního tarifu rozhoduje Rada na návrh Komise kvalifikovanou většinou.“

2. V článku 57(2) Smlouvy o EHS bude druhá věta nahrazena takto:

„K přijetí směrnic, k jejichž provedení je alespoň v jednom státě třeba pozměnit existující zásady, jimiž zákon upravuje podmínky výcviku a přístupu fyzických osob k povoláním, je třeba jednomyslnosti.“

3. Ve druhém odstavci článku 59 Smlouvy o EHS se termín „jednomyslně. Nahrazuje termínem „kvalifikovanou většinou“.

4. V článku 70(1) Smlouvy o EHS se poslední dvě věty nahrazují takto:

„Pro tento účel Rada vydává směrnice, rozhodující kvalifikovanou většinou. Usiluje o dosažení co možná nejvyššího stupně liberalizace. Opatření, která pokud jde o liberalizaci pohybu kapitálu, představují krok zpět, vyžadují jednomyslnost.“

5. V článku 84(2) Smlouvy o EHS se termín „jednomyslně“ nahrazuje termínem „kvalifikovanou většinou“.

6. Článek 84 Smlouvy o EHS se doplňuje o následující odstavec:

„Platí procedurální ustanovení článku 75(1) a (3).“

Článek 17

Článek 99 Smlouvy o EHS se nahrazuje následujícími ustanoveními:

„Článek 99

Rada na návrh Komise a po poradě s Evropským parlamentem, přijímá jednomyslným rozhodnutím ustanovení pro sladování zákonodárství, týkajícího se daní z obratu, spotřebních daní a jiných forem nepřímého zdaňování v rozsahu, v jakém je takovéto sladování nezbytné pro vytváření a fungování vnitřního trhu během lhůty stanovené v článku 8 A.“

Článek 18

Smlouva o EHS se doplňuje následujícími ustanoveními:

„Článek 100 A

1. Výjimku z článku 100 s výhradou, kde je v této smlouvě stanoveno jinak, platí pro dosažení cílů stanovených v článku 8 A následující ustanovení. Rada na návrh Komise ve spolupráci s Evropským parlamentem a s Hospodářským a sociálním výborem usnesením přijatým kvalifikovanou většinou schvaluje opatření pro sblížení ustanovení obsažených v zákonech, nařízeních nebo správních aktech v členských státech, jejichž cílem je vytváření a fungování vnitřního trhu.

2. Odstavec 1 se nevztahuje na ustanovení fiskální, na ustanovení, jež se týkají volného pohybu osob, ani na ta, jež se týkají práv a zájmů osob v zaměstnaneckém poměru.

3. Komise bude ve svých návrzích uvedených v odstavci 1, jež se týkají zdraví, bezpečnosti, ochrany životního prostředí a ochrany spotřebitele, brát za základ vysokou úroveň ochrany.

4. Jestliže po přijetí sladovacího opatření Radou, jež se na něm usnesla kvalifikovanou většinou, členský stát považuje za nezbytné použít vnitrostátní ustanovení z důvodů důležitých potřeb uváděných v článku 36, nebo ustanovení vztahující se na ochranu životního či pracovního prostředí, seznámí s těmito ustanoveními Komisi. Komise dotčená ustanovení potvrdí poté, co si ověřila, že nejsou prostředkem svévolné diskriminace nebo skrytým omezováním obchodu mezi členskými státy.

Výjimkou z postupů stanovených v článcích 169 a 170 může Komise nebo kterýkoli členský stát záležitost předložit přímo Soudnímu dvoru, soudí-li, že jiný členský stát zneužívá pravomoci stanovených v tomto článku.

5. Výše uváděná sladovací opatření zahrnou v příslušných případech pojistnou klauzuli, opravňující členské státy z jednoho nebo z více mimoekonomických důvodů, uváděných v článku 36, podniknout prozatímní opatření, na něž se vztahují kontrolní postupy Společenství“.

Článek 19

Smlouva o EHS se doplňuje následujícími ustanoveními:

„Článek 100 B

1. Během roku 1992 Komise společně s každým členským státem pořídí soupis vnitrostátních zákonů, nařízení a správních předpisů, které spadají pod článek 100 A a které nebyly sladěny podle tohoto článku.

Rada může v souladu s ustanoveními článku 100 A rozhodnout, že ustanovení platná v členském státu musí být uznávána za rovnocenná těm, která jsou aplikována jiným členským státem.

2. Ustanovení článku 100 A (4) platí analogicky.

3. Komise pořídí soupis uvedený v prvním bodu odstavce 1 a předloží příslušné návrhy včas, aby Rada mohla rozhodnout do konce roku 1992.“

Pododdíl II - Měnové záležitosti

Článek 20

1. Do části tři, hlava II Smlouvy o EHS se zařazuje nová kapitola v tomto znění:

„Kapitola 1

Spolupráce v hospodářské a měnové politice

(Hospodářská a měnová unie)

Článek 102 A

1. Aby se zajistilo sblížení hospodářských a měnových politik, které je nezbytné pro další rozvoj Společenství, členské státy spolupracují v souladu s cíli článku 104. Budou přitom brát v úvahu zkušenosti, získané spoluprací v rámci Evropského měnového systému (EMS) a při vytváření ECU respektují pravomoci existující v této oblasti.

2. Pokud další vývoj v oblasti hospodářské a měnové politiky vyžaduje institucionální změny, lze použít ustanovení článku 236. Měnový výbor a Výbor guvernérů ústředních bank budou také v souvislosti s institucionálními změnami v měnové oblasti konzultovány.“

2. Kapitoly 1, 2 a 3 se stanou kapitolami 2, 3 a 4.

Pododdíl III - Sociální politika

Článek 21

Smlouva o EHS se doplňuje následujícími ustanoveními:

„Článek 118 A

1. Členské státy věnují zvláštní pozornost zlepšování zejména v oblasti pracovního prostředí, zdraví a bezpečnosti pracujících a stanoví jako svůj cíl sladování podmínek v této oblasti, při zachování zlepšení již učiněných.

2. Aby se napomohlo dosažení cíle vytyčeného v prvním odstavci, Rada kvalifikovanou většinou na návrh Komise ve spolupráci s Evropským parlamentem a po poradě s Hospodářským a sociálním výborem schvaluje ve formě směrnic minimální standardy umožňující jejich postupné dosahování, majíc na zřeteli podmínky a technické předpisy každého členského státu.

Tyto směrnice nebudou vytvářet administrativní, finanční a zákonná omezení, která by zdržovala vytváření a rozvoj malých a středních podniků.

3. Ustanovení přijatá podle tohoto článku nebrání žádnému členskému státu ponechat nebo zavést přísnější opatření na ochranu pracovních podmínek, slučitelných s touto smlouvou.“

Článek 22

Smlouva o EHS se doplňuje následujícími ustanoveními:

„Článek 118 B

Komise usiluje na evropské úrovni o rozvíjení dialogu mezi managementem a pracujícími, který by mohl, pokud to obě strany požadují za žádoucí, vést ke vztahům založeným na dohodě.“

Pododdíl IV - Ekonomická a sociální soudržnost

Článek 23

K části tří Smlouvy o EHS bude připojena hlava V v následujícím znění:

„Hlava V

Ekonomická a sociální soudržnost

Článek 130 A

K podpoře celkového harmonického vývoje Společenství rozvíjí a uskutečňuje aktivity vedoucí k posilování své ekonomické a sociální soudržnosti.

Společenství se zaměřuje zvláště na zmenšování nerovnoměrností mezi různými regiony a zaostalosti regionů, jimž se dostává nejmenší podpory.

Článek 130 B

Členské státy své ekonomické politiky uskutečňují a koordinují tak, aby bylo navíc dosaženo cílů stanovených v článku 130 A. Uplatňování společné politiky a vnitřního trhu bere v úvahu cíle stanovené v článku 130 A a v článku 130 C a přispívá k jejich dosažení. Společenství dosažení těchto cílů podporuje kroky činěnými prostřednictvím strukturálních fondů (Evropský zemědělský fond orientace a záruk, Sekce orientace, Evropský sociální fond, Evropský fond regionálního rozvoje), Evropské investiční banky a dalších existujících finančních nástrojů.

Článek 130 C

Evropský fond regionálního rozvoje je určen k tomu, aby pomohl napravit hlavní regionální nerovnováhy ve Společenství prostřednictvím strukturálních změn v regionech, jejich rozvoj zaostává, a pomocí konverze upadajících průmyslových regionů.

Článek 130 D

Po vstupu Jednotného evropského aktu v platnost Komise předloží Radě komplexní návrh, jehož účelem bude učinit ve struktuře a v pravidlech existujících strukturálních fondů (Evropský zemědělský fond orientace a záruk, Sekce orientace, Evropský sociální fond, Evropský fond regionálního rozvoje) změny, které jsou nezbytné k ujasnění a racionalizování jejich úkolů tak, aby přispívaly k dosažení cílů stanovených v článku 130 A a v článku 130 C, ke zvýšení jejich efektivnosti a ke koordinaci jejich aktivit navzájem a s operacemi existujících finančních nástrojů. Rada se během období jednoho roku usnáší o tomto návrhu jednomyslně, po poradě s Evropským parlamentem a s Hospodářským a sociálním výborem.

Článek 130 E

Po přijetí rozhodnutí uvedeného v článku 130 D, prováděcí rozhodnutí ohledně Evropského fondu regionálního rozvoje bude Rada přijímat kvalifikovanou většinou na návrh Komise a ve spolupráci s Evropským parlamentem. Pokud jde o Evropský zemědělský fond orientace a záruk, Sekce orientace a Evropský sociální fond, je možno uplatnit podle potřeby články 43, 126 a 127.“

Pododdíl V - Výzkum a technický rozvoj

Článek 24

K části třetí Smlouvy o EHS bude připojena hlava VI v následujícím znění:

„Hlava VI Výzkum a technický rozvoj

Článek 130 F

1. Zájmem Společenství je posilovat vědeckou a technickou základnu evropského průmyslu a podněcovat zvyšování jejich konkurenčních schopností na mezinárodní úrovni.

2. Aby toho bylo dosaženo podněcuje podniky, včetně malých a středních podniků, výzkumných středisek a vysokých škol k výzkumným činnostem a technickému rozvoji; podporuje jejich úsilí o vzájemnou spolupráci, zaměřenou zejména na umožnění podnikům plně využít potenciálu vnitřního trhu Společenství, zvláště prostřednictvím vnitrostátních

veřejných kontraktů, definování jednotných standardů a odstraňování právních a daňových překážek této spolupráce.

3. Při sledování těchto zájmů bude brán zvláštní zřetel na spojitost mezi společným úsilím ve výzkumu a technickém rozvoji a budováním vnitřního trhu a uskutečňováním společné politiky, zvláště pokud jde o konkurenci a obchod.

Článek 130 G

Při sledování těchto cílů bude Společenství vyvíjet následující aktivity, doplňující aktivity v členských státech:

- (a) provádění programů výzkumu, technického rozvoje a programů demonstračních s podporou spolupráce s podniky, výzkumnými středisky a vysokými školami;
- (b) podporu spolupráce se třetími zeměmi a mezinárodními organizacemi na poli výzkumu, technického rozvoje a demonstračních programů Společenství;
- (c) šíření a optimalizace výsledků činnosti Společenství ve výzkumu, technickém rozvoji a v oblasti demonstračních programů;
- (d) podněcování výcviku a mobility výzkumných pracovníků ve Společenství.

Článek 130 H

Členské státy ve spojení s Komisí mezi sebou koordinují politiky a programy prováděné na národní úrovni. V úzkém kontaktu s členskými státy může Komise vyvinout jakoukoli užitečnou iniciativu na podporu takovéto koordinace.

Článek 130 I

1. Společenství přijímá víceletý rámcový program uvádějící všechny činnosti. Rámcový program stanoví vědecké a technické cíle, vymezuje jejich priority, stanoví hlavní linie předpokládaných činností a určuje částku považovanou za nezbytnou, podrobná pravidla pro finanční účast Společenství v programu jako celku a rozdělení této částky mezi jednotlivé předpokládané činnosti.

2. Rámcový program může být přizpůsobován nebo doplňován podle vývoje situace.

Článek 130 K

Rámcový program je uskutečňován prostřednictvím specifických programů, vyvinutých pro každou činnost. Každý specifický program vymezuje podrobná pravidla k jeho provedení, určuje jeho trvání a stanoví prostředky považované za nezbytné.

Rada podobně vymezí podmínky šíření poznatků, jež jsou výsledkem specifických programů.

Článek 130 L

Při provádění víceletého rámcového programu může být rozhodnuto doplňkovými programy o účasti pouze určitých členských států, které je budou financovat v závislosti na případné spolupráci Společenství.

Rada schvaluje pravidla pro doplňkové programy, zejména pokud jde o šíření poznatků a přístupu ostatních členských států.

Článek 130 M

Při provádění víceletého rámcového programu může Společenství se souhlasem členských států, o něž jde, učinit opatření pro účast na výzkumných a rozvojových programech podnikaných několika členskými státy, včetně účasti ve strukturách vytvořených pro uskutečnění těchto programů.

Článek 130 N

Při provádění víceletého rámcového programu může Společenství učinit opatření pro spolupráci ve výzkumu, technickém rozvoji a demonstračních programech ve Společenství se třetími zeměmi nebo mezinárodními organizacemi.

Podrobná úprava takové spolupráce může být předmětem mezinárodních dohod mezi Společenstvím a zainteresovanými třetími stranami sjednaných a uzavřených podle článku 228.

Článek 130 O

Společenství může založit společné podniky nebo jakoukoli jinou strukturu nezbytnou pro účinnou realizaci programů výzkumu, technického rozvoje a demonstračních programů ve Společenství.

Článek 130 P

1. Podrobná úprava financování každého programu, včetně jakéhokoli příspěvku Společenství, se stanoví v době přijetí programu.

2. Částka ročního příspěvku Společenství se stanoví při tvorbě rozpočtu, bez újmy možnosti jiných metod financování Společenstvím. Souhrn přidělů na specifické programy nesmí překročit ustanovení o financování v rámcovém programu.

Článek 130 Q

1. Rada schvaluje jednomyslným rozhodnutím na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem a s Hospodářským a sociálním výborem ustanovení uvedená v článcích 130 I a 130 O.

2. Rada schvaluje rozhodnutím přijatým kvalifikovanou většinou na návrh Komise, po konzultaci s Hospodářským a sociálním výborem a ve spolupráci s Evropským parlamentem ustanovení uvedená v článcích 130 K, 130 L, 130 M, 130 N a 130 P(1).

Přijetí těchto doplňkových programů vyžaduje též souhlas členských států, o něž jde.“

Pododdíl VI - životní prostředí

Článek 25

Část tři Smlouvy o EHS se doplňuje hlavou VII v následujícím znění:

„Hlava VII

Životní prostředí

Článek 130 R

1. Činnost Společenství vztahující se k životnímu prostředí bude mít tyto cíle:

(I) udržovat, ochraňovat a zdokonalovat kvalitu životního prostředí;

(II) přispívat k ochraně lidského zdraví;

(III) zajišťovat uvážlivé a racionální využívání přírodních zdrojů.

2. Činnost Společenství, týkající se životního prostředí, je založena na zásadách, že mají být uplatňovány preventivní kroky, že škody na životním prostředí mají být napravovány přednostně u jejich zdroje a že znečišťovatel má platit.

Požadavky ochrany životního prostředí jsou součástí celkové politiky Společenství.

3. Při přípravě svých kroků vztahujících se k životnímu prostředí Společenství bere v úvahu:

(I) dostupné vědecké a technické údaje;

(II) stav životního prostředí v různých regionech Společenství;

(III) potenciální přínosy a škody té které činnosti nebo zdržení se činnosti;

(IV) ekonomický a sociální rozvoj Společenství jako celku a vyvážený rozvoj jeho regionů.

4. Společenství činí kroky vztahující se k životnímu prostředí jen v míře, v jaké může být cílů uváděných v odstavci 1 dosaženo lépe na úrovni Společenství než na úrovni jednotlivých členských států. Bez újmy určitým opatřením Společenství členské státy financují a provádějí ostatní opatření.

5. V příslušných oblastech své kompetence budou Společenství a členské státy spolupracovat se třetími zeměmi a s příslušnými mezinárodními organizacemi. Úprava spolupráce pro Společenství může být předmětem dohod mezi Společenstvím a třetími stranami, o něž jde, sjednaných a uzavřených podle článku 228.

Předchozí odstavec neomezuje oprávnění členských států k jednáním v mezinárodních organizacích a orgánech a k uzavírání mezinárodních dohod.

Článek 130 S

Rada jednomyslným rozhodnutím na návrh Komise a po konzultaci s Evropským parlamentem a s Hospodářským a sociálním výborem rozhoduje o krocích, jež mají být Společenstvím učiněny.

Rada určuje otázky, o nichž má být rozhodnuto kvalifikovanou většinou, za podmínek stanovených v předchozím odstavci.

Článek 130 T

Ochranná opatření, přijímaná společně podle článku 130 S, nebrání žádnému členskému státu zachovat nebo zavést přísnější ochranná opatření slučitelná s touto smlouvou.“

Kapitola III
Ustanovení pozměňující Smlouvu o Evropském společenství pro atomovou energii

Článek 26

Smlouva o EURATOMu doplňuje se následujícími ustanoveními:

„Článek 140 A

1. Na žádost Soudního dvora a po konzultaci s Komisí a s Evropským parlamentem Rada může jednomyslným usnesením zřídit při Soudním dvoru soud oprávněný ke slyšení a rozhodování v první instanci určitých kategorií řízení či žalob vznesených fyzickými nebo právníckými osobami, a to pouze v souladu se Statutem a v právních věcech, a s možností odvolání k Soudnímu dvoru. Tento soud nebude kompetentní pro slyšení a rozhodování žalob vznesených členskými státy nebo institucemi Společenství či pro otázky zařazené pro předběžné soudní rozhodnutí podle článku 150.

2. Rada řídící se postupem stanoveným v odstavci 1, určuje složení tohoto soudu a přijímá nezbytné úpravy a dodatečná ustanovení ke statutu Soudního dvora. Pokud Rada nerozhodne jinak, ustanovení této smlouvy vztahující se na Soudní dvůr, zejména ustanovení Protokolu o statutu Soudního dvora, platí pro tento soud.

3. Členové tohoto soudu jsou vybíráni z osobností, jejichž nezávislost je mimo pochybnost a které splňují požadavky pro jmenování do soudcovské funkce; jsou jmenováni společnou dohodou vlád členských států na dobu šesti let. Složení soudu bude částečně obnovováno každé tři roky. Končící členové mohou být jmenováni znovu.

4. Tento soud stanoví svůj jednací řád v dohodě se Soudním dvorem. Tento řád vy. aduje jednomyslné schválení Radou.“

Článek 27

Do článku 160 smlouvy o EURATOMu se zařazuje druhý odstavec v tomto znění:

„Rada může na žádost Soudního dvora a po konzultaci s Komisí a s Evropským parlamentem měnit jednomyslným usnesením ustanovení hlavy III statutu.“

Kapitola IV
Všeobecná ustanovení

Článek 28

Ustanovení tohoto Aktu nejsou na újmu ustanovením listin o přístupu Španělského království a Portugalské republiky k Evropským společenstvím.

Článek 29

(...)

Článek 30

Evropská spolupráce v oblasti zahraniční politiky se řídí následujícími ustanoveními:

1. Vysoké smluvní strany jako členové Evropských společenství usilují o formulování a provádění evropské zahraniční politiky.

2. (a) Vysoké smluvní strany se zavazují vzájemně se informovat a radit o jakýchkoli zahraničněpolitických záležitostech všeobecného zájmu tak, aby zajistily, že jejich společný vliv je uplatňován co nejúčinněji koordinací, sblížením stanovisek a uskutečňováním společných kroků.

(b) Konzultace jsou konány dříve, než Vysoké smluvní strany rozhodnou o svém konečném stanovisku.

(c) Každá Vysoká smluvní strana při zaujímání svých stanovisek a při svých vnitrostátních opatřeních bere plně v úvahu stanoviska ostatních partnerů a věnuje náležitou pozornost tomu, že je žádoucí zaujímat a uskutečňovat společné evropské postoje.

Aby zvýšily svou schopnost společných kroků v zahraničněpolitické oblasti, Vysoké smluvní strany zajišťují, aby společné principy a cíle byly postupně rozpracovávány a definovány.

Stanovování společných stanovisek je vodítkem pro politiku jednotlivých Vysokých smluvních stran.

(d) Vysoké smluvní strany usilují o to, vyvarovat se jakéhokoliv kroku nebo postoje, který snižuje účinnost jejich soudržnosti v mezinárodních vztazích nebo v mezinárodních organizacích.

3. (a) Ministři zahraničních věcí a člen Komise se scházejí alespoň čtyřikrát ročně v rámci Evropské politické spolupráce. Zahraničněpolitické záležitosti mohou také projednávat v rámci politické spolupráce při zasedáních Rady Evropských společenství.

(b) Komise se plně podílí na politické spolupráci.

(c) K zajištění rychlého zaujímání společných postojů a uskutečnění společných kroků se Vysoké smluvní strany, jak jen to bude možné, zdrží kladení překážek vytváření konsensu a společným krokům, které by z něj mohly vyplynout.

4. Vysoké smluvní strany zajistí, aby se Evropský parlament úzce zapojil do evropské politické spolupráce. Za tím účelem předsedající země pravidelně informuje Evropský parlament o zahraničněpolitických otázkách, které jsou projednávány v rámci politické spolupráce, a zajišťuje, aby názory Evropského parlamentu byly náležitě brány v úvahu.

5. Zahraniční politika Evropských společenství a politika dohodnutá v rámci evropské politické spolupráce musí být v souladu.

Předsedající země a Komise, v rámci svých vlastních kompetencí, mají zvláštní odpovědnost za zajištění toho, že takovýto soulad je vyhledáván a udržován.

6. (a) Vysoké smluvní strany mají za to, že užší spolupráce v otázkách evropské bezpečnosti by podstatným způsobem přispěla k rozvíjení evropské identity v zahraničněpolitických záležitostech. Jsou ochotny úžeji koordinovat svá stanoviska k politickým a ekonomickým aspektům bezpečnosti.

(b) Vysoké smluvní strany jsou odhodlány udržovat technologické a průmyslové podmínky nutné pro jejich bezpečnost. K tomuto cíli budou působit jak v rovině vnitrostátní, tak podle potřeby v rámci příslušných institucí a orgánů.

(c) Nic v této hlavě není na překážku užší spolupráci v oblasti bezpečnosti mezi některými z Vysokých smluvních stran v rámci Západoevropské unie nebo Atlantické aliance.

7. (a) V mezinárodních institucích a na mezinárodních konferencích, jichž se účastní, Vysoké smluvní strany usilují o zaujetí společných postojů k bodům, o nichž pojednává tato hlava.

(b) V mezinárodních institucích a na mezinárodních konferencích, na nichž se neúčastní všechny Vysoké smluvní strany, ty, které se účastní, berou plně v úvahu stanoviska dohodnutá v rámci Evropské politické spolupráce.

8. Vysoké smluvní strany organizují politický dialog se třetími zeměmi a s regionálními seskupeními, kdykoli to pokládají za nutné.

9. Vysoké smluvní strany a Komise vzájemnou pomocí a informovaností zintenzivňují vzájemnou spolupráci svých zastoupení akreditovaných u třetích zemí a u mezinárodních organizací.

10. (a) Evropské politické spolupráci předsedá Vysoká smluvní strana, která předsedá Radě Evropských společenství.

(b) Předsedající země odpovídá za dávání podnětů ke krokům, koordinaci a předkládání stanovisek členských států týkajících se působení Evropské politické spolupráce. Je též odpovědná za řízení politické spolupráce a zejména za vypracovávání časového rozvrhu zasedání a za svolávání a organizaci zasedání.

(c) Političtí ředitelé se pravidelně scházejí v politickém výboru, aby vnášeli nezbytné popudy, udržovali kontinuitu Evropské politické spolupráce a připravovali diskuse ministrů.

(d) Politický výbor nebo, je-li to nutné, ministerské zasedání bude na žádost alespoň tří členských států svoláno během čtyřiceti osmi hodin.

(e) Evropská skupina dopisovatelů odpovídá podle pokynů politického výboru za sledování uplatňování Evropské politické spolupráce a za studium všeobecných organizačních problémů.

(f) Pracovní skupiny se scházejí podle pokynů politického výboru.

(g) Sekretariát se sídlem v Bruselu pomáhá předsedající zemi při přípravě a uplatňování Evropské politické spolupráce a v administrativních záležitostech. Při výkonu svých povinností podléhá předsedající zemi.

11. Pokud jde o výsady a imunity, bude ke členům sekretariátu Evropské politické spolupráce přístupováno tímto způsobem, jako ke členům diplomatických misí Vysokých smluvních stran sídlících v tomtéž místě jako sekretariát.

12. Pět let po tom, co tento Akt vstoupí v platnost, Vysoké smluvní strany přezkoumají, zda je potřebná nějaká revize Hlavy III.

Všeobecná a závěrečná ustanovení

Článek 31

Ustanovení Smlouvy o Evropském společenství uhlí a oceli, Smlouvy o Evropském hospodářském společenství a Smlouvy o Evropském společenství pro atomovou energii, jež se týkají pravomocí Soudního dvora Evropských společenství a výkonu těchto pravomocí se vztahují pouze na ustanovení hlavy II a na článek 32; na tato ustanovení se vztahují za stejných podmínek, jako na ustanovení řečených smluv.

Článek 32

Vyjma článku 3(1) hlavy II a článku 31 nic v tomto Aktu se nedotýká platnosti smluv o Evropských společenstvích nebo jakýchkoli pozdějších smluv a aktů, jež je pozměňují nebo doplňují.

Článek 33

1. Tento Akt ratifikují Vysoké smluvní strany v souladu se svými ústavními předpisy. Ratifikační listiny budou uloženy u vlády Italské republiky.
2. Tento Akt vstupuje v platnost prvním dnem měsíce následujícího po měsíci, v němž poslední signatářský stát uložil ratifikační listinu.

Článek 34

Tento Akt, sepsaný v jediném originálu v jazyce dánském, holandském, anglickém, francouzském, německém, řeckém, irském, italském, portugalském a španělském, kteréžto texty jsou v každém z těchto jazyků rovnocenně autentické, bude uložen v archivu vlády Italské republiky, která každé vládě ostatních signatářských států vydá ověřenou kopii.

Na důkaz toho zplnomocněnci tento Akt podepsali.

Dáno v Lucemburku dne 17. února 1986 a v Haagu dne 28. února 1986

ZÁVĚREČNÝ AKT

Konference představitelů vlád členských států, svolaná do Lucemburku dne 9. září 1985, která pokračovala ve svých diskusích v Lucemburku a Bruselu, a která se nakonec sešla v Lucemburku dne 17. února 1986 a v Haagu dne 28. února 1986, přijala následující text

I

Jednotný evropský akt

II

V době podepisování tohoto textu konference přijala deklarace vyjmenované níže a přiložené k tomuto Závěrečnému aktu:

1. Deklarace o prováděcích pravomocích Komise
2. Deklarace o Soudním dvoru
3. Deklarace o článku 8 A Smlouvy o EHS
4. Deklarace o článku 100 A Smlouvy o EHS
5. Deklarace o článku 100 B Smlouvy o EHS
6. Všeobecná deklarace o člancích 13 a. 19 Jednotného evropského aktu
7. Deklarace o článku 118 A (2) Smlouvy o EHS

8. Deklarace o článku 130 D Smlouvy o EHS
9. Deklarace o článku 130 R Smlouvy o EHS
10. Deklarace Vysokých smluvních stran o hlavě III Jednotného evropského aktu
11. Deklarace o článku 30 (10) (g) Jednotného evropského aktu.

Konference také zaznamenává deklarace níže vyjmenované a přiložené k tomuto Závěrečnému aktu:

1. Deklarace předsedající země o časovém limitu, během něho. Rada vydá svůj posudek, navazující na první čtení (článek 149 (2) Smlouvy o EHS)
2. Politická deklarace vlád členských států o volném pohybu osob
3. Deklarace vlády Řecké republiky o článku 8 A Smlouvy o EHS
4. Deklarace Komise o článku 28 Smlouvy o EHS
5. Deklarace vlády Irska o článku 57(2) Smlouvy o EHS
6. Deklarace vlády Portugalské republiky o člancích 59, druhý odstavec, a 84 Smlouvy o EHS
7. Deklarace vlády Dánského království o článku 100 A Smlouvy o EHS
8. Deklarace předsedající země a Komise o měnové způsobilosti Společenství
9. Deklarace vlády Dánského království o Evropské politické spolupráci.

Deklarace o prováděcích pravomocích Komise

Konference žádá orgány Společenství, aby přijaly, dříve ne. Akt vstoupí v platnost, zásady a pravidla, na jejichž základě budou vymezeny prováděcí pravomoci Komise v každém případě. V této souvislosti konference Radu žádá, aby projednala jednací řád výboru přednostně v zájmu urychlení účinnosti rozhodovacího procesu při uplatňování prováděcích pravomocí, svěřených Komisi v rozsahu působnosti článku 100 A Smlouvy o EHS.

Deklarace o Soudním dvoru

Konference se dohodla, že ustanovení článku 32d(1) Smlouvy o Evropském společenství uhlí a oceli, článku 168 A(1) Smlouvy o Evropském hospodářském společenství a článku 140 A(1) Smlouvy o Evropském společenství pro atomovou energii nejsou na újmu jakémukoliv svěřených soudní pravomoci, je. je pravděpodobně v souvislosti s dohodami uzavřenými mezi členskými státy.

Deklarace o článku 8 A Smlouvy o EHS

Konference chce pomocí ustanovení v článku 8 A vyjádřit svou pevnou politickou vůli přijmout před 1. lednem 1993 rozhodnutí nezbytná pro dokončení vnitřního trhu, definovaná v těchto ustanoveních a zvláště rozhodnutí nezbytná k provedení programu Komise, popsaneho v Bílé knize o vnitřním trhu.

Stanovení data 31. prosince 1992 nemá za následek automatickou právní platnost.

Deklarace o článku 100 A Smlouvy o EHS

Ve svých návrzích podle článku 100 A (1) bude Komise dávat přednost použití směrnice jako nástroje, pokud sladování vyžaduje úpravu zákonných ustanovení v jednom nebo více členských státech.

Deklarace o článku 100 B Smlouvy o EHS

Protože článek 8 C Smlouvy o EHS je použitelný všeobecně, konference soudí, že se vztahuje též na návrhy, jež má Komise učinit podle článku 100 B této smlouvy.

Všeobecná deklaráce o člancích 13 a. 19 Jednotného evropského aktu

Nic v těchto ustanoveních není na újmu právu členských států činit taková opatření, jaká považují za nezbytná za účelem kontroly přistěhovalectví ze třetích zemí a boje s terorismem, zločinností, obchodem s drogami a s nezákonným obchodem s uměleckými díly a starožitnostmi.

Deklarace o článku 118 A (2) Smlouvy o EHS

Konference bere na vědomí, že v diskusích o článku 118 A (2) Smlouvy o EHS bylo dohodnuto, že Společenství stanovením minimálních požadavků na obranu bezpečnosti a zdraví zaměstnanců nemá v úmyslu diskriminovat způsobem neospravedlnitelným okolnostmi zaměstnance v malých a středních podnicích.

Deklarace o článku 130 D Smlouvy o EHS

Konference v této souvislosti připomíná závěry Evropské rady v Bruselu v březnu 1984, které zní takto:

„Finanční zdroje přidělované z fondů pro účely pomoci budou s ohledem na IMPs v reálné hodnotě podstatně zvyšovány v mezích možností financování.“

Deklarace o článku 130 R Smlouvy o EHS

K odstavci 1, třetí bod

Konference potvrzuje, že kroky Společenství v oblasti životního prostředí nesmějí zasahovat do vnitrostátní politiky, týkající se využití zdrojů energie.

K odstavci 5, druhý pododstavec

Konference má za to, že ustanovení článku 130 R(5), odstavec dvě, neovlivňují zásady vyplývající z rozsudku vyneseného Soudním dvorem v případě AETR.

Deklarace Vysokých smluvních stran o hlavě III Jednotného evropského aktu

Pokud jde o hlavu III o evropské politické spolupráci, Vysoké smluvní strany znovu potvrzují svou otevřenost vůči ostatním evropským zemím, které sdílejí tytéž ideály a cíle. Souhlasí zejména s posilováním svých vazeb se členskými zeměmi Rady Evropy a s ostatními demokratickými evropskými zeměmi, se kterými mají přátelské vztahy a úzkou spolupráci.

Deklarace o článku 30(10)(g) Jednotného evropského aktu

Konference má za to, že ustanovení článku 30(10)(g) se nedotýkají Rozhodnutí představitelů vlád členských států z 8. Dubna 1965 o prozatímním umístění určitých institucí a aparátů Společenství.

Deklarace předsedající země o časovém limitu, během něho. Rada vydá svůj posudek, navazující na první čtení (článek 149(2) Smlouvy o EHS

Pokud jde o deklaráci Evropské rady v Miláně, že Rada musí hledat cesty ke zlepšení svých jednacích postupů při rozhodovacím procesu, předsedající země vyhláší svůj úmysl dokončit práci na této otázce co možná nejdříve.

Politická deklaráce vlád členských států o volném pohybu osob

V zájmu podpory volného pohybu osob budou členské státy spolupracovat, bez újmy pravomocem Společenství, zejména pokud jde o vstup, pohyb a usídlování státních

příslušníků třetích zemí. Také budou spolupracovat v boji s terorismem, zločinností, obchodováním s drogami a s nezákonným obchodem s uměleckými díly a starožitnostmi.

Deklarace vlády Řecké republiky o článku 8 A Smlouvy o EHS

Řecko má za to, že k rozvoji politiky a kroků Společenství a k přijímání opatření na základě článků 70(1) a 84 musí docházet takovým způsobem, aby nebyly poškozeny citlivé oblasti hospodářství členských států.

Deklarace Komise o článku 28 Smlouvy o EHS

Pokud jde o vlastní vnitřní jednací postupy, Komise zajistí, aby změny vyplývající z pozměnění článku 28 nevedly k odkladům v reagování na naléhavé žádosti o změnu nebo pozastavení poplatků podle Společného celního tarifu.

Deklarace vlády Irska o článku 57(2) Smlouvy o EHS

Irsko, které potvrzuje svůj souhlas s hlasováním kvalifikovanou většinou podle článku 57(2), si přeje připomenout, že pojišťovnictví v Irsku je zvláště citlivým odvětvím a že vláda Irska musela provést zvláštní opatření na ochranu pojištěných a třetích stran. Pokud jde o sladování zákonodárství o pojištění, vláda Irska očekává, že se bude moci spolehnout na pochopení Komise a ostatních členských států Společenství, pokud by se Irsko později samo ocitlo v situaci, kdy vláda Irska bude považovat za nezbytné uzákonit zvláštní ustanovení k postavení pojišťovnictví v Irsku.

Deklarace vlády Portugalské republiky o člancích 59, druhý odstavec, a 84 Smlouvy o EHS

Portugalsko má za to, že jelikož změna hlasování z jednomyslného na kvalifikovanou většinou v článku 59, druhý odstavec, a v článku 84 nebyla v jednáních pro přistoupení Portugalska ke Společenství uvažována a je pro Společenství podstatnou změnou, nesmí poškozovat citlivá a životně důležitá odvětví portugalské ekonomiky a kdekoli to bude nezbytné, měla by být zaváděna přiměřená a specifická přechodná opatření, aby se předešlo nepříznivým důsledkům, které by mohly pro tato odvětví vyplynout.

Deklarace vlády Dánského království o článku 100 A Smlouvy o EHS

Dánská vláda bere na vědomí, že v případech, kde je členský stát názoru, že opatření přijatá na základě článku 100 A nezabezpečují vyšší požadavky na pracovní prostředí, ochranu životního prostředí nebo o potřeby uváděné v článku 36, ustanovení článku 100 A(4) zaručují, že se členský stát, o nějž jde, může použít vnitrostátní ustanovení. Takováto vnitrostátní ustanovení je třeba učinit pro splnění shora uvedeného cíle a nesmějí vyvolat skrytý protekcionismus.

Deklarace předsedající země a Komise o měnové způsobilosti Společenství

Předsedající země a Komise mají za to, že ustanovení vložená do Smlouvy o EHS s odkazem na měnovou způsobilost Společenství, nejsou na újmu možnosti dalšího rozvoje v rámci existujících pravomocí.

Deklarace vlády Dánského království o Evropské politické spolupráci

Dánská vláda prohlašuje, že závěr hlavy III o Evropské politické spolupráci v oblasti zahraniční politiky se nedotýká účasti Dánska ve spolupráci severských zemí v oblasti zahraniční politiky.